

MAGYAR SZEMLE

Szerkesztőbizottság:
GRÓF BETHLEN ISTVÁN
elnök
SZEKFÜ GYULA
alelnök

Szerkeszti
ECKHARDT SÁNDOR

XXXVII. KÖTET
1939 SZEPTEMBER—DECEMBER

BUDAPEST
AMAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Budapest

A BÚZA

MÍÓTA GRÓF TELEKI PÁL miniszterelnök megtette ismeretes nyilatkozatát a búza-kérdésről, ez állandó vita tárgya lett a napi- és szaksajtóban. A legtöbben helyesléssel fogadják a miniszterelnök megállapításait, mások azonban nagy óvatosságot ajánlanak, azt hangoztatván, hogy alaposan meg kell fontolni, mielőtt a magyar gazdaságpolitika olyan lépésre határozná el magát, amely végső eredményben egész mezőgazdasági termelésünk struktúrájának megváltoztatására vezetne.

A búzakérdés már korábban felmerült nálunk, csak más formában. Ha válságba került a búzatermelés, helyesebben az értékesítés, a szakemberek és gazdaságpolitikusok törekvése kevésbé a búza vetésterületének megváltoztatására, mint inkább a magyar búza minőségének és világpiacon versenyképességének megjavítására irányult. Nagyon jellemző erre a búzaválság mélypontján, 1936-ban, az Országos Mezőgazdasági Kamara rendezésében megtartott búzaankét, amelyen a probléma minden rendű-rangú szakembere résztvett, de a napokig folyó tárgyalásokon még csak szóba sem került, hogy esetleg a búzatermelés csökkentésének kérdését is meg kellene vizsgálni. Tagadhatatlan, hogy nálunk sok teendő volt és van még ma is a minőségi búzatermelés terén és szükséges, hogy ezzel foglalkozzunk, ez az út azonban alig vezet a válság leküzdéséhez. Hiszen legjobb esetben is azt érhetjük el vele, hogy a világpiacon a mi búzáinkat vásárolják meg elsősorban, de természetesen el kell fogadnunk az ott kialakult árat, még ha a termelési költségeket a legtávolabbról sem fedezi. Ma az a helyzet, hogy a legkitűnőbb minőségi árut is csak súlyos ráfizetéssel lehet a világpiacon értékesíteni, a búzaválságot tehát a minőség bármilyen megjavításával sem küszöbölhetjük ki.

Ameddig az állam közvetlenül nem volt érdekelt a búzaértékesítés veszteségében, vagyis anyagilag nem támogatta a kivitelt, keveset törődött azzal, hogy a kérdés megoldását milyen úton-módon keresik, így volt ez a múltban. Mióta azonban évenként súlyos miihókat fizet rá a búzaexportra a túrhető belső árszínvonal fenntartása érdekében, nem lehet csodálkozni, ha felelős vezetői felvetik a kérdést: nem volna-e célszerű mezőgazdasági termelésünk eddigi irányán valamelyest változtatni és a búza túlzott hegemoniáját termelési rendszerünkben némileg csökkenteni. Már maga ez a megfontolás komoly fordulatot jelent agrárpolitikánkban és meg lehet érteni, ha nemcsak az érdekelt

gazdasági tényezőket foglalkoztatja, hanem felkeltette a közvélemény érdeklődését is.

Ezért az alábbiakban szükségesnek tartjuk megvizsgálni: 1. miért ragaszkodunk annyira a búza vezető szerepéhez; 2. kívánatos-e ezen változtatni; 3. s ha igen, ennek milyen előfeltételei vannak. A kérdés annál érdekesebb, mert nemcsak termelési vagy értékesítési szempontból van jelentősége, mint mutatja a vita is, amelybe már a kisbirtok és nagybirtok problémája kezd vegyülni.¹

AMI AZ ELSŐ KÉRDÉST ILLETI, nem vitás, hogy Magyarországot természeti adottságai és közgazdasági viszonyai jelentős mértékig a búzatermelésre utalják. A Tisza völgyének szikesedésre hajló talajain, esőben szegény, de még inkább szélsőséges csapadékeloszlású éghajlata mellett viszonylag a búza a legbiztosabb termést adó kultúrnövény. Vegyük ehhez a fogyasztópiacok nagy távolságát, az utak, közlekedési eszközök hiányait, a szakértelem alacsony fokát, amelyen szinte Íratlan parancs a megszokotthoz való ragaszkodás — máris érthető, miért határozza meg itt a búza a mezőgazdasági termelés irányát.

Az elmúlt 50—60 év alatt sokat változott az élet Magyarországon is, megsűrűsödött, megsokasodott a lakosság, közgazdaságunk kétségtelenül fejlődött, közforgalmi hálózatunk is kiszélesedett — igen sok szempont szólt volna tehát amellett, hogy az extenzív irányt jelentő búzatermelő gazdálkodásból fokozatosan kibontakozva, belterjesebb termelési ágaknak adjunk nagyobb teret. Gazdaságpolitikánk azonban sohasem gondolt erre komolyan és nem adott határozott ösztönzést termelési rendszerünk megváltoztatására. Nem szeretnők, ha félreértenének. Nem erőszakos beavatkozásra gondolunk, amely előírja, hogy mától kezdve pedig ennyivel kevesebb búzát és ennyivel több tengerit, répát, stb. kell termelni. A magyar gazdaságpolitikának azonban meg lett volna a módja arra, hogy az egyoldalú búzatermelésre kényszerítő körülményeket a vízgazdálkodás megteremtésével, az úthálózat kiépítésével, a szakértelem fejlesztésével, megfelelő értékesítési politikával megváltoztassa és a belterjesebb termelés számára alkalmassá tegye. Csak erről lett volna szó. De sajnálatos módon még annyit sem értünk el, hogy a búza termésátlagát számottevően emeljük s ma ezen a téren majdnem ott tartunk, mint a kilencvenes években.²

Arra a kérdésre tehát, hogy miért nem tudtunk elmozdulni az egyoldalú búzatermelés vonaláról, a felelet ez: mert a magyar gazdaságpolitika elmulasztotta megteremteni a belterjesebb irányú gazdálkodás feltételeit s így gazdáink valósággal kényszerítve voltak arra, hogy a búzatermelést erőszakolják. Persze ez kényelmesebb volt, a más véleményen levőket pedig azzal szerelték le, hogy nincs pénz nagyobb beruházásokra és különben is Magyarországot nemcsak természeti viszonyai, de parasztságának „jellemé“ is „a búzatermelésre predesztinálják“. Még alig tíz esztendővel ezelőtt is hivatalos

¹ L. Gr. Somssich László cikkét a Pester Lloyd 1939. július 28. számában.

² L. a szerző tanulmányát a Magyar Szemle 1938. júniusi számában.

helyről hirdették, hogy Magyarország a „búzával áll vagy bukik“. Mindenesetre többször közel volt ahhoz, hogy bukják. És hogy ma áll, a búzaértékesítésre ráfizetett súlyos millióknak köszönhetjük. Mennyi mindent lehetne itt teremteni abból az évi 35 millióból, amit a veszteség fedezésére fordítunk, a mezőgazdasági termelés átszervezése és az ennek érdekében szükséges beruházások megvalósítása felé!

Termelési politikánkra kétségtelenül befolyással van az a tény, hogy birtokrendszerünkben a nagyüzemnek még mindig igen előkelő szerep jut. Köztudomású, hogy a búza a nagyüzem főterménye, mert művelési módja olyan, hogy nagy területen olcsóbban lehet előállítani. Ez különben minden terményre áll, amely külterjes — inkább gépi, mint emberi erőt igénybe vevő — művelést kíván. A látszat nálunk ellentmond ennek a megállapításnak, ez azonban ne tévesszen meg senkit. Magyarországon az a helyzet, hogy a nagyüzem viszonylag kisebb területen termel búzát, mint a parasztgazdaság és nem használja ki a gépi művelés előnyeit. Mi ennek az oka? Semmi egyéb, mint az, hogy a mi termelési rendszerünk nem fejlődött párhuzamosan szociális viszonyainkkal, elsősorban a mezőgazdasági népesség szaporodásával, ennek következtében labilis egyensúlyi állapotba kerültünk. Normális fejlődés mellett a parasztüzem — belső struktúrájánál fogva — belterjes termelési irányt képvisel, amely mellett a kalászosok — különösen a kenyérmagvak — termelése inkább a családi üzem liszt szükségletének fedezésére szorítkozik. Mivel azonban Magyarországon hiányoznak a kisüzem belterjes irányú fejlődésének feltételei, helyesebben az olyan gazdaságpolitika, amely a paraszti gazdálkodás természetes útjából elhárította volna az akadályokat, — a parasztság kénytelen volt átvenni a nagyüzem termelési módját, mert hiszen a körülmények és a gazdaságpolitika is inkább ennek kedveztek. A külterjes termelés következményei a munkanélküliség és egyéb szociális bajok, amelyek ellensúlyozására kell azután olyan észszerűden intézkedéseket tenni, amilyen az idő- és költségkímélő munkagépek (aratógép) eltanácsolása, ami a nagyüzemet éppen az emberi munkaerő költségének a munkabérszínvonal leszorításával való csökkentésére kényszeríti. „A búzával áll vagy bukik az ország“ politikája tehát ugyancsak megbosszulta magát, mert egész termelési rendszerünket helytelen irányba terelte. A nagyüzemnek ez az állapot nem előnytelen, mert az aratógépek használatának mellőzése okozta nagyobb költségekért bőven kárpótolja magát a nagyon alacsonyan tartott munkabérekkel, a monopolizált termelési ágaknak — cukorrépa, dohány, szesz — a maga részére való lefoglalásával és a 20 pengős búzárral. Ezzel szemben a kisüzem — külterjes körülmények közé kényszerítve — csak fuldoklik, és termel sok búzát, minél több búzát, noha annak jobb árát távolról sem tudja úgy kihasználni — mert a parasztüzem fogyasztógazdaság, — mint a nagyüzem. Sőt minél kisebb a parasztgazdaság — már pedig ebből van legtöbb, — annál kevésbé élvezi a megkötött búzaár előnyeit, sőt legalsó fokon, ahol a törpebirtokos vagy munkásember kenyérgabona szükségletének egy részét piacon kénytelen beszerezni, a magas búzaár antiszociális hatása

érvényesül. A búzaprobléma kiágazásai tehát — mint látjuk — messze terjednek és olyan gazdaságpolitikai tévedésekre és mulasztásokra mutatnak rá, amelyek egész termelési rendszerünket alacsony színvonalon maradásra kényszerítették, a fejlődés természetes útjából eltérítették és végső eredményben súlyos szociális viszonyokat teremtettek.

ELISMERJÜK, hogy a búza fontos termény Magyarországon, jelentőségét nem akarjuk kisebbiteni. Csupán azt a felfogást hibáztatjuk, amely a búza körül érvényesül és befolyásolja gazdaságpolitikánkat is. Nagyon helytelen volt annyira dédelgetni a búzát és közben elhanyagolni a paraszt szempontjából fontosabb termelési ágakat s kizökkenteni a kisüzemet természetes szerepéből. A magyar kormány felismerve az eddigi gazdaságpolitika tévedéseit, nagyon helyesen jár el, ha elsősorban búzapolitikánkat veszi revízió alá s a nem megfelelő irányba térített fejlődést a maga természetes medrébe akarja visszavezetni. Erre nemcsak az államkincstárt terhelő s a búza árszínvonalának biztosítására fordított hatalmas áldozat szorítja, hanem a szociális helyzet is. A gazdasági kérdésekben csak kevéssé járatosak előtt is első pillanatra világos, hogy az állam igen nagy áldozatot éppen annak a termelési ágak érdekében hoz, amely a legkevesebb munkaalkalmat nyújtja, s ezzel szociális viszonyaink javulását akadályozza. A búza és általában a kalászosok kézimunkaerősüksége, két. holdanként 8.5 rendes munkanap, a többi szántóföldi terményhez viszonyítva (a burgonyáé 23, a tengerié 22, a cukorrépáé 40, a szőlőé 120, a dohányé 160 munkanap) igen alacsony. A búzával csak kétszer van dolog: amikor vetik és amikor aratják (néha esetleg fogsolják is); szeptembertől júliusig, tehát kilenc hónapon át tétlenségre kárhoztatja a munkáskezet. Ez a tény a búza uralkodó jelentőségénél fogva egész mezőgazdasági munkarendszerünkre rányomja bélyegét és természetesen döntően befolyásolja szociális helyzetünket is. A baj abból származik, hogy közel százaz népsűrűségű ország vagyunk, ahol egy mezőgazdasági foglalkozású egyénre körülbelül 2 kat. hold szántóterület jut. Ha már most tudjuk azt, hogy ebből a 2 kat. holdból 1-2 kat. holdon olyan kultúrnövényeket (gabonaféléket) termelünk, amelyek holdanként csak 8.5 kézimunkanapot igényelnek és kilenc hónapon keresztül munkáskézre nem szorulnak, akkor meg lehet érteni, miért van nálunk munkanélküliség, miért dolgozik, akinek munkája van is, 150—200 munkanapot és miért vannak hónapokig tartó munkaszünetek és a munkaidényben is gyakran hetekig tartó pauzák — különösen a Tiszántúl jelentős részén.

Ilyen körülmények között hogyan lehet az, kérdezhetné az olvasó, hogy az OMGE illusztris elnöke merőben ellentétes nyilatkozatot tett ebben a kérdésben. Gróf Somssich László például azért lát nehézséget abban, hogy a búzaterület egy részén tengerit termeljünk, mert „a tengeri több emberi munkaerőt kíván, ami megdrágítja a termelést, másrészt sok helyen a munkáskéz hiánya miatt a tengeri vetésterületének kiterjesztése egyszerűen lehetetlen“. Ez az álláspont meglepő, mert eddig még az OMGE értekezletein is a belterjesebb irányú,

tehát több emberi munkaerőt jelentő termelés felkarolásában jelölték meg mint a mezőgazdasági munkanélküliségből kivezető utat. Azt hiszem, itt ellentmondás van még akkor is, ha feltesszük, hogy némely vidéken tényleg munkáshiány jelentkezik. Mezőgazdasági lakosságunk eloszlása valóban nem egyenletes, néhol túlsűrű a népesség, ennek következtében állandó a munkaerőfelesleg, másutt viszont, főleg a kötött nagybirtok vidékén, ahol a parasztság nem tud terjeszkedni, természetes szaporulatának egy része tehát elvándorlásra kényszerül, időszaki munkáshiány áll elő. A különbség kiegyenlítésére a vándormunkások szolgálnak, akik tavasztól ősziig mint sommások—főleg Borsod, Heves és Zala vármegyéből— csapatosan vándorolnak a Dunántúl nagybirtokaira, ahol a cukorrépatermelés nélkülük egyszerűen lehetetlen volna. Az OMGE két évvel ezelőtt magas színvonalú szakértekezleten vitatta meg a belterjesebb gazdálkodás kérdését; az értekezlet anyagát nyomtatásban is kiadta. Itt számos olyan javaslatot találunk az egyesület részéről is, amely a nagyüzemek foglalkoztatóképességének növelésére vonatkozik. Ma pedig ugyanonnan azt halljuk, hogy még a tengeritermelés fokozása sem lehetséges, mert több költséggel jár és nem áll rendelkezésre elegendő munkaerő.

Van elegendő munkás, csak jobban meg kell fizetni, mint a múltban. Ez a különbség. Valószínűleg itt a magyarázat arra, miért az idegenkedés a több munkaerő alkalmazásával szemben. Erre különben utal az OMGE elnöke is. Kétségtelen, hogy ma már lassan elmúlnak azok az idők, amikor a munkaadó tetszés szerinti feltételeket szabhatott munkásainak. Ennek csak örülhetünk és még inkább örülhetnénk, ha volna már a mezőgazdasági munkásságnak olyan intézménye, amelyen belül felelősséggel szólhatna bele sorsának intézésébe és a munkaviszony másik tényezőjével karöltve, azzal egyenlő félként állapíthatná meg a munkavállalás kötelező feltételeit és örködhethék azon, hogy a feltételeket meg is tartsák. Bele kell nyugodni abba, hogy a munkásság eddigi egyoldalúan kiszolgáltatott helyzetét meg kell szüntetni, ami természetesen a mai „munkapiacnak is az elmúlását jelenti. Nincs okunk rá, hogy sajnálkozzunk miatta. Minden kísérlet, amely meg akarja kerülni ezt a fejlődést, feltétlenül visszafelé sül el. Gondolunk itt az olyan törekvésekre, amelyek a minél nagyobb munkáskínálat érdekében, tehát az alacsonyabb munkabérek reményében a mezőgazdaság, helyesebben a nagyüzemek külterjes irányát fenn akarnák tartani. Az összeütközés, amely ebből származnék, alighanem végzetes lenne a nagyüzemre. A választás mindenesetre nehéz. Ha a nagyüzem a külterjes irány mellett dönt és ragaszkodik a nagyarányú szemtermeléshez azért, hogy a munkaköltséget csökkentse, ezzel lényegéhez ugyan hű marad, de viszont az ilyen anti-szociális magatartás azoknak a törekvéseknek adna tápot, amelyek a nagybirtok teljes felosztását követelik. Különben a búzatermeléshez való ragaszkodásnak csak addig van értelme, amíg az állam megfelelően szubvencionálja a búzaértékesítést; amint ez megszűnik vagy jelentősen csökken, a nagyüzem alacsony munkaköltség mellett is elkerülhetetlenül válságba kerül. Ha pedig belterjesebb termelési

ágakra tér át, kétséges, hogy a nagyobb munkaköltséggel fenn tudja-e tartani jövedelmezőségét. Meg lehet tehát érteni, ha a nagybirtokosok vezetőinek ez a dilemma gondot okoz. Ők, úgy látszik, a külterjes termelési irány felé hajlanak, ami a mai viszonyok között az önvédelemnek határozottan kockázatosabb és a közre is veszélyesebb módja volna, mert a szociális helyzetet súlyosbítaná. Ha az állam szociális politikát csinál, ez feltétlenül a munkabérek emelkedésére vezet, a nagyüzem tehát csak a gépi erő fokozott alkalmazásával tudná számítását megtalálni. Ezt azonban az állam nem engedhetné meg, de semmiesetre sem nyújthatna anyagi támogatást az ilyen módon termelt búza értékesítéséhez. Ha pedig nem lesz komoly szociálpolitika... de jobb erre nem is gondolni.

Mi tehát a megoldás? Mert abba nem nyugodhatunk bele, hogy megoldhatatlan helyzet előtt állunk és tétlenül várjuk, hogy a kérdés magától tisztázódjék. Nem lehet vitás, hogy olyan utat kell választanunk, amely egyrészt megfelel a természetes fejlődésnek, másrészt a jogos szociális igények kielégítésére is lehetőséget nyújt. Ennek a kettős követelménynek teljesülése elé állított akadályokat kell tehát lebontani, ami azt jelenti, hogy olyan termelési irányra kell fokozatosan áttérni, amely több és jobban üzetett emberi munkaerő foglalkoztatását teszi lehetővé.

Ebben a kérdésben a nagybirtok részéről különvéleményt jelentenek be. A nagyüzemnek nem érdeke a belterjesebb irány, mert ennek erősebb előretörése esetén nehezebben kap munkást és jobban meg kell fizetnie. Ezen a ponton a nagybirtok érdeke és a közérdek éles és szinte kibékíthetetlen ellentétbe kerül, amelyből másutt a közérdek került ki győztesen: a nagyüzem kénytelen volt átadnia a helyét a termelési és szociális szempontból egyaránt értékesebb kisüzemnek. A harc nálunk még nem dőlt el s a nagybirtok makacsul védi pozícióját — egyelőre nem sikertelenül. A búzakérdés újabb erőpróba, amely mindenesetre tanulságos lesz. Ha a nagyüzem marad alul, ezzel olyan hátrányos helyzetbe kerül, ahonnan az út már csak lefelé vezet. Ezt különben nem kerülheti ki akkor sem, ha előbb leszünk kénytelenek komoly szociálpolitikát csinálni, mint erre a belterjesebb termelésre való áttérés megadná a természetes alapot. (Nálunk azonban ismert okokból a fordított eset a gyakoribb.) Az óriási különbség, amely ma például a munkabérek tekintetében vidékenként jelentkezik — a nyári napszám ingadozása 2—6 pengő között —, nemcsak a munkapiac teljes szervezetlenségére és munkaviszonyaink anarchiájára mutat, hanem a két — külterjes és belterjes, vagy ha úgy tetszik: a nagyüzemi és kisüzemi — termelési irány munkabérszínvonala közötti eltérést is érzékelteti. Szőlő- és gyümölcsstermelő vidéken vagy ahol kerti gazdálkodás — hagyma-, paprikatermelés, stb. — folyik, kétszer-háromszor akkora munkabért fizetnek, mint ahol a szemtermelés az uralkodó. Természetesen az ilyen kistermelők is panaszkodnak a magas munkabérek miatt, amire annál inkább megvan az okuk, mert terményeik óriási áringadozást mutatnak és az értékesítésre nem ők — a belterjes kultúra munkásai — kapják a szubvenciót, hanem a búzatermelők.

Éppen azért nagyon különös, hogy a nagybirtokosok részéről olyan javaslattal állanak elő, amely a búzatermő terület csökkentését a kisüzem rovására akarja megvalósítani. A javaslat első pillanatra elfogadhatónak látszik. Somssich László azzal érvel, hogy mivel a kisüzem a szántóföld nagyobb százalékán termel búzát, mint a nagyüzem, csakis amannál lehet szó arról, hogy búzatermő területét kisebbítsük. Szerinte a nagybirtok ilyen operációt nem bírna el és az nem is volna igazságos, amikor viszonylag kevesebb búzavetésterülettel rendelkezik, mint a kisüzem. Ez igaz, de a búzaprobléma szempontjából nem a vetésterület aránya döntő, hanem a kereskedelmi forgalomba kerülő búzamennyiség. Már pedig a nagyüzem valamivel több gabonát visz piacra, mint a kisüzem, egyrészt azért, mert termésátlagai mintegy 20%-kal magasabbak, míg a kisüzem és nagyüzem búzavetésterületi aránya között a különbség csak 8%, másrészt a kisüzem mint fogyasztógazdaság maga használja fel a kenyérgabona legnagyobb részét s így feleslege természetesen kisebb, mint a nagyüzemé. Ebből következik, hogy igazságtalanságot akkor követnénk el, ha a kisbirtok amúgy is csekélyebb búzafelhasználását csökkentenők és ezzel megfosztanék attól az egyetlen előnytől, hogy a minimális búzaár hasznában ő is részesedjék. A nagybirtok itt nagyon önző álláspontra helyezkedik, amikor a reá különben is sokkal nagyobb arányban eső előnyt, amit a szubvenciók búzaár jelent, csorbítatlanul fenn akarja tartani és a búzavetésterület kikerülhetetlen csökkentésének minden következményét a kisüzemre akarja hárítani. Holott az egyetlen igazságos megoldás, hogy a nagybirtok termeljen az eddiginél kisebb területen búzát, mert hiszen a kereskedelmi forgalomba kerülő, tehát állami támogatásra szoruló búza mennyiségének viszonylag nagyobb részét ő produkálja.

Véleményem szerint nagyon mesterkéltnél dolog volna, ha a búza-kérdés megoldását a vetésterületnek parancsszóra való csökkentésében keresnők. Ez még átmenetnek is kétes értékű, de semmi esetre sem jelenthet tartós rendezést, ha a feltételeket előzetesen nem teremtjük meg. A kisbirtokon különben technikailag is keresztülvihetetlen, ha pedig a nagybirtokot kényszerítjük rá, ezzel természetes létalapjától fosztjuk meg. (Igaz, hogy a nagyüzem menthetetlen, mihelyt nem kap támogatást a fenntartására mindenáron, még a kisüzem termelési érdekeinek és szociális szempontjainknak feláldozása árán is törekvő gazdaságpolitikában; de ha már sorsát nálunk sem kerülheti el, legalább ezen a ponton ne erőszakosan történjék.) A magyar búzakérdést csak egy alapvetően új gazdasági politikával lehet természetesen és tartósan megoldani. Olyan gazdasági politikával, mely nem a külterjes termelési irányt szubvencionálja, a belterjesét pedig magára hagyja, sőt akadályozza, hanem megfordítva. Ha a paraszt látja, hogy érdemes nagyobb arányban állattenyésztéssel és haszonállattartással foglalkozni, mert nem kell elviselhetetlen áringadozással számolni, akkor búza helyett részben takarmánynövényeket fog termelni. Ha már az állam kénytelen áldozatot hozni, akkor ezt a több munkáskezet foglalkoztató termelési ágak érdekében tegye. Feltétlenül gyümölcsözőbb befektetés továbbá öntözőműveket létesíteni, utakat építeni, a népi irányú gazdasági oktatást és tanácsadást megszervezni és ezzel egy belterjesebb

irányú termelés útját egyengetni, mint tízmilliókat kidobni néhány millió mázsa búza értékesítésére. Ez a mai viszonyok között ugyan szükséges, mert parasztságunk szinte kényszerítve van a külterjes termelési módra és a nagyüzem jövedelmezősége is ezt követeli. Egészen megváltoznék azonban a helyzet, ha a földreform megvalósulna és a ma csökkent fogyasztásra szorított tömegekből életképes termelői és fogyasztói kisexisztenciák válhatnának. Mindjárt kevesebb olyan búza kerülne kereskedelmi forgalomba, amelyet ma csak nagy áldozattal lehet értékesíteni.

A kibontakozás útja tehát: megteremteni a belterjes irányú termelés feltételeit. A búzakérdést organikusán csak ez fogja megoldani. De a vele szorosan összefüggő szociális kérdést is. Megszűnnék az a fonák helyzet, hogy milliókat költünk a külterjes termelés támogatására, ugyanakkor fő a fejünk, mit tegyünk a mezőgazdasági munkanélküliséggel és lealázó munkáexportra kényszerülünk. Egy kicsit hasonlít ez a sokat bírált múlthoz, amikor súlyos milliókkal kivándorlókat szállító hajóstársaságokat szubvencionáltunk, de sajnáltuk a pénzt a telepítési politikától. Pedig éppen elég figyelmeztetést kaptunk a sorstól, hogy eddigi politikánkat alapos revízió alá vegyük.

KERÉK MIHÁLY

MENEKÜLÉS A FALUBÓL

JULES MÉLINE, Franciaország volt miniszterelnöke és földművelésügyi minisztere jóval a világháború kitörése előtt, amikor az emberiség éppen elhagyta az industrializálódás századát, a gazdasági fejlődés soha nem képzelt méreteket öltött és minden jel arra mutatott, hogy végre elérkezett a boldog, gondtalan aranykorszak, nagy feltűnést keltő könyvet írt a „végzetes fejlődés“ ellen. Méline a XIX. századot a végéről tekintette át és nem tudta elhallgatni ama gyanúját, hogy a milliós városok voltaképpen a falvak temetői. A foglalkozásváltoztatás és a városba özönlés bizonyos normális menete ellen nem lehet kifogást emelni, mert az a gazdasági fejlődés velejárója, de amit Méline riadtan megállapított és ami ma már szerte a világon aggasztó: a felduzzasztott városba özönlés nemcsak gazdasági, hanem társadalmi probléma is és súlyos szociális, kulturális és erkölcsi kihatásai vannak. Az ipar a mezőgazdaságtól vonja el a munkaerőt; a falusi lakosság megismeri a város kényelmes, könnyű, élvezeteket nyújtó életét, elfordul a kemény paraszti élettől, elhagyja ősei erkölcsét, szokásait, vallásosságát, magáévá teszi a város felelőtlenebb élet-szemléletét, különösen a szaporodást illetőleg és ezzel megássa a nemzet sírját. Méline a városba özönléstől Franciaország jövőjét és nagyhatalmi állását féltette, a századforduló megújuló válságaival pedig aggodalmát igazoltnak látta és kiadta a jelszót: vissza a faluba!

Méline aggodalma nem volt alaptalan. Franciaország lakosságából, mely úgyis fáradtan szaporodik, 1846-ban 75% volt a földművelő, ami még 1851-ben is a 36 millióból 27 milliót jelentett. Hatvan évvel később, 1911-ben a lakosság száma 40, a földműveseké 22 millió. Ettől kezdve egyre rosszabb az arány és 1936-ban a 42 millió Összlakosból már csak 16.5 millió (39%) foglalkozott mezőgazdasági termeléssel. Az utolsó félévszázad alatt közel kétmillió parasztcsalád hagyta ott a falut, a földet és húzódott be a városokba, hogy más foglalkozás után nézzen.

Franciaország nagy vetélytársa, Németország is hasonló betegségben szenved. A múlt század elején lakosságának még csak két százaléka volt nagyvárosi lakos, ma tíz százaléka. Különösen érdekes a négy legnagyobb német központ: Berlin, Hamburg, Bréma és Lübeck szaporodási adatait megvizsgálni. 1816-ban a négy városnak együttesen nem volt félmillió lakosa, ma hatmillió. Szászország, Vesztfália és a Rajna-tartomány jellegzetesen ipari vidék, itt lassúbb,

de nem kevésbé nyugtalanító a fejlődés. 1816-ban a lakosság száma 4 millió, az egésznek 18%-a, ma 18 millió, az összesnek 27%-a. Nézzük a fordítottját: Kelet-Poroszország, Mecklenburg és Pomeránia jellegzetesen mezőgazdasági terület. 1816-ban 2 millió a lélekszám, a birodalmi lakosság 9%-a, átmeneti emelkedés után 1933-ban 5 milliós lélekszámúnál csak 7.7%. A városok és az ipari vidékek elnyelik az agrárszaporulatot. Ezzel a jelenséggel még a Harmadik Birodalom is tehetetlenül áll szemben, mert hiába propagálják és jutalmazták a házasságot és a szaporodást; a felfokozott ipari termelés munkásigénye olyan mértékben őríti a falvakat, hogy az a népesedési politika minden eredményét lerontja. A német szaporodás visszaesésére jellemző, hogy míg az 1901—1905 évek átlagában az élveszületés kétmillió volt, addig 1933-ban az egymilliót sem érte el, pontosan 957.000 volt.

A nemzeti szocializmus tevékenysége lényegesen felemelte ezt a számot, mert a múlt évben ismét 1.4 millió gyermek született, de ebben a falu lakosságának vannak a legnagyobb érdemei. A kétezernél kevesebb lelket számláló községekben 1933-ban 389.453 élveszületés volt, 1937-ben 471.330; az emelkedés tehát egyötödnek felel meg. A parasztság propagatív ereje azonban gyorsan elhamvad a nagyvárosok kohójában. Darré a legutóbbi németországi gazdanapon már kétségbeesetten panaszkolt, hogy Hitler uralomrajutása óta nyolcszáz ezer parasztsalád hagyta ott a falut és költözött a városokba.

A távoli Amerikában sem különb a helyzet. A születések törvényszerűen jelentkező apadása mellett a vidéki lakosság városba özönlése a legjellemzőbb demográfiai tünet. Az Unió népesedéspolitikusai aggodó arccal figyelik is a hanyatló szaporodást és a városok lélekszámának természetellenes emelkedését. A háború utáni években még huszonnégy-huszonöt születés esett ezer lakosra, napjainkban alig tizennégy-tizenöt. Az amerikai anyák már csak fele annyi gyereket hoznak a világra mint nagyszüleik és a meddő házasságok aránya ma hatszorosa a XIX. századbelinek. Amerikában is a vidéki lakosság szapora és városba özönlésével erősen befolyásolja a különben is csökkenő születési indexet. 1910-től napjainkig 16 millió ember költözött el a farmokról és telepedett meg a városokban: ennek súlyos következményei a munkanélküliség emelkedésében és a demográfiai eredmények katasztrofális alakulásában jelentkeznek.

Az egész vüágon tapasztalható és mind félelmetesebb módon kibontakozó társadalmi folyamattal állunk szemben. A fentebb közölt néhány adat azonban csak durva körvonalakban tárja elénk ezt a folyamatot; a tényleges helyzet sokkal rosszabb. A városba özönlés szám szerint megfogható, a város és a falu közötti örök ellentét hatására végbemenő újabbkori népvándorlás a parasztság menekülésének egyik legártatlanabb mozzanata. Magyarországon is a háború óta közel egymillió ember hagyta el a falut, hogy Budapesten vagy a vidéki városokban keresse boldogulását. Nem történik más, csak egyszerűen felkerekednek és megpróbálkoznak a városokban: hátha ott sikerül. Belső világukban, vágyaikban, életszemléletükben csak a hosszabb városi tartózkodás idéz elő eltorzulást; még pár évi távoliet után is zökkenő nélkül tudnak beleilleszkedni ismét a falu közösségébe.

A városban rekedteknel a második és a harmadik nemzedék sorsa fordul tragikusra. Addigra felszívja őket a város és lassan, mint a lápi tűz, elégnék a nagy kohóban. A városba özönlés a demográfiai, társadalmi és szociális kihatásaitól eltekintve egészséges menekülési forma. A faluban a parasztságon belül lejátszódó társadalmi menekülés súlyosabb és komolyabb betegségre valló tünet.

A külföldi parasztság belső társadalmi vívódása és menekülése részben fedi a magyar parasztságét, részben pedig még feltáratlan probléma. A különböző magyarországi menekülési formákat a falukutató irodalom bőségesen tárgyalta. Ismétlések elkerülése és az emlékezet felfrissítése végett csak utalok a legkirívóbb példákra. Az egyke a megrekedt parasztleletforma pánikszerű reakciója. A fojtogató gazdasági és szociális környezet, a politikai és társadalmi küzdelmek sorozatos kudarca és a felemelkedés lehetőségének teljes hiánya, brutális elhatározásra készíti a parasztságot: a rendelkezésére álló „élettér“ kapacitását változatlanul fenntartó születésszabályozást vezette be. Ezzel a társadalom önmaga ellen fordult és az egymásból folyó egyke-periódusok — a gazdaságát felváltó erkölcsi-biológiai, majd a világnézeti, mely már a saját törvényei szerint formálja az életet — a biztos pusztulás felé sodorják. Idült állapotában nincs rá orvosság: hazánk némely vidékén, például Ormánság, Sárköz stb., sajnos már ez a helyzet.

A másik sokat emlegetett és az egykéhez hasonlóan komoly aggodalomra okot adó menekülés a szekták terjedése. Az alföldi agrár-proletártömegek nagy nyomorúsága a szekták misztikus világában talál megoldásra. E világ nem nyújt semmit: mindent a túlvilágtól várnak. Ez a magatartás sokszor teljes nihilizmusba vagy társadalmi anarchiába, esetleg — különösen legújában — forradalmi mozgalmak kezdeményezésébe és vállalásába megy át. A kiábrándult tömegek mindent vállaló és kockáztató s a „minden mindegy“ álláspontjára helyezkedő felfogása pedig alkalmas vezéregyéniség kezében könnyen megnyerelhető paripa, melynek a hátán sokféle célba lehet befutni...

Az egyke és a szekták a menekülés legsúlyosabb megnyilatkozásai. Itt már belső meghasonlásról s a társadalom törvényeivel nagyrészt szakító, passzív magatartásról van szó. A városba özönlés demográfiai veszteségei szinte eltörpülnek mellette. A két ellentétes állásfoglalás között helyezkedik el a menekülés gazdasági vonatkozásaiban is figyelemreméltó, társadalmi következményeiben meg egyenesen káros helyi lefolyása: a birtok bérbeadása. Látszólag jelentéktelen probléma, közelebbről azonban sok mindenre feleletet ad. A városba özönlés: menekülés a faluból a munkanélküliség, a szegénység, az örök szolgaság vagy sok esetben az „unalmas“ élet elől; menekülés tehát egy életformából, egy társadalmi keretből, mely fejlődésében megakadt és egyelőre nem képes a parasztság létező igényeit kielégíteni. Az egyke és a szekták a csődbejutott parasztleletforma tragikus belső vívódásai. Nem a falutól, mint település-helytől való irtózás, hanem a paraszti életnek mostohasága váltotta ki ezt a két társadalmi magatartást. Az élet és annak lehetőségei olyan szűkre szabottak, hogy kénytelenek más feltételeket keresni. Tehát nem is annyira a

faluból, mint inkább a földműveléstől, a nehéz, állati munkától menekül a parasztság, amit a birtok bérbeadása döntően igazol. A tulajdonos ott marad továbbra is a faluban: kívül a háza elé, pipál, kaszinózik, politizál, szidja a bérlőjét, a cselédeit, maga nem dolgozik, hanem csak munka nélküli jövedelmét élvezi. A csonkaország parasztságának igen tekintélyes hányada már nem gazdálkodik. A legutóbbi — 1935 február 28-án felvett — birtokstatisztika megdöbbentő képet ad erről.

Birtokkategória		Az összes birtokok száma	területe (kat. hold)	Ebből bérbe adva birtok	terület (kat. hold)
0—1	kat. hold ...	776.487	312.403	41.489	17.535
1—5	„ „ ...	664.263	1,620.942	52.376	122.803
5—50	„ „ ...	428.547	5,654.125	54.696	701.691
50—100	„ „ ...	14.895	1,008.597	4.322	217.210
100—500	„ „ ...	10.699	2,251.629	3.704	513.931
500—1000	„ „ ...	1.816	1,272.054	668	279.177
1000 kat. holdon felül...	„ „ ...	1.560	3,962.094	667	946.130
Összesen...		1,898.267	16,081.844	157.922	2,798.477

Az összes birtokok 8.3, az összterületnek pedig 174%-a van bérbe adva. Különösen a parasztbirtokoknál rossz az arány. Az 5—50 holdas kisparaszti birtokokból 12.8, a területből 12.4% bérlet. A nagy parasztbirtokok 20%-a bérlet: a területből 21.5 %. A nyugdíjas paraszt ma már fogalom. A falusi társadalom legterméketlenebb eleme. Maga az a körülmény, hogy nem gazdálkodik, mert nem bírja az iramot, a haladást, mindennek az ellenségévé teszi. Konok és ostoba konzervativizmusával a gondolkozó, törekvő és újítani akaró parasztokat fékezi, a fejlődést, a termelés racionalizálását feleslegesnek tartja: a magyar nirvána megszemélyesítőjének lehet tekinteni.

A bérleti gazdálkodás terjedése a születések csökkenése és a városba özönlés mellett szerte a világon észlelhető tünet. Franciaországban az elköltözött családok birtokait a kitartóbb szomszéd veszi bérbe, de jelentős területek maradnak műveletlenül is. 1913-ban 3 millió, 1931-ben 5 millió hektár volt a bevetetlen terület. Az Amerikai Egyesült Államokban a farmoknak majdnem a fele bérbe van adva. 1880-ban a 4,008.907 farmból 1,024.601 volt bérlő kezén: jelenleg a 6,812.350 farmnak negyvenkét százaléka, 2,865.155 a bérlet.

A bérleti gazdálkodás terjedése látszólag ellentmond ama megállapításunknak, hogy a földműveléstől, a nehéz munkától menekül a parasztság, mert hiszen az elhagyott birtokra mindig jelentkezők bérlő, aki szintén a parasztságból való és vállalja a munkát. A falu menekülése sokrétű probléma: ezt az eddig elmondottakból láthatjuk. Városba nemcsak birtokosok, hanem nincstelenek is költözködnek. Vagyis az uradalmi cseléd és a mezőgazdasági munkás is menekül. A bérlők tekintélyes része viszont ugyancsak belőlük kerül ki. A kétféle magatartás magyarázata nagyon egyszerű. A városba tódulás a normális kereteken felül rendellenes, de ösztönös, egészséges folyamat. A faluban a paraszttársadalmon belül zárt keringő mozgás alakul ki, melyben egymást váltják a problémák. A birtokos paraszt már elfáradt és bérbeadja a földjét. A nincstelen vagy a törpebirtokos, aki bérbeveszi,

szintén rengetegeit dolgozott, de számára a birtokos paraszt életnívója a paradicsomot jelenti: tehát vágyódik utána. A második vagy a harmadik nemzedékben már ez a réteg is irtózik a földműveléstől s végeredményben ez az irtózás váltja ki a különböző menekülési próbálkozásokat. A mezőgazdasági termelés nem tudja követni az iparit; a távolság mind nagyobb lesz és a két termelési ágnek keretet adó életforma: a város és a falu ellentéte a belső szociális, gazdasági és társadalmi vonatkozásokkal terheltén előidézi a menekülést. Érthetőbben és Magyarországra korlátozva: a város szabadabb légkörében a gazdasági szolgátságban élő falu az emberhez méltó, felszabadult élet lehetőségét sejtí.

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉS hosszú évtizedek óta pang. Ennek sajátságosán magyar és egyetemes okai vannak. Magyarországon a földművelés földesúri jellege mindezeig megmaradt és erősen gáncsolja a természetétől amúgy is lomhább fejlődését. Ha az ember végigkíséri az utolsó két évszázadban a mezőgazdasági termelést, könnyen meggyőződhet erről. A XVIII. században a török háborúk után nagy rendeződés ment végbe. A megzavart birtokviszonyokat a Neoaquistica Commissio bizonyos tendenciával eligazította, a termelést pedig a békésebb idők hangulata állandósította. Az új földesurak elvetették a régi munkamódszert, és a kapitalizmus törvényei szerint rendezkedtek be. Ez érthető is volt, mert a földesúri gazdasági rendszer akkorra elavult, s a jobbágyok természetbeni szolgáltatásai nem feleltek meg többé a követelményeknek. A piac igénye két támasztott a mezőgazdasági termeléssel szemben és az új urak értettek a racionalizáláshoz. A jobbágytelket az allódiához csatolták, a jobbágyból bérmunkást csináltak: a mezőgazdasági nagyüzem képe lebegett a szemük előtt. III. Károly, Mária Terézia és II. József jobbágyvédő intézkedéseit a földesurak birtokkoncentrálnálási kísérletei vezették be. A két erő sodrában alakul ki azután a nagybirtok mai formája. A kapitalisztikus szempontok soha nem érvényesülhettek tisztán, mert a feudális szellem következetesen mindig szaturálta a fejlődést. A nagybirtokon komenciós cselédek és részes munkások dolgoztak és dolgoznak: a bérek és a munkaidő változatlan. Egy XVIII. századbeli uradalom és a mai között a munkástartást illetőleg nincs különbség. Természetbeni járandóság és kora hajnaltól késő estig tartó munkáltatás akkor is, ma is. A kisbirtok pedig a jobbágygazdálkodás hagyományaival tengődik a nagybirtok tövében.

Egykori feljegyzésekből olvashatjuk, hogy a búza vagy a kétszeres három-négy magot hozott. Egy kat. holdra az akkori kézi szórás mellett egy mázsa vetőmag kellett; a XVIII. században az átlagtermés tehát 3—4 métermázsa volt kat. holdanként. A XIX. század elején négy-öt magot adott a gabona, vagyis az átlagtermés 4—5 métermázsa volt. Lassú, kiegyensúlyozott az emelkedés. A mezőgazdasági termelés fejlesztését tudományos intézmények (keszthelyi, magyaróvári Gazdasági Akadémia) s lelkes írók és szakemberek (Tessedik, Berzeviczy, Széchenyi) munkálják. A század végére 11—12 mázsás átlagtermésekben jelentkezik az eredmény. Attól kezdve azonban nincs vagy alig van emelkedés és ma is ott tart mezőgazdaságunk, ahol félévszázaddal ezelőtt. Gabonafélékből a hektáronkénti átlag métermázsában a következő:

Év	búza	rozs	árpa	zab	tengeri burgonya
Magyar Birodalom :					
1891—1900...	12·37	10·90	12·31	10·56	14·70 71·20
1906—1910...	11·78	11·31	13·02	11·24	15·57 78·70
Csonka-Magyarország :					
1926—1930...	13·50	11·10	13·10	10·60	13·30 65·14
1931—1935...	13·70	11·70	13·00	12·10	12·30 67·50

A szemtermelés mellett a mezőgazdaság legfontosabb tényezője az állattenyésztés. Ezen a téren is hasonlóan szomorú a helyzet. A múlt század végéig fejlődés, azóta stagnálás.

Az állatállomány alakulása 1895-ig:

	Ló	Szarvasmarha	Sertés	Juh
1870.....	1,631.000	4,496.000	3,573.000	14,289.000
1884.....	1,748.000	4,897.000	4,803.000	9,252.000
1895.....	1,972.000	5,829.000	6,446.000	7,526.000

A Magyar Birodalomban az állatállomány szépen gyarapodott, csak a juhok száma apadt, s ez a jelenség a következő évtizedekben még folytatódott is. A múlt század végétől az ország megcsönkítése miatt csak úgy tudjuk követni az állatállomány alakulását, ha bizonyos területre, például 100 négyzetkilométerre vonatkoztatjuk:

Év	Ló	Szarvasmarha	Sertés	Juh
1895	705	2084	2304	2690
1911	966	2316	2519	2592
1935	867	1886	3413	1319

100 négyzetkilométerre számítva volt

A ló- és szarvasmarhaállomány, vagyis a nagytestű állatok száma emelkedett, a sertéslétszám szintén, de a juhállományban katasztrófális a csökkenés s végeredményben az élőállat súlygyarapodása sem a legbiztosabb.

A két főtermelési ág adataival csak nagy vonásokban rajzoltuk meg a mezőgazdasági termelés útját, mert még nagyon sok olyan kisebb tényezővel kellene számolnunk (baromfitenyésztés, gyümölcs- és zöldségtermelés, stb.), mely lényegesen emeli az üzemek jövedelmezőségét, tehát a látszólagos pangásnak ellentmond. Ismertetése azonban meghaladja e tanulmány kereteit és inkább csak a végeredményeket közöljük: a magyar mezőgazdaság a nemzeti jövedelem gyarapodásához a háború előtti években és a mostaniakban, amikor az árak nagyjából megegyeznek, kétmilliárd pengő körüli összeggel járult hozzá. Változás, emelkedés nincs. Ellenben az adósságok veszedelmes növekedése, mint a lázmérő, állandóan jelzi a betegséget. 1913-ban a mezőgazdaság terhe 3 milliárd aranykoronára rúgott, amitől a huszas évek inflációja szabadította meg. Alig telik el tíz év, 1932-ben ismét 2 milliárd pengő jelzálogos adósság terheli a magyar földet. A gazdálkodás válsága, csődje nyilvánvaló, mert hiszen az értékesítés és az árak alakulása sohasem volt olyan kedvező, mint a háború utáni évtizedben.

Lassan fejlődő, el-elmaradozó mezőgazdaságunk a múlt század végéig mégis eleget tett a lakosság szaporodásával előálló fogyasztási követelményeknek. 1720-ban a lélekszám 4,108.000 volt, 1890-ben 17,464.000: a Magyar Birodalom lakossága a 170 év alatt negy-szereződött. A mezőgazdasági termelés mennyisége szintén, és pedig úgy, hogy az átlagtermékek száz százalékkal emelkedtek (3—4 mázsáról 6—8 mázsára kat. holdanként) és a bevetett terület a szántóföldi termelés térhódítása következtében megkétszereződött. A párhuzamosan futó lélekszámemelkedés és mezőgazdasági fejlődés a lakosság meg-

élhetését, ha nem is minden társadalmi osztálynál kielégítően, de biztosította és csak igen nagy sorscsapások és időjárási rendellenességek alkalmával éhezett a nép. Az utolsó fél évszázadban a szociális helyzet leromlása katasztrofális. A csonkaország területét érve a lakosság száma 1890-ben 6.4 millió volt, 1937-ben 9 millió; a szaporodás 2.6 millió lélek, több mint negyven százalék. A mezőgazdasági termelés ugyanezen idő alatt stagnált: a negyvenszázalékos különbség a magyar szegénység mindennél döntőbb bizonyítéka.

A magyar gazda fölött észrevétlenül elsiklik az idő és lemarad a nagy hajzában. A pangó termelés siralmas üzemi eredményeket tud csak felmutatni. Az áringadozásoktól és értékesítési viszonyoktól függően a katasztrális holdanként! bruttó hozam 150—160—170 pengő. És mit kell ezért dolgozni? Kora hajnaltól késő estig tartó munka; szántásj vetés, kapálás és aratás olyan pokoli hőségben, amikor a városi ember csak a strandon tudja elviselni az életet. Mire a bruttó hozamból leszámítjuk a különböző kiadási tételeket, alig marad valami, amit mint tiszta hozamot elkönnyelhet a gazda. Az üzemszisztematikai és számtartási felvételek tükrében a magyar parasztság és mezőgazdasági munkásság szociális helyzete aggasztó. Az elmúlt évben például egy 15 kat. holdas kiscsászának — megjegyezve, hogy az összes munkákat a család tagjai végezték el, — tőke utáni jövedelme 924, munkájának ellenértéke 1024 pengő volt. A vagyon alig 5 százalékkal kamatozott. A gazda és családjának munkabérigénye pedig nem több, mint egy gyári munkás átlagos keresete. A jól kezelt, 16.000 pengős vagyonnal rendelkező kiscsászóság így alig biztosít a császának és családjának havonta 162 pengőt.

A mezőgazdaság kiadásai között jelentős tétel a munkabérkifizetés. Kat. holdanként 60—70 pengő országos átlagban. Ez a 60—70 pengő azonban csak fiktív összeg, melyet üzemszisztematikai szempontból kell figyelembe venni, mert e nélkül nem lehet könyvelni; bele van véve a gazda és családjának munkabérigénye és az összes alkalmazottak fizetése is. A kettőnek aránya birtokkategóriánként változik: kisbirtokon az összes munkabérkifizetés 60—70 százaléka a császának, illetve a családjának, nagyobb birtokon alig 1—2 százaléka. A fizetés eszközlése sem egységes, mert az nemcsak készpénz formájában, hanem terményjárándósággal (konvenció, aratási és cséplési rész, stb.) és természetbeni szolgáltatásokkal (kukoricaföld, kert, fa, stb.) történik. Rendszerint és átlagosan a munkabér 26%-a készpénz, 62%-a terményjárándóság és 12%-a természetbeni szolgáltatás.

Csonka-Magyarországon a szorosabb értelemben vett mezőgazdasági terület, a szántóföld, közel 10 millió kat. hold. A magyar mezőgazdaság összes munkabérkifizetése tehát a fentiek alapján évenként 600 millió pdhgő. Az 1930. évi népszámlálás két millió keresőről tud az agrártársadalomban: egy keresőre 300 pengő jut. Ez a háromszáz pengőnyösszeg a nincstelen mezőgazdasági munkások, uradalmi, gazdasági cselédek és törpebirtokosok egész évi keresete; a birtokosnál ehhez még hozzájön a gazdaságnak birtokkategóriánként emelkedő tényleges tiszta hozama. Az agrárproletárnak ezt az évi 300 pengő átlagos keresetét a napszámber és a munka-

kapacitás egymásbavetése is igazolja. A földművelésügyi minisztériumba, a Mezőgazdasági Kamarához és a Statisztikai Hivatalhoz befutó jelentések szerint 1937-ben a férfi napszámber évi és országos átlagban 1.50 pengő volt. A Gazdaságkutató Intézet számításai szerint az agrárlakosság munkakapacitása csak kétharmadrészben van kihasználva; ez még inkább áll a mezőgazdasági munkásokra és azt jelenti, hogy egy évben maximálisan csak 200 napot dolgozhatnak. Vagyis az 1.50 pengős napszámmal besorozva évi 300 pengő kereset jön ki. Matolcsy Mátyás ismert jövedelemszámítása és Kerék Mihály helyszínen felvett adatai is ezt igazolják.

Mezőgazdasági termelésünk mai állása olyan reménytelen, hogy az agrárlakosság menekülésén nem is szabad csodálkoznunk. Egy parasztsalád, mely jelentős vagyonnal: földdel, házzal és gazdasági felszereléssel rendelkezik, nem tud évente 1948 pengőnél több jövedelmet felmutatni. A munkája után élő mezőgazdasági munkás vagy uradalmi cseléd pedig kénytelen megelégedni 300 pengővel, s ha egyedül keres, akkor ez a család életstandardja is, ha van még mellette kereső, akkor 4—5—600 pengőre emelkedik a megélhetési bázis. Ehhez jön még az a társadalmi kiszolgáltatottság is, mely a falu lakosságát annyira megkülönbözteti a városi lakosságtól és nagyon sokszor az emberi méltóság határát súrolja. Természetes, hogy menekül, mert a XX. században él és ember szeretne lenni. Menekül a földműveléstől, a csődbe jutott parasztéletformából és társadalmi kiszolgáltatottsága elől. Hogy a városban orvoslást, vagy más, jobb viszonyokat talál-e, az nem tartozik ide: ide még csak az tartozik, hogy megvizsgáljuk a mezőgazdasági termelés válságának belső okait és a jövő lehetőségeit.

ADORJÁN JÁNOS, a kiváló üzemstatisztikus és agrárpolitikus a mezőgazdasági üzemek kettéválásáról írt nemrégiben nagyon érdekes és tanulságos könyvet. Rámutatott arra a rendkívül fontos és eddig nem ismert körülményre, hogy a mezőgazdasági üzem tulajdonképpen két részből áll: egy belső és egy külső üzemből. A külső üzemből: a szántóföldön, réten, legelőn extenzív jellegű termelés folyik. A belső üzemből pedig, vagy ahogy ő nevezi a „háztáji üzem”-ben a külső üzemből termelt növények feldolgozása, közvetett értékesítése (állattartás, hizlalás, sajt-, vajkészítés, stb.) megy végbe. Kisbirtoknál a két üzemből majdnem fedik egymást, a nagybirtoknál a kettő jobban elkülöníthető, mégis a kisbirtokon az üzemből szétválasztásának nagyobb a jelentősége. A paraszttudvar egy kis gazdaság a gazdaságban. A kisbirtokos nem viszi mingyárt piacra a külső üzemből termelteket, mint a nagybirtokos, hanem a belsőben feldolgozza. Többek közt ezért is hasznosabb a nagybirtoknál.

A mezőgazdasági üzem kettéválasztása a racionális termelés kezdetét jelenti. Eddig nehezen lehetett a mezőgazdasági termelésben nagyobb arányú változásokat eszközölni, mert az üzemből zavarták egymást. A termelés technikája, a gazdálkodás rendje és az üzemek szervezése lassan, bonyolultan fejlődött. Ebben rejlik a parasztság tragédiája, mely a külső üzemből játszódik le. A föld megművelé-

sértek nehéz munkája alól nem szabadulhatott fel, mert munkaeszközei évszázadok óta változatlanok. A ló- és ökörfogatos eke, a kézi kapálás, a kaszával való aratás, a tizenhat-tizennyolc órás munkanapok, az egész család munkába állása mind-mind rég elavult és embertelen munkamódok, melyeknek további fenntartása nemcsak gazdasági szempontból, de szociális, társadalmi, sőt biológiai vonatkozásában is romboló és káros.

A parasztyerek hét-nyolc éves korában kezdi a munkát s míg mozogni tud, dolgoznia kell. Hetven-hetvenöt éves parasztok még keményen dolgoznak: végzik a legnehezebb és legfárasztóbb fizikai munkát. A városban, az ipari termelésben régen felszabadították a nehéz fizikai munka alól az embereket. Az ipari forradalom gépeket állított a helyükbe és lassan kiépült a szociális védelem teljes frontja. Először megtiltották az éjszakai, majd a kora hajnaltól késő estig tartó munkát, aztán nem engedték a gyerekeket robotoltatni, szabályozták a munkaidőt, bevezették a nyolcórás munkanapot, öregség, rokkantság, önhibán kívüli munkanélküliség, betegség, stb. esetére biztosították a munkásokat. Aki kiesik munkájából és nem tud sehogysem elhelyezkedni, bizonyos mértékig karitatív úton részesül segélyben. A faluban? Mindez hiányzik és a lakosság menekül a városba ... Aki ott marad, az is zúgolódik. Cselédet alig kapni már: az emberek nem tűrik tovább a nagyúri munkástartás retorzióit. A szabad részesmunkások is elégedetlenkednek. Csak a századforduló agrárszocialista mozgalmainak idején volt annyi amerikázás és sztrájk, mint az ideai aratásnál-cséplésnél. Vármegyei gyűléseken másról sem beszéltek a megriadt bizottsági tagok, mint az agrárproletariátus követelőző, agresszív magatartásáról. Az alispáni jelentésekből is ez tűnik ki.

Nemcsak kezdődőben van, hanem már folyik is a forradalomszerű átalakulás a termelésben. Egyes államokban ez az üzemi és a termelési forradalom eddig nem képzelt újításokat vezet be. Az amerikai farmok kettéváltak: a farmer a családjával s néhány munkásával a belső üzemkörre vonul vissza. Ez a falu körül elterülő négy-öt hektár, melyen rendkívül intenzív egyéni termelést (zöldség, gyümölcs, takarmány, stb.) és állattartást folytatnak. A külső üzemkör munkáit erre a éra alakult, nagy gépparkkal és munkásgárdával rendelkező vállalatok végzik. Telefónhívásra jön a láncfalpas teherautó, a belső üzemkörből kihordja a külsőbe a trágyát és ott szétszórja; négy-öt traktor áll azonnal munkába és leszántja, hogy veszteség ne legyen; beállnak a vetőgépek, majd az azonos méretű kapálógépek burgonyánál, répánál, kukoricánál; hatalmas arató-cséplőgépek vágják le a gabonát s csak a telt zsákokat kell bevinni a tanyába, farmba; a répát, burgonyát, kukoricát is gép szedi fel, illetve le. A munkások naponta hat órát dolgoznak és a vállalat bizonyos terméseredményt biztosít. Mivel az ilyen műveltetés csak hagy keretekben jövedelmező, a farmerek a külső üzemkörből részvénytársaságszerű nagy gazdaságokat létesítenek, vagy bérbeadják és munkanélküli jövedelmüket élvezik. A belső üzemkörben ugyan akad munka: takarmányelőkészítés, fejés, permetezés, stb., de azt is gép végzi. Amerikában a földműves már felszabadult a nehéz, embertelen munka alól.

Oroszországban a mezőgazdasági termelés forradalma játszódik le. Egyelőre csak fenntartással fogadhatjuk azokat a híreket, melyek ha igazak, a mezőgazdasági termelést egyszerre kiemelik a mai elmaradt, reménytelen helyzetéből. Évekkel ezelőtt az a hír járta be a világot és agrárszakkörökben nagy izgalmat okozott, hogy Lyssenko tanár a Gigant-kollektiva kísérleti telepén hatvan nap alatt beérő búzát termelt. Eljárása a következő volt: 2—4 Celsius-fok hőmérsékletű magtárban arasznyi vastagon elterítette a búzát, azt mindennap locsolta annyira, hogy éppen

nyirkos legyen és így tartotta hat hétig. Erre a búzában megindultak azok az előkészítő csirázási folyamatok, melyek rendszeren csak elvetés után kezdődnek. A kúra után szárítva tárolni, vagy mingyárt vetni, s az elvetéstől számított hatvanadik nap aratni lehetett a Lyssenko-féle búzát. A legkorábban beérő amerikai búzának kilencven nap kell: a hatvannapos eredmény éppen akkor vált ismeretessé, amikor a búzaértékesítés válságba jutott s az érdekeltek ijedelme és döbbeneté így még nagyobb volt, mert a búzatermelés északi határának kitolódásával s újabb készletek piacradobásával kellett számolni. Ma már tudjuk, hogy nem a termelés nagy, hanem a fogyasztókészség kicsi és ezen kellene változtatni. Lyssenko kísérleteit nálunk is megismételték a kompolti állami telepen, s ha nem is teljes egészében, de jó eredménnyel igazolták. Hogy mégse terjedt el, annak a magyar búzatermelés sajátos helyzetében van a magyarázata. Mi őszi búzát termelünk: a tavaszi búzák nálunk nem váltak be, illetve nem termelhetők. Lyssenko kísérleteinek nem is abban van a nagy jelentősége, hogy lecsökkenti a tenyészidőt, hanem abban, hogy bizonyos mértékig függetleníti a termelést az időjárástól. Újabban akklimatizáló kísérleteket folytat, s gyapjút, kávé, stb. akar Szibériában termelni.

A másik hír, ami Oroszországból jött, sokkal nagyobb jelentőségű lehet, ha valóban bizonyul. A szakembereket már régóta izgatja az évelő búza kérdése. Majdnem minden mezőgazdasági növénynek van vadon élő rokonai között évelő változata. A megfigyelések azt eredményezték, hogy a növények évelő változatainak óriási előnyei vannak az egyéves egyedek felett. Az egyéves növény a tápanyag legnagyobb hányadát gyökérzete és földfeletti részének kiépítésére fordítja: a termésre lényegesen kevesebb jut. Az évelőnél csak az első évben van ez így; a következő években a tápanyagnak majdnem háromnegyed része a terméshozásra szolgál. Ez pedig azt jelenti, hogy a második, harmadik, stb. év termése sokszorosa az első évnek. Emellett az évelő növény fagy-, betegség- és szárazságellenállóbb, mint egyéves változata. Érthető, hogy a szakemberek miért próbálkoznak a gabonafélék évelő egyedeinek a kitenyésztésével. Az orosz agronómusok már évek óta kísérleteznek s köztük A. Derszawin egyik tanulmányában már az első eredményekről számol be.

A legkülönbözőbb fajtájú vad évelő növények tanulmányozása bebizonyította, hogy azok csak hosszú növénynemesítő munkával változtathatók át kultúrnövényekké, s még akkor is sok baj van velük. Rosszul csíráznak, egyenlőtlen a beérésük, törekeny a kalász, aprók a magvak és hamar szétszóródnak. Erre megpróbálták a vad évelőket kultúrnövényekkel keresztezni és meglepő eredményhez jutottak. Például a kultúrbúzát keresztezték évelő rozzsal és perjével, s évelő búzát kaptak. Az évelő hibridek egyesítik a két, illetve három szülő minden jó tulajdonságát. Persze nem ment simán a „szülés“, mert rengeteg volt a terméketlen egyed. Mesterséges porzással, megtermékenyítéssel, nagy fáradtsággal és kitartó munkával mégis előállították az évelő búzát. Rengeteg előnye van: ellenálló, korán érik, nagy kalászt fejleszt, nagy magot és nagy termést hoz. A tavaszi évelő egy évben két termést, az őszi egy termést ad, s ősszel még egy sarjúkaszálast; utána már nem megy szádba, hanem szétterül, bokrosodik és készül az áttelelésre. A termés mennyisége sokszor eléri az első év harminc-ötvenszeresét. Ha szántóföldi termelésben és országos átlagban nem is lesz ilyen az eredmény, a mai 8—10 vagy

a külföldi 10—15 mázsás átlagtermésekkel szemben 30—50 mázsára számíthatunk katasztrális holdanként. A talaj megmunkálásában és a trágyázásban azonban nagy változásokat kell eszközölni és a mezőgazdasági termelés iparosítását el kell kezdeni.

A racionalizált üzemi és a tudományos termelési forradalom perspektívájában a magyarországi földkérdés vitája szinte eltöri. Éveken keresztül érveltek, hogy a kisbirtok vagy a nagybirtok termel-e többet, jobbat, melyik az ideális üzemforma és kell-e egyáltalán földreform. Meddő és céltalan a mai állapotokból kiindulni, mert könnyen szövőszékrombolás lesz a vége, mint ama derengő időkben, amikor merész gondolkodású emberek embertársaik tényleges felszabadítására gépeket konstruáltak és a begyepesedett fejűek ezt sehogyszem értették meg. A jövő zenéje igenis az új alapokra fektetett mezőgazdasági termelés lesz. Eltűnik a mai lehetetlen üzemkeret és megszűnik az évről évre megújuló, nehéz földműves munka. Bárhogy ellenkeznek is, a fejlődés elől kitérni nem lehet s a magyar parasztság is dalolni fogja az új időknek új dalait.

A FÖLDREFORM úgy, ahogy nálunk hivatalos és nem hivatalos körökben tervezik, eredménytelen lesz. Hiába emlegetik, hogy organikus, konstruktív, jól átgondolt és megfontolt földreformra gondolnak: a tömegindulat és a felkészületlenség sodrában egyszerű, mechanikus földosztás lesz a vége. Amikor néhány éve a földkérdés és a parasztság sorsa utat tört magának az irodalomban, a helyzet becsületes és őszinte megvizsgálása helyett sorozatos perek keletkeztek s ezzel vakvágányra futott az egész kérdéskomplexum. A falukutatás a nyitányát kellett volna, hogy jelentse az új kornak és nem a sírját. Ha nem jön a retorzió, a diagnózis után a terápia került volna sorra, alapos és komoly konzílium közbeiktatásával persze. Meg lehetett volna tárgyalni az agrárkérdést abba a perspektívába állítva, melyet nagy vonásaiban az eddigié során megrajzoltunk! Így sajnos, csak az a le nem tagadható tény maradt meg, hogy a parasztleletforma csődbe jutott, a falusi lakosság a legkülönbözőbb utakon és módokon' menekül a sorsa elől és ezen csak földreformmal segíteni nem lehet.

A földreform egymagában nem megoldás; a megoldásnak csak egy vékony szektora. Az új birtokosok a feudális munkarendszer és az elavult termelési technika hínárjába akadnak, ha a földreformmal párhuzamosan nem indul meg a termelés átszervezése, industrializálása és a mezőgazdasági szociálpolitika törvénybeiktatása. Gömbös Gyula, Eckhardt, Matolcsy, Kerék Mihály és a többiek 3 millió katasztrális holdban jelölték meg a kisajátítható földbirtokok területét. Ha a nincstelenek mindnyájan nem is, de nagy részük birtokhoz jut, akkor a mezőgazdasági termelésben munkáshiány áll elő. Az ember helyébe a gépet kell beállítani. Az eddigi kísérletek a traktorral, aratógéppel azért nem váltak be, mert egy 15—20 holdas gazda nem tudott megbirkózni a traktortartás költségeivel, az aratógépek alkalmazását pedig a nagy munkáslétszám szociális szempontja tette lehetetlenné. Most majd a szükség viszi rá a gazdákat a gépi művelésre, s mivel egy 15—20 holdas gazdaság valóban nem bírja el a

traktort, az aratógépet és a többi új munkaeszközöket, össze kell állniok a gazdáknak, hogy 50—100 gazdaság tartson közösen traktort, aratógépet s miegymást. Szét kell választani nálunk is az üzemeket. A belső üzemenkörben termeljen gyümölcsöt, zöldséget, tenyésszen, hizlaljon állatokat a gazda; vagyis rendkívül intenzíven gazdálkodjon, a külső üzemenkörök szövetkezeti egybeszervezésével pedig tegyék lehetővé a termelés industrializálását, s akkor a mai 150—170 pengős katasztrális holdankénti bruttóhozamok a duplájára emelkednek.

Az új termelés azonban csak egy új gazdasági és társadalmi rendben lesz megvalósítható. Ahhoz, hogy ide eljuthasson a magyar paraszt, az elemi iskolától kezdve a mezőgazdasági szakiskolákon és népfőiskolákon keresztül nevelni, tanítani kell. Meg kell ismertetni vele a mezőgazdasági termelés új útjait; ez nemcsak az ő érdeke, hanem az államé is. Körülöttünk majd lezajlik a termelési forradalom és mi megmaradnánk anakronisztikus állapotunkban? Fel kell szabadítani a parasztságot a nehéz fizikai munka alól, hogy gondolkodni, olvasni, tanulni, sőt még az ország dolgaiba beleszólni is legyen ideje és alkalma. Rendezni kell a munkaidőt a mezőgazdasági termelésben. Akik ezt ellenzik, azok a feudális munkástartást akarják továbbra is érvényben tartani, tehát a fejlődés ellenségei. Az industrializált termelést azonban megköveteli minden ilyen megoldás. A magyar társadalom fogyasztókészségének növelésével pedig az esetleges túltermelést kerülhetjük el.

Végeredményben a parasztságot új életformába kell átmentem. Ez az új életforma ledönti a társadalmi, gazdasági, szociális és kulturális korlátokat, a parasztságot ténylegesen felszabadítja, s a város és falu ellentétét lényegesen csökkenti. A menekülés megakadályozásának ez az egyetlen megoldása.

KOVÁCS IMRE

A SZOVJETPARASZT

Az UTOLSÓ negyedszázadban a Szovjet-Unió a legnagyobb szabású agrárkísérletezés színhelye volt. Egy majdnem 120 milliós, nagyobbrészt agrár lakosságú birodalom parasztságát kísérelték meg elméletileg kigondolt, gyakorlatilag soha ki nem próbált, új életformába kényszeríteni. Ez a kísérletezés rengeteg véres gyötrelmet, óriási értékpusztítást, borzalmas éhínséget és szörnyű gazdasági káoszt teremtett. Ma már lehiggadóban van a mesterségesen felkavart gazdasági káosz, világosan áttekinthetők az új rendszer körvonalai, mérlegre tehető a parasztság helyzete az új termelési rendben. Az átalakulás egyes fázisai ma világosan láthatók. Előbb az orosz paraszt a maga ösztönös hajlamát, ősi vágyait követve a forradalmi „fekete osztzkodás” marakodásai között szétzúzta a nagybirtokrendszert, elfoglalta a nagybirtokosok földjeit, a korona uradalmait, a gazdag parasztok birtokait. Minden parasztcsalád annyi földet kerített hatalmába, amennyit saját erejével meg tudott művelni és amennyi elegendő volt megélhetésének biztosítására. Természetesen a zabolátlanul feltörő, rabló ösztönök óriási zavarokat okoztak a mezőgazdasági termelésben.

A második erőtenyező éppen ellentétes irányban hatott. A szovjet-kormányzat, nem törődve a parasztság természetes hajlamaival, az első öt éves terv megvalósításával egyidejűleg megindította a mezőgazdaság kollektív rendszerű átszervezését. Egyre erősödő politikai és gazdasági nyomást alkalmazott, hogy a parasztságot egyéni gazdasága elhagyására és a kollektív mezőgazdasági üzemekhez való csatlakozásra kényszerítse. Már nem a feudalizmus, hanem a kulakok, a gazdagparasztok megsemmisítése volt a jelszó. Évekig tartott, amíg a parasztság engedett a kíméletlen állami nyomásnak és otthagya a paraszti életformának legjobban megfelelő egyéni, kisüzemi gazdálkodást és belépett a kollektívákba. Ezzel az állami vagy szövetkezeti agrártermelő üzemek kiuzsorázott munkásává vált. Ez a fejlődési vonal mintegy öt évvel ezelőtt elérte végpontját. Megállapítható, hogy az egyéni kisparaszti üzemek szétzúzásával és a parasztság kollektív termelő rendbe kényszerítésével még nagyobb méretű szenvedés, tömegesebb értékpusztítás, kegyetlenebb éhínség zúdult az orosz földre, mint a kommunista forradalom harcos esztendeiben.

Ha a gazdasági fejlődés menetének ellentétes irányvonalai helyett a gazdaságtörténet egymásra következő periódusait vizsgáljuk, három

állomást fedezhetünk fel a szovjet agrárpolitikájában. Az első a „harci kommunizmus“ időszaka, amint az utóbbi években a szovjetpublicisták nevezik. A kezdet éveiben ugyanis ez a „szocializmus azonnali bevezetésének“ a korszaka. Ez a forradalmak, a polgárháború, a földosztás és a nyomában következő különböző gazdasági zavarok ideje volt. Ez a periódus 1921-ig, a Lenin által hirdetett új gazdasági politika, a N. E. P. korszak bevezetéséig tartott. A második periódus az egyéni szabadgazdálkodás részleges visszaállításával kezdődött. A szovjet-kormányzat belátta, hogy a végromlás határára taszított mezőgazdaságot csak az egyéni gazdálkodás részleges helyreállításával lehet életre támasztani. Milliók éhhalálát csak ezen az egy úton lehet feltartóztatni. A föld ebben a korszakban is az állam tulajdona volt, de a paraszti egyéni gazdálkodást már megtúrták, politikai és gazdasági nyomással nem akadályozták kifejlődését. Ez a szovjetelvekkel homlokegyenest ellenkező, túrt állapot azonnal kedvező hatást gyakorolt a mezőgazdaság helyzetére. A mezőgazdasági termelés színvonala a periódus végén csaknem elérte az 1913. évi szintet

Ekkor határozta el a szovjetkormányzat, hogy megvalósítja a kommunista elvek győzelmét biztosító második agrárforradalmat, a kollektív mezőgazdasági termelőrendszer bevezetését, szocializálja a paraszti életet, átalakítja a falusi társadalmat. A paraszti életnek ez a nagyszabású átalakítása még nagyobb területet érintett, mint az első agrárforradalom, ami csak a nagy- és középbirtok ellen irányult, mert ez utóbbi folyamat kiterjedt a szovjetköztársaság egész művelés alatt álló területére, a régi kisparaszti birtokokra is. Ez a harmadik periódus teljesen felkavarta a paraszti életet, rendkívüli gazdasági zavarokat okozott és ismét fellépett egyes vidékeken az éhínség.

E három periódus alatt egészen mások voltak a szovjet gazdasági és politikai intézkedései. Ezek az intézkedések éles határvonalat húznak az egyes korszakok közé. Az utolsó korszak pár évvel ezelőtt végződött be. Ma a Szovjet-Unió az egyetlen országa a világnak, ahol eltűnt az egyéni, kisparaszti üzem és csak kollektív közép- vagy nagybirtokokon folyik a mezőgazdasági termelés.

A szovjetparaszt sorsa a három periódus alatt jelentékeny változáson ment át. Nyomban az októberi forradalom másnapján a szovjetkormány minden ellenszolgáltatás nélkül rendeletileg kisajátította a nagybirtokokat és kimondta, hogy a kisajátított földterületek a dolgozó nép tulajdonába mennek át. A földbirtoklás feletti rendelkezési jogot ez a rendelet a szovjet paraszttanácsainak tartotta fenn. A kisajátított birtokok szétoztására külön szervezetet létesítettek volna. Ez a forradalmi rendelet azonban már nem lett végrehajtva, a forradalom véres árja túlhajt rajta. A forradalmi események között a parasztság nem várta be a rendeleti intézkedéseket, önkényesen, egymás között is marakodva felosztotta a nagybirtokokat. Ez volt a tényleges állapot 1918 február 19-én, midőn a szovjet harmadik pánorosz kongresszusa alapvetően szabályozta a földtulajdon szocializálását. Az újabb törvény általában eltörölte a földre vonatkozó tulajdonjogot és kimondta, hogy a szovjet egész földterületének birtoklása a dolgozó népet illeti meg. Egyképpen megszüntette a kisbirtok és a nagybirtok tulajdonát. Ez a törvény csupán a szovjetállam szervezeteinek, mezőgazdasági közösségeknek, mezőgazdasági társulásoknak, szövetségeknek engedélyez földhasználati jogot, egyéneknek csak kivételesen és átmenetileg, de csak olyan kis területen, amit saját erejükkel, bémunkás igénybevétele nélkül meg tudnak munkálni. Ezek a törvényes intézkedések honosi-

tották meg elsősorban az új szovjet földművelési formákat, a szovkhozokat és a kolkhozokat. Szovkhozoknak nevezték az állam kezelésében lévő kollektív birtokokat, míg kolkhozoknak a kollektív művelés alatt álló paraszti birtokokat. A kolkhozoknak különböző megjelenési formáját ismerték. Mezőgazdasági kommün akkor létesült, ha a parasztok nemcsak a földet és az állatokat használták közösen, hanem általában a közösség tagjainak összes javait, sőt ilyen esetben a kommün tagjai együtt éltek és közösen táplálkoztak. A másik forma, az artel már nem volt ilyen szigorúan kötött. Az artelben csoportosult parasztok csupán a földet, a jószágokat és egyéb termelési eszközöket használták közösen, de külön éltek és külön táplálkoztak. A harmadik formája a kolkhozoknak, a „mezőgazdasági munkaközösség“ volt a leglazább jogi szerkezetű, mert ebben a közösségi alakban csupán bizonyos mezőgazdasági munkaműveleteket végeztek közösen a tagok, egyébként minden más gazdasági tevékenységük a közösségtől független maradt.

Hol volt azonban még az az idő, amikor a paraszti élet mindennapi gyakorlatában megvalósíthatók lettek volna ezek a szovjetintézmények? Ebben az időben a szovjetkormány még nem érezte eléggé megszilárdulva hatalmát ahhoz, hogy ezeket az intézményeket az egyéni művelési formához szívósan ragaszkodó parasztok ellenkezésére nagy arányokban megvalósítsa és ezzel gyökerében megváltoztassa a falusi élet szociális és gazdasági képét.

Az első kollektív birtokok nem is paraszti birtokokból keletkeztek. A földosztás után igen nagy területek maradtak ki a paraszti osztozkodásból. Ezek a területek az állam birtoklása alá kerültek. Az állam később mezőgazdasági bérmunkásokkal műveltette ezeket a birtokokat és ezeken kísérleték meg először a szovjetideológia szerinti gazdálkodást. A szovjetkormányzat lényeges eredmény nélkül követett el hiábavaló erőfeszítéseket, hogy a kollektív birtokok számát jelentősen emelje, de ez a törekvése a parasztság kitartó ellenkezésébe ütközött. 1918 novemberében 950, 1919 novemberében 1596, 1920 szeptemberében 1826 agrárkommün volt a Szovjet-Unió területén. Nem volt jelentékeny számban egyéb paraszti kollektív birtok sem. Az állami kezelésben lévő kollektív birtokok, a szovkhozok száma 1921 júniusában ezzel szemben 8951 volt. A parasztság jelentékeny többségben egyéni életet akart élni egyénileg művelt saját birtokán. Ezek az egyéni kisparaszti üzemek foglalták el majdnem teljes egészében a megművelhető földeket. A földosztás bevégeztével például kisparasztkok birtokolták Szovjet-Oroszország megművelhető területének 96-8 százalékát. Éppen ezért a falusi életben ezek az egyéni kisparasztbirtokok játszottak vezető szerepet. A szovjetkormány ebben az időben csak adózási rendszabályokkal mert ellenük fellépni. Ez az adópolitika nagy mértékben embertelen volt, inkább rekvirálásnak volt nevezhető, de másképp nem tudták volna biztosítani a városi lakosság élelmiszer-szükségletét.

Nagyságukat tekintve a földosztás után a paraszti birtokok inkább törpebirtokok voltak és sehol sem haladták meg a kisbirtokok területét. 1921. évben csaknem az egész földterület kisparasztkok kezén volt és ekkor már a földbirtoklás annyira kiegyenlítődt, hogy a parasztkok csaknem egyenlő nagyságú parcellákat birtokoltak. A földterület egyenlő megosztása következtében majdnem minden munkaképes parasztnak megvolt a maga egyéni birtoka. Ez nemcsak nagy elszegényedést okozott, de jelentősen rontotta a mezőgazdaság termelési színvonalát is. Ekkor már a szovjetállam is kibírhatalan politikai

nyomással nehezedett az egyéni üzemekben munkálkodó parasztságra. Minden mezőgazdasági termék állami monopólium volt. A mezőgazdasági termékek magánforgalma legszigorúbban tilalmas volt. A termelt javak állandóan ismétlődő állami kisajátítása szinte megfosztotta a parasztságot legszükségesebb élelmi cikkeitől is. Ennek folytán a parasztság csökkentette a termelést. A parasztok földjeik felelő részét megműveletlenül hagyták, csak annyit termeltek, amennyi legszükségesebb megélhetésüket fedezte. Ez a folyamat vezetett az 1921. évi szörnyű éhínséghez. A IX. szovjetkongresszuson Kalinin hivatalosan bejelentette, hogy az 1921. évi éhínség húszmillió embert sújtott. Az angol hivatalos adatok azonban az éhínségben szenvedők számát ugyanekkor 35 millióra tették.

A mezőgazdasági helyzet rendkívüli leromlása kényszerítette rá a szovjetkormányzatot, hogy agrárpolitikája főcéljától, a gazdag parasztrétegek felszámolásától eltérve, bár átmeneti időre, áttérjen a túrt magángazdálkodás rendjére. A paraszti rétegek elszegényítése és nivellálása helyett, ami bevezetője lett volna az általános szocializálási folyamatnak, ettől kezdve átmenetileg megtűnnek egy aránylag kedvezőbb gazdasági helyzetben élő és ennek folytán többet termelő felsőbb paraszti réteget is. Nyomban megindult ez a folyamat, amikor megengedték, hogy a parasztok közötti gazdasági különbségek az újra-éledő magángazdálkodás rendjében előtűnjenek. A nagyobb gazdasági képességekkel, keményebb munkabírással rendelkező parasztok rövidesen nagyobb részt szereztek a művelés alatt álló földekből, bér-munkásokat foglalkoztattak, nagyobb számú állatokat, gazdasági eszközöket szereztek. A N. E. P. korszak végén, 1927-ben a parasztrétegeket a szovjetközgazdászok már három osztályba sorozták. A legfelső réteg volt a gazdagparasztok, akulakok osztálya, a középen helyezkedtek el a középparasztok, végül az alsó réteg a szegényparasztok osztálya volt. Természetesen a parasztrétegeken kívül teljesen nincstelen, bér munkát végző proletár parasztok is éltek a Szovjet-Unióban. E korszak végén a szovjetközgazdászok a kulakok számát ötmillióra becsülték. Bár a szegényparasztok arányát az egyik szovjetstatistikus, Larin ebben az időben a parasztság 19 százalékára teszi, jellemző, hogy a parasztok 44.8 százalékának még lova sem volt.

Az állami kollektív gazdaságok, a szovkhozok jelentős visszafejlődése is jellemző erre a korszakra. Ekkor már csak a megművelhető földterületnek mindössze 1-2 százaléka volt állami kollektív birtok. Nagyban hozzájárult ehhez a csökkenéshez az a tény is, hogy az egyéni leg hasznosított parasztbirtokok jobb művelés alatt állottak. Az állami kollektív birtokoknak nemcsak összterülete, hanem egy mezőgazdasági üzemre kiszámított területe is jelentősen csökkent.

A mezőgazdasági helyzet stabilizálódása és a szocializált mezőgazdasági üzemek jelentős visszafejlődése hívta életre a szovjetkormányzat új agrárpolitikáját. Legelőször a XV. szovjetkongresszuson szólt fel Molotov igen éles hangon az egyéni művelési rendszer ellen. Molotov élehangú deklarációja volt a jeladás a szovjet agrárirányzat balra-tolására. Molotov beszéde után egyre több kormányzati jelenség utalt arra, hogy a szovjet át kívánja szervezni az agrárintézményeket és a

falusi életet. A rövidesen napvilágra kerülő ötéves terv valójában a Szovjet-Unió proletárjainak osztályharca volt a tehetősebb rétegek ellen. Az első ötéves terv ötödik része, mely a mezőgazdaságra vonatkozott, szintén ennek az eszmének a jegyében készült. Ebben az időben nagy divat volt a szovjetpublicisztikában összehasonlítani az egyes termelési ágakban a magángazdasági szektor arányát a szocializált szektor arányával. Míg az ötéves terv kezdetén az iparban a szocializált szektor aránya a 92,4 százalékot, a kereskedelemben a 96,8 százalékot érte el, addig a magángazdaságban csak 2 százalék volt az arány. Éppen ezért az ötéves terv is a kollektív rendszerű üzemeknek aránylag szerény növelését írta elő, mert évenként növekvő ütemben az ötéves terv végére, 1932—1933. évekre 15 százalékra kívánták gyarapítani a kollektív rendszerű mezőgazdasági üzemek arányát.

Az ötéves terv kezdeti időszakában a szovjetkormányzat legelőbb a nagy állami kollektív birtokok, a szovkhozok számát növelte. Ezzel egyidejűleg elősegítette a másfajta kollektív művelésű üzemek alakítását is. Ezt a folyamatot beszédesen illusztrálják a következő számok. Míg 1928 október i-én 416.700 parasztgazdaság állott kollektív művelés alatt, vagyis az összes parasztgazdaságok 1,7 százaléka, addig 1929 június i-ére már 1,007.000 parasztgazdaság tért át kollektív művelésre, az összes parasztgazdaságok 3,9 százaléka, négy hónap múlva már 1,919.400 parasztgazdaság, az összes parasztgazdaságok 7-6 százaléka honosította meg a kollektív művelési rendszert. Holott csak 1929 végén kezdődött meg az igazi küzdelem a kulakok ellen és ekkor vált hivatalos programmá, eltérően az ötéves tervtől, a parasztbirtokok tömeges kollektív átalakítása és a kukkoknak, mint külön parasztosztálynak kiirtása.

Az egyik eléggé higgadt szovjet-agrárpolitikus, Larin a marxista agrárpolitikuskok moszkvai konferenciája elé a kulak-osztály megsemmisítése érdekében a következő javaslatot terjesztette:

1. Minden térítés nélkül ki kell sajátítani a kulakok összes vagyontárgyait.

2. A kulak családokat száműzni kell arról a vidékről, ahol az új rendelkezések bevezetéséig éltek.

3. El kell tiltani a kulakokat attól, hogy új lakóhelyükön egyénileg művelt gazdaságokat alapítsanak és kötelezni kell őket arra, hogy lépjenek be a szovjet-agrárközösségbe, ahol úgy a termelés, mint a fogyasztás kollektív rendszerű. Lehetővé kell tenni számukra, hogy egy hosszabb kísérleti időszak eltelte után az agrárközösségeknek egyenlő jogú tagjaivá váljanak.

Larinnal szembeszállva, egy másik, vérengzőbb természetű szovjet-agrárpolitikus, Aniszimov azt hirdette: „Lehetetlenség a kulakokból mezőgazdasági munkásokat nevelni. Ez a könyörület nem méltó a proletariátushoz. A kulakok átnevelése nem proletár program, ez a polgári gondolkodástól megfertőzötték cukrozott programja”.

A szovjetkormányzat nem a Larin mérsékelt, közvetítő javaslatát fogadta el, hanem Aniszimov kegyetlen állásfoglalását tette magáévá. Megtiltotta a kulakok befogadását a kolhozokba. Maga Sztálin jelentette ki a szovjet hivatalos állásfoglalásaként: „A kulakok számára

nincs hely a kolkhozokban. A kulakok halálra vannak ítélve“. Sztálin bejelentése után megkezdődött az elkeseredett irtóhadjárat a kulakok ellen. Az agrárproletárok minden romboló dühét a kulakok irányában vezették le. 1929—1930 telén a kulakok nagy tömegét ítelték kényszermunkára és Szibéria legészakibb tájaira száműzték őket. Az egyik német agrárpolitikus számításai szerint 1933 januárjáig 8—900.000 kulakot ítelték kényszermunkára. Ezenkívül a kulakokat csaknem teljes számban száműzték régi lakóhelyükről. Sokan közülük a városokba menekültek, sokan bandákba tömörülve végigkoldulták a falvakat, a hidegnek és az éhhalálnak kiszolgáltatva tengették pária-életüket. Elűzetésük alkalmával minden vagyonuktól megfosztották őket. Gazdasági eszközeiket, jószágait átadták a kolkhozoknak. Ezek az elkobzott javak igen nagy értéket képviseltek, jóval nagyobbat, mint az első agrárforradalom éveiben, 1917—1919-ben a nagybirtokosoktól kisajátított vagy elrablott ingóságok. Míg az 1917—1919. években kisajátított és elrablott ingó javak értékét egyik francia közgazdász, Lescure 300 millió rubelre teszi, addig Sztálin maga jelentette ki 1930 június 27-én a kommunista párthoz intézett egyik üzenetében, hogy a kulakoktól elkobzott és a kolkhozoknak átadott vagyontárgyak értéke meghaladta a 400 millió rubelt.

A kulakok gazdasági és társadalmi megsemmisítése megfélemlítette a középparasztokat is. A középparasztság attól tartva, hogy a kulakok sorsára jut, sietett csatlakozni a kolkhozokhoz. De a csatlakozási folyamatot elősegítette az a körülmény is, hogy igen sokan igyekeztek részesülni a kulakoktól elkobzott és a kolkhozoknak átadott jószágokban és egyéb felszerelésekben. Ezeken felül a szovjethatóságok bizonyos gazdasági és közigazgatási nyomást is gyakoroltak a közép- és kisparaszti rétegekre. Ezeknek a körülményeknek tulajdonítható, hogy már 1930 január 11-én megtartott statisztikai felvételek szerint a szovjetben élő parasztszaládok 21-6 százaléka, 4,393.000 család, 1930 március i-én pedig már 55 5 százaléka, 14,264.000 család szerveződött be a kollektív agrárüzemekbe. Ilyen sikerre még a szovjetkormányzat sem számított. Mivel ez a gyorsított iramú szocializálási folyamat ismét óriási értékrombolással járt, a mezőgazdasági termelés évi összértéke jelentősen visszaesett, ismét éhínség fenyegette a városokat, a szovjetkormány egyik napról a másikra csökkentette az erőszakos szocializáló rendszabályok politikai nyomását. 1930 március 2-án megjelent híres cikkében maga Sztálin harangozta be az új és enyhébb agrárpolitikai irányzatot. Sztálin bejelentette, hogy az elért nagy siker lehetővé teszi az új agrárpolitikai irányzatot. Bejelentette, hogy szabaddá teszik a kolkhozokba való önkéntes be- és kilépést. Ezenkívül feljogosítják a kolkhoz-parasztokat, hogy kilépés esetén magukkal vigyék mindazokat a javakat, amiket belépésük idején magukkal vittek a kolkhoz közösségébe. Ennek az engedménynek előre nem látott hatása lett. A következmények beigazolták, hogy a parasztság csak a kíméletlen erőszaknak engedett, amikor felhagyott az egyéni műveléssel és belépett a kollektív gazdasági rendbe. Két hónap alatt, 1930 március 2-tól 1930 május i-éig 8,247.000 kisparaszti gazdaság lépett ki a kolkhozokból és egyéni műveléshez kezdett, úgyhogy 1930 május elsején már csak 5,999.000 parasztagazdaság maradt a koltdiozok tagja. A szovjet politikai nyomása az egyénileg működő paraszti gazdaságok ellen szünetelt. Erre mutat az a tény is, hogy 1930 októberében hatmillió parasztagazdaság volt a kolkhozok tagja. 1931 elején kezdődött ismét az erőszakolt szocializálási folyamat. A parasztság ettől kezdve ismét erőltetett ütemben kezdett csatlakozni a kolkhozokhoz. 1931 február elején 8,250.000, 1931 május 1-én 12,045.000, 1931 július 10-én 13,839.000, 1931 október 1-én 15 millió volt már azoknak a parasztszaládoknak a száma, amelyek csatlakoztak a kollektív termelő rendhez. Ettől kezdve a szocializálási folyamat csak nagy nehézségekkel,

akadozva haladt előre. Míg 1931 október i-én a parasztszaládok 60 szalaléka tartozott a kollektív termelőrendbe, ez a szám egy év alatt csupán 2 szalalékkal emelkedett. Természetesen Szovjet-Oroszország egyes vidékein más és más volt az arány. Így például Ukrajnában a parasztszaládok 82,9 szalaléka, az Alsó-Volga vidékén 81,9 szalaléka, a Közép-Volga vidékén 86-t szalaléka csatlakozott a kollektív termelő rendszerhez. A kollektívákba beszervezett parasztek 1931. évben 230.000 kolkhozba tartoztak. Ezenkívül még 5000 szovkhoz is működött. Ebben az évben a szovkhozok és kolkhozok művelték meg a szovjetművelés alatt álló föld területének 76,3 szalalékát. 1933 kezdetén a szovkhozok és kolkhozok által megművelt terület aránya elérte a 80 szalalékot és 1933 végére a mezőgazdaság kollektív rendszerbe kényszerítése csaknem teljesen befejeződött.

Ebben az időszakban az erőszakolt agrárpolitika következményeként igen sok vidéken éhínség lépett fel. Ennek oka az volt, hogy a parasztek sok helyütt nemcsak lényegesen csökkentették a szemtermelést, hanem jószágait is inkább levágták és elfogyasztották, mint hogy a közös birtokokba beszolgáltassák. A szovjetkormányzat maga is kihasználta az éhínséget politikai céljaira. A kollektív birtokon kívülálló parasztság kiéhezeteése jól bevált eszköz volt arra, hogy az önállóságához makacsul ragaszkodó egyénileg gazdálkodó parasztságot is bekényszerítse a közösségbe.

A mezőgazdaság szocializálásának végrehajtását követő esztendőket a mezőgazdaság termelési színvonalának felemelésére való törekvés jellemezte. Az 1934. és 1935. években emelkedett is valamit a mezőgazdasági termelés értéke. Az 1936. gazdasági évben a katasztrofális hőség következtében Szovjet-Unió nagy részét ismét éhínség fenyegette, bár nem olyan nagymértékben, mint az 1933. évi utolsó éhínség idején. Az 1937. és 1938. években ismét jobb termés volt. A javulás azonban nem volt olyan nagyméretű, hogy a mezőgazdasági lakosság életszínvonalára lényeges befolyással lett volna. Ez a javulás egyáltalán nem a termelési rendszer javára írható.

A mezőgazdaság kollektív irányú átalakításával egyidőben indult meg a mezőgazdasági munkafolyamat mechanizálása. Az ötéves terv meghirdetésétől kezdve minden kollektív mezőgazdasági üzem köteles volt üzemterveket készíteni. Ezek az üzemtervek egész évre meghatározták az üzem tennivalóit és szinte teljesen kizártak minden egyéni kezdeményezést. Az üzemtervekben fontos szerepet kapott a gépi munkateljesítmény. Az első ötéves terv jelentékeny mértékben megnövelte a mezőgazdasági üzemekben használatos gépek számát. Megsokszorozta a traktorokat, cséplő-, aratógépeket és egyéb munkaeszközöket. Midőn a gazdagparasztek birtokait felszámolták, mezőgazdasági gépeiket is átadták a kolkhozoknak. Később az állam kisajátította ezeket és értéktelen kötvényeket adott érték cserébe. Az így kisajátított gépekből gép- és traktorállomásokat szerveztek. Az állomások szervezetébe nagyságukhoz képest 20—40 kolkhoz tartozott. Az állomáshálózatok kiépítése után a kollektív birtokok majdnem teljes egészükben bekapcsoltattak e hálózatokba. Ekkor már majdnem 6800 ilyen állomás működött a Szovjet-Unió területén. Ezek az állomások nemcsak gépeket adtak használatra a kollektív üzemeknek, hanem előbb gazdasági, technikai, később politikai ellenőrzéssel is meg lettek

bízva. A gép- és traktorállomások e szerepük miatt gyűlöletessé váltak a kolhozparasztok szemében. Ez a gyűlölet csak fokozódott amiatt, hogy a mezőgazdasági gépi munkák elvégzéséért a termés 15—20 százalékát kellett kiszolgáltatni a kolhozoknak az állomások számára. Ez a díjazás legalább kétszeresét tette ki a régi rendszer idejében fizetett használati díjnak.

A szovjetállam kizsákmányoló magatartását nemcsak ebben a vonatkozásban sínylette meg a közös művelési rendszerbe kényszerített parasztság. Termésének csak 30—40 százalékát tarthatta meg a maga és állatai szükségletének fedezésére a kolhozparaszt, mert a többletet különböző címen az államnak kellett leadnia. Az állam szállította el természetesen az egész cukorrépa-, gyapot- és lentermést. Pontosan meghatározzák a szovjetrendeletek, hogy egy tehén után évenként mennyi tejet, mennyi gyapjút és egyes haszonállatok tartása esetében milyen súlyú húst kell az államnak beszállítani.

Az állam kizsákmányoló politikájának másik eszköze, hogy az agrárárakat rendkívül alacsonyan tartják. Elméletileg meg van engedve a kolhozparasztoknak is, hogy felesleges gabonaneműiket szabad piacon értékesítsék. Ez a felesleg azonban olyan minimális, hogy komolyabb szabadforgalom nem alakulhat ki. Különben a kolhozok termelvényeiket az állam által megszabott áron szövetkezeti raktárakban értékesíthetik. Ezek az állami árak azonban olyan alacsonyak, hogy a normális piaci áraknak mintegy egytizedét teszik ki. Az állam az így megszerzett élelmi cikkeket a városokban hat-nyolcszoros áron adja tovább. Az agrártermelői és fogyasztói árak közötti hat-nyolcszoros nyereségkülönbözet nyújt lehetőséget a szovjetkormányzatnak arra, hogy az agrártermelés, a kolhozokba kényszerített parasztság rovására folytasson társadalmi és gazdasági kísérletezéseket. Bármilyen gazdasági kizsákmányolásban sínylődnék is a kolhozparasztok, mégis kedvezőbb a sorsuk, mint a szovjet állami birtokain, a szovkhozokon alkalmazott bérmunkásoké. Vannak persze bérmunkások a kolhozokon is, de ezeknek is hasonlóan rossz sorsuk van. A bérmunkások bérét ugyanis rendkívül bonyolult könyvvezetési és számítási műveletek alapján számolják el. Ez a bér alig fedezi a mezőgazdasági munkásság legszükségesebb élelmezési kiadásait és a legnyomorúságosabb ruházódásra sem elegendő. Amellett a mezőgazdasági munkások munkaviszonyai szinte elviselhetetlenül súlyosak. A munkaidő napfelkeltétől napnyugtáig tart. Míg más termelőágakban minden hatodik nap pihenő, addig a tavasztól ősziig terjedő mezőgazdasági idényben a mezőgazdasági munkásságnak egyáltalán nincs pihenője. A kolhozparasztok sorsa igazi rabszolgasors. Oda vannak jogilag is kötözve munkahelyükhöz, nem menekedhetnek az embertelen rabszolgamunkából, nem költözhetnek el az iparvidékekre, csak a politikai hatóság külön engedélyével.

A szovjetparaszt jelenlegi helyzete, közeli jövője egészen reménytelen. Tulajdonképpen már a Szovjet-Unióban nyugateurópai értelemben vett parasztságról nem is beszélhetünk. A kolhoz vagy szovkhozparaszt élete már nem paraszti élet. Az orosz paraszt a ránehezülő szörnnyű politikai nyomás alatt kivetkőzött ősi életformájából, a kol-

lektív eszme modem rabszolgájává vált. Olyan életformát kénytelen élni, mely ösztönös paraszti lényével ellentétben áll. Ebben az erőszakolt életformában a parasztság nem képes fokozott munkateljesítést nyújtani. Ez a magyarázata annak, hogy a kollektív művelési rendszer meghonosítása óta a szovjet mezőgazdasága nem fejlődött és a termelés időnkénti növekedése többnyire az időjárás kedvező behatásának, nem pedig a munkarendszer sikerének tulajdonítható.

Igen nehéz jóslásokat kockáztatni a jövő kilátásairól. Annyi azonban bizonyos, hogy két évtized irtózatoss feszültségeket előidéző politikai módszereivel sem tudta a szovjetparasztok nagy tömegét kollektív szellemben átformálni. Ha a jelekből ítélni lehet, még ma is elegendő volna valami egész jelentéktelen könnyítés a szabad gazdálkodás irányában, hogy a parasztság kiszabaduljon a szovkhozok és kolkhozok gazdasági kötöttségeiből és visszatérjen az egyéni műveléshez. Ez a folyamat könnyen érthető volna. Az egész világ agrárirányzata a modern paraszti kisüzemi termelés felé halad. Nem szegülhet sokáig szembe a fejlődés vastörvényével a szovjet gazdasági élete sem.

MARÉK DÉNES

A MAI MAGYAR ÉPÍTÉSZET

AKÖZVÉLEMÉNY napjainkban sokat foglalkozik a magyarországi építészet „magyarságának“ kérdésével, aminek úgy a szakirodalomban, mint — örvendetes módon — a napi-ajtóban is bőséges nyoma mutatkozik.

Ezeknek során végeredményben az a kérdés lett felvetve, hogy milyen legyen voltaképpen a „magyar építéstílus“, sőt némelyek szinte egyenesen felszólítottak minket, építészeket arra, hogy „találjuk már végre egyszer fel a magyar stílust“, hogy ezen a téren is mintegy önállósítsuk magunkat a külföldtől, s hogy ezzel épületeinkről első rátekintésre meg legyen állapítható a magyar jelleg.

Erre a kérdésre kíván jelen rövid közlemény rávilágítani.

ELŐSZÖR LEGYEN szabad néhány rövid megállapítást összefoglalni a mai építészet általános irányelveire nézve.

A mai építészet főtörekvése világszerte az épület rendeltetésének tökéletes kielégítése, vagyis röviden: a fokozott célszerűség. Ez a tulajdonság jellemzi a mai életet minden téren, és ez alól az építészet sem vonhatja ki magát. A célszerűségi szempontoknak minden vonalon való kidomborítása pedig a technika rohamos fejlődésével függ össze, ami lehetővé tette egész életberendezkedésünk és mindenféle, vele összefüggő ténykedésnek gyakorlatiasabb kialakítását.

Ma mindent célszerűen akarunk megoldani: a közlekedést, a világítást, a fűtést, a táplálkozást, a ruházzkodást, egészségügyi gondozásunkat, az adminisztrációt, a gyáripari és mezőgazdasági termelést, stb. Ebben a nagy áramlatban lehetetlen, hogy éppen azok az alakítások, amelyek ennek a fokozottan gyakorlatias életnek és munkának a hajlékait adják, vagyis az épületek alkossanak kivételt. Szükséges volt tehát, hogy ezek is beálljanak a fokozódó célszerűsödés vágányába.

Ma azzal, hogy fokozott célszerűséggel akarunk építeni, nemcsak hogy nem jutunk összeütközésbe az esztétikai törekvésekkel, hanem éppen ellenkezőleg, fokozott esztétikai értéktermelést végzünk, mert amikor az épületet rendeltetésének megfelelően akarjuk megoldani és ezt a helyes megoldást a külsőben is őszintén megmutatni, nyilvánvalóan az igazság útján járunk; az igazság és a szépség egymásnak édes testvérei.

A mai építészet világosan és értelmesen kíván szólni az emberekhez. Nem akar terjengős és szóvirágos lenni, hanem közvetlen, egyenes

és becsületes. Kell, hogy ez a stílus a ma emberének tessenék, éppúgy, mint ahogy szívesebben hallgatjuk a beszédet, ha rövid és értelmes, magvas és nyílt, mintha dagályos, burkolódzó és határozatlan.

A most mondott tulajdonságaiból adódik a mai építészet egyszerűsége, amely levét magáról minden olyan dísz, ami nem függ össze szorosan az épület belső szervezetével. Nem elvből üldözi a dísz, de nem tudja elviselni az értelem nélküli felcífrázásokat, mert ezek olyanok, mint egy szónoklatban a frázis, amely fellengős, de nem mond semmit. Csak annak a formának van értelme, amely a homlokzattal *együtt* született és az abban megjelenő érzés szerves kicsengése, ennek folytán attól elválaszthatatlan.

Ez a magyarázata annak, hogy a történelmi korú épületek szerves tagozásai és dekorációi ma is szépek, és ilyenek maradnának mindig, s hogy azokhoz oly szívesen menekülünk a legutóbbi ötven esztendő sok rossz építménye elől, amelyek részben a történelmi formák lélektelen, átérzés nélküli, mesterkélt lemásolásával keletkeztek, részben egyénenként kiagyalt szeszélyes formaképzéssel és díszekkel hálózták be homlokzataikat.

AZÉRT BOCSÁTOTTAM ELŐRE ezt a rövid gondolatmenetet, mert a mai magyar építészetéről beszélve, nem is lehet másról szó, mint csakis a helyesen értelmezett korszerű magyar építészetéről, amelynek jogosultságát és eredményeit ma már mindenki elismeri. Még azok is, akik két évtizeddel ezelőtt ellenzői voltak, ma már belátják, hogy az egész világra áterjedt korszerű építési irányzat nem néhány felforgató elme részéről kezdeményezett mozgalom, hanem a természetes fejlődés folyamánya.

Hogy nálunk is csak ez az építési mód az egyedül lehetséges, vagyis hogy mi magyarok sem építhetünk másképpen, mint a mai irányzatnak megfelelően, arra minket már csak történelmi és kulturális hagyományaink is köteleznek.

Magyarország minden korban lépést tartott a nyugateurópai kultúra irányaival, és nemcsak bele tudott illeszkedni a nyugati keretekbe, de mindenkori szellemi felkészültségénél fogva fejleszteni is tudta azokat. Magyarországon Szent István és az Árpádok alatt román formákban, az Anjouk alatt gót stílusban, Mátyás király alatt korai renaissance-ban, a Habsburgok alatt barokk stílusban, Mária Terézia alatt copfban, a XIX. század elején, József nádor idejében új klasszikus stílusban, a múlt század közepén romantikus jellegben, a második felében pedig eklektikus irányzatban építettek. Vagyis a magyar építészet története azt igazolja, hogy minden korban együtt tudunk haladni az illető kor szellemével és stílusával; történelmi hagyományainkhoz hűek tehát akkor leszünk, ha ma a jelenlegi korszerű irányzatban építünk, és pedig lehetőleg mentül jobban és mentül szebben.

Ebben a megállapításban egyúttal bent foglaltatik az is, hogy nem hű a hagyományhoz az az építő, aki ma azért tervez történelmi stílusban, mert régen Magyarországon történelmi stílusban építettek. Ez a sajnálatosan gyakorta hangoztatott felfogás egészen hamis, mert minden

történelmi kor a saját stílusában épített, és egyik sem nyúlt vissza egy régebbi kor formáihoz azért, hogy megmutassa, hogy ő hagyományhú akar lenni! Ezen a réven például Mária Terézia idejében is a Szent István korabeli korai román stílusban kellett volna építeni, mert hiszen ez volt magyar földön a fellelhető legősibb formaképzés!

AMENNYIBEN A FENTIEK ALAPJÁN megállapodtunk abban, hogy ma Magyarországon egyedül a korszerű építési irányzat életképes, felmerül az a kérdés, vajjon mi adja meg mai korszerű építészetünk magyar jellegét? Milyenek legyenek tulajdonságai, esetleges különlegességei, formái, stb., amelyek egyéb népek építészetétől megkülönböztethetők?

Egy nép építészetének, mint minden népi alkotásnak tulajdonságai a nép jellemvonásaiból adódnak; ezek viszont az illető nép természete, vérmérséklete, gondolkodásmódja, életviszonyai, klímája, hagyományai és sajátos szokásai nyomán hosszú idők folyamán alakultak ki, s a tudat alól kiütköznek, mint minden téren, úgy az épületeken is, rájuk nyomva bélyegüket.

Erre könnyen lehet példákat találni az építészettörténetben, ahol látható, hogy bár egy időben minden országban ugyanaz a stílus használtatott, ezen belül azonban élesen meg lehet különböztetni az egyes népek építményeit. Csak egynéhány példát: a középkor második felében mindenütt gót stílusban építettek és mégis mennyire eltér a nagy tömeges falsíkokat tartalmazó középolaszországi, vagy lomtárdiai gót templom homlokzata a párizsi Sainte-Chapelle vékony pilléres vázú külsejétől, amely szinte kőbe faragott idegszállait tárja fel a szemlélő előtt.

Vagy mennyire más egy olasz renaissance palota homlokzata klasszikus arányú oszloprendjeivel, nagy vízszintes és erős árnyékot adó antik római főpárkányával, mint egy csipkézett szélű, meredek oromzatú sokemeletes germán renaissance homlokzat...

A barokk kori Olaszországban nagyvonalú, kevés részletezésű, lenyűgöző monumentaütású, nehéz homlokzatok keletkeznek, ugyanekkor Ausztriában és Dél-Németországban elevenségtől lüktető, aprólékos, részleteiben kicsiszolt és alaprajzban tagolt homlokzatokat építettek, Spanyolországban pedig kápráztatóan díszített és a megszédítésig lendületes, szinte féktelen homlokzatok készültek.

Teljesen ez a helyzet áll fenn ma is, amikor szintén megvan az egységes világstílus. A ma általánosan elterjedt korszerű irányzat alapjellegét, mint a rövid bevezetőben láttuk, a feladatok fokozottan célszerű megoldásából kiadódó világosság, őszinteség, tisztaság és ennél fogva az egyszerűség teszi. Ezen az általános és mindenütt megtalálható alapjellemvonáson belül azonban minden nemzetnél megtaláljuk az illető nemzet jellegét, amelyet az építész, akár tetszik, akár nem, átültet alkotásaiba.

Ezt a jelleget jól meg lehet ismerni, ha különféle nemzetek jelenkori építményeit egymás mellé állítjuk. Itt már megemlékeztem ezekről a sajátosságokról.¹ Ilyen jellemvonások: az északnémetnél az erő,

¹ L. Magyar Szemle XVIII. 329. XX. 37. és 353.

fegyelem és rend; a délnémetnél ugyanezen alaptulajdonságok mellett a több közvetlenség és melegség; az osztrákoknál a finom választékoság; a hollandinál a puritánsággal kapcsolatos nagyfokú festőiség; a svájcínál a megnyugtató önfegyelmzés, józan rend és esztétikai mértéktartás; a franciánál a találmányosság, szellemesség és ötletesség; a dánnál a klasszikus nyugalom; a svédnél a legteljesebb egyéni szabadság mellett is minden szertelenség kizárása, vagyis a művészi kiegyensúlyozottság; az angolnál a konzervatív alapon szolid biztonsággal való haladás; az olasznál a történelemből visszamaradt nagyvonalúság mellett az erős teatralis hatásokra törekvés; az Északamerikai Egyesült Államokban az erős racionalizálási érzék, mely háttérbe szorítja a művészi törekvések figyelembevételét; a japánál az erős tárgyilagosság mellett az egészen lehellétszerű könnyedség stb.

És ha most a magyar építészetre vonatkozólag tesszük fel ezt a kérdést, akkor azt az eredményt kapjuk, — és ez a jellemzés eléggé egyöntetűen megegyezik a külföldieknek rólunk szóló megállapításai-
val— hogy a mi munkáinkat az erős ritmusérzék, eleven lendület, dinamika, valamint a színes és festői hatásokra törekvés jellemzik, s e tulajdonságok teljesen megfelelnek alaptermészetünknek és megnyilvánulnak más művészi termékeink sorában is.

Ezeket a tulajdonságokat, amelyek mindenütt megtalálhatók népi építészetünkben is, minden Magyarországot járt külföldi építész felfedezte, aki csak egy kissé is körülnézett nálunk és akár új, akár történelmi korú épületeinken, akár a falu építészetén szemlélődött.

De így van ez a társművészetek terén is. Ki tévesztené össze Szinyei-Merse Pál vagy Rippl-Rónai festményét egy német modern festő munkájával? Hisz tele vannak izzó magyar levegővel, temperamentummal és színnel... Köztudomású, hogy íróink munkái is színesen és erőteljesen magyarok, függetlenül attól, hogy tárgyuk magyar-e vagy sem.

A MONDOTTAKBÓL MOST KÉT KÖVETKEZTETÉST KELL LEVONNUNK.

Az egyik az, hogy a magyar építészet nemzeti jellegét nem kell féltetni a korszerű irányban való haladástól, vagyis attól, hogy ezáltal elveszítené jellegét és nemzetközivé lesz, mert a magyar jelleg a vérbeli magyar építész munkáján mindig ki fog ütközni.

A másik, amit le kell rögzíteni az, hogy a faji jelleg minden magyar építész munkáján önmagától, minden külön erőlködés és mesterkélttség nélkül kell, hogy kiütközzék, mert ez annak egyedüli igazi megnyilatkozása. Ezzel szemben, ha mesterkéltten és készakarva akarnók ezt épületeinken érzékeltetni, akkor egyrészt természetellenes, másrészt hamis lenne az eredmény. A magyar jellegnek erről a mesterséges megjelentetéséről, amelyet igazi magyar jelleg helyett röviden „magyar-kodásának lehet nevezni, szeretnék néhány szót ejteni.

Régebben, körülbelül három évtized óta állandóan kísért az a gondolat, ma már kevésbé, de azért időnként még mindig felbukkan — hogy építészetünkben magyarságunkat olyképpen juttassuk kifejezésre, hogy homlokzataink kiképzésére a magyar népművészet díszítő elemeit használjuk fel. Ennek a gondolatnak főleg az 1900—1910-es években

volt sok követője; a lehető legkülönbélebb felfogásokban próbáltak a népi díszítő elemeket az építészetbe bevonni.

Ez a törekvés azonban nem vezetett kielégítő művészi eredményre s nem is tudott begyökeresedni, de nincs talaja a jövőre nézve sem, mert kiindulása alapján véve hibás és pedig a következő okok miatt:

Egy épület jellegét nem a dísz adja meg, legfeljebb kiegészíti, feltevé, hogy azzal szervesen egybeforr. Pusztán ráhelyezett dísszel nem lehet egy épület jellegét mélyrehatóan rögzíteni, ezt valójában az építmény szervezete, avagy alkata állapítja meg, amely arról le nem választható.

Az igazi barokk épületek nem a homlokzati díszek miatt lettek barokkok, — ezek a barokk-szellem szerves kicsengései voltak — hanem az épület egész állaga következtében. Nagyon sok barokk épület van, amelyen általában nincs dísz és mégis barokk hangulat uralkodik bennük. Ha egy igazi barokk-korban keletkezett épületről, pl. egy Fischer von Erlach tervezte homlokzatról a díszeket eltávolítjuk, és csak a nyílásokat és faltömegeket hagyjuk meg, az összbenyomásból és az arányokból mégis kiérezhetjük a barokk jelleget és rá más dekorációt, mint barokkot, nem lehet helyezni. Ezzel szemben ha egy mai modem rendeltetésű épületről (iskoláról, árvaházról, bérházról, kórházról, stb.) a barokk díszeket lehántjuk, a megmaradó épületváznak semmiféle barokk jellege nem marad és senki nem mondhatja, hogy az épületről hiányzó díszek kizárólag barokkok lehetnek, mert az úgy, ahogy a barokk díszeket elbírta, — vagyis éppoly szervesen — elbír bármilyen másfajta is. Valójában a legtöbb esetben és a legszívesebben semmiféle díszek után nem kívánczok. Sőt ezek az épületek leggyakrabban, megszabadulva ezektől a rájuk erőltetett tagozatoktól és dekorációktól, tisztábbak és szerveesebbek lesznek, mint előbbi feldíszített állapotukban.

Tehát nem a díszítés teszi a stílust, hanem az építmények mélyében fekvő belső organizmusa.

Másrészt a népművészet díszei főként festésekben, faragásokban és textilekben fejlődtek ki és jelentkeznek a parasztház belsejének kidíszítésében, tehát születésüknél fogva sem alkalmasak homlokzaton, falazóanyagokban való reprodukálásra. Ezt a tényt számos igen szomorú torz homlokzat igazolja, főként vidéki városokban, ahol a magyar jelleg címén vakolatból kirakott mézeskalácsok, szívek, pávatollak, mezei virágok és hasonló formák lepték el a homlokzatokat.

Ezek nemcsak a fentebbi megfontolások miatt szervesen és semmi kapcsolatuk az épület állagával, hanem alapformájuknál fogva sem épületre valók. Ez a módszer nem eredményezi a magyar jelleg szerves megnyilvánulását, hanem egy hozzá nem méltó cifrázkodást. Mintha egy magyar ember, abból a célból, hogy kifelé magyar voltát mutassa, csizmát és népművészeti elemekkel díszített parasztruhát öltene, holott a magyar ember karaktere már belülről készen megvan és félreismerhetetlenül visszatükröződik az ő egész lényében, tartásában, viselkedésében és modorában. Egy nemzetközi társaságban, ahol az emberek többé-kevésbé egyformán öltözködnek, a magyar

embert az első pillanatra fel lehet ismerni anélkül, hogy ruháján népművészeti motívumok lennének.

Nehogy a fentiekben kifejtettekből félreértés fakadjon, hangsúlyozni kívánom, hogy a magyar népművészet díszítő elemeinek a fentiekben helytelenített alkalmazásától eltérően egészen más megítélés alá esik a magyar népies építészet szerkezeti és esztétikai tanulságainak felhasználása a korszerű építészetben.

A magyar népi, pontosabban falusi építészet, mint minden népi építés, szakszerű, bölcs és szép, mert benne a nép természetes józan-sága, logikája és szépérzéke tükröződik vissza, és mentes mindennemű mesterkedéstől. Ezeket a tulajdonságokat el kell tőle tanulnunk és fel kell használnunk, mert mindmegannyian alaptételei a józan irányban haladó korszerű építészetnek. Ezért fordul ma a figyelem fokozottan a magyar falu építésze felé, aminek eredményeképpen máris számos értékes, szakszerű publikáció jelent meg különféle magyar vidékek népies építményeiről.¹

Érdekes párhuzam mutatkozik meg itt a történelmi építészet felkarolásával. Ma, amikor teljes mértékben hibáztatjuk a történelmi korú épületek stílusainak ma épülő és a jelenkori rendeltetésű épületeken szolgailag másolt alkalmazását, ugyanakkor fokozott mértékben fejlődik a műemlékvédelem és ma sokkal jobban megbecsüljük a történelmi korú épületeket, mint abban a korban, amikor formáikat lemásolták. Ma ezekből jobban és többet akarunk tanulni, mint azok, akik annak idején ezeket tisztán formai utánpótlás céljából kutatták fel, mert a mélyükben rejlő esztétikai tanulságokat akarjuk eltanulni és épületeinken a mai építészet nyelvén értékesíteni.

A magyar múlt építészetéből még egy tanulságot kell felidézniünk, amikor a magyar építés jellegét kutatjuk.

Ma a városképekben megdőbentő módon uralkodik a zűrzavar, a diszharmónia, az őszinteség nélküli formatobzódás és az a vágyakozás, hogy az egyes házak a környezetükből feltűnés céljából kiemelkedjenek.

A bevezetőben említettem, hogy a helyesen értelmezett korszerű építészet egyik főjellemtvonása a tisztaságra és őszinteségre való törekvés, ami végeredményben az egészséges nyugalomhoz vezet, egy általános leegyszerűsödéshez, s ez alkalmas arra, hogy a városképekben rombolóan kiáltó feltolakodásoknak véget vessen és nyugodt, egységes hangulatú városképeket eredményezzen. Ez a leegyszerűsödés nem szegénységet akar mutatni, hanem nemes tartózkodást, ami lényegesen más dolog, mint a szegénység, mert ez a tartalmatlanság fogalmával függ össze.

Nos, ezt a nemesen tartózkodó jelleget kiválóan meg lehet találni akár a magyar történelmi múlt építményeiben, akár a magyar népi építészetben. Ha felidézzük a József nádor korabeli palatinusi városképeinket, amelyeknek minőségéről számos régi metszet tanúskodik, és amelyeknek épületei eredeti alakjukban még ma is sok helyen felkelhetők, ha betekintünk vidéki városaink érintetlen régi utcáiba, a

¹ L. pl. a Magyar Szemle kiadásában: Bierbauer Virgil: A magyar építészet története. 1937. Szerk.

bennük szerényen felsorakozó nyugodt, egyforma, kedves házakra és ha megfigyeljük a magyar falu ritmikus házsoraiból kiadódó művészi nyugalmú egyöntetű képet, akkor megbizonyosodunk arról, hogy múltunk és népünk építészete azt a tiszta, nyugodt és nemesen előkelő jelleget, amelyre a korszerű építészet törekszik, fel tudja mutatni. Így is kell hogy legyen, mert ez a modor és ez a megjelenési mód felel meg a magyar ember hagyományos természetének, melynek sohasem volt tartozéka a hivalkodás és az üres cicoma, hanem őszinteségében nyílt, nemességében egyszerű, széles látókörében derült és fölséges nyugodtságában méltóságteljes volt...

A mai élet rendkívül sokféle épület emelését kívánja s ezeknek alakja, méretei, elosztása rendeltetésük szerint igen változatos és a gyakorlatilag helyes megoldás rengeteg kielégítendő igényt támaszt a tervező építésszel szemben. Másféleképpen kell építenünk egy tüdőbeteggyógyintézetet, egy iskolát, egy munkáslakást, egy pályaudvart, egy templomot. De eltérően kell ezeket építeni aszerint is, hogy hová, minő környezetbe kerülnek; másképpen a nagyvárosba, egy ipari központba, egy vidéki városba és másképpen a faluba. Nem lehet tehát a legtávolabbról sem egyféle köntösbe öltöztetni a házakat, és lehetetlen erre az egyféle köntösre egy receptet írni abból a célból, hogy azok egyformán magyarok legyenek. De nincs is erre szükség, mert az épületek jellegét nem a részletek és a formák adják meg, hanem az az érzés, amely bennük megnyilvánul, s amely, mint mondtuk, feltétlenül és önmagától kirajzolódik építményeinken, akár akarjuk, akár nem.

NEM A MAGYAROSSÁGOT KELL tehát elsősorban hajszolni az építészeti alakításokon, aminek tekintetében napjainkban a közhangulat érzésem szerint túlszalad a helyes mértéken, ellenben egészen más és ennél sokkal fontosabb teendő van ma Magyarországon az építészet terén, s ez a következő:

Amidőn nálunk az építőművészeti csúcsteljesítmények nemzetközi mértékkel mérve is megállják helyüket, ugyanakkor az építészet nagy átlagának szintje rendkívül alacsonyan áll. Az általános ízlésbeli visszamaradottság ütközik ki lépten-nyomon, akár városban, akár vidéken, akár középületeken, akár magánépítkezéseknél; kétségtelen, hogy ez utóbbi terén — értve ez alatt főként az egyéni lakóházakat — a legkedvezőtlenebb a helyzet.

Az általános ízlésbeli szint alacsonysága éppen az építészetben katasztrofális, mert amíg bármely más társművészetben egyetlen szép alakítás — festmény, szobor, zenei mű — önmagában is zavartalanul élvezhető és befejezett értéket képvisel, addig bármily szép homlokzat is álljon egy utcában vagy téren, ha a környezete rossz, az nemcsak hogy azon egymagában nem segít, de ő maga is áldozatául esik a környezetnek.

Harmonikus és megnyugtató utca- és városképek — amelyek sorában egy-egy kiváló értékű alakítás azután kellően érvényesülni tud — csak akkor áll majd elő, ha a széles tömegek ízlésbeli szintje megjavul, ha az eddigi zürzavaros, egyénieskedő és tolakodó homlok-

zatok sorának helyébe általános érvényű és fegyelmezett jó ízléssel épült házak lépnek. Nem kell minden egyes épület-egységnek csúcsteljesítménynek lennie, csak fel kell emelkednie arra az átlagos ízlésbeli szintre, amely nyugalmával, csendjével, mértéktartásával egy harmonikus alaphangot üt meg, egységes és nyugodt környezetet teremt, úgy mint az a német, hollandi és észak-európai országokban — Dániában, Svédországban — már régi idő óta megvan. Ezekben az országokban nemcsak a kis városok, községek, valamint kislakásos vagy egyéni lakóházakat tartalmazó városrészek összképei megnyugtatóak, hanem kellemes külvárosaikban is tartózkodni, mert a házak kiegyensúlyozott megjelenésűek és nem rettentik úgy el a szemlélőt, mint a mi elővárosaink.

Ne azon vitatkozzunk tehát, hogy miképpen tegyük építészetünket magyarrá, hanem először tegyük azt a nagy átlagában nivóssá, s a magyarság kérdése majd önmagától oldódik meg, mert a magyar jelleg a tehetséges magyar építész jó munkáján önként kiütközik anélkül, hogy a tervezés előtt külön programba venné.

KOTSIS IVÁN

A PROPAGANDA

A MÚLT SZÁZAD második felében és a jelen század elején a majdnem kizárólag parlamentáris berendezésű államokban nem volt szokás nyílt állami propagandát üzni, még hozzá kifejezetten hivatalos, állami propagandaszervek útján. Legfeljebb külpolitikai vonatkozásban fejtettek ki egyes államok hivatalos, államilag fémjelzett, politikai vagy társadalmi propagandát, de legtöbbször akkor sem kifejezetten hivatalos, állami szerv útján. Az állam, különösen belpolitikai vonatkozásban, — a különféle gyűléseken felül — a pártsajtón, elsősorban pedig a mindenkori kormányon lévő politikai párt sajtóján, az úgynevezett „kormányajtón“ keresztül igyekezett saját propagandáját a különböző államacélok megvalósítása érdekében kifejtetni.

Ez — főként a háború után — megváltozott. Lassanként az állam saját maga kezdett közvetlenül, nyíltan bevallott, hivatalos propaganda-ténykedést kifejtetni és pedig rendszerint saját, nyilvános propagandaszervei útján. Vagyis a politikai és társadalmi propaganda egyik igen fontos állami tevékenységgé vált és nemcsak irányítása, hanem legtöbbször tényleges kifejtése is közvetlen állami feladattá emelkedett.

Ez a változás különböző okokra vezethető vissza. Kétségkívül az egyik legfontosabb indítók az egész művelt világot végig szántó világnézeti harc és annak szörnyű kiélesedése. A nacionalista és internacionalista küzdelmek közepette a nemzetközi szocializmus volt az a politikai és nemzeti határokat nem ismerő, belső természeténél fogva alkalmas áramlat, amely időrendben a leghamarabb ismert fel a leginkább állami orgánumok útján terjesztett és irányított, sőt legtöbbször ezen is túlmenve, a nyílt állami propaganda jelentőségét. Ezt a felismerést azután rendszerint oly megvalósítás követte, amely mellett a politikai pártok propagandája háttérbe szorult, vagy teljesen megszűnt; illetve az csak egyetlen, úgynevezett „állampárt“ kezében összpontosult. Legelőször is az internacionalista gondolat legszélsőségesebb valóra váltója, az orosz szovjet vezette be állami monopóliumszerűen a politikai és társadalmi propaganda kifejtését, mérhetetlen nagy költségen létesítve szerteágazó hatalmas állami propaganda-szervezetét.

Erre aztán a tekintélyuralmi államok is felismerték, hogy a modern politikai és társadalmi propaganda a mai emberre felbecsül-

hetetlenül mély hatással van és épp ezért a propagandát az állam egyik legfontosabb tevékenységi ágazatává tették meg. Ennek megfelelően az uralomra jutott totális, nemzeti szocialista, fasiszta pártok programjukat az állam kizárólagos programjává téve a propagandát maguk részére mintegy kisajátították, „államosították“, vagy legalább is a legszigorúbb állami ellenőrzés, gyámkodás alá helyezték.

A nem totális berendezésű, akár a jobboldaliság, akár a baloldaliság felé hajló államok ezek után kénytelenek voltak ráeszmélni arra, hogy a politikai és társadalmi propagandát nekik is többé-kevésbé állami tevékenységgé kell tenniök. Erre bizonyos mértékig saját jól felfogott érdekükben, mintegy védekezés-kép kényszerültek. Így a mai ÁUam, akármilyen világnézeti berendezésű és bármilyen szervezésű is (diktatúra, parlamentáris kormányzati forma), kifejezett, nyílt állami propaganda és ennek szervei nélkül tömeghatásában alul marad.

De van más ok is. A politikai és társadalmi propaganda arculata és eszközei ugyanis a világháború után, főként a technika tovább haladásának, valamint az emberi élet összes vonatkozásában mindjobban előtérbe nyomuló gazdaságpolitikai szellem hatása alatt lényegesen megváltoztak. Az eddig, főként a sajtóban és különböző gyűlések, viszonylagosan korlátozott kereteiben magát kiélő propaganda a rádió tökéletesítésével szinte korlátlan új lehetőségeket kapott. A rádió a tért és az időt legyőzve, az emberek millióit közvetlenül kapcsolatba hozta az állam felelős tényezőivel. A sajtó közvetettségét és viszonylagos hosszadalmasságát legyőzte a leadón keresztül kirepülő hang közvetlensége s az eseményeknek pillanatnyi gyorsaságú közlése. A különböző emberi szövetkezések és összejövetelek tárgyi, személyi és számbeli korlátozottságát pedig legyőzte a minden akadályon keresztül hatoló és mindenhova eljutó hang testetlensége. Hiánytalanul igazolást nyert mindez az 1938-as esztendőben, világháborúval fenyegető események lezajlásával kapcsolatban. A rádió mellett ülő milliók számára még a legfrissebb újság hírei is már tudottak voltak, és így szinte idejét múltoknak tűntek fel. A múlt év utolsó negyedében lefolyt válság valóban füleink hallatára és „lelki szemeink“ előtt játszódtott le, s a közvetítésekből a hírszolgáltatáson kívül jelentős részt követelt az irányított eszmei propaganda.

A világháború után az emberi élet minden megnyilvánulását döntő módon átító gazdasági vonatkozások is szintén lényeges befolyással voltak a politikai és társadalmi propagandára. Ez a propaganda épp a gazdasági momentumok kihangsúlyozása következtében erősen közeledett a gazdasági propagandához és sok tekintetben a tiszta reklám jellegét öltötte magára. A régi klasszikus stílusú európai politikai propaganda ilyen vonatkozásban mintegy „elamerikaiasodott“. A számos felhozható példából legyen elég csupán Mussolini társadalmi és politikai propagandájára rámutatni, amikor minden kis olasz község bejáratánál a házak falain hatalmas betűkkel az érkezőnek szinte kiszúrja a szemét egy-egy, a Duce beszédeiből kiragadott, klasszikus tömörségű mondat; alatta pedig — rendszerint fakszimilében — az aláírása; sőt legtöbbször művészesnek egyáltalán nem mondható, de feltétlenül hatásos szónokoló „Duce-fejet“ is találunk egészen kezdetlegesen odafestve. Mi ez, ha nem a modern gazdasági életből átvett tiszta reklám?

Vannak aztán más eszközök is! Így Hitler a néptömeg részére mind sűrűbben megrendezteteti, a maga nemében páratlanul grandiózus külsőségek között, felejthetetlen szórakozást nyújtó látványosságok és káprázatos parádék mellett, milliós tömeggyűléseit. (Nürnbergi pártnapok, a berlini „Sportpalast“ gyűlései, stb.) Úgy Hitler, mint Mussolini a térhatások minden művészetével és sokmilliós költséggel megépített

a modern népfórumokat (Nürnberg, Róma), hogy ezeken a felszerelt mikrofonok segítségével a megjelent milliós tömegeknek megadják azt az érzést, mintha a közügyek intézésében — akár csak passzív módon is — közvetlenül részt vennének és eszméiket ezen a módon is terjesszék.

A politikai propagandának vagy ha tetszik, reklámnak ezek a modern módjai természetesen mérhetetlen pénzösszegeket emésztnek fel, amelyeket egyetlen parlamentáris értelemben vett politikai párt sem bírhat el. Vanderbilt mondja a reklámmal kapcsolatban: „Ha vállalkozásodba befektetsz egy dollárt, azonnal tarts készen még egy dollárt, hogy vállalkozásodat ismeretessé tehesd“. Ez azonban nemcsak a gazdasági, hanem a modern politikai, illetve társadalmi propagandára is teljes mértékben vonatkozik. Az ezzel kapcsolatos hatalmas kiadásokat azonban legfeljebb egy állami költségvetés kereteibe lehet beilleszteni és rendszerint külön e célra létesített állami propagandaszervek segítségével megvalósítani. A parlamentáris állam pártjai és az általuk irányított sajtó ezt mindeddig csak lassan és nehezen ismerték fel. Még a mindenkori kormánypárt és sajtója is későn eszmélt rá arra, hogy a megváltozott propagandához, ha az eddigi szerepét akarja betölteni, a szokásos kormány-szubszidió, sőt még a felemelt szubszidió sem elegendő. Vagyis az állami propagandának ez a régebben bevált és leggyakoribb módja továbbra kizárólagosan már nem felel meg a modern állam szükségleteinek. A politikai pártok, valamint a velük kapcsolatos sajtó ugyan igyekeztek volna a kor követelményeivel lépést tartani és az új fajta propaganda kielégítésére a legkülönbözőbb anyagi forrásokat felkutatni, azonban éppen ez termette meg azután a legkárosabb és egyben a parlamentarizmusra legmérgezőbb gyümölcsöket. Tudniillik a legtöbb parlamenti párt s a velük kapcsolatos sajtó legnagyobb részt így került a kapitalista hatalmaktól függő helyzetbe, majd pedig a morális lépcsőzet egyik további, alsóbb fokára esve, legtöbbször így lett megvásárolhatóvá.

A sajtó, a propaganda eddigi legfontosabb, majdnem kizárólagos formája és a pénz, a maga erkölcstelen vonatkozásában, összefüggésbe került egymással. E két nagyhatalom és a kapitalizmus igájába görnyedt politikai pártok között a közhatalom a leghátsó helyre szorult. Már pedig a nemzet egyetemes kérdései tekintetében a közvélemény kialakítását csupán tisztességes és tiszta propaganda végezheti el sikeresen. Ennek pedig — a változott helyzet mellett — csak egyetlen megoldási lehetősége maradt fenn: állami propaganda, állami szervezettel és állami szervekkel! A mai államban állami propagandaszerve és ennek szervezetén keresztül nyílt állami propagandára szükség van. De vajjon ez a propaganda milyen feltételek és körülmények mellett működhetik kellő eredménnyel?

ÚGY A GAZDASÁGI PROPAGANDA, a reklám, mint a társadalmi és politikai propaganda célját a tömegpszichológia törvényeinek pontos felismerésével éri el. Gustave Le Bon és nyomában Kuncz Ödön a tömeglélek lényegéről és törvényeiről igen érdekes és értékes adatokra hivatkozik. A tapasztalatok hitelesített nagy száma bizonyítja, hogy a

tömeglélek alacsonyabb, primitívebb, korlátozottabb, mint az egyes lelkülete. A tömegre is lehet hatni épp úgy, mint az egyesre, csakhogy egészen más eszközökkel. Az egyest lehet komoly érvekkel és bizonyítékokkal meggyőzni, minthogy az egyes ember kritikával dolgozik, értelmi működést folytat, gondolkodik. A tömeg azonban nem gondolkodik és nem latolgatja a vele közölt adatok helyességét vagy igazságát, hanem ítéletét főleg érzelmi alapon hozza meg és éppen ezért könnyen befolyásolható, szuggerálható. A szuggeráció valóságos „lelki infekcióként” ejti hatalmába a tömeget. Ennek a szuggerációnak leginkább bevált eszköze, Le Bon szerint, az állítás és az ismétlés. („Répéter c'est prouver!”) Ha bármely heterogén elemből alakuló tömeg nap-nap után, éveken keresztül, minduntalan és mindenütt olyan közzönetést hall, mint például: „Heil Hitler!”, vagy minden helység bejáratánál például a Duce szónoklataiból kiragadott mondatokat olvas, akkor ezek az ismétlődő állítások megrögzött nézetté, „fixa ideává” válnak. A propaganda tehát a nagyközönség szuggerálására törekszik és csakis az a propaganda jó, amely ezt a célt elérve, a „tömeglelkeket inficiálta”. A jó propaganda vezetőjének tudnia kell, hogy bizonyos állítás, híresztelés, rajz, építkezés, emlékmű minő hatást gyakorol a tömeglelkekre; mikor és hol lehet ezt a hatást elérni és erőteljesen fokozni.

A fejletlenebb kereskedelemmel és iparral bíró országokban régebben általános jelenség volt a reklám megvetése. Vagyis a köztudat annak idején a reklámot önmagában meg nem engedett, „unfair” dolognak bélyegezte, összetévesztve a tisztességtelen kereskedelem jórészt tisztességtelen reklámját a gazdasági élet nélkülözhetetlen támaszával, a tisztességes reklámmal. Így voltak legnagyobb részben mind mostanáig a régi állami berendezések is, amelyek a politikai és társadalmi propagandát, vagy legalább is annak mai reklámszerű megjelenését — különösen pedig nyílt állami tevékenység alakjában — szinte diffamáló lehetetlenségnek tartották. Pedig a tisztességes propaganda ma a széles, milliós néprétegekre támaszkodni akaró állami berendezkedésekben nélkülözhetetlen. Ezt az első köztudat a tekintélyuralmi rendszerek ismerték fel s ennek a felismerésnek szellemében nyomban intézkedtek is. Az állam által fémjelzett politikai, illetve társadalmi propagandánál azonban (épp úgy mint a tisztességes kereskedelem részéről kifejtett gazdasági propagandánál is!) eléggé ki nem hangsúlyozható módon a „tisztességes” jelzőn és megjelölésen nyugszik a legnagyobb hangsúly. Mert ha a cél: az állami propagandával a nemzeti társadalom meghódítása, akkor az állami propagandaszerv soha sem hirdethet valótlan tényeket és adatokat, vagy olyan terveket, amelyek megvalósítására egyáltalában nem, vagy a hirdetett tervtől lényegesen eltérően kerül sor. Mert ezzel az eljárással a népmilliókat csak elriasztani lehet. Az állami propagandaszerv szigorúan csak azt hirdetheti tehát, amit a végrehajtó hatalom a beígért időn belül hiánytalanul meg is valósít. A becsapás — ha egyáltalában — legfeljebb csak egyszer sikerül, ezzel csak egyszer lehet esetleg a „tömegpszichét inficiálni”, viszont az állami presztízs egyszer és mindenkorra tönkre mehet, mert a becsapott tömeg kritikája könnyen meghúzza felette a lélekharangot.

A DIKTATÚRÁS, totális berendezésű államoknál a nyílt állami politikai és társadalmi propaganda bevezetése — és pedig a most vázolt elvek szerinti bevezetése — problémát nem okozhat. A parancsuralmat megvalósító párt egyszerűen saját pártprogramját teszi a hivatalos állami propaganda tárgyává. A nem totális államoknál a hivatalos állami propaganda sikeres bevezetése, illetve megszervezése lényegesen nagyobb nehézségekbe ütközik. A valódi parlamentáris állam már szerkezeténél fogva nem hallgathatja el a kritikát. Vagyis az állami propagandát nem lehet versenytárs nélkülivé, kizárólagossá tenni, mint a parancsuralmaknál. Itt számolni kell tehát a politikai pártok és a különböző társadalmi csoportok propagandájával és versenyével. Ennek megfelelően az állami propaganda anyagának és területének módosulnia kell. Az állami propaganda csak akkor lesz sikeres, ha csupán az egész nemzeti közvéleményt, vagy annak többségét érintő, rendszerint az egyes pártok és egyéb társadalmi csoportok keretein túlnövő, időszerű problémákat tesz ki meg az állam hivatalos propagandájának tárgyává. Semmi körülmények között sem szabad tehát például valamely pártprogramot a maga egészében a hivatalos állami propaganda tárgyává tenni, mert akkor a többi nem hivatalos és vele konkurráló propaganda annak hitelét „pártpropaganda“ megbélyegzéssel hamar leronthatja és a nyílt állami propaganda legfőbb célját, az egységes nemzeti közvélemény kialakítását megghiúsíthatja. Épp ezért a nem tekintélyi alapon berendezkedett államoknál a hivatalos jellegű propagandájuk kifejtésénél még a parancsuralmi rendszereknél is kíméletesebben kell ügyelniük arra, hogy mindig csak a valót hirdessék, mindig csak a legtárgyüagosabb beállításban és mindig csak a megvalósítás keretein belül, mindig a megvalósítási határidő pontos betartásának állandó, biztos tudatában. Mert csak így lehet a nemzet és a nemzeti társadalom létét érintő kérdéseket illetően egyetemes közvélemény kialakulását kiépíteni. Mert a vázolt elvektől történő legkisebb eltérés esetén is, különösen ott, ahol éles pártküzdelmek folynak, mint például Magyarországon is, a közvélemény nem kormánypárti tömegei az állami propagandában egyszerűen csak pártpropagandát érznek ki, elvesztik hitüket és bizalmatlansággal válaszolnak a csalódottság érzésére. Ilyenkor az állami propaganda célját el nem érve megbukik és a vele járó tetemes költségek haszontalanul vesznek el. A nem totális államban a hivatalos állami propaganda ténykedéséhez tehát pártpolitikától mentes, legelső sorban a nemzet egyetemét érintő, inkább időszerű társadalmi problémák megoldásának propagálása illik, hogy a különböző pártpolitikai propagandák torzításait ellensúlyozva, egészséges és egységes közvélemény alakulhasson ki. Ekként létrehozható azután egy olyan hivatalos propaganda, amelyet a tömegek feltétlenül tárgyilagosnak tekintenek, s annak fenntartás nélkül hitelt adnak.

MAGYARORSZÁGON már közvetlenül a kommunizmust követően meg kellett volna szervezni — a most vázolt elvek szerint — az önálló állami propagandát, ami az akkori szörnyű veszteséggel teli megrázkódtatás után és a tulajdonképpen, igazán független állami lét kezdetén

úgy külpolitikai, mint belpolitikai vonatkozásban elkerülhetetlenül szükséges és fontos lett volna. Ez esetben számtalan kulturális, szociális kérdésben már sokkal előbbre lennénk és sok keserű csalódástól menekülhetünk volna meg. Kialakulhatott volna az annyira óhajtott új, egységes, céltudatos és öntudatos magyar szemlélet, ami, többek közt, megakadályozta volna például legújabbban azt a szomorú körülményt is, hogy a múlt év utolsó negyedének világháborúval fenyegető válságában egy önmagával majdnem meghasonlott, kapkodó magyar közvélemény tárulhasson elénk. És számtalan helyes, valamint elmaradhatatlan újítás nem kerülhetett volna „szegénylegény sorsra“. Egyes csoportok, részben érdekből, részben irányítás hiányában, részben a megnemértésből fakadó túlzás okából nem járathatták volna le azokat a reformgondolatokat, amelyeknek a valóra váltását ma már — sokkal nehezebb viszonyok közt — a könyörtelen szükségszerűség diktálja. Egységes közvéleményt lehetett volna megteremteni nemcsak kül-, hanem belpolitikai vonatkozásban is. A tárgyilagos állami propagandán keresztül helyesen ismerték és értették volna meg a revízió lényegét, a kisebbségi kérdést, a földreformtörekvéseket, a súlyos társadalmi és társadalomtagozódási problémákat, a jövedelemeloszlás nehéz kérdéseit, a valódi katonai szellem, valamint a helyes közületi szellem lényegét és előnyeit, stb., stb. Mert nálunk akárhányszor nemcsak az a baj, hogy — megfelelő propaganda hiányában—nem alakul ki egységes közvélemény; hanem az is, hogy legtöbbször az ország leg-
elemibb kül- és belpolitikai alapkérdéseiben, még az értelmiségi rétegek is a legszomorúbb járatlanságot, sőt néha tudatlanságot árulják el. Ha pedig bármely kérdésben mégis bizonyos állásfoglalás történik, az legtöbbször — épp a megfelelő objektív propaganda hiányában — nem tárgyilagos és erősen pártpolitikai beállítottságú. Mert nálunk, még az értelmiség soraiban is, sajnos, nagyon sok az úgynevezett: „homo unius libri“ típus; aki nem olvas komolyabb nyomdai terméket, csak mindennapi újságját és közben a politikai meggyőződésére, mint saját véleményére nagyon büszke, holott csupán pártújságjának mindennapi kotyvalékát kérődzi vissza ...

A magyar géniusz újjáteremtését — többek közt — az önálló, tárgyilagos állami propaganda támogatásával segíthetjük elő.

SZEPESVÁRALJAI HAENDEL VILMOS

AZ ÚJ KÖZÉPEURÓPA GAZDASÁGI FORGALMA

HÁBORÚS HÍREK riogatva kergetik egymást és a békés munkát újabb meg újabb rémhírek nehezítik meg, pedig amúgy is zaklatott korszakban élünk, amikor a háború állandóan folyik, ha véráldozat nélkül is.

A gazdasági élet hatalmas vérkeringése, amely egyes országokat és népeket a múlt században gazdaggá tett és amely a közlekedési technika múlt századi fejlődésének olyan hatalmas lendületet is kölcsönzött, megtorpant és hadszíntérré vált. A népek és nemzetek nem fegyverekkel harcolnak, habár ezeknek gyártásáról sem feledkeznek meg, hanem árukban és devizákban, amelyeknek szabad forgalmát számtalan korlátozás és szabály nehezíti meg, sőt gyakran lehetetlenné teszi. És amíg a múlt harcaiban a fegyverek döntöttek és politikai békék születtek, addig ma gazdasági tárgyalásoknál megy végbe a döntő ütközet és kereskedelmi szerződésekben fejeződik ki az eredmény.

Az európai gazdaságpolitikai törekvéseket hazai szemszögből figyelve, legelőbb a német-magyar gazdasági kapcsolatoknak sajátos alakulásával kell foglalkoznunk. Másodsorban a tengelyállamok egymásközi és a velünk leginkább kapcsolatban álló más államokkal való gazdasági forgalma érdekel itt bennünket.

A nagy európai politika két csoportra osztotta földrészünk nemzeteit és így minden oldalon súlyos veszteségeket idézett elő. A tengelyállamok a velük barátságos nemzetekkel a kapcsolatokat igyekeznek erőteljesen kiépíteni, a másik oldal államcsoportja ezzel szemben nem tud a többi európai államokkal jelentősebb gazdasági kapcsolatokra lépni, mert saját erőit éppen eléggé igénybe veszik a háború után nemcsak területileg, hanem a termelés fokozódása után mennyiségileg is megnövekedett gyarmati problémák.

Anglia és Franciaország a világháborús győzelem eredményeivel, a Németországtól elvett gyarmatokkal olyan kereskedelmi kapcsolatokat volt kénytelen létesíteni, amelyek számára részben veszteségesek. A volt német gyarmatok a világháborút megelőző esztendőben Németországgal szemben erősen aktív forgalomban álltak, mert a szerény igényű gyarmati lakosság fogyasztása közel sem volt elegendő ahhoz, hogy kiegyenlítse a Németországba vitt természeti kincsek ellenértékét. Az új gyarmatosítások 1920-ban és az ezt követő években azonban még nagyobb passzivitást voltak kénytelenek vállalni,

mert a gyarmatok lakosságának szükségleteit sokkalta meghaladó termelés fejlődése oda vezetett, hogy többet lehetett, sőt kell ma már innen elszállítani, mint a múltban.

Egy oldalról kialakult tehát az a helyzet, hogy a gyarmati termelés magas produktivitása mellett az anyaországok nem képesek gyarmataikra eleget exportálni, másrésztől Németország az elvesztett gyarmatokból származó árucikkekhez nem juthat kellő mennyiségben és új források felé kénytelen fordulni.

Az új területeken láthatólag szívesen fogadják a német gazdasági közeledést. Látszik ez abból is, hogy az egykori hűséges antantbarát Jugoszlávia is kénytelen volt eltávolodni barátaitól egy látszólag kedvező német kereskedelmi tárgyalás és egyezmény kedvéért. Kénytelen volt rá, mert barátai, — akik a saját gyarmati politikájukkal túlon túl el vannak foglalva — gazdaságilag cserben hagyták, viszont elvárták azt, hogy nagy összegekért vásároljon náluk.

Így Jugoszlávia kivitele évről évre katasztrófálisan zuhant és amíg 1929-ben 7922 millió dinár értéket szállított ki, addig 1937-ben csak 6272 millió dinár volt kiviteli értéke. A baráti Anglia ebben 493 millióval, a még barátabb Franciaország 339 millióval részesedett, amivel szemben a mai Németbirodalom területére Jugoszlávia 2722 millió dinár értéket exportált, vagyis hárommnyi értéket. Közel hasonló a helyzet Romániában is, ahol Franciaország és Anglia kivitele 1937-ben csak 4,568.334 millió lei volt, amivel szemben a mai Németbirodalom területére irányuló kivitel értéke 11,038.063 millió lei összeget ért el.

Nyilvánvaló, hogy a politikailag megerősödött német állam kihasználta a tengellyel szemben álló államok gyarmati nehézségeit és amíg ezek lassan-lassan kikapcsolódtak a délkelet európai piacról, addig Németország arra törekszik, hogy hiányzó nyersanyagait innen fedezze. Hogy nem hiába, azt nagyszerűen igazolják ezek az adatok, mert miért szállítanának ezek az államok Németországba inkább, amikor onnan csak nem nemes valutát vagy iparcikket kapnak, amivel szemben Anglia és Franciaország jórészt nemes valuták ellenében vásárol?

Igen természetes, hogy a német gazdaságpolitikai törekvések, amelyeknek célja minden áron nyersanyagok szerzésére irányult, más formában is kihatással volt a nem tengelyállamok gazdasági célkitűzéseire. A délkelet európai államok fontos vásárlói voltak ezeknek az államoknak, ami a közöttük keletkezett politikai barátság fejleménye volt. A német nyersanyagbeszerzési törekvések azonban egyben olyan természetűek, hogy ezekért a németek elsősorban és főként iparcikkeikkel akarnak fizetni, tehát inkább dömpingszerű vagy ezekhez közel álló árakon adják ezeket. A nem tengelyállamok kivitele tehát kényyszerűen csökkent a délkelet európai államok felé és ennek kellemetlen kihatásai hamarosan jelentkeztek.

AZ EURÓPAI GAZDASÁGPOLITIKÁNAK magyar vonatkozásai ezekben a tényekben vannak adva. Ehhez járul még az a körülmény is, hogy a kettős Anschluss közvetlenül szomszédságunkban egy hatalmas fogyasztóterületet alkot, amely úgy érzi, hogy szükségleteinek

kielégítése elsősorban Magyarországról mehet végbe. A mi szempon-tunkból ezt a kérdést nagy mértékben megnehezíti az a körülmény, hogy a német vásárlások elsősorban nem nemes valutákban történnek, másodsorban pedig iparcikkokban; olyan iparcikkokban, amelyeket a válság éveiben sajátosan megerősödött iparunk maga is nagyszerűen elő tud állítani és amelyeket a német dömpingárakkal szemben is védenünk kell, mert iparunk megteremtésére amúgy is sokat áldoztunk. Más oldalról viszont nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a körülményt, hogy a magyar termelés nagy része nem volna elhelyezhető, ha a német piac nem venné át sokszor korlátlan mennyiségben is. Tehát bármennyire passzív is a német-magyar gazdasági forgalom reánk nézve, ennek fenntartása létérdekünk, éppen úgy, mint azoknak a délkelet európai államoknak, amelyek fejletlenebb iparuk következtében tekintélyesebb német behozatalra vállalkozhatnak.

Abban az esetben, ha valaki a magyar-német gazdasági kapcsolatok feladását sürgetné, annak számolnia kellene azzal, hogy iparunk amúgy sem erősödhet meg jobban, mert el nem helyezhető gazdasági cikkeink olyan árrömbölést végeznének, amely a magyar agrárlakosság teljes tönkremenésével volna egyenlő. Ilyen adottságok között magyar gazdaságpolitikát folytatni nem könnyű munka. Ugyanakkor megvédeni az agrárérdekeket, amikor az ipari érdekek védelme is sorskérdés, növelni kivitelünket úgy, hogy ne fokozzuk a behozatal értékét, igen nehéz. Az alább felsorakozó adatok talán alkalmasak lesznek arra, hogy erről minden szemlélőt meggyőzzenek.

A megnagyobbodott Németországnak a magyar külkereskedelmi forgalomban igen komoly szerepe van. A magyar kivitel értéke 1937-ben 588,015.000 pengő volt; ennek az összegnek 42%-a ment német területre. 1938-ban 522,556.000 pengőnyi kivitel 47%-a irányult a Német-birodalmat alkotó államokba. Ugyanekkor Magyarország teljes behozatalának értéke 483,581.000 pengő, illetőleg 1938-ban 418,552.000 pengő, és ennek az értéknek 44, illetőleg 1938-ban 42%-a a Német-birodalom államaiból jött. A magyar-német árucserforgalom 1937-ben 28 millió pengővel, 1938-ban 68 millió pengővel volt aktív és ezek az aktívumok az összes forgalom aktivitásában is tekintélyes szereppel bírnak, mert 1937-ben az aktívumok egynegyedét, 1938-ban pedig kétharmadát érték el.

Egyes magyar agrártermékekben a német kivitelnek rendkívül fontos és súlyos szerepe van. A „Statisztikai Tudósító“ összeállításai alapján érdemes ezekkel részleteiben is foglalkozni és megemlíteni azt, hogy a kiviteli mérlegben a magyar toll- és pehely 85.3%-a, az élő sertés 87.9%-a, a friss hús 77%-a, a gyógynövény 76.9%-a, a vad- és vadhús 76.5%-a, a ló 74.0%-a, a friss gyümölcs 75.8%-a, a tengeri 73.7%-a, a zsír és szalonna 73.0%-a, a liszt 72.0%-a, a főzelék 71.0%-a, a vaj 68.4%-a, a vágómarha 63.7%-a, a búza 63.3%-a, a heremag 57.2%-a, a bor 59.4%-a, a rozs 52.2%-a Németországba irányult.

Vájjon hova süllyedne a magyar mezőgazdasági termelés, ha ilyen tekintélyes mennyiségek kivitelétől el kellene esnie? Könnyű megérteni, hogy egy ilyen fogyasztópiac mit jelent számunkra. Alig van mezőgazdasági cikkünk, amelynek külföldre szánt mennyiségeiből a

német állam legalább a fele mennyiséget át ne venné. Talán csak a baromfi, a hüvelyesfélék és a tojás az, amelyből az összes kivitelnek felét el nem érő rész megy csak német piacokra.

A nagy német fogyasztópiac tekintélyes mennyiségű agrárcikket vesz át tőlünk, ezzel szemben azonban tekintélyes mennyiségű iparcikket és nyersanyagokat szállít magyar földre. Azonban a magyar-német gazdasági kapcsolatok a mi szempontunkból mindig aktívak maradtak és az új területi gyarapodás után valószínűleg még aktívabbak is lesznek. Oka ennek elsősorban az, hogy az egykori Csehszlovákiával Magyarország kereskedelmi és árucseréi forgalmi egyezmény hiányában csak mérsékeltebb kapcsolatot tartott fenn. A ma már német vámterületre került országrészek fogyasztása tehát sokkal inkább innen fog kielégülésre találni, mint a múltban. Ehhez járul azonban az a körülmény is, hogy a visszaszerzett magyar területekben nagyértékű nyersanyagforrásokat nyertünk és a német nyersanyagkivitel értéke ennek következtében csökkenni fog.

Magyarország például kősószükségletének 86.2%-át 1938-ban 21 millió pengő értékben Németországból fedezte, de innen származott papír- és papirosárubehozatalunk 83%-a is 18.2 millió pengő értékben. Ez a két tétel nagy összeggel fog csökkenni, sőt teljes összezsugorodása is várható.

A jelentős német kivittel szemben behozatalunkban a német termelés elsősorban iparcikkeivel jutott kifejezésre. Németországból hoztuk be 1938-ban a vasáru 93.2%-át, a fémáru 92.5%-át, a műszer értékének 93.4%-át, a villamosgép és készülékek 89%-át, a fűszer 93.4%-át, az autó 82%-át, a kőszén 76.3%-át stb.

Láthatjuk tehát, hogy a magyar behozatalban csak részben vannak olyan cikkek, amelyek hazai előállításával vagy termelésével foglalkozunk. Ezzel szemben a délkeleteurópai agrárállamok szívesen fokoznák Németországba irányuló exportokat több olyan cikkben, melynél jelenleg nekünk fontos szerepünk van. A magyar-német külkereskedelmi forgalom fenntartása tehát minden körülmények között inkább érdekünk, mint a németségnek, amelynek külforgalmában Magyarország 1937-ben csak 1.9%-kal szerepelt a behozatalban és 1.5%-kal a kivitelben. Szükségesnek tartjuk azonban egyúttal megjegyezni, hogy a német kivitelben Románia szerepe 1.5%-kal, Jugoszlávia szerepe 0.9%-kal, a behozatalban Románia 1.9%-kal, Jugoszlávia 1.5%-kal szerepelt. A magyar és román külforgalom Németországgal közel egyformán volt aktív, ezzel szemben Jugoszlávia kisebb-fokú aktivitást tudott csak elérni.

A magyar külforgalmi törekvések egészen más oldalon találják szembe magukat a német törekvésekkel. A megerősödött magyar iparnak nehézségeket okoz az, hogy Németország a délkeleteurópai államokból származó behozataláért igen alacsony áron hajlandó iparcikket szállítani. Magyarországnak az utódállamokkal szemben fennálló forgalmában, de Bulgária, Görögország viszonylatában is nagyon jelentős ipari kivitele volt, amit főként azt tett fontossá, hogy nekünk éppen ezekből az országokból nyersanyagokat kellett szerez-nünk és külkereskedelmi mérlegünk ennek ellenére passzív maradt.

A magyar-román árucsereforgalom értéke 1938-ban pl. 42.3 millió pengő értékű behozatalból és 21 millió pengő kivitelből állott. Kivitelünkben a legnagyobb szerepe a vasárúknak, vasfélgyártmányoknak, gépeknek és készülékeknek volt, ezenkívül könyv- és folyóirat-kivitelünk volt még számottevő. Az előző esztendővel szemben ezekben a cikkekben visszaesés alig érezhető és ami mutatkozik, annak is betudható, hogy ebben az esztendőben vas- és fémárúkra nekünk is fokozottabb szükségünk volt, tehát kevesebbet tudtunk exportra adni. Ezzel szemben behozatalunkban a fa és az ásványolaj a behozatali értéknek felét, illetve egyharmadát éri el. Az ásványolaj behozatalának alakulásánál megügyelhető, hogy a hazai ásványolaj-termelés máris mérséklően hatott, amivel szemben fabe hozatalunk — a felvidéki erdőségek visszacsatolása következtében — csak idén lesz kisebb. A Romániából származó behozatal jelentős csökkenése esetén valószínűleg 1939-ben már egyenlegbe kerül a magyar-román fizetési mérleg is, bár az esztendő első négy hónapjában ez még nem jut kifejezésre.

A MAGYAR TERMELEST és különösképpen a gyáripari termelést éppen ezért nem hagyta érdektelenül az a tárgyalás és egyezmény, mely a német és román gazdaságpolitikusok között ez év tavaszán lefolyt és amelyet jórészt sűrű ködök burkolnak még.

A tárgyalások alapja — állítólag — az volt, hogy a németek átveszik Románia egész mezőgazdasági termelését és ezzel szemben megszervezik a román mezőgazdaságot. Az átvett árukért mezőgazdasági gépekkel fizetnek és ezek segítségével fokozzák a román mezőgazdaság termelését, aminek ismét teljes átvételét ígérik. A meglehetősen titokban tartott szerződés első cikkében erre határozott jelek vannak és különösen arról van szó, hogy Romániának fokoznia kell takarmánynövény, olajosmag és rostos növénytermelését.

Egy ilyen irányú egyezmény egészen indokoltnak látszik és annak elfogadása Románia szempontjából nagyon észszerű volt. A román termésértékesítés sokkal rosszabb körülmények között folyt, mint a magyar és a nagy német birodalom hatalmas fogyasztó tömege mind több és több élelmiszert kíván. Hogy a román kivitel szervezetlensége mennyivel rosszabb helyzetbe sodorta a gazdaságot, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy 1938-ban a kormány megengedte, hogy a gabonakivitel ellenértékéből származó devizák 30%-át az exportőr szabadon eladhassa. A román kereskedelem-politikának ez az intézkedése sokat elárul. A dolog lényegéhez tartozik ugyanis az, hogy a „negociálás“ következtében az exportőr hatalmas nyereségre tehet szert, hiszen angolfontkövetelését pl. háromszoros áron adhatja el a szabadforgalomban, mint ha a jegybanknak beszállítaná. Ugyanekkor az államot azonban kettős kár éri, mert a szabadforgalomban eladott valuták alkalmasak a tőkementésre. És mégis engedményt kellett tennie e téren, mert a mezőgazdasági termelésfelesleg már nyomásztóan hatott és az exportöröket csak ilyen eszkö-

Románia kivitelében tulajdonképpen jelentősebb szerepe csak az ásványolajnak van. Mint fentebb említettük, a Romániából származó magyar behozatalban is ennek volt fontos szerepe, rajta kívül csak a fa játszik még jelentősebbet.

A német-román árucsereforgalomban a nyersolaj szerepe azonban nem is volt olyan jelentős. A román nyersolajkivitelnek 25.4%-a ment a mai német birodalom területére, ezzel szemben az égetett italok 98.5%-a, a gyümölcs 67%-a, a mag 60.1 %-a, az élőállat 72.8%-a, a gyapjú és szőr 66.3 %-a, a kő 57.4%-a, a gabona 49.3%-a, de már a főzelék és zöldségkivitelnek mindössze csak 22.0%-a.

A német-román árucsereforgalom fejlődése Magyarországra nézve kényes helyzetet teremthet. Viszont remélhető, hogy az intenzív mezőgazdaság termékei elsősorban és főként tőlünk kerülhetnek német bevételre, mert földrajzi helyzetünk is ennek szab irányt és lehetőséget. A román gyümölcskivitelben is egyedül az alma és egyéb kemény gyümölcsök játszanak szerepet, mivel szemben tőlünk az értékeesebb friss gyümölcsök jutnak a birodalomba.

Ugyanez a helyzet a román behozatalban is. Nem érdektelen megfigyelni, hogy mely árucikkek közül milyen arányú bevétele van Romániának a mai Németbirodalom területéről. A legjelentősebb szerepe az üvegárúnak van: ebből a német behozatal az összes behozatalnak 80.3%-át alkotta. A festék 69.8%-a, a műszer 65.6%-a, a gépek és készülékek 63.5%-a, a nyersbőr 53.2%-a, a textilanyagok 34.8%-a származott a német birodalom mai területéről.

A német-román árucsereforgalom, annak ellenére, hogy a németek ugyancsak egy erősen agrárjellegű országgal állnak szemben, a románokra nézve mégis alig zárult aktívummal és közel sem olyanal, mint velünk szemben. Az intenzívebb magyar mezőgazdasági termelés bátran felveheti a versenyt még a németek által megszervezett és egészített román mezőgazdasági termeléssel is.

MAGYARORSZÁG SZEMPONTJÁBÓL különösebb jelentősége van még az olasz-magyar és ezzel kapcsolatban az olasz-német árucsereforgalomnak is. Ismeretes, hogy a tengelyállamok egymás között élénk árucsereforgalmat is bonyolítanak le. Ennek egyik legfőbb oka abban keresendő, hogy az abesszin háborúk idején alkalmazott szankciókat nem alkalmazó Németország olasz viszonylatban vezető szerephez jutott, amivel szemben Olaszország is tekintélyes mennyiséget és értéket exportál Németországba. Miután Németország forgalma sokkal szétágazóbb és Itália nyersanyagokban meglehetősen szegény, a külforgalom Németország számára jelent csak aktívumot. Az olasz behozatalban a németek egyötödöt jelentenek, a kivitelben azonban ennél is többet. A német bevétel értéke a tengelypolitika következtében 1934-től 1937-ig megduplázódott, ezzel szemben az olasz kivitel csökkent, úgyhogy az olaszoknak nagyon jelentős érdeke fűződik a forgalom fellendítéséhez.

Németországnak még mindig jelentékeny tengerentúli piacai következtében az olasz külforgalom sem jelent sokat. A német kivitelnek mindössze 6%-a, a behozatalnak 4%-a ment végbe olasz forgalomban

és a kapott anyagok között nem igen voltak olyanok, amelyekre a németek feltétlenül rá volnának szorulva. A politikai téren megerősödött barátságunk tehát gazdasági vonatkozásai nem igen jelentősek még ezideig, a jövő fejlődés az olaszokon múlik.

Magyarországnak a tengelyhatalmakkal lefolytatott árucserforgalma kétségkívül jelentős. Ha a Németbirodalom és Olaszország együttes behozatalát figyeljük, akkor megállapíthatjuk, hogy forgalmunknak 47%-a erre esett, figyelmen kívül hagyva az új német foglalatásokat és csak Ausztriát számítva ide. Ugyanekkor kivitelünk 52.3%-a ezekbe az országokba irányult és aktívumunk fokozatosan növekedett.

A magyar külforgalom számára a tengelybarátság tehát határozottan kedvező. A különböző területigazítások csak fokozzák kedvező helyzetünket, mert amíg pl. Ausztriából megszűnt faimportunk a behozatal értékét 85.4 millió pengőről 467 millió pengőre csökkentette, addig kivitelünkben csak a 99 millióról 94.9 millióra való minimális csökkenés látszik. A Szudéta-földnek, a cseh-morva protektorátusnak a német vámterületbe való bekapcsolása pedig még nagyobb javulást hozott. Erre vonatkozólag kiváló anyagot szolgáltat ismét a Statisztikai Tudósító, amikor az 1939. év első négy hónapjának külforgalmi adatait mutatja be.

Az 1939. év első négy hónapjának kiviteli értéke 191.5 millió pengő, a behozatali érték 161.1 millió, az aktívum értéke 30.4 millió. A kivitel 15.3 millióval múlja felül az előző esztendő ugyanazon négy hónapjának eredményét, a behozatal 29.7 millióval több, úgyhogy az aktívum értéke 13.4 millió pengővel kevesebb, mint egy esztendővel előbb volt.

Ha az 1939. év első négy hónapjának külforgalmi adatait országok szerint vizsgáljuk, akkor a német kapcsolatok értékét különösen felismerhetjük. Az 1939 első négy hónapjában a német birodalomból származó behozatal értéke 67 millió pengő, a kivitel értéke 93.2 millió. Az előző évhez viszonyítva mind a két oldal értéke emelkedett és az aktívum már 30.2 millió pengőre rúg, 6 millióval többre, mint egy évnek előtte.

Említésre méltó aktivitásunk a Németbirodalmon kívül az év első négy hónapjában csak Olaszországgal és Nagy-Britanniával volt. Olaszországgal szemben az aktívum és forgalom rohamosan emelkedett, mert behozatalunk értéke 10.9 millió pengő, kivitelünk értéke 26.1 millió pengő, tehát 15.1 millió pengős aktívum mutatkozik, a megelőző évi 2.9 millió pengővel szemben.

Nagy-Britanniával szemben mutatkozó aktívumunk értéke 1939 első négy hónapjában 2.1 millió pengő, ezenkívül százezer pengőben kifejezhető aktívum mutatkozott Svédországgal, Bulgáriával és Törökországgal szemben fennálló forgalmunkban. Passzív árucserforgalomban az Északamerikai Egyesült Államokkal vagyunk, ahonnan 4-5 millió pengővel több érték jött hozzánk, mint amit mi adtunk. Romániával szembeni árucserforgalmunk javult, mert behozatalunk értéke mintegy 10%-kal csökkent. Komoly jelenség, hogy Svájjal és Belgiummal szemben fennálló aktivitásunk megszűnt.

A magyar gazdaságpolitika harcában különös tekintettel kell lennünk állandóan a magyar-német árucserforgalomra, amelynek igen nagy lehetőségei vannak még, amennyiben sikerül szabad elhatározásunkat minden viszonylatban fenntartani.

Ugyanakkor azonban a magyar gazdaságpolitika fegyvereinek küzdeni kell a balkáni piacokért, ahol a fejlődésképes magyar ipar nagyszerű lehetőségeket kap. És küzdeni kell a szabad valutájú országok piaciért, mert nem elegendő aktivitásunk számszerű növelésével megelégedni, hanem bőségben kell alkalmas fizetőeszközök birtokába jutni exportunkért. A magyar gazdaságpolitikának nemes küzdelme kétségtelen nem könnyű feladat, de nem megoldhatatlan, mert a gazdag magyar föld termékeit mindenütt szívesen látják és területi megnagyobbodásunk után módunkban van behozatalunkat nagy mértékben csökkenteni.

Ruisz REZSŐ

DOBRUDZSA

A TENGELYHATALMAK és a demokráciák kiélesedett ellentétei az elmúlt hónapokban váratlanul Bulgáriára és a bolgár nép régi, fájó sebére, a dobrudzsai kérdésre irányították a nemzetközi közvélemény figyelmét. Anglia, miután Lengyelország, Románia és Törökország határait biztosította, az ú. n. támadásellenes arcélbe be akarta vonni Bulgáriát is, hogy teljessé legyen a németellenes „keleti védőfal“. A kísérlet azonban megghiúsult a bolgár revíziós követelésen s azoknak az állhatatos ellenzésén, akik ellen ezek az igények elsősorban irányulnak. Bulgáriának valamennyi szomszédján van valami követelni valója. Szófia azonban mindig igen mérsékelt, lojális és békés szellemű politikát folytatott s ezért sorra kibékült Jugoszláviával, elásta a harcibárdot Törökországgal, sőt még Görögország irányában sem hangoztatja revíziós követeléseit; egyedül Románia az, amellyel szemben, úgy érzi, nincs joga elhallgattatni népe feltörő panaszait és megújuló törekvéseit, s amelytől mindenáron vissza kell szereznie az annak idején jogtalanul elvett Dobrudzsatartományt, vagy legalább is ennek a területnek egy kisebb, déli részét.

Most, hogy a nagy demokráciák végre felfedezték, hogy Bulgáriának is vannak kielégítetlen és teljesen jogszerű követelései, kézenfekvőnek látszott, hogy mindent elkövetnek kibékítésére és megnyérésére. Valóban, a világsajtó heteken keresztül visszhangzott a Szófiában tett barátságos lépésektől és a Bukarestben ugyancsak érvényesített barátságos sürgetésektől. London és Párizs kormánya elővette minden rábeszélőképességét és szelíd, de erélyes nyomását, hogy Romániát jobb belátásra, azaz a szóbanforgó terület átengedésére rábírja. Fel lépésének egy ideig, úgy látszott, mintha sikere lenne. Románia a német előnyomulástól tartva, egyre jobban közeledett Bulgáriához. De amikor megkapta az angol szavatosságot, egyszeriben frontot változtatott és megmerevedett. Nem segített Törökország közbenjárása sem, noha Ankarában nyomatékosan utaltak Gafencu külügyminiszter előtt arra, hogy a kérdés nyugvópontra juttatása nem annyira a demokráciák vagy Bulgária, hanem inkább Románia érdeke. Az angol-francia akció mindazonáltal teljesen megfeneklettí Így azután sehol sem keltett nagy meglepetést, hogy a bolgár kormány ilyen körülmények között a másik, tán jobban célravezető fonalat vette fel s a tengelyhatalmak felé tájékozódott. Kiosszeivanov bolgár miniszterelnök és külügyminiszter Berlinbe látogatott, ahol több napon át beható eszmecseréket

folytatott; A birodalomban nagy tiszteletadással és melegséggel fogadták. Hitler kancellár — amit eddig oly kevés alkalommal tett meg — egészen gépkocsijáig kísérte a kihallgatásról távozó miniszterelnököt. A német sajtó meggyőző szavakat szentelt Bulgária revíziós követeléseinek s a külügyminisztériumhoz közelálló Berliner Börsenzeitung azt írta, hogy Bulgária nem maradhat továbbra is áldozata a balkáni statusquonak. A váltott szívélyes hangú pohárköszöntők és búcsútáviratok, amelyekben a bolgár kormányfő a többi között kiemelte Göringnek hozzá intézett „buzdító szavait“, sejtetni engedték, hogy a tengely politikai téren is megígérte segítségét, miután gazdasági téren már jó ideje ő veszi fel a bolgár kivitel 80—90 százalékát.

Miben áll tehát a dobrudzsai kérdés, hogy megoldását a bolgár nép és kormánya most már egyaránt halaszthatatlannak érzi s szinte kész miatta feladni minden eddigi tartózkodó magatartását? Ha a ma annyira divatos kifejezéssel akarnánk élni, azt mondhatnánk, hogy Dobrudzsa Bulgária „élettere“, amelyről nem mondhat le, amelyet vissza kell követelni minden áron, és pedig nemcsak történelmi vagy népi jogon, — erre egyként hivatkozhat — hanem gazdasági kényszerűségből is. Legtömörebb és legvilágosabb indokolását ennek Musanov, a bolgár törvényhozás elnöke adta abban a nyilatkozatban, amelyet május végén a Petit Párisiën szófiai tudósítója előtt tett. „A bolgár nép ösztönös meggyőződése, — mondotta Musanov — hogy Dobrudzsa déli részének visszacsatolása az ország létérdekeinek szempontjából főbenjáró fontosságú. Ennek a tartománynak a termése országunk összes búzatermésének 16%-át tette ki, ugyanakkor, amikor Románia búzatermésének alig 1%-át képviseli“. Nyilatkozatában a bolgár törvényhozás elnöke egyébként a következőkben foglalta össze a bolgár álláspontot: „1919-ben aláírtuk a reánk kényszerített neuillyi békeszerződést. Azóta húsz év telt el s időközben valamennyi párizskömyéki békeszerződés összeomlott, kivéve a bennünket kötelező szerződést. Mi bolgárok a jelenlegi súlyos nemzetközi légkörben ennek ellenére is meg akarjuk őrizni hidegvérünket, nem óhajtunk háborúba keveredni s csendben és békén várjuk, hogy igazságot szolgáltatassanak nekünk. Bulgária nagy mérsékletről tanúskodik s hajlandó lemondani jogos követeléseinek nagy részéről. Nem követeljük többé vissza Macedóniát s úgy véljük, hogy Trácia kérdése, amely jelenleg nem időszerű, később békés úton nyerhet majd megoldást. De nem mondhatunk le Dobrudzsára vonatkozó követeléseinkről. Szerényen csupán azt kívánjuk, hogy adják vissza nekünk azokat a részeket, amelyeket 1878-ban a berlini kongresszuson nekünk ítéltek“.

A berlini értekezleten, mint ismeretes, az orosz győzelemmel végződő orosz-török háború által teremtett helyzetet vizsgálták felül. A san-stefanói békében Oroszország védencének, Bulgáriának Törökország visszaadta Dobrudzsát, de a bécsi kongresszus ezt a pontot sem ismerte el s attól való félelmében, hogy Nagy-Bulgárián keresztül az orosz birodalom domináns tényezővé válik a Balkán-félszigeten, Dobrudzsát nagyobb részben Romániának ítélte oda — kárpótlásul Besszarábiáért, amelyet a románok állhatatos követelései ellenére ugyancsak kárpótlásul — Oroszországnak juttattak. A bolgárok kezén

Dél-Dobruzsza maradt, ezt ítélte nekik egyedül a berlini értekezlet s ezt követelik most vissza a románoktól. A románok a berlini döntés után minden tiltakozásukat latbavetették Dobruzsza odaitélése ellen. A bukaresti parlamentben elhangzott visszautasításoknak egyik visszatérő mondata az volt, hogy, ha elfogadják Dobruzsát, akkor ezzel örök ellenséget szereznek maguknak Bulgáriában. Különben is — mondották a tiltakozók — Dobruzsza sohasem volt román kézen, ott alig laknak románok s így ezen a területen örök súrlódásokra van kilátás a két nép között. Később a döntésbe mégis belenyugodtak, sőt évés közben még jobban megnőtt az étvágyuk s rövidesen Dobruzsza déli részére is szemet vetettek. Az alkalom a balkáni háborúk második fordulójában érkezett el. 1912-ben, az első balkáni háborúban, amelyet Bulgária és Szerbia folytatott a törökök ellen, Bulgária nagyobb területek birtokába jutott, ami felkeltette versenytársai féltékenységét. A két volt szövetséges Macedónián nem tudván megegyezni, újabb háborúba kezdett, de most már egymás ellen; ezt használta fel Románia arra, hogy elszakította Dél-Dobruzsát is. Hátra támadta szomszédját éppen akkor, amikor az élet-halálharcát vívta Szerbiával s így könnyűszerrel rátehetette kezét a kiszemelt területre. Érvül azt hozta fel, hogy a megnőtt Bulgária megbolygatná a balkáni egyensúlyt!

A párizsi békekonferencián Dél-Dobruzsza ügye is a nyílt kérdések között szerepelt, de az értekezlet, akárcsak más határkérdésekben, ebben is tág lelküserrettel túltette magát az észszerűség és a történelmi vagy népi érvek gátjain s a maga részéről is szentesítette a román birtoklást. Jellemzésül el kell mondani, hogy a békekonferencia külön bizottságot küldött ki a román-bolgár határ megvonására; maga a bizottság elnöke Tardieu, a hírhedt békeszerző, aki pedig síkra szállt a temesvár—arad—nagyváradi vonal leszakítása mellett, azt a javaslatot terjesztette elő, hogy Dél-Dobruzsát mindenképp vissza kell csatolni Bulgáriához, mert ahhoz népi, gazdasági és történelmi címen egyaránt joga van. Ennek ellenére az értekezlet Bratianu és társai befolyására mégis az említett módon döntött.

A TÖRTÉNELEM, a tények és a statisztika fölényesen a bolgár álláspontot támogatja. 1878-ig egész Dobruzsza Bulgáriához tartozott, akár függetlenül, akár a török fennhatósága alatt. 673-ban a Balkánra érkező bolgárok itt alapították az első bolgár államot: ez volt az a mag, amely körül a későbbi bolgár nemzet kialakult. A XVIII. században a törökök Dobruzsából kiűldözték a bolgárok jelentékeny részét, helyükbe más népeket telepítettek, de románok sohasem éltek nagyobb vagy összefüggő tömbben ezen a területen. A bolgár elem mindig uralkodó népelem maradt az állandó üldöztetés ellenére is, noha a románok, mikor a két területre került, minden elképzelhető eszközzel igyekeztek csökkenteni a bolgár faj túlsúlyát. Észak-Dobruzsában (területe 15.623 km²), 1878-ban, tehát az uralomváltáskor 130 ezer lakosból 100 ezer volt bolgár. Azóta nemcsak a tervszerű bolgár-üldözés, hanem a kényre-kedvre összeállított román statisztika is tízezerrel irtotta őket. Még ha feltesszük is, hogy a bolgár népszámlálás kedvezőbben állította össze a terület bolgár népe-

sedési viszonyait, akkor is érthetetlen, hová tűnt el az a több tízezer bolgár, akiről a román statisztika egyáltalán tudni sem akar. Petrescu-Comnen például 1911-ben 48 ezer bolgárról ad számot egyik propagandaművében, egy másik román statisztikus, Cogalniceanu pedig 47 ezerre teszi e számot a tizes évek elején. Az a munka, amelyet „A bolgár kisebbségek helyzete a szomszédállamokban“ címmel az „Union des Associations bulgares pour la paix et la S. D. N.“ adott ki 1932-ben, bőséges statisztikai adatok felsorakoztatásával rendre megcáfolja ezeket a célzatos állításokat és kimutatja, hogy Észak-Dobrudzsában a bolgárok száma ma is meghaladja a százezret.

Dél-Dobrudzsában, a tulajdonképpen bolgár követelés előterében álló területen, amely csaknem fele az északi területnek, azaz pontosan 7695 km⁸, a legutolsó bolgár népszámlálás adatai szerint (1905-ben) 282 ezer lakosból 132 ezer volt a bolgár, 6 ezer pedig a román. 1913-ban az említett bolgár hivatalos kiadvány szerint, a gyors gazdasági fejlődés következtében a lakosság lélekszáma elérte a 300 ezret s ebből több, mint 150 ezer bolgár nemzetiségű volt. A román statisztikák természetesen itt is nyomban kisebbiteni próbálták a bolgár népfaj arányszámát s egészen nevetséges eredményeket hoztak ki. Bolgár részről ezekre az adatokra a következőket válaszolják: 1905 óta Bulgáriában a statisztikák tanúsága szerint a természetes szaporodás ötven százalékkal emelte az ország lakosságának számát. A román kimutatásokban ezzel szemben az tapasztalható, hogy Dél-Dobrudzsában a bolgár lakosság nemcsak hogy nem szaporodott az elmúlt évtizedekben, hanem 150 ezerről száma 140 ezerre csökkent. A románoké „magától értetődően“ természetesen rohamosan gyarapodott: hat-ezerről — kilencvennyolcezerre szökött fel!

Ilyen nagyarányú eltolódást nem lehet azzal magyarázni, hogy a románság rohamosan telepedett le Dél-Dobrudzsában, vagy hogy a bolgár elem jelentős arányban kivándorolt. Természetesen ez is közrejátszott, de önmagában még nem változtatta volna meg ilyen lényegesen az arányszámot, ha a román népszámlálási biztosok és a román központi statisztikai hivatal önkényesen nem korrigálja ki az adatokat. Ezenfelül a bolgár elemet pusztító intézkedéseknek persze se szeri, se száma nem volt. Mihelyt rátették kezüket Dél-Dobrudzsára, itt is elkezdődtek az északi részből már jól ismert módszerek az őslakosság nyugtalanítására, üldözésére és földönfutóvá tételére. Ha lehet, itt még fokozták is őket, mert hiszen gondolhatták, hogy Bulgária nem nyugszik bele egykönnyen ősi területe elszakításába és fajtestvérei huzamos időn át való nyomorgatásába. A bolgár „kisebbséget“ legelemibb jogaitól fosztották meg s gazdasági, politikai és művelődési téren egyaránt elnyomott pária-sorba süllyesztették. Hasztalan emelte fel szavát, hiába utalt a békeszerződésekre, a kisebbségi státútumra, amelyet Románia is aláírt, az emlékiratoknak, a felszólamlásoknak és sürgetéseknek nem volt foganatja. Legfeljebb egy választ kaphattak rá a kisebbségek: börtönt és zaklatásokat,

Dél-Dobrudzsában, amikor a románok kezébe jutott, az iskoláztatás aránylag igen fejlett színvonalon állt. Csaknem minden falunak megvolt a maga iskolája jól felszerelt tantermekkel és gondosan karban

tartott épülettel. A románok már a foglalás másnapján bezárták valamennyi iskolát, az épületeket a román jegyző és a román karhatalom számára foglalták le. Később néhány iskolát ugyan megnyitottak, de kizárólag román tanítási célokra. Románul tanítottak, azon a nyelven, amelyen a lakosság egyáltalán nem beszélt. A tanulóknak tilos volt anyanyelvüket használniuk. S ez a románosítás akkor történt, amikor a román falvak legtöbbszörében még nem is voltak iskolák. A bolgár nyelv használatát egyébiránt minden vonalon szigorúan megtiltották. Csak nagysokára, a háború után engedték meg négy magániskola megnyitását a tartomány négy legnagyobb városában ugyanakkor, amikor 1913-ban, az uralomváltáskor 276 iskola működött az aránylag nem nagy déldobrudzsai területen. Ettől a négy iskolától is megtagadtak minden állami vagy községi segítyt, hogy lehetetlenné tegyék fenntartását. Amikor pedig például 1930-ban, a dobricsi kerület népe 7000 aláírással ellátott kérvényt nyújtott be, hogy engedélyezzenek az ő megyéjükben is bolgár iskolát, (a kérvényezőök összesen 14 ezer gyermeket képviseltek) hihetetlen zaklatások és sanyargatások jutottak osztályrészül az aláíróknak s sokakat közülük hosszabb-rövidebb időre be is börtönöztek. Csak akkor szabadultak ki, amikor írásban adták, hogy csak kényszerből írták alá a kérvényt és nem kívánják a nemzetiségi iskolát.

Vallási téren hasonló helyzetet teremtettek a románok. Dél-Dobrudzsában a bolgároknak 66 templomuk volt 1913-ban. Kevés kivétellel valamennyit „elkobozták“ a románok. A legtöbb bolgár papot száműzték, csak néhány elaggott orthodox lelkészt hagytak nyugton, akiktől már nem kellett félni a nemzeti öntudat elfojtására irányuló törekvéseket. Jelenleg nincs egyetlen templom Dél-Dobrudzsában, ahol kizárólag szláv nyelven tartanak az istentiszteletet. A templomok román papok kezében vannak mindenütt.

A kulturális élet egyéb területein is teljes az elnyomás; az elrománosítás a legönkényesebb iramban folyik. A megszállás előtt valamennyi városban és a falvak legtöbbszörében nagy számban voltak olvasótermek, különböző egyesületek, ének-, sport- és jótékonyági szervezetek. A román hatóságok hirtelen beszüntették működésüket, az olvasótermek könyvtárát és az egyesületek javait elkobozták. Rossz szemmel nézték a bolgár nyelven megjelenő lapokat és folyóiratokat is s csak az alkalomra vártak, hogy elnémítsák őket. Elég volt a betiltáshoz az, hogy hírt adjanak valami nevesebb bolgár megmozdulásról, vagy panaszról, vagy éppen valamelyik román tisztviselő viselt dolgairól. Így függesztették fel rövid időközökben a Nache Glass, az Edinstvo, a Zlatna Dobroudja, az Obnova és a Pole című bolgár újságok megjelenését, ami azután ok volt a végleges betiltásra is. A szerkesztőségek tömeges zaklatásáról, szétrombolásáról, a lappeldányok eltüntetéséről oldalakat lehetne írni.

Az elnyomott bolgárságnak persze politikai jogai se voltak. A törvényben lefektetett jogokat a hatóságok önkénye teljesen hatástalanokká tette. A parlamenti választások előestéjén valamennyi községtanácsot, városi és kerületi önkormányzatot felfüggesztettek, a bolgár polgármestereket, városi tanácsosokat és falusi vezetőket megfenyegették,

hogy letartóztatják, ha nem a kormány jelöltjeit támogatják. Voltak községek, ahol 3—400 választó közül csak 1—2 szavazhatott le, mert a többit megbízhatatlannak találták. Az e tárgyban kiadott bolgár hivatalos tájékoztatók egész rémregényeket közöltek e balkáni módszerekből, ismertetésükre azonban nincs helyünk. Román részről is épp eléggé leleplező adatokat hozott nyilvánosságra a jelenlegi román külügyminiszter, Gafencu, aki akkor még az „Argus“ című lap főszerkesztője és ellenzéki vezérférő volt. Vádiratában, amelyet a központi választási hivatal elnökéhez juttatott el, a többi között azt írta, hogy a déldobrudzsai választások nem egyebek polgárháborúnál, a legvadabb zaklatásoknál, karhatalmi „örjögéseknél“, pedig ezekre ez a békés és nyugodt nép okot egyáltalán nem szolgáltatott; meg-hamisítják a választási eredményeket és a csalás földjévé teszik a szerencsétlen tartományt.

A bolgár nemzetiségre különösen súlyosan nehezedett a gazdasági téren megindult elnyomás és üldöztetés, amely tervszerűen a bolgár elem kipusztítására és a román telepések elszaporítására irányult. Első helyen kell említenünk az ingatlanbirtokok igazolására hozott törvényeket, amelyek az európai életben valóban példátlanul álló módon tették földönfutóvá a bolgár népelemet. A román törvényhozás három ízben hozott törvényt arról, hogy tulajdonosaiknak igazolniuk kell a birtokukban lévő földet: 1914-ben, 1921-ben és 1924-ben. Kegyetlen fegyver volt ez s teljes erővel a bolgár „kisebbség“ mellének szegezték. Ha meggondoljuk, hogy Dél-Dobrudzsában a lakosság 90%-a foglalkozott földműveléssel s a művelt területek háromnegyedrészre a bolgár lakosság tulajdonában volt, a románokéban pedig még egy ezrelék sem, elképzelhetjük, mit jelenthetett ez az alig álcázott földkiszajátítási manőver. Azzal az ürüggyel, hogy a román megszállás pillanatában Dél-Dobrudzsában nem volt érvényben a teljes tulajdonjogi rendszer és a lakosok a török gyakorlat szerint a szultántól tulajdonképpen csak haszonélvezetre bírták a földet, a román állam általános tulajdonjogi igazolást rendelt el azzal, hogy aki képtelen ezt megnyugtató módon bebizonyítani, az birtokát elveszti. Az igazolási eljárás azonfelül, hogy igazságtalan volt, annyi zaklatással, megtorlással és az eljáró román közegeknek adott titkos utasítással járt, hogy a bolgár lakosság rövid úton elvesztette területeinek 70%-át. A második igazolás még megdöbbentőbb eredménnyel járt s a harmadik, a huszas évek közepén, betetőzte a bolgár nemzetiség katasztrófáját. Három ízben nyugtalanították és zaklatták végig ezt a népet, amelynek egyetlen bűne nemzetisége volt, három ízben verték tetemes költségekbe s a végén jelentős részük ott állt koldusbotra jutva, az egyetlen lehetőség, a Bulgáriába való kivándorlás előtt. Körülbelül 60—80 ezerre tehető azok száma, akiknek ezt az utat kellett választaniuk.

A fentebb idézett bolgár hivatalos kiadvány ezekről az esetekről szólva megállapítja, hogy hasonló eljárásnak Európa egyetlen nemzetiségét sem vetették alá. Pedig ez még nem volt minden. A bolgár lakosságot arra is kötelezték, hogy földtulajdona egyharmadát önként engedje át az államnak, amely azután a kiszajátított és különböző metó-

dusokkal megszerzett földeken ókiráltságbeli románokat telepített le. A tömegesen betelepített románokat persze pénzzel és gazdasági eszközökkel nem látták el, csupán állig felfegyverezték őket s ezek azután az illető falvakban a hatóságok csendes segédlete mellett kergették ki birtokaikból a bolgárokat, telepedték be házaikba s szedték el felszerelésüket. A román állam másik bolgárirító módszere a földreform volt, amely itt is, akárcsak Erdélyben és más utódállami területen, teljesen elvesztette szociális jellegét és a kisebbségirtás hatásos eszköze lett. A nagy földtulajdonok, egyházi, jótékonyági és közművelődési vagyonok kisajátított területeiből nem a rászoruló bolgár rétegek részesültek, hanem a betelepített románok, nem ritkán olyanok, akik mint tisztviselők, kereskedők stb. távol álltak a mezőgazdaságtól s csupán üzérkedésre használták fel a nekik juttatott birtokokat. Hiába kérték a nemzetiségi vezetők, hogy legalább az árvák és özvegyek kapjanak a földreform-földekből, hiába hangoztatták, hogy némely községben 50—60%-ra tehető a rászoruló bolgár igénylők aránya, ezek a panaszok nem jutottak el az orvoslásig! Így aztán nem csoda, hogy Dél-Dobrudzsában egész falvak néptelenedtek el — kész pré-dájául a betóduló román telepeseeknek.

Román részről a Bulgária által felhozott jogos követelés ellen különböző érvekkel is próbálnak harcolni a felsorolt „direkt” módszereken kívül. Az egyik érvük az, hogy azért van szükségük Dél-Dobrudzsára, mivel Görögországból sok román nemzetiségűt kellett áttelepíteniük s valahol el kellett helyezniük őket. Bolgár részről ezt az érvet egyszerűen nevéstésnek mondják. Egy másik román érv, hogy a bolgár kézen levő Dél-Dobrudzsa veszélyeztetné a román Konstanza kikötőváros biztonságát. Azzal érvelnek, hogy ez a tartomány harcászatiilag oly fontos számukra, hogy elvesztése megbénítaná Románia honvédelmét és képtelenné tenné „európai feladatai teljesítésére”. A bolgár ellenvetés az, hogy Dél-Dobrudzsa egyáltalán nem jelent tökéletes biztonságot Romániának, átadása viszont megszüntetné a két ország közti ellentétet s utat nyitna a megbékülésnek. Arra a román ellenérvre pedig, hogy Dél-Dobrudzsa hinterlandja Konstanzának s egyik nem élhetne meg a másik nélkül, azt felelik, hogy ezt a tartományt, éppen ellenkezőleg, minden érdekszála Ruszcsukhoz és Várnához köti, Konstanzának pedig amúgy is megvan a maga mögöttes országrésze és pedig Romániában, hiszen az egész ország feketetengeri forgalma majdnem teljesen Konstanzán keresztül bonyolódik le. Bulgáriának minden körülmények között szüksége van erre a területre, még ha a népi és a történelmi szempontokat figyelmen kívül hagyjuk is — és pedig gazdasági szempontból.

Mindenesetre csak sajnálni lehet, hogy a májusban bekövetkezett kedvező jelekre, amelyek a merev román álláspont feloldódására mutattak, oly váratlanul jött Anglia szavatossági nyilatkozata, ami a minimális bolgár követelések teljesítését ismét a távolabbi jövőbe toltta ki. Bulgária azonban nem csügged. Politikáját erős és céltudatos kezek irányítják. S különben is: két évtized alatt megtanult várni és erősen hinni.

FIGYELŐ

NÉPIES TÖRTÉNELEM

NEM KELL E FOLYÓIRAT olvasói előtt a „falukutatók“-nak nevezett írói csoportot bemutatni. Hiszen nem egyszer találkozunk velük a Magyar Szemle cikkírói között is. Ők azok a javarészt fiatal, lelkes emberek, akik a trianoni Magyarország neobarokk társadalmából leszállanak a néphez, a magyar élet legmélyére. Közülök nem egy a parasztságból a népből küzdötte fel magát a szellemi elitbe, de a többiek is, a városiak, szilaj lelkesedéssel vetették rá magukat a magyarság élet-alapjait képviselő parasztság tanulmányozására. Mint Széchenyi, majd Petőfiék óta annyian a légbőlhangos magyarok közül, rájöttek arra, hogy a magyarság egyetlen menedéke, megújulásának egyetlen forrása a nép, a legmagyarabb társadalmi osztály, a magyar parasztság lehet. Riasztó képekben mutatták be elesettségét. Hangsúlyozták mindig, hogy nem lehet érte elég áldozatot hozni. Minden erőnköt arra kell koncentrálnunk, hogy fölemeljük, öntudatosítsuk, politikai és társadalmi aktivitását fokozzuk, mert csak így tudunk megmaradni az új idők új viharai között.

Nem lehet feladatunk, hogy e cikk keretében szociális munkásságukról kritikát mondjunk. Annál kevésbé sem, mert hiszen magunk is oly igazán a magyarság érdekében valónak érezzük azt, amit tesznek. Azonban bizonyos, hogy a folytonosan egy irányba nézés következtében látásmódjuk bizonyos mértékben megmerevedett. Csak a népet látják, csak a parasztság sorsa és szerepe lelkesíti őket. A parasztság sorsát azonosítják a magyar sorssal, a parasztság történelme a magyarság történelme az ő szemükben. Új, határtalanul csapongó parasztromantikát fejlesztettek ki a kultúra és a tudomány minden megnyilvánulásában. Mindez talán még nem volna baj, míg a jelenben maradnak, hiszen csakugyan meg kell ragadnunk minden eszközt, ami rákényszerítheti a társadalom vezető rétegeinek rendszeres érdeklődését fajtánknak ősi tartalékjára. A hiba ott kezdődik, amint a jelenből a múltba tévednek. Mint minden mozgalom, amely a társadalomba mélyen akar beleágyazódni, ők is történelmi alapokat keresnek céljaik, felfogásuk, eszméik számára. De mindehhez nincs elég történelmi érzékük. Nem képesek — vagy nem akarják? — a múlt idők tényeit a múlt idők egységes rendszerében megismerni és megérteni. Mindenütt a jelen szempontjából értékelnek, mindig csak a ma problémáit látják, a történelmi alapot építenek társadalomképük alá, hanem fordítva, társadalomképüket vetítik ki a múltba. Nem kell hangsúlyoznunk, mennyire általános kortünet ez. A legújabb kor atomizált társadalmába kiszakadt a hagyományok organizmusából, elvesztette történelmi tudatát. Gondolkozásmódja képtelen arra, hogy mindent, ami van, egy folyamatos, minduntalan egymásba szövődő, egymásból következő fejlődési folyamat eredményének fogjon fel. A legújabb kor embere könnyelműen megfélemedezett mindarról a biztonságos tapasztalat-komplexumról, melyet őseinek hagyománya jelentett számára. A hagyományok helyét újonnan keletkezett, történelmi mezben jelentkező mítoszok foglalták el. De ezek a mítoszok, — ha céljaik szentek

is és sokszor még olyan hatalmas teljesítményre is képesek emberek, társadalmak megmozgatásában, — rövid idő múltával kifakulnak, semmivé lesznek, mondái eredetük kiderül. S a tétova, történelmi talaját vesztett társadalom gondtalanul veti oda magát újabb kísérletezéseknek.

Úgy látszik, ilyen új mitoszsképződés csiráit hintik el a falukutatók új történelmi munkái is. Már a szociográfia sorozat kötetei közül is majd mindegyik adott történelmi bevezetést, s már akkor kellett volna beszélnünk történelmi érzékük sajnálatos fogyatékoságairól. Most azonban, midőn egyenesen az a céljuk, hogy történet szemléletüket népszerűsítsék új kisebb-nagyobb monográfiáikban, kötelességünk megbírálni ezt a történelemszemléletet. Meggyőződésünk, hogy kritikánkat nem tekintik majd akadémikuskodásnak, reakciós kerékkötésnek. Hiszen teljességgel bizonyosak vagyunk abban, hogy szándékaik igazak s problematikájuk sorsdöntő fontosságának tudatában a józan kritika nem lehet ellenükre.

Mielőtt már most a könyvek részletesebb taglalásába fognánk, meg kell vallanunk, hogy a magyar közönség történelmi tájékozatlansága miatt felelősek a magyar történészek is. Tragikus szakadék támadt a történetírók és a társadalom között. Már pedig a történelem mindig aktuális tudomány marad, eredményei mindig az élet számára szólnak, mindig kell, hogy neveljék a társadalmat. A magyar historikusok azonban hivatásuknak csak egy részét teljesítették tökéletesen. A legutóbbi évtizedekben a magyar történettudomány hatalmas eredményeket produkált. Hogy csak a parasztság problémájánál maradjunk, elég a Hóman—Szekfü Magyar Történet megfelelő fejezeteire, a Domanovszky-szeminárium mezőgazdaságtörténeti sorozatára, Mályusz Elemérnek és munkatársainak népiségtörténeti kutatásaira hivatkoznunk. De ki ismeri e nagyszerű munkák eredményeit a szoros értelemben vett szaktudósokon kívül? Senki sem kívánhatja a nagyközönségtől, hogy vaskos szakkönyveket olvasson és végigkísérje a tudóst hosszas, kemény munkájában. Az ő számára csak az eredmények valók. És azok is olyan nyelven, olyan előadásban, ami ő hozzá szól, amit megérthet. A historikus azonban tudós hírnevét félti népszerű munkák írásától. A történettudomány arisztokratikus elefántcsonttomyokba húzódott vissza a külső világ zajától és csupán bátortalanul, nagynéha merészkedik ki onnan, hogy csakhamar meg is bánja. Csak legújabbban történnek kísérletek a történettudomány részéről, hogy ezen a helyzeten segítsen, — egyelőre nem tudni, milyen sikerrel.

Ilyen körülmények között nem csodálatos, ha lépten-nyomon panaszkodnunk kell a különféle „őszinte történelmek“ nagy sikere miatt. Természetes, hogy egy amúgy is történetellenes beállítottságú korban minden kritika nélkül fogad el a közönség olyasmit, ami szája ízének megfelel. Ugyanígy jártak a falukutatók is. Milyen szomorúan jellemző mindarra, amit az előbb mondtunk, hogy nincs közöttük egyetlen történész sem. Fiatal historikusaink nem törődnek a ma problémáival, szavukat sem hallatják a magyar élet sorsdöntő kérdéseiben. A magukra hagyott szociográfusok, írók, költők, különben is szubjektív látásmódra hajlamos lelkes ifjú emberek, úgyszólván ellenvetés nélkül csatlakoztak ahhoz a történetfelfogáshoz, mely oly csábítóan tűnt föl előttük. Örömmel olvasták a liberális történészek könyveiben, hogy a magyarság történelme nem egyéb, mint szakadatlan küzdelem a szabadság kivívására és kiépítésére. *Mi* más ez, ha nem az, amit mostani politikai és szociális fenyegetettségünkben ők is megvalósítani akarnak? A XIX. század végére jellemző szabadságigézet, függetlenség-rajongás azonban náluk szociális eszmékkel színeződik. A politikai szabadság ideája sajátos módon összefonódik a népszabadság eszméjével, a liberális historikusok történetfelfogása náluk jellegzetes szintézisbe került egy a

Jászi Oszkárkéhez hasonló szociológiai történelemszemlélettel. Eszerint a magyar történelem nem egyéb, mint folytonos kurucküzdelem, szabadságharc az elnyomó idegen elemek és a belső társadalmi igazságtalanságok ellen. Azok a nagy magyar hősök, akik a politikai szabadságért küzdöttek, egyzersmind a népszabadság bajnokai is voltak és fordítva, a parasztforradmárok is az egész magyarságért harcoltak. Ily módon kerül az új szemléletben egymás mellé Dózsa György, Budai Nagy Antal és Zrínyi Miklós, Rákóczi Ferenc. A különbség közöttük csupán csak az, hogy egyikük a szabadságeszmének egyik, másikuk másik oldaláért küzdött. Kossuth Lajosban találják meg leginkább a nagy szintézist, ő egyszerre volt a magyar függetlenségnek és a magyar jobbság fősabadtításának apostola.

Hogy mennyire ferde perspektívát nyújt ez a történelemszemlélet, mennyire nem igazi történelmi távlatokat mutat, hanem a mai politikai és társadalmi viszonyokból született problematikának a múlt időkre való erőszakos kivetítését, részletesen is kiderül, ha sorra vesszük a falukutatók új történelmi sorozatának egyes darabjait.¹ Már maga a témaválasztás — Dózsa György, Zrínyi Miklós, kuruckorszak, Kossuth Lajos — élesen rávilágít arra, hogy ha e történelemszemléletet elfogadnák, éppen a legfényesebb építő korszakokat, nemzeti létünk legkimagaslóbb kiteljesedéseit kellene a magyar történelem jellegzetes periódusai közül kihagynunk. Hogy csak néhány kiáltó példát ragadjunk ki, Szent István, III. Béla, az Anjouk, a Hunyadiak, a reformkorszak mind kimaradnának történelmi tudatunkból, a magyarság történelme egy sokat küszködő kis néptörzs életrajza lenne, amely egy évezred alatt semmit sem alkotott, mert minden életenergiáját felőrölte pusztá létének fenntartása. Pedig a ma vígasztalan sötétje nem homályosíthatja el a múltat; a magyarságnak nem kellett mindig védekeznie, voltak pozitív alkotó korszakai is. Ezeknek ismerete legalább annyira szolgálja „a mélyebb és magyarabb öntudat kialakulását“, mint szabadságküzdelmeink története.

FÉJA GÉZA vaskos Dózsa-kötete a legjellegzetesebb alkotása ennek az új történelemszemléletnek. Szerzője a legvénnesebb, legforrongóbb egyéniség a falukutatók között. Bár állandóan hangsúlyozza objektivitásra való törekvését s a maga módja szerint meg is tesz mindent ennek érdekében, sohasem tudja elérni. Mint előadja, elolvasott Dózsa Györgyről minden nevezetesebb munkát, cikket, sőt történelmi forrásokat is, de sajnos, az olvasásnál hiányzott a történetíró higgadt nyugalma, objektív ítélete. Csak azoknak a forrásoknak hatása érzik meg munkáján, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy történetietlen szemléletét igazolják. Előadásának alapja Horváth Mihály, aki „a nyugateurópai szabadságeszméből s az ugyancsak nyugateurópai társadalmi berendezkedésből merítette szempontjait“, Márki Sándor, aki „a magyar liberalizmus és szocializmus ősvéve nevezte ki Dózsa Györgyöt“ és Ady Endre, aki „modern politikai állásfoglalást teremtett a Dózsa-hagyományból“. Féja hangoztatja ugyan, hogy nem akart azokhoz csatlakozni, akik politikai tőkét kovácsolnak a múlt idők tanulságaiból és így könyvének célja a pusztá önismeret, a nemzeti nép megismerése lenne. De az ő látásmódjában ilyesmi nem sikerülhetett, minden jóakarata ellenére sohasem tud megfeledezni arról az apriorisztikus föltevéséről, hogy a magyarság történelmét az öntudatos népi tömegeknek kellett volna irányítania és ha nem ez történt, a magyarság süllyedése következett. Ily módon

¹ Féja Géza: Dózsa György. Budapest, 1939. Magyarok könyvtára 1—5. Budapest, 1939: Illyés Gyula: Ki a magyar? Szabó Zoltán: Két pogány között. Féja Géza: Kurucok. Ortutay Gyula: Rákóczi két népe. Erdei Ferenc: Kossuth Lajos azt üzente.

a középkori parasztság helyzetét és szerepét teljességgel félreérti. Olyan szerepet, elgondolásokat tulajdonít neki, melyek semmiben sem felelnek meg a történelmi tényeknek. A parasztságot öntudatos néposztálynak tekinti, amely már a középkor folyamán a XIV. századtól kezdve egyre hangosabban szerepet kér a maga számára a nemzeti élet irányításában. Már az 1437-i erdélyi jobbágylázadásnak ilyen céljai lettek volna. Közbejött azonban a Hunyadiak jobbágypártoló korszaka és a parasztság csak a lezüllő Jagelló-korszakban kezdte újból egyre súlyosabban érezni a ránehezedő elnyomást és jogtalanságot. Az alsópapság képviselői, akik osztoztak a lelki gondozásukra bízott néptömeg keserves sorsában, forradalmi agitációba kezdtek és programot dolgoztak ki a parasztlázadásnak. Át akarták tömi a rendi társadalomszervezetet és az egész nemzetet egybefoglaló új társadalmi rend kiépítésén fáradoztak. Ugyanekkor azonban nemzeti programja is lett volna a parasztságnak, mert a török veszedelem előérzete is csak benne élt. „Hunyadi János történelmi szerepét a magyar parasztság vállalta“. Az idők teljességében érkezett el Dózsa György, a szabad székely társadalom szülöttje. Mint vitéz végvári katona fényes jövőnek nézett elébe, ha megmarad rendjének kereteiben, ha a nemesség harcosává válik, ő azonban meghallotta az elnyomott tömegek hívó szavát, és élükre állott. „A nagy erőktől s nagy álmoktól duzzadó egyén vállalta a népközösség könyörgő parancsát.“ A sorsadta fölfegyverkezésben rejlő lehetőségeket megragadta és forradalmi úton próbálta megvalósítani az 1437 óta szunnyadó parasztlármákat. Vállalkozását szent lelkesedéssel támogatta az egész magyar jobbágyság fölkelése. Dózsa elindult a pörhadakkal, hogy teljesítse a magyar néphősök évszázados hivatását, hogy harcoljon a nép, de egyben a nemzet szabadságáért, hogy fölsszabadítsa a jobbágyságot és legyőzze a nemzet szabadságát veszélyeztető török hatalmat. Mozgalma azonban stratégiai és agitáció-taktikai hibák miatt elbukott. Zápolyai János vajda jól fölfegyverzett, gyakorlott nemesi seregei döntő csapást mértek a forradalomra. A bukás után elkövetkezett a legszörnyűbb bosszú, a győzelmes nemesség a mozgalom vezetőit, köztük magát Dózst is, iszonyú kínzások között kivégeztette és ami még végzetesebbé vált, kíméletlen bosszúvágyában az egész jobbágyságot földhöz-kötött rabszolgasorba taszította, megfosztotta minden jogától és rárakott minden nyomasztó terhet.

Nehéz dolog e logikusnak tetsző, tiszta kép ellen szólam. A mai élet problémavilágában élő ember aligha fog igazságában kételkedni. Annál kevésbé, mert Féja csakugyan sok tekintetben objektív előadásra törekszik: elismeri a nemesség pártján állók közül is a tiszta jellemeket, leplezetlen őszinteséggel beszél a felbőszült parasztok kegyetlenkedéseiről; igaz, hogy ezt — igen helyesen — a nyers korszellemmel magyarázza. Ezen felül is többé-kevésbé helyesen értékeli Zápolya és Verbőczi történelmi szerepét. Mint irodalmi képzettségű ember, jól ismeri a XVI. század jelentőségét a magyar irodalom és szellemi élet kialakulása szempontjából. S még több ilyesmit lehetne megemlítenünk. Mindezek ellenére azonban a kép éppen fővonásaiban hamis. Kétségtelen, hogy a mai ember számára szinte hihetetlen terhek, szolgáltatások nyomták a középkori jobbágy vállát. Így volt azonban ez akkor egész Európában. A sorsába beleszületett parasztság szét-eső, jóformán minden osztályöntudat nélkül való, társadalmilag, politikailag inaktív réteg volt. Nem hogy nemzetpolitikai koncepciói támadtak volna, de éppen elesettsége miatt az önmaga osztályának megszervezésére sem törekedett sohasem. Az 1514-i parasztháború fő mozgatói, mint Mályusz Elemérnek Fájától ismert, de úgy látszik, nem méltányolt világos tanulmányai bebizonyították, nem ezek a szegény földesúri jobbágyok voltak, hanem a parasztságnak egy feltörekvő, szabadabb rétege, a mezővárosok

lakossága. A mezővárosiak szabadságleveleik birtokában nem tartoztak személyes szolgálmányokkal, robottal, ajándékokkal a földesuruknak, adójukat nem személyenként, hanem a közösség együtt fizette meg s ennek összege akkor sem nőtt, ha a város lakossága történetesen megszorodott. A XIV—XV. század fordulóján azonban megindult a főnemesség akciója, hogy ezeknek a faluvárosoknak lakosságát újból a kilencedet fizető, személyi szolgáltatásokkal tartozó földesúri jobbágyok közé szorítsa vissza. Ez a jogfosztás, erőszakos társadalmi nivósüllyesztés forradalmasította a jobbágy és polgárság között álló rétegeket. A külföldi parasztlázadásoknak is ilyesféle okai voltak. Tehát a nagyalföldi mezővárosok lakossága robbantotta ki a Dózsa-forradalmat. Az ő papjai a forradalom lelkes szószólói. A földesúri jobbágytársadalmat csak elragadta a vihar, amely ezektől a „városi parasztoktól“ (így nevezi őket Féja) indult ki. De a parasztságnak még erről a magasabb, öntudatosabb rétegről sem lehet föltennünk, hogy céltudatos politikai akcióra képes lett volna. A véletlen kedvezése folytán kezébe került fegyvert csak tervszerűtlen bosszúvágyának kielégítésére használta föl. Általában a parasztlázadás megnyilvánulásaiban sehol sem fedezhetjük föl azt a koncepciózus tervszerűséget, amelyet Féja annyira magasztal. Dózsa György sem az az öntudatos parasztleader, aminek Féja megrajzolja. Tetteiben, egész magatartásában ennek semmi nyoma. Koldusszegény székely lőfőnemes vitéz, kemény végvári katona, egy a sok közül, de semmi több. Nem ő irányította az eseményeket, hanem azok sodorták őt magukkal. Ha nem kerül 1514-ben véletlenül Budára és nem sérti meg Csáky püspök, sohasem lett volna belőle „parasztkirály“.

Féja Dózsa könyvével kellett itt a legtöbbet foglalkoznunk, mert önálló történelmi monográfia igényével lép föl. A többiek, a Magyarok Könyvtára füzetei kisebb munkák, a közönség számára írt rövid népszerűsítő tanulmányok. A magyar múltnak a falukutatók történetiszemléletében jelentős mozzanatait mutatják be. Népszerűsítő céljuknak megfelelőleg nem is annyira történelmi tanulmányok, mint inkább az ismertető korszak vagy nagy emberek munkáiból vett idézet-sorozatokhoz írt magyarázatok.

Féja Géza a kurucokat mutatja be a Dózsa könyvében már megismert ahisztórikus történetlátással. A kurucság szerinte nem egy bizonyos korszak terméke. Thököly és Rákóczi Ferenc magyarjainak mozgalmak csak megnyilatkozása egy ősrégi, a magyar történelemben minduntalan jelentkező állásfoglalásnak: „a patrióta-magyarok önvédelmi harca betolakodók illetéktelen szerepe és a betolakodók lakájainak farizeus-magyarsága ellen“. Kuruc költészeti antológián keresztül érzékelteti a kuruc szellemet. Jellemző módon azonban a kuruc versek között szerepelnek Thaly Kálmán és Ady Endre kuruc balladái is, egyszerűen azzal a megokolással, hogy „a kurucság magyar történelmi folytonosság“, bármikor született legyen is, ott a helye a kurucversek között minden magyar remekműnek, mely ezt az ősi magatartást fejezi ki.

Teljesen a Féja Géza műveiben megnyilvánuló történetiszemlélet tükrözteti Erdei Ferenc Kossuth-tanulmánya is.¹ Talán még féltelenebbül, mint a Dózsa György szerzője. Lelkesen ünnepli Kossuthban a kettős szabadságesszme rettenthetetlen bajnokát, a jobbágyfelszabadítás és a magyar nemzeti függetlenség megalkuvás nélküli hőst. Kossuth mellett eltörpül ebben az előadásban a kor minden nagy magyarja. Széchenyi, Deák és Kemény Zsigmond „tisztalelkű vezéralakok“ voltak, de „aggodalmasan állottak a valóság talaján és félve tekintettek a vakmerő követelések mere-

¹ Szabó Zoltán Zrínyi füzetével itt külön nem foglalkozunk, erről folyóiratunknak augusztusi számában talál ismertetést az olvasó.

délyeire“. Csak Kossuth volt az igazi vezér, ő testesítette meg a nép elfojtott vágyait, a vezető férfiak közül egyedül ő merte „a legnagyobbat követelni, amikor a kevésre is bizonytalan volt a kilátás“. Kossuth a legforradalmibb egyéniség. Erdei nem törekszik tárgyilagosságra, de még arról is lemond, hogy Kossuthról egész képet adjon. Műveiből úgy és olyan sorrendben válogatja ki az idézeteket, hogy azok mindenben igazolják a falukutatók mai törekvéseit.

Ortutay Gyula sokkal nyugodtabb egyéniség valamennyiüknél és kitűnően képzett szaktudós, a magyar szellemi néprajz elismert kutatója. Ügyesen kiválogatott magyar és rutén népmeséken meg népdalokon mutatja be, mily elevenen él a rutén népben a magyarsághoz való tartozás tudata, mennyire rokonhangú a két nép költészete, a magyarság történetének nagy alakjai, különösen a nagy Rákóczi Ferenc, mennyire szeretett, legendás hősei a rutén népköltészetnek is. Amíg az etnográfus beszél Ortutayból, örömmel olvassuk művét, mihelyt azonban letér a maga szaktudományának területéről és történelemtől kezd beszélni, — igaz, hogy lehetőleg óvakodik is ettől — ő sem tud szabadulni a falukutatók szabadság-igézetétől. Tanulmányának mindjárt első lapjain részletesen kifejti, hogy a magyar történelem egyik alap gondolatának, vezetőeszméjének a szabadság, a függetlenség oltalmazását tartja.

Utolsónak hagytuk Illyés Gyula pompás kis füzetét. Kétségtelenül a legértékesebb valamennyi ismertett tanulmány közül. Egyszerű szavakkal, közvetlenül, csak úgy, mintha falujabeli ismerőseivel beszélgetne, hallatlanul érdekesen beszéli el mindazt, amit a nyelvtudomány, az antropológia, a történelem, a népzene kutatás a magyarság őstörténetére vonatkozólag mindeddig megállapított. Egy-két szubjektív élményének elbeszéléssel mindjárt gyakorlati példákkal illusztrálja a tudós megállapításokat. A népszerűsítésnek iskolapéldája lehetne e kis tanulmány. Nyugodtan elnémulhatna minden tudóskodó bíráló, ha mindegyik szemügyre vett téma ilyen kitűnő interpretációra talált volna.

ISTVÁNYI GÉZA

A DEBRECENI IFJÚSÁG TELEPÍTÉSEI

A DEBRECENI református kollégium ifjúsága nemes hagyományokon nevelkedik. 400 éves múlt áll az ősi főiskola mögött sajátos étellel, sok küzdelemmel, erős és kitartó hittel. Ma már jóformán csak középfokú iskolák közössége ez az intézmény. Akadémiáit az egyetem vette át, a főiskolai tanulók csak laza szálakkal tartoznak kebelébe, mégis csodálatos módon tovább hat az ifjúság lelkén keresztül a nemes múlt.

Sokan vádolták a debreceni szellemet oktalan maradisággal. Nem értette meg, sőt súlyosan elítélte a magyar ébredés finomlelkű apostola: Kazinczy, pedig erő van ebben a debreceni maradiságban: a magyarságnak minden áron, minden eszközzel való feltétlen megőrzésének legfőbb életparancsa. A másik jellemző vonása a kollégium évszázados életének: a tiszántúli és általában a magyar néppel való sorsközösség belső átélése. Tanítványai századokon át mind máig a népből kerültek ki, s mint végzett emberek, legtöbbször mint papok, tanítók ismét a nép közé szálltak le, főleg a Tiszántúl nagy református empóriumába, népes és kevésbé népes kálvinista parasztközségeibe. Ott szórták szét tudásukat, életüket a hűséges magyar néprétegek

pasztorálásában, nevelésében. Ez az igazi, nem elméleti, hanem átélt demokratizmus a másik nagy hagyomány a kollégiumi ifjúság számára. A harmadik, amelyet elől kellett volna említeni: a nem dogmatikus, hanem valami sokszor rejtett életstílussal vallott, Kálvinról nevezett, de voltaképpen egészen sajátosan magyarrá lett evangéliumi hit és világnézet, amelyben kevés a mélyebb kegyesség, de erős az egyházhoz fűző tántoríthatatlan hűség.

Most ismét megszólalt ez az ifjúság, a maga jelentéktelenségében is beszédes tettel. 1938 tavaszán, kissé az osztrák-német csatlakozás hatása alatt mozgalom indult meg a kollégium egyetemi internátusának lakói között olyan célkitűzéssel, hogy saját önkéntes felajánlásaikból egy sokgyermekes tizántúli családnak a Dunántúl egyik vidékén ingatlant vegyenek, s ezzel példát mutassanak a nemzet jövőjének biztosítására. A mintegy 160 szegénysorsú egyetemi hallgató 1800 pengőt ajánlott fel, ehhez járult a gimnázium, tanítóképző és polgári fiúiskola tanárainak és ifjúságának önkéntes hozzájárulása, úgyhogy június végére 4000 pengő gyűlt össze a cél megvalósítására. A tanulók lemondtak hetenként egyszer vacsorájuk feltételéről, segélyeik, ösztöndíjaik bizonyos százalékáról, év végén visszajáró könyv- és kulcsbiztosítékukról, s ezen felül tekintélyes összeget adtak egybe sovány zsebpénzüik megcsontítása árán. Megmagyarázhatatlan ösztönnel fordult áldozatkészségük a magyar paraszt felé, mint a magyar faj jövőjének elpusztíthatatlan erőtartaléka felé és nyújtott segítő kezet neki, hogy a boldogulás útján elindítsa.

Első perctől fogva tudatos terv szerint folyt az ifjúság tevékenysége. Az elindulásnál kitűzött alapelvek ezek voltak: teljes elvonatkozás a napi politikától, még az annyira időszerű földreform kérdésétől is, nehogy a nemzet magasabb érdekeit szolgálni akaró ügy a pártok ellentéteinek áldozata legyen, óvakodás bármiféle érdekek megsértésétől; ezért konkrét cél a dunántúli egyke sebeinek orvoslása, nem gyűjtésből, csak önkéntes felajánlásokból eredő tőkeképzés, a kollégium keretein belől maradvá, nem szónoklatokkal, hanem tettel való példaadás, szimbolikus, nem reális jelentőségű, egyszeri, de erőteljes áldozat.

Árvárákozáson felül sikerült megajánlás, s az összegek pontos befizetése lehetővé tette, hogy még 1938 nyarán megvalósítsák az első telepítést. E közben egyre szélesebben tárult ki a mozgalom irányítói előtt a telepítés problémája. Minden hangoskodás nélkül is kezdett elterjedni a megindulás híre, s a társadalom lelkes tagjai erős biztatással és tekintélyes adományokkal segítettek előre az ügyet. Idővel egy nagyszabású országos mozgalom körvonalai bontakoztak ki a kezdeményezők előtt. Sok ilyen célú telepítő csoportnak kell alakulnia szerte az országban. Mind egy-egy sokgyermekes család áttelepítésének költségeit adja össze a maga kebelében. A megsegítettek, földhöz, házhoz juttatott családok ne könyöradományként kapják az összeget, hanem visszafizetendő kamatmentes kölcsön formájában. A visszatérülő összegek megfelelő központi szerv kezelésében újabb telepítésekre lennének használhatók. Az egyes csoportok maguk jelölik ki, hogy kinek juttatják segítségüket, de a telepítés tervszerűsége megkívánja, hogy mielőbb létesüljön az összes csoportok felett egy összefoglaló intézmény, amely egyfelől nyilvántartja a telepítésre alkalmas ingatlanokat, vétel vagy árverés útján megszerezhető házakat, földeket, telkeket, nyilvántartást vezet a nemzeti szempontból legsürgősebben megsegítendő falvakról, összeírja a telepítendő derék, munkás, sokgyermekes megbízható családokat az ország túlnépesedő tájairól, lebonyolítja az egyes települések jogi, gazdasági, pénzügyi kérdéseit, s főleg arra törekszik, hogy elszórt települések helyett, amelyeknek nincs kellő ellenálló képessége, — mert a magukra hagyott családok könnyen elvesznek a gyökértelenségben és idegenségben — telepes tömbök kerüljenek

egy-egy községbe. Különösen ez a szempont teszi nélkülözhetetlenné a központi szerv munkáját. Ha ugyanis egyszerre több vételalkalmat vagy a földbirtokrendezés által nyújtott alkalmat ki akarnak aknázni, ahhoz az egyes telepítő csoportok tőkájének egyesítésére van szükség. S azonkívül sincs befejezve az ügy azzal, hogy egyes családokat áttelepítsünk. További sorsukat figyelni kell. Nem szabad magukra hagyni őket.

Az eszme ilyen fejlődése közben megérlelődött az a gondolat az ifjúságban, hogy a mozgalomnak nagyszabású társadalmi megmozdulássá kell válnia, amelynek kiépítése a legnagyobb és legsürgősebb nemzeti feladatok közé tartozik. Ezért terjesztették fel egy memorandumban ügyüket a legelső magyar ember elé, kérve őt, hogy álljon élére a magyar faj anyagi és erkölcsi megerősödését szolgáló társadalmi mozgalomnak. A kormányzó 10.000 pengős fejedelmi adománnyal válaszolt a kérelemre, s ezzel a fényes tetteivel megpecsételte a mozgalom sorsát. Most már a legfelső jóváhagyás kötelezte el az ifjúságot arra, hogy minden tőle telhetőt kövessen el az eszme megvalósulásáért. Az elmúlt iskolai év nagy külpolitikai változásai, amelyek a nemzet áldozatkészségét több ízben alaposan próbára tették, a maguk természetes fejleményeivel hátráltatták a nagy áldozatot kívánó telepítési mozgalom kifejlődését. Mégis egy év alatt elérték a kollégiumi ifjak, hogy az első telepest három család követte, mindegyik házat vagy földet és gazdasági felszerelést kapott, s mindegyik megkezdte új életét a Dunántúlon. Az iskolai év befejezése után pedig a kollégium gimnáziumának 23 diákja iskolai kirándulás keretében testi munkával is segített két telepes családot házának kibővítésében és kijavításában.

Egy hiányzik még, amiért történt voltaképpen az egész hősiek erőfeszítés a diákság részéről, az egész magyar társadalom áldozatos megértése, hogy a szegény diáksághoz hasonló mértékben nyíljanak meg a szívek a mozgalom reális jelentőségűvé emelése érdekében. Nem nézheti közönyösen a magyarság a jövő nemzedék életösztönének, fajszeretetének ezt a nagyszerű kirobbanását, nem hagyhatja, hogy gyermeki játék maradjon az egész vállalkozás, mert tragikusan komoly indítóokok adták az erőt ifjainknak kezdeményezésükhöz.

Ez az elindulás arra akarja figyelmeztetni az egész magyarságot, hogy egyfelől a földbirtokrendezés politikuma nem választható el a nemzet életérdekeinek sérelme nélkül a telepítés, még pedig a tudatosan nemzeti célokat szolgáló telepítés kérdéseitől, másfelől pedig, hogy az így felfogott, nemzeti jövőt építő földbirtokrendezés nem oldható meg a politika eszközeivel a társadalom igen nagy mértékű támogatása, hatalmas áldozata nélkül. A földbirtoklásának kérdése nem egyszerű politikai kérdés, hanem a nemzet legfontosabb ügye, amiért semmiféle áldozatot nem szabad sajnálni; ez a kollégiumi ifjúság kiáltó szava, üzenete a magyar társadalomhoz. Ez csendül ki abból a kiáltványból is, amelyet az őszi katonai műveletek lezajlása után, karácsony táján küldtek szét több mint 12.000 példányban. Ezzel a magyarságnak ez a sorskérdése a napi politika viszályaiból kiemelkedik a nemzeti élet vitán felül álló egyetemes szent érdekei közé. Megszűnik a nagy érdekelletét a földbirtokrendezéssel károsulandó és boldogítandó néprétegek között: a magyarság egyetemes érdekeinek, jövőjének, megerősítésének mindenek felett álló magasrendű szent parancsa áthidalja az érdekelletéteket kisajátítandó és a kisajátítással földhöz jutó magyar között. Ebben áll a kollégiumi ifjúság cselekedetének nagy jelentősége.

Mik a mozgalom forrásai? Az ősi, alapvető forrás a kollégiumi diákság ösztönös magyar fajszeretete, amely most is csodálatos tette ragadta, a sorsközösség eleven átérzése a föld népével, amelyből nagyrészt vér szerint is származott, s amelyhez az iskoláztatás minden elválasztó hatása ellenére is

halálíg tartó hűség fűzi. Ez a jövő intelligencia jóvá akarja tenni elődeinek vétkét, nem engedi, hogy a tanultság, a foglalkozás áthidalhatatlan szakadékot árkoljon közte és a föld népe között. Ha egy időben súlyos szakadás állott be a nemzet művelt rétegei és a parasztság között, s ez a szakadék a nemzet kárára megnemértést, sőt itt-ott gyűlöletet termelt ki, a jövő nemzedék minden igyekezetével rajta lesz, hogy megszűnjék ez az egészségtelen, halálos megoszlás. A világszerte elhatalmasodott kollektívizmus magyar változata születik meg lassan a magyar ifjúság erős fajszereteten alapuló sorsközösségi érzésében, amely egybefűzi népünk alsóbb rétegeivel.

A mozgalom másik forrása a dunántúli egyke kérdésének kihatása a tanulóifjúság körében. A vérbeli nevelők tudják csak, a nagyközönség nem is sejtí, milyen halálosan komoly problémákkal foglalkozik a sokszor kicsinyeit ifjúság. Ez a mozgalom dobta napfényre, hogy mennyire ismerik az egykekérdés minden ágát-bogát. Sokat írtak, anketézték, sokat beszéltek már az *egykeről*. Megbélyegezték tiszteletreméltó *egyházi* vezetőszemélyiségek) feltárták tudományosan szörnyű következményeit, a napisajtótól kezdve értékes irodalmi művekig igen sokan fessegetik, de ellene még nem történt semmi kézzelfogható. A csökkenő magyarság helyét népes rajokban foglalják el a nemzetiségek. A kollégiumi diákság tette intés a nemzethez: ütött az utolsó óra a cselekvésre. Nemzetünk nem bír ki újabb Trianont. Itt a megoldás is: a magyarság életerős, gazdag népességű tömbjéből odasorakoztatni a kihulló magyarok pótlására ezeket és újabb ezeket, akik friss életerejükkel visszafordítsák a végzetet. A Tiszaháton, Csonka-Magyarország keleti végein még bő a gyermekáldás és nem szégyen. Innen kell átvinni ezeket az egészséges magyar családokat a ritkuló dunántúli lakosság sorainak kitöltésére. Csak arra kell vigyázni, hogy ne magános családonként dobjuk oda ezeket a derék embereket az ottani lelki fertőzés veszélyének, mert akkor elvesznek. Csak tömeges telepítések hozzák meg a kívánt eredményt és tudnak megfelelni a rájuk váró nagy nemzeti feladatoknak. Így őrizhetik meg magukkal hozott életmódjukat, mélyen gyökerező szokásaikat, nemzetiségüket. Így várható, hogy nem disszimilálódnak, nem olvadnak be az ottani népességbe, mert akkor még csak rontottunk a dolgon ahelyett, hogy javítottunk volna. Ez a veszély azonban egyre kisebb lesz; ma már olvashatjuk az értesítéseket arról, hogy a dunántúli magyarság életösztone is kezd felébredni az új nemzedékben. Telepeseinket valósággal várják, mint új idők követéit, szeretettel veszik körül őket.

A mozgalom harmadik forrása kétségtelenül a magyar paraszt megoldásra váró problémája. A legújabb néprajzi irodalom termékei mély nyomokat hagynak az ifjúság lelkén. Minden túlzás lefaragásával is kétségtelen, hogy a magyar parasztság, a magyar föld évszázados hűséges művelője, szerelmese, méltatlan helyzetben van. Ma is csak zsellére, robotosa a földnek, amelyet pedig élete egyetlen nagy szeretetével rajong körül. Az ifjúság lelkében elemi erővel tör fel az a megismerés, hogy a magyarság jövőjének kérdése egy a magyar földbirtok megoszlásának kérdésével. Ez azonban nemcsak politikai feladat, nemcsak gazdasági kérdés, hanem a legelső renden faji kérdés. Rossz földbirtokátrendezéssel tönkre lehet tenni a nemzetet. Az ifjúság életösztone a kollégium diákjainak mozgalmában felemeli tiltó szavát mindazokhoz, akiket illet: itt nem szabad hibát elkövetni, itt a legszentebbről van szó, amihez ma magyar politikus keze hozzáérhet: a nemzet legbelső életerénél járunk; egy hibás metszés és a beteg elvérzik.

Ez a nemzeti irányú telepítés nem támadás semmiféle nemzetiség ellen, nem új szerzeményre törekszik, hanem a magyarság alól kicsúszó földet akarja menteni, amíg lehet. Nincs benne ellenséges indulat senkivel sem szemben, csupán védekezés, mint a magyar minden megmozdulása

ezer év óta. Nem jogfosztás, hanem ősi jognak: a földhöz századokon át végzett kemény munka által odakötözött magyar ember jussának társadalmi úton megszerzendő védelme a pusztulás ellen.

Az oláh élelmesség és erős faji öntudat a magyar uralom idején tudta megtenni azt, hogy Erdély földjét az Albina bankjainak támogatásával ki- lopta a magyarság kezéből és oláh birtokba juttatta. Vétkes öngyilkosság lenne a magyarság részéről, ha ezt saját földjén, saját uralma idején, saját faja javára nem tudná megtenni, kerüljön bármily áldozatba. Ez a debreceni fiatalság mozgalmának negyedik korszakos intelme.

Ez a korszerű mozgalom nem áll egyedül. Hazánk ifjúsága itt is, ott is beszédes jelt ad határozott életfelfogásáról, fajszeretetről, jövőt építeni akarásáról. A debreceni fiatalok munkája csak testvérhajtása a többi komoly if júsági megmozdulásnak. Reális eredményében talán kicsinyelhető, de szel- lemi jelentősége igen nagy. Nemcsak saját nemzetnevelését végzi vele hat- hatóan az ifjúság, hanem nevelő hatása lesz a társadalomra is, mert példa- adás. Annál pedig semmiféle pedagógia nem talált ki még jobb nevelő- eszközt. Tragikus volna, ha a nemzet nem fogadná el ezt a nemes indítékú példaadást. A többi ifjúsági mozgalommal együtt új, cselekvő magyar élet előhírnöke az a debreceni kezdeményezés, jobb magyar jövő reménysége árad felénk belőle.

PÉTER ZOLTÁN

IRODALMI CSETEPATÉ

A MOSTANI IDŐK gyorsan pergő történelmi eseményei közepette az irodalom meglehetősen háttérbe szorul a közönség érdeklődésében.

Az irodalom pedig közönség nélkül szétesik íróra és könyvre, amelyek légüres térben keresik olvasóikat, mint Pirandello drámájában a szerepek a szerzőt. A korhangulat iránt mindig különlegesen érzékeny Szerb Antal is valami ilyesmit érzett meg, de nem a legszerencsésebben fejezte ki a múlt év őszén a „Könyvek és ifjúság elégiája“ című tanulmányában (Nyugat). Azt kifogásolja a mai irodalomban, hogy nincs olyan új irány, amiért lelke- sedhetnek. Pedig addig mindig talált újabb és újabb csodákat, amelyekből csak azért ábrándult ki, hogy megint újabb bálványokat találjon. Annyi nevet és irányt sorol fel Adytól kezdve Nietzsche, Charles Maurras-on (?) keresztül Assisi Szent Ferencig, hogy szükségesnek tartja megjegyezni: „Ha idegen olvassa el ezeket a sorokat, nyilván azt gondolja, felületes és sznobisztikus széplélek vagyok, beugrottam mindig minden irodalmi divat- nak, irodalmi jampec vagyok, aki belébetegszik, ha tavalyi regénnyel kell kimennie az utcára.“

Miután részletesen ecsetelte, milyen jól érezte magát a félévenként változtatott irodalmi irányok hullámaiban, a tanulmány végén a legfiatalabb magyar írókat vonja felelősségre, mert nem kap tőlük újabb hullámot. „Igen, itt van egy új nemzedék, a legnemzedékebb életkorban, és egyáltalán nem akar úgy viselkedni, mint egy új nemzedékhez illik. Nem hisz semmiféle új -izmusban, amire öregesen legyintheznék, nem rajong senkiért, akiért mi nem rajongtunk volna, nem gyűlöl senkit, akit mi nem gyűlöltünk volna, és ha néha szid is minket, azt sem irodalmi okokból és rossz lelkiismeretből teszi. Pedig ez az új nemzedék rendkívül tehetséges — legalább is Magyar- országon: lírai költői átlagban jobbak, mint az előző nemzedéké, újságírói új műfajokat teremtenek, tudósai félelmetes felkészültségűek. De hol a dac,

a szekta, a jelszó, a révület, a „mania“? Hol van valami, amit meg kellene tőlük tanulnom, valami, amit végre nem értek, valami, ami újra a csodavárás sodrába ragadna? Ó fiatalok, irigyelt fiatalok, miért nem akartok mestereimmé lenni? Miért jó nektek, ami nekem jó, miért nem képesztettek el valami hirtelen bolond ragyogással, nyelvi vízcicsodával, hanggal, ami messziről jön és soha nem hallatott?“

Feltűnő, hogy Szerb Antal, aki alig tizenöt évvel idősebb, mint a ma induló írók, már új nemzedékről beszél. A nemzedék élettartamát ugyan nem lehet pontosan meghatározni, de általában éppen a kétszeresét szokták érteni rajta, mint azt az időköz, ami a legfiatalabb írókat Szerb Antaltól és kortársaitól elválasztja. Nyilvánvaló túlzás az ilyenfajta különbségtéves, a cikkhez hozzászóló fiatal írók közül Rónay György hangjában érezhető is egy kis ingerültség, amikor erről beszél: „nem éreztük elég fontosnak azt, hogy voltaképpen ‚nemzedék is vagyunk‘; ennek a történeti pedáns fogalomnak, amely a német tudomány elméleteiből és Farkas Gyula emlékezetes reformkori irodalomtörténetéből (?) páratlan sikerrel hatolt át még a közéletbe is, mindjárt megszűnik a jelentősége, ha a ‚történeti‘ mozzanat felől az ‚érvényes‘ felé fordulunk“ (Magyar Kultúra).

Thurzó Gábor és Sötér István is foglalkozott azokkal a kérdésekkel, amelyeket Szerb Antal pendített meg (Napkelet). Az ő hangjuk is nehezen leplez el bizonyos ingerültséget. Nem mondják ki, hogy mi ennek az oka, de valószínűleg Szerb Antal magatartásából ered, aki olyanformán viselkedik, mint az a vizsgálótató, aki olyasmit kíván a jelöltektől, amire nem tanította meg őket. Senkinek sincs előírni vagy számonkérni valója a fiataloktól, már csak azért sem, mert senki sem élheti le más életét, tehát nem is kívánhat olyasmit, amiért nem tudja vállalni a felelősséget. Nincs még itt az új nemzedék, de ha itt lenne is, az idősebbek nem követelődhetnek vele szemben. Elmondhatják, milyen tapasztalatokat szereztek, mit tartanak helyesnek és helytelennek, de nem kívánhatják, hogy a fiatalok mindazt el is fogadják. Hiába is kívánnák, mert a fiatalabb természet törvényei szerint valószínűleg tovább fog élni, mint az idősebb, tehát más szempontból kell néznie az életet.

A most induló fiatalokban az ingerültség mellett más érzést is váltott ki a támadás: az örömet, hogy észrevették őket és foglalkoznak velük. Szívesen ragadják meg az alkalmat és hárman is felszólalnak, igyekezvén tisztázni állásfoglalásukat. Amit magukról mondanak, céljaikról, felfogásukról, abban nehéz eligazodni. Legtöbbször megmaradnak az általánosság-nál. Úgy látszik még maguk sincsenek tisztában feladataikkal. De ez így is van rendben: idő kell ahhoz, amíg mindenki megtalálja helyét és feladatkörét, amíg egyéniségét (képeségét, ízlését) össze tudja egyeztetni a kor kívánalmaival. Mátrai László helyesen jegyzi meg róluk: „A fiatalság minden ellenkező látszat, kávéház, meglévő irodalmi orgánuk, szerető öreg barátok ellenére magános. Itt szekta és jelszó nem teremhet, míg az irodalom létkérdése megoldatlan. És így helyes ez, hogy írótól íróhoz ne a generációs összeröffenés, hanem a világon keresztül megtett kerülőút vezessen. Ezt az utat a legjobb barátoknak is külön-külön kell megjárniok, nehogy egymás kedvéért is elmulasszanak meglátni valamit, ahol talán a megoldás rejtőzik.“

Magukról nem tudnak tehát érdekeset mondani, de az előttük járó „idősebbekről“, Szerb Antal kortársairól körülbelül kész véleményük van. A háború utáni irodalomban két újdonságot látnak: a falukutatást és az urbanizmust. Egyikről sem ismerik el, hogy a mai harminc-nyolcvan év között járókhoz van kötve s ebben igazuk is van, nem is. Természetes, hogy a „tanulmány“ műfaját nem a ma nyolcvan év felé közeledő nemzedék találta ki,

de az ő idejűkben lett annyira általános, mint eddig soha a magyar irodalomban. Megvan a gyökerük az idősebb nemzedékben is és megvan a folytatásuk a legfiatalabbak közt. Az „urbanizmus“-sal kapcsolatban azonban megelégszenek annak a megállapításával, hogy — noha legjellegzetesebb képviselői (Cs. Szabó László, Halász Gábor) ehhez a második nemzedékhez tartoznak — a tanulmány, az urbanus irodalom műfaja nem rögzíthető egyetlen korosztályhoz: „maga az urbanizmus — írja Rónay György — aligha sajátható ki: Halász Gábor nem urbanusabb Péterffy Jenőnél, és mindenki, aki igazi esszét ír, a műfaj természetéből következőleg urbanus, nem azért, mert tanítvány — bár tanítványnak lenni nem szégyen — hanem azért, mert az esszé urbanus műfaj.“

A tanulmányírókkal kapcsolatban megelégszik Rónay azzal, hogy a nemzedék érdemét kisebbíti, de magát a műfajt és a mögötte álló életszemléletet csak még jobban elismeri azzal, hogy nemzedékfölkötinek látja. A „szociográfia“, „falukutatás“, vagy „új népiesség“ néven emlegetett másik irány szinte megint nem tulajdonítható kizárólagosan a mai harminc és negyven év közöttieknek: „Az új népiességet nem a „második. nemzedék hozta, nagyszabású programot azonban, részben a kor sürgető parancsára felelve, részben a származás követelő kényszerét, s öröklött szeretetét betöltve, ez a második nemzedék csinált belőle. A „Válasz“ gondolatvilága és mindaz, ami előtte és körülötte forrt s ami a nemzetmentés hevületével igyekezett közvéleményt kelteni, egy nemes és létünket érintő ügy mellett, már örökségképpen szállt a harmincévesekre.: Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, Szekfű Gyula s a Szekfű-értelmezte Ady és Széchenyi voltak e mozgalom néha talán meg is tagadott kezdetei és ősei s akik ezt az örökséget vállalták és a hagyatékt betöltetlen szándékait valóra akarták váltani, inkább voltak baráti kör, egy eszmétől hevítettek munkaközössége, mint „nemzedék“ a szó szigorúan tudományos történeti értelmében: Illyés Gyula, Féja Géza mellett ott volt Szabó Zoltán, Boldizsár Iván, Kovács Imre — és kérdés: nem előbb voltak-e ott, legalább is a szociográfia kétes irodalmi értékű, de nagyjelentőségű mozgalmában, mint az előző nemzedék?

Ebben a tanulmányban még elég kíméletesen foglalkozik a szociográfiaival Rónay. Amikor azonban a falu és az új magyar regény kapcsolatát vizsgálja (Magyar Kultúra), különösen Jékely Zoltán, Kovács György és Gagy Zoltán regényével kapcsolatban, és talán leginkább saját faluregényére, a „Keresztút“-ra gondolva, már nyíltan kimondja, hogy a „szociográfia, mint irodalom, mint diadalmasan üdvözölt „új műfaj“ — megbukott. Étekes szándékainak igazi területe a tudomány s bármennyire rettegnek is a lelkes szociográfusok a „vaskalapos“ szótól: a szociológia. A faluélmény és népméltos irodalmi otthona pedig az igazi irodalom, a regény. Reális anyagával és kötelező felelősségtudatával visszatéríti a műfajt a steril elvontságok és fáradtan öncélú stílusmutatványok felől a valósághoz, az urbanitás kevésbé körvonalozott „humanizmusa“ után azt a nemzeti humanizmust, azt az egyetemesen emberivé táguló népi és nemzeti hivatásérzést viszi a regénybe, amely a műfajnak jelentős és megbecsülendő erkölcsi súlyt ad.“

Sőtér Istvánnak hasonló a véleménye. Fölveti a kérdést: miben higyenek a fiatalok? „A forradalomban talán, amit sorozatosan kompromittáltak előttük? Vagy tegye szigorú programmá az „égető“ problémákat, próbáljon korszerű, időszerű maradni? (nem az időszerű lesz leghamarább időszerűtlenné?) Németh László adta a legjobb tanácsot mindenkinek: — alkossunk remekműveket! — Mert ami nála és Illyésnél maradandó példa: mű, az a velük küzdők legtöbbször dilettáns recept, középút irodalom és tudós szociográfia között. Mi sem könnyebb és hálásabb, mint az ilyen időszerűség. A fiatal nemzedék gyanakvón, kételkedően nézi az előtte folyó kísér-

letet és úgy érzi, hogy egy megszállott vers több „szociális lelkiismeretet. képvisel, mint kétívnyi falukutató tanulmány.”

Fiatal írónál a terv és a valóság össze szokott keveredni. Egészen bizonyos, hogy a szociográfia és a tanulmány térhódítása fontosabb dolog, mint Rónay és Sötér hiszik. Kétségtelen az is, hogy ezen a két területen — ezt jól figyelték meg — irodalmunk a háború óta sok újat adott. Azonban nyilatkozataiknak kár lenne olyan jelentést tulajdonítani, hogy kevésre becsülik ezt az eredményt. A fiatalok nyelvén az, amit mondanak, csak azt jelenti, hogy ők nem szándékoznak sem szociográfiát, sem kizárólagosan tanulmányt írni.

A vita másik csomópontja a klasszicizmus körül alakult ki, amelyet Szerb Antal „neo-unalom“-nak nevezett. A fiatalok közül Rónay György közvetlenül nem foglal állást, de az értelem jogait hangsúlyozza és abban látja „nemzedékük“ legfontosabb vonását, hogy az igazságot keresik első-sorban. Mindezek klasszikus jegyek. Thurzó Gábor hozzászólásának már a címe is „Neoklasszicizmus“. Szűkén értelmezett klasszicizmus nála inkább realizmust jelent és inkább belenyugszik, mint lelkesedik érte. Sötér István azonban már határozottan a klasszicizmus ellen fordul. Elítéli az idősebbeket, mert „inkább pszichológusok voltak, mint örültek, ábrázolók inkább, mint látnokok“. A politikai értelmű forradalmat elveti. „A forma forradalmát azonban sürgetőbbnek érezzük, mint az előttünk járók. Az új klasszicizmus prófétái feledik, hogy az Ady—Babits nemzedék forradalma csak a lírára terjedt (és Szabó Dezső, Móricz, Krúdy stb?). A próza forradalma talán most van születőben — és az az ő érdemük is, mert nélkülük aligha juthat e műfaj is teljességre. Bár az is igaz, hogy sem ők, sem az utánuk következők élcsapata (az egy Cs. Szabó László kivételével) sem igyekeztek túllépni a realizmus határain. Mi több, kritikusaik dogmát és elsajátítható iskolát csináltak a mesterek módszeréből, melytől az új nemzedék mind élesebben fordul el.“

Az egész vita egyik legérdekesebb tanulsága azonban az, hogy a klasszicizmuson Sötér is alig ért többet, mint Thurzó. Mintha nem is tudnának a sajátos magyar értelmű klasszicizmusról, amely Arany János, Kemény Zsigmond, Gyulai Pál és irodalmi múltunk több más nagyjának műveiben él. Eszükbe sem jut, hogy magyar írónak lenni nemcsak azt jelenti, hogy bekapcsolódunk az európai eszméáramlatokba, hanem az is, hogy minden kornak kötelessége tökéletes magyar visszhanggal felelni a nagy európai kiáltásokra. Szerb Antal a csodát kéri számon a fiataloktól, közben megfeledekzik a legelemibb kötelességről, amely mindig élt íróink javában. Ma nagy lázak gyötrik a nemzetet, álmatlan éjszakák gondja hánykolódik néhány ébren vigyázó férfi soraiban és nekik az lenne a legfontosabb probléma, hogy a hegy beledől-e a tengerbe? magyarul: szabad-e csodákról írni, vagy maradjunk józanok?

Azonban lehangolja az elfogulatlan olvasót, hogy a különböző folyóiratokba szétszórt cikkek közül egyikben sem talál az ember feleletet a legégetőbb kérdésekre. Talán csak a fiatalok szokásos körútja ez, amellyel először a távolabbról is látható újdonságot veszik észre? Természetes, hogy annál újabb valami, mennél idegenebb s csak később figyelik meg a közelebb esőt és a finomabb árnyalatot. Sok nagy írónk csak akkor talál haza, mikor már megtette körsétáját nyugaton. Ez is lehetséges, de nem kötelezi a mai fiatalokat sem. Éppen folyóiratunk hasábjain jelent meg egy érdekes tanulmány, amely a mai fiatalság egyik legfontosabb feladatát magyar öntudatának erősítésében látja.

Az is lehetséges, hogy már a vita kiindulópontja is kizárta az elmélyülést. Amikor a romantika és klasszicizmus csak mint csoda és unalom sze-

repel, nem szabad meglepődnünk, hogy a vita folytatói sem jutnak sokkal előbbre. Annál valószínűbb ez, mert ugyanazok, akik a vita folyamán hallgattak a magyar kérdésekről, máskor világosan látnak. Csak Rónay György példáját hozom fel, aki a fellendülő katolikus regényirodalom legfontosabb problémáját abban találta meg, hogy sikerül-e francia mintáinak mélyebb megértésével a sajátos magyar szemléletmódig eljutnia.

Akármi volt is az oka ennek a hiánynak, annál szembetűnőbb, mert másutt kétségtelen jelek mutatják, hogy irodalmunk magára talál, azaz vállalja a nagy magyar föladatot: az európai színvonal és a sajátos magyar ízlés összeegyeztetését. Keresztury Dezső egyik tanulmányában, melynek a „Magyar önismeret” címet adja (Napkelet), ezt írja: „A magyar író sokkal inkább be van zárva népének világába, mint a nyugateurópai. Mintha nagysága valóban attól függne, hogy mennyire fonódik össze egyéni pályája és mondanivalója népének sorsával és életkérdéseivel. Magyarnak lenni, minden eretnek tanítás ellenére is, elsősorban szellemi magatartás s nem vérségi elrendelés kérdése, sem épülő s omló politikai szervezet, hanem az egyéniség minden megnyilatkozását meghatározó életforma. Ha van magyar faji gondolat, amint hogy van, annak igazi meghatározója nem vérsajtjeink mítosza, hanem történelmünk szelleme s erkölcsi emberségünk parancsa. Az életforma, a szellem, a hagyomány, a nemzeti erkölcs őrzői és újratereptői pedig mindenekelőtt az írók és gondolkodók.”

Keresztury tanulmánya Illyés Gyula „Magyarok” című könyvéről szól. Illyést azokkal a sorokkal jellemzi, amelyeket Arany Jánosról írt könyvében Illyés: „Dolgozott benne az ősi vér, a lángelmében is ott maradt a paraszti törekedés és szívósság. Egész osztályából ő volt az egyetlen, aki abban a tejjel-mézszel, magas búzaárfolyamokkal és előkelő alkuvásokkal folyó korszakban felemelkedett. És még hozzá irodalom révén... A bohémság úri dolog, vagy úri magatartás utánczása. Igaza volt, hogy megvetette.” Keresztury így folytatja: „Ezt Arany Jánosról írja, de magáról is mondhatta volna. Kiténő prózaíró; mondatai mögött nemcsak a versben is otthonos szellem formáló ereje, hanem a szavak súlyát ismerő s a gondolat tisztaságát mindenekfelett tisztelő értelem fegyelme is állandóan érezhető. A líraiság alaprétege művének, de nem több ennél: csak arra szolgál, hogy problémáinak, vívódásainak élményszerű hitelét biztosítsa.”

Hogy Keresztury így ír, azon nem kell csodálkoznunk, hiszen Horváth János tanítványa, akiben elevenen él a magyar öntudat, de Illyés Gyulát a tisztulás, elmélyedés, önmegismerés lassú folyamata juttatta el oda, hogy ma ő is vállalja mindazt a terhet, amit az öntudatos magyarság jelent. Ha azt a keretet fogadjuk el, amelyet a fiatalok állítottak fel ebben a vitában, a „falukutató” Illyés Gyulának az „urbánus” Cs. Szabó László lehetne az ellenfele. Ez azonban hasonló, — talán mégis célratörőbb—keresgélés után ugyanoda jut el, ahová Illyés Gyula. „Latin Európá”-ról írt tanulmányán (Apolló) meglátszik a nagy nyugateurópai körutazás: óriási műveltségi anyagot hoz magával. A klasszikus vonásokat tartja a latin szellem legértékesebb tulajdonságainak: „Az örök klasszicizmus az irodalomban tulajdonképpen egy latin naturalizmus, mediterrán természethűség; a kipróbált szorgalom és mérték-tartás stíláriss visszfénye ..., Természetes. és ,észszerű’ a latin irodalmakban iker dicséret, a legnagyobb. Légy természetes! — szabja a művészet elé a latin érzék, de ez a zsarnok mintakép az emberileg átformált természet. Ami egyszer bevált roppant arányban s a legnehezebb anyaggal: a Földdel, még inkább sikerül a művészet bensőséges keretei közt s nemesebb anyagával. A klasszicizmus sose menekül a légüres, mesterkélts udvarokba, ez a romantika dajkameséje. Már csak azért sem menekülhet, mert az udvar roppant huzatos, valódi szél zörget a palota ablakon. Tasso, Guarini, Calderon,

Malherbe, Molière hallgatói szenvedélyes, szélmarta vadászok, lóhátról szeretik a természetet, nem szájjal. Mikor a latin klasszicizmus azt ajánlja, hogy légy természetes, egy ismerős, valódi természetre gondol. Légy olyan, mint egy dordogne-i szőlőoldal, egy umbriai olajfaliget vagy egy rivierai fűvészkert.“

Szokása szerint könnyedén ontja az adatokat az élet minden területéről. Legkedvesebb meglepetése azonban utolsó fejezete. Megkeresi a magyar szellem latinus vonásait. Az ötletek és adatok ugyanolyan bőségesen áradnak, de itt meglepőbb lesz az új világitás, mert ismerős a táj, ahol vezet bennünket. Miután végigvágat az egész magyar történelmen, az utolsó fordulatot így magyarázza a magyar zene kialakulásához fűzve: „Mint a kiegyezéskor Bécsből és Berlinből áthömpölygő ál-magyar művészet, a történelmi festészet és szobrászat, a zene is elidegenedett, idegen hallás igájába tört. Liszt öröksége éppen olyan veszélyben forgott, mint a népi klasszicizmus. Míg azonban Ady nemzedékével egy urbánus magyar költészet emelkedett Petőfi és Arany népi költészetéig, az európai Liszt igazi folytatói éppen a népzenebe való leszállással szabadultak meg a romlástól és idegenségtől. Amazok magasabbra, ezek mélyebbre szállással mentették meg a klasszicizmust. Bartók és Kodály művészetében az ősi magyar hangsor támadt fel a magyar hallásba hatoló germán ellen.“

Amennyire szomorú a különleges magyar gondok hiánya a most felépő fiatalok világában, annyira örvendetes, hogy földrajzi, társadalmi és szellemi irányok olyan különbségei, amelyeneket Illyés Gyula, Keresztúry Dezső és Gs. Szabó László neve jelent, a gond vállalásában elmosódnak és egymásra találnak. Annál örvendesebb ez a tény, mert eltekintve a mostani helyzettől, amely kétszeresen sürgőssé teszi a magyar öntudat megerősödését, irodalmi életünk belső törvényszerűségei ilyenforma fejlődést kívánnak. A kiegyezés óta, de még inkább a háború előtti évtizedekben a különböző idegen kultúrák igen nagy mértékben áramlottak hozzánk. Ahogyan Besenyei és Kazinczy korának erős nyugati hatását lassanként a belülről táplálkozó nemzeti klasszicizmus váltotta föl, most is az emésztés korszakának kell következnie, most is magunkévá kell tennünk a sok újdonságot. Ha pedig befelé fordulunk, magunkba nézünk, klasszikusok leszünk, őszinte öröme a szemlélőnek, hogy ez a szemlélet mind több olyan írásműben jelentkezik, amely egymástól függetlenül keletkezett.

FÁBIÁN ISTVÁN

SIGTUNA

ANÉPI MŰVELŐDÉS KÉRDÉSE és a kérdés megoldásának a feladata súlyosan nehezedik az egyes országok kormányára. A szellemi kultúrának a „demokratizálása“ ma már nagy korszükséglet, mely kielégítésre vár. A szellemi javak legszélesebbkörű elosztásának kötelessége ma már nem lehet vita tárgya; ez napjaink elengedhetetlen követelménye, melyet elsősorban a nép, de azontúl az ország érdekében is meg kell valósítani. A kérdés itt csupán az lehet, hogyan oldható meg ez a korszerű szükséglet. A munkanélküliség megszüntetésére, az elhelyezkedés nagyobb lehetőségének biztosítására, továbbá a gazdasági eredmények javítására irányuló törekvések, a népi tömegek életének öntudatosítása és a nemzeti életközösségbe bekapcsolása mind megannyi ösztönző motívum arra vonat-

kozólag, hogy lépések történjenek a kormányzat részéről egy szélesebb körű és magasabb fokú népi művelődés lehetőségeit biztosító intézményes oktatás megteremtésére. Ez az egyik igen fontos lépés abban a nemzeti szellemű reformmunkában, melyet a falusi nép. de ezzel együtt az egész magyarság érdeke megkíván..

Hazánkban ennek a fontos kérdésnek megoldására komoly törekvések ezideig nem történtek; az úgynevezett „átképző tanfolyamok“ próbálják a mutatkozó hiányt pótolni, bár ez végleges megoldás nem lehet, mert hiszen ezek a tanfolyamok nem a nép számára vannak, hanem az elhelyezkedés nagyobb lehetősége szempontjából a klasszikus műveltséget vannak hivatva megfelelő, másirányú képzettséggel kiegészíteni. A népi művelődés kérdése fokép akkor mutatkozik meg teljes komolyságában, ha meggondoljuk, hogy több országban ez a kérdés többé-kevésbé már meg van oldva és ha ismerjük a kérdés megoldásával elért erkölcsi, gazdasági és egyéb nemzeti szempontból fontos eredményeket. Még fontossabbá és sürgetőbbé válik a kérdés megoldása, ha tudjuk, hogy közvetlen szomszédunkban egy óriási birodalom óriási erőfeszítéseket tesz, hogy a falusi, népi elemet, mely a nemzet erőforrását jelenti, anyagi és szellemi téren magasabb fokra emelje és a nemzet testének egyik legfontosabb és legéleterősebb szervévé tegye. Halogatásra nem sok idő van: az ország egyes vidékein már is igen veszedelmes összehasonlításokat tesznek a hazai és a szomszédos birodalom területén lévő helyzet közt, természetesen az itthoni állapotok elmarasztalásával.

Mivel hazánkban a magasabb fokú népi művelődés kérdése intézményesen megoldásra még nem talált, azért a magyar helyzet megoldásának szempontjából is hasznosnak ígérkezik, ha néhány külföldi országban megvizsgáljuk azokat a módokat és berendezéseket, melyek a szélesebb körű és magasabb fokú népi művelődést intézményesen biztosítják, hogy eme kis vizsgálódás nyomán azt, ami a megoldásban hasznosnak és a magyar viszonyok szerint is megvalósíthatónak látszik, ismeretessé tegyünk. Két olyan államot veszünk vizsgálat alá, mely ezt a kérdést már hosszú évek óta megoldotta és ahol az elért erkölcsi és anyagi sikerek mutatják, hogy a gondolat helyes volt.

DÁNIÁBAN a Népi Egyetemek a vidéken alakultak ki és elsősorban a gazdaiifjúság számára nyíltak meg; jelenleg a falusi fiatalságnak több, mint fele átmegy ezeken az iskolákon. A dán parasztság magas színvonalát jóformán teljesen ezeknek az iskoláknak köszönheti. Csak egyetlen jelenséget említünk fel ezzel kapcsolatban: a föld minél eredményesebb kihasználását célzó gazdasági, termelési eljárás módok ismerete, melynek révén a dán parasztság termésátlaga silányabb földje ellenére is annyira felülmúlja a hazai parasztság termésátlagát, igen nagy részben ezekben az iskolákban szerzett ismeretek eredménye.

Az első népi iskola Dániában már 1844-ben megalakult; alapítása a mozgalom megindítója, Grundtvig nevéhez fűződik. Ez az egy személyben tudós, költő és író, aki a dán nemzeti egyházak kiépítésében is olyan fontos szerepet játszott, rendkívüli erős nemzeti érzéssel volt eltelve és ettől az érzéstől ösztönöztenve teremtette meg népi iskoláit, melyek a későbbi és ma fennálló magasabb fokú népi iskoláknak szolgáltak alapul. Iskoláiban nem volt vizsga, oklevelet sem adott ki. — „Célunk — írja egyik legbensőbb munkatársa, Christian Flor — felébreszteni a falusi fiatalságban a szellemi életet, felébreszteni bennük a nemzeti érzést és az egymáshoz tartozás erősebb érzését; a nemzeti történet, a nemzeti nyelv és a nemzeti szokások megszerettetése révén azt akarjuk velük elérni a polgári élet terén, amit vallási élet terén az egyház tesz velük. Ha sikerült elérnünk, hogy fiainkban a nemzeti

érzés és öntudat erősebb lett, ha megkapták és elsajátították azokat az ismereteket, melyek alkalmasakká teszik őket a kezükben lévő kicsike országrész minél nagyobb haszonnal történő megmunkálására, úgy a magunk, mint az ország érdekében, ha sikerült vágyat ébresztenünk bennük a magasabb szellemi ismeretek iránt, ha sikerült beléjük plántálni a földjük iránti minél nagyobb gondoskodást és annak gyümölcsözővé való tételéhez megadtuk nekik a szükséges alapot szellemi téren is, sokkal nagyobb szolgálatot tettünk ezzel mind nekik, mind az államnak, mintha megtanítottuk volna őket sok elvont, néha klasszikusnak nevezett ismeretre, melynek az életben kevés hasznát vehetnék.“ Megkaphatja ezt is az, aki akarja, de csak azután, ha már keresztül ment azokon az ismereteken, melyeket mindegyiküknek ismernie kell.

Ezeknek a népi iskoláknak célja Grundtvig szerint olyan általános ismeretadás, mely minden foglalkozáshoz szükséges. A hallgatók kora tizenhét évtől huszonötig terjed. Az előadás szóbeli, melyet a tanárok és a növendékek közt lefolyó közvetlen hangú megbeszélések élénkítenek. A tanítás ne legyen ingyenes, de a fizetendő díj alacsony legyen; volnának ösztöndíjas helyek is, de egészen ingyenes hely egy se. A tanítási anyag a polgári jogok és kötelességek ismerete, hadd tudják ezek a fiatalok, mivel tartoznak az államnak és azt is, mit várhatnak az államtól. Nemzeti nevelést kapnak a nemzeti nyelv, irodalom és történet keretében. Ezekhez járulnak olyan ismeretek, melyek a fiúknál a földbirtok minél hasznosabb felhasználását, a leányoknál pedig a háztartás ügyes vezetését célozzák. Ezeket még bizonyos egészségi és szociális ismeretek egészítik ki.

Grundtvig gondolatainak megvalósítása elé sok akadály gördült és valószínűleg nem valósultak volna meg teljes mértékben, ha nem kapott volna segítőtársat egy fiatal tanító, Kristin Kold személyében. Ez a lelkes fiatalember egy kunyhóban nyitja meg iskoláját és házról-házra járva gyűjti össze a falusi fiatalságot, az iskola hallgatóit. Előadásokat tart a falusi fiatalságnak és mivel tud a nyelvükön beszélni, hamar megnyeri a szívüket. Csakhamar úgy beszélnek a parasztok az iskolájáról, mintha az övék lenne.

A jelenleg meglévő magasabb fokú népi iskolák, melyek a fentebb említett próbálkozásokból sarjadtak ki, két csoportra oszlanak: az úgynevezett „Magasabb fokú Népi Iskolák“-ra és az ezeknél alacsonyabb fokú, kisebb méretű, úgynevezett „Kis Iskolák“-ra. Ezek az utóbbiak nem mások, mint Kristin Kold fentebb említett iskolái a kor követelményeinek megfelelően átalakítva és felszerelve. A kétfajta iskolatípus felett van még az askovi „Felső Iskola“. Ez az utóbbi egy valóságos kis iskolaváros: a tanítás, mely itt folyik, tudományosabb színezetű a többi iskoláknál. Az idegen nyelvek és a természettudományok nagyobb helyet kapnak benne. Az első helyen említett Magasabb fokú Népi Iskolák abban különböznek csak egymástól, hogy egyikben ezt a tantárgyat, a másikban amazt hangsúlyozzák ki inkább: egyikben nagyobb gondot fordítanak a gazdasági kérdések, másikban a szociális kérdések ismeretére, ismét másutt az irodalmi vagy más természetű ismereteken van a hangsúly. Az alapelvek azonban mindenütt ugyanazok.

Az iskoláknak egy érdekes vonása, hogy a tanfolyamok ideje alatt a hallgatók nem végeznek semminemű kézimunkát. Csodálkozhatnánk ezen a gondolaton, de figyelembe kell venni, hogy ezeknek az iskoláknak a hallgatói nagyrészt parasztfiúk és lányok, akik a testi munkát éppen ezért nagyon is jól ismerik és akiknél a tanulmányokhoz szükséges szellemi összeszedettséget a tapasztalatból úgyszólván jól ismert testi munka csak akadályozná.

A tanfolyamok átlag négy hónapig tartanak és ez alatt az idő alatt a hallgatók minden szempontból: nemzeti és vallásos érzés, a jövő munkakör,

életforma szempontjából megfelelő kiképzést nyernek úgy, hogy ezek a Magasabb fokú Népi Iskolák igen nagy népszerűségnek örvendenek a nép körében. Az iskolák ünnepségei — különösen az ősszel szokások — igen nagy közkedveltségben állnak: a falusi fiatalság ismerkedésének, tisztes szórakozásának, örömeinek színhelyei.

Érdekes jelenség az iskolák szervezetében, hogy anyagi alapjukat a nép, elsősorban a dán parasztság nyújtotta, mely egyébként is lehetővé tette ez iskolák kifejlődését. A dán Magasabb fokú Népi Iskolák mindezeideig függetlenek az államtól; nem kapnak állami támogatást, de viszont mentesek minden állami felügyelettől is. Jellemző vonásként említjük meg, hogy ezeknek a dán népi iskoláknak kifejlődésükben főként két igen nagy akadályt kellett leküzdeni: az egyiket a kapitalista liberális szellemiség támasztotta, mely bizalmatlanul nézte ezt a mozgalmat és mindent megtett, hogy Grundtvig eszméi meg ne valósuljanak. A másik nehézséget az úgynevezett „Dán Belső Misszó“ támasztotta, mely túlzásba vitt puritánizmusa, szigorúsága révén ellensége volt ezeknek az iskoláknak, melyek az egészséges, természetes életkedvnek voltak a színhelyei.

AZ ELSŐ SVÉD népi iskolák 1868-ban keletkeztek; szemben a hasonló dán iskolákkal a svéd iskolák 1872-től fogva az állam felügyelete alá jutottak; az állami felügyelet, de ezzel együtt az állami támogatás megvan napjainkig. Az iskolák célja kezdettől fogva az volt, hogy olyan általános műveltséget adjon nemzeti és állampolgári szempontból a fiatalságnak, mely minden ember számára szükséges, bármilyen is a foglalkozása. A svéd iskolák célkitűzésüknél fogva bekapcsolódtak a nemzeti életbe és ezért rögtön az állam felügyelete és irányítása alá kerültek, de ugyanakkor elnyerték az állami támogatást.

A jelenlegi állapotok az 1912-i és 1919-i új törvényeken épülnek fel. Ekkor egy külön hivatalt állítottak fel, melynek célja volt a népi oktatás irányítása. Ez a hivatal többek közt kinevezi az igazgatókat, a főbb tanárokat, rendezi a fizetésüket, felügyel az oktatás anyagára és menetére, ítélt a tanárok és előadók képességeiről és alkalmasságáról.

1928-ban 54 ilyen Magasabbfokú Népi Iskolát támogatott az állam; régebben több közülük úgynevezett „mozgó iskola“ volt. Ma már csak a Lappföldön működő iskola ilyen. Van azonkívül több olyan népi iskola, mely nem részesül állami támogatásban; ezek az egyes kormányzati szervek támogatásától függenek, és azok révén tartják fenn magukat.

Az 1919-i törvény egységes szervezetet adott ezeknek az iskoláknak. A kötelező tantárgyak az első évfolyamban: a svéd nyelv és irodalom, történelem, szociológia, földrajz, számtan, természettudományok különös tekintettel a gazdasági, termelési eljárásokra, egészségügy, lányoknak még háztartásvezetés.

A felnőttek számára télen külön tanfolyamok nyílnak meg, melyeknek időtartama átlag 20 hét. Nyáron rövidebb 12—15 hetes tanfolyamok vannak főképp nők számára. A népi iskolák felsőbb évfolyamaiban az oktatás köre egyre bővül és tudományosabb színezetű lesz; bekerülnek az idegen nyelvek és a művészetek is.

A Magasabbfokú Népi Iskolák Svédországban is, miként Dániában, a paraszti lét számára nyíltak meg, de igen rövid időn belül olyan népszerűek lettek, hogy meg kellett nyitni a kapuit a munkásosztály fiai előtt is. Jelenleg is ezek a népi iskolák szoros együttműködésben vannak a Svéd Munkásoktatási Tanáccsal.

Hogy fogalmunk legyen ezeknek a népi iskoláknak a látogatottságáról, megemlítjük, hogy az 1928—29-es tanévben 3662 hallgatójuk közül 60%

tizenhét és huszonegy év közötti fiatal paraszt ifjú volt. Az állami támogatás jelentős összeget tesz ki: az említett iskolaévben pl. több mint 900.000 svéd koronát kaptak az államtól, mihez még hozzá kell számítani az ösztöndíjas helyek biztosítását jelentő 200.000 svéd koronát.

A svéd népi iskolákról szólva külön meg kell emlékeznünk a híres svéd intézményről: a Sigtunáról. A Sigtuna alapítását tekintve más természetű, mint az említett magasabbfokú népi *iskolák*; ez a maga nemében az egész világon egyedülálló intézet egy óriási pénzügyi támogatás révén jött létre. A reformáció 400 éves évfordulója alkalmával gyűjtést indítottak az egész világon és a gyűjtés eredményét: 350.000 svéd koronát felajánlották egy alapítvány céljaira Söderblom érseknek. Ez az említett összeg szolgált alapul a Sigtuna kifejlődéséhez; a Sigtuna felépítésére az első munkálatokat már előzőleg 1915-ben megkezdték. Ma a Sigtuna már valóságos kis város Stockholm mellett; a név már fogalommmá lett, a köztudatban a „keresztény humanizmus“ kifejezőjévé vált.

A Sigtuna tehát eredetében különbözik abban is a többi népi iskolától, hogy egy vallásos mozgalom eredményeként jött létre, továbbá egyebek közt abban is, hogy a vallásos életnek és nevelésnek ma is nagyobb tér nyílik itt, mint a többi iskolákban. Egyébként a Sigtuna keretében is működik egy Magasabbfokú Népi Iskola, mely szervezetére és tanítására nézve olyan, mint a többi ilyen célzatú iskolák; azonban igazi tűzhelye lévén a keresztény elveknek, ennek az iskolának az élete szívesebb, bensőségesebb, mint a többieké. A falusi, a munkás és a műveltebb osztályok fiai közti barátság szellemének kialakítására igen nagy gondot fordít ez az intézmény. Nagy népszerűségnek örvendenek ennek az iskolának a nemzeti szokások megőrzésén alapuló ünnepei; a barátság szellemének a szimbolizálására az intézmény legfőbb ünnepén, a Sigtuna Ring-be (Barátok Egyesülete) való felvételkor a Sigtuna hallgatói egy gyűrűt kapnak, melybe egy rózsa, egy szív és kereszt van bevésvé. A gyűrű maga a barátságot jelenti, a rózsa a szabad természet gyönyörű világát, ahol ezeknek a jobbára falusi fiataloknak élete lezajlik, a szív az emberiség történetének világát, a kereszt pedig a keresztény erkölcsöket jelenti.

A Sigtuna kebelében működő népi iskola volt és tényleges hallgatóinak egyesülete rendkívül hasznos és tevékeny munkát fejt ki. Nemrégiben építettek két új házat gyönyörű falusi stílusban: egyet a Sigtuna fiú-, egyet pedig lányhallgatói részére. Itt helyezik el azokat a régi növendékeket is, akik itt a Sigtunában akarják eltölteni a vakációjukat. Számos alapítványt tettek ösztöndíjas és ingyenes helyek létesítésére; segítőpénztárt szerveztek a jelenlegi és a már végzett hallgatók szolgálatára. Végül az egyesület heti-
lapot ad ki, melynek célja a Sigtuna szellemét terjeszteni.

Természetesen ez a Magasabbfokú Népi Iskola csak egy azok közül, melyek a Sigtuna kebelében működnek. Van ott aztán egy két tagozattal bíró nagyméretű líceum; az egyik tagozatban a klasszikus műveltséget szolgáló ismereteket tanítják, a másik pedig az újabb, modernebb tudományokat szolgálja és terjeszti. Vannak azután teológiai és más egyéb fokozatok és karok, ezek azonban nem tartoznak a népi művelődést szolgáló intézmények közé. Viszont megemlíthjük azokat a vitákat, gyűléseket és azok keretében elhangzó előadásokat, melyek a Magasabbfokú Népi Iskola hallgatói, továbbá a munkások és a Sigtuna többi karának fiatal egyetemistái között folynak le. Ezeknek az összejöveteleknek a célja összekapcsolni a különböző társadalmi osztályokhoz tartozó ifjakat. A köztük lezajló társadalmi, gazdasági, szociális viták nagy népszerűségnek örvendenek. Az is többször meg-
esett, hogy a mindenünnen összeseregülő munkások közt képzett kommunista agitátorok jelentek meg és heves vitákba szálltak a Sigtuna hallgatóival.

Nagy helyet foglal el a Sigtuna munkájában a sport, az egészség, a test gondozása. Ennek az intézménynek a jelentősége egyébként egyre növekszik és külföldről is egyre nagyobb érdeklődés nyilvánul meg iránta. Legutóbb is egy tágas fogadóházat kellett építeni azok számára, akik a Sigtuna szervezetét és munkáját jönnek tanulmányozni.

MILYEN TANULSÁGOT vonhatunk le most már e külföldi kezdeményezésekből, eredményekből? A célt tekintve, miről is lenne szó a magyar élet szempontjából? Egy nemzetibb és közösségi szellemtől jobban áthatott, a sajátos magyar vonásokat jobban magán viselő, keresztény erkölcsű, szellemi, gazdasági és szociális téren kissé jobban megalapozott, nemzeti kötelességeit ismerő, saját munkáserejének gyümölcsöző felhasználási módjait, önerejének értékét ismerő falusi fiatalság kineveléséről. Az életkedvet kellene visszaadni, a saját erejükben és munkájukban való törhetetlen bizalmat kellene felfrissíteni ezekben a falusi fiatalokban, mert ezek azok az értékes vonások, melyeket a rossz gazdasági és szellemi viszonyaik kialvással, megfojtással fenyegetnek bennük. És csak fogalmunk sem lehet arról, hogy igen gyakran nemzeti szempontból is milyen értékes vonások, milyen értékes faji tulajdonságok lobbannak ki végleg ezekben az igen sokszor elfásult fiatalokban.

Nemrégiben jelent meg Magyarország egyik legkiválóbb és legmélyebben látó vezérférfiának tollából egy tanulmány és abban olyan találóan fejtegette, hogy a magyarságnak sok értékes faji vonása mellett egyik kevésbé értékes, de sajnos, meglévő tulajdonsága a letörtség, a sajátmagában, erejében való csekély bizalom. Különösen a mai magyarságnak és ott is főképp a falusi magyarságnak egyik olyan ijesztő vonásává lett az életkedvnek, az életerőnek és főképp ami ezeket élteti, a saját és a nemzet erejében, tehetségében való bizalomnak a kialvása. Sok mindent lehetne e jelenség magyarázatára felhozni, de ez a tényen nem változtatna. Itt most ennek a jelenségnek az eltüntetése a feladat annál is inkább, mert napjainkban annyira szeretik az egyes népfii jókat, nemzeteket kiöregedett, elfásult és ennek ellentétéképpen fiatal, életerőtől duzzadó népekre, fajokra felosztani és olyan hamar kimondják egy-egy nemzetre — különösen ha még valami kis ellenszenv vagy más ok is közrejátszik — a kemény ítéletet: beteg nemzet...

Mi lenne tehát a teendő? Felébreszteni a falusi fiatalságban — mely, mint az elmúlt hónapok is ismételten megmutatták, mégis csak a nemzet bizalmának az alapja a fenyegető veszély idején — a sajátos faji és nemzeti vonásokban rejlő képességeket, felébreszteni benne a magasabb szellemi érdeklődést, a gazdasági, nemzeti kérdések ismerete utáni vágyat, életkedvet, frissességet visszaadni neki, hozzászoktatni ahhoz, hogy a saját kezdeményezéséből, eredeti indítás nyomán is tud sikert elérni, hogy nem kell mindig kívülről jött nekilendítésre várnia.

Milyenek lehetnének a megoldási módok? Kétségtelen, nem lenne elég csak tanfolyamokat nyitni, — úgy tudjuk legújabbban ilyennel próbálkoznak az ősi sárospataki kollégiumban — ahol a falusi fiatalok a kötelező iskolai oktatás után kiegészítésképpen megtanulhatnak a nemzeti és gazdasági szempontból egyaránt fontos és szükséges ismereteket; ez volna az egyik cél, de ez magában még nem volna elég. Szükséges volna az, hogy ezt az egész szellemi munkát sajátos magyar nemzeti és közösségi érzéstől átjárt, a magyarság életerejét sugárzó, a nemzeti szokásokat és erkölcsöket őriző, az önfeláldozó magyar hadi szellemtől áthatott légkör itassa át olyan módon, hogy a falusi fiatalságot nevelő magasabbfokú iskolák szellemiség szempontjából a sajátos magyar nemzeti és erkölcsi alapokon nyugodjanak.

Tehát olyan nevelési-tűzhelyeket kellene felállítani, melyek a 18—25 esztendőes falusi fiatalság magasabbfokú szellemi képzését nemzeti és gazda-

sági szempontból elvégeznék. Ezek az élet mostohasága folytán elkedvetlenedett és elfárasztott falusi fiatalok itt visszakapnák ismét élet- és munkakedvüket, ösztönzést nyernének a szellemi dolgok iránti érdeklődésre, fogalmat kapnának a gazdasági és szociális kérdések lényegéről, indítást vinnének magukkal az önálló, kezdeményező munkára; végül a nemzeti érzés szempontjából megkapnák itt az ő „nemzeti abc”-jüket, melynek ismerete alkalmassá tenné őket arra, hogy minden helyzetben nyugodtan támaszkodhassék rájuk a nemzet. Az ilyen nemzeti érzést ápoló nevelés fontosságát különösen a korviszonyokat tekintve — mikor a falusi, népi tömegek állásfoglalása az egész nemzet életére is döntő hatással lehet — eléggé hangoztatni nem is iáiét.

Világos, hogy többféle megoldási mód is kínálkozik; a külföldi példák és eredmények láttára arra lehetne gondolni, hogy elsősorban vidéken kellene felállítani ilyen magasabbfokú népi iskolákat; azért hangoztatjuk azt, hogy vidéken, mert ez egyrészt már maga is bátorítás lenne a falusi fiatalság számára. Másrészt pedig ha a falusi fiatalság egyidőre el is kerül a városba, mindig legyen kedve ez iskolák hatása alatt visszatérni a vidékre. Magától értetődik, hogy teljes élet- és munkaközösségnek kellene megvalósulnia ezekben az iskolákban a tanfolyamok ideje alatt. Ez a gondolat azután bizonyos mértékben megszabná már az oktatás módszerét, menetét is. Az oktatásban kiindulási pontul — bármilyen legyen is a tanfolyam ideje alatt elvégzendő anyag minősége — mindig a hallgatók konkrét állapotát, képességeit kellene figyelembe venni, vagyis azokat a feltételeket, azt a légkört, melyet ezeknek a fidusi fiataloknak a sajátos élete hoz magával és amelyeknek figyelembevételével hathatós módon lehetne belevonni magukat a hallgatókat is abba a munkába, melynek célja saját maguknak belső felszabadítása, magasabbra emelése. Olyan hasznosnak és szükségesnek ígérkező munka, melynek megvalósítása elől bármilyen nehézségek legyenek is útjában, csupán nemzeti érdeke miatt sem szabad tovább elzárkózni.

TERESCSEN FERENC

MAGYAR ZENEÉLET

A POLITIKAI ZŰRZAVAROK állandó forgatagában a kulturáliskérdések iránti érdeklődésnek, a tiszta szellemi problémák feszegetésének a lenéző sajnálkozás a jutalma. Mindenütt a ma annyira magasra értékelt és az anyagira korlátozott „Élet”-hez tapad az emberiség, a megfoghatatlan szellemit felejtve. Joggal kérdezhajjuk, hogy az ilyen korban, mint a mienk, amely nagyszerű technikai vívmányait legelsősorban a minél biztosabban és tömegesebben gyilkoló harci eszközök gyártására használja, mi keresni valója van a zenének? Mit jelenthet a benső világ, a tudatalatti titokzatos lélek legnagyobb művészete ennek a kornak, amely csak kifelé él, amely fülhasogató, lármás gépszömyetegeinek száguldásában csak önmagát akarja elkábitani, saját benső ürességét, nagy lelki veszteségeit eltakarni.

A technikai tökéletesedés és szellem természetsszerűleg maga után vonta a zenében is az érzéki, anyagi és virtuóz elemek túlsúlyát. A rádió és a grammofón a zenei élvezetek valóságos vízözönét zúdítja ráánk, de tisztán zenei szempontból ezek az élvezetek igen kétes értékűek. A zenéből

elvész minden ihletett, ünnepies, benső jelleg: a mindennapi élet állandó kísérője lesz. A kulturátlan fülű tömegnek a minél erősebben harsogó hangszóró inkább csak lármaszükséglet, a zene tisztán érzéki felfogása, amely nem egyéb mint sport, a fülek gimnasztikája, az autótülök, a gépek lármájának „zenei“ betetőzése. Természetes, hogy az ilyen zenehallgatásnak semmiféle nevelő értéke nincs, mert nélkülözi a belemélyedést, a formai és tartalmi megértést, a szellemi értékek felfogását. A tömegnek csak a szórakoztató zene kell, mert csak az ilyen fajta zene az, amihez semmi különösebb értés nem kell, aminek a tartalmát senki Sem keresi, s aminek az emberi szervezethez közvetlenül kapcsolódó vitális hatása áll az előtérben.

Ez a szellem a zenészek gondolkodását is nagyrésztben az átlaghoz, a mindennapi élethez idomítja. Az állandó, maradandó értékekre ma kevesen törnek. A mai gazdasági szempontok előtt a halhatatlanság értelmetlen. Vájjon az idealisták közül hányan érték el életükben álmaik beteljesülését? — kérdi ez a szempont— mennyi fáradságuk, munkájuk volt hiábavaló, milyen kevés érte meg teljes érvényesülését! Eszerint célszerűen kell cselekedni, mert a célszerűség aktualitást, az aktualitás forgalmat jelent. Ügy kell festeni vagy komponálni, hogy kiállítsák vagy előadhassák. A felületeseké, a gyorskezüeké, a gyorszeműeké a világ, akik hamar felfogják a piac állását és legfőbb képviselői annak a szellemnek, amely a legkomolyabb eszmékben is csak az önérvényesítés eszközét látja.

Nagy tárgyilagosság él ezekben a zenészekben mind a külvilággal, mind a mesterségükkel szemben. A zeneszerzés számukra olyan mindennapi foglalkozás, mint a cipésznek a cipő készítése, vagy bármilyen kézművesség. Ahhoz azonban hivatottság és gyakorlás kell, hogy az ember jó cipész, jó kézműves, jó muzsikus lehessen. A ma zenésze tehát mint művészetének technikusa, kézművese akar feltűnni, a legfőbb értéket az anyag helyes alkalmazásában látja, a fősúlyt a mű tiszta zenei szövetére, az alapos, becsületes szakmunkára veti.

Ilyen körülmények között az általános zeneélet mai helyzete igen vigasztalannak látszik. Két nehéz probléma vár itt megoldásra. Egyrészt milyen eszközökkel lehetne az átlagembert visszavezetni a komoly zenéhez? Ennek az embernek kulturális szükséglete a létért folytatott nehéz küzdelemben csak a teljesen fáradság nélkül felvehető, lehetőleg erősen szemléletes jellegű elemekre szorítkozik. Ez az ember gyárakból, üzletekből, hivatalokból jön, fényreklám, közlekedési jel, benzinköd, ezer rikító érzéki benyomás idegesíti s szíve elsősorban sportrekordereikért rajong. Milyen eszközökkel lehetne ezt az elgépiesedett zenei életet újra lélekkel megtölteni?

A másik probléma: hogyan lehetne az új zenét, a mai zeneszerzők értékes alkotásait közelebb hozni a tömegekhez, közkinccsé tenni? Hiszen ha az új zene túlnyomóan csak formai problémák megoldásán fáradozik, szakismeret nélkül meg nem közelíthető.

Ezekben a problémákban eddig legteljesebben az új magyar zene nyújt útmutatást. Itt láthatjuk a legmeggyőzőbb példát arra nézve, mikép lehet a zene teljesen korszerű, új, eredeti és úttörő, az eddig elért technikai vívmányoknak nemcsak fölényes ura, hanem továbbfejlesztője és emellett hogyan mutathat fel ellensúlyozó erőket részint a lélektelen régi zongorakultúrával, részint a felületes, hozzá nem értő közönnyel szemben. Két nagy név, Bartók és Kodály neve tűnik itt szemünkbe, mint kormányzó szellemei és kiinduló pontjai annak a folyton erősödő nagy zenei reformmozgalomnak, amely egyetlen varázsigével oldotta meg a mai zene legnehezebb problémáját: a társadalom meghódítását. Ez a varázsigé a

nemzeti koncentráció eszménye, az új magyar műzenének és a belőle kifarjadó új magyar zenekultúrának egy reális eszményhez, a nemzeti közösséghez, mint összefogó erőhöz kapcsolódása. A modem zene neoklasszikus törekvése csak vágy volt az igazi klasszicitás kiegyensúlyozott harmóniája után: igazi beteljesedésről nem beszélhetünk. A szétszakított modem lélek a klasszikus harmóniát csak mint elérhetetlen álmot kergeti, tehát legalább a külső formában és a tudatos észfegyelemben keresi kényszerű támaszát. Egy viharos romantikus korszak után szükség volt arra, hogy az ember elforduljon a mámoros, üres gesztusoktól, hogy lehiggadva alávesse magát egy tárgyias szemlélet fegyelmének, de csak ott emelkedett igazi élő értékűvé, ahol olyan élmény-háttere volt, mint az új magyar zenének: a népi közösség. Ennek a szárnyán emelkedett Bartók és Kodály művészete világhírnévre, amelynek ma már mindketten a zenitjén járnak.

Bartók Béla zenéje iskolát teremtett Európában: erős egyénisége, zseniális úttörése számos idegen komponista eszményképe. Egy-egy új művének bemutatása a nemzetközi zenei élet legnagyobb eseményei közé tartozik, amelyről a legelső külföldi zenekritikusok írnak hasábos beszámolókat. Így került külföldi nagy sikere után nálunk is bemutatásra az idén két zongorára és hét ütőhangszerre írt szonátája, ahol Bartók ismét mint fáradhatatlan útmutató, új értékeket, szépségeket kutató tűnik fel. Új hangszínek, új hangzások új kombinációja itt a legfőbb probléma. Az európaiak eddig ugyanis az ütőhangszerben csak a láрма, a zörejt, a dinamikus fokozások eszközét látták. Ma, ősi népzeneiből tanulják meg ezeknek a hangszereknek finomabb zenei kiaknázását. Bartók művében ez a törekvés nemcsak ritmikai és dinamikai szempontból jelent gazdagabb árnyalatokat, hanem csodálatosan finom színekben is. A zongora a modem felfogásban egyszerű ütőhangszer, amely elveszti éneklő hangszerként való szerepeltetését, visszatér eredeti legsajátosabb lényegéhez, amely ezt a hangszer részint a zene dinamikus-ritmikus elemeinek, akkordoknak, részint a pedáltechnikával lágyan elmosódó pasztellszíneknek érvényesítésére alkalmassá teszi. Hogy lehet ezeket a lényegbeli tulajdonságokat a különféle dobokból, réztányérból, gongból és xylophonból álló ütőhangszerekhez hozzásimítani s ezt az egészen eredeti új hangszeregyüttest az örök emberi lélek kifejező eszközévé tenni, ezeket érezzük ki Bartók új művéből. Ahogy a két zongora a többi hangszerrel a ritmusok és színek új kombinációjának síkján összeolvad s egymással szembe áll, a hangérezésnek s ezzel együtt a benső világnak olyan kifinomodásáról, átszellemítéséről tesznek tanúbizonyosságot, amely korunk zenéjében pártját ritkítja. Csodálatos hangviziók tűnnek fel előttünk, amelyek önkénytelenül eszünkbe juttatják azoknak a régi mestereknek tiszta áhítatát, akik a zenében egy magasabbrendű világ megnyilatkozását látták, amelyhez a halandó ember csak alázattal közeledhet, hogy csodás titkaiból valamit elleshessen. Ilyen esetben a modem zene elvei elvesztik érvényüket, hiszen ezek a neoklasszicizmus személytelenségéből, észkonstrukcióból erednek. Az új formák egy mindent egyéni színezetűvé varázsló nagy lélek kohójában, a magyar népzene kiapadhatatlan erőiben felfrissülve sajátos intenzitást és ragyogást nyernek.

Bartók invenciójának tiszta zeneisége és kamarastílusa kifinomult zenei kultúrát követel a hallgatótól, a zene szellemibb felfogását az erősen érzéki hatású nagy zenekarokkal szemben. De ami a legfontosabb: magyarább lelket is követel. S ebből a szempontból, a mai ifjúság, a Kodály-gyermekkorúsok boldog kis iskolásai óriási fölényben vannak a régi ideológiában felnőtt nemzedékkel szemben. Ezek a gyermekkarok mind megannyi híd a népzene és a műzene, a falu és a város között és a jövő újra egységes, fajiságában erős és öntudatos magyar zenekultúrájához vezetnek.

Ezt az építő munkát szolgálja Kodály minden alkotása: mint zeneszerző, mint író, mint tudós, mint karmester, mint nagyvonalú kultúrpolitikus, mint zseniális nemzetnevelő és pedagógus. Egy nagy emberi és művészi egyéniség, aki olyan tömörre gyúrta érzéseit, gondolatait, elveit, egész életét, hogy abból egy parányi sem juthat olyasmire, ami közvetve vagy közvetlenül ne szolgálná nagy életcélját: a zenén keresztül magyarabbá tenni a nemzet szellemi életét. Minden év egy újabb lépés előre. A folyton szaporodó szebbnél szebb gyermekkarok után most már idejét látja, hogy zenei anyanyelvünket gyökeréig megismertesse a fiatalsággal. Az ősi magyar ötfokú skála alapján megírja a „Bicinia Hungarica“ c. énekgyakorlatait, amely részint bevezetőül szolgál a kétszólamú éneklésbe, részint a szolmizálás útját igyekezik egyengetni. Ez a módszer — a do, re, mi stb. szótagok alkalmazása bármely hangsor-fok jelölésére — a legkitűnőbb, Angliában már régen kipróbált eszköz a karénekkultúra népszerűsítésére. S így kerül majd sor — a kisedővóktól a legmagasabb fokig — az új iskolai énekestankönyv megalkotására.

Emellett a folytonos lázas munka mellett másodrendű fontosságúnak tűnnek fel bizonyára Kodály előtt világsikereinek újabb állomásai: a Psalmus Hungaricus legújabb hódítása Párizsban, Athénben, míg a Te Deum, a Székelyfonó, a Jézus és a kufárok Nápolytól Oslóig hirdették az idén a magyar teremtő géniusz erejét. De az igazi hódítás mindig az, amikor vidéki magyar kisvárosok szerény eszközeikkel, de annál nagyobb lelkesedéssel vállalkoznak művei előadására. S ez az előadás mindenkor szorosán kapcsolódik a Kodály-karok nyomában fakadó magasabb színvonalú kóruskultúrához. Akik Kodály műveit éneklik, azoknak műsorán csakis a nyugati klasszikusok vokális remekművei szerepelhetnek, mint ugyanannak az emelkedett szellemnek és stílustisztaságnak termékei. Kecskemét, Kodály szülővárosa volt az első, ahol ezen a téren egy lelkes tehetséges tanítvány, Vásárhelyi Zoltán majdnem a semmiből megeremtett énekkarával bámulatos eredményeket tudott felmutatni. Hogy ezeknek a vidéki énekkaroknak vezetői emberfeletti munkát végeznek a közöny, a tespedés, a tudatlanság, kicsinyes gáncsoskodás igazi vidéki betegségekivel szemben, hogy sokan belefáradnak ebbe a munkába, már hozzátartozik egy nagy ügyért folytatott küzdelemhez. Egyszerre, a legkevésbé remélt helyeken tűnik fel egy-egy új pótlás, kitűnő karvezető tehetség, Kodály hatalmas zenei reformmozgalmának immár az egész országot behálózó legfőbb erőssége. Az „Éneklő Ifjúság“ hangversenyei ezeknek a fáradhatatlan lelkes vezetőknek a munkáján keresztül hódítják meg egymásután a vidéket is s már Erdélyben, Kolozsvár, Marosvásárhely, Csíkszereda iskolai énekkaraiban is gyönyörű visszhangra találnak.

Ennek a mozgalomnak hivatalos szócsövei a „Magyar Kórus“, a „Magyar Dal“ és az „Énekszó“ c. folyóiratok, mint az új énekkartató generáció legfőbb buzdítói, segítői és tanácsadói. A „Magyar Kórus“ magas színvonalú kiadványai a tisztító munka mellett a nemzeti szellemben ugyancsak megújított magyar katolikus egyházi zeneművészet terjesztői. Ma már nincs a zenekultúrának egyetlen területe sem, amelyet ez a magyarosító, céltudatos, kitűnően megszervezett mozgalom figyelmen kívül hagyana. Közöny, támadások, nyílt vagy burkolt ellenségek csak még jobban erősítik és szaporítják híveit. Ezek a hívek már minden téren édes zenei anyanyelvünket tanulják és a színmagyar dallamokkal együtt szívják magukba a magyar nyelv zenei törvényeinek ismeretét. Ezek mutatják meg, hogy miképp lehet a népzene megismerésének segítségével érzésben, gondolkodásban, beszédben, egész lélekben és szellemben magyarabbá válni, s ezt a magyarságot öntudatosan és büszkén, minden idegenmajmoló „elő-

kelősséggel“ szemben a legmagasabbra értékelni. S emellett mivel lehetne hathatósabban a zsákutcába jutott elgépiesedett zenekultúrát visszavezetni az igazi produktív, élő zenei tevékenységhez, mint a hosszabb szakképzést nem kívánó, legtermészetesebb és legközvetlenebb zenéléssel: a lelkeket összeforrasztó karénekléssel?

A fővárosi iskolák közül — a mostoha tanterv ellenére is — alig van már olyan, amely meg ne hódolt volna ennek az új, nemzeti szellemű karéneklésnek. A felnőttek dalárdái lassúbb tempóban, de követik a jó példát. A régi „Liedertafel“-stílus, — amelybe beletörhetett a magyar ember nyelve — lassan vízőzönelőtti színben kezd feltűnni, s ma már el sem képzelhető olyan országos dalosverseny, ahol a legkülönbélebb vidékekről összesereglett dalárdák ezt az átértékelési folyamatot műsorukkal ne bizonyítanák. És müyen elégtétel a mozgalom vezetői számára, mikor falusi kórusok jóízű falusi nyelvükkel sajátos zamatos ízt és színt visznek bele a népdalfeldolgozásokba, ilyen módon adva vissza a városnak azt, amit a falutól kapott.

Még sok a tennivaló. Ma még mindig nem beszélhetünk igazi általános zenekultúráról Magyarországon. De lehetetlennek látszik, hogy a máris hatalmas tömegeket megmozgató, rövid két évtized alatt szinte csodaszámba menő lendületet vett mozgalomnak az eddig még bevehetetlennek látszó legfontosabb várák, mint a középiskolák, sokáig ellenálljanak.¹ Ott, ahol már a legkülönbélebb munkásdalegyletek is fellépnek a porondra, hogy Bartók—Kodály-hangversenyeket rendezzenek és a munkásokból álló közönség lelkesen ünnepli a nagy magyar mestereket, ott a középosztály, a nemzet szellemi életének legértékesebb rétege, előbb vagy utóbb, de el kell hogy vállalja e téren is a vezérszerepet. Ma ez még csak ígéret és reménység.

Nagy nyugati kultúmemzetek, éppen mert nem tudnak felmutatni ma nagy művészegyéniségeket, az általános zenekultúra fontosságát hangsúlyozzák az egyéni produkciókkal szemben. Minden nemzet abban az arányban tud ma az új európai zeneművészet és kultúra gazdagításához hozzájárulni, amilyen arányban egyetemes értékékké tudja emelni nemzeti szellemben fogant alkotásait, amilyen arányban népi szellemében tudja kimélyíteni általános zenekultúráját. Az első követelményben a legelsőek között állunk, s a másokra vonatkozóan csak egy lehet a feladatunk. Kövessük a Szellem embereinek szavát, a nemzet igazi vezéreit, akik a folyton változó politikai áramlatok sodrában a nemzeti eszme szolgálatába állított, marandó értékeket termelő kulturális munka példaadói.

PRAHÁCS MARGIT

¹ Erről tanúskodik az az egészséges mozgalom, mely arra törekszik, hogy a „Ballag már a vén diák“ kezdetű, hangjában, ritmusában, szövegében idegen búcsúnóta eltűnjék a magyar diákéletből. Kodály joggal nevezte „szégyennótának“.

Szerk.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Az egyetemes válság hangulata. — A távolkeleti helyzet angol, német és orosz viszonylatai. Az angol-japán tárgyalások és Amerika közbelépése. — Az új moszkvai katonai tárgyalások. — A lengyel-angol viszony és a lengyel-francia-angol haderők együttműködése; közeledés Lengyelország és a Szovjet között. — Az angol-német tárgyalások Wohlat és Hudson között; Chamberlain »enyhülést« kereső halogató politikája. — A német és olasz politika érdekazonossága. A tiroli német kérdés megoldása. A szicíliai földreform. Ciano spanyolországi utazása; a spanyol belpolitika fejlődése. — A danzigi helyzet és a német-lengyel viszony. A salzburgi tárgyalások Ciano és Ribbentrop között. — A német-orosz megnemtámadási szerződés.

AJÚLIUS-AUGUSZTUSI külpolitikai időszak egyre viharosabbá és feszültté változik; mintha igazuk lenne azoknak a jóslásoknak és k. feltételezéseknek, melyek azt állították: a természetes betakarításával újabb megpróbáltatások következnek Európára.

A háborús veszedelmet mintha egyelőre az tartaná távol, hogy a kétfelé oszlott Európa egyik csoportja sem meri magára venni a kezdés roppant felelősségét; így hát tovább folyik, egyre nagyobb méretekben, az »idegek háborúja«, melynek főképpen a nemzeti szocialista Németország olyan kitartó és fölényes mestere. A nyugati és a demokratikus fronttal szemben Németország és Olaszország tovább hangoztatják a maguk sérelmeit és meg vannak győződve felőle, hogy a demokráciák nem engedik érvényesülni életjogaikat; ugyanakkor viszont a demokráciák fokozott nyomatókai állítják, hogy ők szívesen vennék, ha Németország és Olaszország békés tárgyalások és kölcsönös megértés alapján visszailleszkeznének a népek társaságába, a világforgalomba és világkereskedelembé. Ugyanakkor, mikor a demokráciák ilyképpen kitartanak a kooperáció, a nemzetek egyenjogúsága, kölcsönös szabadsága és az individuum jogainak védelme mellett, a tengelyállamok a maguk új dinamikus céljai és eszményei érdekében mintha tovább mozgatnák és lazítanák a világ eddigi struktúráját, messzire kinyúlván a szűkebb értelemben vett Európa határain túl, egészen Japánig — összefüggésbe hozván a danzigi kérdést Anglia és Amerika kínai helyzetének veszedelmével —, avagy elnyúlnak szálaik Észak- és Dél-Amerikáig is, ahol a kormányzatok erélyes intézkedéseket foganatosítanak a német eredetű politikai eszmékkel és módszerekkel, illetve a fel-feltörő amerikai német népi szándékokkal szemben. A világhelyzet ekképpen úgy alakult, hogy a tengelyállamok dinamizmusa mindinkább fokozódik a diktatúrák ismert törvényszerűségei szerint; ugyanakkor viszont mintha az »idegek háborúja« a demokráciák körében visszajára fordított eredményeket szült volna; a müncheni politikától elfordult, benne csalódott Nyugat-Európa visszanyerte lelki és hatalmi egyensúlyát; az eddigi pacifista törekvésekkel, az enyhülés, az »appeasement« politikájával szemben hatalmas arányokban bontakozik ki a fegyverkezés, melyben a tengelyállamok kétségtelenül soká megelőzték a nyugati államokat. A nyugati demokráciák készen állanak lelkiileg és anyagilag az esetleg elkövetkező válság elviselésére, illetve megnyugtató és békét hozó megoldására, bár ugyanakkor újra meg újra kijelentik, hogy nem zárkóznak el a megegyezés, az enyhülés lehetőségei elől; bár úgy érzik, hogy a másik oldalon szándékaik nem találnak kölcsönös méltánylásra. Hatalmas módon nyilatkozott meg a nyugati államok egyetértése a július 14-i ünnepeken: Franciaország és Anglia találkoztak a szabadság és a béke eszményeiért való lelkesültségben s a teljes egyetértés és nyugalom külső jeleként nagy számmal vettek részt angol egységek az önmagához vissza-

talált francia nép örömrivalgása között a nagy forradalom emlékére tartott felvonulásokon. Anglia és Franciaország között teljes a katonai együttműködés, mely főképpen légügyi téren mutatkozik, — éppen ott, ahol eddig uralkodó helyzete volt Német- és Olaszországnak; ehhez az együttműködéshez csatlakozik Lengyelország és mintha sikerült volna idekapcsolni újabban, hosszú tárgyalások után, Oroszországot is; a demokráciák a végsőkig bíztak az egyre rejtélyesebbé váló Oroszországban.

MI KÉSZTETTE OROSZORSZÁGOT a világpolitika mai összefüggései között arra, hogy teljességgel nyilvánvalóvá váljék a nyugati hatalmakkal való közeli kapcsolata? Világos, hogy a távolkeleti kérdésekben Anglia, Amerika és Oroszország érdekei közösek és ez az érdekközösség különösképpen akkor egészen nyilvánvaló, ha ismerjük a német külpolitika intim kapcsolatait a japán expanziós törekvésekkel; hiszen látjuk, hogy az angol- és újabban fokozottan oroszellenes irányban is megnyilvánuló keletázsiai japán térfoglalás német részről úgy értelmeztetik, mintha nyomás lenne az angol politikára; mintha német részről úgy vélnék, hogy a keletázsiai angol pozíciók veszélyeztetése a keletközépeurópai kérdésekben befolyást gyakorolhat Anglia szilárd magatartására. Különbözik ugyanaz a helyzet az orosz-német viszonylatok kissé homályos területén is: mintha a mongóliai és mandzsúriai, szakhalini japán expanzió úgy értelmeztetnék, hogy ezzel Oroszország német részre hajol a maga elzárkózottságából, illetve a nyugati demokráciákkal való kapcsolataiból. Hiszen voltak olyan ellenőrizhetetlen feltételezések is, melyek szerint egy német-orosz megegyezés esetében Németország abbahagyná a Japánnal való intim viszonylatokat; ez esetben viszont Japán és Anglia érdekei kerülnének közös platformra, — e nézetek főképpen a kedvezőknek ígérkező japán-angol tárgyalások idején, július közepén, voltak észlelhetők, anélkül hogy komolyabban és kézzelfoghatóbban megragadhatók lettek volna.

Ilyen hangulati elemek hatották át többek között a japán-angol tárgyalásokat, melyeket július folyamán kezdetek meg Tokióban a tiencsini és egyéb incidensek elintézése végett. Figyelmes szemlélők előtt nem volt kétséges, hogy Angliának nehéz lesz megegyeznie Japánnal — a japán politika kettős jellege miatt. A tokiói kormánykörök, melyek mögött hatalmas kapitalista érdekeltségek állanak, szívesen látták volna mindjárt az Angliával való megértést; de a helyzetet nehezzé tette a hadsereg, illetve a mögötte álló agrárrétegek magatartása: ezek, élükön a Kínában operáló japán haderők vezérkarával, Angliának Ázsiából való feltétlen kiszorítása mellett befolyásolták a tokiói kormányzatot; bár a tokiói kormány is igen hajlamos volt arra, hogy mintegy diktálja Anglia távolkeleti magatartását a kölcsönösség helyett. Japán részről azt követelték Angliától, hogy hagyjon fel a kínai kormányzat és ellenállás támogatásával és főképpen vonja meg a maga tetemes segítségét a kínai valutától; általában tanúsítson kedvezőbb megértést Japán kínai nehézségeivel szemben. Ezen igényeknek nagyobb nyomatékot adandó, a kínai japán tényezők nagy tüntetéseket rendeztek Kína különféle városaiban az angolok ellen s ugyanilyen tüntetések voltak Tokióban is a hatóságok szinte egyetértő asszisztenciája mellett. Chamberlain angol miniszterelnöknek ebben a helyzetben erélyesen szembe kellett szállania azzal a hittal, mintha Anglia hagyná, hogy idegen hatalmak befolyásolják külpolitikáját; de közben sorra ismétlődtek az angolelles tüntetések és angol alattvalók, sőt hivatalos tényezők is olyan megalázó magatartásban részesültek a japán hatóságok részéről, amilyenre eddig nem volt példa. Ha javultak is közben a tiencsini vesztégyezésben a viszonyok, már kezdettől fogva nem volt kétséges, hogy Japán magatartása megnehezíti a tárgyalások sikeres befeje-

zését; minden jel arra mutatott, hogy Japán közreműködik abban, hogy Anglia európai akcióképessége megbéníttassék. Sőt japán részről már-már olyan hangok hallatszottak, hogy Japán kész felvenni a harcot az egyesült keleti fehér hatalmak flottáival — tudvalévő, hogy a távolkeleti helyzet milyen szoros együttműködést teremtett az angol, amerikai, holland, francia, szovjet és portugál tengeri erők között, — német részről is úgy vélekedtek, hogy Szingapúr, bármilyen erős, nem elegendő bázis már Anglia számára; de közben mit sem változtatott az európai angol magatartás szilárdságán, hogy hatalmas tengeri erőket vontak össze a távolkeleti támaszpontokon. Sőt úgy tetszett, hogy a tokiói tárgyalások során Anglia éppen azért mutat kezdetben bizonyos engedékenységet és készséget, hogy annál nagyobb legyen európai akcióképessége.

A tengelyhatalmak és Japán előtt mintha gyengeségnek látszott volna a tokiói tárgyalásokon tanúsított angol készség és nyugalom; azt hitték és erre Amerika tartózkodása némi alapot is adott, hogy az Egyesült Államok távol maradnak Angliától; talán éppen ez a látszat okozta Japán lendületes eljárásának aggálytalanságát is Angliával szemben. Anglia viszont nyugodtan fogadta a japán pontokat a terroristagyanús kínaiak kiszolgáltatásáról, a japán valutapolitikával való együttműködésről, a Tiencsinben őrzött kínai ezüstkészlet kiszolgáltatásáról, a japán vezetés alatt álló északkínai kormány ellenőrzési jogának biztosításáról az angol területen lévő bankok fölött, az angol negyedekben lévő japánellenes egyének elleni eljárásról szóló különféle követeléseket. Anglia elismeri, hogy Tiencsinben rendellenes a helyzet és hogy tartózkodik minden japánellenes cselekedettől: úgy vélték, erre reá lehet bírni az angolokat. Viszont az angol álláspont világos volt: Anglia nem hagyja, hogy akár a japán kormány, akár a Kínában operáló japán tábornokok szabják meg magatartását, — viszont az angol kormány nem hűny szemet az északkínai tényleges helyzet előtt és kész biztosítékokat adni az angol negyedek semlegességéről, ha lehetséges a modus vivendi a kivételes mai helyzet és Anglia érdekei között. Vagyis: Anglia elismeri a kínai háborús jogot. A július 25-ére nyilvánosságra jutott tokiói megegyezés szerint Anglia belátta, hogy a kínai japán csapatok különleges intézkedéseket igényelhetnek biztonságuk érdekében s a béke és a rend fenntartása céljából; az angol kormány eltekint minden cselekménytől, mely alkalmas arra, hogy a japánok ellen harcoló kínaiakat segítse; eltekint minden olyan intézkedéstől, mely a feladatukat teljesítő japán csapatokat gátolja, — továbbá a kínai angol hatóságokkal és polgárokkal világosan elismerteti ezt a politikát és reábirja őket, hogy ehhez a politikához igazodjanak. Viszont a japán kormány sem zárkózhat el attól, hogy bármely ügyben figyelembe ne vegye az angol kormány előterjesztéseit s az egyezmény nem tartalmaz semmi olyant, mely más hatalmak helyzetét és kötelezettségeit érintené, gátat vetne az angolelleses izgatásnak stb. Japán részről ezt a japán érdekeknek oly igen megfelelő megegyezést örömmel fogadták s dicsérték Anglia politikai bölcsességét; viszont az angol kormány már kezdetben kijelentette, hogy a kínai angol politika alapvonalain mit sem változtat a megegyezés.

Már az angol politika sem fogadta szívesen ezt a fordulatot, annál jobban felháborodtak rajta a magukat elárultnak érző kínaiak és főképpen az amerikai közvélemény, mely nemcsak anyagi érdekből, de emberi érzésből is melegen rokonszenvezett a kínaiak japánellenes szabadságküzdelmével. A tengelyállamok sajtója, akárcsak az amerikai és kínai közvélemény, viszont figyelemreméltóan kommentálta Anglia »meghátrálását«. Holott rövidesen kitudt, hogy Angliát mi készítette erre a szokatlan engedékenységre, mely angol és amerikai kommentátorok szerint egyenlő volt a méltatlansággal és

megalázkodással. Éppen ebben az időpontban folytak a moszkvai orosz-angol-francia tárgyalások Molotov és William Strang, a különleges angol megbízott között s ezek kedvező látszatú, bár ismeretlen eredményű befejezésére nyilvánvalóan nagyon nagy hatással lehetett az angol-japán előzetes megegyezés, mellyel Anglia a távolkeleten mintegy magára hagyta egy pillanatra az iránta ezen időben némi érdektelenséget mutató orosz, illetve amerikai kínai politikát. A tokiói megegyezésnek mintha aztán meg is lett volna az eredménye pillanatnyilag; míg az angolelles japán irányzat nemhogy gyengült, hanem csak erősödött, Oroszországgal eredményt értek el a moszkvai tárgyalók és az amerikai külpolitika, kilépvén eddigi látszólagos passzivitásából, különleges és figyelemreméltó rendszabályokkal fordult Japán ellen, ami óriási mértékben megszilárdította Anglia helyzetét s ettől fogva Anglia is kemény és szilárd magatartást tanúsított Japánnal szemben. Amint nyilvánosságra jutott az angol-japán előzetes megegyezés, az amerikai kormány rögtön felmondotta az amerikai-japán kereskedelmi szerződést és egészen nyíltan gazdasági háborúval fenyegette meg Japánt, mondván, hogy semmiképpen sem hagyja csorbítani kínai érdekeit. A kereskedelmi szerződés felmondása azért lényeges, mert így elvész annak a lehetősége, hogy Japán Amerikából kaphasson fegyverszállítmányokat, — amelyeket aztán nemcsak Kína, hanem Anglia és Amerika érdekei ellen használhat fel. A kereskedelmi szerződést 1911-ben kötötték s a felmondás 1940 január 26-án lesz hatályos; Amerika a felmondó jegyzékben nem céloz ugyan nyíltan a távolkeleti helyzetre, de célzást tett olyan körülményekre, melyek miatt a szerződés felülvizsgálatra szorul...

Különben az amerikai közéletben közben hatalmas hullámokat vert Roosevelt elnöknek a kongresszushoz intézett üzenete, melyben Corden Hull külügyminiszterrel folytatott tárgyalásai eredményeként az ú. n. semlegességi törvényjavaslat haladéktalan megszavazását kérte; ez a gyakorlatban az ú. n. fegyver kivételi tilalom megszüntetését jelenti, vagyis, hogy háború esetén Anglia szabadon juthat amerikai gyártmányú fegyverekhez. Bizonyos amerikai gazdasági köröknek sikerült elérniük, hogy a semlegesség! törvény tárgyalását elhalasztották; ezek a gazdasági tényezők nagyon rossz néven veszik Rooseveltnél elnöknek demokratikus szociális politikáját és most ilyen különleges módon viszonyozták az elnök reformjait, mely annyira érintette többszörös profitjukat. A semlegességi törvény a gyakorlatban azt a paradox helyzetet akarta megszüntetni, hogy míg Japán szabadon kaphatott amerikai gyártmányú fegyvereket, addig Angliába lehetetlen volt a fegyverszállítás; Rooseveltnél elnök nem oktanul hivatkozott tehát az európai helyzetre, mikor kérte a törvény megszavazását, bár ismételt kijelentései szerint maga sem hisz közeli válságban, viszont egyes amerikai körök az elnök politikájával szemben máig is a teljes elzárkózás hívei. Maga az amerikai-japán kereskedelmi szerződés felmondása igen ösztönzőleg hatott Angliára s újra kialakulóban van a közös távolkeleti angol-amerikai eljárás; Anglia is élénken foglalkozik a gondolattal, hogy szintén felmondja a saját kereskedelmi szerződését Japánnal, míg az amerikai közvélemény és hivatalos politika viszont fenn hangsztatja, hogy ezután majd Anglia nem áll egyedül Japánnal szemben. Chamberlainnek július 31-én tartott beszéde már nyíltan számolt az új helyzettel; hangoztatta, hogy a távolkeleten Anglia mit sem enged jogaiból; majd meg az angolelles japán hangulat hatása alatt Halifax külügyminiszter ugyanígy nyilatkozott s kijelentette, hogy Angliától távol áll, hogy elrontsa viszonyát Kínával Japán kedvéért. Ilyen körülmények között érthető, hogy megakadtak az angol-japán gazdasági tárgyalások is s a tengelyhatalmak éppen úgy, mint a demokráciák, azzal a közeli lehetőséggel számolnak, hogy Japán nyíltan csatlakozik az olasz-

német katonai szövetséghez. Ezalatt Anglia mindent elkövet távolkeleti érdekei és magányos alattvalói védelmére, de természetesen mégsem járhat el olyan módszerekkel, mint az Európától és Ázsiától biztonságosan elszigetelt Amerika.

A TÁVOLKELETI HELYZET mellett a hónapok óta húzódó angol-francia-orosz tárgyalások foglalták le a nyugati külpolitika figyelmét; de míg a távolkeleti kérdések szinte brutális nyíltsággal állottak szemben az európai és amerikai diplomáciával és közvéleménnyel, egyben nyilvánvalóvá tevén azt is, milyen közeliek az összefüggéseik az aratási időszak utánra előkészülő és Danzig körül kirobbanó válsággal, addig a moszkvai tárgyalásokon továbbra is bizonyos titokzatosság uralkodott. Nyilvánvaló volt már kezdettől fogva, hogy a Szovjet nagyobb szavatosságot kíván magának, mint amilyent a demokráciák akartak nyújtani; hiszen Oroszország számára az sem közömbös, milyen politikai rendszerek uralkodnak a környező balti államokban, ahol — elsősorban Finnországban — már úgyszólván előrehaladt a német penetráció, ami viszont szintén eléggé érthető, hiszen a kis balti államoknak nincsenek kellemes emlékeik Oroszországról, bármilyen rendszer uralkodjék is ott. A nyugati hatalmak bizonyos tartózkodással fogadták Oroszország azon igényét, hogy a kölcsönös garancia terjedjen ki a balti államok belpolitikai rendszereinek megváltozhatatlanságára is s Anglia nehéz távolkeleti viszonyai megindokolják attól az orosz igénytől való tartózkodást is, mely szerint Anglia és Franciaország garantálja a Szovjet keleti határait is. Hasonlóképpen hosszas viták folyhattak arról is, mit kell közvetett és közvetlen támadásnak tekinteni; Oroszország szerint a balti államok belpolitikájának nemzeti szocialista irányban való megváltoztatása azonos a közvetett támadás fogalmával.

Így húzódtak, folytonos megszakítások meg új utasítások küldése között a moszkvai tárgyalások, melyeknek befejezése csak július végére sikerült, mikor az angol főmegbízott, William Strang eltávozhatott Moszkvából. Egyik lényeges eredménye lehet a hosszas tárgyalásoknak az is, hogy mintha sikerült volna áthidalni a Lengyel- és Oroszország közötti tartózkodást; ha Lengyelország nem küld is katonai küldöttséget Moszkvába, a harcoló orosz hadsereget ellátná nyersanyaggal és szénrel s viszont az orosz termelés is bekapcsolódna a lengyel védelembe. A moszkvai tárgyalások sorát most már az augusztus elején Oroszországba utazó angol és francia katonai küldöttségek folytatják, — tudott dolog, hogy Oroszország, melyet a danzigi ügyek elfajulása, a távolkeleti helyzet és Anglia és Amerika távolkeleti együttműködése, majd meg a japán-angol megegyezés híre, illetve az ellene is irányuló japán akciók igen szorítottak, most már kedvezőbben fogadta a számára is elfogadhatóbb angol és francia javaslatokat, de különleges súlyt helyezett immár a konkrét katonai megbeszélésekre. Ha tehát a moszkvai tárgyalásokról és az angol-francia-orosz biztonsági megegyezésről még nem bírnak kedvezőbb hírekkel, annyi mégis bizonyos, hogy a katonai tárgyalások megkezdése igen jelentős és reményteli ténynek látszott, amely után annál nagyobb csalódás következett ...

A nyugati államok és Oroszország biztonsági szerkezetével kapcsolatos Lengyelország helyzete is; az Oroszország iránt kezdetben tartózkodó Lengyelországot a német helyzet éppen úgy közeledésre bírta Oroszország felé, mint ahogy a távolkeleti helyzet többek között Lengyelországhoz közelítette Oroszországot is, mert felismerte a danzigi kérdés és a japán akciók közeli kapcsolatait; azonfelül Lengyelország a nyugati hatalmak révén is közel jutott Oroszországhoz és némely híradások szerint elkezdődtek bizonyos lengyel-orosz katonai és gazdasági megbeszélések.

Ezek a tárgyalások nyilvánvalóan kapcsolatosak azzal az együttműködéssel, amelybe egymással a lengyel és az angol hadsereg lépett s melyhez háború esetén az orosz és az angol és francia haderő is csatlakozik. Lengyel tisztek szolgálnak máris az angol hadseregben és Ironside tábornok, a tengerentúli haderők főparancsnoka július közepén igen figyelemreméltó látogatást tett Varsóban, mely kapcsolatos a közös vezetés kérdésével, valamint a lengyel és angol tényezők között a hadianyagellátással, katonai üzemekkel, a háborús gazdasággal foglalkozó tárgyalásokkal és egyéb gazdasági megbeszélésekkel, melyben a lengyel belpolitikában eddig is igen jelentős Koc ezredesnek volt nagy szerepe. Ha a moszkvai tárgyalások bizonyos fokig szőkébb ügyei voltak Angliának, Franciaországnak és Oroszországnak, jelentőségük ilyen módon messzire kiszélesedik, hiszen ezek a tárgyalások amúgyis eredményei annak a helyzetnek, melynek gyújtópontja most a danzigi kérdés és a körülötte támadt német-lengyel ellentét.

MIALATT AZ ANGOL-LENGYEL katonai és gazdasági tárgyalások javában folytak s mialatt Anglia hatalmas kölcsönnel sietett Lengyelország támogatására, érdekes megbeszélések történtek bizonyos angol és német megbízottak között: ezek a megbeszélések, melyek a mai angol-lengyel kapcsolatok mellett pillanatnyi lehangoltságot keltettek Lengyelországban és Romániában is, azt mutatják, hogy sem német, sem angol politikai tényezőkben nem halt még ki a remény a két hatalom meg egyezése iránt.

Ezek a megbeszélések világos következményei annak az angol aggodalomnak, hogy egy európai válság esetén előfordulhat, hogy Németországban messzemenő szociális és politikai fordulat következik be és a Chamberlain vezetése és képvisellete alatt álló, erősen kapitalisztikus orientációjú City-politika nem örvendene túlságosan egy ilyen fordulatnak, melynek hatásai alól Anglia gazdasága és társadalma sem vonhatná ki magát; meg-megújulnak tehát azok a kísérletek, melyek reá szeretnék bírni a mai német rendszert, hogy térjen vissza az európai népek társaságába, hiszen Anglia kapitalista rétegei még mais szívesebben vennék a német-angol jó viszonyt, mint a kétes kimenetelű orosz szövetséget. Németország tényezői szintén tisztában vannak ezekkel az angol aggodalmakkal s a maguk részéről azt hangoztatják, hogy hiszen Németországnak eszeágában sincs az erőszakos keleteurópai expanzió, semmi mást nem akar, mint hogy biztosítani tudja nyersanyagellátását és létalapjait és természetes vezető gazdasági kapcsolatait Kelet-Európával. Az angol kormány közben állandóan érdeklődött Németország világbékefeltételei iránt s több ízben meggyőződést véltek szerezni róla, hogy Németország maga is elutasítja a danzigi kérdés erőszakos megoldását.

Ebben ahangulatban érkezett Londonba július közepe után Göring egyik legbizalmasabb híve, Wolhltat gazdasági megbízott, aki hivatalosan a nemzetközi bálnavadász-értekezleten vett részt a vadászatot igen kedvelő Göring vezértábornagy megbízásából; közben azonban élénk megbeszéléseket folytatott egyfelől a menekültek vagyonának bizonyos arányú kiviteli lehetőségéről, a zsidó kivándorlók sorsáról, az új német-angol fizetési egyezményről s a cseh-morva protektorátus angol gazdasági vonatkozású dolgairól; elsősorban Sir Horace Wilsonnal, Chamberlain ismert intim tanácsadójával érintkezett. Amerika aggódva és rosszalólag figyelte ezeket a londoni megbeszéléseket, melyek részleteiről alig szivárgott ki valami: a protektorátust érintő pénzügyi megállapodásnak mondják, Anglia ténylegesen elismerné a cseh-morva protektorátus fölötti német jogosultságot; más okokból aggódott Lengyelország is. Hogy ezek az aggodalmak az angol

politika sokat bírált Chamberlaint cunctatori és enyhítő vonalvezetése iránt nem voltak alaptalanok, mutatják azok a feltűnő hírek, melyek Wohltat és Sir Horace Wilson, majd meg Hudson kereskedelmi államtitkár megbeszéléseiről csakhamar napvilágot láttak. Az angol kormányzat ezek szerint bizonyos mérvű lefegyverzés fejében ezermillió fontot kínált volna Németországnak s kondominiumot az afrikai gyarmatokon. Az angol politika körében a Hudson államtitkárnak tulajdonított s később dilettánsnak jellemzett ajánlat óriási feltűnést és felháborodást keltett; Chamberlainnek heves támadásokat kellett elhárítania; Olaszország sem volt elragadtatva ettől a német-angol közeledéstől; maguk a hivatalos német vélemények meg úgy hangzottak az ügy kipattanása után, hogy Németország nem hagyja megvásároltatni magát s az egész Hudson-féle ajánlat nem is szolgált volna másra, mint hogy kompromittálják Németországot, — maga Chamberlain egyébként nem vet gátat a németellenes izgatásnak, kettős politikát folytat Németországgal szemben. Érthető, hogy a felkészült és szilárd Franciaországban sem keltett kedvező hatást Chamberlain újabb kísérlete, mely még mindig arra mutat, hogy szívesen keresne kapcsolatot a német politikával.

A chamberlaini politika, tartják sokan, a München utáni csalódást követően átvette az Eden-Churchill-féle csoport számos magatartását, de még mindig túlságosan is kettős értelmű ahhoz, hogy egyfelől megnyerje Németországot, másfelől meg teljes bizalommal állítsa maga mögé az erélyes angol fellépés híveit; éppen ez a kettős, cunctatori magatartás az, mely miatt Európa tovább csúszik a bizonytalanság, a háborús veszedelem felé, az „idegek háborújának“ kiszámíthatatlan mélységeibe.

MERT HISZEN szemmel látható, hogy Németország irányában csődöt mondtak az angol politika módszerei s maga Németország úgy érzi, hogy Anglia be akarja keríteni, tönkre akarja tenni és reá akarja zúdítani egy új háború veszedelmeit; ennek következtében a német politikát újabban bizonyos önvédelmi pszichózis jellemzi, mely kifejezésre jut a propagandában éppen úgy, mint a lengyel és a danzigi kérdés kezelésében. Ilyen körülmények között érthető, hogy a tengelyállamok között a kezdeményezés most Németországé, mely nem győzi hangoztatni Olaszországgal való szolidaritását, ha viszont vannak, kik feltételezik nem egyszer: Olaszország a maga saját szempontjai szerint nem egyszer mintha mérséklőleg hatna Németországra, melyen belül a hadsereg is bizonyos mérsékletet képvisel. Az olasz politika sem habozik minden alkalommal kifejezni a német magatartással való érdekazonosságát; de közben természetesen — minden feszültség mellett is, minden olasz hadgyakorlat mellett is, mely szerint az ellenség a nyugati Alpok felől tör a Po síkságára — vannak nézetek, melyek, sajnálván az olasz-francia balviszonyt, a latin szolidaritást hangoztatják, túl az aktuális politikán, elsősorban szellemi, humánus értelemben.

Ha meddők is azok a feltételezések, melyek ellentéteket sejtnek a német és olasz politika között, természetes az is, hogy a szoros érdekazonosság és barátság kedvéért Németország bizonyos dolgokban messzemenőleg méltányolja az olasz érzékenységet. Így a német népi és faji álláspont Olaszország biztonsága és belső nyugalma kedvéért engedményre kényszerült a déltiroli kérdésben; erről az ősi német vidékről, az európai-latinos-déliés német műveltség e középkori otthonából, a Minnesingerek földjéről, Walter von der Vogelweide hazájából a német és olasz politika egyetértése elköltözteti a németeket; akik ottmaradnak, azonosulnak Itáliával; akik meg elmennek a birodalomba, túl a Németország és Itália közti sok veszélyes emléket idéző hágón, a Brenneren, azoknak le kell mondaniok olasz állampolgárságuk-

ról; ezzel Olaszország egy igen kellemetlen irredentától szabadul, mely nem szünetelt a déltiroliak közt minden német-olasz jó viszony között sem; az ügynek energikus és gyors megoldása az olasz bel- és külpolitika határozott sikere.

Olaszország egyebekben szorosán tartja magát a német politika vonalvezetéséhez és állandók a hivatalos olasz megnyilatkozások, melyek a teljes olasz-német érdeazonosságot hangoztatják; ennek folytán, Németország kedvéért, mintha csökkent volna az olasz külpolitika ismeretes régi kelet-középeurópai külön vonalvezetése; a legjobban látható ez az olasz-lengyel viszonyon, mely — párhuzamosan a német-lengyel viszony elromoltával — szintén igen rosszabbodott. Bár Olaszország állandóan hangsúlyozza, hogy Németországnak mennyire igaza van a danzigi kérdésben, közben azonban nem mulasztja el kijelenteni azt sem, hogy Danzig nem éri meg a háborút. Figyelmes szemlélők tehát elégtétellel látják az olasz politikának a lehetőségek közötti békés törekvéseit, aminek tanúbizonysága volt például a Mussolini által bejelentett szicíliai földreform, mely az első eset a fasiszmus korszakában, hogy Itáliában hozzányúlnak a nagybirtokhoz; tudvalevőleg Itália ma is a nagy latifundiumok és a szomorú elhagyatottságban élő, földtelen parasztok országa s a szociális bajokon a fasiszta kormány egyéb intézkedések mellett afrikai telepítésekkel óhajtott eddig segíteni; a mostani bel- és külpolitikai helyzet azonban a tervezett földreform okait hangulatilag ma már jól megmagyarázza; mindenestre jelentős ez a kezdemény, ismervén a fasiszmus eddigi konciliáns magatartását a nagybirtokkal és nagytőkével szemben, mely szívesen vette, hogy az új olasz rendszer lebírja a mélyből feltörő szociális erőket.

A tengely egyetértésének szempontjából kell megítélnünk Ciano külügyminiszter júliusi spanyolországi látogatását is; bár Spanyolország, a komintern-ellenes egyezményhez való csatlakozáson kívül, eddig tartózkodó magatartást tanúsított a tengely nagy európai törekvéseivel szemben s túl a világnézeti rokonszenveken egyfelől saját belső újjáépítésével volt elfoglalva, másfelől meg nem hűnyhatott szemet afölött, hogy az angol politika nem lehet éppen érdektelen a spanyolországi német és olasz befolyással szemben. Különben is — úgy tetszik ez a mai rendszerre is nyilván elgondolkozhatóan ható különféle rejtelmes merényletekből — mintha a spanyol helyzet nem lenne még ma sem belsőleg teljesen tisztázott s a német- és olaszellenes radikális-szocialista küzdelem erői még ma sem csillapodtak a mélyben. Ilyen körülmények között természetes, hogy a mérsékeltbb spanyol pártokkal és a legitimistákkal szemben a fasiszmushoz igen közelről rokon falangisták jutnak Franco rendszerében előtérbe s ezek a belpolitikai változások valahogyan kapcsolatosak is Ciano spanyolországi tartózkodásával. A Falanx most már elnyelte az összes konzervatív spanyol erőket, legutóbb a hadsereget is, melynek vezetői nem mindenben értettek egyet a Falanx politikájával, ami különben némely nagyérdemű tábornokok visszavonulására vezetett. Utána a hadsereg is teljesen beolvadt a Falanx táborába. Különben a spanyol belpolitikában még mindig szemben állanak a nagybirtok és a szociális haladás hívei s úgy tetszik, Franco a különféle belső nehézségeket olasz s német példára akarja megoldani.

A TENGELYHATALMAK egyetértésére Németország javára külön alkalomként nyilatkozott a danzigi kérdés, illetve a német-lengyel viszony ügye. A Danzigra vonatkozó német igényekre a lengyelek azzal válaszoltak, hogy ugyanilyen alapon nekik is joguk van Kelet-Poroszországra, ami viszont kítűnő alkalom volt a német propaganda számára, hogy megfelelő világításban mutassa be Lengyelország támadó szándékait. Mialatt a lengyel politika

a danzigi status quo-t akarja Lengyelország elemei életérdekeinek megfelelően fenntartani, addig a lengyelelles német propaganda most már nem is operál túlságosan a népek önrendelkezési jogának hangoztatásával, különösképpen nem Nyugat-Európában, mert hiszen a cseh kérdés megoldása óta maga is letért erről az alapról; a danzigi kérdésben most már mindkét részről pusztán hatalmpolitikai indítékok szerepelnek, melyek bonyolultságához a lengyel érdekek védelme mellett hozzájárul az a várakozás is, ahogy a népi és területi növekedésre, általában a diktatúrák természete szerint sikerre beállított nemzeti szocialista közvélemény türelmetlenül várja az annyszor elodázott danzigi csatlakozást. Viszont a lengyelek nem csehek és páratlanul ügyes diplomáciájuk mostanáig elérte, hogy e kérdést nem lehetett a Csehszlovákiában és Ausztriában megszokott módokon megoldani.

A német politikát természetesen nem riasztja vissza a maga dinamizmusában a lengyelek és szövetségeseik, a nyugateurópai államok készültsége; már említettük ezzel kapcsolatban azt az önvédelmi pszichózist, mely a tettrekész és elhatározott Németországban uralkodik és mely úgy véli, hogy a danzigi kérdés már kinőtt helyi méreteiből s a nyugati és keleti hatalmak németellenes eljárásának ürügyévé nagyobbodott. A magát fenyegetve érző Németország mindent elkövet, hogy önmagát és a hozzá hajlamos némely külföldieket meggyőzze arról, hogy a lengyeleknek támadó szándékaik vannak Németországgal, főképpen Kelet-Poroszországgal és Danziggal szemben, amire kétségtelen alkalmat adott az a tény is, hogy válaszul a nagyszámú Danzigba kirándult német SS. és SA. fiatalemberre, nagyszámú lengyel vámoróság is tartózkodik a városban a lengyel érdekek védelmére. Figyelemre méltó ezzel kapcsolatban az is, hogy mintha a folytonos elodázás megosztotta volna a danzigiakat; a nemzeti szocialista hangulat mellett számos az a réteg is, mely a lengyel kereskedelemről él. Danzig évszázadok óta máig ennek köszönheti a maga gazdagságát és fejlődését, ez a társadalmi réteg természetesen szívesen venne valamilyen közvetítő megoldást. Most már az a helyzet, hogy minden német-lengyel megegyezést megakadályoz a danzigi nemzeti szocialista vezető társaság és ebben különösképpen jelentős szerepre tett szert a gyakorta Hitlerhez utasításokért utazó Förster körzetvezető: beszédeiben nem győzi buzdítani a danzigiakat, hogy elkövetkezik majd a Führer intésére az egyesülés ideje, — azonkívül meg élesen támadja a lengyelek politikáját, mert ez szerinte támadó jellegű. Hogy a danzigi lengyel politika támadó jellegű, ezt a danzigi nemzeti szocialista tényezők abból következtetik, hogy Lengyelország Rydz-Smigly marsall és Beck külügyminiszter ismételt kijelentései szerint, az angol-lengyel paktummal egybehangzóan, támadásnak tekint minden olyan legcsekélyebb változást, mely német irányban Danzig jelenlegi helyzetét megváltoztatja; ez esetben Lengyelország felhatalmazottnak érzi magát fegyveres közbelépésre s egyidejűleg működésbe lép az angol garancia.

Danzig státusának változtathatatlansága korántsem következik valamilyen lengyel makacsságból és támadó szándékból; de következése annak a tételnek, hogy a mostani danzigi helyzet Lengyelország függetlenségének és biztonságának záloga. A lengyel felelős tényezők azonban korántsem zárkóztak el a tárgyalásoktól és a megegyezéstől; de ismerve a német politika mai rendszerét, félnek a csehszlovák példától; azonkívül, Rydz-Smigly szavai szerint, nem ismernek el egy olyan megegyezést, ahol az egyik fél csak kap, a másiktól meg mindent elvesznek. Német részről gyakran tettek ezen időben szemrehányásokat az angol politikának, mely németellenes irányban tüzelte volna fel a lengyeleket, ahelyett hogy lehetőséget nyújtott volna a danzigi kérdés német szellemű megoldására, — hiszen német részről vita tárgya sem lehet, hogy a danzigiaknak vissza kell témiük a birodalomba.

Közben pedig vámháború tört id Lengyelország és Danzig között, ami a danzigi gazdasági helyzetre romlasztóan hatott; ez a fokozatos gazdasági romlás pedig kitűnő német agitációs anyag s a nemzeti szocialista vezetők nem is bánják a viszonyok ilyen alakulását, sőt nyíltan hangoztatják a Németországgal kötendő vámúnió követelését, ami viszont érdekes új helyzetet teremtene a Lengyelországgal való kereskedelemre beállított danzigi gazdaságban. A vámkonfliktus és a nem egyszer véresen végződő összetűzések eddig békésen oldódtak meg s a danzigi szenátus teljesítette volt a lengyel kívánásokat.

A danzigi kérdés így egyre veszélyesebb kelevénye az európai politikának; többé már nem helyi ügy, de olyan nehéz probléma, mely körül bármikor kirobbanhat az általános válság, az új világháború. S bár mindkét fél elszánt, különösképp a nemzeti függetlenségükért s szabadságukért mindenre kész lengyelek, egyik fél sem vállalta mostanig a kezdés kockázatát.

Így került sor augusztus közepén az annyi kommentárral kísért salzburgi találkozóra Ribbentrop német és Ciano olasz külügyminiszter között, mely után Ciano még Hitlerrel is tanácskozott. Híre járt, hogy Olaszország mérséklőleg hatna közre, avagy öthatalmi értekezletet javasol; ezzel szemben olasz részről kijelentették, hogy a tengely teljesen szilárd s Olaszország mindenben azonosítja magát Németországgal. Ellenőrizhetetlen forrásból híre járt, hogy a német expanzív vágyak és erők Magyarország felé vezetettnek le; ezt a felelőtlen és különleges állítást is sietve megcáfolták az illetékesek, éppen úgy, mint a magyar-német katonai szerződés hírét. Ha Ciano kissé korán repült is haza Hitlertől, mégis hangsúlyozzák mindkét helyen a teljes német-olasz azonosságot, de hozzátesszik, hogy a tárgyalásoknak döntő fontosságuk lesz az európai helyzet alakulására, különös tekintettel a danzigi kérdésre. Ezekben a napokban a világ ismét érezhette azt a rettenetes szorongást idegeiben, mely véle jár a megszokottá fajuló válságokkal. Mindenkit megremegtetett a közelgő háború rettenetes lehetősége.

Szemlénk már lezárult, mikor megérkezett a német-orosz kereskedelmi megegyezés megkötése után a német-orosz megnemtámadási szerződés híre; Németország ezzel a meglepő fordulattal válaszolt a nyugati demokráciái bekerítési törekvéseire; az egész fordulat most már érthetővé teszi a Szovjet különleges magatartását: mert hiszen nyilvánvalóvá lett, hogy Oroszország kétfelé tárgyalt egyszerre. A nyugati fővárosok politikai körei alig tudnak magukhoz térni a kellemetlen meglepetés, a lehangoltság és a csalódás hangulatából: valóban, a német-orosz megállapodás s Ribbentrop moszkvai útja egészen új lehetőségeit nyitja meg a „kontinentális“ világpolitikának s mérhetetlen változásokat von majd nyilván maga után.

LYON, PÁRIZS, LIÉGE

— Két irodalmi kongresszus margójára —

EGY KONGRESSZUS — ha még olyan ártatlan témát tűz is ki maga elé, mint a lyoni irodalomtörténeti nagygyűlés: a műfajok kérdését — magán hordja a mai Európa arculatát. Cseh delegátusok nincsenek: néhány évvel ezelőtt még hangosan és számosan szerepeltek mindenütt a szellemi Európa szalonjaiban. Oláhok, angolok nem jöttek. Ne kutassuk az okat. Olaszországból is csak egy professzor jött, mutatóba: a rokonszenves Italo Siciliano, a kitűnő ViŰon-kutató, aki — budapesti tanárságának emlékeit újítva — lelkes magyar üdvözlésekkel dokumentálja a szellemi együttműködés egyik tengelyének szilárdságát... Jugoszlávia csupán egy Markovics nevű irodalmi emberét küldte, aki igyekezett is három helyett hozzászólni a vitákhoz. Németországból Cysarz jött: határozottan ő lett a kongresszus sztárja, alelnökké választották, nagy ambícióval elnökölt, háborús rokkantsága mély rokonszenvet keltett és lobogó fiatal temperamentuma megnyerte mindenkinek a szívét. Más kérdés, hogy egy túlnyomóan francia nyelvkultúrájú társaság tudta-e követni az ő egyéni stílusának eruptív-misztikus szárnyalásait. Mindenki csodálta, de igen kevesen értették... Jelen volt még német részről Kurt Wais tübingai professzor, aki drámatörténeti erudíciója mellett még a francia nyelvű vitában is jeleskedett, — és a bonni Rothacker, aki mint „malevolus auditor“ a filozófus páholyából nézte az irodalmárok csetepatéját; megjelent Cysarz előadásán a lyoni német konzul is. Ezt az érdeklődést nem minden diplomatáról lehet elmondani, pedig Franciaországban a politikai harc sokszor az „universitaire“-ek, az egyetemi társadalom és az irodalom frontján zajlik le. Legjobban dokumentálja ezt a tételt az a tény, hogy a kongresszus védnöke és első szónoka Herriot volt, az École Normale volt növendéke, akiben gimnáziumi tanárság, lyoni polgármesterség és miniszterelnökség a legszebb szintézisben egyesülnek. A szétzaggatott Európa agyonhajszolt politikusa szívesen menekül arra az idilli oázisra, amit számára az egykori kollégák vitatkozása jelent, örömét fejezve ki azon, hogy Európa mai viharos légkörében vannak még szabad lelkek, akik szellemi együttműködésre gyűlnek össze... És hogy még mindig tud a tudós irónia nyelvén beszélni a képviselőház volt elnöke, mutatja az a baráti hangulat, amit a kongresszus tagjaiban keltett, mikor mesteireiről, Brunetiére-ről és Bédier-ről emlékezett meg, akik mindketten az irodalmi műfajok elméletének és történetének alapvetői voltak. Egyszer — mondotta Herriot — azzal a kérdéssel fordultam Bédier-hez, a Collège de France adminisztrátorához, hogy miért nem folytatta Brunetiére nagy munkáját, mely az első kötet után csonkán maradt? Azért, — válaszolta Bédier — mert annak idején az École Normale-ból egy merész ifjú igen rosszmájú kritikát írt a könyvről és Brunetiére elkedvetlenedett... — „E merész ifjú — tette hozzá kedves humorral Herriot — én valék.“

Három nemzet szerepelt különösebben a kongresszuson — és ennek tálán van némi szimbolikus jelentősége: — a francia, a lengyel és a magyar. Franciának számítom tágabb értelemben véve a belgát és a svájci franciát is, bár a dolog — erről még szólni fogok — nem intézhető el egy szóval. A franciák voltak természetesen a hangadók, nemcsak azért, mert — Budapest és Amsterdam után — a mostani harmadik kongresszust a francia kultúra egyik legrégebb fókuszában rendezték, hanem mert a háború után a franciák vették át az irodalomtudomány adminisztratív vezetését, ami persze nem jelenti azt, hogy Németországból ne indult volna ki szellemi mozgalom ezen a téren, pl. a szellemtörténeti irány, amelyet főképpen a „Vierteljahresschrift für Geistesgeschichte“ és köre képvisel, de amely korántsem azonosítható a magyar szellemtörténeti iránnyal. Érzett az egész kongresszuson a nagystílus vezér hiánya: mindenki a távol Kanadában oktató, önkéntes száműzetésbe ment Baldenspergerre gondolt, aki a budapesti kongresszust olyan fölényes eleganciával dirigálta. (Azt mondják, azért fogadta el a kanadai francia egyetem meghívását, mert nem választották be az Akadémiába...) Ilyenformán a kongresszus szellemi vezérlete Paul Van Tieghemre hárult, a tizennyolcadik századi preromantika egyik fölfedezője, aki nemrégiben adta ki nemzetközi közreműködéssel az európai irodalmak szinkronisztikus bibliográfiáját (ahol például Zrínyi Pascal mellett lép föl, Bód Péter Magyar Athénása egy rubrikába kerül Lessing Laokoonjával és Marmontel Belizárjával, a Viráregék egy gyékényre a Fleurs du Mal-lal: mennyi részlettanulmány nőhetne ki ezekből a párhuzamokból!) és aki a Revue de Synthése című folyóiratban évről-évre beszámolót ad az európai irodalomtudomány fejlődéséről, eseményeiről, nem felejtve ki a magyar kritikát sem. Van Tieghem mellett a szellemi és technikai előkészítés munkáját Raymond Lebégue rennesi professzor vállalta, akit a tizenhatodik század specialistái mindenütt ismernek. Az udvariasság azonban úgy kívánta, hogy ne francia legyen az elnök: Folkierski lengyel irodalomtörténésznél, aki anyai ágon francia származású, kitűnőbbben senki sem képviselhette volna az európai romantika és latin szellem két pólusának szintézisét... A főtítkár Hankiss János lett, akinek nagy érdemei vannak a kongresszus megalapítása körül és első budapesti rendezésében. (Erre a budapesti elindulásra, amely mindenestre a magyar tudományosságna nagy morális sikere volt, még ma is történik hivatkozás; ez a magyarázata annak is, hogy a kongresszus szellemi háttere a Helicon c. általános irodalomtudományi és esztétikai folyóirat Debrecenben jelenik meg, Hankiss János szerkesztésében.) Ilyen módon lengyelek, belgák és magyarok vezetése alá került a kongresszus munkája.

A négynapos vitát kellemesen szakították félbe fogadások és városnézés (a legszebb dicséret amit Lyonról sokan megállapítanak: hasonlít a fekvése Budapesthez); kirándulás Viennebe, ahol római vízvezeték, amfiteátrum és egy teljes épségű templom hirdeti az antik szellem „műfijainak“ örök voltát; fölfedező utak a lyoni konyhaművészet és a délfraancia borok lelőhelyein; eredeti lyoni bábjátékok megtekintése egy szellemes abbé magyarázó előadása mellett...

A vita kézzelfogható eredménye annak az örök ellentétnek újból való fölismerése volt, ami a romantikát a klasszikus diszciplinától elválasztja: egyik oldalon a műfajok létezésének teljes elhanyagolása a költői szabadság és „lángész“ nevében, a másikon az irodalmi formák, hagyomány, kompozíció-keretek fegyelmező uralma a „műalkotó“ és közönsége harmonikus együttműködésében... Erre a fölismerésre két úton lehetett eljutni: az irodalmi tények ismerős, megszokott talaján vagy az irodalomfilozófia ködösebb régióiban. Voltak, akik egyszerűen kijelentették, hogy az irodalom-

történet nem más, mint a műfajok története; mások a művészi alkotás „transzcendentális“ szükségszerűségeit emlegették, vagy szinte metafizikai fontosságot tulajdonítottak annak a problémának, hogy van-e műfaj (pl. ballada, romantikus dráma, történelmi regény) — és a műfajfogalom „nominalista“ vagy „realista“ lehetőségeit vetették föl, nagy megrökönyödést okozva egy némely pozitivistá filológus lelkében. Akik a műfajok létezését kétségbe vonták, körülbelül abba a túlzásba estek, mint azok az orvosok, akik szerint nincs betegség, csak betegek vannak!

Nem számítva azt a színes és ragyogó mondat-tűzijátékot, mikor Cysarz jellemezte a modern német próza sokféleségét és dinamizmusát — abban a régióban látva a dolgokat, ahol az irodalom költői felelet valamely filozófiai kérdésre — a kongresszus szellemi delelője Kohler berni professzor előadása volt, amely előkelő dialektikával átfogó elvi alapokra igyekezett összehozni a széthulló anyagot. Aki látta és hallotta Kohlert, amint amúgy sem nyájas egyéniségével, puritán szigorú modorral trónolt eleven és holt műfajok fölött, Dantéra a szabályok megtartójára hivatkozva a „rend!“ jelszavát hangoztatva, a műalkotás diszciplinátságát, gonddal-szerkesztettségét fejtegetve, az irodalmi diktátorokra gondolhatott, a „szabályosság“ Gottschedjére, a szavak és szótagok tirannusaira... Kohler vetette föl a kollektivitás fogalmát az irodalmi képletek létrejöttével kapcsolatban: az utána következő szónokok, amennyiben nem konkrét történeti anyagot hoztak, többé-kevésbé nem tettek egyebet, mint pro vagy contra állást foglaltak Kohler téziseivel szemben.

Egy másik — ezúttal humorban végződő — vitát provokált a párizsi színháztörténész Fuchs fölszólalása, aki a műfaj fogalmán belül elkülöníteni kívánta a kötött formákat, amiket mint keretet, készen kap a költő: a szonettet, a balladát, amely ajánlással végződik és nem tévesztendő össze az epikus balladával.... A túlságos theória-alkotás veszedelmétől talán az óvta meg a kongresszust, hogy a francia nyelv szelleme nem alkalmas a terminusok gyártására. Hankiss például inkább csak kuriózumképpen idézte a „systemophile“ (rendszer-rajongó) szót, de a helyzetdalt már ő is németül fejezte ki: „Rollenlyrik“... Cysarz ilyen terminusokat használt, mint: „gemeinschaftsgebunden, Gegenstandsbedingtheit, Wirklichkeitlichkeiten, seherisch-beschwörerische Prosa.“

Nem volt érdektelen a nemzeti ambíciók szempontjából figyelni a társaságot. A németek igyekeztek franciául is beszélni, amit Hankiss János könnyű szerrel viszonzott német mondatokkal, a lelkes és mindenhez értő Van Tieghem pedig a franciák sajátos német kiejtésével honorált. A franciák között egyébként a legkevésbé kozmopolita és a legsovínisztább Cohen, a középkori francia misztériumok életre keltője volt, aki a forráskutatók dogmatizmusával védte az irodalmi hagyományok determináló hatását: Dante, Rabelais, sőt még Pascal és Giraudoux is „előzmények“ után dolgoztak! Belga-gall és svájci franciák között bizonyos célzásokkal tarkított szelíd évődés alakult ki, amit a nem-francia delegátusok talán kelleténél erősebbnek éreztek. Valaki szembe állította a „belga iróniát“ a „helvét naivsággal“, amire a válasz az volt, hogy a belgákból sem hiányzik az „ártatlan őszinteség“. A lengyelek sokat emlegették saját irodalmukat, ami elismerésre méltó és sokak előtt új anyagra hívta föl a figyelmet, (például Mickiewicznek egy Madách-szerű misztériumára, amely felöleli a barokk dráma hármastagolódását: ég, föld, pokol) de sajnos, a visszhang nem lehetett nagy, mert a jelenlévők jobban ismerték a francia tizenhatodik századot, mint a lengyel romantikát... Ami a magyar irodalmat illeti (Petőfi, Madách, a ballada két világirodalmi csúcspontja: Goethe és Arany), hozzászámítva egy tágabb, osztrák-középeurópai keretet, a felszólalásokból és magán-

beszélgetésekből megállapíthatólag nem „terra incognita“ ma már a nyugat-európai tudós közvélemény előtt. Ez is bizonyítja, hogy a megkezdett úton tovább kell haladni és igen hasznos a magyar irodalom külföldi propagandája, aminek különben a franciák által művelt „littérature comparée“-irány is kedvez, mert az európai irodalom teljességének áttekintésére törekszik.

A kongresszusnak nem lehetett konklúziója; nem lehetett határozatokba sűríteni a tárgyalás és a vélemények anyagát. De két tételt mégis kimondták. Az egyiket Folkierski formulázta úgy, hogy az irodalmi műfaj létezik és él, függetlenül az írótól. A másikat a záróbanketten mondta valaki: legszebb irodalmi műfaj a kongresszusi ebéd ...

LYONBÓL LIÉGEBE Párizson át visz az út. Párizsban egy probléma érdekli az embereket: lesz-e háború? Az élet azonban halad tovább: nincs megállás, a szédületes iramban és Párizs mindig össze tudta egyeztetni a modernséget az ízléssel és hagyományokkal. A Trocadero helyén épült Chaillot-palota klasszikus példa erre a modernsége: az új, monumentális-egyszerű betonstílust egyesíteni tudja a kellemes, melegebb hatásokkal. (A Chaillot nevet meg kell szoknunk annál is inkább, mert valamikor Rákóczi Ferencnek kedvenc tartózkodási helyét is így hívták.) Óriási arányok, amik mégsem ijesztik el a látogatót, hideg márványkocka-síkok, hófehér lépcső-cascadeok, és mégis meleg intérieur-hangulat, „foyer“ a szó eredeti, „melegedő“ értelmében. A két szárnyat összekötő üveg folyosóból kilátás az Eiffeltoronyra. Mélyen a föld alatt az óriási tömegszínház, modern és mégis ízléses kivitelben, több ezer ember befogadására, Párizs legelőkelőbb hangversenyterme és klasszikus színpada. A legutóbbi hetek eseménye Paul Claudel oratóriumának — „Johanna a máglyán“ — előadása a svájci Arthur Honegger kísérelő zenéjével, nagy zenekari és kórus-segédlettel. Az előadott „darab“ igen nehezen meghatározható új műfaj, — ki gondolt volna erre Lyonban? — a misztérium, oratórium, zenemű és könyvdramai dialógus keveréke: Dominique fráter (frakkban) és Johanna (fehér selyemköntösben) párbeszéde, amelyet a kórus hangjai és a zenekar illusztrálnak. Szinté mondain eseményé lesz a vértanú-tragédia és a nézőtér premiére-közönsége, (ez az igazi tout Paris, az arisztokrata-intellektuel Franciaország, amely már pusztán megjelenésével tüntet az összes népfrontok ellen) mintha kiegészítő része lenne a görögös kórusnak. A romantikus-nemzeti Schiller és a szkeptikus-ironikus Shaw Johannái mellé Claudel a modern katolicizmus szentjét alkotta meg, minden cselekmény nélkül, csupán a szavak összecsapásaival és a zene drámaiságában.

A párizsi színházaknak két „spirituális“ szenzációja van, amelyek hónapok óta és előreláthatólag még hónapokig telt házakba hívnak külföldit és franciát. Giraudoux „Ondine“-je, amelyet Jovet és Madeleine Ozeray játszanak az Athénée-ben és Emmet Lavery-nek, a fiatal amerikai szerzőnek nagyhatású darabja a jezsuitákról, amelyet évekkal ezelőtt Budapesten is játszottak igen nagy sikerrel. Ezt most a Vieux-Colombier színház játssza, híven avant-gardeista és tradíciókereső hagyományaihoz. A „Première Légion“ — (Az Úr katonái) legérdekesebb szerepét Francén játssza, az a kitűnő színész, akit filmről, mint balkáni királyt, Flers darabjából (Le Roi) és mint VII. Edvárdot jól ismerünk. Az utóbbi szerepet az „Entente Cordiale“ című „nemzeti“ filmben alakítja nagy emberismerettel és diszkrét eszközökkel: a film körbe járta Párizst és az Etoile előkelő vásznain époló sikert arat, mint a külvárosi mozikban. A film egyébként megérdemelné, hogy szerzőjének neve szintén ismertté váljék, de a mozi-dráma úgylátszik még mindig a középkori irodalom állapotát éli, amikor

a szerző nem volt fontos és az előadó aratta le a játék minden dicsőségét... Az „Entente Cordiale“ érdekessége számunkra abban van, hogy a háború előkészületeit föltárva, Viktória királyné németbarát és VII. Edwárd németbekerítő politikájának konkrét képekben és mélyen emberi szituációkban való bemutatását azzal az őszinte önkritikával és szókimondással teszi, amit például a magyar közvélemény és hatóság hasonló modorban nem bírna el.

Mielőtt Liégebe utaznánk, menjünk be egy órára az Ecole des Hautes Etudes nevű főiskola Gaston Paris-termébe, ahol a párizsi Nyelvtudományi Társaság ülésezik. Kisebbfajta szemináriumi helyiség, az előadó a táblánál beszél, a hallgatóság asztalok körül foglal helyet és barátságos eszmecserét rendez minden előadás után. Az elnöki székben Homburger kisasszony ül, az afrikai bantu és más néger nyelvek világhírű tudósa. A vitában részt vesznek Dauzat, a francia nyelvtörténet szeniorja; Martinet, a fonológia tanára; a cseh nyelv professzora a Keleti Nyelvek Főiskoláján; Sauvegeot, a magyar és finnugor nyelvek tanára, aki a magyar folyóiratokról készített beszámolóját mutatja be. Néhány magyar publikáció is forog a kézirőkézre adott új könyvek között...

LIÉGE A VÍZIKIÁLLÍTÁSRÓL és az Albert-csatomáról híres, amely utóbbi összeköti a nagy francia centrumot Antwerpennek és függetleníti Belgiumot a holland víziutaktól. Jobb helyet nem választhatott volna második kongresszusául a Külföldi Francia írók Szövetsége, amely 1933-ban alakult Wilmotte és Paul-Yves Sébillot szerkesztő kezdeményezésére. Liége a nyelvhatáron fekszik és Belgiumban mindenütt lehet érezni a fölmerülő problémát: a francia nyelv sorsát, amelyet a szpora fiamandok többségi politikája fokozatosan háttérbe szorít. (Szinte érthetetlen, hogy az antant-államok, amelyek saját határaikon belül súlyos nyelvi nehézségekkel küzdenek, milyen morális megfontolással oszthatták föl Magyarországot a nemzetiségek brutálisan értelmezett jogán és a történelmi elv teljes sutbadobásával.) Franciaország nem törekszik arra, hogy impériumát a nyelvhatárokig kitolja és a svájci franciák nem is gondolnak arra, hogy a párizsi országhoz csatlakozzanak. De a belgiumi wallonok, akik demokrata-laikus világnézetükkel amúgy is közel állanak a nagyfrancia gondolathoz, ma már szívesen elszakadnának a katolikus-monarchista flamandoktól, de ezek — az uralkodóháztól támogatva és a holland-német-wallon háromszögbe ékelve — meg akarják tartani Belgium integritását, természetesen flamand irányítással.

Lehetetlen volt, hogy ezek a problémák föl ne merüljenek a kongresszuson, mely a francia nyelv külföldi sorsát tűzte ki tárgyalási anyagául. Sokáig kerülgették a témát az előadók, míg végre a bátoralan széplelkek megkönnyebbülésére vagy megbotránkozására kirobbant az őszinte szó a szangvinikus, kommunista szimpátiákkal terhelt Plisnier-nek, a Goncourt-Akadémia koszorúzottjának előadásában. Plisnier azzal kezdte, hogy a wallon nép sohasem közeledett a germán kultúrához ... Égető problémája Belgiumnak a nemzetiségi kérdés! És Plisnier, a hallgatóság növekvő idegessége mellett, abból a nyílt levélből idézett, amit 1920-ban egy belga képviselő intézett a királyhoz: „Sire! nincsenek belgák, felséged két nép fölött uralkodik!“ Nincsenek belga írók, jelentette ki Plisnier, csak belgiumi francia írók vannak, akik wallon-francia eredetűek, vagy fiamand-fejúak, de testestül-lelkestül a francia kultúrához tartoznak, mint Verhaeren, Elskamp, Maeterlinck, Rodenbach, Mockel... (Ez a névsor vigasztalhatna bennünket, ha volna ennyi idegennevű írónk.) Fajt, nemzetet, irodalmat, nyelvet ne zavarjunk össze — ez volt körülbelül Plisnier konklúziója. A belgiumi francia írók fölolvadnak a francia irodalomban, bár beleviszik tem-

peramentumukat és eredeti szemléletüket. Belgium szellemisége nem nemzeti különállóság, hanem csak regionalizmus, a francia kultúra keretein belül. A nyugati népek liberalizmusa kellett hozzá, hogy egy ilyen beszéd szabadon elhangozhassák ...

Elhangzottak még egyéb észrevételek is a kongresszuson, amik európai érdeklődésre tarthatnak számot. A megnyitó ülés díszszónoka, Abel Bonnard francia akadémikus felsorolta azokat az országokat, ahol Banda nyelven beszélnek és írnak és amelyek képviseltették magukat a kongresszuson, íme: Belgium, Románia, Görögország, Egyiptom, Szíria, Annénia, Haiti, Luxemburg, „Kanada“, amely földrajzilag oly távol, de lélekben oly közel van Párizshoz“, a latin Dél-Amerika, Hollandia „Franciaország barátja“ és Magyarország, „a költészet hazája“! (Úgy látszik a latin országokban még mindig megvan irányunkban ez az idealizáló-romantikus attitűd.)

Dumont-Wilden, a belga királyi akadémia tagja (az Akadémia nem francia, hanem „királyi“ és „belgiumi“!), a nemzeti érzés „hipertrofiáiról“ beszélt és a „szupranacionális“ dit második nyelvűül a franciát jelölte meg. (Vájjon meddig? Nagy veszély fenyegeti a francianyelvűséget a mai Európában. Pedig Franciaország nagysága a kultúrájának exportképességével áll vagy bukik.)

A kétnyelvűség kérdését többen is fölvetették a francia nyelv külföldi létformái kapcsán. Paul Palgen azt erősítette, hogy a luxemburgiak háromnyelvűek: tudnak németül és franciául és használnak még egy germán dialektust is, amelyet azonban teljesen átformált a latin mondattan... Van ebben a problémában valami, ami bennünket magyarokat közelebből érint. Ha az Északi-tengertől a Rajna nyugati tartományain át vonalat húzunk, le egészen Svájcig és az olasz határig: mindenütt olyan népek élnek, amelyeknél a kétnyelvűség vagy legalább is két nyelv egyforma könnyű használata: természetes életforma. Nem mondhatnók-e ugyanezt a történelmi Magyarország bizonyos vidékeiről, ahol kétféle, sőt háromféle anyanyelv egymásmellettsége nem szétválasztotta, hanem összefűzte a lakosságot? Ezeknek a többnyelvű vidékeknek lakói kétségtelenül nyernek gyermekkori benyomásokat a „testvér“- vagy „szomszéd“-nyelvekből is. Talán a dajka más nyelvű, a pajtások ... Erről a kérdéstről beszélt finom érzésekkel Marie Gevers író. Maeterlinck stílusán nyomot hagyott a flamand nyelv — mondotta valaki. Rubens flamand nevelést kapott, de francia barátai voltak. Bizonyos fokig veszélyezteteti a francia nyelv tisztaságát a más nyelvűekkel való együttélés. Dupuy panaszkodott, hogy a kanadai francia nyelvben sok olyan angol szó van, amely eredetileg francia volt, de az angoltól megváltozott jelentéssel jött vissza. Nyelvi kérdések eldöntésére, a francia „nyelv-helyesség“ ápolására alakult Párizsban a „francia nyelv irodája“ (Office de la langue française), amely ingyen válaszol bárkinek, aki hozzájuk fordul. Legutóbb a svájci államszövetségi kancellária küldött hozzájuk hivatalosan egy kérdőívet... A kétnyelvűséget nem szabad természetesen úgy érteni, hogy a vegyes nemzetiségű lakosságnak két anyanyelve van. Ezt a tételt bizonyította Alfred Lombard: a svájciak nem kétnyelvűek, legfőljebb ha több nyelvet beszélnek, de anyanyelvüket féltve óvják. Legutóbb a tessini kanton törvényt hozott, amely eltiltja a nem-olasz nyelvű fölliratokat!

Ahol a francia nyelv ápolásáról van szó, ott természetesen szóba kerül a „regionalizmus“ kérdése. A belső ellentét minden geográfiai nagy térre kiterjedő kultúrában föllép: megújulás a röghöz kötött, ősi-népi ösztönzésekből, de ugyanekkor a partikularizmus, a régiókra széthullás veszélye... Dauzat-tól, a nyelvészeti geográfia egyik kiváló művelőjétől, nem lehet rossz néven venni, ha a dialektusok tanulmányozását ajánlotta kézzelfogható nyelvtörténeti érdekességek alapján. Sokat emlegették a

kongresszuson Louis Hémon poszthumus regényét, a Maria Chapdelaine-t (1921), amely a kanadai francia parasztsok sivár és primitív életét írja le.

José Germain egy olyan eseményről számolt be, amely anyagi szempontból érdekelte a jelenlevő néhány franciaországi francia író. A francia képviselőház elfogadott egy törvényjavaslatot, amelynek értelmében a szerzői jog elvülése után is fizetnek majd a kiadók némi csekély honoráriumot — az élő írók jóléti alapja javára. Corneille és Racine így támogatja ezentúl anyagilag a modem forradalmárokat. Félő azonban, hogy a klasszikusok népszerű és olcsó kiadásai szenvednek majd a kiadók megterhelése miatt...

Meg kell emlékeznünk végül a kongresszusnak egy számunkra tanulságos epizódjáról is. A brüsszeli oláh követ két ülésen személyesen megjelent és előadást tartott a romániai írókról, sűrűn emlegetve az erdélyieket, Lázár Györgyöt, Goga Oktaviánt. Előadását a jelenlevő Vacaresco Helén, az oláh származású francia költő dicsőítésével végezte, „isteni Helének“ nevezve Románia „szent misszionáriusát“, aki írásaival ismerteti és megszeretteti országát széles e világon. Vacaresco Helén maga is szót kért az elnöklő Robert de Traztól és a népek közeledéséről, Franciaország új dicsőségéről, az európai béke fölkelő hajnaláról beszélt ékes francia nyelven. Lehet, hogy a Külföldi Francia írók legközelebbi kongresszusát Bukarestben tartják.

ZOLNAI BÉLA

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 12-én délben. —írógépen írt cikkeket kérünk. — Csak olyan cikket közlünk, amely még semmiféle formában nem jelent meg, tehát idegen nyelven sem. — Nyilvánosság előtt elhangzott előadások közlésétől is tartózkodunk.— Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott, megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével a szerzői jogot a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különlenyomataikat, megállapított tarifa szerint, az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni, legkésőbbben a szám megjelenésétől számított két héten belül. — A különlenyomatok csak a Magyar Szemle Társaság hozzájárulásával bocsáthatók könyvkereskedői forgalomba.

MAGYAR SZEMLE

1939 OKTÓBER

XXXVII. KÖTET 2. (146.) SZÁM

RUSZINOK ES MAGYAROK

— KURTYÁK JÁNOS EMLÉKÉNEK —

AZ ŐSZINTE BARÁTSÁG és megbecsülés szálai fűztek néhai Kurtyák Jánoshoz, az egykori prágai csehszlovák parlament ruszin vonatkozásban legideálisabb és legtevékenyebb, megfélemlíthetetlen, bátorszavú képviselőjéhez, a magyarbarát Ruszin Autonóm Földművesszövetség alapítójához, aki a Gondviselés kifürkészhetetlen rendelkezése folytán nem érthette meg Kárpátalja húszéves rabság utáni örvendős felszabadulásának boldog márciusát, hanem idő előtt, férfikora virágában és áldott tevékenységének hétköznapi sodrából Istenhez és őseihez tért s ott alusza most feltámadás előtti álmát a huszti vár alatti kies temetőben, egy szép magaslaton, haló porában is mintegy jelképezve, hogy szelleme ma is velünk él és éberen örködik a magyarbarát ruszin tömegek vágyálmai, sóhajai és törekvései fölött...

Amikor jó néhány évvel a világegést követő államfordulat után már nem lehattunk magyar pártok tagjai és igen sokan pártokon kívüli állásokból figyeltük a csehszlovák imperialista kül- és centralisztikus belpolitika kusza útjait, Kurtyák János pedig már mint prágai parlamenti képviselő erősen tartotta kezében a Ruszin Autonóm Földművesszövetség gyeplőjét, egyik találkozásunk alkalmával a vonaton, a nagyszöllősi Feketehegy alján azt kérdezte tőlem, mint vidéki misszióban járó fiatal ungvári aulikus paptól a magyar orientációs ruszinok kedvence: „Miért nem foglalkozol politikával? Miért nem csatlakozol hozzánk?” Válaszomban arra hivatkoztam, hogy pap vagyok s minket nem igen látnak szívesen a politikai élet porondján... De Kurtyák kevéssé elégedett meg ezzel a válasszal és nyűt, férfias, szép kék szemével szinte a lelkem mélyéig tekintve, azt mondta: „A görög katolikus papság évszázadok óta elsőrendű történelmi szerepet vitt Kárpátalja és az itteni jobb sorsra méltó szegény ruszin nép életében. S ha valaha, úgy most semmiképp sem szabad ebből a szerepből kikapcsolódnok. A mi pártunk a ruszin nép lelkében gyökerezik, s ha e nép hatalmas tömegei szívesen vállalják a csehszlovák rezsimmel szemben az „irredenta“ vádjának kockázatát, vállalnia kellene ezt nyílt kiállással az intelligenciának is, de főleg a papságnak, mert a prágai centralista hatalom egyeseket könnyen tehet félre útjából, de sokakkal nem fog tudni boldogulni...”

Hát sokra ugyan, érthető okoknál fogva, sohasem emelkedett számunk a párt mellett való nyűt színvallásban s az intelligencia tagjai

csak a titkos szavazással összekötött választásoknál nyilváníthatták szimpátiáikat a Kurtyák-párttal szemben. De ott volt a sok tízezeres néptömeg nyílt színvallása. Ott volt pl. a legutóbbi csehszlovák választásnál is a 60.000-nyi Kurtyák-párti ruszin választó! Lehetett-e ezt a tömeget lelki vezetés nélkül hagyni? Lehetett-e észre nem venni, hogy itt az egész ruszin nép mozgalmáról, a magyar-ruszin testvériség pártjáról van szó? S lehetett-e ehhez a lelkek mélyéből feltörő és évszázados hagyományokkal megszentelt szimpátiamozgalomhoz nem csatlakozni?

Jómagam azonban — már csak az ügy érdekében is — óvatosan jártam el a nyílt csatlakozás kérdésében s csak 1930-ban, a csehszlovák kormány hozzájárulásával történt kanonoki előléptetésem után lettem a pártnak a nyilvánosság tudtával mintegy lelki igazgatójává, hogy az egyházi dignitás birtokában annál több súllyal tehessek szükség esetén szolgálatokat pártmozgalmunknak Kurtyák szellemében. Ezen az alapon veszek magamnak jogcímet arra, hogy az általunk igen nagyrabecsült „Magyar Szemle“ olvasóinak a ruszinkérdés lényegéről szerény megjegyzéseimet elmondjam.

RUSZIN AUTONÓMIA CSEHSZLOVÁK FOGALMAZÁSBAN. Ma már a legsovénebb ruszin körök előtt is helyt áll az a megállapítás, hogy Kárpátalja ruszin népe 1919-ben sem Csehszlovákiához, sem más országhoz nem csatlakozott volna s a Magyar Szent Korona ősi egységében maradt volna meg továbbra is, ha az antant-hatalmak az egykori torzközársasághoz való csatlakozásra nem kényszerítik. Jellemző a „csatlakozására, hogy erre vonatkozólag holmi „népszavazás“ útján a Wilson elnök égisze alatt élő amerikai ruszinokat kérdezték meg és távolról sem volt szó arról, hogy saját jövőjének ilyen életbevágó kérdését illetően a Kárpátalján élő ruszinságtól is véleményt kérjenek. A hazai ruszinság epigon, de mindig nyughatatlan és nagyratörő planétája, Volosin Agoston képezdei igazgató is csak akkor indult el már csatlakozni Prágába, minden zavaros helyzetben érvényesülni kívánó közkereseti társasága élén, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy az antant-hatalmak magyar megoldást nem engedélyeznek.

És milyen szomorú kiábrándulás lett a vége ennek a prágai útnak! Az ungvári Volosin, a huszti Brascsjkó (Bajor), az eperjesi Beszkid, az amerikai Zsatkovics Grigor és szűkebb társaságuk, akik azzal a biztos reménnyel indultak a rajt-nak, hogy az ígért ruszin autonómia jól szituált miniszteri és államtitkári oszlopaiként térnek onnét vissza, lecsüngő orral voltak kénytelenek tudomásul venni, hogy itt a ruszinok felé — de különösen feléjük — jól sikerült masaryki kinullázás történt; koraszülöttként jött a világra és a sok bába közt el is vezett a ruszin „autonómia“ ...

Pedig milyen szépeket jósolt ennek a kisednek a saint-germaini békeszerződés, meg a csehszlovák alkotmánylevelé...

A békeszerződés azt mondta, hogy Kárpátalja az antant által kitűzendő határai között autonóm egység lesz a csehszlovák állam határain belül, mely a csehszlovák állam egységével összeegyeztethető igen széleskörű autonómiát fog kapni; saját meghatározott kompe-

tenciával bíró autonóm tartománygyűlés is lesz kormányzóval az élén s a ruszinföld hivatalnokai az itteni nép fiaiból fognak kikerülni; igazságos képviseletet kap Kárpátalja a prágai parlamentben és szenátusban is stb., stb.

Az alkotmánylevél már részletesebben mesélt mindezekről s például a 20 év alatt meg nem választott és össze nem hívott ruszin tartománygyűlés kompetenciájáról azt állapította meg, hogy ebbe fog tartozni a nyelvi, iskolai, vallási és helyi igazgatási, továbbá pedig azon ügyek intézése, „melyekről a csehszlovák törvények esetleg így fognak intézkedni...”

Ez volt tehát nagyjában a világszerte nagy garral beharangozott antant-protekción ruszin autonómia csehszlovák kivitelű kerete! És mivel, vagy kivel töltötte ki a masaryki és benesi Csehszlovákia ezt az egyébként eléggé tetszetős keretet?

Elsősorban csehszlovák dölyffel és göggel, a ravasz álszenteskedéssel állandóan hangoztatott szláv testvériség megcsúfolásával, szeretetlen megnemértéssel és a ruszin föld, a ruszin nép hallatlan és példátlan kizsákmányolásával!

Csak annyit említek meg itt szavaim igazolására, hogy a zsíros hivatalokban elhelyezett cseh, nagyorosz vagy ukrán emigráns hivatalnokok tízezres csőcselékhada mellett egy-egy őslakos ruszin pályázót csak különleges püspöki vagy kormányzói protekcióval lehetett elhelyezni néhanapján a vasútnál, postánál, csendőrségnél vagy pénzügyőrségnél. S a „kormányzó” hatásköre a néhai torz-köztársaság huszadik és utolsó évében is arra korlátozódott, hogy pl. kinevezésre ajánlhasson egy hivatalszolgát az illetékes minisztériumnál. Elsősorban természetesen önmagukat protegáltatták be a prágai hatalmasok kegyeibe szegény néhai csehszlovák-ruszin kormányzóink, hogy a szürke ruszinok sorából „helybe” jussanak s az iskolát kijárva, maguk is protektorokká lettek aztán Prágánál mindig kevesebb, mint több eredménnyel...

Talán más alkalommal bővebben elmondhatom, mint igyekeztek a csehek és csatlósaiak vallásilag megosztani a ruszinságot s a szakadár pravoszlávia babonás pópái mint próbálták a művelődésre mindig fogékony ruszinság egy részét lelkiismeretlenül a lelki sötétségbe visszataszítani.

Megosztotta azonban az átkos csehszlovák rezsim a ruszinságot politikai és nyelvi tekintetben is. A ruszin népnek idegen nagyorosz és ukrán nyelvi irányzatok támogatásával és egymás elleni kijátszásával a helyi ruszin dialektust, illetve ennek hazai tradíciókon alapuló irodalmi formáit a prágai kultuszkormány igyekezett jogaiból kiforgatni, hogy aztán azt mondhassák a fölöttünk tartós uralmat kívánó cseh és morva szláv „testvérek”, hogy „hiszen a ruszin nép nem nép, s különösen nem kultúrnép, hiszen még nyelve sincsen...” A nyelvi irányzatoknak politikummal való átítatása szította fel aztán azt az áldatlan nyelvi harcot, mely a görögkeleti szakadárak vallási villongásainak csillapodása után csehszlovák recept szerint átvette a ruszin nép erőinek és összetartásának szakadatlanul marcangoló és minden egységes megmozdulást eleve felforgató és megsemmisítő szerepét.

A 12—15 pártból összetevődött prágai heterogén parlament minden kissé nagyobb polgári vagy marxista pártja lélekvásárlási célból természetesen Kárpátalján is fiókokat létesített, s különösen a marxista pártok meg a hírhedt agrárpárt demoralizálta a ruszin nép nagy részét olyan irányban, hogy ne a ruszin életérdekek érvényesüljenek, hanem minden választásnál a csehszlovák centralista pártok önző személyi és hatalmi érdekei jussanak kielégüléshez.

Általában jellemző különben a nagyzó, önző és kapzsi csehszlovák mentalitásra, hogy ez az elszegényedett, de egyébként szelíd, törekvő és minden tekintetben jóra való kárpátaljai ruszin népet kezdetől fogva mindvégig valamiféle nyolcadrendű, művelődésre képtelen pária-tömegnek tartotta, s amíg eleinte kevésszámú intelligenciájának egyes kimagaslóbb egyedeit „leszerelésük“ okából jobb állásokhoz juttatta, addig később túltermelést hozott ki a ruszin nép fiaiból, afféle polgári vagy kereskedelmi iskolai végzettségű félintelligenciát, anélkül, hogy akár ezeket, akár a Prágában vagy Pozsonyban végzett ruszin főiskolásokat saját földjükön köztisztviselői vagy szabad pályákon komolyan állásokba akarta volna helyezni.

És a hosszú évek során mindenféle raffinériával mesterségesen megosztott ruszin néptömegek a hatalom által reájuk kényszerített tehetetlenségükben valósággal szó nélkül, dermedten és némán túrték volna a Prágából jövő nyomást, türelemmel várták volna az utóbb „etappokban“ beigért autonómiát és talán büszkén tekintettek volna tehetetlen viaszfigurákhoz hasonló „kormányzóikra“, ha nem lett volna valósággal élő lelkiismeretük a Ruszin Autonóm Földműves-szövetség formájában, ha nem lett volna Kurtyákjuk és Bródyjuk, akik előbb a genfi népszövetségi intézmény, később a kisebbségi ligák, meg más fórumok útján nemzetközileg állandóan felszínen tartották a kárpátaljai ruszinok jogfosztásának és elnyomatásának égbekiáltó ügyét. Igen lényeges körülmény itt annak a megemlítése, hogy az Egyesült Magyar Ellenzéki Pártok állandó fegyverbarátsága és támogatása nélkül a mi Földműves-szövetségünk munkája bizonyos százszorta nehezebb és jóval kevésbé eredményes lett volna. Ha annak idején csak tisztára ruszinok lakta kárpátaljai területeket csatolnak a néhai Csehszlovákiához, s nem jut hozzánk egy százezres színmagyar néptömeg is, akkor máma — azt hiszem — igen nehéz lenne bárhol is magyar-ruszin testvériségről beszélni, mert ha a húszéves csehszlovák kormányzat magyargyűlölettel igyekezett telíteni különösen a fiatalabb ruszin nemzedékek lelkét, akkor a 4Q-szer rövidebb volosini ukrán félév valóságos „rekordot“ ért el a megfélemlített, félrevezetett és különféle zsonglőrsködésekkel rászédett ruszin lelkek ilyen szellemű megmérgezésében.

VOLOSIN PÁTER „RÖVID-LÉPÉSE“. Páternek nevezték el a cseh sovíniszta körök — Srámek cseh katolikus miniszter és Hlinka epigonjaként — s e köröknek kielégítetlen hiúságában és érvényesülési mániájában évtizedeken át mindig készséggel állt szolgálatára, pláne amikor zavarosban kellett halászni s némi „profit“-ra lehetett számítani.

S az öszülő és a hetven felé haladó Volosin páter a csehszlovák és ruszin politikai porondon aratott sorozatos és kínos kudarcai után talán már maga is hinni kezdte, hogy szerencsecsillaga leáldozott és végleg félre kell állania, amikor az egykori köztársaság felbomlásának első elháríthatatlan fázisai végre őt is a régóta minden vággyal óhajtott szerephez juttatták. Bródy András 1938 október végi 10 napos koalíciós ruszin kormányában a páter „államtitkár“ lett s még egy hullám — Bródy prágai letartóztatása — és Volosin már mint ruszin „miniszterelnök“ tesz Ungvárról telefon-esküt Szirovy prágai cseh „diktátor“ fülébe... Hja, a „hatalom“ erőt kölcsönöz az arra termeteknek! Volosin atya még a bécsi döntésnél sem omlik össze. Elvesztette a jutalmul kapott szálláskei maradékbirtokot, elvesztette Ungvárt és Munkácsot is, de csak most jut elemébe. Kárpátaljára csődíti az őt világrész összes obequitátorait, levitézlett s mindenfelől kidobott ukránjait s körükben és kegyelmükből a soha meg nem volt „Kárpát-Ukrajna“ honalapítójává válik, harcias ifjúsági szics-gárdával veszi magát körül és eléri azt is, hogy ukrán „doktornak“ válasszák és Ukrajna „atyjának“ nevezzék el őt...

De a Gondviselés s a magyar királyi kormány bölcs külpolitikája a kárpátalji volosini ukrán kormányzatnak rövid lépést parancsolt. Majd a magyar honvédség hősiessége előtt porba hullott „Kárpát-Ukránia“ atyjának végleg levizsgázott hetmanjai futásuk közben már tényleg csak Wilson elnökhöz kábelezhettek segítségért 1939 dicső magyar-ruszin tavaszán. Ekkor már csak túlvilág? hazajáró lelkek segíthettek az ukrán álmokon...

Volosin azonban tiszavirág-életű kormányzása alatt — ismétlem — többet ártott a magyar-ruszin megértés és testvériség ügyének, mint a csehszlovákok húsz hosszú év alatt, mert elszánt és mindenre kész idegen ukrán agitátor-hordái és ezeknek hazai csatlósai útján szemenszedett hazugságok és rágalmak alakjában az eszeveszett magyargyűlölet lángjait szórta szét Kárpátalja ruszin falvaiban és nagyobb központjaiban. Az egész ukrán és ukránofil intelligenciát és fél-intelligenciát állásokban helyezte el. Terrorizálta, a hívek mesterségesen felszított gyűlöletének prédájául dobta és börtönbe záratta a magyarbarát görög katolikus klérus és a civil intelligencia legkiválóbbjait. Végletekig felkorbácsolta az intelligens és egyszerű sorból származó ukránofil ifjúság nacionális érzéseit. A prágai kormánytól egyre szűkebb mértékben csurgó pénzekkel valóságos rablógazdálkodás útján munkaalkalmakat teremtett, szükségtengerit, sőt és egyebeket osztatott ki a csehek által kizsákmányolt szegény ruszin nép között. A Csehszlovákiával föderatív, de egyébként „független“ „Kárpát-Ukrán állam“ gondolatának világszerte való propagálásával segélyeket és könyöradományokat gyűjtött össze amerikai és más ukrán egyesületektől, hogy minél jobban népszerűsítse az ukrán nemzeti érzés és együvértartozás eszméjét. Atyáskodó kegyekkel fogadta a november eleji bécsi határmegállapítás után Ungvárról és Munkácsról hozzája menekült elégedetlen ukránofil elemeket s ezeket is reklámcélokra használta fel. Zsonglőrtrükkökkel dolgozó sajtója útján beférkőzött a legeldugottabb verhovinai ruszin viskóba is, és a ruszin nép egyedüli megmentője és jótévőjeként mutatva be magát, még jobban meg-

gyűlöltette a ruszinok által amúgy is gyűlölt cseheket, de még ennél féktelenebb vad magyargyűlöletet csepegtetett az öt vakon követő ukránofil csoportok és egyes ruszin vidékek könnyen hívó naív néptömegei szívébe.

Ilyen körülmények között virradott fel — Isten kegyelméből — a ruszinságra a cseh-ukrán iga alól való végleges felszabadulás áldott márciusa. A dicső magyar honvédség győzelmi útja nyomán támadt és a már oly régen szomjúhozott szabad magyar-ruszin testvéri légkörben százezernyi ruszin tömegek sóhajtottak föl hálásan a Gondviseléshez azért, hogy most már ők is elénekelhetik a bibliai Simeon dalát, de más ruszin százezrek, akik nem ismerték a magyar érárt, nem szívták magukba az évszázados magyar-ruszin egymásrautaltság éltető ózonját, hanem idegen szláv keretben serdültek föl, születtek és nevelkedtek s ennek az idegen éranak magyar nézőpont szerinti minden mérgét és mótelyét magukba szívták, avagy akiket érettebb koruk ellenére is magával sodort a csehszlovák baksis, meg a konjunkturális volosini népbolondítás, passzív vagy éppen savanyú, sőt belülről határozottan ellenséges érzéssel fogadták a történeteket, vezetőik kül- és belföldi nyílt és titkos agitációja nyomán és a suttagó propaganda következtében „biztosra“ várt „ukrán feltámadás“ irredenta álmainak áldozataivá lettek és legalább egyelőre semmi hajlamot nem mutattak arra, hogy a szentistváni közös magyar haza kereteibe beilleszkedjenek.

Teljesen érthető körülmény, hogy a Szent Koronához visszacsatolt Kárpátalján az illetékes kormánykörök minden jóakarata és igyekezete ellenére néhány hónap leforgása alatt sem politikai, sem kulturális, sem pedig gazdasági téren nem állhatott még helyre a tökéletes konszolidáció, de egyedül az imént említett sötétben suttagó propaganda az, amely emiatt úton-útfélen elégedetlenséget szít, kritizál, ócsárol és lelkeket lázít — azzal az elvetemült céllal, hogy saját megrokkant, határokon túlra irányított szekerét tolja előre.

MI TEHÁT MA A RUSZIN KÉRDÉS LÉNYEGE? Az előzményekben röviden vázolt politikai áttekintést azért tartottam szükségesnek ide iktatni, mert csak ebből vonhatunk következtetést a magyar-ruszin viszony további kialakulására, illetve a ruszin kérdés lényegére vonatkozólag.

Véleményem szerint a ruszin kérdés lényege ruszin viszonylatban ma az, hogy az ezeréves közös szentistváni magyar haza, annak Kormányzója, a magyar királyi kormány és törvényhozás, valamint az egész egységes magyar közvélemény felé olyan egységes és minden tekintetben megbízható, nyílt, őszinte, barátságos és testvéri ruszin arcvonalat kell kiépítenünk és biztosítanunk, amely a soha többé szét nem szakítható sorsközösség és a feldarabolhatatlan szentistváni magyar egységen alapszik. Ennek az arcvonalnak magva és alapja legjobb meggyőződésem szerint egyedül a keserű emlékü múltban minden próbát kiállott és Bródy András képviselő és társai által vezetett Ruszin Autonóm Földművesszövetség (Kurtyák-párt) lehet. Ha Fenczik István képviselő is hozzánk csatlakozhatnék híveivel, amiben a magam részéről lehetetlenséget vagy nehézséget semmikép sem látok, csak

erősödnék az egységes és megbízható ruszin, vagy ha tetszik — magyar-ország arcvonal, amely a Kárpátalján lappangó és ide-oda imbolygó ukrán, avagy ukránofil irredentát ellenállhatatlan erővel sodorja el és rövid utat nyithat a ma még megbízhatatlan elemek, csoportok, tömegek vagy egyedeknek a magyar-ruszin testvériség ideológiájába való átneveléséhez.

Egy ilyen ruszin arcvonal bizonyára előfeltétele azon ruszin önkormányzat megadásának, illetve törvénybe iktatásának, melyet magas Kormányzónk és felszabadítónk, vitéz nagybányai Horthy Miklós, Teleki Pál gróf miniszterelnök és Csáky István gróf külügyminiszter helyeztek kilátásba Kárpátalja részére.

Magyar viszonylatban pedig szerintem az a ruszin kérdés lényege, hogy gyökeresen szakítani kell a nemzetiségi kérdésnek a világháború előttről származó koncepciójával s el kell tűnnie annak a felfogásnak, amely a nemzetiségeket a magyar Szent Korona országainak határain belül a magyarsággal nem teljesen egyenrangú népelemekként kezelte. Különösen magyar-ruszin szempontból van itt szükség igen lényeges korrektúrára. Érezzük, az előbb hivatkozott nyilatkozatok alapján bizvást reméljük, hogy ez a korrekció a magyarság lelki világában már végbe is ment. Magyarországhoz 20 év minden kísértésén át is hűnek maradt ruszin többség nemzeti, kulturális és gazdasági jogai biztosítását meg fogja kapni azon illetékes magyar államférfiak és politikusok közvetítése alapján, akik Trianon minden kálváriáját megjárták, a múltak minden hibáján okulhattak s akik ma egy társadalmi, szociális és gazdasági újjászületés felé haladó és Isten kegyelméből történelmi határait illetően további nagy feltámadás előtt álló második ezredéves nagy Magyarországot alapjainak építésén sok nehézség közepette annyi rátermettséggel, erőfeszítéssel, önfeláldozással és kezdeti sikerrel dolgoznak.

Magyar-ruszin viszonylatban tehát a fentiekből következőleg — szerintem — az a ruszin kérdés lényege, hogy: „Clara pacta — boni amid!“ Értsük meg azt, hogy földrajzi és gazdasági adottságok s szinte egy ezredév megszentelt hagyománya és sorsközössége egymásra utalnak minket. Amikor tehát az örök történelmi igazságszolgáltatás Trianon és Saint-Germain természetellenes jogfosztásai után, amint ezt vártuk is, elsősorban a mi viszonylatunkban érvényesült, vegyük ezt a nagyon örvendetes körülményt úgy magyar, mint ruszin részről igen élénken aláhúzott figyelmeztetésként abban az irányban, hogy egymás közötti minden irányú viszonyunk kiépítésében testvéreleg és egymás iránti egyenlő megbecsüléssel, éppúgy az ész józan útmutatása, mint a szívek egymás felé dobbanása szerint, bölcsen és okosan, elsősorban a közös nagy szentisváni Magyar Haza felvirágzása, másodsorban pedig a valóban sokat szenvedett és szabad lélekzéshez eddig sosem jutott kárpátaljai ruszin nép boldogulása érdekében járjunk el.

LÉNYEGES RÉSZÉ-E A RUSZIN KÉRDÉSNEK AZ AUTONÓMIA IS? Az előző rövid fejezetben erre a kérdésre tulajdonképpen már meg is feleltem, de szeretném véleményemet ebben a tekintetben még szabatosabban is kifejezni. Vannak, akik ma is abban látják a ruszin

„autonómiát“, hogy a legszegényebb kárpátaljai vidékek népe szabadon fog lejárni a nagy magyar Alföldre tutajozás, meg aratási és egyéb munkák végzése céljából, hogy lesz egy kevés, amolyan — egyébként igen dicséretes — Egán-féle hegyvidéki segítő akció, s hogy a tisztára ruszin falvak iskolai tanítási nyelve ruszin marad. S ezzel végét is szabnák a további ruszin nemzeti jogoknak. Gyakran ismételtetik ezek az antiautonómisták, akik között nemcsak magyarok, hanem ruszinok is akadnak, hogy „az autonómia csak néhány feltoladott ruszin népvészér érvényesülési vesszőparipája, de maga a ruszin nép nem kíván semmiféle önkormányzatot, hanem csak megélhetést, illetve gazdasági viszonyai fellendítését és nyelve szabad használatát ...“ Mindenkor teljes önzetlenséggel és pártatlansággal, s a tölem telhető legjobb akarattal és legnagyobb tárgyilagossággal álltam és állok a magyar-ruszin testvéri barátság és kiegyenlítés munkavonalán, rendíthetetlen hittel vallva és várva a magyar-ruszin feltámadást, melynek beköszöntése életemnek legszebb és legdrágább napja volt és marad. Nem lehetek azonban soha annyira rövidlátó, elfogult, avagy félrevezetett, hogy ne számoljak a mai helyzet reális adottságaival és akár a magyar, akár a ruszin antiautonómisták fenti torztételét aláírjam. Sőt, a magam részéről az antiautonómista agitáció és mozgalom fel nem ismert tényeken vagy elferdített valóságokon alapuló munkáját a szentistváni Magyarország jelene és jövője szempontjából megfontolatlannak és ártalmasnak tartom, míg úgy a magyarság, mint a ruszinság érdekében valónak minősítem azt az őszinte, nyílt és személyi magánérdekektől mindenben mentes törekvést, mely a felelős magyar kormány- és politikai körök előtt idealizálás nélkül tárja fel a való helyzetet s e való helyzetből von következtetést, amikor arról van szó, hogy van-e vagy nincs-e szükség ruszin autonómiára.

Milyen helyesen állapítja meg Milotay István lapjának március 25-i számában, hogy a ruszinok:

„Kinöttek a népszínműszemlélet gyermekcipőiből, megfőrfiasodtak, ezért nem akarunk, nem tudunk rájuk ismerni s még mindig csak gyámoltalan és gyámolítható gyermekeknek akarjuk őket elfogadni. Nem hisszük el, hogy közben népből, nemzetiségből nemzeté lették ők is, erős, szinte túlzott nemzeti öntudatra tettek szert. Belső és külső okok működtek közre ebben a nagy átalakulásban, az elszakadás után minden ellenünk ható lelki, erkölcsi, politikai erő ebben az irányban dolgozott. A cseh impérium 20 éven át is csak hazudta ugyan a tótoknak is, a ruténeknek is az autonómiát, a valóságban, a gyakorlatban mindvégig megtagadta tőlük a külön nemzeti élet követelményeit, de ugyanakkor azon volt, hogy a külön népi, nemzeti öntudat minél erősebben föltámadjon, megerősödjön bennük. Nyelvük használatát nem korlátozta, iskoláikban külön történetet, saját népi erőfeszítéseik történetét nevelte beléjük, hősokeket adott nekik, szabadon hagyta irodalmuk művelését, a magyar múlttal szemben pedig az elnyomás, az idegen uralom gyűlöletét oltotta a felnövekvő új nemzedékbe. Ugyanezt művelte a politikai uralom eszközeivel, a sajtóval, a társadalmi szolidaritás, a lelki és erkölcsi ráhatás ezer válogatott módszerével. Ennek a nemzeti öntudatnak előbb-utóbb velük, az új urakkal szemben is mutatkozni kellett, de következményei elsősorban mégis a velünk, a hozzánk való viszonyban jelentkeztek ... Ezzel a ténnyel szembe kell néznünk, akár tetszik, akár nem, számolnunk kell vele, hozzá kell szabnunk magatartásunkat, ha meg akarjuk érteni őket s ha magunkat is meg akarjuk velük értetni... Kezdjük mindjárt azzal, hogy az a körülmény, hogy a csehektől nem kapták meg az igazi autonómiát, hogy Prága nem váltotta be velük szemben, ugyanúgy

nem váltotta be, mint a tótokkal szemben, az elszakadáskor tett ígéreteit, amelyeket a trianoni béke is becikkelyezett, — bennünket nem oldhat föl ez alól a kötelezettség alól. Nemesak önmagunknak és a ruténeknek tartozunk ezzel, de rajtuk, az ő példájukon, a nekik juttatott, elismert nemzeti jogokon keresztül tudjuk demonstrálni a tótok felé is, hogy mit várhatnak, mit kaphatnak tőlünk, hogy miként értelmezzük azt az új testvériséget, amelynek nevében a szentistváni birodalom vonzókörét rájuk is ki akarjuk terjeszteni... Meg kell mutatnunk, mit tudunk, mire vagyunk képesek a cseh hazugságokkal, a prágai államalkotó művészet potemkin teljesítményeivel szemben.“

Hát igen, — ezért mondom én is, hogy az önkormányzat elsőrendűen lényeges része a ruszin kérdésnek. S minél hamarabb cikkelyezi be ezt az önkormányzatot a magyar törvényhozás, annál előbb lehet Kárpátalján a teljes konszolidációt megszilárdítani. A ruszin népre hatalmi oktroj útján ráhúzott idegen és hamis „ukrán nemzeti“ ideológia jórészt már elszámoltatott. A még meglevő maradványokkal az a ruszin (magyar-orosz) nemzeti irányzat van hivatva leszámolni, amelyről az egységes és megbízható ruszin arcvonalról tett megjegyzéseimnél emlékeztem meg. Tagadhatatlan azonban, hogy ez az egységes és megbízható ruszin arcvonal is csak a ruszinság részére adandó önkormányzat alapjain tudhat véglegesen megszilárdulni.

Az önkormányzat tartalmáról és terjedelméről nem volt feladatom e tanulmány keretében foglalkozni. Felszabadító Kormányzó urunkkal az élén a magyar kormány és a magyar törvényhozás nehéz, de egyben hálás feladata lesz, hogy minden vonatkozásban körültekintő, kielégítő és elfogadható tartalmat adjon a ruszin önkormányzatnak, miként gróf Teleki Pál miniszterelnök hangsúlyozta: az ezeréves magyar alkotmány szellemében.

A kárpátalji ruszinságnak ama többsége, amely a húszéves cseh-szlovák elnyomás alatt is Kárpátalja autonómiájáért harcolt akár nyíltan, akár lélekben — nyugodtan várja a magyar-ruszin jövő kialakulását és a ruszin nemzeti és gazdasági autonómia testvéri magyar fogalmazását, Bródy András képviselőnek a Kormányzó Úr Öfőméltósága előtt elhangzott szavait ismételve:

„A kárpátorosz nép sorsa nemesszívú és nagylelkű Vezér kezébe van letéve.“

ILNICZKY SÁNDOR

A SZERB-HORVÁT MEGEGYEZÉS

A MIKOR a Cvetkovic miniszterelnök és Macek között április 27-én létrejött első megállapodást a régenstanács — állítólag a vezérkar és a szerb pravoszláv egyház vezetőségének tiltakozására — elvetette, a horvát „népképviselőt” május 8-i erélyes határozatával pedig Maceknek nemcsak bel-, hanem külpolitikai tekintetben is úgyszólván korlátlan felhatalmazást adott, Stojadinovic Milan volt miniszterelnök és hívei elérkezettnek látták az időt, hogy a kormányt felelősségre vonják a horvátoknak a tárgyalások során tett messzemenő engedmények miatt, melyek véleményük szerint az „állami és nemzeti egységet” veszélyeztetik. Evégből már május 31-én egy a kormányhoz intézett és 83 képviselő és 20 szenátor által aláírt 12 pontból álló interpellációban a parlament sürgős összehívását követelték abban a reményben, hogy a kormány esetleges megbuktatásával ismét kezükbe kaparinthatják a hatalmat. Ez a taktikai kísérlet azonban balul végződött, mert Cvetkovic gondos előkészítés után június 19-én összehívatta a kormánypárt szűkebb, majd a szűkebb és tágabb intézőbizottságát, s ez a két főbizottság aznapi együttes ülésén egyhangú határozattal kizárta a pártból Stojadinovicot és nyolc képviselőtársát, köztük öt volt minisztert azzal az indoklással, hogy kifejezetten kormányellenes akciójukat a pártvezetőség megkerülésével kezdeményezték s ezzel a pártfegyelmet megsértették és megbontani igyekeztek.

Stojadinovicot azok a képviselők buktatták ki, akik neki köszönheték mandátumukat s neki a választások idején és azóta is, egészen február elején bekövetkezett bukásáig „Vodja”, vagyis „vezér” megszólítással hízelegtek, most pedig minden lelkifurdalás nélkül kizárták abból a pártból, melyet ő alapított s amely nevét is tőle kapta. Stojadinovicot a kizárással ugyanaz a sors érte, mint elődjét Jevtiét, akit másfél hónappal az 1935. évi képviseléválasztásokon elért „nagy győzelme” után Stojadinovic buktatott meg és szorított ki saját pártjából.

Stojadinovic háttérbe szorításának különösen a horvátok örültek, mert szerintük ezzel sikerült a szerb-horvát kiegyezés útjából az egyik főakadályt eltávolítani! Így gondolkozott egyébként maga Cvetkovic is, aki a kormánypárt egységének és fegyelmének helyreállítása után, politikai súlyban és tekintélyben meggyarapodva és a régenstanács változatlan bizalmának birtokában június 27-én ismét hozzáfogott a kiegyezési tárgyalásoknak több szempontból módosult alapon való folytatásához.

A Cvetkovic és Macek közötti sorozatos megbeszélések augusztus közepén jutottak döntő stádiumba, amikor Macek kívánságára szerb és horvát részről is 3—3 szakértő jogászi formába kezdte önteni a tárgyalások anyagát és elért eredményeit, s Bledben augusztus 21-től 24-ig a három királyi helytartón kívül még a kormány szakminiszterei és Koroieć, a szenátus elnöke is bekapcsolódtak a tanácskozásokba. Perović és a bácskai származású Stanković régensek Bledben kihallgatáson fogadták Cvetkovic miniszterelnököt, augusztus 24-én pedig Cvetković és Macek a brdói kastélyban már a kész megállapodásról tettek jelentést Pál régenshercegnek, aki a régenstanács nevében a sok viszály után létrejött kiegyezést jóváhagyta.

Ugyanaz nap Cvetkovic benyújtotta az egész kormány lemondását azzal az indoklással, hogy a kormány megalakulásakor, februárban kapott megbízatásának a horvát-szerb kiegyezés megkötésével eleget tett s azért különös tekintettel a gyökeresen megváltozott belpolitikai viszonyokra és az egyre súlyosbodó külpolitikai helyzetre szükségesnek tartja egy szélesebb alapon nyugvó, a horvátok és más politikai pártok bevonásával megalakítandó koncentrációs kormány kinevezését. A régensherceg a lemondást elfogadta s nyomban Cvetkovićot bízta meg az új kormány megalakításával. Cvetkovic már kész miniszteri listát hozott magával, ami lehetővé tette, hogy az új kormány kinevezéséről szóló ukázt már augusztus 26-án aláírják s ugyanakkor az új kormány tagjai az esküt is letegyék.

A kormánynak 11 szerb, 5 horvát, 1 szlovén és 1 boszniai muzulmán tagja van. A 11 szerb miniszter közül Marković és Cubrilović a szerbiai egyesült ellenzék táborából került a kormányba, az előbbi mint az óradikális párt disszidense, az utóbbi pedig a szerb földművespárt hozzájárulásával. Az egyesült ellenzék részéről tehát csak a Davidović Ljuba vezetése alatt álló demokratapártnak nincs képviselője a kormányban. A parasztdemokrata koalíció révén a független demokratapárti Budisavljević jutott miniszteri tárcához. Az a körülmény, hogy a szlovének, a muzulmánok és Maximović személyében az óradikális párt volt centruma is helyett kaptak a kormányban, melyből tehát a számottevő politikai pártok közül csupán a jugoszláv nemzeti párt, a demokratapárt és Stojadinović hívei maradtak ki, világosan mutatja az új kormány koncentrációs jellegét.

Az új kormány kinevezésével egyidejűleg kinevezték a „Horvát Bánság“ első bánját is, Subasić Iván, Macek sógorának személyéből. Subasić a politikában először az 1935. évi képviselőválasztásokon vállalt szerepet, amikor Macek listáján képviselői mandátumhoz jutott, mint legutóbb az 1938. decemberi választások alkalmával is. Neve azonban csak akkor lett közismertté, amikor Macek képviselői mandátumát a megegyezési tárgyalások során több ízben fontos megbízatással Belgrádban járt. Helyettes bánná Krbeć Iván zágrábi egyetemi tanárt nevezték ki.

Ezekkel a kinevezésekkel egyidejűleg augusztus 27-én a sajtóban nyilvánosságra hozták a szerb-horvát megegyezés teljes szövegét is, melyet alább szó szerinti fordításban közlünk, abban a reményben, hogy közjogi szaktudósaink között akadnak majd olyanok, akik ezt a

megegyezést megfelelő tárgyilagossággal egybevetik az 1868: XXX. t.-c.-kel, mely nem a „Horvát Bánság“, hanem Horvát-Szlavonország és Dalmácia mint társországok autonómiáját szabályozza.

A horvát-szerb megegyezés létrejöttét tudvalévően az késleltette és ennek az immár 21 év óta húzódó kérdésnek a végleges megoldását az akadályozta, hogy az 1931. évi alkotmány vonatkozó rendelkezéseinek (114. és 115. cikk) betűszerinti magyarázatában gyökerező szerb felfogás szerint az alkotmány messzebbmenő módosítása csak a király és a parlament közös elhatározásával eszközölhető. Mivel azonban II. Péter király csak 1941-ben éri el nagykorúságát, a régenstanács és a kormány a horvát-szerb kiegyezés megkötéséhez szükséges alkotmánymódosítás felettle kényes kérdését az 1931. évi diktatúras alkotmány 116. cikke alapján oldották meg, mely így szól:

Háború, mozgósítás, vagy a közrendet, a közérdekeket és az állam biztonságát veszélyeztető zavargások vagy lázadás esetén a király ebben a kivételes esetben elrendelheti, hogy ideiglenesen megtegyék a kikerülhetetlenül szükséges rendkívüli intézkedéseket a királyság egész területén, vagy ennek csak bizonyos részében, függetlenül az alkotmány és a törvények rendelkezéseitől.

Az alkotmány ezen rendelkezésének az alapján adta ki a régenstanács az alábbi rendeletet:

Rendelet a Horvát Bánságról.

Bled, 1939 augusztus 26. öfelsége II. Petar király, Isten kegyelméből és a nép akaratából Jugoszlávia királya nevében a királyi helytartók a minisztertanács javaslatára és az alkotmány 116. cikke alapján avégből, hogy a hordátoknak az állam életébe való közreműködése biztosíttassék s ezzel a közérdekek megóvassanak, aláírták a horvát bánságról és a horvát bánság megszerzéséről szóló rendeletet.

1. cikk. A szávai és a tengermelléki bánság, a zetai bánságból Dubrovnik (Raguza) városa és a dubrovniki járás, a dunai bánságból a sidi és iloki járások, a vrbasi bánságból a gradaóaci és derventi, a drinai bánságból pedig a brékói, travniki és fojnicai járások Banovina Hrvatska (Horvát Bánság) néven egy bánságba vonatnak össze. A Horvát Bánság székhelye Zágráb.

A hatáskör (illetékesség) átruházása a Horvát Bánságra.

II. cikk. i. A Horvát Bánság hatáskörébe utalják a mezőgazdaság, a kereskedelem és a gyáripar, az erdő- és bányauyi, az építészeti, a szociálpolitikai, a közegészségügyi, a testnevelésügyi, az igazságügyi, a közoktatásügyi és a belügyi igazgatás ügyeit. A Horvát Bánság illetékes továbbá mindazokban az ügyekben, amelyek a jelenleg érvényben levő rendelkezések alapján a bánságok hatáskörébe tartoznak.

2. Az összes többi ügyek az ország egész területén az államhatalom szerveinek a hatáskörében maradnak.

3. Szintűgy az államhatalom hatáskörében maradnak azok az ügyek is, melyek az általános államérdek szempontjából különös jelentőséggel bírnak. Ezek a következők: Az állam biztonságáról való gondoskodás, az államellenes és bomlasztó propaganda leküzdése, a rendőrségi informatív szolgálatellátása a közrend és a béke biztosítására. — Állampolgársági ügyek; az állampolgárság megadására a bánság illetékes, kivéve az állampolgárságnak rendkívüli úton való megadását vagy az attól való megfosztást. — Bányauyi törvényhozás, állami bányauzemek. Bányászati engedélyek megadásánál, amelyek a honvédelmet érintik, a bánság a katonai kormányzattal egyetértően fog intézkedni. Ha nem egyeznek meg, a minisztertanács dönt. — Az állami közlekedési eszközök, valamint a többi állami objektum építése és fenntartása. — Vallásügyek. — A nemzetközi jogi érintkezés, azzal, hogy a jogsegélyt a perenkívüli ügyekben közvetlenül a bíróságok nyújtják. — Külkereskedelem,

valamint a bánság és az ország többi részei közötti kereskedelem. (Az ország tehát egységes vám- és kereskedelmi terület.) — Törvényhozás a mértékekről és a súlyokról, a gyáripari tulajdon védelméről, a magánbiztosítási ügyekről és a biztosító társaságokról. — Váltójog, csekkjog, kereskedelmi jog, csődjog, kötvényjog, tengerészeti jog, szerzői jog. — Büntetések kiszabása az állam hatáskörébe tartozó ügyekre vonatkozó rendelkezések elleni vétségekért. — A közoktatásügyi politika alapelveinek, valamint a helyi önkormányzatok alapelveinek törvény útján való megállapítása. — A bányajog és biztosítás, valamint a vízjog általános elvei. — A nemzetvédelem biztosítására a katonai hatóságok megfelelő befolyást gyakorolnak a termelésre és a forgalomra. — A minisztertanács más ügyeket is áttehet az állami hatóságok és intézmények illetékességi köréből a Horvát Bánóság ügykörébe.

III. cikk. i. Hogy a Horvát Bánóság sikeresen elvégezhesse a hatáskörébe tartozó ügyeket, szükséges, hogy megfelelő pénzügyi önállóságot kapjon. Ez a pénzügyi önállóság az előirányzott bevételek önálló behajtásából és a bánügyi költségvetésben előirányzott kiadások eszközzéséből áll.

2. Hogy milyen pénzforrások és bevételek tartoznak a Horvát Bánóság hatáskörébe, azt külön rendelet fogja megszabni.

3. Ugyanígy külön rendelet fogja rendezni az állami alapok, az állami vagyon és az állami adósságok hovatartozásának és felosztásának a kérdését is.

4. Az ügyeknek az állam hatásköréből a bánóság illetékességébe való átutalásával a bánóság ügykörébe kerül az 1939/40. évi állami költségvetésben előirányzott megfelelő hitel is.

5. Az így átruházott hitelekre vonatkozólag a bánának teljes rendelkezési joga van.

6. Amennyiben az állami költségvetésben a Horvát Bánóság részére előirányzott hitel nem lenne elegendő, utólag póthitelt fognak engedélyezni.

A közhatalom megszervezése a Horvát Bánóságban.

IV. cikk. 1. A Horvát Bánóság hatáskörébe tartozó ügyekben a törvényhozó hatalmat a király és a Szábor együttesen gyakorolják.

2. A közigazgatási hatalmat a Horvát Bánóság hatáskörébe eső ügyekben a király a bán útján gyakorolja.

3. A bírói hatalmat a Horvát Bánóságban a bíróságok gyakorolják, ítéleteiket és döntéseiket a király nevében a törvény alapján hirdetik ki.

V. cikk. A királyi hatalom minden írásbeli ténykedését a Horvát Bánóság hatáskörébe tartozó ügyekben a bán írja alá és ezért viseli a felelősséget.

VI. cikk. 1. A horvát Szábor a képviselőkől áll, akiket a nép általános, egyenlő, közvetetten választójog alapján és titkos szavazással szabadon választ a kisebbség képviselőinek biztosításával.

2. Az első választási rendet, valamint a Szábor szervezetét és házszabályát királyi ukáz fogja megállapítani. A választási rendet és a Szábor szervezetét bánügyi törvénnyel, a házszabályt pedig a Szábor határozatával lehet megváltoztatni.

3. A Szábor képviselői mentelmi jogot élveznek.

VII. cikk. i. A Szábort királyi ukázzal hívják össze s az Zágrábban ülésezik.

2. A királynak joga van a Szábort feloszlatni, de a feloszlásról szóló ukáznak tartalmaznia kell az új választások napjára és az új Szábor összehívására vonatkozó rendeletet. A Szábor feloszlásáról szóló ukázt a bán ellenjegyző

VIII. cikk. I. A király ukázzal nevezi ki és menti fel a bánnt. Az ukázt az új bán ellenjegyző

2. A bán hivatalbalépése előtt hűségesküt tesz a királynak és fel esküszik a törvények tiszteletbentartására.

IX. cikk. 1. A bán büntetőjogi felelősségéről szóló törvény meghozataláig a miniszterek felelősségéről szóló törvény rendelkezéseit fogják alkalmazni, azzal, hogy a bánnt a nemzetgyűlés helyett a Szábor vádolja és külön bánügyi bíróság ítélkezik felette, mely a hétszemélyes tábla A-osztályának három tanácsosából és a zágrábi közigazgatási bíróság három bírójából áll a hétszemélyes tábla A-osztálya elnökének

elnöklése alatt. Az említett tagokat és a szükséges helyetteseket az illető testületek évente választják.

2. A bán által szolgálatának törvényellenes teljesítésével a polgárok-nak okozott károkért a bánság felelős, a bánásznak viszont a bán.

X. cikk. I. A bán végérvényesen dönt az ügykörébe tartozó összes kérdésekben és végzései ellen jogorvoslatnak a törvényes feltételek mellett csak a közigazgatási és rendes bíróságok útján van helye.

2. A bánügyi alkalmazottak szolgálati viszonyairól minden vonatkozásban a bán határoz. Ez azokra az alkalmazottakra is vonatkozik, akik az állami költségvetés terhére esnek, de a bánság hatásköréhez tartozó ügyeket intéznek. A semmitőszék, a fellebbezési bíróság (tábla), a közigazgatási bíróság, a számvevőszék és a járásbíróság bírálnak, valamint az I., II. és III. rangosztályba tartozó tisztviselőknek a kinevezése és előléptetése királyi ukázzal történik.

3. Az egész rendőrségi szolgálat a bánság egész területén a bánnak van alárendelve.

XI. cikk. I. A közigazgatási pereket a Horvát Bánság illetékességi körébe tartozó ügyekben végérvényesen a zágrábi közigazgatási bíróság dönti el. A zágrábi közigazgatási bíróságra ennél fogva ezekben az ügyekben átszállanak az államtanács mindazon illetékességei, amelyeket külön rendelettel hozzájuk utalnak.

2. A miniszterelnök, illetve az általa meghatalmazott szerv a törvénysszabta határidőn belül keresetet indíthat a zágrábi közigazgatási bíróságnál, ha úgy találja, hogy a bánnak vagy a bánság valamely más szervének a végzése, amely az ügyet végérvényesen elintézte, sérti az állami vagy a bánügyi törvényt az általános állami érdekek szempontjából.

3. A számvizsgálókat a Horvát Bánság hatáskörébe tartozó összes ügyekben az önálló és véglegesen elkülönített számvevőszék végzi.

A bánügyi jogkör megállapítása.

XII. cikk. A közigazgatási bíróság újjászervezését és a számvizsgáló szervezetét királyi ukáz fogja meghatározni, melyet becikkelyezés céljából a Szábor elé fognak terjeszteni, mihamar ez összeül.

Alkotmánybíróság és felügyelet.

XIII. cikk. I. A törvények alkotmányosságának, valamint az állam és a Horvát Bánság közötti illetékességi ellentétek elbírására az alkotmánybíróság illetékes.

2. Ennek a bíróságnak a szervezetét és eljárását királyi ukáz fogja megállapítani.

XIV. cikk. Mindazokban az ügyekben, amelyekben az állam csupán a törvények meghozatalára illetékes, a központi kormány általános utasításokat adhat a bánásznak ezeknek a törvényeknek a végrehajtására. Annak ellenőrzésére, hogy ezeket a törvényeket a bánügyi szervek miképpen hajtják végre, a központi kormány a saját közegeit küldheti ki a bánügyi kormányhoz s az ő hozzájárulásával az alantás hatóságokhoz is. A bánügyi hatóságok a központi kormány követelésére kötelesek az állami törvények alkalmazásánál elkövetett szabálytalanságokat jóvátenni. Nézeteltérés esetén mind az állam, mind pedig a bánság a közigazgatási bíróság döntését veheti igénybe.

XV. cikk. I. A minisztertanács felhatalmazást kap, hogy a szükséges intézkedéseket ezen rendeletek végrehajtására azonnal tegye meg.

2. Az ezen kormányrendeletek végrehajtására vonatkozó rendeleteket, melyek a fennálló törvényeket módosítják vagy hatálytalanítják, királyi ukázzal fogják kiadni.

3. Az összes érvényben levő rendelkezések érvényben maradnak, míg azokat illetékes úton nem módosítják.

4. A Szábor összehívásáig a király rendeleteket adhat ki a bánság hatáskörébe tartozó ügyekről. Ezeket a rendeleteket utólag a Szábor elé kell terjeszteni jóváhagyás céljából.

5. A bán felhatalmazást kap, hogy rendeletileg intézkedjék mindabban, ami az ezen törvénycikk előbbi bekezdései szerint kiadott rendeletek végrehajtásához szükséges.

XVI. cikk. Ez a kormányrendelet törvényerőre emelkedik a Hivatalos Lapban (Sluzbene Novine) való közzététel napján.

Az így megalakított s az állami és a bánási ügy- és hatáskörnek egyelőre csak nagyjából való elhatárolásával megszervezett Horvát Bánáság területe 66.393 négyzetkilométer, vagyis az ország területének 26.6%-a. Lakosainak száma 4,423.000, vagyis az ország 15,500.000 lélekre becsült lakosságának 28.6%-a. Felekezeti megoszlás szerint a Horvát Bánáság lakosai közül körülbelül 75% római katolikus, 20% szerb pravoszláv, 4% muzulmán, 0.5% protestáns és 0.5% zsidó. A Horvát Bánáság területén kívül horvát becslés szerint még 430.000 római katolikus horvát él Jugoszláviában.

A Horvát Bánásra vonatkozó régenstanácsi rendeletén kívül és ezzel egyidejűleg a királyhelytartók az alkotmány 116. cikke alapján a következő rendeletet adták ki: „A Horvát Bánáságról szóló 1939 augusztus 26-án kelt rendelet határozmányai királyi ukázokkal a többi bánáságra is kiterjeszthetők és e célból egyes bánáságokat egyesíteni lehet, mint ahogy általában területüket is meg lehet változtatni.“

Ez a rendelkezés kétségtelenül azzal a követeléssel függ össze, melyet a tárgyalások során horvát részről főleg Bosznia-Hercegovinára és a Vojvodinára vonatkozólag támasztottak. Így tehát új lehetőség nyílik további tárgyalásokra, de újabb összekülönbözésekre is.

Ha a területi és a horvát államjogi követelések terén Macek a horvát népképviselőt augusztus 29-i zágrábi ülésén elhangzott saját bevallása szerint is felmerült sok vitás kérdés miatt csak részleges eredményt tudott is kicsikarni, a politikai jellegű kérdések megoldásánál viszont a lehető legteljesebb sikert érte el. Az ezzel kapcsolatos és ugyancsak augusztus 26-án kiadott rendeletek ugyanis az 1929 óta fennálló, kezdetben egészen nyílt, 1931 őszétől fogva többé-kevésbé burkolt parancsuralmi rendszernek majdnem teljes felszámolását, de egyszersmind a szerbiai egyesült ellenzékkel 1937 októberében megkötött egyezményben támasztott követelések megvalósítását is jelentik.

A belügyminiszter előterjesztésére és a minisztertanács meghallgatása után a királyi helytartók az alkotmány 116. cikke alapján rendeletet adtak ki a nemzetgyűlési képviselők választásáról szóló 1931 szeptember 10-i törvény és e törvény összes későbbi módosításainak és kiegészítéseinek hatályon kívül helyezéséről.

Egy további rendelettel a királyi helytartók a belügyminiszter előterjesztésére és a minisztertanács meghallgatása után az alkotmány 116. cikke alapján feloszlatták az 1938 december 11-én megválasztott Szkupstinát, egy másik rendelettel pedig a szenátust, megszüntetve a király kinevezte és a választott szenátorok mandátumát.

A Horvát Bánáság megszervezésével kapcsolatos előkészítő intézkedések körébe tartozik még az is, hogy a megválasztott horvát képviselőkből és szenátorokból, valamint a választásokon többséget kapott, de mandátum nélküli horvát képviselőjelöltekből álló „Horvát népképviselőt“ augusztus 29-i ülésén megválasztotta azt a nyolc szakbizottságot, mely a bánáság hatáskörébe utalt és a közös ügyek intézésénél mint tanácsadó szerv a bán rendelkezésére fog állni. Az új bán egyik legelső rendelkezése az volt, hogy a bánáság területén levő városok kinevezett képviselőtestületeit felfüggesztette és az ügyek vitelét egy, az illető város legidősebb jogvégzett tisztviselőiből álló direktóriumra bízta.

A 21 évi testvérharc után nyélbe ütött megegyezés annak ellenére, hogy nagyrészt a külpolitikai viszonyok vészes alakulásának a behatása alatt jött létre, s hogy a függőben maradt néhány lényeges elvi és sok minden részletkérdés esetleg újabb vizálykodásnak a csiráját hordja magában, a szerbeknél és a hordátoknál általános megkönnyebbülést és szinte osztatlan meglepedést keltett. A megegyezés a szlovének is helyeslik, még pedig annyira, hogy a kormánypárt drávbánsági szervezetének Ljubljanában Koroáéc szenátusi elnök elnöklete alatt megtartott ülésén immár a horvátokéhoz hasonló önkormányzatot követeltek a maguk számára.

A horvátoknak az elért eredmény feletti örömét fokozza még az a körülmény is, hogy Krnjevic Juraj, a horvát parasztpárt volt főtitkára, aki tíz éven át külföldön képviselte a horvát nemzet jogos követeléseit, számkivetéséből szeptember 2-án visszatért hazájába, s hogy a király születésnapján, szeptember 6-án egy általános amnesztia keretében közkegyelemben részesültek az összes horvát politikai elítéltek, amivel — amint Macek lapja, a „Hrvatski Dnevnik“ szeptember 9-1 számában írja — „teljesen és véglegesen lezárult a horvát politikai életnek egy szomorú és gyászos lapja“.

A sok nyüatkozat és megjegyzés közül, amellyel szerb és horvát részről a megegyezés művét kísérték, itt csak Kosutié Ágostnak, a horvát Szábor leendő elnökének a horvát „népképviselő“ augusztus 29-i ülésén elmondott beszédéből vett következő megállapításokat idézzük: „A mi horvát hazánkban nincs a közéletnek olyan területe, amelyről azt mondhatnák: hála Istennek, itt jobb, mint ahogy évnék előtt volt... Ez az első lépés nem jelenti azonban az egyedüli és utolsó lépést is; a politikai megegyezés útján becsületesen, őszintén és nyíltan kell tovább haladnunk ... A harc még nem fejeződött be, hanem ellenkezőleg most kezdődik!... Horvátország húsz év előtt Európa vonaglása közben elvesztette szabadságát. Most ugyanennek az Európának újabb vajúdása közben vissza kell kapnia elveszített szabadságát.“ („Hrvatski Dnevnik“ augusztus 31.)

Végezetül még rá kell mutatnom a szerb-horvát kiegyezésnek egy olyan következményére, mely igen közelről érinti a jugoszláviai magyar kisebbségnek egy tekintélyes, több mint 80.000 főnyi részét, s ezen keresztül az anyaország egész magyarságát is. Eddig ugyanis a Horvát Bánsághoz csatolt területen élő magyarság kulturális és iskolaügyi téren kizárólag a belgrádi országos kormánytól függött, ami a gyakorlatban azt eredményezte, hogy két tengődő református felekezeti elemi iskolán kívül ennek a magyar kisebbségnek nincs egyetlenegy magyar tannyelvű elemi iskolai párhuzamos tagozata és egyetlenegy magyar nemzetiségű tanítója sem, s hogy egyesületi téren is csak elvétve lehetett magyar jellegű egyesületeket alakítani. Most ennek a magyar népcsoportnak közoktatási és összes kulturális ügyeit a Horvát Bánság fogja intézni. Remélni akarjuk, hogy utat-módot talál a húsz év alatt felhalmozódott súlyos magyar sérelmek mielőbbi gyökeres orvoslásának!

A LENGYEL-NÉMET HÁBORÚ

A LENGYEL katonai ellenállás váratlanul gyors összeroppanása meglepetésként hatott az egész világra és egyelőre megfejthetetlen kérdések elé állítja a szakembert.

A cári Oroszországnak a központi hatalmak fegyverei által elszenvedett döntő veresége adta meg az előfeltételeket a régi lengyel birodalom feltámadására. A párizskömyéki béketárgyalások eredményeképpen megszületett és az antanthatalmak bőkezősége folytán a közel 35 millió lakost magába foglaló új Lengyelország kezdettől fogva számottevő tényezője lett Kelet- és Közép-Európa politikájának. Alátámasztotta tekintélyét újonnan alapított, jól megszervezett erős hadereje. Különösen az orosz bolsevikiek felett 1921 nyarán aratott döntő győzelme alapította meg hírnevét.

Lengyelország haderejét a legkorszerűbb alapokra építette fel. Az általános védkötelezettség és a keretrendszer elvén megszervezett hadseregének békelétszáma meghaladta — a teljesen katonai jelleggel bíró határőrséggel — a 300.000 főt, vagyis az egykori monarchia békehadseregének számerejét. Hadszervezet és kiképzés nemcsak a haderőre, hanem az egész nemzetnek harcias, katonai szellemben való nevelésére irányult. Az ifjúság katonai előképzését a szokolegyesületek, a katonai utóképzést a lövészeugyesületek végezték, mindegyikük többszázezer taggal.

Az ország 10 hadtestkörzetre oszlott, békében egyenként három hadosztállyal. Háborúban Lengyelország 60—65 gyaloghadosztályt, 2 lovasadosztályt és 12 önálló lovashadosztályt állíthatott fel. E célra körülbelül 3V2 millió kiképzett tartalék felett rendelkezett. Hadiipara hatalmasan fejlődött — szén, vasérc és kőolaj is állott rendelkezésére — és így nemcsak a saját igényei kielégítésére volt képes, hanem külföldre is szállított hadianyagot.

Lengyelországot azonkívül számos állandó jellegű erődítmény védte, igaz, hogy inkább az ország belső területén. Fontos erődítménycsoportok: a Visztula — Warta vonala (Graudenz, Kulm, Thorn, Posen), a Narew — Bobr — Visztula vonala (Módiin, Varsó, Deblin [Ivangorod], Pultusk, Grodno), továbbá a keleti határvonal (Vilna, Brest-Litowsk, Luck, Dubno, Rovno) régi orosz várak és a déli határvonalon (Krakkó és Przemysl) egykori osztrák-magyar várak voltak. Az erődítményeket részben korszerűsítették.

Lengyelország haderejét mindezek alapján, mint azt már bevezetőben hangsúlyoztuk, mindenütt igen komoly hatalmú tényezőnek tartották úgy politikai, mint katonai körökben. De ismeretesebbek voltak a lengyel honvédelem hátrányai is. Egyike a legsúlyosabb tehertételeknek, hogy Lengyelország nem volt nemzeti állam, amennyiben lakosságának több mint 30%-a kisebbség. Északkeleten 2—3 millió fehérorosz lakott; nyugaton közel 2 millió német; a nagyobb városokban több mint 2 millió zsidó és délkeleten 4—5 millió ukrán, illetve kisorosz. De kedvezőtlen volt az ország földrajzi határainak vonulata is. A német birodalom (Szlovákiával) hatalmas

félkörben, északról, nyugatról és délről harapófogószerűen övezte a lengyel köztársaságot. A főváros körülbelül 130 km-re feküdt az északi határtól; leggazdagabb iparvidéke pedig közvetlenül a délnyugati határ mentén terült el. (Az utolsó években megkezdték a hadiiparnak az ország belsejébe való áttelepítését, az ú. n. Kielce, Sandomierz és lublini háromszögben.) Hátrányos volt azonkívül az országvédelem szempontjából Kelet-Poroszországot a birodalomtól elválasztó ú. n. „folyosó“ (korridor), nemkülönben a birodalomhoz húzó „Danzigi szabadállam“ is. Felemlítjük még mint a honvédelem szempontjából hátrányos körülményt a hiányos közlekedési hálózatot.

Nem ismerhetjük természetesen a lengyel vezérkarnak már békében lefektetett haditerveit. De az eddig lejajlott harceredményekből sem lehet következtetni arra, hogy mik voltak a hadvezetőség szándékai, különösen abban az esetben, ha Németország támadná meg fölényes erejével Lengyelországot. Fel kell azonban tételeznünk, — a hadjárat első időszakának benyomásai után — hogy a lengyelek nem annyira a védelemre készültek fel, hanem inkább arra, hogy nyugati szövetségeseikkel egyidőben ők lépnek fel támadólag a két arcvonalas háborúra kényszerült Németország ellen.

Ez lehet a magyarázata a lengyel határvédelem meglepően gyors összeroppanásának, bár a tavaszkor beállott politikai feszültség óta megvolt az idő és alkalom a határok kellő megerősítésére. Alig néhány nap alatt ugyanis, a lengyelek elszánt helyi ellenállása dacára, a német páncélos és gépesített alakulatok, repülőik által hathatósan támogatva, áttörték az ellenség első határmenti erődvonalát és annak védőit végig az egész határon visszavonulásra kényszerítették. A tárgyilagos megfigyelőt most újabb meglepetés érte. Feltételezhető volt, hogy a lengyel hadvezetőség egy előre megjelölt vonalban, egy természetes akadály, mint például a Warta-folyó mentén, megállítja a visszavonuló csapatokat és ott megszervezi a tervszerű védelmet, vagyis megakasztja az ellenség további előnyomulását az ország belsejébe. Míg számos és jóhímevű lovassága lépésről lépésre hátrálva fedezi a határőr csapatok visszavonulását, addig a hadsereg zavartalanul bevégezhetette volna a mozgósítást — a németek betörésekor ugyanis még folyamatban volt! — majd utána a tervszerű felvonulást.

Azonban, mint tudjuk, nem ez történt. A lengyel csapatok folytatták visszavonulásukat — nem áll módunkban annak megállapítása, hogy tervszerűen és a hadvezetőség szándékainak megfelelően-e? — nagyjában Varsó és a Visztula felé. A német seregek viszont, az említett határerődök áttörése és már az első napokban kivívott határozott légi fölény után, kíméletlen eréllyel folytatták előnyomulásukat, illetve az ellenség üldözését. Gépesített és páncélos csapataik, valamint az őket követő gyalogság, meglepő gyorsasággal, 30—50 lon-es napi átlaggal törtek előre csak a tényeres, az ellenség megelőzésére és bekerítésére célzó akarattól vezérelve.

Szeptember közepén, valamivel több mint két heti hadjárat után, a német éloszlopok északon — a Pomeráni és Keletporosz seregcsoportok — a Narewen és az Alsó-Búgon átkelve, bekerítették Varsót és elfoglalták Brest-Litowskot. A középen — a Sziléziai seregcsoport — a Visztulának keleti partján, a Déli seregcsoport pedig Lemberg előtt állott. A főváros elkeseredetten védekezett. Úgyszintén egy-egy több hadosztályból álló, a németek által ugyancsak bekerített erős lengyel seregcsoport Kutno-Lovicz, illetve Tomaszow—Radom területén. Danzig és a folyosó, az ország nyugati és minden vonatkozásban legértékesebb és legfontosabb része, számos nagy városával már az ellenség kezében volt! Úgyszintén igen sok fogoly és tetemes hadianyag, nemkülönben a rendkívül értékes boryslavi és drohobyczi petróleumforrások.

A lengyel hadvezetőség szándékai és gondolatai ismét nem jutottak kifejezésre — illetve a kívülálló figyelő részére érthetetlenek. Elmaradt a kínáló alkalom a Narew, az Alsó-Bűg, továbbá a Visztula és a San vonalában való megkapaszkodás. Itt, ezen a rendkívül erős vonal mentén, az ellenség megállítására talán még lehetséges lett volna, úgyszintén kellő átcsoportosítás után, friss tartalékok bevetésével, ellentámadásba átmenni, például Varsó környékéről a németek oldalába.

Az eddigi sorozatos, végzetes lengyel kudarcok után kutatva, amennyire ezt a rendelkezésre álló gyér híryanag egyáltalán megengedi, szembetűnik elsősorban a nagy ellentét a lengyel és német hadvezetés között. Megemlégettük már, hogy az eddig lezajlott eseményekből bajos lengyel oldalon a hadműveleti, jobban mondva az előre lefektetett, átgondolt védelmi terv felismerése. Vonatkozik ez különösen az erőelosztásra, amennyiben nagyobb, összefogott lengyel tartalékok szerepléséről eddig még nem érkezett hír, továbbá a természetes védelmi vonalaknak (országhatár, Warta, Visztula) ki nem használása, nemkülönben a német hadsereg szinte tökéletesen korszerű fegyverkezésének és az ennek alapján várható volt újszerű harc-eljárásnak nem kellő értékelése. A már több mint két hete tartó háború folyamán a figyelő hiába kereste, várta a lengyel főparancsnokság bárminő nagy tervét, gondolatát vagy akár merész elhatározását.

Vita tárgya lehet, hogy észszerű volt-e akár a hadvezetés, akár a politika szempontjából a fővárost közvetlen harcok céljává és színhelyévé tenni? Ha Varsó nem rendelkezik a mai fegyverhatásnak megfelelő, vagyis a várostól távol fekvő erődívennel, úgy az előrelátható nagy és különösen a polgári lakosságot (asszonyok, gyermekek) érhető véres veszteségek, valamint a pótolhatatlan pusztulások (épületekben, műkincsekben stb.) vajjon arányban állanak-e a városnak ideig-óráig való kézbe tartásától várt — inkább erkölcsi jelentőségű — eredménnyel?

A hiányos lengyel felső vezetés okai talán ott is keresendők, hogy a kellő katonai képzettséggel és haditapasztalatokkal bíró egykori osztrák-magyar, német és orosz hadseregből származó tisztek, főleg politikai okokból, nem soká szolgálhattak az új lengyel hadseregben. Egyenlő értékű pótlások nevelésére az elmúlt húsz év, úgylátszik, túl rövid volt. A helyükbe lépett volt legionista tisztek pedig a jelek szerint nem rendelkeznek a magasabb parancsnokoktól és segédjeiktől, a vezérkari tisztektől megkívánt katonai rátermettséggel, sem a magasabb fokú katonai szaktudással.

A helyzet magaslatán nem álló legfelső és felső lengyel vezetés és talán az ellenfél korszerű harcgépeihez nem alkalmazkodó harci eljárás lehetnek az okai a tragikus nagy összeomlásnak, melyet a hazafias és nemzeti szellem-től áthatott lengyel csapatok vitézsége és áldozatkészsége sem volt képes megállítani.

A német részről oly . rövid idő alatt elért és a hadtörténelemben szinte páratlanul álló gyors és döntő sikerek újból igazolják úgy a német hadsereg-vezetés, had- és harcvezetés fölényességét, mint a német csapatoknak kivétel nélkül magas kiképzési fokát.

A szovjet orosz katonai beavatkozással szeptember 17-én minden számítás megdőlt. Lengyelország további katonai ellenállása lehetetlenné vált. Lengyelország sorsa katonailag meg van pecsételve.

A NÉMET KATONAI FŐLÉNY TITKA

HA VALAKI az utóbbi hónapokban látta a „Condor-légió“ című német propagandafilmet, amely nyíltan beszámolt arról, hogy miként működött közre a német légi hadsereg a spanyol polgárháborúban a nemzetiek oldalán, rögtön észrevehette, hogy ez a közreműködés az ideológiai szimpátián kívül egy technikai célt is szolgált: kipróbálni a rövid 4½ év alatt szinte földből kitaposott új német légihaderőt, amely szakirodalmában a „korlátlan légiháború“ elméletét vallja magáénak.

A világháború leszűrt tapasztalata alapján keletkezett e tan, amelynek számos követője, de még számosabb ellenzője akadt, annál is inkább, mert a legutóbbi háborús konfliktusok (abesszin, spanyol, japán-kínai) egyáltalában nem bizonyították be a hozzáfűzött reményeket, a háborús döntés gyors elérését.¹

A tragikus hirtelenséggel kitört német-lengyel háborúban azonban olyan kombinált légi és földi hadműveleteknek vagyunk tanúi, amelyek eredményességük miatt minden figyelmet megérdemelnek.

A háború lengyelországi frontján a német hadijelentés alig két hét alatt döntő sikerekről számol be. A német hadsereg a tradíciós Nagy Frigyes, Moltke és Schlieffen átkarolási és megkerülési tanokhoz híven páratlan gyorsasággal indította meg nagy offenzíváját Kelet-Poroszsország és Szilézia felől és szeptember 8-án már mindenütt elérte a Visztulát. Ezzel a villámszerű előretöréssel a Visztula-ívből 2—3 nagy csoportban 8—10 lengyel hadosztályt kerített be és kényszerített megadásra, a korridort levágta és minden további védelem alapját a Visztula—Narev vonalán a gyorsan mozgó páncélos csoportok és légierő előretörésével eleve megrendítette. E sorok írása idején, szeptember közepén a német hadsereg északi és déli szárnya feltartóztatlanul halad előre keletre és a déli szárny éppen gyors előretörésével most szállta meg az üzemanyagutánpótlás szempontjából annyira jelentős drohobyczi olajvidéket, melyet ép állapotban talált.

Az angol szakértők szerint a németek számára voltaképpen a légi-haderő nyitotta meg az utat. A légihaderő támadásai először a határvédelem és a kiserődvonalak ellen irányultak. Itt különösen az ú. n. „romboló és zuhanó bombázógépek“ váltak be, amelyek egészen alacsonyan, alig 3—400 méteres magasságból bombázva és géppuskázva, minden élő erő mozgását megbénították és minden tüzgépet (ágyú, géppuska) lefogtak, a nehéz tüzérséggel karöltve pedig az egész kicsiny célokat képviselő kis beton-erődöket zuhanó bombázáseljárással leküzdötték. A légierő hátrairányuló támadásai következtében a lengyel polgári lakosság között nagy pánik keletkezett és valószínűleg a zavar, legalább is kezdetben, áterjedt a különben közismerten bátor és hősiességű lengyel katonaság egy részére is.

Ezzel kapcsolatban felemlítjük, hogy a Times szakértőjének véleménye teljesen megegyezik azzal a szakvéleménnyel, amely a Völkischer Beobachter című német napilapban jelent meg. A lap ugyanis nagy cikket közölt a német légierő nagy főlényéről, amely már az első napokban kifejezésre jutott. (Gentzen százados vadászosztálya pl. két hét alatt 80 ellenséges gépet lőtt le.)

Hollandi sajtóhírek szerint a német harci repülőerőknek sikerült a lengyel légierőt a béke-repülőtereken meglepni és lebombázni, ami állítólag üzemanyagzavarokra (ethilhiány, mely Amerikából szállítás alatt állt) volt visszavezethető. Egyenesen megdöbbenő ez a jelentés, mert hiszen kialakult alapelve, hogy hadüzenet előtt a béke-repülőtereket ki kell üríteni és ú. n. hadi és kiterő repülőtereket kell előkészíteni, az üzemanyag bizonyos részét

¹ V. ö. a Magyar Szemle 1932 májusi és novemberi számában közölt tanulmányaimat.

pedig már békében kell tárolni bombabiztos, földalatti ciszternákban, lehetőleg decentralizálva.

A német légiflotta nagyszámú hadaival szemben a három lengyel repülődandár gépei elégteleneknek bizonyultak. A lap szerint különösen az derült ki, hogy még a lengyel vadászgépek sem érik el a német nehéz harci gépek sebességét. Ez — a német lap szerint — a leglényegesebb tanulsága az első napok légi harcainak és bizonyítja, hogy a német repülőtechnika hatalmas aerodinamikai kutatóintézeteivel olyan munkát végzett az utolsó évtizedben, amely egészen előkelő helyet biztosít a levegőben a német repülőgéptípusoknak minden teljesítmény (sebesség, emelkedőképesség, fordulékonyág, teherbírás) tekintetében.

Azt az angol katonai szakértők is megállapítják, hogy a Lengyelországban harcbavetett német haderő száma és minősége meglepően fölényes: kb. 100 hadosztálynak 1,750.000 embere, 1500 repülőgép vesz részt a lengyelországi harcokban és ezeknek igen jelentékeny része motorizált csapatokból áll. A német motorizált gyors- és páncélos hadosztályoknak túlnyomó részét már a háború kezdetén Lengyelországba vitték. És itt kell megemlékeznünk a német páncélos csapatok, a repülés testvérfegyvememének páratlan teljesítményéről. A mostani nagy sikerek egyik okát a nagy tűzerejű, gyorsan mozgó, részben páncélozott hadigépekben és szállítóeszközökben lelhetjük fel. 100—150 km-re a gyalogzömök előtt törtek elő és állandó átkaroló és megkerülő mozdulatokkal minden védelmi ellenállást lehetetlenné tettek. A nagyszámú lengyel lovasság minden hősiesség mellett sem vehette fel a versenyt a német gépszömyekkel, mert ezeket nagy tűzerejükön kívül nagyrészt páncél is védte. Az új hadművelati módszer a gép győzelmét jelenti a ló fölött!

Ezalatt pedig a légierő az ellenséges közlekedési hálózatot bombázta állandóan és minden ember- és anyagszállítást megműsített.

Ha meggondoljuk, hogy a világháború alattaközponti hatalmaknaképpen egyévi offenzívája érte el Varsót és foglalta el ezt a területet, amit a német hadsereg nyolc nap alatt lerohant, akkor megérthetjük a mechanizálás és motorizálás jelentőségét a hadseregben!

Az a körülmény, hogy a lengyelországi német lerohanó hadművellet a különböző szakértők egybehangzó véleménye szerint elsősorban a német légi haderő fölényének és a légiflotta támadásai által okozott pániknak köszönhető, teljes mértékben igazolja az egyik legnevesebb nemzetközi légügyi szakértő és a korlátlan légiháború hirdetőjének, Douhet olasz tábornoknak jóslatát.

Douhet már a világháborúból leszűrt tapasztalatok után megállapította, hogy a légihaderő fogja eldönteni az új háborút. Különösen nagy várakozásokat fűzött a tömeges légitámadások által keltett pánikhoz, amely az ellenséges hadseregben és országban képes lesz megsemmisítő lélektani hatást elérni s ezzel az ellenfél ellenállását csökkenteni vagy megtörni.

Természetesen a német légierőn kívül nagy része volt a sikerekben a szárazföldi hadsereg túlnyomó számának és a gépesített gyorscsapatok kiváló működésének.

Sok külföldi szakértő hitt abban, hogy az őszi, őszi időjárás idővel bénítani fogja a német légierő harctevékenységet és a páncélos csapatok előnyomulási lendületét, ismerve a gyenge lengyel közlekedési hálózatot és a nehéz terepviszonyokat a keleti, mocsaras területekben. Ez azonban eddig nem következett be.

A német légihaderő szeptember közepén fokozott mérvben vetette magát a közlekedési hálózatra, hogy megakadályozza a lengyel erők visszavonulását és a kötelékek rendezését. A vilnai és baranovicei rádióadót szétbombázták.

A német repülők támadásaik célpontját mind keletebbre helyezik. Így több helyen megtámadták és tartósan megszakították a Varsó—Lublin—Lemberg, Tamopol—Lemberg és Lemberg—Pinsk vasútvonalat. A hátrafelé vezető lengyel vasúthálózat nagy részén már szeptember közepén nem lehetett vasúti szállításokat végrehajtani.

A meglévő néhány repülőteret (Lemberg, Brody, Pinsk) állandóan bombázták és — a német légiuralomra jellemző — a lengyel gépeket nem légiharcban, hanem inkább a földön, alapjaikon semmisítették meg. Hogy mennyire sokoldalú a légierő tevékenysége, arra jellemző, hogy szeptember 14-én szállító repülőgépek láncolata a levegőből látott el löszerral és üzemanyaggal egy Kalusznyig előretört páncélos hadosztályt.

A légierő egy része, az önfeláldozóan dolgozó felderítők napról-napra végigrepülik a hadművelleti területet, megfigyelik az ellenség mozdulatait és jelentéseikkel rendkívüli szolgálatokat tesznek a hadvezetőségnek.

A helyzet most már az, hogy keleten az ellenséges repülőtevékenység és légvédelem már igen gyenge. Bár a német légierő támadásait részben csak 400 m-es magasságból hajtja végre, erős vadászelhárítás már sehol sem tapasztalható.

Ejtőernyős csapatok bevetéséről eddig nincsen megbízható hír. A lengyelek ugyan azt állítják, hogy a németek mindjárt a hadműveletek elején 37 főt raktak ki, de ezeket elfogták és kivégezték. A németek azonban tagadják mindezt és hangsúlyozzák, hogy az ejtőernyős csapat egyenruhával ellátva szerves része a német hadseregnek, tehát ilyen eljárás beleütköznék a nemzetközi jogba.

A veszteségeket illetőleg nincsenek még megbízható híreink. Tény az, hogy a lengyel légierő, kb. 1500 géppel, megsemmisült. Naponta 40—60 gépet semmisítették meg és lőtték le, és pl. Deblinben 100 ép repülőgépet zsákmányoltak. Lengyel jelentés szerint német részen 280 gépet lőttek le. A németek tagadják ezt és azt mondják, hogy a lengyel számadatoknak csupán egy töredéke felel meg a valóságnak.

Hogy pedig a nyugati arcvonalról is szó essék, megállapíthatjuk, hogy arra fordulva áll készenlétben a német légierő zöme. Az egyesített angol és francia légiflotta pedig két héttel a hadüzenet után még alig mutatkozott. Ez a tévhit sok kommentárra ad okot.

VITÉZ SZENTNÉMEDY FERENC

A SZELLEM MEGPRÓBÁLTATÁSA

— Babits Mihály új könyvéhez —

MIKOR ELŐSZÖR FELLAPOZOM Babits Mihály könyvét, úgy sejtem, könnyed, játszi rajzok várnak, megannyi prózai költemény, futamok és vázlatok, mulékony pasztellek, miket a pihenés, a lézengés öröme vet papírra. Azt várja az olvasó, hogy a fiatal hév s a férfikor erőpróbái után édes szünet következik, derű, klasszikus idill. Nem idegenek már a szavak: a költő tenyerén pihennek, szelíd madarakként, a mozdulat nem kíván dagadó izmokat, akrobata-mutatvány helyett tánc, könnyű lépés illik mostan, az érettség társa az igazi, légi lebegés.

Babits szürete azonban fanyar ünnep, kertjei a Vérmező ködéből bontakoznak csupán, az otthonos dombok sorát igazában a valóság rosszindu-

latú homálya rejti. Szomorú és fanyar szüret: az udvarban idegen tanyáz, a szőlődomb karéja már kicsúszott a költő lába alól.

Megszűkült élet szürete, mely mégis, sőt talán épp ezért oly különös, bonyolult ízekkel, sokrétű színekkel szolgál. A szekszárdi dombokról bizonyos a költő legtávolibb emlékeire nyílik kilátás, feledett tájakra. Régi színek és ízek keresztútján áll a ködből bontakozó domb. Fogaras színei és a mustostök íze, széljárta dunai völgy, utánzó játék: csak ennyit nyújtanának első ízlelésre a soká érő gerezdek? Csalóka csendélet, hazug ígérete a pompázó, hamvas buroknak! Törd át a héját és bontsa fel ínyed, nyelved a gyümölcs húsát: idegen vad ízekre bukkansz, akár az afrikai narancsban, melynek bele hamu és tűz, sivatag és holt tengerfenék savát, keserűségét őrzi. Költő nem nyújtott megtevesztőbb ajándékot, látát és lúgot nem rejtettek ünnepibb külső alá.

Mennyi bölcsesség, mennyi alázat és filozófusi magány kellett ahhoz, hogy egy emberélet legmélyebb tanulságait, legőszintébb ígét ily könnyedén, ily egyszerűen nyújtsák át, lehántva minden felesleges kelléktől és cicomától, megfosztva ama költészetnek pazarló retorikájától, mely már-már csak ötvözetekben és faragványokban vágyott tobzódni vagy szent és megközelíthetetlen szertartásban kívánta ünnepelni későn meglelt eszményeit. Kenyeret, sőt és vizet nyújthatnak át ily mozdulattal, ennyi egyszerűség csak a legfontosabb tanítást, a nemzedéknek szóló irányítást, intést illetheti.

Legégetőbb mondanivalóit nem öltöztette még művész egyszerűbb köntösbe; az „elefántcsonttorony“ Babitsa került minden prófétai szitkot és lángcsóvát, elvetett magától minden pózt, még a legegyszerűbbeket, művész-, költővöltának szentesített pózait is. Sürgető, kínzó mondanivalóit nem öltöztette vers vagy regény ürügyei alá, katolikus alázattal mondott le minden hatásról, mintha aggodalmaitól még a maradandóság, a forma hiúságát is meg akarná tagadni. S ebben nemcsak meggyőződésének megbecsülését látom, hanem az irodalom, a költészet szabályainak tiszteletét is. Babits e könyvében a leghűségesebb költőnek bizonyult, írástudónak, ki nem árulta el sem a császárt, sem az Istent, ő, aki az irodalmiatlan irodalom, a költőiségétől megfosztott költészet korában is megmaradt a poézis korszerűtlen és örök formája mellett, ő, aki kételkedve nézhette a kötelelenség-szerűen aktuális, a kimondatlan parancsszóra is „sajgóan“ korszerű irodalom zürzavarát, múltjához és életművéhez maradt hű, mikor minden ürügyet félretéve a legegyszerűbb tanítás, a legegyszerűbb szó útját választja kortársai leikéhez.

Vájjon mondanivalójának sürgős, égető volta bírja-e őt arra, hogy épp az esszéhez forduljon és az esszé legkevésbé zárt köreit keresse, vagy az a bizonyos hűség, a fiatalkorában vállalt költői formához ragaszkodó hűség tartatja vele tiszteletben e költészet kereteit? Talán magyarázatot, célzást tartalmaz az a kis darab, mely a költészet titokzatos mesterségéről szól. Babits „módszerére“ is világot vet az a szellemesség, mellyel a „prófétai“ költészet legnagyobb verssorait elemzi. Rosszmájú és megdöbbenő játék! Babits az egyszeri klubszolga mondását állítja szembe Ady és Vörösmarty váteszi szavaival és ebben a párhuzamban benn rejlik minden kételkedése a költészet „sorsszerű“, „hivatott“ látnokaival szemben. Babits vallja, hogy „a túlságosan mély vagy bölcs tartalom még árt is a versnek“. És lehet-e, szabad-e versbe foglalni azt, aminek elmondása minden súlynál súlyosabban terheli már a költő lelkét? Babits írásai közül ezek a leginkább korhoz szólóak; igazi élük iránt talán a következő nemzedék is tompa lesz már.

Ki merné azonban azt mondani, hogy e kötet a költészet csődjét, vere-ségét jelentené? Kivonulást egy sánctól, melyet védeni immár nem érde-

mes, lemondást egy énekről, melynek hangjai süket fülekre találnak. Az aggodalom és sötét kín, mely a szavak mélyén ül, örök formát lelt már a költő utolsó éveinek verseiben, de a vers nem volt elég, a szándék kicsordult belőle, a kiáltás, mely tovább szorongatja a torkot, nem tűri a fényes igát: az igazi látnok meztelenül, dísztelenül láttatja félelmét, borzalmát. Babits prózája sehol sem tartott oly szoros rokonságot a verssel, mint e könyv „váteszi“ lapjain, melyek a kínban fetrengő lelkiismeret sötét képekkel viaskodó jövőbelátás szavát csodálatos fegyelemben és mértékben mutatják.

Azt hihetnők, hogy a költő útja, mely múltján, életén vezet keresztül-kasul, csupa lírai, álmatag állomásnál torpan meg. Pedig ezek a valóban művészi és hangulatos kitérések csak keretül szolgálnak egy éppen nem alanyi mondanivaló számára. A Tömeg és nemzet-ben Babits maga és nemzedéke számára mégegyszer összefoglalja azt a hitvallást, mely mihamar a kevesek katekizmusa lesz. Babits, a költő és gondolkodó itt jelenik meg először egy nemzet kincseinek hivatott őrzőjeként. Az a szerep, melyet eddig Adynak tulajdonítottak s mit a magyar tudomány harcosai közül Szekfű Gyula vállalt legteljesebben, most Babitsnak jut szent osztályrészül.

Magányos, hősie és hálátlan szerep! íróink manapság a könnyebb utat választják, midőn részt kének a nemzet sorsából és az ígéretek jel-szavaival azonosítják magukat. Irodalmunk, még a legjobbaké is, hovatovább lelkes programok irodalmává válik, a jószándék és lelkiismeret szava sohasem volt oly erős, mint manapság. De épp ez ejtethet gondolkodóba, épp ez keltheti fel kétségeinket. Minden látszat és külső nehézség ellenére is, nem a divatnak, nem a népszerű példának engedelmeskednek-e íróink és lelkiismeretük szava, meghasonlásuk, vívódásaik nem csitítanak-e el egyéb szavakat, másikat, nem kevésbé égető lelkiismeretet: a művészetét, melytől mind idegenebbek lesznek az örökkévalóság csillagképei? Korunk harcok programirodalma nem kibúvót keres ily módon? nem önmagát, saját művészetét hazudtolja meg óvatosan, sőt gyáván, legharcosabb kiállásaiban? Régi, minduntalan felmerülő kérdés, melyet Magyarországon épp Babits állított először élére, midőn az írástudók árulásának vádját önmaga és kortársai lelkiismerete elé vetette. Nem, ez az író nem hazudtolta meg önmagát — talán az egyetlen, ki csökönyösen, az igazuktól megszállottak csendes makacsságával kitartott legrégebb szerepe mellett, ő az egyetlen, aki ma is azt meri hirdetni, ami évtizedeken át lelkén feküdt, a fájt és immár népszerűtlen, megtagadott ígéket, melyek épp ezért igazak és igazságuk korunk felett áll, mint a remekművéké.

Az állásfoglalás, mely a Tömeg és nemzet soraiból — két héten át rovogott, kinnal szült sorok közül — élénk világlík, valóban nemzedékek, divatok feletti győzelemből született. A régi, elveihez hű Babitsot kapjuk ebben az intésben, azt a Babitsot, ki három évtizedes meggyőződéséből mit sem adott fel s könyvében csak e minden időket kiálló elveket hangsúlyozza. „Politikához nincsen közöm, amihez közöm van, az az erkölcs. Ez az írás erkölcsi hitvallás.“ Mi hát ez az erkölcs közelebről s melyek a hitvallás főbb pontjai?

Konzervatívság és ellenzékiség. Első pillanatra paradoxként hangzik ez, de jobban megfontolva, az egyedül erkölcsös, egyedül hősie magatartás. „Én még egy régi, szellemibb korból jöttem, mely előtt a legszentebb kapocs a nemzet kapcsa volt, szellemi kötelék. Ez a kor megveti a szellemet s megveti a szellemi kapcsolatokat.“ Mindinkább megdöbbenőnek kell éleznünk az igazságot, hogy a forradalom ma nem hősie, nem erkölcsi állapot. A forradalom, az újság keresése valaha egy szellemi előőrs, a kiválasztottak szent öröksége volt, ma kényelmes és népszerű magatartás, tömegek

hangulata, nyárspolgári megalkuvás. A forradalom — legalább is a politika terén — valaha aszkézis volt, ma: számítás és kényelem. „Mondom, semmi közöm ehhez a századhoz, már régtől fogva nem érzem magam moderm embernek!“ A Tömeg és nemzet szövege ama fontos írások közé tartozik, melyekhez sokan fognak még glosszákat fűzni és kísértést érezhetünk, hogy a „szövegmagyarázat“ klasszikus módszerével nyúljunk hozzá, mondataihoz illesszük a távlatot, melyből kinőtt.

Babits magatartása az első pillantásra forradalomellenesnek látszó magatartás, pedig az egyedül forradalmi és lázadó manapság. Ki hinné, hogy Babits ezzel a „korszerűtlen“ hitvallással épp a fiatalokhoz került legközelebb, a fiatalság kévéseihez, magányosaihoz, a valóban elégedetlenséghez, kiknek lelkét nem a divatos gondok nyomják, hanem azokon túl jóval fenyegetőbb veszedelmet sejtének. A „vátesztek“ szavaiban éppen ma mindenki prédáját láthatjuk s az Adyra esküvők mind súlyosabb kételyeket ébresztenek esküjük forrása és tételei iránt. A többség ma arra hajlik, hogy a „szellemet“ idejét múltnak, XIX. századi, liberális avultságnak tekintse s az olcsó fölény a kor szociális problémáival példázódik, melyek fontosabbak, égetőbbek s melyeket nem gyógyít meg a „szellem“. Ki gondol arra, hogy az evangéliumi mondás a nemzet életében is érvényes, ki hajlandó ma kevesebbre becsülni a test javát a lélekénél, ki hiszi, hogy a legnagyobb „kárvallás“ mégis a lélek veszte, a nemzet szellemének pusztulása? Korunk erősbödő dilettantizmusa a pillanatnyi problémánál felmentést akar találni súlyosabb, fenyegetőbb feladatai alól. Ez az erősbödő irány az irodalmat már csak szociális orvosságként hajlandó bevenni s a fél-politikus, fél-író hamar könnyíthet lelkiismeretén egy-egy konvencionális jalkiáltással. Nem, a „szellem“ aligha gyógyítja meg a Teleki-tér nyomorát — de vajjon meggyógyítaná annak tagadása? Az tesz-e legtöbbet a magyarságért, aki már csak a parasztirodalmat tudja magyarnak tekinteni, paraszti eredet nélkül már senki sem magyar? S vajjon valóban új világot építenek-e ezek a „forradalmi“, „szocialista“ írók? A legnagyobbak kivételével — akik kétségtelenül felelősek a léptük nyomán felburjánzó szellemért — nem az igazi magyar lelket, az örököt és mégis oly nehezen védhetőt rabolják meg, teszik szegényebbé ezek a napról napra sokasodók? A tömeg, melyet kétségkívül elnyomtak, magát tekinti nemzetként, hiányait pedig erényeiként tiszteli. Babits meri elsőnek kimondani a népszerűtlen igazságot: a nemzet igen gyakran kevesek birtoka! Sokszorosan igaznak látszik ez ma, mikor a „magyar sors“, a „magyar jövő“ oly sokakat éget sajtó gonddal, de ki tudhatja, nem épp ezek a sokszor őszintén jószándékú kurucok ássák-e meg sírját legegélbb? Épp azok, akiket nem személyi, hanem valóban elvi okok hajtanak a „szellem-ellenes“ táborba, épp ezek azok, akiknek tagadása vétkes tagadás, „lélek elleni bűn“, mert olyasmit vetnek meg, amit nem ismernek eléggé s ami nélkül minden jószándékuk hiábavaló. Az is bizonyos, hogy a Tömeg és nemzet írója s vele mindazok, akik még a válságban is a nehezebb utat merik választani, menthetetlenül kisebbségben maradtak a rájuk bízott tanítással, mely mindinkább megvetett és népszerűtlen, melynek védelméhez épp annyi bátorság és erkölcsi szilárdság szükséges, mint a legmerészebb forradalmi elvek hirdetéséhez. Bárcsak ez a kisebbség elég kemény és elszánt lehetne, bárcsak ki tudna telelni a közöny kegyetlen takarója alatt! Az író számára a kisebbség — hány sértett keresi ma a „kisebbségnek néha nem éppen hálátlan szerepét! — az ostromlott várba szorulás nem egyszer megoldást jelent, felmentést a lelkiismeret kételyei, mardosó aggályai alól. De menekvés-e vajjon a nemzet számára, ha kisebbségben vérzik el, ha véka alatt megy veszendőbe a legfontosabb tanítás? Az író elkiáltotta szavait, kínját és kit lephet meg, ha azok épp ma süket

fülekre találnak? Kit lephet meg, hogy az a tanítás lesz kevesek csemegéjévé, amelyet mindenki táplálékának szántak? Végzetes szabály az, mely Babitson beteljesedik, de egy okkal több, hogy résen legyenek a megfogatkozott őrzők!

Vigasztalhat-e mindezért a sejtés, mely azt sűgja, hogy a problémák, melyek ma égetően, sajgóan időszerűeknek, nyugtalanítóknak látszanak, valójában túlhaladtak már s az aktualitás ingyen csemegéjén lakmározók, kik úttörőknek, harcosoknak érzik magukat, rájönnek majd, hogy leghátul kullognak az utánzók, az epigonok sorában. A korszellem csalóka játéknak áldozatai ők, mely főként a közepeseket tudja megejteni. Babits szózata, melyet e kor az elavult XIX. század kiáltásának néz legszívesebben, tulajdonkép messze előttünk jár és időszerűségét talán csak egy igazoló katasztrófa után érezhetnők. Sőt: igazi gyökerét sem a XIX. század liberalizmusában kell keresnünk Babits világnézetének, hanem Vörösmarty és Széchenyi víziói között. E két látnok gondokba, félelmekbe tébolyult alakjai egyszermind Babits aggodalmainak lírai előképei.

Istent nem mindenki leli meg első ifjúságában; van, kit csak hosszas vívódások, vargabetűk vezetnek el hozzá. Életünk legfontosabb alkotóinak tudatára legtöbbször lassan, fokozatosan ébredünk, meglevő színek és elemek gyarapítják egymást és senki sem jut el ingyen legmélyebb, legállandóbb élményeihez. Sorsszerű és végső formáját a Nemzet Babits számára e kései könyvben nyeri. Nem mintha a háború alatt vagy után kevesebb köze lett volna az élet-adó testhez, mint bárkinek a „váteszek“ közül! De most, a válság óráiban fedezi fel igazán a közösséget és szellemet, mely egyesül a Nemzet arisztokratikus és hősieen humanista eszméjében. A ház nyújtotta védelmet — még ha jelképes is — igazán a szorongatottság perceiben ismerjük fel, amiként a pokol kapuitól is egy Anyaszentegyház óv. A Nemzet gondolatának nagy megszállottait már pályájuk kezdetén szíven üthette hivatásuk szózata. Nem így Babitsot, kinek nemzedéke — az egy Ady kivételével — már ifjúságában a Nemzet eszméjének töredékeivel, roncsaival vívódott, hogy Babits legyen az, ki férfikora delén felmutathassa az újjászületettet, kiben egy szellemtelen és reménytelen kor a múlt hazajáró kísértetét tudja csak látni. A hitehagyottaknak, az óvatos árulóknak Babits ismét a nemzet és szellem magasztos neveit idézi. Mennyi merészség már ily időszerűtlen, fényükvesztett szavak alá fogni a megújhodott mondanivalót, mintha nemes makacsság ragaszkodnék itt egy elveszett kor ódon retorikájához! De a szavak élnek, korszerűtlen eszmék szavai élik tovább rejtett életüket, hogy vád és tűz lehessen valaha papirosukból. „A nemzet néha csak egy-két ember lelkében él, míg az utcán ezrek is ordítznak. Volt idő, hogy a magyar nemzet is csak egy-két ember lelkében élt. Máskor elrejtőzött tanulószobákban és parasztkunyhókban. A nemzet a lélek, a tömeg csak a test.“ Súlyos szavak és gögjükben, magányukban is mily kevés, mily keserű vigaszt rejtenek. A nemzet él, míg csak egy polgára van és Babits szavai az öröm hevét is felfedik, az örömét, mely a nemzet megteltéből, örök valóságának felismeréséből fakad.

Babits rémképek és aggodalmak közt leli meg a kapcsokat, melyek nemzetéhez fűzik: régóta egyyüvé tartozók gyakran csak halálos veszedelemben ismernek egymásra. És így a költő ellenzékiége ment marad minden politikától — mi sem riasztja vissza inkább, mint a politika — a látnok megmarad az ijesztő kétségek, a jövő szorongató látomásai között. De ezek a látomások valóságot tárnak fel, mint vaksötét éjszakában villámcsapás a közelgő szakadékot. „Hogyan állunk meg Európa nagy válságaiban, megszegényedett szellemmel és megingott elvekkkel? Hánynak fog használni közülünk és kiknek, ha a gyűlöletes korszellem hátrára kapunk? S mivel fogjuk ezt a hasz-

not megfizetni? Nem úgy leszünk-e, mint a bibliai Ézsau, aki szent jogokat játszott el egy tál lencséért? Nem zuhanunk-e súlyos gazdasági katasztrófába, ezt a lencséstálat szorongatva? S nem fogunk-e, mint a hazardőr, egyre nagyobb tétet kockáztatni szellemiekben és anyagiakban, ha egyszer a lejtőn megindulunk? Engem főleg a szellemi rész izgat. Mi lesz, ha elborít bennünket a zsarnokságnak és barbárságnak az az áradata, mely ebben a szomorú Európában mindenütt ott les az ajtó küszöbén, ahol az emberi jogokból és közszabadságokból egyetlen parányi részt engednek?" A költő nem téveszt-heti össze kételyeit és lázálmait a politika felismeréseivel, pedig e lázálmok és rémlátások nemcsak az ő lelkében élnek. Hová rohanunk, milyen szakadékok várnak bennünket és segíthet-e még egyáltalán a felismerés? Babits szavai legfeljebb annyiban vigasztalhatnak, hogy biztos pontot mutatnak, a szellem emberének biztonságát és csalhatatlan éleslátását, melyet a végső veszély közeledte sem tud elhomályosítani. A zűrzavar és a prófécia pokoli versenye sem tudta megcsalni az író figyelmét és érzékeit; hangja talán az egyedüli józan és mérsékelt, vateszi voltának sallangjai nélkül, az egyszerűség és egyértelműség köntösében. (Kinek tellenek ma kedve és ereje a cifrázathoz?) S így talán még sejtéseiben is bízunk, a nagybeteg reménykedő ösztö-nében. ki a gyógyulás és menekvés ígéretével kecs eget. Sejtések és aggályok közt azonban egyvalami állandó és örök, egyvalami példa és útmutatás marad a szellem embereinek megcsappant törzse számára.

„Az én szolgálatom megőrizni népem legtisztább erkölcsi hagyományait, nem engedni, hogy az igazság szelleme elavuljon. A kezdődő barbárság lármája közt ébren tartani a lelkiismeret nyugtalanságát. Megőrizni egy jobb idő számára az emberiség megvetett eszméit, a szellem és szabadság tiszteletét. Ezek a nemzet igazi szentségei." Babits nem mondott olyasmit, ami régebbi meggyőződését és álláspontját bármivel is megtoldaná. Hú maradt önmagához az életével, művével szentesítette az egyedüli utat, mely nemzedékünket az árulástól, a Judás-szereptől megválthatja.

Ismétlem, Babits magatartása egy új nemzedékével találkozik, ama nemzedékével, melynek tagjai egy irodalmiatlan, szellemtelen kor megcáfolására készülnek. A kör, melyhez szól, természetszerűleg kicsiny, szózata csak lírai felében közkincs, csak képeiben, látomásaiban találkozik egy egész nemzet válságával, látomásaival. Maga a tanítás, az ige, kevesekhez szól és rendjén! Babits szavaiból elsősorban a szellem embereinek kell levonniok a legmerészebb és leginkább korszerűtlen tanulságokat. Nekik kell rájőnniök, hogy jószándékunk, szociális lelkiismeretünk szava igen gyakran csalóka szó, pillanatnyi feladatokért örök feladatokat feledtet velünk. Ez a szemrehányás nem Babits ajkáról hangzik el, jóllehet ő az, aki ezt művében és személyében megtestesíti. A Madridi levél mintegy függelék, utószó a Tömeg és nemzet igazságaihoz, utószó az irodalom számára. Az ostromlott város közepén szonettet olvasó költő jelképe nem mai jelkép, példája nem a legfrissebb minták után igazodó példa! De nem ez a fontos! Ebben a „határhelyzetben" tisztázódik az irodalom szerepe s az író magatartása a fenyegető eseményekkel szemben. Ne számúzza a költészet a szociális lelkiismeret szavát, ne akarjon álszentül szemet húnyni betegek és szenvedők nyomora felett, ne legyen önzőn gyökértelen az éltető test, a nemzet válságai közepette. De bárcsak megértenék az írók, hogy legelső feladatuk mégis a szépség szolgálata, a nagy álmok őrzése és melengetése, a lesajnált és kárhozott tiszta irodalom védelme. Melyik író érzi át ma őszintén és mélyen, hogy a remek-m ű fontosabb az irányzatnál, mégha emennek hatása pillanatnyilag építőbb, gyógyítóbb is. Az irodalom nem egyszer volt nagy változások, forradalmak és megmozdulások szálláscsinálója, de a megtermékenyítést csak véletlenül, szándéktalanul vihette végbe, mint a madár, kinek csőréből kihullt mag

felelőtlen csodából fakaszt palántát. Rossz írók, de jó politikusok könnyed göggel tiltakoznak az ellen, hogy őket „irodalmároknak“ tekintsék; lelkiismeretük leghelyesebb szavát közvetítik ők ezáltal, hisz nem az irodalmat nézik le, hanem sajátjukat. A lírai költő joggal menekül gögijébe, mikor verse mellékleteként a pártigazolványt kéri tőle. (S a szigorú ajtónálló rendszerint maga is a szellem embere!) Csak a gögösöknek van igazuk s bármennyire paradoxként hangzik is, a különcök, a dandyk, a bohém rendkívüliség-hajhászok közelebb állanak az irodalom alapvető igazságaihoz, mint az elhivatott puritánok, a küldetés megszállottái. A válság ostromgyűrűi közé szorult író erkölcsösebb, őszintébb tettet visz végbe egy tökéletes verssel, mint a vezércikkkel, vagy a szociográfiával; az előbbi út vezet legbiztosabban a sorsközösség vállalásához. „Igaz-e, hogy a kultúra támasztéka kihull lábunk alól és annyit ér csak, mint az avult deszka, mely pusztán díszül szolgál és az első ütésre szétmállik? A madridi levél mást mutat. Ébből azt olvasom, hogy az írás életszükséglet lesz, mihelyt valaki megismerte és megtöltötte vele életét, vagy mindenestre vannak lelkek, akikben a kultúra szeretete mély és erős és kiirathatatlan s nem tűnik el a barbárság első lehelletére. Igaz, hogy ilyenek Rómában is voltak, még akkor is, mikor már a Campus Martius félvad törzsek sáros csizmája alatt dobogott és nyögött, ők nem mentették meg az antik kultúrát. Meg nem mentették, de legalább megőrizték — „keblük templomában“ s átadták az utánuk jövő hitetlenebb nemzedékeknek mint valami földbeásott, rablók kezétől megóvott kincs titkát, hogy jobb kezek majdan újból felásva, letisztítsák a rátapadt szennytől s megcsillogtassák a késői napban, mint új gyönyörűséget és gyarapítani való gazdagságot.“

A szellem, melynek értelmét Babits szinte újból megfogalmazza kortársai számára, nem az elefántcsonttorony sértődő, filozopteri magányát hirdeti, mint ezt az új, „szociális“ gondolkodású arcvonal hinni szeretné. Tudjuk, hogy e szellem sohasem lesz támadó, kardok és vasak éle idegen tőle. Mégis, a túlerővel szemben egyedül ez ad teret és ösztönzést a méltó küzdelemre. Harcra és hősiességre képesít s így e szellem már valóban pajzsunk és menedékünk. Lehet más fegyverünk legősibb és legnagyobb ellenségünkkel szemben, ki új és új testben támad fel ellenünk? Egyedül az írástudó veheti át azt a szerepet, mely valaha lázadó kutucoknak és szabadsághősöknek jutott osztályrészül. Babits mindnyájunk útját és feladatát kijelölte ezekben a szorongásukban is nyugodt, végveszélyben is formát őrző szavakban. A felkelés, a lázadás egyedüli módja ma ez a külsőre ártalmatlan, „szellemi“ örködés, az őrzés, megőrzése annak, ami magyar. Nyugat és Kelet hazug dilemmája megoldódik, mihelyt megértjük, hogy az igazán magyar igazán európai is volt mindig s a legnagyobb magyarok, a „legnagyobb németekhez“ hasonlóan, az európai szellem részesei.

Babits őrzésre int és az igazi magyar ma kételkedő, szomorún gyanakvó, „új“ eszméért aligha lelkesedik. Ezek az „új eszmék“ ma már kísérletre sem csábíthatják a tisztánlátókat. Ám maradjon a politikus a kétes értékű küzdelmek porondján, ám próbálja egyeztetni lelkiismeretével a játékot, mely mindinkább megközelíti az árulást, a szégyent — az író egyet tehet csupán: ellenáll dacosan és makacsul, tűri a közönyt és még az sem riasztja el, ha eszméin könyvszagot, magatartásán gyáva húzódást, visszavonulást szimatolnak. Makacsságában és gögijében végsőkig kitart, akár az üldöztetés, akár az örület magánya vár is reá. Igazi hivatását úgy tölti be, ha merev s nehezen alkalmazkodó, ha korszerűtlen s nem „sürgetően időszerű“.

Bizton érzem, hogy Babits nagy intései s egy másik, fiatalabb nemzedék erőfeszítései a veszendő, pusztuló magyarság megmentésére ugyanegy nyugtalanáságból, ugyanegy lelkiismeretből fakadnak. S itt nincs ellentét Babits

magatartása s Illyésé között, amint azt egyéniségük jóhiszemű félreértők látni szeretnék. Két nemzedék aggodalmi és látomásai szólalnak meg két különböző vérmérsékletű író ajkán. Egy gondból fakadnak, s egy a céljuk. Mindkettőnek szava a legnagyobb veszedelem küszöbén, a megpróbáltatás hajnalán kél, mindkettő védekezik és óv. A magyar szellem és az igazán magyar nép megpróbáltatásainak napja jött el. Ostromgyűrűtől szorongatott várban csak az álmodozók mernek országépítésről beszélni. Akkor építsünk, ha marad min megvetnünk lábunkat, akkor támadjunk, ha az észrevétlenül beszivárgott ellenség győzedelmeskedtünk. S a támadás, a legalattomosabb, a legnehezebben kivédhető nem a szellem, a magyar szellem ellen irányul?

Az író két hazát tartozik ma védeni: egy országot s egy világrészt! Melyiknek védelme sürgetőbb? Bizonytalán az elsőé, de hisz emezzel a másikat is óvja. S teheti ezt helyesebben, mint úgy, hogy a veszély pillanatában nem dobálja el fegyvereit, nem tagadja meg a szellemet, melynek harcosául rendeltetett? A falukutató, ki a belső ellenség előnyomulására figyelmeztet Dunántúlon, a politikus, ki az árulás és ostobaság szövetségéről rántja le a leplet, nem választott sürgetőbb feladatot, mint Babits, ki a szellem bástyáját védi, az egyedülit, melyet a legvéresebb elnyomatás sem tud megsemmisíteni, az egyedülit, melynek fokáról a végső vereség is új támadás záloga lehet. Nem tudhatja a magyar költő, messze, avagy távol-e az idő, midőn magyarságát ismét metaforák leple alatt kell megváltania.

Babits azonban elsősorban költő és szorongása lírai szorongás. Vörösmarty az intő példa és jelkép, kinek tébolya minden magyar végső aggodalmainak mélyén bujkál. Vörösmarty tébolya és Széchenyi halála a sors, mely az igazi magyar látnokra vár. A teljes tisztánlátás itt már egy a teljes örülettel. Babits egy önarckép lehetőségeit keresi Vörösmarty alakjában, egy szomorúan időszerű Vörösmartyt, kiben örületté érnek a nemzet szenvedései. De amint Vörösmarty fájdalom és elborultsága rokon egy nemzeten túlnövő kozmikus tragédiával, úgy Babits vele kapcsolatban veti fel a nagy kérdést, a legsúlyosabbat, mely pályájának első krízise óta szüntelen kínozza. „Lehet-e csakugyan bezárkózni egy nemzet életébe és nem gondolni az emberiség bajaival?” 1933-ban kérdezte Babits és akkor megnyugtató feleletet talált Vörösmarty költészetében. „Nem, nem tudta elválasztani egymástól Magyarország és Európa ügyét: magyar honfikköltő volt és Európa költője egyszerre. Milyen mai és aktuális ebben is!” Kérdés és felelet 1935 dátumát őrzik még, nagyon is világosan. Minél ijesztőbb a belső baj, annál kevésbé fordul majd kifelé a beteg figyelme. A Tömeg és nemzet őrizi még ugyan az európai sors katolikus egységét, de Európa mind messzebb kerül, végzetünk és válságunk ködei mögé. Vájjon milyen arcképet választana feladatául a költő 1939-ben? Kölcsey alakja csak egy írói magatartás igazolására szolgál s ugyanakkor egy mély társadalmi igazságot bizonyít, olyan igazságot, mely irodalmi kortársaink között mind népszerűtlenebb: „Még emberi jelleme is ellentmond annak, ahogyan a mi korunk szereti képzelni a magyar lángleiket, az újjító és jövődóért harcoló magyart. Nem a Koppányok vére lázad benne. S csöppet sem „őszerű” ahogy ezt ma értik. Ellenkezőleg, finom, nyugati elme, kiművelt, s ahogy leírtam, aggodalmasan szigorú s óvatos; hazáját, a nagy európai kultúrközösségben óhajtja látni s protestáns létére mély rokonszenvet érez a katolicizmus mindent átölelő egyetemessége iránt. „Nem, Kölcsey alakja, minden rokonszenv ellenére sem nyújtja azt a megnyugtatót, melyre annyi sötét lap után vágyva vágyunk. Az író lecsillapít és a jelen sikereire, hosszú böjt után elért eredményekre hivatkozik. Ösztöne súgja, hogy eljön a gyógyulás, a megváltás. De tud-e mindezzel bizalmat önteni belénk? El tudja-e feledtetni velünk az aggodalmakat, melyeket szavai oltottak lelkünkbe? S bizodalma egészen őszinte vájjon, szavait nem tereli

vissza erőszakkal a jankiáltás kitörésétől, mint a szenvedő, ki nem akarja környezetét túlságig megrémíteni?"

A ránk szakadó sötétséget mélyebbnek, sűrűbbnek érezzük, hogysen egy közeli hajnal hasadásán örülni tudnánk. A nemzedékek leszámoltak már boldog, gondtalan álmaikkal és vacogva, idegesen várják az eljövendőket. Csak azok magasodnak színpadias pózba, kiknek idegzete nem érzi még a közeledő veszedelmet, vagy akik túlságosan gyávák félelmüket bevallani. Ismét ama festőien tragikus napokat éljük, midőn a váteszek szava újult erővel támad fel bizonytalanságunkban. Köröskörül üvöltének a farkasok, az árulás és a butaság farkasai, lassan elnyomják a költő szavát.

Babits azonban sokkal inkább átéli a készülő drámát, hogysen ki akarna tartani a hálásan szónoki helyzetek mellett. Nem túlozza szükségtelenül a sötétséget, hisz rövidesen bizonyítékai nélkül is érezhető lesz az! Az ösvény kacskaringója a nemzetsors tragikus látomásaitól szelíden elhajlik dunai tájak, őszi szüretrek felé. Költészet kerekedik a valóság fölé s legméltóbb utószóként, Török Sophie Babits verssorait idézi. A könyv, mely menekvés volt a verstől, így mégis rímbe torkollik s megcsillantja előttünk e költészet második értelmét, az apró ürügyeket, melyek azt életre hívták. Különös viszony szövődik így az immár változatlan mű és lassan elvesző, földi támasztékai között. Az ócskavasak hullamezeje, a falból kiágaskodó, szakadt drótok, a kutyaház, az enyvespántlika: valóságukból költészetté magasodtak, hogy az örök művel szemben az enyésző életet képviseljék. Különös játéka, ketőssége az alkotásnak: a verssor helyett most az ihletet adó anyag szorul védelemre. Török Sophie utószava a legérdekesebb s legköltőibb dokumentumokat gyűjti össze, dokumentumokat, melyeknek költőisége az idézett kép költőiségének erejével vetekszik. Kísérőként, vigasztalóként tapad az utószó e keserű könyvhöz s hirdeti képek és szavak tragikus sötétségével szemben az ihlető anyag örök, derűs közönyét.

SÓTÉR ISTVÁN

A RENAISSANCE RENAISSANCE-A

A Medici-család — Leonardo da Vinci — Paolo Veronese — Moretto és a Bresciaiak — Giovanni Battista Moroni — Pordenone és a Friauli iskola

EGYRE SZAPORODNAK a jelek, melyek — sit venia verbo — a renaissance renaissance-a mellett tanúskodnak. Megint fontos tudománytörténeti fordulóponthoz érkezünk. A műtörténeti kutatómódszerek eredetileg a renaissance-szal való foglalkozásban edződtek, itt lettek nagykorúvá. Csakis a klasszikus formatökély mellett csiszolódott ki a stíluskritikai eljárás páratlanul éles és fontos segédeszközzé, sőt csakhamar majdnem öncéllá lett s így az utolsó pár évtizedben divatba jött középkori és barokkutatásban már-már tehetetlennek látszott. A formák között és mögött élő szellemiséget kutató új eljárás számára viszont éppen ezek a korszakok jóval előnyösebb területeket nyújthattak. Tekintettel arra, hogy még erősen a szellemtörténeti szemlélet büvkörében állunk, a renaissance jelenségek iránti új érdeklődés nemcsak tárgyi kiválasztást, nemcsak az élő korművészettel: az új-klasszicizmussal, novocentizmussal s más effélével párhuzamos divatot jelez, hanem megfontolt tudományos programot is. A tartalmilag és formailag látszólag már teljesen kilúgozott „klasszikus művészet“ új vizsgálati módszerek elé kerül és csodálatos módon állja ezt

a számonkérést. Részint okozati kapcsolatban az érdeklődés átállításával, részint csak időben esik össze vele a rengeteg sok új vagy elfelejtett régi anyag feltárása. A XX. század első harmada a quattrocentenáriumok egész sorozatát hozta s a mestereket működési vagy szülőhelyükön megfelelő kiállításokkal ünnepelték.

Ez a folyamat úgy látszik 1939-ben delel. A tervszerű „mostrák” nagy sorozata túlnyomóan Bottai (Educazione Nazionale) és Alfieri (Cultura Popolare) miniszterek lendületes és átgondolt irányítása alatt áll és az érdekelt városok vezetőségeinek hathatós támogatását élvezi. Podestái a helyi bizottmányok elnökei, kivéve a milánói Leonardo-kiállítást, mely azonkívül átfogó, szinte minden életterületre kiterjedő jellegének megfelelően Pietro Badoglio, Itália vezértábornagyának személyében feltűnőbb hangsúlyozást nyert. Meglepő, mily nagyszerű és termékeny együttműködésre képes a még mindig nagyon élénk olasz regionalizmus és a fasizmus egységesítő, fegyvelmező és rendező művészete.

Iskolapélda erre a firenzei Medici-kiállítás. Itt kapjuk a legátfogóbb, legváltozatosabb, rendezési szempontból mondhatnók legtarkább művészeti és történeti dokumentációt. Sehol sem érezhetjük annyira szemléltetően a renaissance-korszak florentin, olasz és egyetemes arculatát, mint itt. Az a határozott benyomásunk, hogy ez az egész korszak sohasem fejtett ki annyi felhajtó energiát, mint éppen abban az időben, mikor még lényegében firenzei volt. Sem a Medici-pápák, X. Leó és VII. Kelemen nagyszerű alkotásai, még kevésbé a toszkánai hercegség és nagyhercegség kora nem bírtak azzal a valóban korszakalkotó jelentőséggel és szellemtörténeti kihatással, mint az ezekhez képest aránylag rövid időköz a Signoria Mediceanak megalapozásától, vagyis Cosimo il Vecchiótól Lorenzo Magnifico haláláig. A család vagyonának megalapozója Giovanni di Bicci volt, ki már maga is befolyt a köztársaság politikájába és 1402-ben Prioré lett. Vele kezdődik az ikonográfiai csoportkiállítás, mely nem kevesebb mint öt termet foglal le a mostra hajlékának szolgáló Medici-Riccardi-palotában. A palota maga 1444-ben Michelozzo tervei szerint épült a rövid páduai és velencei száműzetéséből visszatért Cosimo megrendelésére. Fénykorát Lorenzo alatt érte el, amikor majdnem mindennapi vendégei voltak asztalánál Angelo Poliziano és a fiatal Michelangelo. 1929-ben visszaállították a Benozzo gyönyörű freskóival díszített kápolnában Michelozzo eredeti oltárát és berendezték a Medici-múzeumot, a mostani kiállítás törzsanyagát. Azok az írók, akik a palazzóban megfordultak és a Medici-házzal kapcsolatban állottak, az egész akkori szellemi világot jelentik. Cdstoforo Landinon és Marsilio Ficinin, Lorenzo nevelőin kívül találkozunk ebben a névsorban Ambrogio Traversari, Giovanni Bessarione, Bemardo Dovizi da Babbiena, Poggio Braccolini, Vespasiano da Bisticci, Pico della Mirandola, Giovanni Argiropulo, Gemistos Plethon, Francesco Filelfo, Amerigo Vespucci stb. nevével. Nem volt az utolsó ebben a fényes sorban maga Lorenzo. Verseskönyvét is kiállították és azon az oldalon ütötték fel, ahol a quattrocento életritmusát oly tökéletesen tükröző sorok állanak:

Qui vuol esser lieto — sia,
Di doman non c'è certezza.

Neki tulajdonítják a „Grammaticetta Vaticana” -t, az olasz, helyesebben a toszkánai nyelv egyik első nyelvtanát.

Egy másik teremben találjuk azoknak a művészeknek munkáit, egyéb emlékeit, kik a Medici-ház kegyeit élvezték. Ragyogó névsor: Fra Angelico, Filippo Brunelleschi, Paolo Ucello, Michelozzo, Leon Battista

Alberti, Lorenzo Ghiberti, Fra Filippo Lippi, Donatello, Luca della Robbia, Andrea del Verocchio, Antonio és Pietro Pollaiuolo, Benozzo Gozzoli, Botticelli, Mino da Fiesole, Domenico del Ghirlandaio, Giuliano da Sangallo, Pietro Perugino, Filippino Lippi, Luca Signorelli, Piero di Cosimo és mások. Külön termet kapott a Medíciék legnagyobb pártfogoltja, Michelangelo. Itt van az ismeretes kentaurdombormű a Casa Buonarottiból, egy folyóistenség megrongált modellje, eredeti rajzok és tervek a Medici-sírokhoz, a Laurenzianához, a Palazzo Medicihez, a római San Giovanni dei Fiorentinihez, továbbá a nagy művész levelezése VII. Kelemennel — kardinális és pápa korából, — Medici Katalinnal, I. Cosimoval stb. Nagyon érdekes bepillantásokat nyújtanak az akkori építőüzemre és a formatörténeti fejlődésre a San Lorenzo homlokzatának kiépítésére vonatkozó tervek: Brunelleschi, Giuliano da Sangallo, Baccio d'Agnolo és Michelangelo művei. Különös, hogy ez a feladat, mely annyi kiváló művészt megmozgatott, még manapság is megoldatlan. A X. Leónak szentelt teremben most már Rafael is szóhoz jut. A pápa arcképe a Pittiből és egy érdekes rajz a Casa Höméből idevándorolt és hat éremképpel, több medailonnal, egy márvány és egy porfir mellszoborral együtt szemléltetik a pápa külsejét. A következő teremben VII. Kelemennek több arcképe látható, köztük négy Sebastiano del Piombo; gyönyörű a pápát szakáll nélkül ábrázoló darab. A Medici-ház legfontosabb tagjaival együtt Agnolo Bronzino a pápákat is különböző eredeti festmények után rögzítette meg kisméretű, de tökéletes kivitelű és nagyon finom hatású sorozatban. A későbbi családtagokat a hercegség korából Sustermanns ecsetje örököltette meg. Ez a toszkánai hercegség körülbelül kétszáz évig tartott. A „Principato“ tulajdonképpen megalapítója nem Alessandro volt, ki a szintén Medici Lorenzino — Musset Lorenzaccioja, — a toszkán Brutus merényletének esett áldozatul, hanem a második herceg és első nagyherceg, azaz I. Cosimo (1537—1574)» az igazi „principe“, kit Niccolo Macchiavelli huszonhat fejezetten át előre sejtett és értékelt, mikor a kormányzás művészetét mindenütt és mindenkire érvényes követelményekben megformálta. Külön fontos csoport jutott Medici Katalin királynénak, három francia király és egy spanyol királyné anyjának, a renaissance szellemiség franciaországi letéteményesének, ki Alamannit, Tassot, Montaigne-t pártolta, a Louvre-t helyreállította, a Tuileriákat építette, gazdag kódex-, intaglio-, kamea- és éremgyűjteményeket létesített, melyekből a kiállításon belül nagyszerű próbákat kapunk. Mélyen alatta állott a második francia Medici- királynő, Mária. A család utolsó nagyasszonya, Anna Mária Ludovika pfalzi választófejedelemné és a Palazzo utolsó Medici-lakója révén a kincsek és gyűjtemények, képek, szobrok, könyvek, ereklyék a Habsburg-ház birtokába kerültek. Magánékszerei 1737-ben Bécsbe vándoroltak, de a saint-germaini békeszerződés nyomán megint visszakerültek és a választófejedelemasszonynak szentelt teremben most felállítást nyertek.

A tudományos XVII. századra nézve Ferdinando nagyherceg és öccse, Leopoldo bibomok körül csoportosul érdekes emlékcsoport, az általuk alapított Accademia del Cimentora, Galileire, Toricellire és számtalan más tudósra vonatkozó anyagból. III. Cosimo és fiának, Ferdinandonak pártolását főleg a zenészek és hangszerkészítők élvezték, kik közül többek között az egy-egy violoncelloval képviselt Antonio Stradivarit és Niccolo Amatit említjük.

A közel négyszáz éven keresztül követhető családtörténet legvégsőbb állomásai is változatlanul a művészet- és tehetségpártolás jegyében állanak, bár jelentőség és egyetemes történeti érték tekintetében a XV. század, szorosabban Lorenzo Magnifico kora, egészen egyedül áll. Egyedül áll

az élénk és termékeny csereviszony is valamennyi itáliai fejedelemmel, állammal, várossal, a francia királlyal, a német fejedelmekkel, II. Mohameddel, az egyiptomi szultánnal és nem utolsó sorban Korvin Mátyással. Magyar vonatkozások a kiállítási anyagban nem ritkán merülnek fel. A legrégebb adatot Zsigmond király 1435. évi dekrétuma szolgáltatja, ahol a Cosimo és Lorenzo de Medici által képviselt bankháznak különböző előjogokat biztosít. Gazdaságtörténeti szempontból különben is nagyon tanulságos a VI. terem, a Medici-bank történetére, üzemére és gesztióira vonatkozó gazdag, még rhélyen a XIV. századba visszanyúló emlékanyaggal. Itt találjuk a Michelozzo és lombárdiai munkatársai által emelt milánói bankfiók homlokzati terveit és egyéb tartozékait, többek között három megmaradt medaillos faldísz. Ez a homlokzat úgy arányaiban, mint vízszintes és függőleges tagolásában, az ablaktengelyek formájában és számában szinte szösz szerint megegyezik a Filarete architektúra-kódexének latin fordításában szereplő tervrajzzal, melyet a magyar műtörténeti irodalom az ott felhasznált gyűrűs hollókat ábrázoló akrotérionok miatt már többször említett, legutóbb a rajz melléklésével e sorok írója, Budapest Művészeti Emlékei című munkájában. Az a tény, hogy a gyűrűs hollók Michelozzo eredeti tervéh hiányoznak és hogy a XIX. század elején lebontott milánói palota részletformái a megmaradt és jelenleg a Castello Sforzescóba beépített főkapu tanúsága szerint is lényegesebb eltéréseket mutatnak, arra utal, hogy ezt az épületet, illetve tervrajzot Mátyás király ízlése és kívánsága szerint átfogalmazták.

Még gyakrabban akadnak Magyarországgal kapcsolatos emlékek a Bibliotheca Laurenziana Medici-anyagában, a „Mostra del libro Mediceo“-ban. Tudjuk, hogy Lorenzo Mátyás király halála után felsóhajtott, hogy most már megint könnyebb lesz festett kódexekhez jutni. Ebből a helyzetből ügylátszik le is vonta a végső konzekvenciákat. Nem kevesebb mint 63 Attavante-kódex készült számára, kettő közülük eredetileg Mátyás királynak volt szánva, Appianus Alexandrinus (1489) „ad laudes et glóriám regis Hungariae“ és Szent Ágoston ugyanabból az évből „Serenissimo Mathiae Corvino regi Hungariáé“. A könyvkiállítás egyéb kötetei közül egyesek szerzőjük révén kapcsolódnak Zsigmond vagy Mátyás nevéhez (Ambrogio Traversari, Lippi Brandolini.) Káprázatos képet nyújtanak ezek az ülüminált kódexek és szinte elfelejtetik a szemlélővel, hogy egy páratlanul gazdag műgyakorlat legvégén tartunk, zsákutcában, minden fejlődési lehetőség, minden jövő nélkül.

De a Mediciek művészetpártoló fáradozásainak végeredménye jóval több, mint a felsorolt vagy egyáltalában kiállított, dokumentálható részterületek, inég ha ezek a legmagasabb értékelésre tarthatnak is igényt. Legnagyobb szerű alkotásuk maga Firenze városa. Elragadó bájában, összhangzó egységében semmi mással össze nem hasonlítható történeti remekmű, az érettség, szellemesség, vidámság és az alkotó életöszönök tökéletes összegezése. Úgy érezzük, mintha az antik világ óta széttöredezett egységes életerű a Mediciek Flórencében újból magára talált volna.

Ha Firenze a Medici-kiállításban az olasz renaissance lényegének, alkatának, legszebb alkotásainak elragadó látomását nyújtja, úgy a milánói Leonárdo-kiállítás még azon is túlmenően sejteti a benne szunnyadóid határtalan gondolati lehetőségeket, tekintet nélkül arra, hogy vájjon tettekké, eredményekké, alkotásokká kristályosodtak-e, vagy csak mint csírák, hajtóerők, megihletések, megismerések vagy tervek tükrözödnek egy páratlanul álló emberi intelligenciában. Amit az olasz rendezőművészet itt művelt, a kiállítási technikának olyan csúcspontját jelzi, mely mindenképpen méltó a nagy szellemhez, még talán abban is, hogy a „mostra“ a megnyitás időpontjában még befejezetlen volt — ki merné valamikor ezt a munkát befe-

jezettnek nyilvánítani? — és a katalógus is hiányzott. Sőt mikor e sorokat írom, még mindig nincs a kezem között; úgyhogy a kiállítási csoportok sorrendje talán nem is fedi mindenben a rendezési egymásutánt és számozást. A felsorolás maga viszont szükséges, mivel fogalmat nyújthat Leonardo élet- és gondolatvilágának szédületes méreteiről. A címszavak lapidáris egymásmellé iktatásáért elnézést kell kémünk az olvasótól, mert csak egyik kimerítőbb tárgyalása már messzire túllépné a rendelkezésünkre álló keretet: Leonardo világa, az olasz renaissance, Firenze, Milánó, Róma kultúrája. Leonardo külseje (hatvan Leonardo-arckép). Életrajza, itinerariuma közel 300 okmánnyal és emlékekkel példázva. Leonardo könyvtárának elméleti rekonstrukciója. Élettani tudományok, összehasonlító és művészi anatómia. Optika és távlatlan. Akusztika és zene. Mechanika. Aeronautika. Verocchio műhelye. Leonardo tanulótársai, Perugino, Lorenzo di Gredi stb. Leonardo festészete. Elvesztett és másolt képek. Rajzok. Ünneprendezések és színielőadások. Leonardo iskolája. A szobrász. Az építész.

A kiállítás vezetősége a főhangsúlyt a feltalálóra helyezte és a mostrát az olasz találmányokkal és felfedezésekkel kötötte össze, igazat adva a mester vallomásának: *La mechanica e il paradiso déllé scienze*. Ez a független nem olyan részletes és kimerítő, de annyira széles skálájú és amellet ügyes és tanulságos, hogy a Galilei, Volta, Galvani, Toricelli, Marconi stb. csoportok láttára az ember szinte elfelejti a többit. Leonardo maga technikai tudását mindig előbb sorolja fel, így mikor Lodovico il Moronál, Cesare Borgiánál és a francia királynál ajánlkozott. Említi a hídverésben, ároképítésben, bombavetésben, tüzérségi felszerelésben, tengeri erődítményekben, földalatti kavemák építésében való jártasságát. „Békében pedig — folytatja a milánói herceghez intézett levelében — azt hiszem versenyre szállhatok az építészetben, márvány-, bronz- és agyagszobrászatban, továbbá a festészetben akárkivel és akármilyen esetben.” Ez a levél még a maga szabatos, tárgyias, szinte személytelen fogalmazásában is világosan igazolja, hogy Leonardo a felsorolt tehetségeken és lehetőségeken belül, azaz az alkotó emberi munka minden területén elfoglalt rangjával tökéletesen tisztában volt, szinte meglepő éleslátással és mégis minden kevélységtől mentesen. A kortársak a kiállított okmányok és emlékek tanúsága szerint érezhették ezt a csodát. Michelangelo ugyan lenézte, elmélkedő szellemében erőtlenséget, a hazátlanban a hazafiatlant látta. De mély hatással volt Rafaelre, aki az athéni iskola Plátójához Leonardo külsejét vette mintául. A nagy mester külső megjelenését dokumentáló teremben kiemelkedő helyre került a Plató-freskó másolata, mely számtalan analógia kereszttüzében is megállja helyét. A klasszikus filozófusnak ilyenén megszemélyesítése nyilvánvalóan elismerést akart jelezni a tudós Leonardo előtt. A biztos ítéletű és élesszemű, ember-társaival szemben éppen nem elfogult Benvenuto Cellini azt tartja róla, hogy nálánál nagyobb ember még nem született. Utolsó gazdájának, a francia királynak rajongásáról egész sor történeti adat és még több jól kitalált anekdóta kering. És mégis életében, művészetében, tudományában egészen egyedül áll mint a ζῶον πολιτικόν tökéletes ellenlábasa. Ezt ő maga is érezte és előnynek tartotta: „Se tu sarai solo, tu sarai tutto tuo. E se sarai accompagnato da un solo compagno tu sarai menò tuo.”¹ A regényes életrajzírók és a pszichológiai szellemidézők számára megoldhatatlan probléma Leonardo. Mereskovszkij színtalfreskója is hamis képet ad róla, pedig ez a látszólag mély, alapjában felületes, itt-ott ízléstelen beállítás nagyon népszerű lett és ebben a beállításban vonult be Leonardo a közérdeklődésbe. Ez az áramlat előntötte a népszerűsítő műtörténeti irodalmat is és tudomá-

¹ „Ha egyedül leszel, egészen magadé leszel. És hacsak egyetlen társ kísér, kevésbbé leszel magadé.”

nyos köntöstől alig takarva kiadványokban és cikkekben szedte és szedi ma is áldozatait.

Leonardo kiolthatatlan kutatóvágyának, óriási érdeklődési körének megfelelően a vele foglalkozó irodalom áttekinthetetlen tömege, miről a *Raccolta Vinciana* füzetek időszakonként tájékoztatnak. Kéziratait és rajzait a nemzeti nevelésügyi minisztérium égisze alatt működő *Reale Commissione Vinciana* két mintaszerű sorozatban fokozatosan feltárja. A több mint hétezer oldalra rúgó anyag csak jelentéktelen töredéke gigantikus irodalmi és tudományos munkásságának. A Leonardo-filológia nagyon szép teljesítményekre tekinthet vissza, a titokzatos kód lassan szétfoszlik, vagy jobban mondva bizonyos színváltozáson megy keresztül. A lélektani rejtvény idővel szellem- és tudománytörténeti csodává válik. Egy meglepő eredmény már világosan látszik: Leonardo a quattrocento, sőt mondhatnák az egész modern világnak időben és majdnem ragban is első prózáírója. De csodálatos módon kezdenek kibontakozni a lírikus Leonardo körvonalai is. Vers és rím igájától felszabadult himnuszköltő lendületes ritmusokban. Giuseppina Fumagalli előkészíti a bizonyítékokat „*I canti di Leonardo*” címén. Ezek az adalékok rendszerint szervesen bele vannak illesztve tudományos fejtegetésekbe és úgy hatnak, mint éppen felderengő belátásoknak és felismeréseknek monológszerű elemormolásai. Mert Leonardo munkáinál nem gondol a közönségre, a szemlélőre, az olvasóra; Manzoni szerint egy ideális olvasóra gondolt, kit nem ismert és aki talán addig meg sem született.

A kiállítás katalógusát egyelőre három kiadvány pótolja. Az első tulajdonképpen csak új kiadása az 1906-ban a Treves-, ma Garzanti-cégnél több szerző gondozásában megjelent kitűnő munkának, a másik a már említett G. Fumagallitól összeállított Leonardo-breviárium „*Leonardo omo senza lettere*” címen, a harmadik pedig a *L'Esame* folyóiratnak kizárólag a művészek szentelt és gyönyörűen illusztrált különszáma, ahol többek között a Leonardo-méltatásoknak nagyon tanulságos, az egész renaissance-utáni szellemtörténetet felidéző sorozatát kapjuk. Ebből csak egy pár csúcspont idézünk: Castiglione, Giovinetti, Vasari, Lomazzo, Felibien, Rubens, de Piles, Goethe, Stendhal, Baudelaire, Delacroix, Symonds, Burckhardt, Taine, Pater, Panzacchi, Ruskin, Barrés, Bourget, Müntz, von Seidlitz, Suida, Berenson, d'Annunzio, Valéry, Venturi stb. Ezek az ítéletek természetesen Leonardo művészetére vonatkoznak. Elképzelhető azonban egy eszményi ankét, melyen belül a természettudósok, mérnökök, feltalálók foglalnának állást a nagy előd célkitűzéseivel, eszményeivel, felismeréseivel és terveivel. A modern mérnöki tudomány a Leonardo-kiállításban már úgyszólván minden tekintetben igenlő értelemben szólott hozzá. Az *Atlanticus* és más kódexek rajzai alapján rekonstruálták és üzembe helyezték az általa kigondolt gépeknek egy egész sorát. A tankok, egyéb hadi eszközök, 30 lövetű ágyúk, repülőgépek, emelőszerkezetek, textiltéglék stb. bámulatba ejtik a szemlélőt. A gőzerő problémájával már szintén foglalkozott. Nagyon érdekesek elgondolásai és tervei a technika és a művészet egy olyan határterületén, amit ma városrendezésnek hívunk. Itt még a modern urbanisztika is sokat tanulhat.

A műtörténészt és a művelődésfilozófiai mérlegelésekre hajlamos nézőt ezek láttára főleg egy gondolat ejti hatalmába. Vájjon lehetett volna ezt a kiállítást összekötni — bár ez a terv gyakorlatilag abszurd és kivihetetlen — a Leonardo által festett vagy megoldott művészeti kérdések és felfedezések szemléletével? Ebben az esetben az egész rákövetkező műtörténetet kellett volna felvonultatni. Eredményei nélkül még legnagyobb kortársai és követői s nélkülöztek volna stílusuk, fejlődésük legfontosab támpontjait. Ilyen átfogó ható-rádius érzékeltetésére a kiállítás magától értetődően nem vállalkozhatott,

egyszerűen arra szorítkozott, hogy Leonardo közvetlen lombardiai tanítványait megszólaltassa: Melzi, Cesare da Sesto, Boltraffio, Luini, Salaino vonulnak fel; utóbbinak magyar származásáról régebben több romantikus feltevést kockáztattak meg. Valóban csak Leonardo alkotásai előtt érezzük, hogy e kor képzettartalmainak tökéletes formai érzékeltetése most sikerült először. Erről a kiállítás szükségszerűen csak hézagos képet nyújthat, hiszen alkotásainak java elveszett, pusztulófélben van, vagy helyéről elmozdíthatatlan. Amellett fontos, jellemző és hiteles munkák is hiányoznak! Így a Pinacoteca Vaticana-ban őrizett Szent Jeromos, mely ikonográfiáikig is szakítást jelent a népszerű témával s tulajdonképpen csak a bárókban talált követésre. A Louvre ugyan elküldte a Bacchüst és Keresztelő Szt. Jánost, de visszatartotta a Mona Lisát és a Sziklás Madonnát. Több más alkotásáról, így Szépművészeti Múzeumunk lovasszobrocskájáról csak modermásolatokat lehetett kiállítani! Így tehát a Mostra di Leonardo méltó, de szükséges betetőzését csak a Santa Maria delle Grazie-be vezető zárandoklással kapjuk. Ha az emberi kutatás- és gondolkodástörténet alkotásainak lenyűgöző hatása alatt a művész Leonardo kissé háttérbe szorult, a Genacolo előtt megint magunkhoz térhetünk. Az egyéniség autonómiája, a formák fölötti fölényes uralkodás, a csoportkép egyszerű és észszerű szerkezete mellett minden előbbi kísérletet bátorítalan tapogatózásnak érezzük. Mintha a renaissance és az egész újkori művészet innen kapta volna a jelszavát. Itt ráeszmélünk Leonardo művészetének óriási, semmivel és senkivel össze sem hasonlítható fejlődéstörténeti kulcs helyzetére.

Míg a Mostra Medicea az olasz rinascimento kulturális, történeti és gazdasági tényeit és tényezőit tárta elénk és a Leonardo-kiállítás e lángelme szellemi szerkezetét és határtalan alkotási lehetőségeit idézte fel, a velencei Mostra del Veronese a kor csillogó külszínét ragyogtatja. Ez mélyebb értelemben külszín, sőt maszkot is jelenthet. Azt a tökéletes harmóniát szellem és forma, élet és keret között, melyet a Medici-kiállítás a firenzei viszonyokra nézve most újból oly meggyőzően példáz, itt hiába keresnők. A *művészet* inkább az élet palástolására szolgál és ezzel az *Uamraison* fontos tényezője lesz, mely nagyon komoly, sőt komor dolog volt és távol állott a festők által elővarázsolt ünnepi színpadtól. Ebből a tragikus feszültségből semmit sem sejtünk Paolo Veronese festményeiben, de Tizian is keveset árul el belőle, Giorgione tágabb és mélyebb világot jelent, mint aminő Szt. Márk köztársaságáé volt. De Tintorettonál a velencei élet kettőssége, álarcossága drámai erővel és csodálatos lélektani készséggel tör előre és a velencei szellemiség legmélyebb gyökereit érinti. Talán azért, mert Tintoretto az egyetlen velencei születésű a nagy mesterek közül. A többiek a Terrafermáról származnak. Giorgione Castelfrancoból, Tizian Cadoreból, Paolo Caliar pedig Veronából. Innen, ahol már a XIV. században a Scaligerek pártolása alatt káprázatos udvari kultúra virágzott, hozta az ünneprendezés és ünnepábrázolás művészetét. Velence és vidékének viszonyánál a helyzet nem olyan, mintha egy erős fókuszról kisugárzó fényforrás a perifériák felé fokozatosan lealkonyodnék. Nehéz megállapítani olykor, ki és mikor volt az adó fél. Az egymást követő velencei mostrák (Giorgione-Tizian-Tintoretto-Paolo Veronese) már sokat segítettek a történeti helyzet tisztázásához, nem utolsó sorban a legkényesebb tudományos igények és a legmodernebb bibliográfiai és képreprodukálási követelményeknek megfelelő katalógusai révén. Tálalásban és katalógusban a Veronese-kiállítás még tútesz az előbbieken. Mindkettőért Rodolfo Palluchinit illeti a legnagyobb elismerés. A mester ünnepi kompozícióit, mint a Dogepalota híres képeit és a velencei Accademia hatalmas kámai mennyezőjét, természetesen nélkülöznünk kell, úgyszintén fiatalkori freskóciklusát a San Sebastiano-templomban, melyet azonban ebből az

alkalomból szakszerűen restauráltak, úgyhogy valósággal a felfedezés varázsával hatnak. Áll ez a Cá Giustinianiban összegyűjtött kiállítási anyagra is, melyet legalább egypár hónapra kiszabadítottak a velencei templomok homályából és a legcsodásabb rendezési eszközökkel, természetes és mesterséges világítás kombinálásával, dupla vagy fél mennyezetekkel, olykor ferdén álló kuliszákkal, raffinált függönyrendszerekkel stb. oly elgondoltan és hatásosan érvényre juttattak, hogy ezt a kiállítást ebben a tekintetben is a kiállítási technika egyik fontos állomásának kell tekintenünk. Még olyan festmények is, amelyek eddig is megfelelően voltak kiállítva, mint Krisztus kereszttelése a milánói Brerában, az új környezetben úgy hatnak, mint valóságos kinyilatkoztatás. A romantikus tájhangulat Giorgionén, Tizianon, sőt a Dunaiskolán túl már előre sejteti a XVII. század beállítását, sőt készségét is.

Csodálatos, hogy milyen értékeket lehet még jól ismert neveknel és látszólag tökéletesen átvilágított emlékanyagnál felszínre varázsolni. Legjobban érezzük ezt talán a Mostra della Pittura Bresciana del Rinascimento-ban. Azt hihetnők, hogy Vincenzo Foppa, Floriano Ferramola, Moretto da Brescia, Girolamo Romanino, Savoldo művészi profiljához, oeuvre-katalógusához, életrajzához alig lehetne még valamit hozzátenni. A bresciai kiállítás és a Fausto Lecchi és Gaetano Panazza gondozásában megjelent katalógus mást mond. Az anyag tengelyében Moretto áll (82 tábla 178 közül), kit a képtárak rendszeren gondolkodás nélkül a velencei iskolába sorolnak. Az itt látható festmények nagyszerűen igazolják ezeket az összefüggéseket is, de még inkább kidomborítják azokat a tulajdonságokat (plasztikai érzék, biztos rajz- és komponáló készség), melyek határozott előnyükre eltérnek a velencei stílustól. Girolamo Romaninonál pedig a bársonyos kolorizmus alatt még mindig elég keményen rajzolódnak a gótikus-lombárd alapvonalak. Nagyszerű önarcképe pedig mintha valamit már előlegezne Tintoretto megkapó lélektani erejéből. G. G. Savoldo szinte lombárdiai kezdetek után tovább szövi a velencei festészetnek egy olyan irányát, melynek ott közvetlen és méltó folytatása alig akad, egy halk Leonardo-áramlatoktól érintett giorzionizmust.

Nem kevés ismeretlen anyagot, de kissé provinciális jellegénél fogva kevesebb új történet szemléleti támpontot nyújt az udinei várkastélyban megnyílt friauli festőcsoport, különösen Pordenone műveinek kiállítása. Itt nemcsak az előadási módban, hanem a témakörben is erősebb északi behatásokat érzünk. A világi-lovagi tartalmak csak a feudális északitaliai légkörben képzelhetők el. De ezeket az áramlatokat is Velence felszívta, magához idomította, titokzatos életének és hatalompolitikájának álcázására használta.

A Terraferma városkainak beleilleszkedése ebbe a kiállítási és feltárási sorozatba más és más oldalról mutatja a látszólag egységes velencei piktúrát. Még a kis bergamaszk városka Albino is méltó módon igyekezett megemlékezni nagy szülöttjéről, Giovanni Battista Moroniról. Az ünneplés időpontja ezúttal nem kapcsolódik valami kronológiai vagy életrajzi évfordulóba, hanem Moroni albínoi szobrának elkészültével, illetve felavatásával áll összefüggésben. A szintén albínoi születésű Giuseppe Siccardi mintázta földijének kítűnő szobrát és minden ellenszolgáltatás nélkül rendelkezésére bocsájtotta szülővárosának. A nagyvárosok helyi adottságaival és anyagi segédeszközeivel nem tudtak ugyan versenyezni, de segítettek magukon a mester munkásságát lehetőleg hiánytalanul feltűntető fényképgyűjteménnyel, mely a beszerezhető eredeti festményekkel együtt, szinte hiánytalanul felidézi Moroni művészi arclétét.

A különböző kiállítások nagy száma kiválóan alkalmas arra, hogy a művészettörténeti feltételek és körülmények kimerítő megállapításán és a formai álladék pontosabb morfológiáján túl még egyszer megvitatás tárgyává

tegye az olasz renaissance-ot mint egységes történeti tüneményt. A felsorolt és röviden méltatott kiállításokon ez a kérdés nemcsak kultúrföldrajzilag különböző fontos helyeken (Firenze, Milánó, Velence és vidéke), hanem különböző eszmetörténeti mélységekben van megfogva. Paolo és a többi velencei és bresciai mester a gyönyörködés, fáradtság nélkülség, merészség, vidámság mesteri összegezését nyújtja, tehát azt, amit bizonyos egyoldalú történeti esztétika renaissance-on értett és részben manapság is ért. A toszkánaiaknál — ezt a Mostra Medicea újból nyomatékosan igazolja — alakot és arculatot nyert az emberi alkotás szerencsés egysége, az élet és a művészet tökéletes megfelelése és viszonyossága. A Leonardo értelmében vett renaissance-stílus pedig — Goethe elemzésével élve — már a dolgok lényegét, az emberi megismerés legmélyebb alapjait érinti.

HORVÁTH HENRIK

ROMÁNIA NEMZETISÉGI VISZONYAI ROMÁN MEGVILÁGÍTÁSBAN

EZERKILENC SZÁZHARMINC NÉGY óta a román időszerző- és napisajtóban rendszeres hadakozás folyik a revízió gondolata ellen. Olykor nyíltan megjelölik e közlemények céljukat, máskor csak Románia néprajzi, földrajzi egységéről, jó határaitól szólnak, anélkül, hogy a revízió kifejezést érintenék.

E közlemények legnagyobb tömege újságcikk (romániai és külföldi lapokban), szerzőik egyszerű zurnalisták, különösebb statisztikai vagy földrajzi ismeretek és műveltség nélkül, előadott anyagukat pedig rendszerint azonos forrásokból merítik. A Romániáról szóló néprajzi ismeretek legfőbb román forrása pedig Manuila Szabin munkái. Számtalan kisebb-nagyobb tanulmánya jelent meg Románia háború utáni népesedési problémáiról, a nemzetiségi viszonyokról, a nemzetiségek szaporodási problémáiról, a városi és falusi lakosság sajátosságairól népesedési és nemzetiségi szempontból.¹ Mindezekben a tanulmányokon — bár nagy anyagismerettel és szakszerű formában készültek — erős politikai tendencia vonul végig, mely arra irányul, hogy a nemzetiségi probléma jelentőségét csökkentse és Románia határainak sérthetetlenségét bizonyítsa etnikai szempontból.

Manuila Szabin a román Statisztikai Intézet igazgatója és a román statisztikai szolgálat újjászervezője kétségkívül Románia nemzetiségi viszonyainak egyik legjobb ismerője, sőt az 1930. évi népszámlálás részletes községenkénti adatainak egyedüli birtokosa. A Nagyrománia területére vonatkozó háború utáni egyetlen népszámlálásnak, az 1930. évinek részletes, községenkénti nemzetiségi adatait ugyanis mindeddig nem tették közzé, — s mint maga Manuila egyik vitairatában megírta — nem is kívánják a jövőben sem nyilvánosságra hozni. Románia nemzetiségi viszonyainak részletes adatai tehát a román statisztikusok titkai maradnak, akik eseten-

¹ Tendinfele miȘcării populapei in judetele Transilvaniei in anii 1920—1927. București, 1929. (A népmozgalom irányai Erdély megyéiben.) Evolupa demografică a orașelor și minoritățile etnice din Transilvania. București, 1929. (A városok népmozgalmi fejlődése és a népi kisebbségek Erdélyben.) Les problèmes démographiques en Transylvanie. „Revue de Transylvanie“, 1934. Les minorités de Transylvanie à la lumière des chiffres. (S. Dragomir munkájában.) Bucarest, 1934. Románia și revizionismul. „Arhiva pentru Stiință și Reforma Socială“, 1934. Populația României. București, 1938. Aspects démographiques de la Transylvanie. Bucaresti, 1938.

kint annyit és olyan beállításban árulnak el belőlük, amennyire és ahogyan saját céljaikra az szükségesnek látszik.

Ez a „célszerű“ felhasználás jellemzi mindazokat a román és idegen nyelvű tanulmányokat és adatgyűjteményeket, ahol eddig adatok Románia nemzetiségi viszonyairól román szerzőktől megjelentek. De különbség van az egyes szerzők között a szubjektivitás mérve tekintetében, sőt ugyanazon szerzőnél is különbséget találunk a beállítottság tekintetében, ha belső használatra román nyelven vagy külföldi felvilágosításra idegen nyelven ír. Ezért tudunk aztán a háború után összegyűjtött adatok felett a különböző publikációk egybevetése folytán bizonyos ellenőrzést gyakorolni. Emellett a háború előtti népszámlálások teljes községenkinti részletezéssel és mindenféle kombinációval közzétett s épp ezért bárki részéről könnyen ellenőrizhető adatai szolgálnak támpontul a román szerzők adatainak megbírálásánál.

Érdekes a román revízió elleni küzdelem etnográfiai vonatkozású anyaga felett egy kis szemlét tartani egy mostanában megjelent francia és angol nyelvű és térkép-ábrákkal bőven felszerelt munkának a kapcsán. Ezt a románok a külföld tájékoztatására nemrég adták ki, hogy röviden összefoglalják azokat az érveket és adatokat, amelyek Románia területi sérthetlenségét etnográfiai szempontból is bizonyítani alkalmasok.¹

Ebben a tanulmányában Manuila két helyes és igaz elvből indul ki: 1. nem lehet tiszta etnográfiai választóvonalakat találni, amelyeknek egyik és másik oldalán a különböző nemzetiségek vegyületlenül lakjanak; 2. a nemzetiségek egymásba vegyülő településénél fogva a fontos közlekedési utak ide- vagy odacsatolása és a természetes választóvonalak követése szükségképpen jelentős kisebbségeket utal az egyes nemzetiségi alapon felépítendő államterületekre.

Mindkét megállapítás helyes, talán csak azt kell hozzátenni, hogy különösen Közép-Európában és a Kárpátmedencében van ez így, míg más-hol a nemzetiségek települése nem mindig idéz fel ilyen problémákat.

Mindenképpen indokolt a szerző azon figyelmeztetése is, hogy amennyiben a néprajzi elv épségben tartása érdekében a földrajzi és gazdasági érdekeket megsértjük, ebből ugyanúgy konfliktusok származhatnak, mint a néprajzi elv megsértéséből. Általános konklúzióját is elfogadhatjuk, amely szerint mindezen körülmények folytán a politikai határok megvonásánál egy középutas megoldást kell keresnünk; kompromisszumot a néprajzi, földrajzi és gazdasági, sőt szerintünk még más fontos tényezők között.

Ellenben teljesen erőszakolt és semmikép sem igazolt — jelenlegi tanulmánya további részében is inkább cáfolt, mint igazolt—állítás Manuilának az, hogy a párizs-kömyéki békeszerződés alkotói ilyen középutas megoldást kerestek és hogy Románia jelenlegi határai ilyen megfontolások alapján s ezeknek megfelelően állapították meg.

Mi nagyon jól tudjuk s a párizs-kömyéki békekonferenciákról kiadott angol-amerikai memoárok mindenki előtt bizonyítják, hogy a Csonka-Magyarország és Románia közötti új határ nem kétoldalú tárgyalások és megfelelő módon beszerzett objektív ismeretek és adatok alapján állapították meg. A magyar békedelegációnak hatalmas statisztikai és térképanyagát, valamint tudományos nemzetiségtörténeti, földrajzi, gazdasági, politikai memorandumainak pompás gyűjteményét, amely ma is a Közép-Dunamedence népi, politikai és gazdasági problémáinak leggazdagabb és legértékesebb gyűjteménye, a békekonferencián döntő nagyhatalmak képviselői figyelemre sem méltatták, kezükbe se vették.

¹ Dr. Sabin Manuila: Étude ethnographique sur la population de la Roumanie. 1938.

Maga a döntés, a megállapított új határ pedig mindennek nevezhető, csak kompromisszumos megoldásnak nem. Nemcsak az etnográfiai szempontokat vették egyoldalúan tisztán a román etnikum szempontjából figyelembe, hanem ezen túlmenően figyelembe vették és méltányolták a románok — de csakis a románok — közlekedési, gazdasági, politikai és stratégiai érdekeit is a magyar érdekek rovására.

Hogy nemzetiségi szempontból mennyire nem kerestek kompromisszumos, középutas megoldást a trianoni békeszerződés diktálói, azt jellemzi az a körülmény, hogy a Magyarországtól Romániához csatolt területen 1,661.805 magyar lakost szakítottak el az anyaországtól, míg Csonka-Magyarországon mindössze 28.434 román lakost hagytak.¹ Vagy vajjon középutas megoldást jelent-e az, hogy Romániához csatolták a Nagy Magyar Alföld peremén körbefutó vasútvonalakat, s azokat az alföldszéli nagy magyar városokat mind, melyek e vasútvonalak főbb állomásait alkotják s e sűrű lakosságú és intenzív gazdasági vérkeringésű magyar táj legfontosabb politikai, gazdasági és kulturális gócai? Romániához csatoltak minden stratégiai pontot, minden jelentősebb útkereszteződést, Magyarországot pedig mind nemzeti, mind gazdasági érdekeiben megfontolás nélkül csonkították és új határai között teljesen védtelenül hagyták.

Manuila Szabin idézett tanulmányában egy térképvázlatot közöl Nagy-Románia politikai határainak és a románság etnikai határának összefüggéséről (6. old.). É térképpel kívánja igazolni, hogy a politikai határok nagyjából összevágának az etnikai határokkal. Ennek a térképnek a románok érveléseinél nagy jelentősége van. A mai Románia határain túl élő románok nagy számával és feltjaival akarják a Románia keretében élő nem román lakosok problémájának jelentőségét csökkenteni. Több ízben közöltek már hasonló térképeket a román propagandamunkák s ezeknek alapján Románia határainak megállapítása etnográfiai szempontból tényleg kompromisszumos megoldásnak látszik. Manuilánál azonban először jelenik meg ez a térkép olyan munkában, ahol a szerző tudományos felkészültsége és magas hivatali állása folytán több igényt tarthat arra, hogy komolyan vegyék és több hitelt adjanak neki, mint amennyit a propagandamunkák térképei általában megérdemelnek. Sajnos a szerző ezúttal nem vigyáz elég gonddal a maga tudományos reputációjára, mert a térkép teljesen hamis és az 1930. évi román népszámlálás eredményeivel is homlokegyenest ellenkezik.

Kezdjük a vizsgálatot Románia legnyugatibb csücskénél, Temes-Torontál vármegye területén. E megyének jugoszláv-román határmenti részén Manuila Szabin egyetlen kisebbségi foltot sem tüntet fel, holott a megye egész területén, de különösen a határszélen a lakosság túlnyomó többsége német, szerb és magyar. Az 1930. évi román statisztika szerint is Temes-Torontál megyében a 499.443 főnyi lakosság 62.4%-a nem román. Temes-Torontál és a mellette fekvő szintén határmenti Krassó-Szörény megyében az 1930. évi román statisztika beismerése szerint is 428.875 nem román nemzetiségű lakos él, túlnyomó részük a határ mentén, ezeket a kisebbségeket Manuila Szabin Krassó-Szörény megye déli részén apró kis pontokban tünteti fel, ezzel szemben a határon túl, Jugoszláviában élő románoknak hatalmas területfoltokat ad, pedig egész Jugoszlávia területén mindössze 231.068 román él a hivatalos jugoszláv statisztika szerint. A torzítás hozzávetőlegesen huszonöt-szörös.

Csonka-Magyarország és Románia jelenlegi határa mentén a magyar lakosság feltjait is igen szűkre szabta Manuila Szabin, Szatmár vidékén pedig egyszerűen eltüntette őket. De még ha az ő térképét nézzük is, és a

¹ 1910-es népszámlálási adatok.

Románia határán élő magyarság általa feltüntetett területfoltjait összevetjük a csonkamagyarországi románokról kimutatott apró pontokkal, felöltik a kérdés, hogyan nevezheti valaki ezt a határmegvonást kompromisszumos, középutas megoldásnak? Tovább északon a volt Csehszlovákia és Lengyelország felé aránylag elég mérsékelt a rajz tendenciája, ellenben a szegény beszarábiai oroszokat a rajz úgyszólván mind egy szálíg kivégzi. Mindössze a tartomány északi csücskén ad nekik egy kis területfoltot, tovább azonban végig a Dnyeszter mentén sem az oroszok, sem más kisebbségi nemzetiségű lakosok nem kapnak számbajöhető területet a térképen. Az egyetlen határmenti beszarábiai megye kivételével — ahol Manuila térképe határmenti kisebbségeket feltüntet — a többi határmenti beszarábiai megyékben 635.704 nem román nemzetiségű lakos él az 1930. évi román népszámlálás eredménye szerint s ezek jelentős része a határ közelében. A szerző ezeket 2—3 alig látható kis foltocskával szemlélteti, míg a Saovjetoroszország egész területén élő 285.797 románnak Románia határa mentén igen jelentős területfoltokat ad. A torzítás itt legalább ötvenszeres, pedig itt még azt sem vettük számba, — elfogadva az 1930-as román nemzetiségi adatokat — hogy a román népszámlálás a mai Románia területén élő oroszok és rutének számát a háború előtti 1,348.000 főről 991.000 főre csökkentette.

Magától értetődik ezek után, hogy a rajz a dobrudzsai határon élő kisebbségek jelentőségét is elsikkasztja. A bolgár határmenti Caliacra és Durustor megyékben Manuila — mint a román népszámlálási hivatal igazgatója — a román statisztikai évkönyvben a kisebbségi nemzetiségek arányát 77,4%-nak, ill. 80%-nak mutatta ki, de mint propagandista e két megyének mindössze egyötöd részét tünteti fel kisebbségekkel lakottnak.

Ebből a teljesen hamis térképből indul aztán ki a szerző és erre hivatkozva („amint azt a térkép mutatja“) tárgyalja Románia határmenti nemzeti-seégeinek kicsinységét. Ahol aztán Manuilának a saját térképe is mutat valamelyes nem román határmenti nemzetiséget, ott a magyarázatban egészen különös dolgokat olvashatunk! Így Dobrudzsánál pl. azt, hogy erről nem érdemes beszélni, mert ez a határ már a világháború kitörésének pillanatában fennállott (tényleg, kerek tíz hónap óta). A Csonka-Magyarország felőli határrésznél azt a meglepő állítást kockáztatja meg, hogy ott nem lehet pontosan megállapítani a nemzetiségi helyzetet, mert a magyar népszámlálások csak az anyanyelvet kérdezték a lakosságtól, nemzetiségi összeírást nem csináltak. Ezen az alapon azt sem mondja meg, hogy a határ romániai felén mennyi magyar él, pedig Románia csinált nemzetiségi és anyanyelv szerinti összeírást is 1930-ban. Úgy látszik, hogy még a román statisztika eredményeit sem volt tanácsos ezen a határvidéken ismertetni, pedig ez 31,6%-kal csökkentette a határmenti magyarság számát.

A Magyarországon használt anyanyelvi statisztikával szemben kifogásait Manuila már számtalan tanulmányában és vitáiratában hangoztatta. Pedig mégsem lehet az annyira rossz, mert hiszen Románia is megtartotta ezt a rendszert s csak párhuzamosan, vele együtt, kérdezi a népszámlálásnál az etnikai hovatartozást is. Az eredmény pedig az, hogy a kétféle számlálás eredménye között nincsen jelentősebb különbség, csak éppen a magyarságnál, amelyet minden módon csökkenteni próbáltak. A románokra nézve akár az anyanyelvi, akár az etnikai eredetet kutató statisztikát fogadjuk el, az eredmény nem változik lényegesen.

Különben az 1910. évi magyar statisztika megbízhatóságát legfényesebben éppen az 1930. évi román népszámlálás eredményei bizonyították be. Az 1910. évi magyar statisztika a mai Erdély területén anyanyelvi alapon 2,821.773 román lakost tüntetett fel, az 1930. évi román népszámlálás — a Manuila szerint helyesebb — etnikai származás alapján ugyanitt 3,207.880

románt talált. Az emelkedés 20 év alatt normálisnak vehető, tehát 1910-ben semmiesetre sem lehetett sokkal több román Erdélyben, mint amit a magyar statisztika kimutatott.

A román politikusoknak a világháború előtt és után, de különösen a békekonferencia alatt annyit hangoztatott és — sajnos igen sok helyen hitellel talált — vádjait a magyar népszámlálások megbízhatósága ellen, íme az 1930. évi román statisztikának teljes mértékben sikerült megcáfolnia.¹

A régi magyar statisztika bírálata és bizonyos történelmi etnikai határokkal való manőverezés — egyes régi magyar politikusok által megállapított olyan etnográfiai határokat „reprodukál“ térképen, amelyeknek eredetijét senki sem látta s amelyek nem is voltak soha térképen tüzetesen kijelölve — mind csak arra jó, hogy a román népszámlálási intézet igazgatója elterelje a figyelmet arról a tényről, hogy a mai magyar-román határ mentén Románia oldalán tiszta összefüggő tömbökben 320.000 magyar lakik és kissé elszórtabban e tiszta területek mögött még 170.000 magyar él (eltekintve Belső-Erdély további 1.2 millió magyarságától), ezzel szemben egész Csonka-Magyarország területén mindössze 16.221 románt találunk.² És ezt a harmincszoros különbséget Mamiik így fogalmazza meg: „un certain nombre de Hongrois se trouvent sur le territoire roumain, alors qu'un certain nombre de Roumains ont été abandonnés en territoire hongrois“.

A Románia északi határain élő kisebbségek felett a szövegben azzal siklik át a szerző, hogy itt sem lehetett tiszta etnikai határt vonni, viszont a beszarábiai kisebbségekről semmit sem mond. Ellenben beszél a Szovjet-oroszországban élő románok jelentőségéről, akik számára a Szovjet külön „Moldovai Köztársaságot“ szervezett, ahol a román a hivatalos nyelv. Nem gondolja Manuila, milyen rossz fényt vet a román nemzetiségi politikára ez az érvelés? Szovjetország külön köztársaságot állít fel román hivatalos nyelvvel a maga 286.000 románjának. Románia viszont a saját bevallása szerint 1,092.466 orosz, ukrán és rutén nyelvű lakójának nemcsak külön tartományt, hanem még külön megyét sem ad orosz hivatalos nyelvvel.

Mindezek után megállapítja a szerző, hogy ha Románia határait etnikai szempontból revízió alá vennék, akkor csakis tágítani lehetne azokat a szomszédos államok románjainak bekebelezésével. A románok azonban szerények és az általános béke érdekében ilyen revíziós követelésekkel sohasem állottak elő. Ilyen megállapításokat olvastunk nem egyszer komolyságukról nem előnyösen ismert román napilapokban, de sohasem gondoltuk volna, hogy ugyanezt a képtelenséget olyan szerző is leírhatja, akinek — már állásánál fogva is — adnia kell arra, hogy szavahihetőségén és komolyságán csorba ne essék. Végeredményben maga Manuila teszi közzé az 1930. évi román népszámlálás hivatalos eredményeit, amelyek szerint³ Románia területén 5,075.704 nem román nemzetiségű lakos él, ezzel szemben a Romániával határos államokban összesen 615.198 románt mutatnak ki a hivatalos statisztikák. Vájjon lehet ezek után azt állítani, hogy Romániának vannak csak

¹ A régebbi magyar népszámlálások eredményeinek bizonyítás nélküli ócsárlásával ezekután hagyjanak fel a román statisztikusok. Legalább is addig kívánunk tőlük bölcs hallgatást e téren, amíg maguk az ő 1930. évi nemzetiségi adataikat olyan részletezésben és annyiféle kombinációban nyilvánosságra nem hozzák, mint ahogy azt a magyar Statisztikai Hivatal tette és teszi. Addig, amíg ők az 1930. évi népszámlálás községenkinti s így valamennyire ellenőrizhető anyagát még 1939-ben is rejtegetik s nem merik napvilágra adni, nincs erkölcsi jogosultságuk más komolyan dolgozó statisztikai hivatalokat minden bizonyíték nélkül ócsárolni.

² 1930-as népszámlálási adatok.

³ Anuarul Statistic al României. 1937—1938. București, 1939. Institutul Central de Statistica. Director: Dr. Sabin Manuila.

etnikai alapon követelni valói szomszédaival szemben és nem a szomszédoknak vele szemben?

A határmenti nemzetiségeknek ily módon való elintézése után áttér a szerző az ország belső részein élő kisebbségek sorsának tárgyalására. Itt mindjárt előre bocsátja, hogy egy ország népességének jövő fejlődése a falusi népességtől függ. Tehát csak a falusi tömböket adó nemzetiségeket kell Romániában számba venni, ő legalább is csak ezeket veszi számba. Érthető, mert különben el kellene mondania, hogy a gazdasági és kulturális gócok lakosságának nagy része nem román, hogy a románok igen kevésbé működtek közre abban, hogy városok épüljenek, kultúra teremjen és nivós élet zsendüljön a mai Románia területén. El kellene mondania azt is, hogy Erdély városi lakosságában — és a városlakók Erdély egész lakosságának közel egyötödét teszik — még az 1930. évi román népszámlálás szerint is többségben van a magyarság.¹ A városi népességről semmiféle adatot nem közöl az itt ismertetett munka, mindössze egy igen kis méretű és bizonytalan nyomású térképet (XXV. old.), amiből nem sokat lehet kivenni, még kevésbé lehet — adatok híján — szerkesztésének helyességét ellenőrizni.

Ami a városi népesség jövő fejlődését illeti, lehet, hogy igaza lesz Manuilának és a városok románosodni fognak, bennünket azonban a jelen helyzet is érdekel és most elsősorban a jelen helyzet. Sőt egy kicsit az a 20 évvel ezelőtti múltbeli helyzet is, mielőtt még 200.000 magyart kiüldöztek Erdélyből, főleg Erdély városaiból.

A városi lakosság kirekesztése után térképsorozatban adja a szerző Románia megyéiben a románok és a fontosabb nemzetiségek falvakban lakó részének lélekszámát. Ez a képsorozat kedvező a románokra, akik közül 89.5% falusi lakos és kedvezőtlen a magyarságra, mert a magyarságnak csak 72.9%-a lakik falun. Kedvezőtlené teszi a képet az is, hogy a megyehatárok nem kongruálnak a nemzetiségek összefüggőbb településterületeivel, így jelentős nemzetiségi tömbök elvesznek azáltal, hogy nagyobb román területekkel kerülnek össze egy megyébe. A megyehatároknak ezt a nemzetiségi szempontból kedvezőtlen alakulását a román kormányok még tovább fokozták azzal, hogy jó néhány történelmi megyehatárt a kisebbségi lakosság rovására megváltoztattak. (Így főleg Szatmár és Szilágy megye, Maros-Torda és Csík megye, Brassó és Háromszék megye, Kolozs és Maros-Torda megye területein eszközöltek jelentős változásokat a világháború után.)

A tanulmányt befejező etnográfiai térkép kidolgozásához is szó férhet. Jó nemzetiségi térképet kicsiny méretben szerkeszteni nehéz, de a Manuila tanulmányában szereplő kép a legrosszabbak közül való. Maga is érzi ezt, azért térképe fölé odairja védőpajzsul: „Établie selon la méthode du prof. Paul Langhans“. Bárkitől tanulta ezt az ábrázolási módszert, tény az, hogy nem fejezi ki hűen sem a nemzetiségek erőviszonyait, sem elterjedtségük határait, sem sűrűségüket. Ebből a térképből senkisé is olvassa ki azt (amit különben a szerző óvakodik is bárhol leírni), hogy Románia területén 1,554.525 magyar anyanyelvű lakost mutat ki az 1930. évi román népszámlálás is, hogy a német nyelvű lakosok száma 760.687, hogy orosz, ukrán, rutén nyelven 1,092.466 lakos beszél, hogy a zsidók, bolgárok, törökök, tatárok és cigányok is több százezres tömegekkel szerepelnek. De ha nem az anyanyelvi, hanem népi eredet szerint felvett eredményeket nézzük, akkor is a nemromán nemzetiségek száma Románia 18,057.028 lakójából 5,075.704 fő.

Egyéb apróbb hibái is vannak a térképnek, eltekintve attól, hogy technikai kivitele is nagyon gyöngye (a színek eltolódtak s nem lehet elég élesen megkülönböztetni őket). A szembeötlőbb hibák: a jelmagyarázat-

¹ 431.000 magyar, 330.000 románnal, 130.000 némettel és 69.000 egyéb nemzeti-ségű lakossal szemben.

ban a rutének színe azonos a magyarok színével, a térképen azonban nem; a 40—50%-os magyarságot jelentő jel mellé a jelmagyarázatban elfelejtették (?) odaírni a szöveget, így az olvasó találgathatja, hogy az mit jelent; a túlnyomó magyar többségű Háromszék megye területét a rajzban Brassó megye javára megnyirbálták, stb.

Különben Románia nemzetiségi viszonyainak megyénként való vizsgálata nem ad világos, kielégítő eredményeket. Részletesen, községenkénti pontossággal kell a viszonyokat feltárni és térképezni. Erre csak az 1910. évi népszámlálás adatai nyújtanak — mindenki által aránylag könnyen ellenőrizhető — alapot. Ezen az alapon készültek a magyar nemzetiségi térképek, amelyeket megbízhatóság és részletesség szempontjából a románoknak eddigi ilyenemű kiadványai meg sem közelítenek. Adja ki a román statisztikai hivatal községenkénti részletezéssel az 1930. évi népszámlálás teljes anyagát mindazokkal a kombinációkkal, amelyeket a felvételek nyomán beígértek, s akkor igényt tarthat arra, hogy eredményeivel komolyan foglalkozzanak. Ilyen propagandisztikus beállítású, sok részében torz és hamis fűzetekkel azonban komoly fórumok előtt nem lehet megjelenni.

RÓNAI ANDRÁS

A TÁRSADALMI REALIZMUS ÚTJÁN

EGY-EGY TÁJ újabbkori története magában foglalja a rajta megtelepült társadalom sorsát, jellegét, életerejét és életirányát. A tájban végbemenő változások nagyrészt a társadalom élet jelenségeinek következményei, de egyúttal alakító tényezői is. Például harmonikus, megállapodott, munkás mezőgazdánép körül minden valószerűség szerint szelíd vonalú kultúrtáj alakul ki; politikai és gazdasági életében törekeket hordozó társadalmat a legtöbbször egyenetlen, rideg táj övez. Népek tragédiái igen sokszor a tájak tragédiáit is jelentik. A táj és a rajta élő nép életkérdéseit nem lehet elválasztani egymástól és azokat elszigetelten megoldani nem lehet.

Kaán Károly, a Magyar Alföld avatott kutatója legújabb könyvében, az Alföldi kérdések ben ezeknek a tényeknek bizonyítékait szolgáltatja az alföldi erdők és vizek történetének és mai problematikájuknak vázolásával. Az Alföld nagy része a török hódoltság előtt erdős, itt-ott erdős-lápos terület volt. Még a ma olyan sivár területeken is, mint a Delibláti homokpusztán vagy a Hortobágyon, terjedelmes ligetes erdők, buja nyirkos rétek és kisebb-nagyobb szántók változatai díszlettek. Az alföldi mezőgazdasági kultúra, különösen pedig az erdők sorsát a török elleni harcok pecsételték meg. Ezeknek a pusztító időknek nem az állandó telephelyhez kötött földművelés, hanem az állandó és gyors mozgást lehetővé tevő rideg állattartás felelt meg. Az ilyen nagymérvű állattenyésztés pedig kellő védelem híján az erdő elpusztítója lehet. A közigazgatás felbomlott: nem volt, aki beleszólt volna az egyéni kilengésekbe. Hasonló anarchia következett be a vízgazdálkodásban is. A nyirkos, lápos, vízállásos és mocsaras területek jelentékenyen meggyarapodtak és az addig gazdaságilag használt területeket foglalták el, így pusztult el az Alföld nagy része.

A török hódoltság óta eltelt két és fél évszázad alatt sem sikerült megoldani az elpusztult táj összes problémáit és így nyitottak, égők maradtak az ott megtelepülő társadalom kérdései is. Sok kísérlet történt az orvoslásra; bölcs

rendeltek és törvények egész sora lenne hivatva a segítségre, de a végrehajtott hatalom nem követi mindig nyomon a törvényhozást. A végrehajtott nagy anyagi és műszaki erőfeszítések útjába is mindig került egy kavicsdarab vagy egy sziklatömb és a megoldások vagy elmaradtak, vagy félmegoldásokká torzultak. Ez utóbbiak aztán néha gyümölcsök helyett tragédiákat teremtettek, mint pl. a belvízrendezés, amelyet nem követett az öntözőcsatornák megépítése. Nagyon megértjük, de nem tudnánk elmondani a szerzővel színes apológiáját a műszaki munkálatok védelmében és nem tudjuk elfogadni a tanyarendszerről vallott felfogását sem, mintha az mindenképpen egészségtelen fejlődés volna.

A könyv legnagyobb értéke a nagy anyagbeli felkészültségen kívül a minden lehetőséget figyelembe vevő egyetemes szemlélet. Nagyon kívánatos lenne, ha a nemrég megindult öntözési előmunkálatoknak nemcsak a műszaki részében találkoznánk ilyen nagy távlatokat felmérő látással, hanem meglenne az előkészületek minden mozzanatában, elsősorban népünk érdekelt részének szellemi előkészítésében és gazdasági nevelésében.

A reális szemléletű társadalomkutató a kicsinyességig aprólékos és a végletekig egyéniesítő, anélkül hogy egy pillanatra is megfedkezne a vizsgált társadalmi egység organizmus voltáról és saját munkájának szintetikus jellegéről. Személytelen tárgyilagossággal kikapcsol munkájából lehetőleg minden gyógyító és nevelő célt, minden vitakozást, különben analízise torzítottá, diagnózisa egyoldalúvá válik. Természetesen nem könnyű innen maradni ezen a szigorú demarkációs vonalon. Harci lármától ugyancsak hangos napjainkban nehéz félreállni a küzdők sorából és szenttelenül, hideg szívvel, a nagy kérdések szuggesztiójától érintetlenül a tiszta igazság útját keresni. Nem csoda tehát, ha a legreálisabb szemléletű társadalomkutató is megpróbálja és megpróbálja a két úrnak szolgálást: a tárgyilagos diagnózis készítését és a befolyásolást.

Ezt az utat választotta Adorján János is most megjelent munkájának, A magyar kenyérgkérdésnek első részében, ahol „termelőszervezetünk legfontosabb, de egyúttal legbetegebb szervéről: a mezőgazdaságról ad diagnosztikai képfelvételeket.“ De nem elégszik meg a helyzet feltárással. Hívatasának tartja küzdeni „az elhatalmasodott közzgazdasági sarlatánizmussal,“ és a hibák szándékos kiemelésével meg akarja döbbszteni olvasóit.

A magyar gazdasági és társadalmi élet legnagyobb betegsége a közszegénység. Amíg a XVIII. század második felétől kezdve a XIX. század végéig gazdasági fejlődésünk nagyjában nyomon tudja követni a lakosság számának és kultúrigényének emelkedését, addig az utolsó ötven esztendő, különösen a mezőgazdaságban „megdöbbszntő mozdulatlanságot“ mutat. Gazdasági, szociális és politikai problémáink ebből a szörnyű diszparitásból erednek. Ma 35%-kal nagyobb lakosságnak kell beérnie az 1890-es évek terméseredményével. Ez a fejlődésbeli különbség nemcsak az agrárnépesség életszínvonalát csökkenti, hanem kihat a többi társadalmi osztályra is.

Adorján megállapításai, ha az állításnak az egészét nézzük, megdöbbszntetlenek, de a részletekben sok a kiigazítani való. Durva hibák keletkeznek akkor, ha az összehasonlítást csupán mennyiségi adatok alapján végezzük el. A minőségi termelés az utóbbi évtizedekben szinte ugrásokkal ment előre a mezőgazdaság terén. Agrártermelésünk értéke ma már nem mérhető meg csupán a gabona és burgonya terméseredményei alapján, mint ahogy Adorján teszi. Gyümölcs-, kerti és ipari növénytermelésünk komoly eredményeit számításon kívül hagyja és kifelejtí állattenyésztésünk értékeléséből hatalmasan megnövekedett baromfítenyésztésünket is.

Diagnosztikai felvételeiben agrárnépességünk különböző rétegeiről meglepően finom jellemzést ad. Nagy körültekintéssel készített és pontos-

ságra törekvő számításokkal igyekeznek lemérni a különböző típusok gazdasági és szellemi felkészültségét és üzemeik gazdasági erejét. Képei azonban helyenként kiigazításra szorulnak: a nagybirtokról és a mezőgazdasági cselekedésről adott jellemzéseiben a kelleténél jóval több derűs szintet használ, míg a kiscsászák életképeiben túlzottan sötét színek komorlanak.

Könnyen megsokszorozhatnók ellenvetéseinket és megjegyzéseinket. De a szerző maga is jól tudja, hogy rajza sokszor „túlágoston sötét és nem fedi teljesen a valóságot“ (39.1.), és hogy több esetben szándékosan élezte ki a nagybirtok „előnyeit“ (121.1.). De éppen ez az önmaga felé is megnyilvánuló éleslátás és kérlelhetetlen szókimondás a legnagyobb biztosítéka annak, hogy a szerző reális szemléletű társadalomdiagnosztává lesz, ha egyszer le tud mondani arról, hogy harcba elegendjék „a közvélemény ellenkező irányban hangolt kórusaival“.

A társadalmi realizmus jelentkezik a maga nagy ígéreteivel és értékeivel Veres Péter Szocializmus—nacionalizmus c. könyvében. Veres a dialektikus módszer segítségével a szocializmus és a nacionalizmus sokszor ellentétbe állított, vagy napjainkban még többször szolgálai értelmetlenséggel egymás mellé helyezett fogalmainak tisztázását és egy nagy szintézisbe való forrasztását kísérel meg. Amíg ennek végső megfogalmazásáig — a megvalósult nacionalizmus: a megvalósult szocializmus — eljut, páratlanul egyszerű és megkapó gondolatsorokon és értelmezéseken keresztül végigvezeti az olvasót korunk minden kínzó társadalmi kérdésén.

Veres élesen megkülönbözteti a parancsuralmi és a demokratikus kollektívizmust. Az előbbi hívei tulajdonképpen individualisták: „de olyanok, akik csak a maguk számára akarják a szabadságot, a tömegek számára pedig teljes fegyelmet és engedelmességet“. Igazi kollektívizmus nem található sem a nemességnél, sem a polgárságnál, sem a kispolgárságnál — legfeljebb csöke vényekben. A közösségi szellem igazi képviselői az ipari munkásság, a dolgozó kisparasztság, a földmunkásság és az alkotó értelmiség. Ez utóbbin nem az ú. n. intelligenciát érti, „hanem egyszerűen minden nemzet s ezen belül minden osztály, réteg, sőt szakma alkotó tehetségeit“. A kollektívizmusnak a tömeg életében jelentkező nagy ellentmondásai: a szolgálalkúság, a messzianizmus, a gyomormaterializmus és a hedonizmus a közösségi fegyelem és öntudat kialakításával és a realizmusra — azaz a teljes valóság összefüggéseinek megismerésére és öntudatos vállalására — való neveléssel oldhatók fel. A szocializmus lényege a szociocentrikus gondolkodás.

A nemzet történelmileg kialakult szintetikus közösség, az összemberiségnek egy alcsoportja, a kollektivitásnak ugyanazokkal a belső törvényszerűségeivel. A nacionalizmus az egyetemes kollektívizmus megnyilvánulása a nemzeti közösségre vonatkoztatva. Ezért ha a nacionalizmus imperializmussá fajul, Önmaga biológiai törvényeinek mond ellent és — megsemmisül. Népi nacionalizmusra van szükségünk; de igazi nacionalizmus a mai magyar népi tömegekben nem él. Életre keltése a parasztság és munkásság általános politikai, gazdasági és szellemi felszabadítása útján lehetséges. Ezek a magyar népközösség fennmaradásának szociológiai feltételei. A biológiai feltételek pedig: 1. egy jobb, igazabb társadalmi rendben a magyarság fajfenntartó ösztöneinek felszabadulási lehetősége; 2. a magyarság embertani és faji valóságának megismertetése és tudatosítása, hogy a felébredő ösztönök a saját fajtánk megmaradásának irányában tájékozódjanak s ez a tájékozódás fajfenntartó akaratban, fajszeretetben, faji testvériségben és faji esztétikában valósuljon meg.

Veres Péter valóságsszemléletének egyetlen nagy fogyatkozása van, és ebből erednek a helyzetrajzába és az orvoslás ajánlott módszereibe belecsúszó tévedések: a biológiai és a szociológiai vonal mellett nem veszi észre,

illetve nem értékeli a transzcendens vonalat. Súrolja helyenkint, itt-ott fölényesen nyilatkozik is róla, de az élet valóságaiiba máskor olyan mélyen belehatoló szeme elsurran a felületeken. Ha a társadalmi analízis hiányos, törékeny üveglábakra épül a szintézis is. Bármennyire ismerjük és értékeljük is azoknak a munkásközösségeknek kollektív fegyelmét és munkaszellemét, amelyeknek körében megfoganhattak a szerzőben új könyvének alap gondolatai, nem követhetjük őt végső eredményeiig. Sőt éppen ezeknek az ismereteknek alapján Veres „új emberét“, „a kollektív világnézetű és a faji felelőségtől áthatott embert“ Utópia országába kell utalnunk.

Reális társadalomszemléletű kutató a társadalmi jelenségeket és tényeket a maguk teljes valóságában: immanens és transzcendens lelki vonatkozásaikkal együttesen igyekszik megismerni és megismertetni — akármi is a véleménye egyikről vagy másikról.

MADY ZOLTÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Az orosz-német megegyezés. — Az orosz-török és az orosz-japán-német viszony. — Az angol-német tárgyalások. — A lengyelországi ellenségeskedések megindulása és az angol-francia hadüzenet. — Oroszország előkészületei. — Az olasz semlegesség. — A lengyel ellenállás és a nyugati front. — Az orosz beavatkozás. —

AGUSZTUS KÖZEPÉN a német külpolitika vezető tényezői hosszas tanácskozásokat folytattak a helyzet tisztázására; ezeken a tanácskozásokon jelentős szerep jutott Ciano olasz és Csáky magyar külügyminisztereknek is. A salzburgi tanácskozásokat sokféleképpen kommentálták s Nyugat-Európában úgy látták, hogy a lengyel kérdés elodázottsága és megoldatlansága miatt Németország addig is, míg az északkeleti problémákat megoldhatja, Délkelet-Európában keres tevékenységi területet magának; mindenesetre ezek a salzburgi tanácskozások ellensúlyozni voltak hivatottak az angol diplomácia közép- és délkelet-európai garanciális törekvéseit.

Németország új nagy aktivitását felfokozta egyfelől a Moszkvában tárgyaló angol-francia katonai küldöttség eredménytelensége: mert bár utóbb a hosszú sikertelenség után a kezdetben olyan kilátástalan moszkvai angol-francia-orosz tárgyalások némi eredménnyel biztattak, elsősorban az angol álláspontnak a moszkvai kívánságoknak megfelelő módosulása után, most mégis újabb sok nehézséggel kellett a nyugati katonai küldötteknek küzdeniük; másfelől meg fokozta a német aktivitást az a lengyel magatartás, mely nem akart tudni a danzigi kérdés német szellemű megoldásáról s a nyugati segítség reményében, a lengyel nemzet ellenállási kedvében és hagyományos szabadságvágyában bizakodott.

A mindenfelől jelentkező nehézségeket Németország meglepő gesztussal hidalta át, olyan gesztussal, mely példátlanul áll az újabb európai diplomácia történetében s szinte 1919 óta a legnagyobb történeti jelentőségű esemény: Németország megneptámadási egyezményt kötött Oroszországgal, melynek messzemenő kihatásai beláthatatlanok. A nyugati hatalmak már úgyis rosszat sejtettek a moszkvai tanácskozások orosz vonakodásra valló elhúzódsából; most mégis a meglepetés erejével érte őket a fordulat. A német külpolitika mintha már hosszabb ideje előkészítette volna ezeket a tanácskozásokat s a német közvélemény sem volt egészen készületlen

Oroszország irányában; hiszen ismeretesek azok a messze tekintő német keleteurópai koncepciók, melyek a németiség hivatását egy messze keletre kiterjedő ú. n. „kontinentális politika“ folytatásában vélték felismerni: csak hogy természetesen eddig egészen más módszerekkel, más utakon törekedett a német külpolitika e nagy koncepciók megvalósítására s éppen ezért hatott meglepetésként a fordulat. Nyugat-Európában példátlan volt a csalódás a szerződés miatt, különösképpen Franciaországban, melynek teljesen módosítania kellett eddigi politikáját, mely elsősorban is az orosz kapcsolatra alapult, Németországban viszont sokat hangoztatták Hitler állásfoglalását: a német és az orosz népnek akkor ment jól, ha megértették egymást és mindig baj volt, ha a körülmények egymás ellen állították őket.

Mindenesetre ez a korszakalkotó fordulat példátlan méretű földterületeket állít szembe a nyugateurópai politikával s ha sokat beszéltek a szerződéssel és következményeivel kapcsolatban Bismarck régi porosz-orosz hagyományainak felélesztéséről, a mai hatalmi és politikai méretek között ez a szerződés ennél jóval többet jelent. Ribbentrop német külügyminiszter augusztus végén történt moszkvai útja már csak a végső betetőzést jelentette a szerződésnek teljesen titokban s meglepetésszerűen előkészített épületén; a Kremlben történt ünnepélyes aláírás, a merőben új koncepciókat hozó Molotov külügyi népbiztos magatartása, Sztálin és Ribbentrop Németországban sokat kommentált és fotografált kézfogása mind csak meglepő külső kifejezői voltak annak a rendkívül ügyes fordulatnak, ahogy a német külpolitikai koncepció újabb és újabb sikerekkel biztosította a lassan tárgyaló és előkészületlen demokráciákkal szemben a maga túlsúlyát. Párizs még tovább reménykedett abban, hogy az angol-francia-orosz megegyezés ennek ellenére is megkőthető; csak utólag lett nyilvánvaló, hogy a moszkvai vezető körök mindenképpen tárgyalannak tekintették ettől fogva a francia és angol katonai misszió moszkvai tartózkodását; majd meg az új berlini orosz nagykövét kiküldését rövidesen nyomon követte egy orosz katonai és gazdasági tárgyalóbizottság kiküldése is, amely körülmények sejtetni engedték, hogy nagyjelentőségű események vannak készülöben.

Ezek az események elsősorban Lengyelországot érintették közelről, melynek sorsára most vetődtek reá igazán az első tragikus árnyékok; de érintette a fordulat Romániát és még inkább Törökországot, mely Anglia álláspontját Olaszországnak vele ellentétes politikája mellett elsősorban a tengerszorosok ügye miatt vállalta magáénak, számítván egyben arra is, hogy az orosz és angol álláspont hamarosan azonosul, hiszen Törökország magatartása és geopolitikai lehetőségei elsősorban Anglia és Oroszország magatartásától függenek. Így tehát a török-angol koncepcióban lényeges fordulatok következtek be; később, mikor az általános európai konfliktus kitört, Oroszország szívesen látta a török külügyminiszter moszkvai utazását; török-orosz megnemtámadási szerződésről is beszéltek ezzel kapcsolatban; de közben nyilvánvalóvá vált, hogy az orosz kormányzat tudtára adta a török kormányzatnak, hogy a Fekete-tengert elsősorban orosz bel-tengernek tekinti s Oroszország nem lehet érdektelen a Dardanellákat érintő bármiféle más eredetű mozdulatokkal szemben. Minthogy pedig a török biztonság már hosszú ideje az orosz állásponttól függ, ez a fordulat érezhető változást idézett elő a török külpolitikában, bár kezdetben arról is beszéltek, mintha Törökország Angliával kapcsolatban a tengerszorosok kérdésében szinte ugyanazt a szerepet kezdené újra játszani, mint a XIX. század folyamán.

Még érzékenyebben érintette a német-orosz megegyezés Japánt, ahol az előkészületlen fordulat kormányválságra vezetett; az új kormány pedig arra törekedett, hangoztatván a komintemellenes egyezmény fontosságát

és értékét, hogy átigazítsa európai politikáját; a japán kormányzat különféle megnyilatkozásai ezzel kapcsolatban mintha kedvezni látszottak volna az angolbarát irányzatnak és az angol-japán megegyezésnek. Ugyanakkor a német diplomácia viszont mindent megtett az orosz-japán érdekellentét csökkentésére, hiszen ez az érdekellentét nem utolsósorban az eddigi európai konstellációk következménye volt. Az angol-japán megegyezési kísérletek közben nem vezettek eredményre; mintha Japán nagyobb fontosságot tulajdonítana a maga keletázsiai érdekeinek védelmében annak, hogy továbbra is ellentétben álljon az angol külpolitikával. Így sikerült az új japán-mandzsú-orosz megegyezést szeptember közepére nyélbe ütni, ami nyilván nem jöhetett létre a német külpolitika közreműködése nélkül. Japánt itt nyilvánvalóan olyan szempontok vezetik, hogy ő a maga részéről az általános európai konfliktációból többet nyerhet, hogyha az angolelleses frontra nyíltan felsorakozó Oroszországgal való kiegyezés révén figyelmét teljes erővel a közeli angol birtokokon végbemenő eseményeknek szentelheti s az ottani angol energiákat némileg lekötheti.

Ilyenek voltak a német-orosz megegyezés kísérő körülményei. Ez a megegyezés teljesen átalakította az európai külpolitikát. Az események súlypontja a Földközi-tengerről és Közép-Európából most északra tevődött át. Az orosz-német megegyezés után Németország érvényesítette azokat a határozmányokat, melyek a huszonöt évre szóló megegyezésből következnek a Birodalom és hűséges barátja, az önálló Szlovákia között: vagyis német katonai erők, főképpen ausztriai eredetű csapatok foglaltak helyet Szlovákia fontosabb pozícióin. Fellángolt a lengyelelles szlovák irredenta, mely az 1918-ban, illetve 1938-ban Lengyelországhoz csatolt északi peremterületek, kárpáti lejtők visszacsatolását követelte, bízván egyben a szlovák hadsereg és a német erők példás együttműködésében. Lengyelország már eddig is jelentős védelmi előkészületeket tett; most a szlovákiai német bevonulás nyilvánvalóvá tette, hogy a danzigi kérdés megoldása végett a Birodalom dél felől is érvényesíteni akarja a maga befolyását; később ez a déli német nyomás, mely éppen a Kárpátok, az egyetlen természetes lengyel határ felől következett be és elsősorban a sziléziai és közép-lengyelországi iparvidékekre irányult, lényegesen hozzájárult Lengyelország erejének megtöréséhez.

Közben a lengyel diplomácia nagy tevékenységet fejtett ki és biztosította a maga számára a nyugati hatalmak támogatását. Ugyanakkor azonban az angol diplomácia még az utolsó pillanatban is mindent megkísérelt, hogy a kérdést békésen oldják meg; Henderson berlini angol nagykövet ide-oda utazgatott a két főváros között; Hitler vezér és Daladier francia miniszterelnök pedig figyelemreméltó levelezést folytatott a béke érdekében egymással. Daladiernak Hitlerhez írt soraiban a francia politika eltökéltsége nyilatkozott; Hitler válaszában pedig a lengyelországi németek sorsáról beszélt és általában felújította azt a koncepciót, mely szerint Németországnak nyugat felé nincsen semmi keresnivalója s a nyugati és keleti politikai problémák elválaszthatók egymástól. Hagyjanak a nyugati hatalmak szabad kezet kelet felé Németország igazságos terveinek megvalósítására s a kelet-európai kérdések rendezésére; egyben pedig utalt Hitler arra is, hogy a lengyel állam így is úgy is megszűnik. Természetes volt ezen körülmények között, hogy Németország szilárdan kitartott szándékai mellett, de ugyanakkor az angol és francia kormány sem tárgított álláspontja mellől. Németország úgy érezte, hogy keleti határait veszedelem fenyegeti s mialatt a tárgyalások folytak, a keleti határok védelmében máris jelentős védelmi előkészületeket tett; ugyanakkor pedig nyilvánosságra hozta Lengyelországnak tett javaslatát, mely Danzig azonnali átadását követelte, a korridorban pedig

egy év múlva népszavazást javasolt, majd pedig kölcsönös lengyel és német: keresztfolyosók létesítésével akarta megoldani a kérdéseket s kilátásba helyezte Danzig és Gdynia demilitarizálását, továbbá nemzetközi kisebbségi bizottság elé utalja a vitás nemzetiségi ügyeket. A javaslat azonban már későn érkezett s nem tudta megakadályozni a válság kitörését; angol és lengyel részről határozottan tagadták kézhezvételét; német részről pedig kiemelték, hogy a német kormánynak hasztalan és hosszasan kellett a válságra várnia.

Közben a fegyveres előkészületek egyre folytak; Lengyelország további mozgósítást hajtott végre és a polgári lakosság is felkészült a haza védelmére, ugyanekkor Németország is védeni törekedett keleti határait; Danzig is véderőt állított fel és elszigetelte magát esetleges lengyel akciókkal szemben, Danzig ügyét a lengyelek pedig casus bellinek tekintették. Az általános európai feszültségben csak Olaszország őrizte meg nyugalmát és közvetíteni igyekezett a szembenálló felek között, bár ezalatt természetesen szemelőtt tartotta a tengelyhez való szoros hozzátartozását is, melyet a német hivatalos sajtó is kiemelt akkor, mikor Olaszországnak a sikeres német-orosz szerződéssel való kapcsolatáról, e szerződés olasz helyesléséről és a róla való beleegyező tudomásulvételéről értekezett. Olaszország, bár mindenkor a német-lengyel megegyezés, illetve a danzigi ügy német megoldása mellett volt, a háború kitörése után sem adta fel békétörekvéseit s tovább folytatta tárgyalásait. Különösképpen a francia-olasz viszonyban állott be érezhető javulás és nagyon megnyugtató benyomást tett az a körülmény, hogy Albániában csökkentették a jugoszláv és a görög határon álló katonai egységeket. Viszont változatlan gyanakvással figyeli az olasz politika az angol politikát; angol-olasz viszonylatban nem hatott kedvezően Eden belépése a háborús kabinetbe, hiszen sokan neki tulajdonítják az olasz-angol ellentét kezdeteit a szankciós politika idején. Mindenesetre Olaszország figyelő magatartást vett fel és semlegessége megfelel az olasz nép érdekeinek és óhajainak. A háborúban már csak azért sem vesz részt, mert Hitler, a Dúcénak megköszönvén eddigi barátságát, kijelentette, hogy Németország ezt a harcot egyedül harcolja végig. Nyilvánvalóan Olaszország nem is nagyon érdekelt fél Északkelet-Európában, bár a Szovjetnek bevonatása az európai politikába természetesen őt sem érintheti érdektelenül.

Németország számára viszont nem maradt egyéb, mint hogy az általános feszültséget úgy oldja meg, hogy kiküldje a birodalom védelmére csapatait; Hitler hatalmas pátoszú beszédben jelentette be Danzig visszatérését a Birodalomba, melyet különben a szabad város saját kezdeményezéséből hajtott végre s hangoztatta, hogy a Birodalomnak elsősorban védelmi szempontjai vannak a keleti határon; ilyen értelemben küldötte ki, úgymond, a hadsereget s a légiert, hogy a szomszédal szemben biztosítsa a határokat és a lengyelországi német néptársak életét. A német csapatok ilyen elvek kíséretében lépték át a lengyel határt, mialatt a Szovjet is jelentős mozdulatokat hajtott végre nagy csöndben a Németországgal való szerződés ratifikálását követőleg.

A német operációkhoz figyelemreméltó háttérrel adott Molotov külügyi népbiztosnak a legfelsőbb szovjettanácsülésen mondott beszéde, mely kiemelte, hogy az angolok Oroszországnak tett javaslatai teljesen elfogadhatatlanok voltak és nem akartak tudni kölcsönösségi és azonos kötelezettségi elvekről; egy kölcsönös támogatási egyezmény megkötésének csak akkor lett volna értelme, ha mindhárom nagyhatalom egyöntetűen tisztázott volna bizonyos katonai intézkedéseket; amellet Lengyelország nem volt hajlandó a Szovjettől katonai támogatást elfogadni és Anglia nemhogy megkísérelte volna, hogy eloszlassa a lengyelek aggályait, sőt táplálta azokat. A nyugati

hatalmak garantálták ugyan, úgymond, támadás esetén a Szovjetunió katonai segítségét, de segítségüket olyan fenntartásokhoz kötötték, hogy ez a segítség teljesen fiktívvé válhatott volna, ami némi csűrös-csavarással módot adott volna Angliának és Franciaországnak arra, hogy egyszerűen megtagadják a segítséget; a katonai kiküldöttek is kétértelműen tárgyaltak, így kelt fel az oroszok gyanakvása a nyugati demokráciákkal szemben. A német-orosz szerződés lényege az, hogy a szovjetkormánynak kötelessége volt a Szovjetunió népeinek érdekeire gondolni és ezek az érdekek nem állanak ellentétben más népek érdekeivel. Ha vannak is politikai és világnézeti különbségek a két rendszer között, mégis vissza kellett állítani a normális viszonyt. Molotov idézte Sztálinnak nemrég, a 18. pártkongresszuson mondott szavait: Oroszország kötelessége a békepolitika folytatása és az összes országokhoz való viszony konszolidációja; másfelől meg Oroszországnak elővigyázatosnak keli lennie és nem szabad megengednie, hogy a háborús uszítók másokkal kapartassák ki maguknak a gesztenyét; nem szabad túrni, hogy Oroszország konfliktusokba sodortassék. Sztálin leleplezte, úgymond, a nyugati politikusok intrikáit, akik megkísérelték, hogy Németországot és a Szovjetuniót egymás ellen uszítsák. Ha voltak is Oroszországban emberek, akik lelkesedtek az egyoldalú fasiszta agitációért, másfelől megfélemedtek a Szovjetunió ellenségeinek propagandájáról. Mihelyt tehát a német kormány kifejezte reményét, hogy meg akarja változtatni viszonyát a Szovjetunióhoz, az orosz kormányznak készséggel kellett fogadnia ezt az ajánlatot. Sokan felvetik a kérdést, folytatta Molotov, hogyan engedhet meg Oroszország politikai kapcsolatot egy határozottan fasiszta állammal. De ezek elfeledik azt, hogy itt nincsen szó egy másik állam belső rendszeréhez való alkalmazkodásról, csupán a két állam külpolitikai kapcsolatairól. Oroszország nem akar más államok belső ügyeibe avatkozni, de elutasítja azt is, hogy mások avatkozzanak az övéibe; különben is az orosz és a német nép érdekei nem ellentétesek. Molotov beszédében egy érdekes és újszerű politikai rezón nyilatkozott meg, mely mintha új periódust nyitna meg az európai külpolitikában a „világnézeti külpolitika“ eddigi korszaka után; mert hiszen nyilvánvaló, hogy hasonló megfontolások hozták közel Németországot és Oroszországot.

Ezalatt a német csapatok átlépték a lengyel határt, de Anglia és Franciaország tovább folytatták tárgyalásaikat Németországgal. Most már a tárgyalások lényege az volt, hogy minden további megegyezés alapfeltétele az, hogy Németország vonja vissza csapatait Lengyelországból. Mivel a német határok védelme miatt a győzelmesen előrehaladni kezdő német csapatok visszavonásáról szó sem lehetett — maga Hitler is a frontra ment, mint Németország első katonája, — Anglia és Franciaország megüzenték Németországnak a háborút s ehhez a hadüzenethez csatlakoztak az Angliával érdekeltségben lévő domíniumok és egyéb államok is. A nyugati fővárosokban hatalmas előkészületek történtek a védelemre és a támadásra egyaránt; de közben Németország akadálytalanul folytathatta a lengyel akciót, mely német felfogás szerint kezdetben nem is volt háború, csak „büntető expedíció“, mert hiszen a Siegfried-vonal alapos védelmet adott a Birodalomnak minden nyugati támadás ellen. A német csapatok áttörték a korridort, elárasztották a nyugati lengyel iparvidéket, nagy előrehaladást tettek dél felől is, hiszen innét, Szlovákia felől jött szinte a legnagyobb nyomás. A lengyel erők heves harcok folytán visszaszorultak a Visztuláig, közben mindenütt hősiessen ellenállván, ahogy ezt a német jelentések is elismerték. De kezdettől fogva kitűnt a németek technikai fölénye; hatalmas motorosított haderejük a különlegesen kedvező időjárásban, a sík lengyel terepen szinte akadálytalanul hatolhatott előre s e technikai fölény-

nyel szemben természetszerűleg nem érvényesülhetett mindenütt a jó lengyel katonai emberanyag készsége és elszántsága. A lengyel hadvezetés számos hibáján és előkészületlenségén kívül a lengyel hadsereg hátránya főképpen az volt, hogy a fölényes német technikai készültséggel elsősorban lovasságot és gyalogságot állíthatott szembe s közben a német légitlotta akadálytalanul uralhatta a levegőt, jelentős nyomást gyakorolván a lengyel városokra és visszavonuló csapatokra. Így szorult vissza a lengyel hadsereg mindinkább kelet felé, még a Visztula vonalán is túlra; közben az angol és francia erők viszonylagos nyugalomban állottak a nyugati határokon és míg a lengyelek véreztek, az angol légitlotta, gyakran elrepülvén Hollandia és Dánia fölött, nagy arányban eresztett el postagalambokat és szórt röp-cédulákat. Anglia más eszközhöz folyamodott a lengyel ellenállás sikertelenségének láttán, beismervén, hogy aktív segítséget nem vihet a lengyeleknek, t. i. a gazdasági blokád eszközhöz; Németország erre hangoztatta, hogy ő maga addig tartja tiszteletben a semlegesek jogállását, amíg azt Anglia is megteszi és korlátlan tengeraltjáróharcot határozott el Anglia ellen.

Az angol expedíciós hadsereg és légitlotta most helyezkedik csupán el franciaországi bázisain, mialatt a német csapatok eljutnak Varsóig, sőt azt körülzárván, egészen a bresztlitovszki erődökig; a francia hadsereg pedig Franciaország, Németország és a semleges Luxemburg szögletén folytat érdekes operációkat, eléggé közeljutván a Siegfried-vonalhoz és némely jelentések szerint veszélyeztetvén a Ruhr-vidéket, elsősorban Saarbrückent. A háború ezen stádiumában ez a francia előrehaladás csak helyi jelentőségű volt; Németország ezalatt korlátlan ura lett a legfontosabb lengyel területeknek s minden hősi védelem ellenére is a lengyel hadsereg visszaszorult. Varsó már-már német kézre került; de a polgári lakosság is résztvesz a védelemben s általában a német vezetés nem győzi hangoztatni, mennyire a hadviselőjoggal ellentétes az, hogy a lengyel polgárok is résztvesznek hazájukért a harcban, amit viszont nem lehet csodálni a lengyel nép mai helyzetében. Különösen Varsó falainál nőtt meg a polgári lakosság mindenütt mutatkozó aktív ellenállása; asszonyok és gyermekek küzdenek itt együtt a lengyel seregek a német zárógyűrűből visszavonuló egységei ellen, nem hederítvén éppenséggel a német hadvezetés figyelmeztetéseire. Különben a francitireur-ökről való német figyelmeztetéssel párhuzamosan haladnak azok a német cáfolatok is, melyek ellene mondanak a nyugati államokban a német hadviselés módszereiről terjesztett híreknek; német részről ezzel szemben rámutatnak arra, hogy éppen a lengyelek harcolnak, polgári lakosságukat is belevonva, meg nem engedett módszerekkel; sok helyütt, úgymond, véres kilengésekben nyilatkozott meg a németek kárára a lengyel-német ellentét, mikor is a német csapatokat váró lengyelországi német kisebbség áldozatául esett a lengyelek elkeseredett szenvedélyének.

Mikor a mindinkább keletre menekülő lengyel kormány és a vezérkar már átlépni kényszerült a román határt s mialatt Varsó még egyre ellenáll, megjelentek a lengyel határon, szeptember közepén, az orosz erők, melyek — hivatalos orosz vélemények szerint — a veszélyeztetett sorsú ukrán s fehérórosz kisebbségek védelmére jöttek. Nyilvánvalóan nem voltak véletlenek Oroszország nagy katonai előkészületei és ez a fordulat is következése lehet a német-orosz egyetértésnek. A lengyel kormány menekülésével német és orosz felfogás szerint Lengyelország mint önálló állam megszűnt létezni s most már Németország és Oroszország veszi kezébe sorsának intézését, felújítván Lengyelország végzetét s egészen új viszonyokat teremtven majd Kelet-Európában. A német és orosz érdekszférák ezidőszerint még nem határoltattak el; Németország a világháborús ukrán határookra utal, Oroszország pedig a népi jogra hivatkozik. Mialatt Románia semlegességét jelen-

tette, bár nagy figyelemmel kíséri a határain találkozó orosz és német akciókat, még mindig nyílt kérdés, ki lesz Románia északnyugati szomszédja: a keletről is határoló Oroszország a maga ukrán joga alapján — s itt figyelembe kell venni a német-ukrán politika új fordulatát, új orosz megoldását is, — avagy pedig az új, kis Lengyelország, de vajjon milyen formában?

Mindenesetre Németország mindent elkövet arra nézve, hogy Lengyelország, amennyiben megmarad valamilyen formában e mostani tragédia után, ne támadhasson fel többé a versaillesi szerződésben adott keretek között. Hitlernek szeptember 19-én Danzigban tartott nagy beszédén ez a gondolat uralkodott. Arról beszélt, hogy ezen a nagy földterületen Német- és Oroszország hivatottak a vezetésre és ők döntenek el e terület sorsát, ők határozzák meg Lengyelország helyzetét is, egyben élesen támadta a nyugati demokráciákat és kijelentette, nyilván ismervén a nemzeti-szocialista rendszer megdöntésére irányuló angol és francia terveket, hogy Németország akármilyen hosszú háborúra is elszánta magát. A német vezér beszéde alaposan megcáfolja azon feltételezéseket, hogy a lengyel kérdés elintézése után Németország és a nyugati hatalmak békét kötnek egymással. Mintha az új háború csak igazán most kezdődne el az egyelőre még kialakulatlan nyugati frontokon.

GOGOLÁK LAJOS

ADY ÉS A „MAGYAR SZEMLE“

NÉMETH LÁSZLÓNAK a legutóbbi másfélszázad magyar irodalmát Újraértékelő, „Kisebbségben“ című tanulmányát folyóiratunk augusztusi számában Szekfű Gyula reményeken felüli megismeréshez segítette. Pleonazmus volna tehát a jeles szerzőnek „hígmagyar és mélymagyar“ elméletére meg egyéb elképzeléseire visszatérni. „Személyes kérdésről“ is lévén szó, fokozottan tartózkodnánk ettől, ha nem egy veszedelmes tünet jelentkezésével állnánk szemben.

Németh Lászlót eddig mohó olvasmányoszomja tette szenvedélyes fölfedezővé. A dilettánsok hamvas csodálkozásával sorozatosan fedezgette fel literatúránk régóta számontartott és méltányolt értékeit, majd élesen szembe fordult mindazokkal, akikről időközben kiderült, hogy a fölfedezés dicsőségét — szerényebb becsvággyal, de jóval előtte — learatták s ezzel az ő kolumbuszi örömeit hült poraikban is megkeserítették. Új könyvecskéjében most ellenkező módszerrel kísérletezik: olvasás nélkül próbál valamit fölfedezni. A vállalkozás sikere így kétségtelenül biztatóbb \$ mi érthető érdeklődéssel kísérmők műhelymunkáját, ha kinyilatkoztatásai nem kizárólag sajátos kényszerképzeteiben gyökereznének.

Németh László említett dolgozatában folyóiratunkat ismételtlen tollára méltatta; írói tollát azonban már nem tisztelte meg annyira, hogy írásának hitelét is biztosítsa. Figyelmen kívül hagyjuk elszomorítóan gondatlan kiállítású barna füzetének a Magyar Szemlére vonatkozó személyeskedő megjegyzéseit, amelyek legfeljebb az ő egyéni indulatait jellemzik. Arra a távoli célzására is, hogy „Inke és Budakesz közt mély (tehát nem híg!) érdekegyezés volt“ — mindössze azt jegyezzük meg, hogy Budakesz nevű helység Magyarországon nincs, soha nem is volt, csupán az ő írásművében létezik, de ott aztán következetesen háromszor is előfordul; föltételezzük, hogy amennyiben gyakoribbak lesznek azok a „legmélyebb órái“, amikor

az általa ugyancsak le-hígított Arany Jánost olvashatja, a Toldi Szerelmében magától is rájön a keresett szó hibátlan alakjára. (Hogy Magyarország Helységnevtáráról ne is beszéljünk!)

Ezt s a hasonló egyéb lappáliákat mellőzve, mindössze a folyóiratunkat elmarasztaló következő ítéletével kívánunk foglalkozni: „Bethlen és Szekfű a címlapon: milyen epigrammatikus megvallása volt ez az Ady magyarsága ellen kötött szövetségnek.“ Ennek az óvatosan homályos, szükség szerint szabályozható, tipikusan némethlászlói kinyilatkoztatásnak valószínűleg az akar az értelme lenni, hogy a Magyar Szemle kezdettől fogva mereven elzárkózott és munkatársait is ellenséges blokkba tömörítette Ady szellemi örökségével, egész világképével szemben. Németh elszólására vonatkozó alábbi tájékoztatásunk nem az illusztris szerzőnek szól. A kritikának alapfeltétele a jóhiszeműség, az őszinte meggyőződés; aki bírálatát lelkiismerete mérlegén lemérni elmulasztja, végzetes ítéletet tart önmaga fölött. Nem tisztünk utólag kioktatni a kritikust, aki elemi kötelessége alól önhatalmúlag mentesítette magát. Neki úgy tetszett, hogy a Magyar Szemle véd- és dacsövetséget létesített Ady ellen s parádés ötletét nem óhajtotta föltevése ellenőrzésével megzavarni. Mi tehát kizárólag a netalán félrevezetett olvasó kedvéért adunk némi tájékoztatást, akinek esetleg nem volt alkalmá — de nem is volt kötelessége — az Ady-kérdésben kezdettől következetesen tanúsított álláspontunkat megismerni. Annak eldöntését, hogy vajjon munkásságunkat Ady magyarsága „mellett“ vagy „ellen“ végeztük, teljesen az olvasó józan ítéletére bizzuk.

A Magyar Szemle mindjárt legelső számában (1927 szeptember) — Makkai Sándor: Magyar fa sorsa című könyvét ismertetve — két Ady-vonatkozású cikket közöl. Az egyikben Takáts István megállapítja, hogy „a hazafiatlannak mondott Adynál senki nem látta meg jobban a magyarság végzetét“; szükségesnek tartja, „hogy az ifjúság ismerje és alaposan ismerje Ady költészetét, hogy rádöbbenjen a magyar élet igazi arcára, amelyet Ady költészete revelál“. A másik cikkben a szerkesztő, Szekfű Gyula hasonló nézeteket fejtet. A Makkai Sándor könyve körül támadt bonyodalmat vizsgálva, rámutat azokra az alkati különbségekre, amelyek az Ady-kérdést nemzedékek ütközőpontjává tették s megmagyarázza (mert 1927-ben bizonyos körökben még nagyon is magyarázatra szorult), hogy új szintézis csakis úgy állhat elő, ha a klasszicizmust lezárt fejlődésnek tekintjük s egy új kibontakozás előmunkálataihoz kezdünk. „Makkai könyvének az új magyar jövődő lelkes igenlésében van a jelentősége — írja Szekfű — inkább, mint Adyról szóló megállapításaiban, melyek a költő egyéniségét illetőleg különben is alig adnak egyéb képet, mint amelyik Horváth János tollából áradt szét közkeletű nemzeti felfogássá.“

Bizonyára nem véletlen, hogy a meginduló „konzervatív“ folyóirat már legelső számában ennyire súlyt helyez az Ady-kérdés mikénti értelmezésére. S ha a szerkesztő Ady értékelése tekintetében Horváth János klasszikus Ady-tanulmányát jelölte ki zsinórmértékül, a folyóirat mindmáig e szilárd normához igazodott, már csak azzal is, hogy Horváth János szerkesztette kiadványunkban, a „Magyar versek könyvé“ -ben — minden szerzői és kiadói jogi megkötöttség ellenére! — Ady harminc verssel, Petőfi és Vörösmarty után a legtöbbször szerepel. Egyébként elég lesz utalnunk arra, hogy a Magyar Szemle irodalomtörténész munkatársai szinte kizárólag Horváth János tanítványai, akik természetszerűen az általa képviselt s bizonyára minden Ady-interpretáció közül legmélyebb magyarságú felfogást hagyományozzák tovább. De nem irodalomtörténész fiataljaink is, ha Ady magyarságával foglalkoztak (s újabb szellemi életünk problémáit feszegetve, ezt minduntalan érinteniök kellett), többé-kevésbé közös gondolkodásuknál

fogva ugyanezen nézeteket vallották. Keresztury Dezső egyszerre három tanulmányban (Irodalmi életünk feszültségei, 1930 április, Irodalmi életünk és társadalmunk, 1930 június, Az új magyar irodalom, 1931 november) fejti ki Ady-szemléletét: „A kor Ady nevét írta zászlajára — olvassuk tőle. — Tépett, tragikus magyarságában önmagára ismert. Sorsában az elzuhant magyarság példáját látta. Lázás vízióiban legmélyebb szimbólumait érezte meg. Egységes, osztályok és világnézetek határait elmosó magyar világképében egy új magyar egység csiréit sejtette stb.“ Egyidejűleg Bisztray Gyula Ady „zseni“-jének korszakos jelentőségét méltatja (Újarcú magyar poéták, 1930 július) és költészetéről mint „az új magyar líra legmagasabbréndű megnyilatkozásáról“ emlékezik meg (Modem irodalomszemlélet, 1931 május). Katona Jenő tanulmánya (Új népiesség? 1933 február) hasonló eredményeket összegez. Alig található annyi egybehangzó vélemény folyóiratban, mint a Magyar Szemlében Adyról. Szabó Zoltán (Cserkészlet a fiatalságban, 1933 augusztus) már madártávlatból tekint le „a huszasévekbeli hatalmas vitákra, amelyek háborúelőtti akadémikusok és szintén háborúelőtti Ady-követők között“ zajlottak, — annyira természetes a fiatalok Ady-képe a Magyar Szemle hasábjain. Nemsokára Tolnai Gábor is megismétli, hogy »Ady esztétikai jelentőségének kérdése régen nem vitás«. (Újabb Ady-irodalom, 1935 szeptember.) Cikke, mely Ady emlékező híveinek, az irodalom öreghonvédjeinek elszaporodását teszi szövé, azzal, hogy az erdőt hangsúlyozza a fákkal szemben: Ady közvetlen megismertetését szolgálja s a költő szoborrá merevítése ellen küzd. Folyóiratunk fiatal írói természetes magátólértetődéssel, a legcsekélyebb gátlás nélkül nyilvánították véleményüket Adyról — s vele együtt sok egyébről —, mert a Magyar Szemle munkatársi közösségében még csak kétségük sem támadhatott, hogy a Németh Lászlótól aposztrofált vezetők esetleg másfajta Ady-képet kívánnának kialakítani. És hogy ez így van s nem másképpen, s az idézett példák nem szórványos, véletlen jelenségek, hanem a folyóirat szellemét, programját tükrözik, arra nézve álljon itt Szekfű Gyulának a gróf Bethlen István hatvanadik születésnapjára kiadott ünnepi számba (1934 október) írott nyilatkozatából e párszavas dokumentum: „A részleteken felülemelkedve a folyóiratot jellemző specifikus irányokat mind az ő — t. i. gróf Bethlen István — helyeslése mellett dolgoztuk ki, különösen áll ez a fiatalság részvételét, a folyóirat szerkesztésébe bevonását illetőleg.“

De éljünk a sanda gyanúval, hogy a megszólaltatott hangok csak a fiatalság különvéleményét képviselik, amelynek az opportunus folyóirat tisztára számításból adott helyet. Ám a Magyar Szemle Ady-képének összhangja akkor sem változik, ha az apák, sőt nagyapák korosztályába tartozó munkatársakat fogjuk vallatóra. Szekfű Gyula mellett Ravasz László, Jancsó Benedek, Kállay Miklós, Nyirő Gyula stb., mindenki, aki Adyról irt, ugyanezt az egységes, modem felfogást képviselte s nyilatkozataikban még véletlenül sem mutatkozik bizonytalanság Adynak és magyarságának értékelését illetőleg. „Ady egyetemes szelleméből és abszolút líraiságából következik, hogy az emberi érzésnek majdnem minden változata, átmenete és lehetősége benne lírává vált“ — írja Ravasz László (Ady vallásossága, 1927 november). Kállay Miklós Ady lírájának szuggesztív tömeghatásáról beszél (A magyar költészet új ösvényei, 1932 november), Nyirő Gyula pedig annyi megértéssel elemzi Ady lelki betegségét (Ady, a schizoid költő, 1933 január), hogy e kényes kérdéseket boncoló mintaszerű tanulmány egymaga képviselheti folyóiratunk Ady-szolgálatát: „Csodálatosabb mithosz, babona-termelő lelket nem ismerünk Adynál — írja. — De szemben a schizophreniás beteggel és a schizophreniás költővel, Ady lelkének ezek a tulajdonságok csak egyetlen regiszterét jelentették, mégha

a leghatalmasabbat is, csak egyet a sok közül. Ady ezt a regisztert olyan tudatosan, olyan tökéletesen szólaltatta meg, ahogyan azt csak a zseni, csak a tudatos alkotó művész teheti. És amikor a román parlamentben ellenségeink politikai fegyverként akarták ellenünk szegezni Ady egyik nemzetostorozó versét, minden magyar sajtószerv közül megint csak a Magyar Szemle utasította vissza az alattomos támadást, amely bizonyos „mély” konzervatív körökben is súlyos érv lehetett volna Ady magyarsága „ellen”. Nem kisebb egyéniség, mint boldogult Jancsó Benedek — már nem is az apák, hanem a nagyapák generációjából — végezte el e feladatot (Ady a román parlamentben, 1930 március), jelölve annak, hogy a Magyar Szemle hasábjain a húsz évesektől a hetven évesekig mindenkinek egységes, szélkakas módjára soha nem változtatott véleménye volt „Ady magyarságáról”.

Németh László annakidején, „Tanú” című, saját használatára létesített folyóirata megindításakor, egyéni akcióját azzal indokolta — bizonyára önmaga előtt —, hogy megelőzte más folyóiratok „tisztátalan írásainak szomszédságát”. Nos, egybevetve olimpuzi ítéletét a Magyar Szemle tizenkét éves kulturális szolgálatával és abban Ady ismertetése körül végzett munkánkkal, önkénytelenül merül fel a kérdés: vajjon a jeles szerző e finnyás régebbi írásművei hogyan érzik magukat szóbanforgó új könyvének szomszédságában?

Németh László pamfletje végén írói tízparancsolatot közöl. A legelső parancsot azonban kifejejtette: A magyar író legyen szavahihető.

AZ OLVASÓ FIGYELMÉBE

A szeptemberben életbe léptetett hivatalos rendelkezés következtében folyóiratunk is kénytelen terjedelmét átmenetileg csökkentem. Októberi számunk már ebben a szűkebb terjedelemben jelenik meg. Midőn ezt előfizetőink és olvasóink szíves tudomására hozzuk, egyúttal közöljük, hogy a terjedelem csökkenését minden rendelkezésünkre álló módon igyekszünk enyhíteni. Ennek megfelelően a cikkek folytatólagos szedésével és kisebb betűfajták alkalmazásával lehetővé tesszük, hogy a kevesebb oldalszámon majdnem ugyanannyi olvasmányt nyújtsunk, mint a korábbi Magyar Szemle kötetjeiben. Felhívjuk továbbá a Magyar Szende Baráti Szövetségének tagjait, hogy az 1939. évre esedékes 6 drb. fűzött vagy 4 drb. kötött ajándék Kincsestár-kötet mielőbb igényelni szíveskedjenek, minthogy ily irányú igényléseiket december 31. után nem vehetjük figyelembe.

MAGYAR SZEMLE

1939 NOVEMBER

XXXVII. KÖTET 3. (147.) SZÁM

A NÉPKÉPVISELET VÉDELMEBEN

AZ ORSZÁGGYŰLÉS arra szolgál, hogy általa a nemzet az államhatalmat gyakorolja, vagy legalább annak gyakorlásában részt vegyen. Az országgyűlési rendszer vagy parlamentarizmus tehát az állam alkotmányos berendezését, illetőleg magát az alkotmányosságot jelenti és ennyiben ellentétes az önkényuralommal, diktatúrával, amely mellett az államhatalmat valamely személy, csoport vagy osztály önkényesen gyakorolja s maga a nemzet az államhatalom gyakorlásában a maga egészében és közvetlenül nem vesz részt. Az államhatalom ebből a szempontból úgy a törvényhozói, mint a végrehajtó hatalmat jelenti; a törvényhozás joga alkotmányos államban egészben vagy részben az országgyűlést illeti, de az országgyűlés rendszerint a végrehajtó hatalom gyakorlására is befolyik a főtisztviselők választása vagy azok feleletre vonása útján (parlamentáris, képviseleti vagy felelős kormányzat).

Kezdetleges viszonyok között az országgyűlés a nemzet minden teljes-jogú férfitagjának — minden nemes embernek — részvételével alakult, azaz ösgyűlés jellegű volt (pl. az ősi magyar nemzetgyűlés, majd a XVI. századig az országgyűlés). A nemzeti uralom szélesebb területekre kiterjesztése, a jogosultak számának szaporodása, s részben szűkösebb anyagi helyzete megindította azt a folyamatot, amely az országgyűlésnek képviseletté alakulását eredményezte. Ha azonban az országgyűlés többé nem maga a nemzet, csak annak képvisellete, azonnal felmerül a kérdés, hogy ez a képviselet mi módon jöjjön létre, hogy a nemzet egészét híven tükrözze és az igazi nemzeti akaratot valóban kifejezze.

Hogy az országgyűlés megfelelően rendeltetésének, azaz a nemzeti társadalom hű tükré legyen, ahhoz szükséges, hogy az országgyűlés tagozódása a nemzettest összetételével összhangban legyen. A rendekre tagolt középkori nemzeti társadalomnak a rendi képviseleten alapuló országgyűlési rendszer felelt meg. A rendiség megszüntetésének és az állampolgári jogegyenlőség érvényesülésének a népképviseleti parlament volt a következménye. Legújabbán mind több oldalról merül fel az a kívánság, hogy az országgyűlést a rendi képviselet mintájára a modern érdekképviseleti gondolat felhasználásával kellene újjászervezni.

Mindenekelőtt megállapítjuk, hogy úgy a rendi képviselet, mint a népképviselet, valamint az érdekképviselet is országgyűlést, tehát parlamentarizmust tételez fel. Mindegyik csak egy faja az alkotmányosságnak, azaz az állam olyan berendezésének, amelyben a nemzet képvisellete (az országgyűlés) útján tevélegesen részt vesz az államhatalom gyakorlásában. Még pedig a népképviseleti alkotmány az alkotmányosságnak az a faja, amelynél a nemzet képviselőit az országgyűlésbe a kisebb-nagyobb körzetekbe csoportosított választóközönség közvetlenül vagy közvetve választja. Az

alkotmányosságnak más faja a rendi képviseleti vagy érdekképviseleti rendszer, amelynél az országgyűlés tagjainak választása az egyes rendek, társadalmi osztályok, foglalkozási ágak külön szervezett választó testületéi (régebben a megyei és városi közgyűlések, ma a korporációk, kamarák) részéről történik.

II. AZ ÉRDEKKÉPVISELETI rendszer jelentőségének megítélésénél elsősorban a népképviseleti rendszer előnyeit és hiányait kell megállapítanunk.

Míthogy a népképviseleti rendszer mellett az országgyűlés rendszerint a területi alapon (választókerületenkint, járásonkint vagy törvényhatóságokint) a lakosság részéről választott képviselőkől alakul, a népképviseleti rendszer módot ad arra, hogy az egy körzetben, tehát szomszédságban lakó választóközönség az országgyűlésben külön képviseletet kapjon. Már pedig az egy körzetben lakókat rendszerint külön egyéniség jellemzi; ezt az egyéniséget a föld, a természet, az éghajlat azonossága alakítja ki és ez az egyéniség azonos népszokásokban, nyelvjárásban, népviseletben, népkarakterben jut kifejezésre. Az egy területi körzetben lakókat az azonos vagy párhuzamos érdekek egész sora köti össze és ez az érdekközönség gyakran kerülhet szembe más területi körzetek külön érdekeivel. A nemzeti élet koncertjét a nemzetrészek összhangba hozása alakítja, de ez az összhang nem állhat a külön hangok elnémításában. Az egészséges lokálpatriotizmust nem elnyomni, de fejleszteni kell, mert a hazát a valóságban az egyes részére az ő szűkebb hazája képviseli, tehát az a föld és nép, amelyet ismer, amelyet át tud tekinteni, amellyel családja, hagyományai, foglalkozása, körülményei szoros kapcsolatokkal kötik össze. Ha a területi alapon kialakult nemzetrészek az országgyűlésen külön képviselet nélkül maradnának (pl. országos lajstrom esetében), akkor az országgyűlés többé nem is magának a nemzetnek lenne a képvisellete, hanem esetleg csak egy elvont, testetlen, csupán a központ elképzelésében élő nemzet-fogalomnak. A kunság, a székelység, a Nagyalföld, a Felvidék, a Balaton környéke, a nagyvárosok joggal emelhetnek igényt arra, hogy az országgyűlésen külön szószólóik legyenek és hogy követekül olyanokat küldhessenek, akik — mint közülük valók — legjobban ismerik bajaikat és óhajaikat. Már ez a szempont is amellet szól, hogy a népképviseleti rendszert sohasem szabad teljesen kiküszöbölni és olyan rendszerrel felváltani, amely a választókat más alapokon, pl. foglalkozási áganként csoportosítja.

De az érdekképviseleti rendszer kizárólagossága ellen és a népképviseleti rendszer mellett szól az is, hogy a nemzet tagjait az országos politika szempontjából rendszerint nem elsősorban foglalkozási érdekeik csoportosítják. Mindig voltak és lesznek olyanok, akik az individualista világfelfogás alapján állva az állam befolyását a lehető legszűkebb körre kívánnák korlátozni és viszont olyanok, akik a közösségi alapon állva az egyéni szempontokat a köz érdekében háttérbe szorítani, sőt elnyomni hajlandók. Voltak és lesznek a törvényes jogrend alapján állók, akik a fejlődést csak a törvényes út betartásával tartják felépíthetőnek (legitimisták) és lehetnek esetleg forradalmárok, akik teljesen új alapokon kezdenének építeni. Vannak és lesznek konzervatív gondolkodásúak, akik a meglévő rendhez ragaszkodnak és lesznek reformerek, akik mérsékeltebb vagy erősebb ütemben akarnak haladni (utóbbi a radikalizmus). Vannak és lesznek centralisták, akik a központi kormányhatalmat erősíteni és mindent államosítani akarnak és viszont autonómisták, akik a vidék megerősítését, vidéki központok kiépítését és széleskörű önkormányzatot óhajtanak. Egyesek az állam és egyházak szoros kapcsolatát, mások teljes szétválasztását, esetleg az egyházak elnyo-

mását kívánják. Egyesek monarchisták, azaz a királysági államforma hívei, mások köztársaságiak. Egyesek az államot alkotmányos rendszerrel, mások a tekintélyi kormányzat elvei szerint akarják felépíteni. Vannak, akik imperialisták, azaz hódító és elnyomó politikát folytatnának, az ország határainak kitolását, gyarmatok szerzését kívánják; viszont vannak a békés fejlődés hívei, a háború ellenzői. Vannak, akik az ország kisebbségeit minden eszközzel be akarnák olvasztani a többségbe, viszont, akik azok külön kultúrájának fejlesztését a legszélesebb körben előmozdítani is hajlandók. Vannak, akik a teljes állami önállóság hívei, viszont mások bizonyos megalkuvásra és egy másik államhoz való csatlakozásra hajlamosak (kurucok és labancok). Vannak, akik nemzetközi tájékozódást más államcsoport (ma divatos szóval: tengely) felé tartják indokoltnak, mint a többiek.

Ilyen és más hasonló szempontok szokták csoportosítani az állampolgárokat. A csoportosulást, pártokra szakadást előmozdítja a különböző vérmérséklet, az eltérő egyéni adottság, a különböző fokú és irányú műveltség. Országokint és koronkint más-más szempont lép előtérbe és képezi a pártalakulás alapját. Van eset, mikor a pártalakulásban a foglalkozási ág is bizonyos szerepet kap és iparos-, kisgazda-, földműves- vagy munkáspárt is képződik; de az ilyen párt sincs egyrészt tisztán foglalkozási alapon felépítve, másrészt programjában nem a külön érdekek szokták az egyedüli szerepet játszani. A tapasztalat azt mutatja, hogy az egyeseknek az állam céljára, berendezésére, bel- és külpolitikájára vonatkozó állásfoglalása a foglalkozási ágtól teljesen független. Már pedig a tisztán érdekképviseleti alapon felépített országgyűlésen az egyes csoportok inkább az ő karuk különleges gazdasági szempontjait érvényesítenék, a polgároknak az általános célokról vallott felfogása alig juthatna kifejezésre, a közérdek és közjó szempontja könnyen háttérbe szorulna. Hiányos és tökéletlen lenne tehát az állam politikai élete, ha az országgyűlésen csak az érdekképviseletek jelenhetnének meg, s a foglalkozási águktól függetlenül nem juthatnának kifejezésre világnézetek és államfelfogások, ha a nemzet nem tudna irányítólag befolyani az állam bel- és külpolitikájának döntő kérdéseibe. Az állam nemcsak gazdasági hatalom és nem lehet egyedüli feladata a gazdasági és szociális kérdés megoldása. Az állam erkölcsi lény, külön nemzetegyeniség, amely megszámlálhatatlan sok tényezőtől tevődik össze, a nemzetekében fejlődik, izmosodik, esetleg elkorcsosodik és megrokkann, s ennek a különleges alakulásnak a gazdasági és foglalkozási tényező csak egyik mozzanata. A nemzetegyeniséget a foglalkozási csoportokon felülemelkedő, magasabb szempont, nem az érdekek ellentéte, hanem a nemzeti érdekek azonossága táplálja, s nem szabad a nemzet képviselőiben ezt a magasabb, egyetemes szempontot háttérbe szorítani.

Viszont a népképviseleti rendszernek az érdekképviseleti rendszerrel szemben kétségtelenül lehetnek és vannak is hátrányai. Méltán hozzák fel, hogy az egyén, az ő foglalkozási csoportjából kiszakítva, sok értékes erkölcsi tulajdonságát veszti; a népképviseleti rendszer a kalandor politikusok érvényesülését és a demagógiát lehetővé teszi, az erős pártfegyelem pedig valóságos kinevezési rendszert fejleszthet. Az érdekképviselet — a pártszervezettel ellentétben — organikus felépítés; a közös hivatás rendi összetartást és önértzetet fejleszt. Az érdekképviselet erős kiválasztást érvényesít és az értékesebb elemet juttatja vezető szerephez. Az országgyűlés rendi felépítése módot ad arra, hogy ne csak a legnépesebb számban lévő alsó rétegek kapjanak országgyűlési képviselőt és hogy az egyes társadalmi csoportok ne nyers számarányuk, hanem nemzeti jelentőségük és értékük arányában foglaljanak helyet a törvényhozásban.¹

Kétségtelen, hogy a népképviseleti rendszer nem mindig adja a nemzet egészének hű tükrét és gyakran a nemzeti akaratot torzítva mutatja. A népképviseleti rendszer kifejezheti ugyanis a társadalomnak pártok szerinti

¹ L. bővebben a szerzőtől: A modern rendiség és a magyar alkotmány (Új Kor, 1936 május 15.).

megosztását, azonban a párttagozódás nem az egyetlen és gyakran nem is a legfontosabb csoportosulás. A népképviselői rendszer nem gondoskodik arról, hogy a nemzetegész természetes rétegződése, a társadalmi osztályokban, foglalkozási csoportokban kifejezésre jutó szerves erők megnyilvánuljanak; hogy a nemzet minden osztálya és rétege jelentőségéhez mértén helyet kapjon a törvényhozás házában. Az érdekképviselő alkalmazása a számszerű többség rideg elvét megfelelően ellensúlyozza.

III. A NÉPKÉPVISELETI rendszer ellen leginkább abból a szempontból szoktak újabban kifogást tenni, hogy a nemzeti élet egységes erő kifejtését akadályozza.

Ha a népképviselői alkotmánynak a nemzeti élet erő kifejtéseire gyakorolt hatását nézzük, elsősorban az a kérdés merül fel, hogy az alkotmányosság és az országgyűlési rendszer általában nem hat-e korlátozólag a nemzeti erő kifejtésre és hogy ebből a szempontból nem látszik-e kívánatosabbnak az alkotmányosság teljes mellőzése; mert ha már van országgyűlés, azaz a nemzetnek nagy taglétszámú képviselőtestülete hatalmat gyakorol, kézenfekvő az a feltevés, hogy ez a hatalom a kormányzat erejét csökkentheti, még pedig akármilyen rendszer szerint — népképviselői vagy rendi alapon — van is az országgyűlés megszervezve.

Azonban meggyőződésünk szerint, ha a nemzet egyetemében a nemzet sorsának főkérdéseire a napi pártpolitikán felülemelkedő egységes akarat él, akkor ez az akarat a kormányzatot nem gyöngíti, de alátámasztja, tekintélyt és erőt ad neki. A kormány sokkal erélyesebb bel- és külpolitikát folytathat, ha állandóan hivatkozhatik az országgyűlésen át szabadon kifejezésre jutó nemzeti akaratra. Alkotmányosság és tekintélyi kormányzat nem ellentétes, de egymást kiegészítő rendszerek, mert a nemzeti akaraton alapuló kormányzat rendelkezik a legnagyobb tekintéllyel és van képesítve a legnagyobb erőfeszítésre; A tekintélyt azonban a nemzet vezetői nem a nyers erő alapján, hanem a nemzet bizalmából élvezik és hatalmukat csak a nemzet képviselőivel egyetértésben gyakorolhatják.

Az alkotmányosság mellőzése átmenetileg mutathat fel sikereket, de a kormányzat erejét egymagában tartósan nem tudja biztosítani. Mert ha az ilyen kormányzat valóban rendelkezne is a nemzet jelentékeny részének vagy legalább jobbainak bizalmával és a legnagyobb önzetlenséggel és jószándékkal igyekeznék is a nemzet jobb jövőjét munkálni, működésének jogsultsága tekintetében a társadalom egyes csoportjaiban előbb-utóbb kétségek ébrednének. Maga az a körülmény, hogy a kormány az országgyűlést félretolta, s ily módon a nemzet irányító és ellenőrző hatalmát kizárta, tekintélyét künn és benn mihamar aláássa; a folyton fokozódó bizalmatlanság vagy erejét bénítja meg, vagy hatalmának biztosítása végett az ellenvéleményt erőszakosan elnyomó rendelkezésekre kényszerül, s hovatovább kizárólag a nyers erőre támaszkodhatik. Mindkét esetben csorbul az az összhang, amely egyedül egyesítheti közös munkára a nemzet minden tényezőjét és egyedül képesítheti a nemzetet nagy erő kifejtésre. Az alkotmányosság mellőzése mindig a nemzeti élet megrázkódását jelenti, s az ebből a válságból való kibontakozás rendszerint sok idővesztéssel és erőpazarlással kapcsolatos.

Az alkotmányosságnak természetesen különös jelentősége van Magyarországon, ahol a nemzet befolyása a közhatalomra a nemzettel egyidős, ahol az országgyűlés mellőzése és az önhatalmú kormányzásra törekvés évszázadokon át annyi küzdelem oka, annyi szabadságharc kiindulópontja volt. A magyar nemzet története folytonos küzdelem az alkotmányosságért, amelynek kiépítésén és alkotmánybiztosítókkal való körülbástyázásán annyi nemzedék dolgozott. Ez az alkotmányos,

szabadságszerető szellem azonban sohasem ment a királyi tekintély rovására és sohasem volt gátja a magyar nemzet érvényesülésének. Sőt az országgyűlés adott erőt az idegen befolyás elleni küzdelemre, a sérelmek megszüntetésének biztosítására; csak erre az országgyűlésre támaszkodó minisztériumok tudtak kellő súllyal fellépni a kiegyezés óta az osztrákok törekvéseivel szemben.

De ha az alkotmányosság általában nem akadályozza az erős központi kormányhatalomnak, megfelelő megszervezés mellett nem lehet az a népképviselői alkotmány sem. A népképviselői rendszer ellen újabban érvényesülő bizalmatlanság nagyrészt abból a meggyőződésből fakad, hogy a kormányzat erejét a parlamentarizmus általában csökkentti; ez a felfogás tehát nemcsak a népképviselői rendszert veti el, hanem a parlamentarizmust általában lejáratnak tekinti. A vezéri elv alapján berendezkedő államok ezért rendszerint nem is a népképviselői országgyűlést cserélték fel más szerkezetű törvényhozó testülettel, hanem egészen félretolták a parlamentarizmust, vagy a népképviselői árnyék-hatalommá fokozták le, s lényegileg diktatúrát ültettek a helyébe.

Hogy a népképviselői rendszer megfelelő megszervezés mellett a kormányzat erő kifejtését nem akadályozhatja, azt legjobban bizonyítja az a körülmény, hogy ez a rendszer hosszú időn át számos államban kifogástalanul működött, s az illető államokat a virágzás legnagyobb fokára volt képes emelni. Anglia, Amerika, Belgium, Svájc és más államok példái még ma is azt igazolják, hogy e rendszer éppenséggel nem járta le magát. Magyarországon a népképviselői rendszer behozatala után hamarosan mély gyökeret vert s aránylag rövid fennállása óta olyan nagy tekintélyű kormányokat tudott az ország élére állítani, amelyek többször egy évtizedet is meghaladó időn keresztül biztos és erős kézzel fogták a kormányrudat (Tisza Kálmán, Bethlen István). Tisza István egyénisége is a hivatott vezér ismérveit mutatja, s mégis a parlamentarizmusban látta a nemzet egyedül lehetséges életformáját. „Mindен más nemzet sokat veszíthet, ha elveszti hitét a parlament intézményében, — mondotta — mi magyarok azonban nemzeti létünket veszítjük el.”

Mégis kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy a népképviselői rendszerrel kapcsolatban az utóbbi időben egyes államokban kifogásolható tünetek is jelentkeztek és e tünetek veszélyeztették a kormányzat tartósságához és biztonságához fűződő érdekeket. E hátrányos jelenségek azonban egyrészt inkább olyan államokban fordultak elő, ahol a parlamentarizmus kellő hagyományok híján még nem tudott a nemzet véérébe átszívódni és másrészt inkább azóta léptek előtérbe, amióta a választójog túlzott kiterjesztése a népképviselői rendszer lényegét meghamisítva, az országgyűlést a nemzet képviselőiből a szélsőséges demagógia küzdő arénájává alakította.

Egy korábbi tanulmányomban¹ ismertettem azokat az okokat, amelyek miatt a népek közvéleményének egy része a világháborút követő válságok áradatában kiábrándult a parlamentarizmusból. A szélsőséges irányzatok és a demagógia megerősödése, a szocializmus és kommunizmus térhódítása, a pártok elszaporodása, a parlament színvonalának hanyatlása, a parlamenti botrányok és panamák megsokasodása, de különösen a kormányok gyors váltakozása és a kormányzatnak a koalíciós rendszerből folyó bizonytalansága voltak azok a bajok, amelyek az érdeklődést a diktatúra irányában érlelték. Ráműtöttem azonban arra is, hogy e bajok nem minden államban jelentkeztek, hogy részben csak a rendkívüli, válságos korszak beteges tünetei voltak és nem a népképviselői rendszer, hanem csak a rendszer elfajulásának rovására írhatók.

Az kétségtelen, hogy a kormányzat hatékonysága szempontjából előnyös, ha a kormány mögött egységes párt áll, amely a többségi elven alapuló hatalmával a kormányzat kezdeményezéseit bármikor és biztosan sikerre viheti; az ú. n. koalíciós, azaz több pártra támaszkodó kormányzat veszé-

¹ Új irány a modern alkotmányokban, Budapest, 1935. 63. lap.

lyeztetheti a kormányzat határozott irányát, béníthatja erejét. Az ú. n. egy-párt-rendszer azonban már nem szükséges, sőt nem is kívánatos és a népképviseleti elvvel ellentétes. A nemzeti alapon álló és nemzetépítő célkitűzésű ellenzéknek a népképviseleti rendszer mellett rendkívül fontos szerep jut; az gyakorolja a nélkülözhetetlen bírálatot, az adja meg a szükséges ellensúlyt, amelyre a kormánynak bel- és külpolitikájában sokszor lehet és kell hivatkoznia és az biztosítja kormánybukás és irányváltozás esetében a népképviseleti rendszer folytonosságát. A szabad és művelt ember lelki integritásához hozzátartozik, hogy a pártprogramotok felett bírálatot mondhasson és a pártok között meggyőződése szerint választhasson; viszont a kormányzat erejét és tekintélyét rendkívül fokozza, ha többségét a meggyőzés fegyverével tudja biztosítani. A pártokat jogszabállyal eltüntetni úgysem lehet; az eltérő felfogásúak vagy titkos pártokat alapítanak, vagy a mesterségesen egységessé tett (nagy) párt kereteit pártcsoportok alakításával feszegetik.

Különben nem hisszük, hogy az országgyűlésnek érdekképviseleti alapon való berendezése a kormányzat erejét fokozná. Míg ugyanis a népképviseleti rendszer mellett a választás a kormányprogram figyelembevételével történik és a kormánypárt győzelme a kormányzat erejét feltétlen biztosítja, addig az érdekképviseletek részéről való választás alapja nem pártprogram és így a kormányzat iránya teljesen bizonytalanná válhat. Az érdekképviseletek választottjai a kormánytól sokkal függetlenebbek, minthogy megbízásuk alapja kizárólag rendtársaik bizalma, s az új választás ezt a bizalmi viszonyt nem boríthatja fel. A mi országgyűlésünk két háza közül is a jelentékeny részben érdekképviseleti alapon szervezett felsőház a függetlenebb; tagjai a felmerülő kérdésekhez esetenként foglaltak állást és tagjainak csak kis töredéke tagja a kormánypártnak. Az érdekképviseleti rendszer tehát — ha szabad önkormányzat alapján valósul — nemhogy erősítené a kormánynak a helyzetét, hanem bizonytalanná teheti.

Olaszországon kívül nincs is állam, amely az egész országgyűlést érdekképviseleti alapon szervezte volna meg. Az 1934. évi osztrák alkotmány ezt szintén tervezte ugyan, de nem merték végrehajtani. Portugáliában a rendi kamarának csak tanácskozó szava van. Az új német irodalomban a rendi gondolat ugyan kísért, de a törvényhozói jellegétől megfosztott birodalmi gyűlés még népképviseleti alapon van összeállítva.

Felhasználásra ajánlja az érdekképviseleti intézményt XI. Pius pápának 1931. évi híres apostoli körlevele: a Quadragesimo anno. E körlevél szerint a szaktestületi intézményben a vállalkozók és a munkások érdekközösségbe kerülnek és önkormányzati alapon átvehetik az államtól a gazdasági politika irányítását. A munka a tőkével egyenrangú elbánásban részesül, ami a munkás megbecsülését és jobb gazdasági és társadalmi helyzetét eredményezi. A gazdasági élet könnyebben áttekinthető — és így a gazdasági programok egyszerűbben keresztülvihetők. A pápai körlevélben azonban szó sincs arról, hogy a szaktestületi intézmény az országgyűlést teljesen pótolja vagy feleslegessé tegye.¹

IV. AZ ÉRDEKKÉPVISELET gondolatát a magyar állam a születési rendiség eltörlésével és a népképviseleti rendszer behozatalával nem adta fel, sőt következetesen ápolta és a világháború után az összes államok között először értékesítette újra. A magyar országgyűlés felsőháza az 1926: XXII. törvénycikk szerint jóformán teljesen érdekképviseleti, alapon van megszervezve; ez a gondolat a törvényhatósági bizottságok Összealkotásánál is értékesítve van (1929: XXX. t.-c. és 1930: XVIII. t.-c.-ek). A munka azonban

¹ L. erre nézve Merkl: Der staatsrechtliche Gehalt der Encyklika „Quadragesimo anno“. Zeitschrift für öffentliches Recht, 1934.

még nincs befejezve; meg kell szervezni az összes foglalkozási ágak keresztény nemzeti és önkormányzati alapon álló törvényes érdekképviseletét és azokat központi szervezetbe összevonva a gazdasági élet irányításában szerephez kell juttatni.

Fentebb kimutattuk, hogy az országgyűlést sem tisztán népképviseleti, sem tisztán érdekképviseleti alapon nem lenne helyes összeállítani. A nemzeti képviselet rendszere annál tökéletesebb, minél több keresztmetszetben próbálja kifürkészni a nemzeti akaratot. Ebből a szempontból sem az országos pártokat, sőt a foglalkozási ágak törvényes képviseleteit nem szabad figyelmen kívül hagyni. Országgyűlésünk ősi kéttáblás rendszere módot ad arra, hogy az egyik ház népképviseleti, a másik érdekképviseleti alapon álljon; két rendi kamara épp oly helytelen lenne, mint két népképviseleti testület (szenátus-rendszerű felsőházzal) vagy a bevált kéttáblás rendszer teljes mellőzése.

A rendiség tehát nem áll ellentétben alkotmányunkkal, sőt annak szerkesztésének alkatrésze. Nálunk a? érdekképviseleti rendszer nem divaticsk, nem a korszellem tiszavirága, de alkotmányunk egyik alap gondolata. Viszont a népképviseleti rendszert sem nélkülözhetjük; ha hibái vannak, azokat ki kell küszöbölni, az elfajulásokat lenyesegetni.

Ahhoz, hogy a népképviseleti rendszer kifogástalanul működjék, nemzetnevelő munkára, a politikai műveltség általánosítására és a kormányzati érzék megerősítésére van szükség. Ebből a szempontból rendkívül fontosnak tartom az állampolgári ismereteknek minden rangú iskolában való megfelelő tanítását, valamint a katonai és katonas szolgálat fegyelmező hatását. Az országos politikai életnek a múlt tanúságai szerint rendkívül alkalmas előiskolája a helyi önkormányzat, amely a közügyek intézésébe a lakosságot bevonja, ezzel politikailag neveli, a destruktív bírálatra való hajlamot mérsékli, az országos szerepre alkalmas egyéneket kiválasztja.

A népképviseleti parlament bajainak orvoslása szempontjából a házszabályok reformja, a választójog feltételeinek megfelelő megállapítása, az érettség és értelmiség erősebb befolyásának intézményes biztosítása (pl. a pluralitással), szigorú országgyűlési összeférhetlenség, a mentelmi jog új szabályozása, a felsőház és államfő jogkörének erősítése és a válságos idők tartamára korlátozva bizonyos vonatkozásokban a kormány kivételes hatalommal való felruházása jöhetnek számba. A magyarnemzet ez eszközök felhasználásával erős küzdelmet folytat ősi alkotmányának fenntartásáért.

LENGYELORSZÁG A NYUGATI KULTÚRÁBAN

MOST, MIKOR A TRAGIKUS SORSÚ lengyel nemzet történetének egy szakasza lezárult, érdemes elgondolkoznunk azon, hogy mit jelentett Lengyelország a nyugati latin eredetű európai műveltségben?

Lengyelországnak ugyanazon szerepe volt e téren, mint Magyarországnak, mert mind a két nemzet a latin kultúrának legkeletebbre előretolt bástyája volt s századokon keresztül védte ezt a kultúrát a Kelet felől jövő támadások ellen. Mind a két nemzet majdnem ugyanazon időben — a X. század második felében — veszi fel a kereszténységet s egyidőben szervezi meg a királyságot. Még abban is hasonló a két nemzet szerepe, hogy nem a bizánci, hanem a római kultúrát és vallást vette fel s lett annak lelkes előharcosa. Addig terjedt a nyugati civilizáció, ameddig a lengyel és a magyar faj terjedt el. A lengyel nemzetnek köszönhető, hogy a pogány litván nép a keresztény hitre tért, de ebben legnagyobb érdeme Hedvig magyar királyné volt, aki feláldozta saját boldogságát és férjhez ment Jagelló litván nagyfejedelemhez és lengyel királyhoz, aki azután egész népével a keresztény vallásra tért.

Abban is hasonló a két nemzet, hogy mind a kettőnek az országa a nyugati és keleti civilizáció határán terjedvén el, ütközőpontja volt a két kultúrának, mely küzdelemben azonban a nyugati kultúra maradt felül.

A nyugati hatás állandóan igen nagy volt Lengyelországban. Már a XI. század legelején találkozunk olasz benedekrendi remetékkel, kik a Ravenna melletti pereoi remeteségből mentek Lengyelországba, hogy ott a kereszténységet terjesszék. De még a távoli Franciaországgal is voltak egyházi kapcsolatai a lengyeleknek, hisz a XI. század második felében a lengyel fejedelem küldöttsége jelenik meg Saint-Gillesben, a híres dél-franciaországi benedekrendi apátságban. Ezenkívül azonban más francia kolostorokkal is összeköttetésben állott a lengyel katolikus egyház.

A középkor folyamán azonban földrajzi fekvésénél fogva természetesen a német kultúra fejtett ki igen erős befolyást. A lengyel városoknak igen nagy része a magdeburgi jog alapján rendezkedett be, de művészi téren is igen erős volt a német hatás, hisz Krakkónak s más lengyel városoknak hatalmas csúcsíves templomai a német gótika hatását mutatják.

Nagy lendületet ad a lengyel kultúrának a Nagy Kázmér által 1369-ben alapított krakkói egyetem, mely Kelet-Európának második egyeteme volt. Utána alapították a bécsi és a pécsi egyetemet. A krakkói egyetem azonban csak akkor vett nagyobb lendületet, mikor Jagelló Ulászló a Hedvig királynőtől az egyetemre hagyott kincsekből 1400-ban biztos anyagi alapokra fektette és teljesen újjászervezte. Ezért helyesebb volna a krakkói egyetemet nem „Jagelló-egyetemnek“, hanem „Hedvig-egyetemnek“ nevezni, ha már nem nevezik „Kázmér-egyetemnek“.

A krakkói egyetem ez időtől fogva kezd mind nagyobb szerepet játszani s nemcsak lengyelek, de idegen nemzetek tanuló ifjúsága is sűrűn keresi fel a krakkói alma matert, melynek még spanyolországi hallgatói is voltak. Általános tudott dolog, hogy az idegenek közül a *natio hungarica* volt a legnagyobb számmal képviselve. A krakkói egyetem valóságos Mekkája volt a magyar ifjúságnak, hisz a XV. század végén a hallgatók 17%-át magyarok tették ki s 1400—1550 közt összesen több mint háromezer magyar tanuló fordult meg e főiskolán. Jellemző, hogy még Pécsről is mennek magyar diákok Krakkóba, dacára hogy Pécsen is volt egyetem. A krakkói egyetemnek volt tanítványa a világ egyik legnagyobb csillagásza Kopernikus Miklós.

A XVI. század beköszöntésével az olasz humanista és reneszánsz irány válik uralkodóvá Lengyelországban, de érdekes, hogy a reneszánsz stílus első nyomai hazánkon keresztül vezetnek lengyel földre. Magyarország ugyanis éppen földrajzi fekvésénél fogva összekötő kapcsot képezett Itália és Lengyelország között s a nálunk korán mutatkozó reneszánsz stílussal ismerkedik meg a II. Ulászló udvarában tartózkodó Zsigmond lengyel herceg, ki az itt dolgozó Franciscus Italust viszi magával Krakkóba. hogy ez ott az első lengyel reneszánsz emléket készítse. Mi rajtunk keresztül ismerkednek meg tehát a lengyelek a reneszánsz művészettel, de midőn I. Zsigmond lengyel király első feleségének — Szapolyai Borbálának — halála után Sforza Bonát vette el, általa közvetlen kulturális kapcsolatokba kerül Lengyelország az olasz földrrel, minek következtében számos olasz művész kereste fel a lengyel földet. Ott találjuk Bartolomeo Bereccit, a krakkói székesegyház csodaszép Zsigmond-kápolnájának építőjét, ott dolgozik Giovanni Maria Padovano, a krakkói festői posztóárucsamok alkotója, Giovanni Battista di Quadro, a poznani gyönyörű városháza építője és még sokan mások. Egy egészen sajátos lengyel reneszánsz stílus alakul ki a maga festői, pártázatos csipkézett ormaival, az ú. n. „lengyel végződéssel“, mely az elzalogosított szepesi városok közvetítésével Felső-Magyarországon is elterjedt s oly érdekessé tette szepesi és sárosi városainkat.

Míg nálunk a török háborúk és a török hódítás megakadályozzák a kultúra fejlődését, Lengyelország kultúrájának aranykorát élte ekkor nemcsak a művészetek terén, hanem az irodalomban és a kultúra más terén is. Ekkor írja klasszikus latinságú verseit Kochanowski János és fordítja le Torquato Tasso „*Gerusalemme Liberata*“ című hőskölteményét.

Az irodalom fejlődésével fejlődik a nyomdászat is, s mindnyájan tudjuk, hogy a krakkói nyomdászat mily nagy szerepet játszott a magyar irodalomban is, hogy a krakkói Vietor nyomdájából kerültek ki az első magyar nyomtatott könyvek, s hogy a magyar protestánsok könyveiknek egy részét itt adták ki.

A XVI. században alapítják a második lengyel egyetemet Vilnában (1579) s alapítója nem más, mint a nagy magyar Báthory István. Ez egyetemnek feladata volt a nyugati kultúrának és a nyugati kereszténység tanainak terjesztése a keleti hatásokkal szemben. De e város nemcsak a nyugati kultúra terjesztője volt, hanem csodálatosan gazdag művészeti emlékekben is, mert a csúcsíves stílustól kezdve az empireig minden stílus képviselve van a Wilija-menti metropolisban. Minden idegen csodálattal nézi a kifinomult angol gótika stílusában épült Szent Anna-templomot, mely annyira megtetszett a Vilnán keresztülutazó Napóleonnak, hogy azt mondta, szeretné magával vinni Párizsba. Hasonlóképp bámulja minden idegen a Szent Péter és Pál-templomot az antokoli elővárosban. A már barokkba menő késő reneszánsz-stílusban épült templom csodaszép stukkói ámulatba ejtenek mindenkit. Mikor a németek a világháború folyamán elfoglalták Vilnát,

csodálattal nézték e város gyönyörű műemlékeit s egy szép könyvet adtak ki róla „Eine vergessene Kunststätte“ címmel.

Az olasz hatás egész a XVII. század végéig tartott Lengyelországban s a lengyel főúri családok olasz egyetemekre küldték fiaikat, elsősorban pedig Páduába, mely földrajzilag a legközelebb esett Lengyelországhoz. Itt tanult Zamoyski János, a lengyel köznemesség vezetője s később kancellár. Itt ismerkedett meg Báthory Istvánnal, kihez mély barátság fűzte s neki köszönhette Báthory, hogy a lengyel köznemesség őt választotta meg Lengyelország királyává.

A művészetek terén egész a XVII. század végéig tart a hatás, mert az igen elterjedt jezsuitarend magával hozza a barokk stílust, melynek pompás emlékeiben a mai napig gyönyörködhetünk. Még a XVII. század legvégén is ott dolgozik Krakkóban az olasz Baltazár Fontana, kinek csodálatosan szép stukkói bámulatba ejtik a Szent Anna-templom látogatóit.

Még tart az olasz hatás, de már kezd mutatkozni a francia szellem, a francia kultúra hatása is, mert a törökverő Sobieski Jánosnak felesége Marie de la Grange d'Arquin francia nő volt, kivel erős francia kulturális hatás vonul be Lengyelországba. Ez a hatás tart egész Napóleon koráig, de közben a szász uralkodócsaládból származó II. Erős Ágost és II. Ágost alatt (1697—1733, 1735—1763) német hatás alá kerül a lengyel kultúra, de Poniatowski Szaniszló Ágostnak, az utolsó lengyel királynak trónra jutásával ismét a francia szellem dominál Lengyelországban. Az európai műveltségű — de sajnos, gyöngé jellemű — király igen sokat tett a kultúra és a művészetek fölvirágzásáért és a klasszicizmusért rajongó ízlése megelőzi az empire stílust, mert míg a nyugaton még a rokokó és XVI. Lajos stílusa az uralkodó, Poniatowski visszatér a klasszikus formákhoz s megteremti a varsoói neoklasszicizmust, melyet Szaniszló-stílusnak szoktak nevezni. Nagyon haladt alatta a közoktatásügy is, s az alatta létesített Közoktatási Bizottság, azt lehet mondani, Európa első közoktatásügyi minisztériuma.

Az 1791. évi május 3-1 alkotmány a nagy francia forradalom hatása alatt új, modern alapokra akarta fektetni Lengyelországot, de erre már nem került sor, mert a felosztó hatalmak másodsor, sőt harmadszor is felosztották a szerencsétlen országot, mely helyre akarta hozni a múlt mulasztásait.

Midőn Lengyelországot a XVIII. században felosztották, a hatalmas ország területének közel 80%-a került orosz uralom alá s ezzel a keleti kultúra és a görög-keleti vallás hatása alá, de mindennek dacára, a külső orosz máz ellenére a lengyel lélek megmaradt nyugatinak és csak igen kevesen hódoltak meg az orosz kultúrának. A lengyel nemzet nagy múltja, nyugati lelkisége és mélységesen katolikus vallásossága oly páncélt alkotnak, melyet nem tudott átütni az oroszok bizánci műveltsége, bár külsőleg a lengyel városok is orosz képet öltöttek orosz felírásaikkal, hagymakupolás templomaikkal, orosz egyenruhás hivatalnokaikkal és katonáikkal. Mindez azonban csak külsőség volt, mert hiába emélték az oroszok Varsó legszebb terén hatalmas bizánci stílusú székesegyházat, melynek aranyozott kupoláját mérföldekre lehetett látni, a lengyel lélek megmaradt a nyugati műveltség légkörében.

A lengyel nemzetnek igen nagy érdemei vannak az európai latin kultúra és a nyugati kereszténység tanainak terjesztése körül. Addig terjedt az európai kultúra, ameddig Lengyelország keleti határai terjedtek.

A politikai függetlenség elvesztése után továbbra is élt a lengyel kultúra és oly szellemeket adott az emberiségnek, mint Chopin és Paderewski a zeneművészetek terén, mint Sienkiewicz — a „Quo vadis?“ szerzője —, valamint „A parasztok“ Nobel-díjas szerzője, Reymont az iroda-

lomban, vagy Matejko, Siemiradzki, Chelmonski és Wierusz-Kowalski a festészetben. A tudományok terén is vannak kiváló képviselői a lengyel nemzetnek, hogy csak Madame Curie-t, a rádium felfedezőjét, Zielinski Tádét, a varsói egyetem világhírű klasszika-filológia-tanárát, meg Halecki Oszkárt, ugyancsak a varsói egyetem világhírű történettanárát, vagy a lengyel jogtörténeti iskola jeleseit említsen.

Térvesztéség a nyugati kultúrára nézve, hogy Lengyelország keleti fele szovjet-orosz uralom alá került; így Lemberg magas színvonalú kulturális intézményeivel — egyetem, műegyetem, Ossolinski-könyvtár, Baworowski-könyvtár, múzeumok, levéltárak, számos virágzó tudományos társulat, köztük a Lengyel Történelmi Társulat is — míg litván kézre jutott a már említett magas kultúrájú és magyar vonatkozásokban oly gazdag Vilna, Pilsudski kedvenc városa, hol szíve van eltemetve. Viszont Szovjet-uralom alá került Grodno, Báthory István kedvenc tartózkodási helye, hol 1586 december havában elhunyt és oda került számos lengyel főúri rezidencia mérhetetlen művészeti kincseivel együtt.

Az egyházat is érzékenyen érinti a szovjeturalom előnyomulása, hisz mintegy négy katolikus érsekség kerül orosz uralom alá, még pedig magában Lembergben három, és pedig egy római katolikus, egy görög katolikus és egy örmény katolikus. Több római és görög katolikus püspökség, továbbá több görög keleti egyházmegye volt ezen a területen.

DIVÉKY ADORJÁN

BEKSICS FÖLDREFORMJA

AMAGYAR FAJ TERJESZKEDÉSE és nemzeti konszolidációnk, különös tekintettel a mezőgazdaságra, birtokviszonyokra és a népese-
 .. dése. — Ez a címe egy negyvenhárom esztendő előtt megjelent könyvnek, mely aktualitását annyira nem vesztette el, hogy jobban illik a mai időkhöz, mint a millennium örömmámoros esztendőjéhez, mikor ezt a művet Beksics Gusztáv, a kiváló publicista, Kemény Zsigmond nagy tanítványa megírta. Röviden, dióhéjban összefoglalva a mű tartalmát, Beksics szerint a magyar nemzeti állam fennmaradását egyedül a magyar faj szaporodása és terjeszkedése biztosíthatja. A nemzetfenntartó termékenység azonban a nyolcvanas években az Alföldön és a Dunán túl akadozni kezd mindenütt, hol nagy birtoktestekbe, hitbizományokba és más kötött forgalmú birtokokba ütközik. Nemzeti érdek tehát a nagy szaporaságú földműves magyarság között felosztani ezeket a nagybirtokokat és azokat át-
 helyezni az ország erdős periferiáira, ahol pedig gazdálkodásra kevésbé alkalmas apró erdők, főleg községi birtokok sorakoznak. Elcsodálkozhatik az ilyen kérdések iránt érdeklődő olvasó, hogy ma, a fajvédelem és népi gondolat idején mindedig nem került szóba ez a mű, mely nemcsak közel félszázaddal előbb vetette fel ezeket az eszméket és látta meg előre a ma már égető problémát, hanem szabatos fejtegetéseivel tisztázta is és a megoldásra is reámutatott. De úgy látszik, nálunk még mindig a nyomtatott betű a legjobb titokőrző és ha valamit el akarunk titkolni, leghelyesebb könyvbe foglalni, mert akkor bizonyára örök titok marad.

Ha most itt újra beszélünk e könyvről, előre kell bocsátanom, hogy megírásakor a millenniumi Nagy-Magyarországot tartotta szem előtt, melyben az akkor hét és fél millió magyarság az összlakosságnak csak 46%-át tette ki és mellette 14% román, 12% német, 11% tót, 9% horvát, 6% szerb, 2% rutén, tehát 54% kisebbség élt. Beksics tisztában volt azzal, hogy az 1867-es kiegyezésben biztosított politikai hatalom csak akkor lesz reális valósággá, vagyis Szent István birodalma akkor lesz valóságos magyar nemzeti állammá, ha sikerül az állami konszolidáció mellett a nemzet megszervezését is keresztülvinni. Hogy mi a lényege és eszköze e konszolidációnak, arra nézve a következőket mondja:

„E konszolidáció felölel mindent, ami nemzetünk erőgyűjtésére, kifejtésére s államunk megszilárdítására vonatkozik. Magába foglalja tehát gazdasági megerősödésünket, azon összes intézményes reformokat, melyek már megvalósultak, amelyek még csak tervben vannak s amelyek arra hivatvák, hogy Magyarország kultur- és modern állammá legyen.

Ez azonban nem elég. A nemzeti politika feladata és célja a magyar állam nemzeti jellegének nemcsak fenntartása, hanem végleges biztosítása. Nemzeti és állami konszolidációnk lényege ez, a többi csak járulékos. Azon modern és kultúraltam, melyben a magyar nemzeti jelleg elveszne, vagy pusztán csak meggyengülne, nem lehet a magyar politika célja, nem lehet nemzeti ideál.“

Európa nyugatán a hatalmasan kibontakozó kultúrák felszívták az alacsonyabb műveltségeket és megteremtették a grammatikailag egységes nemzeteket. Nálunk, a Kárpát-medencében a fejlődésnek ez a foka nem következett be. Tisztában kell lennünk azzal — mondja Beksics —, hogy a magyar a grammatikai asszimilációra legkevésbé képes, mely a közelmúltban az örményt kivéve egyetlen nemzetiséget sem tudott teljesen magyarajkúvá tenni. Ezzel szemben alig van Európában nép, mely annyira képes lett volna a politikai asszimilációra, mint a magyar. Ezer év alatt Szent István birodalmának jellege mindig magyar volt és az idegenajkú nemzetiségek összeforrtak a specifikus magyar fajjal. Ennek a harmóniának vetett véget a XIX. század és bár 1867-ben sikerül az államegységet újra összekovácsolni, erős intést kapott a nemzet, hogy fennmaradását igyekezzék más, reálisabb alapon is biztosítani. De nehogy olyan törekvésekre gondoljunk — mondja tovább Beksics —, melyek a magyarság megerősödéséért cserébe a nemzetiségek nyelvét, kulturális egyéniségét kívánnák áldozatul; ez csak elidegenítené nem-magyarajkú honfitársainkat és gyengítené a magyar államot. Ne mások rovására erősödjék a magyar, hanem önmagából merítsen erőt a nemzeti konszolidációhoz. Ehhez azonban nem elég a politikai túlsúly, a közigazgatási hatalom, a kultúrfőlény, a gazdasági erősödés, a városi kultúra, ennek egyetlen módja a magyar faji rekonstrukció: a szaporodás.

A magyar faj a török uralom alatt törpe minoritássá süllyedt vissza; létszáma a XVIII. század elején nem érte el a másfél milliót. Ez a specifikus magyarság nem egész két század alatt meghatszorozta önmagát, ami szinte példátlan a fajok és népek történetében. Visszafoglalta az alföldi síkságot, a Dunántúlt és most van útban — írja Beksics —, hogy kiterjedjen a folyóvölgyeken át a határokig. Statisztikai adatokkal bizonyítja, hogy míg az országos szaporodás tíz évi átlaga 10.91%, a magyar fajé 15.22% és ugyanakkor a románságé 7.77%, a tótságé 2.45% csupán. A francia Levasseur szaporodás tekintetében Magyarországot Európa államai között a harmadik helyre teszi, de a magyar faj szaporodása első helyen áll.

Beksics ezután a nyolcvanas évek születési statisztikáját vizsgálva megállapítja, hogy az Alföld és Dunántúl tiszta magyar vármegyében a

születések száma a nyolcvanas évek közepétől több helyen stagnálást, néhol pedig visszaesést mutat. Megdöbben a közel kétszáz esztendő s lendület lankadásán és vizsgálni kezdi annak okát. Legelőször a mezőgazdasági válság adatait veti egybe a születési statisztikával és kiderül, hogy a válság, mely a nyolcvanas évek elején lépett fel, nem esik össze az aggasztó születési számokkal, melyek csak 1885 után mutatkoznak. A legalacsonyabb búzaárak ideje nem befolyásolta a születéseket, sőt ez idő alatt az alföldi és dunántúli takarékpénztárak betétállománya növekedett, a föld és bérlet ára felment. A rossz termések éveit sem látszanak hatással lenni a születési statisztikára, különben is a kritikus évek jól termő esztendők voltak. Végül a birtokeloszlás adatait veti egybe a születési számokkal és megtalálja az okot. Mindenütt, hol a parasztság földszerzésének útjában állnak a hitbizományok, az egyéb kötött forgalmú birtokok vagy uradalmak, a szaporodás megáll. A magyarság föld nélkül nem tud szaporodni. Épp azokban a megyékben esett feltűnően vissza a születések száma, hol sok a nincstelen és az agrárszocializmus felütötte a fejét. Erről az agrárszocializmusról jegyzi meg Beksics, hogy az egyetlen szocializmus, mely nem a magántulajdon ellen, hanem a magántulajdonért harcol. Megállapítja tehát, hogy mezőgazdasági viszonyaink döntő hatással vannak fajunk szaporodására és ezzel a magyar nemzet konszolidációjára.

„Erre akarom felhívni — mondja Beksics — az ország, a kormány és törvényhozás figyelmét. Bele akarom kapcsolni a magyar mezőgazdasági politikát a magyar nemzeti politikába. Be akarom vonni annak programjába, mely nélküle hiányos és hézagos marad, valamint volt eddig. A jó magyar mezőgazdasági politika tehát jó nemzeti politika.“

Hozzáteszi még, hogy ha a magyar faj szaporodása megállana és a helytelen közgazdasági politika miatt föléje kerekednék a nemzetiségek szaporodása, Magyarország lehetne különálló független állam, de magyar jellegét csakhamar elvesztené. Tehát Magyarországon elsősorban jó mezőgazdasági politikára van szükség. Inkább erre, mint bármily más politikára. Ha a pártpolitika valaha zavarokba juttatná Magyarországot, a helyes földbirtokpolitika megmentené. A mezőgazdaság a nagy emeltyű, mely fajunkat a kis, sőt törpe népek sorából felemelheti a nagy nemzetek erkélyére. Bár elismeri, hogy lehetnek olyan viszonyok, amikor a nagybirtokrendszer a helyes és a parcellarendszer helytelen, mégis a történelem sokszor az ellenkezőjét mutatja. A nagybirtok tönkre teheti a mezőgazdaságot, sőt nép- és nemzetirtó hatása lehet, mint Itáliában, melyről Tacitus megírta, hogy a latifundiumok vesztették el, továbbá Írországból, hol az angol nagybirtok döntötte a népet a legnagyobb nyomorba.

„Hasonló nézetben vagyok a hitbizományok és a holtkéz birtokai felől. Ezeket a tudomány ugyan régen elítélte s a magyar nemzeti szellem két század óta ostromolja és nem kisebb szellem, mint Deák Ferenc egész élete pályáján hadat viselt ellenük; de minden tudományos érv és nemzeti érdek dacára békés lábón akarok maradni még a hitbizományokkal és a holtkéz birtokaival is, mert a hitbizományok fenntartása mellett is meg lehet oldani a nagy függő kérdéseket.“

Sehol a világon — Oroszországot kivéve — példa nincs olyan óriási uradalmi területekre, mint Magyarországon. A földbirtok 34.6%-a a községi birtokokat is beleszámítva korlátozott forgalmú és a 20 millió szántóföldnek csak 37%-a a szabad föld. 1869-ben a hitbizományi birtokok csak 463.000 holdat tettek ki, 1885-ben 2,350.110 holdra emelkedtek. Az egyházi birtokok

1,288.000-ról 2,270.465 holdra növekedtek ugyanezen idő alatt. Poroszországban, hol régóta folyik a harc a hitbizományok ellen, azok kiterjedése 4—6 ezer hold, nálunk a 30.000 hold az átlag. Beksics, miután így félrehúzta a függőnyt a komoly nemzeti veszedelem perspektívája előtt, megjósolja, hogy ha e kóros állapoton idejekorán nem segítünk, nemzeti politikánkat súlyos katasztrófa éri.

A magyar fajra annál veszélyesebb ez az egészségtelen birtokeloszlás, mert az épp a mezőgazdaságilag legértékesebb és magyarlakta területeket foglalja el, ami előbb-utóbb kivándorlást eredményez. Már most az a kérdés, ki vándoroljon ki: a magyar nép-e, avagy a nagybirtok? Az utóbbira kedvezőnek látja ezt a megoldást. Akkor még megvolt a Kárpátok erdőkoszorúja. A nemzetnek ez az óriási erdőállománya jobbára kisebb birtokokra tagolódott, különösen sok volt az apró községi birtok, ahol jól jövedelmező erdőgazdálkodás alig üzhető, mert a rentábilis erdőgazdaság a nagy egységeket kívánja meg. E kisebb erdőbirtokok megváltását javasolja Beksics és ide akarja áthelyezni az Alföld és a Dunántúl kötött birtokait és uradalmait. „Ha a hitbizományok s általában a kötött birtoktestek túlnyomóan erdőgazdaság alapján állnának, nemcsak nem volnának ártalmasok, hanem úgy nemzetgazdaságilag, mint nemzetileg hasznosak.“

Ezután Beksics felveti a kérdést, hogy a felszabaduló földeket a magyar nép bérbe vagy tulajdonba kapja-e? Beszél az angol bérletrendszeréről, de arra a megállapodásra jut, hogy az a magyar parasztnak nem felel meg. Az ő földéhségét csak a tulajdon elégítené ki. „Azt az elégedetlen mezei munkást, aki irigy és kaján szemmel nézi a virágzó latifundiumokat, nem lehet kibékítem a társadalmi renddel akkép, hogy kezébe ásó és kapa helyett kalapácsot és szövőszéket adunk. Ennek földbirtok kell, különben elégedetlen lesz mindig s elégedetlenségét és a társadalmi rend elleni bosszúját örökségbe hagyja utódainak.“ Később, évek múlva Beksics revidálta ezt a nézetét, úgyhogy bizonyos minimális tulajdonon túl a gyermekszám szerint akkora örökbérletet kaphasson, amennyit meg tud művelni. A közép-birtoknál azonban feltétlenül szükség van szerinte a bérletrendszerre és ezzel véli megmenteni a lehanyagló magyar középosztályt, melyre épűgy szűksége van a nemzetnek, mint a parasztságra. Hatalmas nemzeti középosztály nélkül nem tartható fenn nemzeti öntudatunk. Majd a felemelkedő parasztság fogja felfrissíteni középosztályunkat olyan becses tulajdonságokkal, melyekkel az sohasem bírt és amelyek részleges bukását idézték elő. Beleviszi majd a munkaerőt, munkakedvet, takarékoságot és a vagyonszerzés vágyát.

„Mi lenne a nemzeti állam ábrándképéből, ha parasztságunk, ahelyett hogy ekkép terjed, mindinkább visszaszorulna, ahelyett hogy hódít, vesztene s ahelyett hogy szaporodik, fogyna? A magyar nemzeti államot nem létesíthetnők akkor sem politikai, sem kulturális intézményekkel. Nyithatnánk iskolákat, ezekben a késő nemzedékek csak azt tanulhatnák meg, hogy hanyatlásnak indulnak azon nemzetek, melyeknek parasztsága elpusztul, vagy a pusztulás elé megy. Róma hanyatlása már Sulla idejében kezdődött, midőn belforrongások s a helytelen birtokrendszer létében támadták meg az itáliai parasztságot. Angliában szintén láthatók a hanyatlás jelei, mióta parasztiságát elpusztította és Gladstone a legigazibb nemzeti politikus színében akkor tűnik fel, amidőn megindította a mozgalmat a parasztság restaurálására.

Nemzeti konszolidációnak két hatalmas, szinte egyenlően fontos tényezője van. Az egyiket alkotják a városok, a most alakuló polgári elemmel, a másik a parasztságunk. Város nélkül nincs asszimiláció, mert nincs kultúra és a fajok elkülönítve élnek. A kifejlett városrendszerek teremtették meg az egész Nyugaton az egységes nemzeteket és társadalmakét. A mi városaink azonban még csak saját határaik között amalgamizálnak s alig néhánytól eltekintve, nagyobb befolyást a vidékre

még nem gyakorolnak. Ennek meghódítása egyelőre még a parasztságunk feladata s e feladatnak pórnépünk derekasan megfelel.

Parasztságunk az, mely bár öntudatlanul, napról-napra, lépésről-lépésre hódítólag viszi előre a nemzeti eszme zászlóját. A benne rejlő faji erők hatalmának engedelmeskedik, de mégis a nemzeti ügyet juttatja diadalra. Amidőn önmagára szabott keserves nélkülözésekkel és túlfeszített munkaerővel terjeszkedik a földbirtokban, a nemzeti eszme, a magyar nemzeti állam számára dolgozik, küzd, sanyarog és szenved.“

Végül egy felkiáltás: „Magyarország térképe a következő félszázad alatt vagy ilyené lesz, vagy nem leend konszolidált magyar nemzet és magyar nemzeti állam!“

Beksics földreformterve negyvenhárom év alatt sem vesztett aktualitásából, egyrészt mert a reform nálunk még mindig várat magára, az elszakított területeken pedig már a magyarság rovására végrehajtották. Viszont bár az erdős perifériákat elvesztettük, illetve csak kis részében nyertük vissza, ma is megvan a lehetőség a hitbizományok, a holtkézvagyon, a községi, alapítványi és egyéb nagy birtokok áthelyezésére. Sőt nemzeti érdek, hogy a földosztásból felszabaduló vagyonok együtt maradjanak és irányítással a nemzeti építőmunkában tervszerűen felhasználtassanak. Miután kevés az erdőterületünk, a fokozatosan tőkévé változó nagybirtok nem tarthatja meg agrár jellegét, hanem a városokban kell keresnie elhelyezkedést. Telek-bérlet-rendszerrel, családiházépítő akcióval méltányos kamatozású elhelyezkedést találhat. Városainkra nagyon ráférne az ilyen biztos elhelyezést kereső tőkék térfoglalása az uzsora-bérházak spekulációja után. Szociális missziót végezhetne városaink, különösen Budapest szörnyű nyomorúságos lakásviszonyainak javításával, melynek áldozata elsősorban a magyar faluból kiszakadt munkásproletárság. A magyar ipari munkásság saját tető alá juttatása, helyhez kötése, polgárosítása és szaporodásának elősegítése nemcsak elsőrendű nemzeti feladat, hanem az ilyen koncentrált menekülő nagy tőkéknek, melyeknek nem a haszon, hanem a biztonság a fontos, nem is lenne rossz üzlet. Végül elhelyezkedésre nyújtana lehetőséget a gyakran tokehiánnyal küzködő magyar ipari és kereskedelmi vállalkozásokba való bekapcsolódás, amint az angol arisztokrácia nagy része már közel egy százada elhagyta az agrár alapot és iparosodott.

A millennium esztendejében a felületes magyar közvélemény nem látta aktuálisnak Beksics tervét, pedig hogy mennyire aktuális volt, mutatja az, hogy pár esztendő múlva, a kilencszázas évek elején olyan mérveket öltött a kivándorlás, hogy a kormány kénytelen volt a Cunard-társasággal szerződést kötni, mely azután évente 100—140 ezer kivándorlót vitt ki Amerikába.

De Beksicsnek másban is igazat szolgáltatott az idő és ez a magyar nép termékenységébe vetett hit. 1890-ben nem egészen hét és fél millió magyart mutatott ki a népszámlálás és ez a hét és fél millió, bár a szaporodását biztosító reformok nem történtek meg és dacára a rettenetes vérvesztéseket okozó négyesztendő világháborúnak, a háborúvesztésnek, a magyarság szétszakításának, rabságának, elszegényedésének, egykézésének ma mégis, nem egészen ötven év múlva tizenkét millióra szaporodott.

RÁKÓCZI PÁRIZSBAN

— Pillias Emil Rákóczi- tanulmányai —

EGY TÖRTÉNETI SZEMÉLYISÉG valódi lelkialkatát csak akkor ismerhetjük meg teljesen, ha a módszeres történetkutatás életének minden szakaszát felderíti. Különösen fontos annak a részletes feltárása, hogy az illető személyiség a nemzet történetében való szerephez jutása előtt és utána miképpen élt, mit tervezett és miképpen viselte vállalkozása sikerének vagy sikertelenségének következményeit.

A magyar történetírásnak II. Rákóczi Ferenc személyét illetően az utóbbi években igen nagy szolgálatoakat tett és tesz e téren Pillias Emil, a fiatal francia történetkutató és író. Hat évvel ezelőtt ismeretlenül fordult hozzám először azzal a kéréssel, hogy támogassam munkájában. Céljául tűzte ki II. Rákóczi Ferenc francia kapcsolatainak, párizsi tartózkodásának és gyermekei hányatott életének felkutatását. Amikor első közleményei nyilvánvalóvá tették, hogy munkáját nemcsak alapos forráskutatás és tárgyilagosság jellemzi, hanem választott tárgya iránti őszinte odaadás, mondhatnám lelkesedés, valamennyien, akik Rákóczi korával foglalkoztunk, kész örömmel karoltuk fel a magyar történet számára is hézagpótló értékes munkásságát. Azóta már kétízben hosszabb időt töltött hazánkban, a debreceni nyári egyetemek buzgó előadója s ilymódon megkönnyítette a személyes kapcsolatok, eszmecserek lehetőségét, ami annyira fontos az azonos tárggyal foglalkozó magyar és külföldi kutatók között.

A magyar történet külföldi, közelebbről francia vonatkozásaival, francia tudósok és írók eddig bizony nagyon keveset foglalkoztak. E. Sayous és a csehbaráttá vedlett Louis Eisenmann már nem élnek, s így az egész francia történetíró-gárdában Pillias az egyetlen, aki a magyar történelem problémáival foglalkozik, bár ezek a problémák egyelőre egészen szűk körre, Rákóczi Ferenc francia kapcsolataira korlátozódnak.

Hogy Pillias éppen Rákóczi szerepét választotta feldolgozásai tárgyául, annak oka az, hogy kutatásai közben rendkívül sok, magyar Rákóczi-kutatóktól még egyáltalában nem, vagy csak hézagosan használt anyagot talált a párizsi külügyminisztérium levéltárában. Ezen a nyomon elindulva kutatásait kiterjesztette a párizsi és a vidéki városi, egyházi levéltárakra, végül pedig követte Rákóczi szerencsétlen gyermekeinek nyomát olyan franciaországi kis vidéki levéltárakon keresztül is, ahová magyar kutatók nem igen jutnak el.

A világháború előtti Rákóczi-irodalom révén a magyar közönség elfogadta és gépiesen ismételte azt a felfogást, hogy Rákóczi XIV. Lajos áldozata lett, amikor bízva a franciák segítségében, felkelését megkezdte. XIV. Lajos azután rútul cserbenhagyta és száműzetése alatt csupán annyiban kárpótolta, hogy udvarában rangjának megfelelő életlehetőséget nyújtott neki. Rákóczi azonban nyugalomra vágyott, ezért választotta a grosboisi Kamalduli-zárda csendjét mindaddig, amíg el nem indult tragikus pályájának utolsó állomására, Törökországba. A valóság ezzel szemben az, hogy Rákóczinak XIV. Lajost a felkelés előtt nagyon nehéz volt megnyernie a neki ismeretlen és tőle távol eső magyar ügy támogatására. A felkelés alatt nyújtott segítség pénzben és katonában természetesen nem volt elég a magyar ügy diadalra juttatásához. Rákóczi csalódásának magyarázatát

abban találhatjuk, hogy két szerződő fél között a gyengébb rendszeren többet remél és kíván, mint amennyit az erősebb megadni kész. Az érdekközösség a gyengébb fél számára esetleg létkérdés, az erősebb számára esetleg csak nagyobb fontosságú terveinek végrehajtását elősegítő eszköz. Rákóczi párizsi tartózkodása pedig nem zajlott le a francia udvar pompájának káprázatos fényében; ezt az ő veleszületett tapintatával, finom érzésével nem is kívánta s attól távol is tartotta magát. De az is igaz, hogy a Napkirály Rákóczinak tett ígéreteit nem tartotta be, a fejedelem és vele Franciaországba bujdosott kíséretének megélhetését csak felületesen biztosította. Az ígért pénzek helyett csupán kétes értékű jövedelmi forrásokat — a párizsi városháza bevételeinek egy részét, játékkaszinó nyitására való engedélyt — nyújtott neki. Régebbi történetiszemléletünk ízlése szerint csak a szabadsághős Rákóczi képe volt előtérben, azé a magyar nemzeti hősé, akit a franciák kihasználtak, és amikor már nem volt rá szükségük, félretoltak. Ma már másképp ítéljük meg a fejedelem személyét és szerepét, ez az Ítélet Rákóczit sokkal magasabb talapzatra helyezi, mert felismeri a fejedelem méltóság-teljes viselkedésében lelki nagyságát. Ebben a vonatkozásban köszönhetünk igen sokat Pillias Emil fáradozásának, mert egészen új adatokat tárt fel előttünk. Tanulmányai eddig is francia nyelvű magyar folyóiratokban, így a Nouvelle Revue de Hongrie-ban és a Revue des Etudes Hongroises-ban jelentek meg. De olvashattuk egy igen tartalmas értekezését a Rákóczi-Emlékkönyvben és a Napkeletben magyar nyelven is. E nyáron aztán kiadta hat tanulmányát könyvalakban.¹

A könyv hat fejezete: „La France et Rákóczi. Origines véritables de l'intervention de Louis XIV. (1700—1703); Lettres inédites de Rákóczi au baron de Besenval, ambassadeur de France à Dantzic (1712—1713); Le Jeu de Hótel de Transylvanie (1713—1716); Rákóczi aux Camaldules de Grosbôis (1715—1717) Le cœeur de Rákóczi; Instructions secretes de Rákóczi à l'abbé Brenner, son ministre en France (1717—1720), Paris, ville des Rákóczi.“ Már a címek felsorolásából is látható, hogy Pillias könyvében megtaláljuk mindazokat az adatokat, amelyekből megismerhetjük Rákóczi életét a felkelés előtt és utána. Végleg tisztázza Pillias kutatása a sokat emlegetett játékkaszinó ügyét is. Ismételten hangoztatja és számokkal is igazolni tudja, hogy XIV. Lajos a Rákóczinak ígért összegnek alig egyharmadát utalta csak ki, voltaképpen tehát Rákóczi adósa lett és ezért más módon akarta kárpótolni. Így került végeredményben a sor a játékkaszinó megnyitására, amelyben — ezt Pillias ismételten hangoztatja — a fejedelem sohasem vett személyesen részt, bár a levelekből kiderül, hogy tudott róla és — mint ezt annak idején Szekfű Gyula megsejtette — igen terhes megélhetési forrásnak érezte. A pénzszerzésnek ilyen módja egyébként akkor nem volt becsületbe vágó, sőt az udvar és a hercegi családok tagjai sem riadtak vissza az akkor lábrakapott kártyaszennvedélytől elvakítva a hamisjátéktól. Pillias sok eddig ismeretlen okmánnyal igazolja, hogy Rákóczit nemcsak felesége, de hívei is folyton zsarolták, de azt is, hogy még legszűkösebb anyagi helyzetében is tudott a szegényeken segíteni. Hogy híveinek megélhetését biztosítsa, nem volt más mentsége, mint hogy hallgatólagosan túrje környezetének, főleg a kalandor, csaló Brenner apátnak üzemek. Pillias kutatásai a játékkaszinó ügyén keresztül Rákóczi párizsi elhagyott szomorú életének hú tükkrét is mutatják. Nekünk, magyar történetkutatóknak pedig örvendetes dolog, hogy ezt egy tárgyilagos francia történetíró állapítja meg és Rákóczi alakját, méltóság-teljes fenkölt gondolkodását e párizsi fertő közepében is úgy tudja élénk állítani és igazolni, hogy

¹ Amile Pillias: Études sur Francis II. Rákóczi, Prince de Transylvanie — Paris. Librairie Emest Leroux 1939.

a fejedelem alakja az igazságnak megfelelően, a lehető legrokonszenvesebb színben áll előttünk. A könyv többi fejezeteiből megismerjük Rákócziban az előrelátó politikust és balsorsát méltósággal viselő, híveinek minden gondját a maga vállaira vevő, puritán, istenfélő ember képmását. A könyv sorai-
ból a francia gondolkodású Pillias szemüvegén keresztül is Rákócziban csakis a magasabbrendű szellemi ember tiszteletreméltó képmása tűnik elé s ezért az igazságért őszinte köszönettel tartozunk neki.

A könyvhöz Szekfű Gyula írt bevezetést. Igen találóan jellemzi Pillias munkásságát, amikor megállapítja, hogy mindazok a követelmények, amelyek egy más nemzethez tartozó történelmi személy életének adatfelkutatásához és megírásához szükségesek, azaz az általános és részletes történeti, helyszíni ismeret, főleg pedig a szereplő személy és tárgy iránti lelkesedés és mély-
séges tisztelet, Pillias Emilben teljes mértékben megvannak. Hihetetlen alaposággal és odaadással dolgozik, tárgykörében teljesen otthonos.

Bár e sorokat kizárólag Pillias Rákóczi-munkásságának szántuk, nem hagyhatjuk megemlítés nélkül, hogy ő, aki jelenleg a párizsi Bibliothèque Nationale tisztviselője, az újabkori történet mezején is igen jelentős munkát végez. A zürichi nemzetközi történészkongresszuson 1938-ban tartott érdekes előadásán (État sommaire des Sources françaises de l'histoire de la IIIe République, 1870—1914) kívül tudjuk, hogy Gambettáról is írt értékes tanulmányokat. Legújabbban pedig éppen ez évi nyári magyarországi tartózkodását akarta felhasználni arra, hogy az Országos Levéltárban felkutassa Kossuth Lajos francia leveleit, De Gerando Attila és Edgar-Quinet magyar vonatkozású francia levelezését. Munkája közben érte a mozgósítás és így ezt a magyar történeti szempontból is rendkívül jelentős munkásságát kénytelen volt félbeszakítani.

Szeretnők, ha ezeréves magyar történetünk külföldi vonatkozásainak minden országban lenne ilyen tudós, tárgyilagos és lelkes bűvára és fel-
dolgozója mint ez a fiatal kutató, vagy Angliában Macartney. Akkor talán a nyugati országok jobban megismernék hazánk történetét és nem ítélnének rólunk csupán felületes vagy éppen ellenséges irányzatú külföldi történelmi munkák alapján, hiszen a Nyugat nem egyszer a román Jorga vagy a szlávbarát Denis műveiből meríti Magyarországra vonatkozó ismereteit.

MARKÓ ÁRPÁD

SZLOVÁK ÍRÓK

A MAGYAR SZELLEMI KÖZELEDÉSRŐL

A MAGYAR-SZLOVÁK kulturális közeledésnek már külön irodalma készül, s a két szomszédos nemzet kulturális egymásrataltságát mindennél jobban bizonyítja az a tény, hogy az utolsó években legalább tíz könyvfordítás látott mindkét részen napvilágot.

Ennek a cikknek a keretében nem is annyira a közeledés, a kapcsolatok sok éven át kijegecesedett megteremtésének kérdésével szeretnék foglalkozni, mint inkább azzal, hogy az elmúlt évek során maguk a szlovák írók hogyan látták a közeledést és milyen mértékben feleltek rá.

A húszas évek egyik feltétlenül legérdekesebb cikke volt a Národnie Noviny 1926 március 5-én megjelent vezércikke, amelyben a maga is kiváló szlovák költő, Ján Smrek „Magyar írók kapcsolatokat keresnek a szlovák

írókkal“ címen nagyjában visszapillantást nyújt a közeledés addigi eredményeire. Ebből a cikkből érdemes egyes részleteket szószerint kiragadni:

Míg a politika a maga útján halad, a maga útján halad az irodalom is. Ha a magyarokkal való együttélésünk történelmében megállapíthatjuk a liberalizmus valamelyes fellobbanásait, úgy az írói körök voltak azok, amelyekben egy kis liberalizmus is világitott. Elsősorban Ady, a költő, s annakidején Ady címére küldte Martin Rázus is a magyar költőkhöz szóló költői üzenetét... Ady Endre tehát olyan ember, akire nem kell szemrehányással gondolnunk. És beismerjük, hogy Ady szellemének örökségét a mai, Szlovákiában élő magyar íróknál is szívesen látnánk, hogy legalább a kultúrterületek tisztán maradjanak a gyűlöltiségtől és legalább azok az emberek, akiknek életérzékük az intellektuális munka, emberi módon nézhessenek szembe egymással. A szlovák írók, ez meggyőződésünk, mindnyájan így gondolkodnak. És bár maguk soha nem kerestek szorosabb kapcsolatokat a szlovákiai magyar írók társadalmával — ami azzal magyarázható, hogy a régi uralom idején megszokták az ignorálást s alig volt mit keresniök a magyar íróknál —, mégsem viselkedtek rezerváltan, amikor az ösztönzés ezek részéről indult ki. A szlovákiai magyar írók igyekeztek is ezt megérteni és ma megállapíthatjuk, hogy sokan közülük oly szépen viselkedtek a szlovák irodalommal szemben, hogy az néha magunkat is kellemesen lepett meg. Sokan közülük megtanulván szlovákuul, lelkesen olvasták a szlovák könyveket, megismerkedtek az egész szlovák irodalommal és azt megismerve, respektálni is kezdték. Néhányan, különösen a fiatalok sorából, annyira tudták értékelni a modern szlovák irodalom termékeit, hogy csakhamar egyetlen jobb szlovák könyvet sem nélkülözhetek. Gyakran szinte meglepett bennünket, hogy mennyire tájékozottak minden jelentősebb szlovák tehetségről. Ez a jelenség annál szimpatikusabb volt, minél jobban gondoltunk arra, hogy irodalmunk azelőtt a magyar intelligencia számára teljesen ismeretlen végletet jelentett! Így történt, hogy amíg mi folyóiratainkban a magyar irodalomra alig szentelünk figyelmet, a magyar folyóiratok hasábjain elég gyakran találkozunk szlovák művek fordításával és a szlovák könyvekről szóló hosszú beszámolókkal. Azelőtt ilyesmiről szó sem volt. S ezek már olyan beszámolók, amelyek íróik tájékozottságáról tanúskodnak! Így tehát az a benyomásunk, hogy a szlovák irodalmat egészen altruisztikus módon propagálják a magyar olvasók között. Ezen kultúrérintkezések mérlegelésére ma tulajdonképpen magyar oldalról kaptunk indítványt. Azt gondoljuk, hogy ha a dologról írunk, egész Szlovákia érdekében tesszük.

Ugyanezen szám közli e sorok írójának cikkét „Közös utak“ címmel, amelyben pálcát tör a magyar-szlovák kultúrközeledés mellett, többek között így írva:

„Itt az ideje, hogy megismerjük egymást. A magyar a szlovák irodalmat, a szlovák a magyar irodalmat. Kivételes esetek már történtek, hogy szlovák folyóirat törődött a magyar irodalommal (pl. a Jókai-jubileum alkalmával stb.), de mindez kevés, s ily módon nehéz a teljes megértésig eljutni. Nem lehet kifogás a mai „politikai válság“ sem. A kultúrának nincs és nem is szabad a válságot ismernie. Végtevére is egymásra vagyunk utalva...“

Ez a nyílt levélváltás a nemzeti érzésű szlovákok lapjában nem keltett ugyan nagyobb visszhangot, de legalább szlovák irodalmi körökben felneszeitek rá és a közeledést nagyban elősegítette. Maga Ján Smrek egyike volt azoknak a szlovák íróknak, akik a magyar irodalommal a legszorosabb kapcsolatot tartották fenn, résztvett a prágai magyar főiskolások több kultúrestjén, ott volt egy sorban Móricz Zsigmonddal, s egy későbbi, magas színvonalú, egészen új arcú folyóiratában, az Elánban sokat foglalkozott magyar irodalmi kérdésekkel.

Amíg Ján Smrek már a huszas években a magyar-szlovák kultúrközeledést hirdette a sajtóban, addig Kracsmary István, a Matica főtájtára a legnagyobb szlovák kulturális egyesülettel háta mögött, minden úton-módon

azon volt, hogy fordítva: a szlovák irodalmat ismertesse meg a magyar olvasókkal. Már 1925-ben megjelent Pozsonyban pompás lírai antológiája, amelyben a saját fordításait nyújtotta a magyar közönségnek. Üde, tiszta magyarsággal és avatott költői tehetséggel mutatta be a klasszikus költőktől kezdve a népdalokon át az egykori szlovák költőkig az egész szlovák versirodalmat. Lelkes propagátora volt a szlovák irodalom terjesztésének. Már a huszas évek elejétől összekötetésben voltunk, sok klasszikus és modern szlovák író könyvét ajánlotta s 1924 karácsonyára nagy csomagot kaptam tőle, amelyben az általam megjelölt írók könyveit küldte ajándékba. Krcsméryvel közöltem, hogy a szlovák prózaírókat szeretném magyarul bemutatni, ő jelölte ki azokat az 1927-ben még élő írókat, akiket a szlovák szellem reprezentánsainak tartott. Mint írta: „... nagyon megörvendeztetett a hír, hogy a szlovák prózából antológiát akar kiadni“. Később Kukucsinnal hozott össze, akinek érdekes egyénisége itt is külön fejezetet érdemel.

Kukucsin (családi nevén Bencur Mátyás) Dalmácia egyik szigetének körorvosa volt. Az Árvából odaszakadt ember a dalmát tengerpartot annyira megszokta, hogy szinte második hazájának érezte. Az itthonhagyott hazával nem igen tartott fenn szoros érintkezést, szlovák diákkorából nem nagyon kedvelte a magyarokat. Magát az itthagytott szlovákságot sem szívelte, népéért élt, népéből merítette az ihletet és érdekes, hogy Csehszlovákia megalakulása után sem fogadta el a neki felkínált vármegyei tisztifőorvosi állást. Kukucsinnal Horvátországból leveleztünk. Már élete utolsó hónapjait élte, amikor Lipikből 1927 október 28-án kelt levelében igaz örömének adott kifejezést, hogy „Dom v stráni“ című regényét szeretném lefordítani. A saját hazájában is teljesen szerénynek és zárkózottnak ismert ember betegágyán árulta el kis barátnőjének, Viera Kriznaovicsovának, hogy élete utolsó napjaiban kapta élete egyik legtisztább örömét és elégtételét, nagy művét magyarra fordítják otthon. Levelezésünk folyamán egyetlen szóval sem tért ki politikára, minden érdekelt, ami a felvidéki magyar irodalommal történt, s megkért, hogy juttassam el hozzá akkor saját kiadásomban megjelent folyóiratomat is, hogy szűkebb hazájának magyarságát megismerhesse.

1927 őszén Krcsméry ajánlására kértem meg Kukucsinon kívül még kilenc szlovák író, hogy egy-egy novelláját és életrajzát küldje be készülő gyűjteményem számára. Tido J. Gáspár miniszteri osztálytanácsos, a szlovák írók egyesületének titkára, igaz örömmel fogadta a tervbevett antológia kiadását s a későbbi években is állandó támogatója volt a közeledésnek.

Így érkeztek sorra a kedvesnél-kedvesebb levelek, egyetlen szlovák író sem akadt, aki ne a legnagyobb készséggel állt volna a kultúrközeledés mellé. Legnehezebb volt az életrajzi adatokat feldolgozni, mert az írók nagyobb része — a hegyvidéki nép szerénységével — alig akart magáról írni.

Az antológia megjelenése után egyre-másra érkeztek a levelek. A szlovák írók bízni és hinni kezdtek a kulturális kapcsolatok teljes lehetőségében.

A harmincas évek elején vitéz Somogyváry Gyula vette tervbe, hogy a budapesti rádióban megszólaltatja a szlovák írókat, s ekkor újabb körlevéllel fordultunk a szlovák írókhoz. Érdekes, hogy a magyargyűlöletről közismert Benes-párti képviselőnek, Hrusovszky Igornak öccse, Hrusovszky Jankó volt az első, aki a budapesti rádió számára szívesen átengedte összes novelláit.

Külön ki kell emelnem J. C. Hronsky szerepét. A húszas évek elején falusi tanító, a harmincas években a Matica titkára, egyik legerősebb szlovák tehetség, aki az első évektől kezdve állandó érintkezést tartott fenn magyar írókkal, történelmi tárgyú elbeszéléseiben maga is sokszor egészen magyaros irányban dolgozott, s akit a magyar olvasóközönség is legjobban tudott élvezni. Mint magánember és mint hivatalos személyiség is egyik leglelkesebb híve a két nemzet közötti testvéri kultúrkapcsolatoknak.

Ady legnagyobb tisztelője és mondhatjuk, szlovák kiadása, a pozsonyi Emil Boleslav Lukács, a szlovák avantgárdisták vezére, folyóiratában, a Slovenské smery-ben még tovább ment és egyenesen a kisebbségi magyar írókat szólaltatta meg. A fiatal szlovák értelmiség ennek a folyóiratnak a hasábjairól ismerte meg a Felvidék magyar kultúréletét.

Az utolsó évtizedben a szellemi közeledés már megállapított terv nélkül is rohamosan fejlődött. Szlovák könyvkiadók keresték a modem magyar irodalom termékeit, így került szóhoz szlovák nyelven Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső és került volna sorra több új magyar író.

A Felvidék felszabadulásával a szlovák írók és a szlovák irodalmi kiadók a mai Szlovákiában maradtak, szellemi érintkezésünk átmenetileg megszűnt. A „politikai atmoszféra“, amelyre már a huszas évek elején is sűrűn hivatkoztak, az új nemzedék állásfoglalása következtében mintha nyomottabb lenne. Azok a második generációhoz tartozó írók azonban, akik velünk együtt munkálkodtak a két nemzet kapcsolatainak kiépítésében, ma is számottevő kulturális tényezők és nincs okunk kételkedni abban, hogy a közeledés époly nyugodt mederben fog tovább folyni, mint azelőtt.

A szlovák írók, akiknek nevében a cikk elején idéztem Ján Smreket, hálásak voltak azért az „altmisztikus“ munkáért, amellyel mi, kisebbségi sorsban élő magyar írók a szlovák irodalmat kisebbségi magyarságunkkal megismertettük. Szeretnők hinni, hogy részükről a múltnak a jelen viszonyokra való átértékelése époly szívesen és tárgyilagosan történik, s a magyar-szlovák kulturális kapcsolatok szükségességét ma talán még élesebben látják, mint látták azelőtt. Történelmi utunk és történelmi térfoglalásunk minden útja együtt vagy legalább is párhuzamosan haladt. Elég idéznem a nem néppárti és nem autonomista volt pozsonyi országos elnöknek, Országh Józsefnek beszédét, amelyet 1931 novemberében, a volt Csehszlovákia virágzásának teljében mondott: „Uraim, mi hálásak vagyunk Önöknek azért a kultúráért, amelyet a magyar iskola oltott belénk, s most, amikor tudományos, irodalmi és művészeti társaságot alapítottunk Önöknek, adósságunkat akarjuk a magyar kultúrával szemben törleszteni.“

A mai Szlovákia kultúrélete éppen azok irányítása alá került, akikkel kisebbségi életünkben egy vonalon dolgoztunk. Reméljük, hogy az átmeneti viszonyok letisztulása után a szlovák írók époly szemmel látják majd a magyar-szlovák kultúrközeledést, mint tették évekkal ezelőtt.

SÁGI FARKAS ISTVÁN

A LEGÚJABB RÓMA

RÓMÁNAK AZOK A RÉSZEI, amelyek az ókori világváros belterületét alkották, a barbárok dúlásai után elhagyatottakká váltak; a középkori Róma az ókori világváros más, külsőbb részein éledt újjá. A középkori mag köré rakódott a barokk város hatalmas alkotásaival, majd a múlt század Rómája, mely még a világháború előtt sem érte el az ókori metropolis méreteit, hanem kényelmesen elfért az Aurelianus császár által tágasan megvont és ma is álló falakon belül. Az antik világ tündöklésének helyén: a Fórumon, Palatínuson, Caeliuson még a múlt század derekán is szőlők meg legelők voltak és ez a terjedelmes terület a közelmúltban is, a romok feltárása után, szinte idegen testként ékelődött a város életébe, mely annak birtokbavételétől, beépítésétől mindenkor ösztönösen tartózko-

dott. Lakóházak csupán a szélén épültek, belsejében néhány templomot és kolostort emeltek még a középkor folyamán, de a kecses harangtornyok és az elnémult ókori romok között burjánzik a gaz, zöldrőzvények a ciprusok, pineák, itt-ott meghitt kertek húzódnak meg a törmelékek között; az ókori világváros legbelső negyede egyetlen és óriási, dombos-völgyes, romokkal és templomtornyokkal tarkított zöld felület.

A világháború után azonban Róma hatalmas fejlődésnek indult, átcsapott a városfalon, mely addig csaknem természetes határa volt és egyre növekvő gyűrűben ölelte körül. A falakon belüli városrész: ez a műemlékekkel és maradványokkal zsúfolt, sűrűn lakott terület a város belső részévé vált, tudósok és rajongók, turisták és zarándokok ma is inkább csak ezt a Rómát ismerik és alig vesznek tudomást arról, hogy időközben a falakon kívül egy terjedelmes új város született, mely nagyságban csaknem túl szárnyalja a hajdanit. A falakon belüli, többszörösen rétegzett, évezredek zamatját egyesítő régi városrész tehát ennek az új agglomerációnak belvárosává, cityjévé vált és ezzel együtt a város középpontjába került az ókori belváros is, ez a hatalmas, romokkal tarkított zöld felület, mely a minap még Róma külső széle, elhagyott, lakatlan része volt. A falakon kívül keletkezett terjedelmes új városrészek élete természetesen a város belsejéhez kapcsolódott, minek következtében a városmag életüteme, forgalma, látogatottsága jelentősen megnövekedett. Előálltak mindazok a problémák, amelyekkel ma minden nagyvárosban találkozunk: az utcai forgalom nehézségei, torlódásai, a közlekedési eszközök elégtelensége, a mai igényekkel össze nem egyeztethető zsúfoltság. Róma városrendezőire tehát többszörös feladat hárult: meg kellett oldaniok a hirtelen felgyülemlett nehézségeket, s ugyanakkor kímélniök kellett a város páratlan múltját és emlékeit; mindezekon felül pedig világvárosához illő, megkapó és nagyarányú megjelenést kellett adniok annak a városnak, amelynek műkinccseivel, gazdagságával talán egy más város sem vetekedhetett, de amely éppen a századok halmozódó gazdagsága, a múlt sokszoros rétegződése folytán oly szövevényesen áttekinthetetlené vált. A remekművek köré szennyes, zsúfolt viskók rakódtak az idők folyamán, a tüneményes múlt maradványait belepte a gaz, a részletek gazdagsága, a festői városképek sokasága ugyan magával ragadott minden idegent, de a város valóságáról, múltat jelennel egybefoglaló szervezetről egységes és átfogó képet senki sem nyerhetett. Festői részleteket, műkinccseket, élmények sokaságát nyújtó régiségvár volt Róma, ahol az élet, a valóság nehezen találta meg helyét és szerepét s csupán torzult formákban jelentkezhettek. A városrendezés legfőbb feladata lett tehát, hogy Rómát elsősorban élő és valóságos várossá tegye, ahol azonban a régiségek, a múlt is meglik a maguk illő helyét és szerepét. Ez a felvétel lett Róma újárendezésének alapja és éppen itt nyilatkozik meg az, amit a múlt reális és organikus szemléletének nevezhetünk: a város múltja nem önmagáért való, nem legfőbb érték, amihez igazítani kell az életet, hanem az életnek szerves része, alkotóeleme, ami számára biztosítani kell a szükséges megbecsülést és érvényesülést...

Róma újáépítőinek figyelme elsősorban az ókori városmag felé fordult: gyakorlati szempontból, mivel ez a város testébe ékelődő hatalmas és rendezetlen terület a külső részek megnövekedése folytán máról holnapra a város középpontjává lett és ezzel jelentős forgalmi problémákat okozott, esztétikai szempontból, mivel itt csaknem korlátlan lehetőségek kínáltak nagyhatású és egységes városképek megteremtésére, aminökben Róma minden gazdagsága ellenére is szűkölködött, végül, de nem utolsósorban történelmi szempontból: minthogy a megújuló birodalom mintaképének a római birodalmat tekintette, annak hatalmát és nagyságát

kívánta tudatosítani, felújítani, mint minden vonatkozásban, úgy a városépítés terén is! Természetesen Róma későbbi, középkori és újkori városrészeiben is akadtak bőven feladatok; itt azonban a fejlődés folyamatosabb volt. Azonfelül a barokk korban és a múlt század folyamán jelentős városrendezési munkálatokat hajtottak végre, aminek révén kialakultak a városnak azok a főútvonalai, amelyek ma már ugyan szintén elégtelenek, de mégis inkább csak helyi jelentőségű kiigazításokra, pótlásokra szorulnak. Az ókori városrész volt az, amelyhez a megújuló Rómát nemcsak történeti szempontok, a példaadó múlt csodálata és feltámasztásának vágya fűzték, hanem ahol nagy koncepciójú városépítési műveletek lehetősége kínálkozott. A célkitűzés tehát ez volt: belekapcsolni ezt a hatalmas, romokkal és lombkoronákkal tarkított, dombos-völgyes területet a város vérkeringésébe, úgyhogy a legteljesebb mértékben kielégítse a korszerű forgalmi igényeket, de egyben nagyarányú és egységes városképeket nyújtson és a múlt emlékeinek kellő érvényesítésével, bemutatásával felkeltse az új Róma érdeklődését, bámulatát az ókori világváros hatalmas alkotásai iránt.

A városépítési munkálatok ezen a maradványokkal zsúfolt területen így szoros kapcsolatba kerültek a régészeti munkálatokkal: a maradványok felkutatásával és bemutatásával. Ez a szoros kapcsolat megmutatkozik annak a felfogásnak azonosságában is, amely mindkét irányban jellemezte a munkálatokat. Mert a régészet gyökeresen szakított azzal a meghaladott felfogással, amely az egykori idők maradványait ideológiai, nem egyszer önkényes és romantikus szellemben kívánta helyreállítani s ezzel sokszor hozott létre olyan műveket, melyek sem újak, sem régiék nem voltak; sem a jelent, sem a múltat nem képviselték. A közelmúltnak ez a régészeti felfogása megnyilatkozott az egyidejű városépítési törekvésekben is: a városépítés úgy vélte szolgálni a hajdani idők emlékeit, hogy mesterséges és külsőséges történeti atmoszférát teremtett köréjük. Ez az eljárás önkényes és romantikus volt, alkotásaiból hiányzott az, ami a várost végeredményben várossá, valósággá teszi: a jelen. A régészet tehát szakított ezzel a felfogással és új módszereket teremtett a maradványok bemutatása terén, amelyek ma már Európa-szerte ismeretesek. A töredékekben talált egykori épületeket csak olyan mértékben állítják helyre, amely éppen elegendő ahhoz, hogy a szemlélő képet nyerjen az egykori mű méreteiről, jellegéről és következetesen elhatárolja az eredeti töredékeket az új, hézagkitöltő, összetartó elemektől, amelyeket éppen ezért semleges, közömbös anyagból készít. Ily módon a hajdani mű maradványai eredeti helyükön elhelyezve fokozott mértékben érvényesülnek, s a szemlélő érzékletes képet nyer a műről, amelyet különben csak tüzetes tanulmányok árán ismerhetne meg, viszont nem esik semmiféle idealizálás, átköltés áldozatául.¹

Ezt a régészeti felfogást a múlt reális, organikus szemlélete jellemzi, tehát a múltat való mivoltában, szerves összefüggéseiben kívánja bemutatni és éppen múlt jellegét hangsúlyozza azzal, hogy élesen elválasztja a jelentől. Pedig nyilván volt lehetőség arra, hogy Róma újjáépítői egy idealizált és külsőséges antik városrészt építsenek meg a régi helyén, amivel a múlt nem nyert volna semmit, de veszített volna a való élet, a jelen. Az újjáépítési munkálatokat azonban éppen az a cél vezérelte, hogy a legteljesebb mértékben kielégítsék a jelen követelményeit: tehát széles, korszerű útvonalakat teremtettek a romok között, sőt azok helyén, és éppen ezzel határolták el a múltat a jelentől, éppen ezzel emelték ki a romok elmúlt jellegét, így születtek meg azok a nagyarányú útvonalak, kényelmes, széles, modern autostrádák, amelyek ma egyrészt körülhatárolják és kiemelik a városnak

¹ Hasonló felfogásban kerültek már bemutatásra az új esztergomi ásatások eredményei is.

ezt a hatalmas és megkapó területét, másrészt a modern nagyvárosnak, a falakon messze túlterjedő agglomerációnak legfőbb közlekedési hálózatát alkotják. Elsőnek a ma már európai hírvia Via del Impero született meg; ez a császárfórumok mentén halad a Colosseumig; a Via dei Trionfi, mely a Palatinus aljában, az egykori diadalmenetek útvonalán Constantinus ívéhez vezet. Így született meg egy ugyancsak hatalmas útvonal az Aventinuson, a Circus Maximus oldalán is,¹ majd utolsónak a Via del Mare, mely a Capitolium aljában ível a Tiberis felé, oldalán a Marcellus színházzal, a Vesta és Fortuna Virilis templom maradványaival. De talán valamennyinél jelentősebb és nagyobb hatású lesz az az új útvonal, melynek munkálatai még folynak és amely már az 1942-i világiállításal kapcsolatos: ez a Caelius lombkoronákkal borított oldalában, a Caracalla-thermák óriási tömegét széles ívben megkerülve indul Ostia és a tengerpart felé.

Ezek az új útvonalak Róma életműködésének szerves részei. Találkozási pontjaik fontos közlekedési góccok, melyek mindegyikéből számos kivezető út indul a külvárosok és a környék irányában. Megépítésük műlhatatlan szükségszerűség volt, amit mindennél inkább bizonyít a rajtuk lebonyolódó forgalom, a gépkocsik és autóbuszok szakadatlan áradata. A munkálatok hatalmas anyagi áldozattal jártak, számos háztömböt kellett előzőleg eltávolítani, többnyire elavult, szövevényes épületcsoportokat, amelyek az ókori városmag szélét a századok folyamán ellepték. Az új útvonalak rendkívül szélesek, mindkét irányban négy-négy kocsisor számára elégségesek, vonalvezetésük a lehetőségekhez mérten alakult; a Via del Impero, a Via dei Trionfi iránya nyílegyenes, a többiek viszont hullámos ívekben kerülik meg az útjukba eső domborulatokat és műemlékeket, amivel a feltárolt városkép különösen mozgalmassá, változatossá válik. Rét oldalukon modern vaskorlát választja el az új világot a hajdanitól, az élő és rohanó jelent az elnémult, elsüllyedt múlttól. Itt fekszenek az utak két oldalán mélyen és némán a romok, az ókori Róma tündöklésének tanúságai, a fórumok, bazilikák, templomok. Szintjük jóval a mai alá került, lépcsők vezetnek le hozzájuk, bárki tanulmányozhatja a maradványokat, melyek ma a régészet korszerű módszereivel helyreállítva, a hajdani művek méreteiről, jellegéről megkapóan szemléletes képet nyújtanak.

De romokat rejteget még bőven a föld méhe mélyen az utak szintje alatt, ezek a szunnyadó maradványok már a mának, az élő városnak az áldozatai, sírba temette őket a jelen, hogy kibonthassa a felettük élő erőket. Sokan talán szívesen ismernék meg ezeket a maradványokat, aminthogy talán sokan sajnálják a lebontott zegzugos házcsoportokat, az áldozatul esett festői városképeket, de éppen itten rejlik az a határ, amelyen találkozik a város múltja, és jelene; itt van az a mérték, amellyel a városépítőnek régít és újat mérlegelnie kell. És éppen itt mutatott fel tanulságos példát Róma; múltjából csupán azt kímélte, ami öröklétre hivatott, ami időtlen érték és ezzel a mindenkori jelennek is szerves része. Kímélte a műemlékeket, a régi világ művészi értékű és ma is szolgáló, élő alkotásait, kímélte mindazokat a maradványokat, amelyek helyreállítva, megtisztítva a rájuk rakódott salaktól, a múltat való mivoltában érzékeltetik. De nem kímélt semmit, ami meghaladott és elavult, ami nem időtlen érték, csupán régi, csupán múlt, aminél jobbat és szebbet teremthet a jelen. Mindazért pedig, ami itt lebontásra került vagy a föld színe alá süllyedt, amit tehát az új Róma feláldozott, bő kárpótlást nyújtott azzal, amit helyében alkotott és éppen ezzel igazolta eljárásának jogosságát. Bő kárpótlást nyújtott az eleven,

¹ A Circus Maximus maradványai fölött ma a Mostra Autarchia ideiglenes épülettömege áll, melynek eltávolítása után napvilágra kerülnek a hatalmas műromjai.

nyüzgő étellel, amit itt teremtett, a látvánnyal, ami köröskörül és a mész-szeségben feltárul. Mert ezek az automobiloktól, járókelőktől feketéid útvonalak, a két oldalukon és végükben feltáruló hatalmas távlatok, a romjaikban is döbbenetes méretű ókori épülettömegek, a ciprusokkal, pineákkal borított domboldalak, Rómának olyan egységes és nagyhatású képet adtak, amellyel kevés város mérkőzhetik. A Colosseum töredezett és hallgatag tömege körül sűrű rajokban suhanó automobilonok, a sötét lombtengerbe olvadó fehér romok, a közöttük szélesen, merészen megvont új útvonalak; ez a kép foglalja egybe a hajdani várost és a mai, ebben a képben teljesedik ki az, ami a várost várossá, Rómát Rómává teszi: a mai és mindennapos életbe, a város vérkeringésébe és külső képébe egyaránt belefoglalt, bele-ötvözött múlt...

RIHMER PÁL

LE CORBUSIER

A KÖZÉPKORI ÉPÍTÉSZELET alapjait elsőnek Franciaország rakta le, nevezetesen amikor a római civilizáció átszötte Provence-ból észak felé áradtak az ókori építőtudás elemei, amelyeket a kor a maga viszonyaihoz képest fokozatosan átalakított, újjá formált. Így nőtt fel a román építéstílus, majd felragyogott az új. gótika. A fejlődést épügy előbbre vitték a szellemi erők, mint az anyagiak. Az utóbbiak a könnyebben megfoghatók: a középkor a római birodalom gazdagságának megfelelő építést, boltozóművészetet igyekezett olcsóbbá tenni, arra törekedett tehát, hogy olyan szerkezetekhez jusson, amelyek alkalmazásánál kevesebb, kitűnően megfaragott kőre volt szüksége, ebből eredt a bordás boltozatok művészi technikája. Viszont a fejlődés folyamán a kőművészetnek páratlan készségéhez érkeztek és ezzel a már szellemi természetű teljesítménnyel a vég-sőkig csökkenteni tudták az építőanyagot és az épületek teljesen áttört, légies vázakká váltak. S mi más ez végeredményben, mint az emberi szellem győzelmé az anyagon...

Ehhez hasonló dolog történt a legújabb kor francia építészetében. 18n-et írunk: a klasszicizmus idejét éli az egész európai építészet és ekkor Bellange építész kapja azt a feladatot, hogy újraépítse a kerek alaprajzú, a római Pantheont utánzó párizsi Gabonatőzsde 1802-ben leégett kupoláját. Segítségül hívja Brunet mérnököt s azzal együtt, vasból és rézből szerkeszti újra a kupolát. Ez volt az első eset, amikor a kőboltozat, a faszervezet helyére könnyed vasszerkezet épült. 1824-ben a párizsi Madeleine-templom közelében vásárcsarnokot építenek, melynek végtelen könnyed szerkezete lelkesedésbe hozta Párizs szakértőit. 1829-ben a francia klasszicizmus nagy mestere Fontaine, — aki addig Percier társaságában számos mintakönyvet adott ki a klasszicizmus építészetéről — a Palais-Royal új bazárját, a Galerie d'Orléanst hasonló szerkezetű vas- és üvegdongával fedi le. Ime, ez az építész is áttért a jövő építőanyagára. Néhány évvel később épült fel a párizsi Jardin des Plantes nagy üvegháza, a vasból és üvegből épült csarnokok egyik legelső példánya, amelyet később messzemenően utánoztak a londoni Kristálypalota felépítésekor. 1843-ban pedig Labrouste megépíti a francia nemzeti könyvtárnak híres, ma is megcsodált olvasótermét, melynek két hajóját karcsú vasoszlopok sora választja el, mennyezetét pedig íves tartószerkezetek hordozzák, amelyek már a vas statikai lényegének beható felismeréséről tanúskodnak, — ellentétben ugyanez időknél még nehézkes, a faszerveze-

teket utánzó angol szerkezeteivel. Brunettól kezdődőleg Franciaországban a vasszerkezetű építés már tudományosan megalapozott módszerekkel folyik, majd 1837-ben Polonceau felállítja a vasszerkezeti tetőtartóknak azt az elméletét, amely a mai statika egyik alapja s a húzott és nyomott rudak szabatos megkülönböztetésével felszabadul a faszervezetek rendszerétől. A kor anyagából, a mindig nagyobb mennyiségben és állandóan azonos minőségben készített vasból, majd az acélból való építésnek nagy gyakorlati kísérleti telepeivé lesznek a gyakran megismétlődő párizsi világkiállítások csarnoképületei. 1855-ben felépül a kovácsolt vas első alkalmazásával az 50 méteres fesztávú kiállítási csarnok (az 1851-ben épült londoni Kristálypalota szélessége csak 22 méter volt!). Az 1867. évi párizsi kiállítás nagy eseménye a „Munka kolosszeuma“, a 380x490 méter kiterjedésű nagycsarnok, amelynek oszlopai 25 méter magasságban hordozzák a dongaboltozatokat. 1878-ban alkalmazzák először a csarnokoknál teljes nyíltsággal és őszinteséggel a vasszerkezetek igazi formáit — szakítván most már a kőboltozatok íves vonalával. 1889-ben — újra a világkiállításon! — megvalósul a Galerie des Machines: 115 méter fesztávval és 45 méter magassággal. Ebben a csarnokba már bele lehetett volna állítani Amiens csodálatos katedrálisát, amelyben a főhajó fesztáva csak 15 méteres volt. A csarnok vasszerkezete úttörő, mert az óriási tartóíveket egyetlen megterhelt pontra állítják, ú. n. csuklós alapokra, melyek révén a szerkezet már nem merev. De ez évben a nyilvánosság számára még nagyobb esemény a 300 méter magas Eiffel-torony, az acélépítésnek mai napig is alig túlhaladott diadala.

Nagyon érdekes figyelemmel kísérni azt a visszhangot, amelyre ez a fejlődés a kor irodalmában talál. Théophile Gautier, a romantika költője, a nagy stilisztá 1850-ben profetikusan írja: „Új és sajátos építéset fog születni, mihelyt igénybe veszik mindazt, amit az új ipar termel. Az öntött vas máris sok új formát enged meg, amint azt pályaudvarokon, hidakon, nagy növényházakban megfigyelhetjük“. 40 évvel később Octave Mirbeau a Figaróban ezeket írja: „Nem a festők és szobrászok műtermeiben készítik elő a művészet annyira várt újjászületését! Míg a művészek részletekkel bajlódnak, s kitaranak a régies formák mellett, a múltba néznek, addig az ipar a jövő felé halad, felkutatja az ismeretlent és új formákhoz érkezik“. Közben mind több esetben „mind több építkezésnél kerül előtérbe az építéssel szemben a szerkesztő mérnök. Sőt már szó esik az Académie des Beaux-Arts építészosztályának korszerű reformjáról. Ekkor ébred fel az akadémiai a múltban élők észreveszik, hogy mindez az ő bőrükre megy és ellenállásba tömörülnek. Az építészeti oktatás reformjának nagy előharcosa Anatole de Baudot — különben a műemlékek bizottságának tagja — csak a Trocadero egyik termében folytathatja előadásait. A szervezett ellentámadásnak tág tere nyílik, mikor nyilvánosságra kerülnek az Eiffel-torony tervei. Egy Smyers nevű, különben ismeretlen mérnök, kijelenti, hogy a torony egyáltalán fel nem építhető és ha felépül, össze kell dőlnie a napfényokozta hőkiterjedés miatt. A francia irodalom és művészet legnevesebb képviselői — köztük Meissonier, Bouguereau festők, Gounod a zeneszerző, Garnier a párizsi Nagyopera építész és az írók: Sardou, Coppée, Dumas, Leconte de Lisle, Guy de Maupassant — nyilatkozatban tiltakoznak a Párizs szépségét megrontó acéltorony ellen és azt jósolják, hogy az Párizs szégyenévé lesz, mert megsűfolja francia géniusz alkotta szépségét... Viszont nemsokára Thomas A. Edison a torony aranykönyvébe magasztaló sorokat jegyez be...¹

A torony pedig örök dicsőséget szerzett a francia alkotókésztségnek, viszont az építészetben egy negyedszázadra az akadémia győzött. Az 1900-as kiállításon gipszbe burkolják a vasszerkezeteket, a legizléstele-

¹ Edison párizsi látogatása alkalmával a torony legfelsőbb emeletén rendezett lakomán bemutatta fonográfját: egy dal hangzott fel, s a lakomán résztvevő Gounod kijelentette, hogy az ismeretlen amerikai mérnök becsapta a társaságot, „egy gép sohasem énekelhet“.

nebb formák rémálmaid borítják rájuk, s a kiállítás bezárása után e szörnyűségekkel együtt elpusztítják a 115 méteres csarnokot, anyagát eladják ócskavasnak. Az Académie des Beaux-Arts újra az építésnevelés világhírű szentélyévé lesz, ahol őt világrész ifjúságát nevelik a régi formák másolására, keverésére és vegyítésére. Vasat és acélt szabad ugyan használni, — anélkül talán már építeni sem tudnának — de csak rejtve. S Amerikában építeni kezdik ez iskola hatása alatt a görög templomokká álcázott acélvázaz felhőkarcolókat.

Időközben testvére születik a vasszerkezetnek: a vasbetonszerkezet, melynek első feltalálója és elméleti megalapozója, Monnier, kinek módszerével építik meg az 1867. évi kiállítás gépcsarnokának pincéjét. A 70-es években Monnier már födémlemezeket, lépcsőket, sőt hidakat is épít. 1892-ben követi őt Hennebique, akinek szerkesztési, számítási módszerei alapvetők és ma is általánosan használtak. Az úttörő munkát folytatja Considère, aki főként az oszlopok szerkezetét fejlesztette ki. Ezek az előfutárok úgyszólván az anyagok — a beton és acél — tulajdonságainak legbehatóbb felismerésére vállalkoztak, úgyszólván belenéztek az anyagok belső viszonyaiba és azokat összehangolva megteremtették a monolitikus építésnek lehetőségét, ami azt jelenti, hogy hatalmas épületek egyetlen összefüggő kőtestként valósíthatók meg.

Az első építész, aki a vasbetont, mint formaalkotó művész téralkotásra tudatosan felhasználta, Auguste Ferret volt, aki 1903-ban a Trocadero közelében a Rue Franklin 25. szám alatt merész vasbetonszerkezettel felépítette saját házát. Terveire a bankok nem akartak jelzőloghiteit adni, mert szakértőik szerint „a ház állékonyságában nem lehet bízni“. De Perret megmaradt elképzelése mellett és bebizonyította, hogy a korszerű építés lényege a tisztán megmutatott hordó váz s az abba illesztett kitöltőfalazat, amely elvből nagyon érdekes művészi lehetőségek adódnak. Perret az elmúlt év nyarán Baden-Badenben tartott előadásában e művészi elvéről a következőket mondotta: „A váz az épület számára ugyanazt jelenti, mint az állat számára a csontváz. Amint az állati csontváz a legkülönbözőbb szerveket öleli körül és hordozza, úgy kell az épület vázának ritmikusnak, kiegyensúlyozottnak, szimmetrikusnak lenni. Szerintem ez az építészet lényege. És ha a váz nem érdemli meg, hogy megmutassuk, úgy az építész feladatát nem jól végezte el. Az az építész, aki egy pillért — legyen az külső vagy belső — elrejt, az építészet legelőkelőbb és legsajátosabb díszéről mond le...“ Perret a vasbetonban a vasnál is építészebb — mert maradandóbb szerkezeti elemet lát: „A vas nem biztonságos; megtámadja a víz s így állandó és költséges gondozást igényel. A nem rozsdásodó vas talán többet ígér, de örök ellenfele a tűz, amely meglepő gyorsan elhajlíja. Ezért hiszem azt, hogy az igazi megoldást a vasbeton hozta“.

Perret már a háborúelőtti évtizedekben egész sorozatát alkotta a művészinél-művészebb betonvázaz épületeknek; közöttük a legsikerültebb talán a párizsi Théâtre des Champs-Élysées, a világ egyik legkitűnőbb és legszebb színháza, amelynek vasbetonvázaz szerkezete iskolapéldává vált. Alkotásait a kiegyensúlyozottság, a fonnák nemes egyszerűsége és áttekinthetősége jellemzi. Elmondhatni, hogy Perret életműve a francia szellemnek egyik legigazibb kifejezőjévé lett, mert építészetével s életművével megvalósította azt, amit Taine így fejezett ki: „A franciák legsajátosabb feladata a tiszta fogalmak rendjét és a gondolkodás igazi rendszerét megvalósítani.“ Az építőtechnika korszerű, újirányú fejlesztését — jellemző és érdekes módon — egyes nagy francia építőipari vállalatok szolgálták; így elsősorban a Limousin cég és annak vezetőmémőke Freyssinet tervei szerint 1916-ban,

a Párizs melletti Orlyban épült hangárok szerkezetükben alapvető jelentőségűek. Ez a cég fejlesztette ki elsőnek a vastagságában tojáshéjhoz hasonlóan vékony és könnyed kéregboltozatokat, a vasbetondongák rendszerét. Etíne az építőmódszernak érdekes művészi alkalmazását ismét Perret adta a Raincyben épített templomban, melyhez mint egyes bírálói mondják, közvetlen genetikusan szála vezetnek a beauvaisi katedrálisból. E templom falai egészükben Vasbetonrostélyokból állanak, abba beleágyazott színes üvegezéssel. Ez a templom, éppúgy mint a párizsi Sainte-Chapelle, a színek sugárzásának csodálatos orgonája. Vájjon mindebben nem játszik-e közre az is, hogy Perret Burgundiában, Cluny közelében, a gótika legtermőbb földjén látta meg a napvilágot?

Egy fél emberöltővel követi Perret-t az új építés másik nagy francia apostola, egy évszázadokkal ezelőtt az armagnaci vallásüldözések elől a Nemoursi hercegségbe menekült család leszármazottja. Edouard Jeanneret, művésznevén Le Corbusier. Nehezen és lassan küzdötte fel magát. Egy-ideig átszenvedte a Beaux-Arts építészeti osztályának idomítását, majd Grasset tanácsára mint egyszerű rajzoló belépett Perret műtermébe, ahol is felnyílt szeme az építészet igazi nagy feladataira. Francia-, majd német- s végül görögországi tanulmányutak képezték tovább. 1920 után Le Corbusier nagy és újszerű tervekkel lépett a világ elé, kifejtvén, miképpen is kellene építeni technikai korunkban. Az 1925. évi vilákiállításon barátaival felépített pavillonban bemutatja Párizs egészségtelen részeinek újjáépítésére vonatkozó, világszerte feltűnést keltő terveit, s ettől kezdve érdekesnél-érdekesebb gondolatokkal terhes tervekkel és szinte robbantó erejű, igazi francia szellemű remek, friss és újszerű, mai franciasággal megírt könyvekkel harcol a mai szellemű építésért, s a városépítés megújulásáért. Ilyenformán az utolsó húsz év alatt akkora terjedelmű úttörő munkát végzett, amely már önmagában is tiszteletreméltó s melyet mint ismételtelen mondotta, azért végezhetett el, mert műtermében a világ fiatalága legnagyobb önzetlenséggel dolgozik vele együtt a nagy feladatokon, a jövőbe mutató terveken.

Mi a lényege Le Corbusier gondolatának? Le Corbusier úgy látja, hogy korunk adottsága egy minden eddigit messze felülmúló építőkészség, építőtudás, amellyel az élet térbeli szükségletei a legtökéletesebben kielégíthetők és pedig a modern biológia, a mai szociológia, a mai társadalmi erkölcs követelményeit tökéletesen kielégítő módon. Elképzeléseit legjobban nagy várostervei világítják meg: a várost szerinte meg kell szabadítani szűkös mivoltától, a „rue corridor“-tói, vagyis folyosószerű, sziklahasadékszerű utcáktól: a várost tágassá kell tenni. Másrészt a nagyváros mai kiterjedését — amely annak egyik legfőbb átka, mivel a dolgozó, a munkanapnak igen nagy részét utazással tölti el — le kell csökkenteni. Ezenfelül szét kell választani a gyalogos, emberi közlekedést az állandóan zavaró, zaklató és veszélyeztető járműközlekedéstől. Ennek útja az, hogy a magasba építünk s nem a szélességbe, hogy a város lakóházai egymástól nagy távolságban álló, jelentős — 50 méter magas épületek legyenek, melyek között parkok terülnek el, a városi terület 95%-án, mivel a házakat Le Corbusier pillérsorokra kívánja állítani, úgyhogy azok földszinti tere csupa fedett sétányt alkot a kertek közepette. A házak tetőzeté pedig ismét csupa függőkért lesz, úgyhogy a szabad, üdülésre szolgáló terület különös módon a városi alapterületnek 120%-a lehetne. Az autók, villamosvasutak számára az egy emelet magasságban vezetett pillérekre helyezett utak szolgálnak és így a forgalom nem zavarja és nem veszélyezteti — mert nem keresztezi — a gyalogosforgalmat. Az így megépített új magas házak között pedig megmaradhatnak Párizs igazán értékes régi épületei, amelyek majd a kertek díszéül szolgálhatnak.

A magas házak ideális emberi otthonok hatalmas együtteseinek lennének; az épületszerkezetek csak arra szolgálnak, hogy megvédjék a lakókat az időjárás viszontagságaitól, de a lakások hatalmas ablakain át a napfény, a friss levegő szabadon áramolhat az otthonokba s a lakók az ablakokon át teljes egészében élvezhetik a kertek zöldjét, az ég kékjét. Mindennek megvalósításához Le Corbusier szinte hónapról-hónapra önti elénk a részletötletek ragyogó gazdagságát. E mellett azonban állandóan kényszerű harcban áll ellenfeleivel, a megnemértőkkel, az önzetlenségében kételkedőkkel, az anyagiakban érdekeltekkel. Meg nem szűnő polémikus harcaiból gondolatok állandó tűzijátéka sugárzik szét az egész világra.

Elképzeléseiből Le Corbusier csak keveset valósíthatott meg. A körülállók úgy mondják, mindez nagyon érdekes, de „mindez csak a jövő építészete“. Viszont ő állandóan joggal hangsúlyozza, hogy elképzelései technikailag azonnal megvalósíthatók. Az akadály csupán az, hogy nincsen olyan nagyvonalú szervező, építő államférfiú, aki megértene a felvetett gondolatok jelentőségét, hiányzanak a XIV. Lajosok, a Vaubanok, a Napóleonok, a Haussmannok, akiknek méltó építészete lehetne. Közrejátszik mindebben szellemének természete is: ő a kérlelhetetlen, descartes-i logikájú franciának legtipikusabb képviselője, féldologba soha bele nem fog.

Mialatt Le Corbusier rajzol és ír, a megalkuvók, kik a külsőségekben őt követik, építenek. És el kell ismernünk, hogy Franciaországban az új építészeti stílus nem egy szép sikert aratott. Talán elsőnek kell megemlíteni André Lurcat-t, aki enyhébb, mosolyosabb hangon hirdeti azt, amit Le Corbusier a kategorikus imperatívusz hangján mond el. Lurcat Párizs egyik külvárosában, Villejuifben emelt iskolája világviszonylatban is egyik remeke a korszerű, okos iskolaépítésnek. E téren hasonlóképpen kiváló munka Gauthier lafortville-i iskolája, avagy a puteaux-i iskola. Igen érdekes és meglepő hatású alkotás Laprade és Bazin autókereskedelmi háza az Avenue des Champs-Élyséesen 25 méter magas, 25 méter széles, könnyed acélvázaz üveghomlokzatával. Sok tanulságot rejtnek Paul Abraham és Le Mérne magashegyi gyógyintézetei, amelyek a legkülönlegesebb szerkezetekkel valósítják meg azt, hogy minél több napsugarat biztosítsanak a betegeknek. Walter és Cassan Clichyben felépített 12 emeletes kórházához az ily feladatokkal foglalkozó építész az egész világról zárandokolnak, mert ez a kórház új utat nyitott meg, a magasba építés rendszerének élőnyereire világított rá; hasonló jelentőségű a Vetter tervezte kolmári új kórház. A mai francia építészeti legérdekesebb egyéniségei közé tartoznak Beaudouin és Lods építészek, akik a legfontosabb feladatnak az építés iparosítását, gyárszerűvé tételét tekintik és a műhelyben készített elemekből való takarékos, gyors építésnek technikáját fejlesztik. Legnagyobb szabású művük a Drancyban épített lakótelep, amely nyolc felhőkarcolójával rajzolódik bele az Ile-de-France selymeskék egébe. Fel kellene még sorolni Henri Pacont, aki pályaudvarokat épít, említeni kellene Siclis érdekes színházépületeit és Louis Madelin szép bordeaux-i uszodáját.

Azonban valami hiányzik e kitűnő tehetségek munkájából. Az a nagyon, nagyon, mai illatszerűen könnyű és felmérhetetlen művészi vonás, amely Le Corbusier terveiből s néhány épületéből felénk árad: mindenekelőtt az a roppant könnyedség, amely építészeti formáját jellemzi. Házaik — például a Villa Savoy Garchesben — pilótákon álló hosszan végignyúló ablakszalagokkal tagolt tömegeikkel szinte lebegni látszanak! Egyszer egy csúfolódnak akaró, de az igazat eltaláló kritikus találóan azt írta, hogy Le Corbusier házaik a zöld gyepekre leszállón pillangóknak tetszenek. Formáikat különös, nagyon mai elegancia jellemzi, amit talán a végső egyszerűséggel, a nagy simasággal ér el. Munkáit különösképpen jellemzi páratlan arányérzéke, amely első kísérletei és korábbi tervei óta állandó fejlődésben van és a kezdetleges szimmetriától, raffinált, összetett térbeli és felületi arányok ritmúvá növekedett. Művészetét valahogy ahhoz a modern zenéhez közelálló-

nak érezzük, amelynek legigazibb otthona ma Párizs: Stravinsky, Milhaud ritmikája mélységesen rokona Le Corbusier térbeli arányainak, ritmusainak. Valami éles, metsző, meglepetésekkel játszó és főként a feszültségeket kihangsúlyozó, azokat mesterien elhelyező tulajdonság van kompozícióiban. Korunk zenéjével való rokonságát találóan jellemzi, hogy mint ott, itt is a leglényegesebb a hajszáleles szabatoságra való törekvés, a kompozícióban s az előadásban egyaránt; ez úgy látszik, Le Corbusier művészetének egyik legfőbb tulajdonsága. És ezért bizonyára nem véletlen, hogy a modern zené legfőbb előadóterme a Le Corbusier barátja, Gustave Lyon szerkesztette új Salle Pleyel. Le Corbusier művészi formáját így a végső logika és rend, tehát az értelem tulajdonságai szabályozzák és ebben szelleme legigazibban francia, — olyan, amilyennek a francia szellemet Eustache Deschamps, a középkori költő magasztalta:

Éltél s még élni fogsz minden bizonnyal,
Amíg csak becsben lesz nálad az értelem;
Másképp nem élsz — azért hát az igazság
Egyensúlyát óvd meg a helyes mérlegen.

Értelem, Igazság, Egyensúly, ezek a francia eszmék vezetnek tudatosan és tudat alatt Le Corbusier alkotó kezét, vérében a skolaszticizmus fogalmai az Ordo et Claritas lüktetnek. Épp ezért távol áll tőle a német szellem minden miszticizmusa. Úgyszólván ugyanazt vallja, amit Delacroix írt: „Egyetlen forrásból fakad az értelem és a művészet, amely a lángész szépségét teszi, miközben a magasabb törvényből megszokott utakon halad“. És csak itt-ott fűszerezi Le Corbusier a magasabb szabályokból eredő formáit apró, kedves, szellemes és újszerű ötleteknek könnyed lehelletével.

Módfelett érdekes az is, hogy Le Corbusier a legnagyobb, az imádatokkal határos tisztelettel szól mindig a görögök építészetéről, melyben mint a Parthenon esetében, a legjobban csodálja a formák végső csiszoltságát és szabatoságát, a legkifinomottabb egyensúlyt és a tökéletes megvalósítást. Rendkívül sokatmondó a legmodernebb építészeti felfogásnak ez az átívelése az antik művészethez, ami nagyon is francia vonás, a legjobb, a legmagasabb francia szellemiség vonása. Gondoljunk csak Paul Valéryre, nevezetesen felejthetetlenül szép platonai dialógusára: „Eupalinos avagy az építészet“, gondoljunk Cocteau-ra, aki Oedipus tragédiáját latinul írta meg... Azonban a szélesebb rétegeknek ahhoz, hogy az antik szellem újra megtestesülését érezzék, elég a régít szabatosan utánzó oszlopot és gerendázatot meglátnia, lehetőleg ugyanazt, amelyet Perrault Louvre-homlokzatán megcsodál. Franciaország művészete mindig újra visszatér a klasszicizmushoz, akkor is, amikor látszólag a modernizmust keresi!

Szépen érzékeltetik ezt azok a nagyszabású párizsi épületek, amelyek az 1937. évi világiállítással kapcsolatban épültek, de úgy, hogy később is szolgálják a francia kultúra értékét: Perret mesternek a klasszikus hagyományokat a vasbetonba átköltő remekműve: a közmunkaügyi múzeum, régi Trocadero helyén épült, Carlu-Boileau-Azéma tervezte új Pavillon de Chaillot, mely részben a francia történelmi múzeum otthonává lett, másrészt a Musée de l'Homme elnevezés alatt csodálatos berendezésű néprajzi múzeummá vált, s amely két épület alatt egy óriási színház helyezkedett el. A három épületrész nagyszerű hatású, városrendezésileg a legigazibb párizsi tradíciók jegyében készült: az épületek csodálatos perspektívát nyitnak a Mars-mezőre, építészeti keretbe foglalják az Eiffel-tornyot. A részletekben az építészek a klasszicizmus szellemében egy leegyszerűsített, a mai anyagok-

nak megfelelő formavilágot kerestek és találtak. De ezek a mai klasszicisták nem mindig tudnak ilyen előkelők lenni. A Pavillon de Chaillot szomszédja, a Musée des Arts Modernes szinte ellenpéldának kívánkozik. Az oszlopsamokos épület tervezői Aubert Viard és Dastugue egyaránt akartak modemek és klasszikusak lenni. Stílusuk alapján klasszicizáló és modem annyiban, hogy a tervezők az antikos formákat leegyszerűsítették. Kétségtelen, hogy az épület igen ízléses, belső elrendezésében a korszerű múzeumot tökéletesen megvalósítja, — nagyon elegáns, de már annyira elegáns, hogy szinte már az arslánkodás határán jár, behízsgáló ugyannyira, hogy csak egy hajszál választja el az édeskestől. Hatásos, különösen éjszakai megvilágításnál, de annyira, hogy egy-egy vonatkozásában már szinte díszletszerű. És ez az, ami egyfelől megérteti az épület sikerét, másfelől azt, hogy Le Corbusierre Franciaország még egyetlen nagy középületét sem bízta reá, s így a mai Franciaország szellemének magaslatáról egyetlen épület sem szól és talán nem is fog a jövőhöz szólani. A „Fran^{ais} moyen“, az átlagfrancia Le Corbusier túlintellektuálisnak érzi. És mégis Le Corbusier szelleme ma és holnap át meg átjárja, mélységesen megtermékenyíti minden nemzet építészfiatal-sága legjobbbjainak gondolatvilágát.

BIERBAUER VIRGIL

A LENGYEL VERESÉG

A LENGYEL HADSEREG gyors letörésének okairól igen értékes tanulmányokat olvashattunk a Magyar Szemle októberi füzetében Németh Lajos tábornok és Szentnémedy Ferenc vezérkari alezredes tollából. Azt véljük azonban, hogy nem árt, ha az alábbiakban a lengyel földön lejátszódott katonai eseményeket más nézőszögből is megvilágítjuk.

Kezdjük azzal, hogy a hadtörténelem több olyan háborút ismer, mint amilyent a folyó év szeptemberében északi határainkon túl a két baráti nemzet egymás ellen megvívott, pedig régebben a hadműveletek gyorsaságát nem a motor, hanem az emberek és a lovak lába alapozta meg. Mindezt néhány példán szemléltetjük. Megjegyezzük ennél, hogy a háború időtartamát nem a hadüzenettől a békekötésig, hanem az ellenségeskedések megkezdésétől azok megszüntetéséig számítjuk.

Íme a példák!

Az 1806. évi francia-porosz háborúban a döntő arcvonalon 200.000 francia mérközött meg 150.000 porossal. A haderők jellemzésétül talán elég annyi, hogy méltó ellenfelek küzdelméről volt szó. A harcedzett francia sereget Napóleon vezette, a fegyelmezett porosz sereg tábornokai pedig Nagy Frigyes nagyszerű iskolájában nevelődtek. Az ellenségeskedések október 8-án kezdődtek. Október 14-én zúzta szét a francia sereg Jénánál és Auerstádnél a porosz hadakat. Október 25-én Napoleon bevonult Berlinbe. November 7-én tette le a fegyvert a teljesen demoralizált porosz hadsereg utolsó maradványa. A hadműveletek tehát kereken egy hónap alatt véget értek. A porosz katasztrófát a hadtörténelem a silány vezetéssel és a teljesen elavult harcmodorral magyarázza.

A világtörténelmi jelentőségű 1815. évi háborúban a 120.000 főnyi francia hadsereg június 15-én lépte át a belga határt, hogy megütközzék a Belgiumban felvonult 100.000 fő erejű angol-németalföldi és 120.000 fő erejű porosz-német hadsereggel. Június 18-án, Waterloonál döntő csatára

került a sor. Az itt elszenvedett vereség hatása alatt Napoleon június 21-én lemondott. Július 3-án pedig már Párizs is kapitulált az ellenséges seregek előtt. A háború tehát 18 napig tartott. Az elvesztett háború okait a katonai tudomány a nagy angol-német túlerőben és néhány francia alvezér hibás hadvezetésében látja.

Az 1849. évi osztrák-szárd háború csak egy hetet vett igénybe. Radetzky tábornagy vezette a 75.000 főnyi osztrák sereget a hasonló erejű szárd főszereg ellen. Március 20-án dördült el az első puskalövés és három nap múlva, 23-án, Novaránál Radetzky tönkrevverte a szárd hadakat. Március 26-án az ellenségeskedés megszűnt. Az osztrák győzelmet a jobb vezetés és a jobb csapat biztosította.

Az 1866. évi osztrák-porosz háborúban 270.000 habsburgi katona küzdött 300.000 porosz ellen. Az első ütközet június 26-án, a königrázi döntő csata július 3-án, az utolsó ütközet — Pozsony mellett — július 22-én zajlott le. A háború tehát négy hét alatt véget ért. Az osztrák vereséget első-sorban a rosszabb fegyverzet idézte elő. A poroszok ugyanis a gyorsan dolgozó hátultöltő puskával, míg az osztrákok a körülményes kiszolgálást kívánó előltöltő puskával vonultak hadba. A poroszok tehát a sok lövéssel, az osztrákok viszont a szuronyrohammal keresték a döntést. Ezért a harcban az osztrák átlagosan négyszer annyit veszített, mint a porosz. Érdemes tudni, hogy a königrázi csatán felül 17-szer került sor kisebb-nagyobb ütközetekre és hogy az osztrákok csak egyetlen ütközetben — Trautenaunál az osztrák X. hadtest a porosz I. hadtest ellen — győztek. De még itt is aránytalan volt az osztrák veszteség, illetve véráldozat: 4787 osztrák, 1338 porosz!

1870-ben 400.000 fő erejű német had került szembe a 280.000 főnyi francia hadsereggel. Az első ütközet — Saarbrückennél — augusztus 2-án volt. Ezután a németek a csapások egész sorozatát mérték a franciákra. Egy hónap leforgása alatt a francia császári hadsereg megsemmisült. Egyik része Metzbe szorult, ahol a németek körülzárták, másik részét a németek Sedannál bekerítették és elfogták. Csak egyetlen francia hadtest tudott Párizsba elmenekülni. A rendes hadak küzdelme tehát egy hónap alatt befejeződött. A franciák ugyan még hónapokig folytatták a reménytelen küzdelmet, de már csak népfölkelést tudtak a német sorhad ellen latba vetni. A németek a győzelmet a jobb francia puska ellenére a jobb német vezetésnek és túlerejüknek köszönhették.

Az előadottakból az első tanulság az, hogy mindenkit érhet baleset.

Utólagosan természetesen már mindenki világosan látja, hogy mi volt a háborúvesztés katonai oka. A közvélemény hamarosan megtalálja a bűnbakot is. Ki is lehetne más a bűnbak, mint a hadvezér. Kevesen gondolnak azonban arra, hogy valamilyen háború elvesztésének alapvető oka nem mindig a hadvezetésben és a fegyverzet elégtelen mennyiségében és silányabb minőségében rejlik, hanem abban a külpolitikában, amely a maga céljainak elérésére irányuló vágyaiban a hadvezértől és a hadseregtől olyant követel, amit ezek képtelenek teljesíteni.

Az adott esetben a lengyel külpolitika vállalta a versailles-i békeparancs rendelkezéseinek Európa keletén való fenntartását. Ezt vállalhatta is, míg nyugati szomszédja lefegyverzettségénél fogva, keleti szomszédja pedig a forradalmak következtében teljes erejének kifejtésére képtelen volt. Ahogy azonban a nyugati szomszéd fegyverkezni kezdett, a keletinél pedig bizonyos konszolidáció és ezzel katonai értékének jelentős növekedése állt be, az erőviszonyok nagyon is Lengyelország hátrányára tolódtak el.

Pilsudski az ebből keletkezett veszélyt igyekezett csökkenteni, mikor a két szomszédal támadást kizáró egyezményt kötött. Az ilyen szerződések-

ről azonban mindenki tudta, hogy akkor jönnek létre, ha mindkét fél pillanatnyi külpolitikai helyzetének megfelelnek és csak addig tartatnak be, míg akár az egyik, akár a másik fél helyzete meg nem változik.

Egy felvidéki politikus, akinek többször is volt alkalma Pilsudskival politikai ügyekről beszélni, mondta el jelen sorok írójának, hogy egyízben a lengyel korridorra terelődött a szó, amikor is Pilsudski utalt arra, hogy a hatalmas nyugati szomszédnak oly kellemetlen korridor valószínűleg nem lehet örökké Lengyelország birtokában és hogy Kelet-Poroszország másik oldalán kell lengyel tengeri kikötőt szerezni. Pilsudski tehát nem tartotta (és nem is tarthatta) Lengyelországot elég erősnek arra, hogy megvédje a korridort, mihelyt a német őrias visszanyeri erejét.

Nos, a közelmúltban ez bekövetkezett. A talpraállt Németország szédületes iramban változtatta meg Európa keletének térképét. Egy év leforgása alatt bekebelezte Ausztriát, a szudétánémet földet, eltörölte a föld színéről a csehszlovák köztársaságot és ennek területét német védnökség alá helyezte, visszaszerezte a Memel-vidéket. Ilyen előzmények után senki sem lepődhetett meg túlságosan, mikor a korridor kérdésének rendezéséhez látott hozzá.

Az erőviszonyok józan mérlegelése mellett nem lehetett kétség afelől, hogy a kérdés fegyveres elintézése esetén Németország igen jelentékeny személyi és anyagi erővel tud fellépni s ehhez járul az, hogy a határalakulás a németeknek biztosítja a lengyel föld kettős (Kelet-Poroszország és Szlovákia felől való) átkarolásának nagy előnyét. Az sem lehetett kétséges, hogy Lengyelországot az angol-francia szövetséges csak huzamosabb idő után és akkor is csak bizonyos kedvező körülmények fennforgása esetén segítheti. Nevezetesen: légi segítségről csak akkor lehet szó, ha a szövetségesek elérik a légi fölényt, vagyis ha repülőgéppálmányuk annyira szaporodik, hogy a maguk légi terének védelmére szükséges gépmennyiségen felül még felesleg is mutatkozik; tengeren át szállított csapatokkal nyújtandó segítségről pedig csak akkor lehet szó, ha Lengyelország huzamosabb időn át tud védekezni, aztán ha Románia legalább annyiban segítségére siet, hogy megengedi, miszerint a Földközi-tengeren, a Dardanellákon és a Boszporuson át irányított csapatszálítványok valamelyik román kikötőben kihajózzanak és vasúton a lengyel arcvonatra folytassák útjukat, ha persze mindezt Törökország megengedi és Oroszország eltűri.

A sok „ha“ már eléggé bizonyítja, hogy milyen ingatag alapon nyugodott a viszonylag rövid időn belül való megsegítés lehetősége. Az pedig bizonyos volt, hogy a szövetségesek a Siegfried-vonalat belátható időn belül nem törik át és hogy egyelőre szó sem lehet angol-francia csapatoknak a német partokon való kihajózásáról.

A lengyel külpolitika elhatározásainak alapjául szolgáló viszonyok tulajdonképpen csak két lehetőséget nyújtottak, és pedig: vagy a korridor kérdésének elintézését célzó német javaslat elfogadását, vagy az Oroszországgal kötendő véd- és dacsövetséget és így meggyarapodott erővel a korridor megtartását célzó küzdelmet Németország ellen.

Nyilvánvaló, hogy az utóbbi elhatározást csak erkölcsi és anyagi (területi) természetű áldozatok árán lehetett volna megvalósítani.

A lengyel külpolitikának azzal is kellett számolni, hogy a lengyel hadsereg inkább a keleti szomszédal való újabb megmérkőzést vette alapul. Ezért volt a lengyel lovasság olyan erős és a lengyel motorizált csapat aránylag gyenge. Mikor a korridor kérdése szőnyegre került, már nem volt idő arra, hogy a hadsereg felszerelés és felfegyverzés nézőszögéből átállítassék az új irányba, eltekintve attól, hogy ez rengeteg — a lengyel pénzügyi erőt túlhaladó — költséggel járt volna.

A lengyel tragédiának főokozója tehát az a lengyel külpolitika volt, amely a lengyel hadsereget teljesíthetetlen feladat elé állította, mikor két arcvonalon nyomasztó túlerő ellen vívandó harc terhét rakta vállára. Bizonyos volt, hogy a lengyel hadsereg ha nem is hetek, de hónapok alatt össze-roppan. Ezeket a viszonyokat még napóleoni hadvezetés sem tudta volna kiegyensúlyozni. A vitéz lengyel hadsereg megtette kötelességét, de ennél többet nem tehetett.

JULIER FERENC

AZ EURÓPAI KULTÚRA IGAZI EGYSÉGE

— Gondolatok Dawson könyvének olvasása közben —

KERESZTÉNYSÉG AVAGY EURÓPA — ezt a címet adta 140 év előtt megjelent munkájának a német romantika nagy úttörője, Novalis.

Az ész oltárra emelésének évtizedében, a szkeptikus XVIII. század alkonyán szólalt meg ez a kiváltságos szellem, hogy a hamis utakon tévelygő Európát igaz valójára emlékeztesse. Novalis a kor válságának ellenszereként Európa keresztény szellemi erőinek felébresztését jelölte meg. Szava egy új szellemi áramlat — a romantika előhangja volt. A Napóleon elleni küzdelem éveiben azután egy új vallásosság és egy új keresztény tartalmú Európa-tudat vonult végig, a romantika mozgalmával párhuzamosan, hódítva a kontinensen. Ez az új és mégis oly ősi Európa-gondolat megmozgatta úgy az államférfiakat, mint a szellem embereit, a művészeket épúgy, mint a szociális mozgalmak gyakorlati munkásait. Azt az úttörő munkát, amelyet Novalis Németországban végzett el, Franciaországban egy Chateaubriand és egy Lamennais, Angliában pedig egy Burke és egy Coleridge vállalta magára. Egy úton haladtak ők, a keresztényellenes eszmék és a nyomukban járó társadalmi katasztrófák korában egy új, szociális szellemű kereszténység eszméjét hirdetve. A szétszakított és vérző Európa újjáépítését ezek az emberek a keresztény Európa-eszmétől várták.

Ez a századeleji keresztény renaissance azután egy évszázadon át ihlette meg az európai szellemet. De úgy látszik, hogy a kereszténység és az európai egység eszméi nem élhetők át régi tételek egyszerű átvétele útján, hanem minden korban újra meg újra kell megfogalmazni őket. Mint ahogy a személyes hit sem válhat eleven erővé egyszerű átadás, tradíció útján, hanem csupán a legszemélyesebb újraátélés és újrafelismerés folyamatában, épúgy újra meg újra kell e két gyökerében azonos eszmét: az európai egységnek és a kereszténységnek mint szociális erőnek eszméjét megfogalmazni és meghirdetni minden kor számára.

A kereszténység s vele együtt az Európa-gondolat története válságok és győzelmes felemelkedések végeláthatatlan sorozatából áll és az a csodálatos, hogy minél hevesebben tagadták megtévedt generációk e két eszmét, s minél mélyebb megalázásnak voltak kitéve híveik egyes korokban, annál fényesebben és diadalmasabban emelkedtek fel ismét, amikor a vihar elült s a felhők szétszóródtak. Ha ma ismét minden európai nemzet körében látunk olyan férfiakat, akik új élettel telítik és a mai kor számára fogalmazzák meg újra az örök eszmét, úgy elmondhatjuk róluk, hogy a mindig újra megismétlődő európai hivatást töltik be. Ők azok, akik a

mai Európán és a kereszténységen végigszárguló viharok közepette új fényben emelik fel azt a jelet, amelynek felirata: „In hoc signo vinces.“

Ezek a férfiak ma más-más nyelven, sokszor különböző formában egyazon eszmét hirdetik: Európa megújulásának és egységének eszméjét — egy új szellemű kereszténység jegyében. Ki merné tagadni, hogy Európa igazi lelke ma olyan emberek szavaiban nyilatkozik meg, mint a francia Maritaín és Mauriac, az olasz Guardini, a holland Huizinga, a német Hildebrand vagy az orosz Berdjajev, hogy csak a legkimagaslóbbakat említsük.

Az angol Christopher Dawson is azok közé tartozik, akik Európa megújulását a szociális kereszténység szellemétől várják, attól az eszmétől, amelynek jegyében egykor Európa és a nyugati kultúra született. Dawson könyve vékony, néhány ív terjedelmű könyv, mint a legtöbb írás, amelyben oly igazságok vannak lefektetve, amelyeket a kor tudományos fegyverzetében csak egyszer kell kimondani, hogy azután egy kultúra megcáfolatlan közkincsévé váljanak. A szerző könyvének nagyobb részét arra szánja, hogy sajátos történetfelfogását igazolja. Ez a történet szemlélet úgy jellemezhető, hogy minden kultúra születése, jellege és sorsa az azt hordozó emberek metafizikai és vallási állásfoglalásában gyökerezik. Az utóbbi évszázad tudósai között a legnépszerűbbek vagy talán leghangosabbak azok voltak, akik a szellemi erők tagadására akarták felépíteni történeti analíziseiket. A történelem gazdasági, biológiai vagy racionalisztikusan értelmezett haladási elmélete hosszú évtizedeken át szinte elnémította a többi felfogás hirdetőit. Csak lassan kezdett erősödni azoknak a hangja, akik azt hirdették, hogy szellemi mozgalmak és vallási erők figyelembevétele nélkül a kultúrák lényegét meg nem érthetjük. Max Weber és Troeltsch voltak azok a modern szociológusok, akik először vetették fel a vallási erők társadalmi jelentőségének kérdését és az ő úttörő írásaik óta egyre jobban erősödik az az áramlat, amely a szellemi erők szociális kihatásait hangoztatja. De korunk emberének még akkor is ki kell gyógyulnia anyagelvű és utilitarista előítéleteiből, ha nem is kerül érintkezésbe a modern társadalomtudomány újabb eredményeivel. Látva, hogy milyen szerepet játszanak korunkban a szinte tisztán világnézeti eredetű mozgalmak, éreznie kell, hogy nemcsak materiális erők azok, amelyek ma Európát mozgatják. Olyan korban, mint a mienk, amikor minden állásfoglalás, legyen az akár politikai, akár gazdasági, egyúttal állásfoglalás egy világnézet és egy vallási gondolat ellen vagy mellett, valóban nem alkalmas arra, hogy a materialista vagy racionalista történetfelfogás számára szolgáljon bizonyítékkal. Ma már igen sok ember előtt csodálatosnak látszik, hogy volt egy kor, nem is oly régen, amikor a világvallások és világkultúrák születését, a keresztesháborúkat, a reformációkat és vallásháborúkat úgy akarták megmagyarázni, hogy a metafizikai és vallási erők jelentőségét semmibe se vették, s a kor eszméit „kulisszáknak“ minősítették, amelyek mögé azután egy materialista kor számára is érthető robusztus erőket és érdekeket képzelték el egyszemélyi mozgatók gyanánt.

Ki tagadná, hogy mennyi gazdasági és biológiai erő és érdek szövetkezik szellemi mozgalmakkal és sajátít ki vallási eszméket is! De azért vak az is, aki a kultúrák szellemi tartalmát és vallási alapjait nem látja meg.

Az olvasó, akit korunk eseményei felráztak a szellem mesterséges álmából, Dawson könyvét azzal az érzéssel teszi le, hogy döntő megnyilatkozást kapott az emberi műveltség szellemi és vallási hajtóerőiről s oly kalauzt tart kezében, amelynek segítségével a primitív népek kultúrájától a mai válságig minden kultúra alapvonásait megismerheti, anélkül, hogy erőszakot követne el a tényeken.

Dawson sajátos történet szemléletének igazságát a legkülönbözőbb kultúrák elemzése útján igazolja. A legújabb kor kultúrájának tárgyalásánál találkozunk Dawson egyik főtézisével, amely úgy hangzik, hogy Európa és a nyugati kultúra életető eszméje a kereszténység és pedig annak nyugati, tehát „római“ jellegű ága: a világ sorsát ténylegesen befolyásoló, szociális kereszténység.

E tételből aztán szinte magától következik Dawson másik tézise, amely szerint korunk kultúrkrízisének okát a keresztény eszméktől való elfordulásban, az európai kultúra „szekularizációjában“ kell keresni. Dawson ismételen rámutat arra az igazságra, hogy az az európai liberális és humanista haladáseszme, amely civilizációnkat több évszázadon át vezérelte — a keresztény etikában gyökerezik. Az eredetileg keresztény szellemű haladáseszmét, amely Európa legjobbainak mindenkor vezérszavaként volt, az utóbbi évszázadok azután fokozatosan kivetkőztették eredeti keresztény formájából s egy materialista kor végleg elvágta azt az életadó metafizikai és etikai gyökerektől. A humanista fejlődés- és tökéletesedéseszme, a szociális haladás gondolata eredetileg keresztény köntösben jelentek meg Európában. Azután fokozatosan szekularizálódtak, ami végül is a haladáseszme és a humanizmus időleges elbukásának lett oka. Hiszen a materializmus levegőjében a humanista tökéletesedéseszmének, amely nem élhet a keresztény etika és világnézet légkörén kívül, szükségképpen el kellett sorvadnia! Dawson bemutatja könyvében a haladáseszme történetét első, vallási ihletettségű hirdetőitől a sírásokig, akik „a létért való küzdelem“ törvényét tették meg a haladás motorjává és ezzel a társadalmat a nyers biológiai és hatalmi erők harcának szolgáltatták ki. Dawson meggyőző erővel mutat rá arra, hogy a „haladáshitnek“ válságba kellett jutnia, mert hiszen ennek hívei az emberi tökéletesedéseszmény igazi alapját, a vallási kozmoszt és az erkölcsi értékrendszert tagadták meg fokozatosan. A tisztán racionalista haladáseszme a XVIII. század optimista atmoszférájában még valahogy megállhatott, de a mai szociális válságoktól megbolygatott kor pesszimista hangulatában már össze kellett omlania.

Dawson könyvének végeredménye ezek után természetesen az, hogy a mai válságból, amelynek a haladásban és humanizmusban való hit összeomlása a legfőbb jellemzője, csak egy kiút van: visszatérés a haladáseszme eredeti vallási alapjára, amely egyúttal Európa igazi egységének alapja is. A mai válságból tehát csak a keresztény és szociális gondolat megújulása vezethet ki. Ezt hirdeti ma Christopher Dawson és véle együtt mindazok, akik még hisznek a nyugati kultúra elpusztíthatatlan szellemi erőiben.¹

STARK JÁNOS

¹ Christopher Dawson könyvének eredeti angol címe: „Progress and Religion.“ Németül: „Die wahre Einheit der europäischen Kultur“ címmel jelent meg Regensburgban) F. Pustet kiadásában. A német fordításhoz K. Schmidhüs írt igen figyelemreméltó előszót.

A HALÁSZATI JOG

HALÁSZATNAK mint gazdasági termelési ágának már a honfoglalás előtti magyarság életében jelentős szerepe volt, mert a vándorlásra kényszerített magyarok mindig vízben dús tájakon tábo-
A . doltak. Ibn Roszteh és Gurdézi szerint a magyarok főleg télen halásztak, mikor nagy folyók közelébe költöztek. A tavaszi-nyári vándorlások, meg később a kalandozások idején nyilván inkább a meghódított népekből való szolgálkkal halásztattak az akkoriban még uratlan vizeken, de az egyes nemzetségek tulajdonában volt szerszámokkal; bizonyos azonban, hogy mikép a vadászat, a halászat is nemcsak kedvvel űzött, hanem fontos eleségszerző foglalkozása volt a szabad magyaroknak is.

Hogy miképpen alakult tovább a magyar jogfejlődés a halászat gyakorlása, védelme és a halasvizek birtoklása terén az egész középkoron át és milyen hatásai voltak erre a fejlődésre a külföldi jogszabályoknak, a nyugati köz- és magánjogi intézményeknek, erről mélyreható tudományos felkészültséggel és vonzó előadásban nyújt felvilágosítást Degré Alajosnak most megjelent munkája.¹ A fiatal szerző évekig tartó bűvárokodása jogtörté-
tünknek idáig ismeretlen területére vetett fénycsóvát és olyan összefüggéseket is derített ki, melyek feltárása nemcsak a jogtudomány, hanem a gazdaságtörténet művelői számára is határozott nyereség.

Mielőtt rövid áttekintést adnánk Degré lényegesebb megállapításairól, hadd bocsássunk előre néhány összehasonlító adatot annak kidomborítására, milyen nemzetgazdasági jelentősége van, vagyis inkább lehetne a vizek halászati kihasználásának Magyarországon a mi különlegesen kedvező természeti viszonyaink mellett.

Most is bővizű, halban aránylag gazdag folyók és tavak partjai nyújtanak szállást a magyarságnak és mégis aránytalanul csekély az ország haltermelése és elképesztően alacsony az egy lakosra eső évi fogyasztás. A természetes vizeken kívül — melyek közül a Balaton egyedül átlag 10—12.000 q halat termel — 18.000 kat. hold tógazdaság hozza napfényre a kítűnő minőségű halakat, holdanként és évenként átlag 200 kg halhúshozammal. Olyan gazdag a magyar tavak haltápláló képessége, olyan intenzív a magyar napfény élettermő ereje, hogy a halastavak átlagos hozama 3-szor akkora nálunk, mint Lengyelországban és 4-szer, 4,5-szer akkora mint Ausztriában, illetve Csehországban. Mégsem termelünk megközelítőleg sem annyit, amennyit könnyűszerrel, a meglévő berendezésekkel és munkaerővel felszínre hozhatnánk, s csak azért nem, mert nincs megfelelő fogyasztás, hiányozván a lakosság hal-ellátását biztosítani hivatott szervezet.

Magyarországon emberi fogyasztásra kerül legfeljebb 60.000 q bel-
földi hal, vagyis egy lakosra évente 0-60 kg fejadag esik. Mivel azonban a fővárosban és Szegeden a fejadag legalább 2 kg, az ország többi lakosára alig esik 40 dekánál több. A behozott friss és konzervált tengeri hal kb. 15.000 q, amiből egy főre 0-15 kg esik.

A tengeri és édesvízi
halfogyasztás
együttes fejadagja

Lengyelországban.....	1.00 kg
Csehországban.....	1.50 „
Svájcban	3.50 „
Olaszországban	7.00 „
Németországban	15,00 „

Angliában (csupán tengeri halból).... 22.50 „

Magyar halászati jog a középkorban. A Pázmány Péter Tudományegyetem Jogtörténeti Szemináriumának kiadványai. Budapest, 1939. A 167 oldalas munka többet nyújt, mint amennyit címe ígér, mert az újabb és legújabb kor halászati jogviszonyaira is tanulságos pillantásokat vet.

Hogy mit lehet elérni ezen a téren is nagyvonalú szervezettséggel, szállítási kedvezményekkel és ötletes propagandával, erre nézve elgondolkoztatók a következő számadatok:

Németországban csakis tengeri halból az évi fejadag volt :

a háború előtti években	5'00 kg
1933-ban, mikor az önellátási törekvés erőre kapott.....	9'00 „
1935-ben	10'50 „
1936-ban	12'00 „
1937-ben	12'50 „

Ugyanebben az évben a németek a magyar ponty bevitelét lefokozták 3155 q-ra, az 1931. évi 7500 q 40%-ára! És mivel a legutóbbi években Lengyelország és Csehország is tiltó rendszabályokkal állották útját a magyar pontybevitelnek, ma már a minőségileg elsőrendű magyar hal kivitelének összértéke 830 ezer pengőre zuhant alá, szemben az 1929. évi 3 6 millió pengővel.¹

Mivel a tapasztalatok azt mutatják, hogy a kivitel erőltetése aránytalan áldozatokat követelne (prémiumok, fuvarkedvezmények stb.), nem marad más hátra, mint a belföldi fogyasztás emelése,— pl. hetenként egy második halfogyasztó nap bevezetése — ami azonban csak úgy volna lehetséges, ha egyrészt a forgalmat és értékesítést gátló akadályokat nagyvonalú közlekedés- és tarifapolitikai könnyítésekkel elhárítanák, másrészt a termelő érdekeltségek korszerű propagandával és megfelelő árszabályozással a halnak a fogyasztóhoz juttatását előmozdítanák.

Könnyű elképzelni, hogy a középkorban, mikor a folyók szabályozatlanok, a holtágak, morotvák, árterek megannyi haleldorádó volt, az Alföld széles térségei vadvizekben bővelkedtek s így a halak szaporodási lehetőségei korlátlanok voltak, — mindenki könnyű szerrel juthatott olcsó halhoz. Sok történeti adat támasztja alá Degrének azt a megállapítását, hogy még a XIV. és XV. században is mai fogalmak szerint hihetetlen mennyiségű halat fogyasztottak Magyarországon.

Több mint fél ezredév átvizsgált okleveles anyagából Degré előtt ilyen periódusokban bontakozik ki a jogfejlődés: 1. szabad halászat kora, a honfoglalástól Kálmán király uralkodásáig; 2. a halászati magántulajdon kialakulása Kálmántól II. András királyig; 3. a halászatnak parti ingatlan-tartozékká válása (kb. Nagy Lajos jobbágytörvényének meghozataláig); 4. a halászat magánjogi védelmének kialakulása (a XIV. sz. közepétől a mohácsi vészig).

A halászzal összefüggő jogi kérdéseket átgondolt módszerességgel három korszakra osztja és ezeket mindegyikben külön-külön veszi szemügyre.

Az első korszakban, a királyság alapításától Kálmánig halászati joga volt minden szabad magyarnak, ezenkívül az elszegényedett, félszabad szolgálknak és az egyházi testületeknek. A veszprémvölgyi apácák alapító levelének Kálmán általi megújításában szerepel először egy bizonyos számú halásztanyának magántulajdonszerű kezelése. II. Géza 1148-i adománylevelében találunk először említést kizárólagos halászati jogról, melynek értelmében az illető vizen csak a tulajdonos jogosult halászni vagy halásztatni. Ez már szakítás a korábbi állapottal, amikor bárkinek vizén mindenkinek joga volt halászni, csupán a fogott hal egy hányadát tartozott a tulajdonosnak átadni. Ez a hányad rendszerint a zsákmány $\frac{1}{7}$ része, vizánál $\frac{1}{3}$ része volt. A halászat korlátozását vagy büntetőjogi védelmét illetően ebből a korból még nem merült fel adat.

Kálmán uralkodásakor már nagyszámú víz volt magántulajdonban. Épp ezért látta szükségét a király, hogy gazdaságának érdekeit a vizek lefoglalása útján is biztosítsa, mint a nyugati hűbéres államokban szokás volt.

¹ V. ö. Deutsche Fischwirtschaft, 1938. 592. lap és Halászat 1939 január, Répássy, Hallóssy és Lukács cikkeit a belföldi halfogyasztásról.

A lefoglalt vizekből ő is, utódai is adományoztak ugyan nemcsak egyháziaknak, hanem világi uraknak is. De Kálmán halászati törvényét, mellyel tulajdonképp a „regálét“ akarta megszervezni, nem hajtották végre országosan, mert egyháziak és világiak egyformán ellenezték. A XII. század közepétől fogva okleveleink már nemcsak azt jelölik meg, ha valamely vízterület magántulajdonban van, hanem utalnak arra is, ha valamely víz szabad, bárki által halászható. A szabadon halászható vizek száma és jelentősége azonban a következő század elejétől fogva mindjobban Összezsugorodik. A XII. század végén lett csak szokásos az oklevelekben a jogügylet tárgyát képező ingatlanok határának pontosabb leírása. E határleírások gyakran érintenek vizeket is, ami fordulópontot jelent a halászat történetében is. A XIII. század elején fordul elő már olyan határszabás is, mely határként a víz közepét jelöli meg, amiből következik, hogy a határu szolgáltató víz felé az egyik, fele a másik part tulajdonosáé. Mivel pedig regále nem volt, a halászat azt illette, akié a víz volt: így a két szomszéd birtokos mindegyike a folyó közepéig szűrhetette a vizet, illetve építhetett halfogó cégéket.

Azonban a halászati jog még a territorialitás elvének kialakulása után is önálló jóság maradt. A vízparti ingatlanok tulajdonosai ugyan már néha azt vitatják, hogy az ingatlanokkal határos vízfész halászati joga „régis szokás alapján“ őket illeti, a halászó víz tehát tulajdonképp már tartozékká vált; de a tartozék igazi, római jogi jellegének megfelelően a víz a parti ingatlantól elválasztható és önállóan is elidegeníthető volt.

E korban már a halászó víz jogtalan használata ellen való tiltakozásnak is van nyoma. Egyik királyi adománylevél az orvhalászokat átokkal fenyegeti, de hogy földi büntetés is érte-e az orvokat, nem tudjuk.

II. András alatt a halászati jog egészen az ingatlanhoz csatlakozik, annak tartozékává lesz és csak kivételesen válik el tőle. A tatárjárás utáni évtizedekből több királyi privilégium maradt fenn, melyek halászati jogképességgel ruházzák fel egyes városok polgárait. A halászattal foglalkozó szolgák különféle elnevezéseivel találkozunk. Az egyszerű halászokon kívül vannak hálósak (retiferi vulgo ‚halous‘) és halórök. Az 1397. évi törvény értelmében a halászok a zsákmány egyharmadát fizették a jogtulajdonosnak. A XIV. század első éveiben Dukkannak fel okleveleinkben a hal-kereskedők, a halak sózásával foglalkozó németek, kiket magyar szóval „tömlőtösök“-nek neveznek.

A német halászati regále megerősödése nyilván közrejátszott abban, hogy királyaink is újabb kísérletet tettek a halászati jog fenntartására. A királyi birtokokon például a kiváltságos polgárokkal szemben éltek a halászati jog fenntartásának nyugaton szokásos eszközével. De azért halászati regáléről e korban sem beszélhetünk. A történetíróink által a királyi jövedelmek közt említett vízi regálén a malom- és vámjogot érthetjük. A királyi jövedelmét alkotó regálék Róbert Károly korára vonatkozó felsorolásában Hóman Bálint sem említi a halászati jogot.

A Balaton, úgy látszik, e korban nem volt kisebb halászati jogterületekre osztva, bár partjain számos birtok feküdt. Több vízparti birtokhoz nem tartozott itt halászati jog, de ama földbirtokokon is, melyekről feljegyezték, hogy balatoni halászati joguk volt, a határ végpontjául egyszerűen a Balatont vagy a Balaton vizét jelölik meg. Csak kivételesen akad olyan adat, mely a Balaton közepén húzódó határról beszél. A fennmaradt adatok alapján helyesnek látszik az a feltevés, hogy a XIV. században a Balatonon nem volt ugyan szabad halászat, de azoknak a parti birtokosoknak, akiknek itt halászati joguk volt, e joga nem volt határookra korlátozva, hanem az egész tavon bárhol halászhattak, mivel a vizet birtoktestek szerint felszabadalni nem tudták.

Végül 1351-től a mohácsi vészig alakul ki a halászat magánjogi védelme. Ekkor kezdődik az egységes jobbágyosztály képződése is, melyhez a halászok is tartoznak. A halászati jog kizárólagossá válik, minek folytán a halászatra jogosultaknak az orvhalászok elleni védelme is hatályosabb lesz. A városi lakosok halászati jogának jelentősége fokozódik, mert a polgárok nemcsak saját vizeiken halásznak, de más vizeket is bérelnek, hogy a város piacait elláthassák. A halászat ekkori nagy közgazdasági és szociális jelentőségére világot vet Istvánffy történetíró — alkalmasint erősen túlzott — számadata, mely szerint Szegeden 1514-ben 3000, 1552-ben pedig 700 halász üzte ezt a mesterséget.

A jobbágyság sorsa a XV. században mindig rosszabbodott; halászati szabadságát is korlátozni kezdték. A nemesség a háborúk és nagy adók folytán csökkent jövedelmét a jobbágyság mind erősebb kihasználásával akarta pótolni. A XVI. század folyamán egyre sűrűbben fordult elő, hogy a földesúr a vizekből is kihasította a maga részét és ezt tilalom alá vetette. Az ilyen vizeken a jobbágy saját gazdálkodása keretében nem halászhatott, csak a földesúr részéről megkövetelt robot formájában, s a halászszákmány túlnyomó részét, de legalább felét az úrnak kellett juttatnia. A robotmunkában végzett halászat a XVI. században már általánosan kötelező szolgálat lett. Előfordult ugyan, főleg egyházi testületeknél, hogy a halászatot a jobbágyoknak bérbeadták — pl. Vörösberényben a győri jezsuiták —, de az országos jog a XVIII. század végén már a jobbágyokat nemcsak mindennemű vadászattól, hanem a halászatától is eltiltotta. Végre e tilalmat, melyet a szó-kásjog már általánossá tett, a XIX. század első felében törvénybe is iktatták.

Az ősiségi törvény idejétől (1351) a mohácsi vészig halászati regále éppoly kevésbé volt, mint az előző korban. Nincs adatunk arra, hogy a királynak más vizekről, mint a koronauradalmiakról, a halászat után külön adó vagy halszolgáltatás járt volna. A halászat elvben a földbirtokhoz tartozó jogosítvány volt, melyet a föld tartozékai és haszonvételei közé számítottak. A halászati jog jogi természetének ettől eltérő felfogása csak német hatásra kezdett elterjedni. Német- és Franciaországban a halászatot az uralkodótól a nemességre átruházott királyi jövedelemnek tekintették és ehhez képest regálénak nevezték. XVIII. századi joggyakorlatunkban a halászat már nemesi előjoggá változott és azt, úgy mint nyugaton, regálénak kezdték nevezni. Ennek folytán a földbirtok eladásával a halászati jog elidegenítése csak akkor járt együtt, ha ezt az okirat kifejezetten kikötötte. Ehhez képest nyilván a kincstár is igyekezett a halászati jogot királyi haszonvételnek minősíteni, holott sohasem volt az. Ezért Degré szerint „hibás a Kúria gyakorlatának az 1888: XIX. t.-c. előtti időre vonatkozó ama megállapítása, hogy a halászat kisebb kir. haszonvétele volt. Ezzel ugyanis csak azt akarja kifejezni, hogy akkor a halászati jog önálló jogosítvány is lehetett és nem volt elválaszthatatlanul összekötve a vízparti birtok tulajdonával“.

Az 1888. évi törvényt megelőzően tehát a halászat önállósítható jogként szerepelt, mely rendszerint a vízparti birtok tartozékaként jelentkezett. Ez a törvény azonban a halászati jogot hozzákapcsolta a parti birtokhoz és így tulajdonképp a birtoknak nem tartozékává, hanem alkotórészévé tette.

Az osztatlanul gyakorolt balatoni halászatban a XV. sz. folyamán változás állt be, mert egyes halászatra jogosultak olyan vízrészeket hasítottak ki a tóból, melyek kizárólag őket illették. A XIV. sz. elején már a parti birtokhoz tartozó halászóvíznek pontos határleírásával is találkozunk. Ezen a törészen csak a birtok tulajdonosa jogosult halászni. A Balaton más részei azonban, melyeket ilyen határokkal kizárólagos halászterületekké nem hasítottak ki, továbbra is a halászatra jogosultak osztatlan, közös használatában maradtak. Szokásban volt már ebben az időben a halászóvizeket önállóan

bérbe adni városi polgároknak, nemeseknek, sőt jobbágyoknak is. A bérelt halászat után a bérlő rendszerint pénzben, olykor halban is tartozott bért fizetni.

E korban különben már haltenyésztési célokat szolgáló közigazgatási intézkedések is előfordulnak. Megesik az is, hogy a halastavakba idegenből hozatnak ivadékokat. Találunk már egyes halászati módok és eszközök használatának korlátozására vagy tilalmazására vonatkozó adatokat. Elrendelik, hogy zárt vizekben télen a jeget felvágják, hogy a halak meg ne fulladjanak. Az éjjeli halászatot az orvhalászok távoltartása végett már ekkor tiltják. Városi jogunkban felbukkannak az orvosokat büntetéssel sújtó rendelkezések is.

Külön említést érdemel Degré munkájának gondozott stílusa, világos, magyaros előadása, melyen a szépiró elődtől örökölt készségen kívül — talán nem csalódunk, ha — a halászati irodalom mesterének, Herman Ottónak hatását fedezzük fel. Meggyőződésünk, hogy művének majd a céhbelieken kívül is számos olvasója akad.

LUKÁCS KÁROLY

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Az orosz—német demarkációs vonal alakulása. — Olasz békeközzvetítés. — Ribbentrop újra Moszkvában. — Az új balti orosz és német politika. — A balkáni helyzet és a délkelet európai béke. — A Szovjet térnyerése a Baltikumban és a nyugati német politika. — A finn ellenállás és a török tárgyalások elhúzódása. — A török—angol—francia egyezmény. — Hitler békeajánlata és a nyugati visszautasítás.

A SZOVJET BEAVATKOZÁSA, illetőleg a lengyel ügyet illető német-szovjetorosz megegyezés tetőzte csak be valójában a lengyel tragédiát. Varsó még hősiiesen tartotta magát egészen szeptember végéig a koncentrált ostrom közepette, mikor már a német és szovjetorosz kormányzatok megegyeztek érdekköreiknek elhatárolásában. A megegyezés értelmében a két nagyhatalom közötti demarkációs vonal ott húzódott él a magát még tartó Varsó falai alatt. A Breszt-Litovszkig, Bialystokig, a Kárpátok keleti lejtői közelében elterülő ipar- és olajvidékekig előnyomuló és már Lemberg ostromára készülő német csapatok a megegyezés értelmében a szovjetorosz csapatokkal felvett baráti érintkezések, közös tanácskozások és német-orosz szemlék után megkezdették a megegyezés értelmében való fokozatos elvonulást; közben meg úgy a német, mint az orosz hadak igyekeztek megtisztítani a szóbanforgó területeket a még egyre harcoló lengyel egységektől.

A német-orosz megegyezés jelentősége és érdekessége éppen az volt, hogy a soká vitatott keletlengyelországi és ukrán problémát elintézte: német hivatalos helyek rögtön hangsúlyozták, hogy Németországnak Kelet-Európában nincsenek és nem is voltak végtelen céljai és Németország nem akar mást, mint biztonságot, békét és nyugalmat keleti határain s különösképpen láthatólag véget vetett minden, az ukrán kérdés német megoldását találó régebbi híresztelésnek. Orosz részről pedig kiemelték, hogy Szovjetországnak mintegy a nemzeti elv nevében veszi birtokába a keletlengyel-

országi ukrán és fehér orosz népiségű területeket. Ez utóbbi a gyakorlatban annyit jelentett, hogy a kimerült lengyelekkel keletről is szembeszálló orosz egységek egyszerre nyomultak előre a mereven észak-déli irányban húzódó lengyel-szovjet orosz határon és ezzel különösképpen Románia északnyugati részén teremtettek kész helyzetet, vagyis az ukrán kérdés tekintetében döntő fontosságú lengyel-román határ most már a szovjet-orosz-román határral vált azonossá. A hivatalos megnyilatkozások összhangja arra mutat, hogy ily módon az ukrán kérdés szovjet orosz irányban s szovjet-nagyorosz szellemen oldatott meg és Románia nem került Lengyelország bukása után közvetlen kapcsolatba a diadalmasan keletre törő német haderőkkel.

Abban a pillanatban, ahogy ily módon a keleti érdekszférák kérdése megoldódott, Romániában hatalmas belső feszültség támadt, ami érthető is a szovjet orosz-román viszonylatok dinamikus és megoldatlan volta mellett. A letört Vasgárda megegyezés felemelte fejét és Calinescu miniszterelnök, a legtehetségesebb román államférfiak egyike, az állami biztonság és stabilitás erőskezű őrzője orgyilkosságnak esett áldozatul. Európaszerte megdöbbenést keltett a gázgett, amelyet különben a román kormányzat drákói módon torolt meg. Eredménye legföljebb csak annyi volt a különféle propagatív beállításoktól eltekintve, hogy a román kormányzat még erőlyesebben igyekezett stabilizálni magát belülről és kívülről. Románia számára különben is rendkívül kényes kérdést jelent a lengyel menekültek dolga; éppen az ország szigorú semlegességének megőrzése miatt nem engedhette tovább nyugat felé a területére menekülő lengyel kormányt, így Moscicki elnök és kormánya nem tehetett mást, mint lemondott. Az alkotmánytörvény értelmében az új elnök Raczkiewicz volt szenátusi elnök és az új miniszterelnök: Sikorski tábornok lett Párizsban, az új külügy-miniszter Beck elődje, Zaleski. Általában megfigyelhető, hogy az új emigráns lengyel kormányzat olyan tényezőkből alakult, melyek már annak idején is élesen ellenezték Pilsudski politikáját s a nyugatos orientáció mellett ellene voltak a Pilsudski-Beck-féle németbarát iránynak. Ami pedig Romániát illeti, ezt az orosz határ által előállott különleges helyzetében kellemesen érintette Jugoszlávia baráti közvetítése Magyarország és Románia között. A magyar és román kormány kölcsönösen csökkentették határaikon a katonai erőket s általában a két ország viszonya Európa-szerte, mindkét oldalon szívesen látott enyhülést mutat. Különben is most a délkelet európai államok egyre fontosabb szerepet töltenek be a béke tekintetében s itt nagy része van a dolgok fejlődésében Olaszországnak, mely mindent megtett a béke ügyéért mindkét hadviselő félnél s melynek e délkelet európai semleges övezet kialakulásában különlegesen fontos érdemei vannak. Ezek az államok tartózkodnak a pozitív beavatkozás politikájától; a mai helyzetben egyetlen céljuk a béke és az egyensúly biztosítása. Különösen a baráti viszonylataikat Olaszország szíves figyelme mellett fejlesztő Magyarország és Jugoszlávia fontos tényezői ennek az egyensúlyozó békepolitikának. Bulgária szempontjából a helyzet jóval kényesebb. A bolgár-román viszony szívéllyelensége mellett Bulgária nem fogadta a Szovjet kelet európai térszerését minden pozitív szempont nélkül s bizonyos régi orosz rokonszenvek újjáéledése után — amiben egyformán közrejátszanak a Szovjet-től tartózkodó Jugoszláviára s Romániára való tekintetek — Bulgária hamar némi gazdasági és politikai megértésre jutott a Szovjettel. Ez a változás, mely különben október közepére egy kormányválsággal s az új kormány egyelőre még nem látható tágkörű felhatalmazásával kapcsolatos, nem lehet érdektelen Olaszország szempontjából sem. Olaszország kezdetben pozitíven értékelt a német-szovjet orosz érdekszférák elhatárolását s ipar-

kodott optimisztikusan szemlélni a megoldást. De természetszerűleg figyelemmel kellett lennie a Szovjet várható balkáni érdeklődésére, valamint különösképpen a rövidesen meginduló orosz-török Dardanella-tárgyalásokra, melyek negatív eredménye rokonszenves volt Olaszországnak. A szovjet-orosz-török tárgyalások szoros kapcsolatban voltak az orosz-balti viszonylatok új megoldásával. A finn kérdésben olasz részről már kritikai hangok is hallatszottak és különleges figyelmet keltett az olasz politikai közvéleményben a keleti lengyel-ukrán-fehérorosz területek gyors átállítása az orosz társadalmi rendbe s a vallási kérdésben tanúsított orosz felfogás. Olaszország e pillanatokban pozitíven értékelvén a német hadicélokot, hangoztatta, hogy a háborút okozó lengyel kérdés megoldásával elmúlt a háború oka is és a hatalmak most már nyugodtabb légkörben tárgyalhatnak egymással. Hasonló volt a hivatalos német felfogás is, amely elítélőleg nyilatkozott az ú. n. „negatív“ hadicélokról és amely mindvégig mindent megtett az Angliával szembeni kemény kitartás hangoztatása mellett annak a kiemelésére is, hogy hiszen Franciaországnak, az egyszerű francia embernek itten tulajdonképpen nincs miért küzdenie. De angol és francia részről egyformán ellene mondtak a helyzet ilyeszerű értelmezésének s hangoztatták a mai német rendszer elleni végső kitartás szükségességét, nem vevén figyelembe azt a tényleges helyzetet, hogy német és olasz felfogás szerint a rendszer és Németország egyet jelent. Ilyen viszonyok között, külör ösképpen Ciano külügyminiszter informatív jellegű október eleji berlini útja után, Olaszország, mely különben kedvező módon fejleszti továbbj ítő semlegességének gazdasági következményeit, nem is tehet mást, mint hogy kifejezésre juttatja újra meg újra a maga békeakarátát s ha előbb kritikai hangok hallatszottak is az angol háborús kormányzattal szemben, kedvezően fejleszti a latin testvéri Franciaországgal szembeni viszonyát. Újabban, Bastianini új londoni követ kellemes fogadtatása alkalmával, ismételten hivatalosan juttatta kifejezésre, hogy nem tesz háborús katonai mozdulatokat.

Mialatt az angol és francia államférfiak minden tekintetben elutasító magatartást tanúsítottak a lengyel kérdést lezáró német politikával szemben és Chamberlain, Churchill, Daladier újólá hangoztatták kormányaik és országaik szilárd háborús készségét és hadicéljait, a német politika újabb erőteljes lépéseket tett a keleti ügyek rendezésére. Németország a lengyel kérdés befejezése után a hangsúlyt egyre jobban a nyugati harcerekre helyezi át, ahol eleddig egyik részről sem történtek — kisebb összetűzések-től és heves ágyúharctól eltekintve — nagyobb erőmozdulatok és eltolódások. Ribbentrop szeptember végi újabb moszkvai útja vezette be azt az akciót, mellyel Németország véglegesen rendezni óhajtotta a keleteurópai ügyeket, hogy aztán elhatározókéig fordulhasson Anglia ellen. A birodalmi külügyminiszter moszkvai útja, mely különben a fokozódó német-orosz gazdasági és politikai együttműködés jegyében zajlott le, azzal a szemmel látható hatalmas eredménnyel zárult, hogy a német politikát most szíves készséggel figyelő Oroszország újabb térnyeréshez jutott Északkelet-Európában, viszont a lengyel demarkációs vonal Németország javára kitégíttatott körülbelül a zártabb lengyel etnikum, illetőleg a lengyelbe laza átmenetekkel áthatárolódó ukrán-fehérorosz területek felé. Ilyen módon Oroszország és Németország egyformán az új népi elv alapjára helyezkedtek, Németország a maga érdekkörébe vonván az összefüggő lengyel területeket. Arra vonatkozólag azonban, milyen formát kapjanak ezek a lengyel területek, még nem történt végleges rendezés és előreláthatólag nem is történik a háború végéig, minthogy nyilvánvalóan nem akadt olyan lengyel garnitúra, mely vállalná a mostan esedékes átalakítást és az adott helyzet következményeit. Varsó és a Hela félsziget hősiességét is megadták magukat:

nem egy alkalommal a győztes német erők elismerése és tisztelete közepét. A töredék lengyel erők ellenállása nem egy helyen valóban bámulatraméltó volt. A német hadvezetés is méltányolta ezeket az erényeket; viszont másfelől szemellátható volt, hogy a németek elejétől fogva óriási technikai és stratégiai fölényben voltak s a kezdeti ellenállás után a helytelen organizáció nem állhatott sikeresen ellene a fölényes nyomásnak.

Az újabb moszkvai német-orosz tárgyalások már abban a szellemben folyhattak, melyet a lengyel ügy lezárása készített elő. Világosan látható, hogy a két keleteurópai nagyhatalom számára Lengyelország bukása könnyű helyzetet teremtett s a változást különösképpen Oroszország tudta előnyösen értékesíteni a maga számára, míg a hadban álló Németországnak tekintettel kellett lennie a nyugati harctér és a politikai helyzet szükségleteire. Lengyelország eleddig az egyensúly fontos tényezője volt a keletközépeurópai és balti államok számára; bukása után most már az eddigi lengyel egyensúlyi helyzet helyére került a folyton táguló orosz hatalom, melyet a húsz év előtti rendezések meglehetősen visszaszorítottak a Baltikum partjaitól. A Baltikum Leningrad védelme és az aktívabb északnyugati Európa miatt fontos Oroszországnak, de nem közömbös ez az egész fordulat Angliának és a skandináv államoknak sem, melyek különleges aggódással nézték a német-orosz politika meglepő balti cselekményeit. A német politika számítása e tekintetben igen világos: úgy vélte, hogy miután az északkeleteurópai helyzet tisztázódott, a balti orosz térnyerés jelentős nyomást gyakorolhat Angliára a tengeren és a nyugati harctéren. Oroszország számára pedig az, hogy a lengyel demarkációs vonal keletebbre tolatott, azt jelentette, hogy a Baltikumban nagyjából visszanyeri a nagypéteri politika erővonalait és életterét. Az orosz kormány egymásután kérte Moszkvába a balti államok külügyminisztereit s nyilvánvalóan előzetes német beleegyezéssel megállapodott velük az új helyzetet illetőleg. Sorra következtek Észtország, Lettország, majd Litvánia, mely utóbbi némi tárgyalások után megkapta Vilnát s ezzel úgy tetszik, mintha a német-orosz viszonylatokban újabban egyre jelentősebb szerepre tenne szert. A balti államok kormányaival a Szovjet sorra megállapodott arról, hogy bizonyos fontos vasútvonalakat katonailag és gazdaságilag használhat, egyes városokban helyőrséget tarthat és egyes szigeteken repülő- és flottatámaszpontokat létesíthet. Ez ténylegesen ugyanaz a pártfogói vagy protektorátusi rendszer, melyet Keletközép-Európában, Cseh-Momországban, illetve más alapokon Szlovákiában először Németország alkalmazott. E tekintetben tehát a Szovjet a német politika által teremtett lehetőségeket fejleszti tovább a maga javára, ahogy az egész háború eleddig legfontosabb pozitív ténye Oroszország nagypéteri arányokat és lehetőségeket idéző visszatérése az európai politikába. Egyik fontos ténye az új balti politikának az is, hogy a német népiségű elemek kitelepíttetnek a balti államokból és ezzel Németország, mint német hivatalos helyek is hangoztatták, újabb jeles bizonyítékát adta a világ előtt, hogy kelet felé nincsenek végtelen szándékai. Nem érdektelen, hogy az új hatalmi elv és a népi gondolat jegyében lejátszódó kitelepítési akció — már van gyümölcsöző példa Tirolban is — a Baltikumban igen régi német rétegeket érint; a balti németiség az északi német törzs egyik legműveltebb része volt s igen nagy szerepe volt abban, hogy Északkelet-Európában a német hatás oly jelentékeny volt. Balti németek voltak a cári Oroszország legépítőbb eleme; balti német volt Herder, a XVIII. századvégi író és gondolkozó, aki megteremtette a népi gondolatot és Alfred Rosenberg, az új német faji mítosz alapvetője is. Most előállott az a helyzet, hogy a kitelepülést nem egy esetben maga az észti vagy lett kormány sürgeti, nem éppen barátságos módon Németországgal szemben és jöllehet a kitelepítéssel az újabb moszkvai meg-

állapodások értelmében Németország önmaga határolja el északkeleti érdekkörét, ezek a balti németek biztosan értékes úttörői lehetnek a régebbi lengyel területeken a német birodalmi gondolatnak, mert a kitelepítetteket a német kormány a volt korridor területén, esetleg a gnesen-poseni tartományban óhajtja letelepíteni.

A moszkvai megállapodásokból következett az is, hogy Németország bizonyos érdektelenséggel nézte a balti államok moszkvai tárgyalásait s különösképp szembetűnő volt ez az orosz barátságából következő érdektelenség egy későbbi stádiumban, mikor Észtország, Lettország és Litvánia elintézése után Finnország került volna sorra a nagy orosz terjeszkedési politikába. A finn kormány azonban elővigyázatossági rendszabályokat fogantatosított s a védelmi előkészületek között Moszkvába érkező küldöttség hazatérte után Amerika és a skandináv államok szolidaritása erősítette meg e kis rokonnép heroikus magatartását, ami különlegesen kifejezésre jutott az október közepén történt stockholmi államfői értekezleten. A Baltikumot valaha úgy tekintette a német politika, mint fontos átjárót kelet felé; most azonban, hogy a Baltikum kérdése orosz szellemben oldatik meg, nyilvánvaló, hogy Németország a Nyugat ellen fordul minden erejével és az orosz barátsággal keletről fedezi helyzetét, melyet eddig a különféle keletközép-európai kis államokba Németország ellenére átnyúló antant-politika veszélyeztetett.

A német-orosz egyetértés egyik következő fázisa az volt, hogy Német- és Oroszország közös javaslattal fordultak a nyugati hatalmakhoz a béke ügyében. Hitler október 7-én tartott beszéde világosan körvonalazta a német célokat, melyek szerint Németországnak már nincsen semmi követelése, kivéve, hogy gyarmatait akarja visszakapni. Hitler békeajánlatát, ahogy azt várni lehetett, Párizsban és Londonban elutasították s válaszul bizonyos német nézetekre, hogy t. i. az angol és francia kormányzatok között eltérés van a háborús célok tekintetében, úgy Párizs, mint London, újra hangoztatta egyetértését. Németország viszont el volt szánva reá, hogy béketörekvései elutasítása esetén felveszi a harcot nyugaton; ennek lehet tulajdonítani a fokozódó nyugati harci tevékenységet, a német búvárhajók erőteljes akciói sorát az angol hajók ellen, német repülők haditetteit az angol és skót partok fölött. Viszont a német hadviselés Franciaországot szemmel látható tapintattal kezeli. Ezalatt az orosz politika nagy gonddal építette tovább azokat az előnyöket, melyeket neki Lengyelország összeomlása juttatott. A finn ügy ideiglenes nyugvása közben is változatlanul folytak tovább az orosz-török tárgyalások, szinte három-négy héten át és már-már azt hitte mindenki, hogy teljes a megegyezés a két ország között. Oroszország azt óhajtotta Törökországtól, hogy adott esetben zárja el mindennemű külföldi hajó elől a tengerszorosok bejáratait. A tárgyalások hosszú elhúzódása már eleve nem volt biztató jel és a török kormány nyilvánvalóan némi ellenállást tanúsított a Szovjet egyes kívánságaival szemben, melyekről közelebbi részletek egyelőre nem ismeretesek. A tárgyalások még szeptember közepén kezdődtek s csak október közepére lett ismeretes, hogy Szaradzoglu török külügyminiszter úgy távozott Moszkvából, hogy semilyen megállapodást nem kötött. Ez a fordulat különösképpen azért nevezetes, mert éppen olyan időszakban történt, mikor a moszkvai finn küldöttek maguk mögött érezve a skandináv államok és közvetve Anglia és Amerika rokonszenvét, szünetet tartottak a tárgyalásokban és hazatértek újabb megbeszélések előkészítése végett, melyekről különben a Szovjet hangsúlyozza, hogy barátságos szellemben történnek és Finnország szuverenitását, területi épségét nem érintik. A török külügyminiszter visszatérése után a török kormány hangsúlyozta, hogy a tárgyalások megszakadását Moszkva túlzott kívánságai eredményez-

ték; maga az orosz hivatalos jelentés, mint különben a török kormányzat közlése is hangoztatja a változatlanul barátságos viszonyt Török- és Oroszország között.

Közben a politikai közvélemény, éppen a roppant jelentőségű sorozatos moszkvai döntések miatt, némileg elhanyagolta a következő tényeket: keleten mintha újra kiújultak volna a japán-orosz ellentétek s már-már arról beszélnek, hogy az ellenálló Kína és Oroszország közeli kapcsolatra lépnek; Anglia és Oroszország között, minden német-orosz viszonylatok mellett is élénk kereskedelmi tárgyalások folytak s beszélnek Eden gyarmatügyi miniszter érdekes moszkvai útjáról is. Általában megfigyelhető az a fokozatos tapintat, ahogy Anglia és Oroszország, bizonyos kezdeti csapatmozdulatok után, egymást kezelik. Mialatt pedig ezek történetek Európában, Amerikában, nagy rengések között, útban van a semlegességi törvény megváltoztatása, Londonban pedig a moszkvai török-orosz megbeszélések során fontos angol-török-francia tárgyalások folytak. A moszkvai megbeszélések után lett ismeretes, hogy Törökország egyezményre lépett Angliával és Franciaországgal, mely egyezmény kapcsolatban van a Görögországgal és Romániával kapcsolatos angol garanciavállalással. Hosszú megpróbáltatások és kudarok után ez igen jelentős ténye a nyugati hatalmak külpolitikájának.

Míndezek a jelenségek a maguk történeti horderejében és távlatában azt mutatják, hogy a háborús korszaknak még csak az elején vagyunk s hogy a háború egyáltalában nem bonyolódik le egy vagy két fronton; a közeljövőben talán Európának nem két, hanem három, esetleg több szembenálló és egymást keresztező háborús és diplomáciai fronttal kell számolnia: erre vallanak az egészen bonyolult angol-német-orosz-török-balti viszonylatok.

GOGOLÁK LAJOS

GYÖRFFY ISTVÁN

EZERKILENC SZÁZHARMINCKILENC október hatodikán kartársak, tanítványok, a legkülönbözőbb rendű és rangú tisztelők és barátok — tanítványok, a legkülönbözőbb rendű és rangú tisztelők és barátok — köztük Magyarország miniszterelnöke — állták körül egy kiváló magyar tudós sírját, aki három nappal azelőtt váratlanul hunyt el. A halott Györffy István volt, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karán a néprajz tanára, aki írásban, szóval és tettel a magyar népi műveltség nagy, ismeretlen részeinek felderítésén fáradozott.

Rejtelmes mosolyával, fénylő kun szemével, a pákász embereket jellemző óvatos járásával a Nagy-kunság népi világából jött, mint földművelő, pásztorkodó, szűrszabó ősök gyermeke. A kolozsvári és budapesti egyetemi évek után, érdeklődési körének megfelelően a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya adott neki hajlékot, ahol harminc esztendőn keresztül, 1934-ig dolgozott. Tudományos munkásságának első termékei szülőföldjének: a Nagy-kunságnak tárgyi néprajzára vetnek világot. Éles megfigyelőképességet eláruló, alapos tanulmányokban számol be a Nagy-kunság népi építkezéséről, a nagykun tanya életéről. Rámutat ezeknek a nomád törökség építkezésével egyező vonásaira. Ma, amikor az európai lakóházkultúra bűvárai az egyes épületrészek, bútorok, a házbeosztás társadalmi, családi és egyéb jelentőségének kutatását állítják előtérbe, különös örömmel olvashatjuk ezeket az írásokat, mert Györffy István sok olyan jelenségre hívta fel a figyelmet, amelyet nyugaton csak most kezdenek észrevenni. Nagy-kunsági munkáit a Feketekörös völgyében végzett településföldrajzi tanulmányai követik és az oláh jobbágyosság lassú beszivárgásának mozzanatai közül még mindig ez az egyetlen, melyet levéltári munkával készült tanulmány világított meg. A világháború után részletesen foglalkozik a magyar „kertes⁴⁴ településekkel, amelyek felfedezése az ő nevéhez fűződik. Felhívja a figyelmet arra, hogy az alföldi falvakban és gazdavárosokban két beltelek van. Az egyik a falu vagy város belső részén lévő szűk lakótelek, a másik a lakóteleket gyűrű alakban övező ólas kertek sora. Ez a településforma még ma is magán viseli a nomád téli szállás jellegét. Mindezekről 1928-ban a Magyar Szemle olvasóközönségének is beszámolt (II. 315).

1922-ben jelenik meg a „Nagy-kunsági krónika“, amelyben pompás, Arany János írásművészetére emlékeztető magyarsággal ismerteti a szilaj pásztorok, a rétes emberek ma már exotikusnak tetsző életét. A szilaj pásztorok családi, illetve családtalan életére, a pákászok rétes emberek társadalmi formájára, gazdasági berendezkedésére vonatkozó közlési hézagpótló, új egyetemes szempontokat fakasztó adatokkal egészítik ki etnológiai ismereteinket. Nem egy magyar író is megragadott és megihletett ez a munka, így Móricz Zsigmond „Erdélyiének egyik ragyogó fejezetét a „Nagy-kunsági krónika“ alapján írta meg.

Nagy szeretettel foglalkozott Györffy István a magyar viselettel. Idevonatkozó kisebb-nagyobb írásai közül csak a legmagyarabb ruhadarabról:

a cífraszűrről írt monográfiájára emlékeztetünk, amelynek eredményei szintén ismeretesek e folyóirat olvasóközönsége előtt (XI. 58). Ő írja „A magyarság néprajzáának első kötetében a népviseletről szóló fejezetet. Ennek végső összefoglaló sorai nemcsak a magyar, hanem a keleteurópai néprajz utolsó évtizedének legszámottevőbb, még sok problémát szülő eredményei közé tartoznak. Nagyszerűen mutat itt rá Györffy többek között arra, hogy „a múlt század folyamán, főleg az úri viselet átvétele folytán különböző időben és területeken helyi viseletek alakultak, melyek a közbeeső területek népviseletének kiveszésével szembeötlőkké váltak. Ezeket a viseleteket a laikus közönség gyakran túlértékeli és hajlandó ősinek tartani. Mondanunk sem kell, hogy ezek ősiségéről csak annyiban lehet beszélni, amennyiben ott... ősi népi ruhadarabok még élnek. Messze vagyunk még attól, hogy a magyar népviselet egyes darabjainak eredetére rámutassunk, mégis annyit megkockáztathatunk, hogy az alföldi fodrosaljú ködmön, az oldalt gombolós bőrmelles, a szürkőpönyeg, a prémes kalpag Dél-Oroszország felé utal bennünket. Mivel ősi népi felsőruhadarabjaink legfontosabbjainak bolgár-török neve van s ezen nevek közül több az orosz nyelvben is él, valószínűvé teszi azt a feltevést, hogy úgy a magyar, mint a délorosz viselet bolgár-török hagyományokat őriz és ezen a révén rokon. Különben azt a tényt, hogy a délorosz népviselet erős török hatás alatt fejlődött, az orosz nyelv török vagy törökök által közvetített ruhanévei is elárulják. Hagyományos népviseletünk a Balkán felé kevés kapcsolatot mutat, Ausztria felé pedig úgyszólván semmit“.

A következő esztendő új állomást jelentenek tudományos munkásságában. Ekkor írja két tudós társával: Bátky Zsigmonddal — azóta már Ő is halott — és Viski Károllyal „A magyarság néprajza“ első két kötetét. Györffy tolla alól kerül ki a gyűjtögető gazdálkodást, vadászatot, halászatot, állattenyésztést, földművelést, teherhordást és közlekedést tárgyaló fejezet. Ez a munkája könnyen áttekinthető, értékes képanyaggal ellátott, alapvető rendszerezés, amelyből különösen a magyar pásztorélet ismertetése emelkedik ki. Széles látókörű tudással fejtegeti állattenyésztő kultúránk törökös jellemvonásait, s különösen a kunoknak a nomád életformát fenntartó szerepét. Az állattenyésztéssel kapcsolatban mutat rá arra, hogy a magyar népi — elsősorban az alföldi — mezőgazdálkodás a nagyobb mérvű jószágtartáshoz van kötve s kapcsolatait Dél- és Kelet-Európában és Nyugat-Azsiában kell keresnünk. Nomád jellegű mezőgazdálkodásunkat azonban nem tekinthetjük a honfoglalás előtti magyar gazdálkodás egyenes leszármazottjának. Györffy ezt az erősen nomád jelleget a törökvilág pusztításaival magyarázza.

Megállapításainak hitelességét, eredményeinek értékét nyomatékkai emelte az, hogy elsősorban a saját gyűjtésére támaszkodott, nagy érdeklődéssel tanulmányozva az alföldi városok régi jegyzőkönyveit, számadásait s figyelembe véve a nyelvtudomány eredményeit. Itt elsősorban a helynevekre, a helynévgyűjtés fontosságára hívta fel a figyelmet. Viszont évtizedes múzeumi szolgálatának, hivatalos gyűjtőútjainak nagy része volt abban, hogy bámulatosan ismerte a magyar föld tárgyi műveltségi javait. A Néprajzi Múzeum hatalmas gyűjteményében nem volt olyan ruhadarab, eszköz, kerámia vagy pásztorfaragás, amelynek származási helyét meg nem mondta volna.

Gazdag eredményeket szülő tudósi pályáján elsősorban a magyar föld és a magyar nép iránti nagy szeretet irányította. Minden néprajzi problémát a magyar népi problémákon keresztül látott, értékelt és tett magáévá. Csak a XVI—XVII. század rajongó krónikása, Takáts Sándor kutatót annyi szeretettel a magyar múlt tarlóján, mint Györffy István az „eleven régiségek“ között. Takáts munkái egyébként legkedvesebb olvasmányai közé tartoztak. Hányszor láthattuk, amint Budapest melletti tanyá-

járai az egyetemre érkezve, kopott kézitáskájából elővette Takátsnak a törökvilágról írt rajzait. A nagy szeretet és rajongás „kényszerítette“ arra, hogy problémákat vegyen észre, pusztuló emlékeket lásson meg, s ha kell, saját anyagi erejének latbavetésével mentse meg a magyar életformából azt, amit más már kivetendőnek talált. Így került tanyájára a magyar rackajuhok egyik utolsó töredéknéjébe. A magyar népi kultúrához való ragaszkodása, a magyar népi életforma ismeretéből fakadó hivatástudata tette azzá, amivé lett. A magyar népi kultúra pusztuló emlékeinek felkutatása és megmentése annyira lekötötte, hogy még balkáni és kisázsiai utazásainak eredményét sem közölte. Arra sem igen gondolt, hogy magyarországi eredményeit a külföld megismerje. Pedig a nemzetközi tudományos világ is élénk érdeklődéssel kísérte GyÖrffy munkásságát.

GyÖrffyt az élet nevelte etnográfussá. Ez az ő indulása idején nem is lehetett másképpen. Herman Ottó zseniális, de a tudományos gondolkodás területéről le-lesikló írásai nem teremthettek iskolát, Jankó János pedig olyan fiatalon halt meg, hogy utódok neveléséről nem gondoskodhatott, így a magyar népi kultúra kutatói rendszerint más tudományok területéről kanyarodtak át a néprajz mezejére. A szellemi néprajz képviselői az irodalomtörténet területéről jöttek, a tárgyi etnográfusok pedig a földrajz útvesztőjéből törtek előre, hogy a magyar néprajzi tudomány ma már sokszínű freskóján az alapozás nehéz munkáját elvégezzék. GyÖrffy István is földrajzi iskolában nevelkedett s minden bizonnyal ennek köszönhető érdeklődése a települési kérdések iránt.

A magyarság néprajzában írt összefoglalásai után elsősorban tanítványainak élt; ezekkel együtt szötte terveit. Mindenkit maga mellé fogadott, akiben csak egy szikrányi érdeklődést látott a magyar néprajz iránt. Tanítványai rajongtak érte, mert végtelen közvetlenséggel és apai szeretettel mozgott közöttük. Tanári szobájában hosszú délutánokat beszélgettek át, együtt sétáltak az utcán, együtt ebédeltek és vasárnaponként kirándultak tanyájára. Érdeklődött anyagi helyzetük iránt, ha kellett, ruhával látta el a szegényebbet, szállást adott neki és pénzkölcsönrel támogatta. Tanítványait elsősorban anyaggyűjtésre és józan megfigyelésre nevelte. Őva intette őket az elméletektől, az összehasonlító vizsgálatokkal járó kockázatos vállalkozásoktól. A nagyon kevésszámú élcsapatnak azonban korlátlan szabadságot biztosított; még ő biztatta őket, hogy „szellemi apjuk“ eredményeit vegyék revízió alá, cáfolják vagy erősítsék. Akiknek emelkedett tudományos felfogásában és tudásában bízott, azokat külföldre küldte, de nemcsak azért, hogy könyvtárakban búvárkodjanak, egyetemi előadásokat hallgassanak, hanem hogy az idegen környezetben végzendő gyűjtőmunka nehézségeihez is hozzászokjanak. Bukarest, Bécs, Bazel, Párizs, Hamburg, Stockholm, Helsinki voltak azok az állomások, ahol a tanítványok magukba szippantották az európai néprajzi tudomány levegőjét és tágították magyar látásukat. De számtalanszor mondta: „nemcsak tanulni küldelek benneteket, hanem remélem, ti is tanítani fogtok odakint“.

Állandóan a realitások mezején mozgó, rideg tényeket kutató és értékelő GyÖrffy Istvánban örök szépségek utáni vágyak lappangóak. Irodalmi érdeklődését ugyan sokszor cáfolgatta, de nem egyszer láttunk íróasztalán egy-egy agyonolvasott Tamási- vagy Nyíró-regényt, amit aztán tovább adott paraszt- és munkásbarátainak. S szívesen hallgatta, ha a délutáni tudományos megbeszélések közben Arany János, Ady Endre vagy akár Villon verseit citáltgattuk és a Bulyba Tárász szilaj hőseit elevenítettük fel előtte, ő ilyenkor rendszerint kutató útjainak humoros élményeivel vidította tanítványait; az élmények közül egyik-másikat irodalmi formában is megörökítette Móra Ferenc.

Életének utolsó éveiben erősen lekötötte a Táj- és Népkutató Központ munkája, amellyel túl kellett lépnie a néprajzi tudomány területét. De azért a maga elmélyedő, csendes tudósi egyéniségével azt is lelkesedéssel irányította, hisz a népi sors megismeréséről volt szó. A nyár folyamán négy kutatócsoportban dolgoztak közvetlen és közvetett tanítványai, akiket hétről hétre felkeresett, akikkel együtt élt, együtt dolgozott. Népismeretéből fakadó gazdag tapasztalatával egyformán adott eredményes tanácsot orvosnak, nyelvésznek, szociológusnak. Közben arra is volt ideje, hogy az erdélyi fiatalság néprajzi gyűjtőmunkáját megszervezze, újból elindítsa a magyar népi jogszokások Tagányi által megkezdett gyűjtését s egy magyar nyelvű általános etnológia megírásán és kiadásán fáradozzon. Kérdés, hogy most már mi lesz mindebből nélküle?

Halála előtt néhány hónappal jelent meg „A néphagyomány és a nemzeti művelődés“ című munkája, amelyben a népi tudást, a néphagyományokat teszi meg a magyar nemzeti művelődés alapjává s követeli, hogy ezek ne csak külső szint, hanem belső tartalmat is jelentsenek. Elgondolását részletesen kifejtve, az irodalom, népzene, népi dráma, tánc, népviselet, építkezés, konyha, állattartás, ipar stb. területén mutat rá arra, hol és miképpen kellene merítenünk a népi kultúra, az évszázados tapasztalatokon nyugvó népi tudás gazdag tárházából. Rámutat a néprajz és népismeret fontosságára a jegyzők, katonatisztek, papok és tanítók képzésével kapcsolatban. Bírálja a népi műveltséggel foglalkozó intézményeinket, társaságainkat s köztük őszintén olyanokat is, melyeknek hosszú éveken keresztül maga is irányító munkatársa volt.

De mindezek csak halvány vonásai Györffy István emberi és tudósi arcképének. Igazi jelentőségét majd akkor fogjuk megérteni, ha a gyász nehéz napjai után folytatjuk a munkát azon a területen, ahol tudományos kutatásaival utakat vágott, szervezkedett és irányított, s ahol lerakta a magyar tárgyi néprajzi kutatások alapját. Ez az alap olyan, hogy büszkén építene rá Európa bármelyik nemzete. Különösen azért is, mert az általa összehordott és értékelt anyag magyarrá alakulásunk kezdetéig visszamenő nagy földrajzi távlatokat és történeti mélységeket takar, új, mozgalmas színeket jelent az európai népi kultúra tájain, s az önismeret és öntudatosodás forrásait nyitja meg nemzeti életünkben. A tanítványokon a sor, hogy az alapra most már minél szilárdabb épületet emeljenek, s az anyagból és eredményekből rajongással, alázatos munkával, tudományos bátorsággal és európai tudással tovább kovácsolják a magyar néprajzot; s tág keretekbe illő etnológiát formáljanak belőle. Erre kötelezi őket Györffy István nemes egyéniségének emléke.

GUNDA BÉLA

BELSŐ IDEGENFORGALOM

EGYIK IDEGENFORGALMI SZAKEMBERÜNK szellemes megjegyzése szerint az idegenforgalom ugyanolyan természetű mint az arany. Ha a viszonyok akár politikai, akár gazdasági vonatkozásban bizonytalanná válnak, vagy teljesen eltűnik, vagy oda menekül, ahol a viszonylagos legnagyobb biztonság: található.

Hogy ez a megállapítás mennyire helytálló, kitűnik a kontinentális idegenforgalomnak utóbbi években bekövetkezett módosulásaiból. Az 1935. évi olasz-abesszin válság óta állandósult nemzetközi feszültség világszerte károsan hatott az idegenforgalom kialakulására s ha ehhez még hozzászámítjuk azokat az utasforgalmi és valutáris nehézségeket, amelyek a háborús- és kényszergazdálkodási jelleget öltő újabb közgazdasági irányok alkalmazása révén bekövetkeztek, s ha számításba vesszük azokat a lelki okokat is, amelyek egyrészt az állandósult háborús pszichózis, másrészt a világnézeti szempontok kihangsúlyozása révén a nemzetek egymásközötti érintkezésében — szimpátia és antipátia formájában — kitermelődtek, akkor fogalmat alkothatunk azokról a súlyos nehézségekről, amelyekkel az idegenforgalom a közelmúltban kénytelen volt megküzdeni. Ezek a nehézségek azóta sem múltak el, sőt fokozódásukkal — a nemzetközi helyzet további kiéleződése révén — a jövőben is még jó ideig számolnunk kell.

A nyugtalan európai helyzetben idegenforgalni viszonyainknak kedvezőtlen alakulását maga a statisztika is igazolja. A nemzetközi szempontból legnyugtalanabbnak tekinthető 1938. év folyamán Európaszerte hanyatlott a külső idegenforgalom. Legjelentősebb volt ez a hanyatlás természetesen a válság által leginkább érintett Közép-Európában, minek következtében főleg Ausztriában és Csehszlovákiában az idegenforgalom jóformán teljesen megszűnt, de úgyszintén Svájcban is 10, Nagy-Britanniában 11, Lengyelországban 6, Portugáliában 17, Jugoszláviában 5, Bulgáriában pedig 8%-kal hanyatlott a külföldi utasok arányszáma. Ám ugyanakkor a kevésbé veszélyeztetett északi országokban — Svédországban, Norvégiában, Észtországban és Finnországban — 3—19%-kal emelkedett a külső idegenforgalom, ami tényleg igazolja az idegenforgalom aranyelméletéről vallott nézet helyességét. Ehhez jött most az európai nagyhatalmak világrengető

háborúja, amely a külső idegenforgalmat úgyszólván teljesen megbénította.

Ily körülmények között a sokévszázados múltra visszatekintő nyugateurópai vendéglátóipar nem nyugodhatott bele a viszonyok hátrányos alakulásába s az államhatalommal karöltve, széles alapokon kiépített új idegenforgalmi politika indításához kezdett. Felismerték annak az elvnek érvényét és helyességét, hogy a vendéglátóiparba fektetett súlyos milliákat és évszázados beruházásokat nem lehet mindenkorra a nemzetközi események szeszélyének kiszolgáltatni, hanem kellő előrelátással oda kell hatni, hogy abban az esetben, ha a külpolitikai viszonyok folytán a külső idegenforgalom elapad, pótolni lehessen a szervesen kiépített és megszervezett belső idegenforgalommal.

Ez az elv, a politikai jellegre tekintet nélkül, a nyugati államokban ma már általánosan elfogadottnak, sőt intézményesítettnek tekinthető. A nagy francia tarifális kedvezmények éppen úgy ezt a célt szolgálták, mint a belső forgalmat fokozni hivatott olasz és német tömegmozgalmi szervek, amelyek egyre nagyobb mennyiségben kapcsolták be a hazai lakosság alsóbb rétegeit is az utasforgalom és üdülés kedvezményébe. Ezeknek az előrelátó, nagy hozzáértéssel és jelentős állami támogatással megvalósított intézkedéseknek köszönhető az, hogy az említett országokban egyre fokozódott a belső forgalom, amely — az érintett iparágakat tekintve sokszor nemcsak pótolni, de felülmúlni is képes a külföldi forgalomból régebben befolyt bevételeket. Legjellemzőbb volt ez Ausztria esetében, ahol a múlt év első kilenc hónapjában a külföldi látogatók száma 45%-kal hanyatlott, de ugyanekkor a határon belül való forgalom 54%-kal emelkedett. De emelkedett ugyanekkor magában a Németbirodalomban, Svájcban, Franciaországban és Nagy-Britanniában is.

E megfontolások tették tehát indokolttá a magyar idegenforgalmi politika számára is, hogy a múlttal ellentétben különös gondot fordítson a belföldi utasforgalom kifejlesztésére. Nem arról van tehát szó, hogy egész idegenforgalmunkat ebbe az irányba állítsuk át és a jövőben most már ne is törekedjünk a külföldi forgalom fejlesztésére, hanem arról, hogy a viszonyok javulásáig a külföldiek kényszerű és nemzetközi okokból bekövetkezett elmaradását a belföldi forgalom fejlesztésével igyekezzünk pótolni. Ezáltal nemcsak függetlenítjük idegenforgalmunkat a nemzetközi esetlegességektől s így szilárd bázist teremtünk számára hazai talajon, hanem a magyar társadalom és a vállalkozó töke figyelmét is ráirányítjuk e problémára és ekként oly idegenforgalmat teremthetünk, amelyet a nemzetközi kapcsolatok megállapodásának idejében külföldi vonatkozásban is tudunk majd hasznosítani.

Hogy erre az új idegenforgalmi politikára Magyarországon milyen nagy szükség van, azt az idevonatkozó adatokkal tudjuk legjobban igazolni. 1927-től 1938-ig idegenforgalmunk mérlege 237-7 millió passzívát tüntetett fel, s voltak évek (1927, 1929, 1930 és 1931), mikor az évi különbség meghaladta a 30 millió pengőt. Ez a magas arányszám csak a nemzetközi krízis kiéleződésével, vagyis 1935-től kezdve esett át jelentősebb módosuláson, mikor is az évi passzíva összege 6.6—11.2 millió összegre zsugorodott.

Év	A külföldiek kiadásai Magyarországon	Magyarok kiadásai külföldön	Magyarok többköltekezése a külföldön
1927	8·3 millió	40·5 millió	32·2 millió
1928	21·5 „	44·0 „	22·5 „
1929	22·8 „	56·0 „	34·0 „
1930	27·5 „	60·2 „	32·7 „
1931	26·3 „	57·5 „	31·2 „
1932	18·5 „	32·4 „	13·9 „
1933	22·7 „	44·9 „	22·2 „
1934	25·9 „	39·7 „	13·8 „
1935	31·0 „	37·6 „	6·6 „
1936	35·9 „	45·3 „	9·4 „
1937	38·3 „	49·5 „	11·2 „
1938	28·8 „	36·8 „	8·0 „

Amit tehát a magyar sajtó, propaganda és hazafias társadalmi egyesületeink hosszú éveken át nem tudtak közös erőfeszítéseikkel elérni, azt, máról-holnapra megvalósította a nemzetközi válság. Csökkent a külföldre utazók száma s ezzel szemben a belföldi utasforgalom jelentősen emelkedett. Főleg tapasztalható volt ez tavaly nyáron, mikor a cseh krízis már erősen kezdte éreztetni hatását, de még inkább megfigyelhető volt az év végén és az idei év elején, mikor az ország megnagyobbodása következtében pl. az április és május hónapokban tartott Nemzetközi Vásár belföldi látogatóinak száma közel 70%-kal emelkedett. Az elmúlt tizenhét hónapban tehát hazánk belső idegenforgalma kedvezően alakult, „a budapesti mintegy hatodrésszel, a legtöbb vidéki városé ennél valamelyest kisebb mértékben és csupán a Balaton forgalma csökkent — az is csupán a tartózkodási idő tekintetében — az augusztusi rossz időjárás következtében. A belföldi idegenforgalom emelkedése Budapest és a balatoni fürdőhelyek idegenforgalmi iparát a külföldiek elmaradásából eredő kárért némileg kárpótolta, a többi helyen pedig a külföldiek elmaradását szinte teljesen kiegyenlítette Magyarországnak a külföldi idegenforgalomból eredő bevételei az 1937. évi 38.3 millió pengőről 28.8 millió pengőre csökkentek, de mert a magyaroknak 1937-ben 49.5 millió pengőt kitevő külföldi kiadása ennél nagyobb összeggel, becslésszerűen mintegy 36.8 millió pengőre csökkent, idegenforgalmi mérlegünk az elmúlt év folyamán újabb javulást mutatott.

Természetes, hogy a bekövetkezett események folytán idegenforgalmunk összetétele és iránya is megváltozott. Kihatott ez a változás nemcsak a belföldi utasforgalom emelkedésére, de a hozzánk érkező külföldiek százalékára és nemzetiségére is éppen úgy, mint az elszakított területekről érkezők részvételére. A múlt év májusában az Eucharisztikus Kongresszus nagy látványosságainak és utazási kedvezményeinek ellenére a külföldi forgalom visszaesése 21%-os volt, s ez a csökkenés októberig bezárólag 33, 29, 28, 25 és 40%-kal volt nagyobb, mint az 1937. év megfelelő hónapjaiban. November és december folyamán a budapesti idegenforgalom már valamivel kedvezőbb irányt vett és a régi külföldiek forgalma is csupán 18—19%-kal csökkent. Ezt és az elcsatolt területek forgalmának visszaesését azonban a belföldi idegenforgalom emelkedése ebben a két hónapban már teljesen kiegyenlítette, úgyhogy Budapest szállodáinak és penzióinak teljes idegenforgalma 1938 novemberében és decemberében mind az érkeettek száma, mind pedig tartózkodásuk tekintetében meghaladta az előző évi mértéket. De ez a javulás az 1939. év első harmadában még tovább tartott, mert pl. „a budapesti szállodákban és penziókban megszállott idegenek száma — külföldiek és belföldiek összesen — 79.100 volt, tehát 18%-kal több az előző évi 66.800-nál és 23%-kal több a külföldiek idegenforgalma szempontjából legkedvezőbb 1937. évinél... Az összes idegenek által itt töltött éjszakák száma 261.900 tett ki, vagyis 17%-kal többet az 1938. évi és 22%-kal többet az 1937. évinél. Ez az eredmény a legkedvezőbb, amelyet ebben az időszakban valaha is elérte és jelentősen — 20%-kal — nagyobb, mint az eddig legkedvezőbb 1928. évben“.¹

¹ A Magyar Gazdaságkutató Intézet jelentése Magyarország idegenforgalmáról 1939. évi első harmadában, 3. oldal.

A fent érintett változásoktól függetlenül a magyar idegenforgalom összetételében azonban más módosulások is bekövetkeztek. Ugyanakkor, amikor a régi külföldiek csoportjába tartozó utasok száma további 7%-os csökkenésen esett keresztül, s mikor e változás az elszakított országrészekkel kapcsolatban is érezhetővé vált, a belső forgalom tovább emelkedett, s például csupán Kassáról az év első négy hónapjában 2100-an érkeztek a fővárosi szállodákba. A Budapestre irányuló idegenforgalomban az érkezettek száma 43, a tartózkodási ideje tekintetében pedig 41%-os emelkedés volt tapasztalható, s ha ebből az összegből levonjuk az ország megnagyobbodásából adódó aránylagos adatokat, akkor is az idegenforgalom emelkedése 20%-os javulást mutat.

Sajnálatos és nemzeti szempontból feltétlenül, káros jelenség ellenben az, hogy a külföldi idegenforgalom hanyatlása mellett az elszakított területekről csonka hazánkba utazók száma megapadt. Bár számításba kell vennünk, hogy a Felvidék magyarlakta része és Kárpátalja területének visszacsatolása következtében az említett helyekről érkező utasok nagy hányada most már a belföldi forgalomban szerepel, azonban a múlt év első háromnegyedében 11, utolsó negyedében pedig 49%-os a hanyatlás, s ez mégis oly jelenség, amelyre kötelességünk figyelmet fordítani. 1928-tól 1938-ig a Nyugat-Magyarországról érkezők száma 239-ről 142-re; a Felvidékről érkezőké 14.197-ről 12.334-re; a Jugoszláviából érkezőké 7065-ről 4363-ra; az Erdélyből jöttéké 16.228-ról 9609-re és a Fiuméből érkezetek száma 237-ről 211-re csökkent, vagyis az elszakított területekről érkezők aránya a jelzett időpontban 37.966-ról 26.659-re apadt. Tíz-éves távlatban az elmúlt év mutatta a leggyengébb eredményt, s bár amint láttuk, az elmúlt évtendő első három negyedében is, de főleg a negyedikben az elszakított területiek arányszáma jelentősen csökkent, ez a hanyatlás sajnos az idén is tovább tartott, mert az 1939. év első negyedében további 14.1%-kal hanyatlott a forgalom, dacára annak, hogy az elmúlt év hasonló időszakához képest például a Romániából érkező utasok aránya 1.2%-kal növekedett.

A helyzet tehát a következő:

Időszak	Az összes érkezettek közül % jött		
	Csonka-Magyarországból	Elcsatolt területekről	Egyéb külföldről
1928 I—IV.	65.0	14.7	20.3
1929 „ ..... ”	63.0	15.2	21.8
1930 „ ..... ”	61.3	15.7	23.0
1931 „ ..... ”	57.6	14.8	27.6
1932 „ ..... ”	60.1	15.8	24.1
1933 „ ..... ”	52.4	15.7	31.9
1934 „ ..... ”	54.3	14.5	31.2
1935 „ ..... ”	51.1	14.3	34.6
1936 „ ..... ”	47.1	13.8	39.1
1937 „ ..... ”	46.9	14.2	38.9
1938 „ ..... ”	52.9	12.9	34.2
1939 „ ..... ”	63.9	9.4	26.7

Érdekes, hogy az elmúlt 16 hónapban a háborús feszültséggel járó gazdasági bizonytalanság következtében az utasok jellege is módosulást szenvedett. Csökkent az egyéni utazások száma, ugyanakkor

emelkedett a társasutazásokkal érkezők csoportja. Míg 1938 első négy hónapjában a csoportutazók száma a külföldiek kategóriájában és budapesti viszonylatban csak 4%-ot tett ki, addig ez a szám az 1939. év első négy hónapjában már 10% felé emelkedett, s ugyanekkor a luxus és I. osztályú szállodák forgalma csökkent a II. és III. osztályúak javára. — „A jóminőségű szállodáknak... kedvezőtlenebb kihasználtsága az oka annak — mondja a Gazdaságkutató Intézet jelentése, — hogy a közvéleményben, amelyet elsősorban ezen nagy szállodák véleménye befolyásol, az a hiedelem terjedt el, mintha idegenforgalmunk óriási mértékben csökkent volna, holott... a ikevésfcbé jó minőségűekésem lényegesen kedvezőtlenebb, mint 1937-ben.“ A helyzet persze a háború kitörése óta ezen a téren is módosult.

Ily körülmények között idegenforgalmunk megóvása és fejlesztése érdekében a belső forgalom szempontjai látszanak előtérbe nyomulni és ezért mindenkép indokoltnak is látszik az a program, amelyet illetékes szerveink e célból összeállítottak és hazai forgalmunk fokozása céljából kidolgoztak.

„A legelső feladat az, —mondotta Hallóssy István — hogy a hazai idegenforgalmi iparokban fekvő tőkék rentabilitását biztosítsuk I... Minden eszközzel fel kell tehát emelni különösen a magyar vidéki idegenforgalmi iparok szintjét is arra a fokra, amelyre a főváros és néhány vidéki hely már elérkezett... A tatarozásra és investícióra megfelelő szerény kamatozású különleges kölcsönt kell biztosítani... Szükség lesz az idegenforgalmi közigazgatásnak olyirányú kiépítésére, hogy a köztisztaság, az egészségügyi berendezések szintje és az árszínvonal méltányos alakulása tekintetében országszerte központilag és azonos elvek szerint irányított ellenőrzés gyakoroltassék. Behatóan foglalkozni kell továbbá a rendkívül rövid magyar nyaralási szezon meghosszabbításával olyként, hogy az elő- és utószezonban is legalább 75%-kal, „foglalt üzemekkel“ számolhassanak a vendéglátóiparok. Ez azonban csak akkor érhető el, ha az azt igénybevenni kívánó utastömegek ugyanabban az időben szabadságot is kapnak. Külön feladat a magyar téli szezon ... továbbá rendkívül fontos probléma az utazási tarifáknak olyan természetű revíziója, amely figyelembe veszi a külföldön már bekövetkezett változásokat és a megnagyobbodott Magyarország hosszabb távolságait és turisztikai helyeink vonzási körzetét, különösen pedig azt, hogy a különböző kedvezmények értéke az egymással való versengés folytán utastermelő hatását el ne veszítse. Külön kell foglalkoznunk az ú. n. hétvégi üdülési szabadságnak tarifapolitikai alátámasztásával. Hatalmas és újszerű feladat: az itthon való utazás örömeinek a magyar közönség körében való tervszerű propagandája. Nem hiányozhat ebből: a rendes és a keskeny film, a rádió, a kultúregyesületek előadásai és a különböző társadalmi körök megmozdulásai, mint amilyen pl. a Baross Női Tábor zászlóbontása volt az itthon való nyaralás érdekében.“¹ De mindezekén kívül szükséges még: a magyar sajtó beállítása a belföldi forgalom fokozásába, az általános és népszerű sportoknak a belső vándorlási forgalommal való összekapcsolása, a visszacsatolt területek turisztikai berendezésének kifejlesztése, a vidéki városok idegenforgalmi hivatalainak központi kiépítése, a vidéki törvényhatóságok idegenforgalmi költségvetésének felemelése és adminisztrációjának szakszerű megszervezése, a vidéki szállodaiparnak és vidéki gyógyfürdőknek országos szervezetbe való tömörítése, a nyaralásra alkalmas magyar falvak további megszervezése az e feladatot mintaszerűen betöltő Országos Magyar Vendégforgalmi Szövetség által, budapesti székhellyel az egész magyar területet felölelő közös propagandairóda felállítása. De emellett nélkülözhetetlen a honismeret érdekében az Idegenforgalmi Hivatal által

¹ Hallóssy István: A megnövekedett Magyarország idegenforgalmi feladatai. (Nemzeti Újság 1939. május 28.)

olyan szuggesztíók gyakorlása, hogy az egyesületi, sport, társadalmi és pedagógiai szempontok a magyar idegenforgalom érdekeivel is egybekapcsolhatók legyenek. Ezért szükséges az ország legnevezetesebb történelmi, földrajzi, mezőgazdasági, gyáripari, művészeti stb. stb. helyeinek külön utazási programútókba és körutakba illesztése és a már említett szervek bevonása. De ezzel kapcsolatban halaszthatatlannak látszik a munkás- és gazdautaztatások megszervezése, majd a kereseti viszonyok javultával e rétegek üdülésének biztosítása is, úgyszintén az idegenforgalmi szempontból jelentős magyar vidékek felkarolása és kiépítése, — helyrajzi múzeumok, kiállítások, kongresszusok stb. útján — hogy így az utasforgalom az ország minden részében aránylagos legyen és annak áldásaiban a főváros mellett a magyar vidék is részesülhessen.

Habár e gazdag programban valóban benne foglaltatik a magyar idegenforgalom minden aktuális és gyors megoldást igénylő problémája, e tervek mégis némi kiegészítésre szorulnak. Az egész állami, társadalmi és politikai életben egyre nagyobb helyet foglaló nemzeti és népi szempontok ugyanis megkívánják, hogy a ma annyira átütő nemzeti összetartozás gondolatát is idegenforgalmi politikánk alapelvei közé iktassuk. Az utódállamokban élő és a világon szétszórt magyarság hazai utazásainak megszervezése nemcsak nemzeti szempontból, hanem gazdasági vonatkozásban is igen nagy jelentőségű s hogy ez az adottság ma még mennyire nincs kihasználva, azt bizonyítják a külföldi magyar szervezetek részéről egyre gyakrabban felmerülő kérelmek és panaszok, amelyek valamennyien a hazai utazások megkönnyítésére irányulnak, de amelyek teljesítése elé pillanatnyilag még valutáris nehézségek emelkednek. A Magyarok Világszövetségének munkáját a helyes és nemzeti értelemben megszervezett magyar idegenforgalmi politika van hivatva tehát kiegészíteni olyként, hogy, mihelyt a béke helyreállításával a személyforgalom is a régi normális keretek között helyreáll, — minél nagyobb tömegek számára tegye lehetővé az anyaországgal való érintkezést, de főleg azon külföldön is munkássorban élő magyarok számára, akik a hivatalos árfolyamon váltott drága utazási jegyet nem tudják megváltani s így kénytelenek hazalátogatási tervük-ről lemondani.

Társadalmunk, de talán hivatalos köreink sem ismerték fel eddig az idegenforgalom fejlesztésének valódi nemzetpolitikai és közgazdasági jelentőségét. A számok pedig azt bizonyítják, hogy nemzetgazdaságunknak ezt a jelentékeny forrását a nagy világválság közepette sem szabad még elhanyagolnunk.

PONGRÁCZ KÁLMÁN

MAGYAR SZEMLE

1939 DECEMBER

XXXVII. KÖTET 4. (148.) SZÁM

KORFORDULÓN

EGYETLEN MAGYAR NEMZEDÉK szemei előtt pergett le a mennyei birodalmi császárság és az ottomán szultanátus összeroppanása, a Habsburgok, a Hohenzollernek és a Romanovok uralmi rendszerének összeomlása. A példátlan arányú történelmi változásokat elmélyítette a népek életformáinak átalakulása, az európai élet amerikanizálódása és Európa társadalmi kérdéseinek, feszültségeinek nagyarányú felbukkanása, továbbá az a második ipari forradalom, amely a közlekedés forradalmasulása, az önműködő gépek fokozottabb használata, a gépkocsi, a repülőgép, a rádió, a film jegyében játszódik le.

Az elmúlt császárságok nyomában szociális forradalmak szele söpört végig a történelem országútján. Scheidemannok, Ebeitek, Leninek, Radekek szállták meg a hatalom bástyáit, majd rövid vezérlésük után átengedik helyüket azoknak a hatalmas, erős akaratú politikai egyéniségeknek, akik a modern cezarizmusokat előkészítették. A sebesen pergő világdráma egyik mellékszereplőjeként most itt áll a magyarság, miként történelme során annyiszor, két világhatalom mesgyéjén. Nyugodtan tekint körül, mert nem új a helyzete, nem új a szerepe. Az Árpádok korszakában a német-római szent birodalom és a keleti görög császárság, Bizánc volt a magyarsággal szomszédos két nagy hatalom, majd a későbbi századokban a császári hatalom és a magas porta váltotta fel a korábban reánk ható nagyhatalmak szerepét. A világháborút megelőző emberöltő során a pángermanizmus és a pánszlávizmus erővonalainak keresztezésében éltünk. Most is egy, súlyával V. Károly birodalmára emlékeztető hatalom és egy új iszlám súrolja határainkat. Most is hatalomközi helyzetben, két világbirodalom közé ékelődve nyugodtan élünk, mert jól tudjuk és ösztöneinkkel érezzük, hogy az ilyen helyzet elősegítheti a nemzetek fennmaradását, sőt — csak Belgium esetére gondoljunk — új nemzetek képződését is kiválthatja. Ki tudja, hogy erkölcsi képességein kívül vajjon nem annak tulajdonítható-e a magyar uralom állandósulása a Kárpát-medencében, hogy szomszédságában mindig két világhatalom érdeke érintkezett?

Hazánk helyzetének sajátosságát napjainkban az adja meg, hogy nem csupán birodalmak között, de merőben eltérő szellemi világok között is éli a maga életét. A szomszédos hatalmak állami életének gócpontjai, Berlin és Moszkva ugyanis ma nem csupán politikai

rendszerek középpontjai, hanem szellemi gyújtópontok, ahonnan szellem árad felénk, mint mindenfelé. Ez a két, bennünket környező világ a szomszédos bolygókkal együtt azonban nem egy nyugalmi állapotban levő, hanem gyors, belső átalakulásban feszülő, táguló politikai naprendszer, amelynek jövője nem csupán belső életének törvényszerűségeitől, hanem más napok körül kialakult rendszerek vonzó-taszító erejétől is függ. Korfordulóhoz érkezett az emberi együttélés egész mindensége, mert valamennyi tényező, amelynek hatásától az emberközi viszonyok alakulása függ, egyidejűleg hat a gyökeres változás irányában.

Emberöltők során át Európa népeinek irányítói megegyeztek abban, hogy a létben a legmagasabb érték az abszolút jó, igaz és szép s mindháromnak állandó, legtökéletesebb viselője az Istenség. Megegyeztek abban, hogy minden egyéb társadalmi, kulturális, népi érték rangban ez után következik. A korforduló ott kezdődött, amikor az Isten igájából kirugaszkodó, az értékek hagyományos rendjével szemben lázadó emberi gondolat önkényesen új rendjét állapította meg az értékek egymásutánjának, mondván: legfőbb érték az öncélú ember vagy a gyümölcsöző tőke, esetleg a vérségi értelemben tiszta fajiság, netán az emberek anyagi szükségleteinek arányos kielégítése. Amióta a francia forradalmat előkészítő „felvilágosodás“ felborította az értékek természetes rendjét, az ettől elszakadt felfogású ember szüntelenül új értékrendszert szerkeszt, s mert önkényesen jár el, természetesen csak olyant fogad el, amely politikai, hatalmi, társadalmi magatartását igazolja, ami tehát erkölcsi színezetet ad valaminő uralomnak: gondolatok, emberek, javak felett a hatalom gyakorlásának. Így alakulnak ki a szellemi birodalmak, amelyekhez azok tartoznak, akik ugyanannak az értékrendszernek a hitvallói. Így van birodalom, amelynek tagjai a vérségi értelmű tiszta fajiságot fogadják el legfőbb értéknek, és van olyan, ahol a legfőbb érték az arányos szükségletkielégítés. Ezeknek a birodalmaknak a határai az emberek lelkén, gondolkodásán vonulnak át és ezért nem esnek egybe amaz országok határaiival, amelyeknek irányítói különben magukévá tették a szellemi birodalom értékrendjét. Hazánk tehát nem csupán politikai, hanem szellemi értelemben vett birodalmak tőszomszédságában is él.

A szüntelenül változó értékrendek forradalmát gyorsítja az élet-környezet változása a technikai fejlődés következtében. A múlt embere hozzászokott a meglevőhöz és szerette azt. A ma embere hozzászokott a változáshoz és kívánja azt. Az európai élet amerikanizálódása oda vezetett, hogy a jellegzetesen mai ember nem elégszik meg a lassú, fokozatos fejlődéssel, hanem mindenben olyan gyökeres változást kíván, aminőt az előtte lepergett történelemben, technikai forradalomban, társadalmi átértékelődésben tapasztalt. A színház lassú eseményfolyását követte a filmtörténetek irama, a szerves élethez kötött közlekedés menetét a gépkocsi, a repülőgép száguldása, a szonátákat és etűdöket a jazz-band, a ragtime-zene, a történeti stílusokat pedig a higiénikus modern épületkockák. Ahogyan az amerikai kiütésre uszítja a boxmérkőzések hőseit, akként a ma embere titkolt izgalommal örül minden versenynek, emberek, osztályok, népek közötti küzdelem-

nek, mert ettől is szenzációt, újabb izgalmat, változást remél. A „vivere pericolosamente“, a veszélyes élet nem azért népszerű, mert született hős a ma embere, hanem mert szenzációra, izgató újdonságra, meglepő változásra éhes. A ma emberének idegésége követeli meg, hogy az állam minden cselekvése reform legyen, hogy általában minden mássá legyen. Innen a pánszocializmus-irányzat, minden életjelenség és társadalmi tény gyökeres módosításának türelmetlen sóvárgása. Ettől a szellemi és ösztönbeli állapottól csak egy lépés van a pándsztrofikációig; minden meglévőnek felborítása az új, az egészen más, a hatalmas ismeretlen eljövetele érdekében.

Sok emberöltő nehéz munkájával kialakult egy értelmes nemzetközi munkamegoszlás, amelytől a nemzetek szellemi és vagyonbeli gyarapodása volt joggal remélhető. Ennek előfeltétele volt a pénztőkék, az áruk, az emberek, a szellemi javak szabad mozgása világszerte a politikai határokra való tekintet nélkül. Ennek tulajdonítható Európa gazdagodása szellemiekben, anyagiakban a múlt század folyamán, ez a magyarázata az életszínvonal általános és jelentős emelkedésének a világháborúig. A nagyhatalmak féltékenysége, politikai vetélkedése kiváltotta a világháborút és ennek folyamányaként az újabb háborúktól való félelmet, a kölcsönös bizalmatlanságot, az újabb nemzetközi összeütközésekre való állandó felkészülést, a gazdasági önellátásnak az elvét. A politika megbontotta a világgazdasági összefüggéseket, lehetetlenné tette a nemzetközi munkamegoszlás és a piaci önkiegyensúlyozás érvényesülését és ezzel válságot teremtett a kapitalizmusban. A versenyzárlódás háttérbe szorult, az önellátás elvéből és az ipari mozgósítások előkészítéséből a kötött zárlódásnak új szervezeti formái alakultak ki. Az államok sokszor akaratlanul belevitték a szocializmust eredetileg kapitalista gazdasági rendszerükbe és ma is tart az ellentétes alapelvű gazdaságpolitikai törekvések keresettségét, hibrid formáknak szüntelen változása. Már nem élünk kapitalizmusban, de szocializmusban sem. Korfordulón vagyunk. Ez nem jelenti azt, hogy Európán kívül nincsenek friss, eleven kapitalizmusok, a korai kapitalizmus minden társadalombontó, néprontó kísérő jelenségével. Így a legutóbbi évekig volt japán kapitalizmus, Dél-Amerikában és Dél-Afrikában pedig még a korai kapitalizmus jelenségeivel találkozunk. Ezeknek fejlődése, térfoglalása természetesen gátat vet az európai kapitalizmus térhódításának, már pedig terjeszkedés nélkül sorvadásnak indul minden kapitalista zárlódás. Ezért szükségképpen új gazdasági forma felé haladunk. Ez a gazdasági átalakulás természetesen új társadalmi szerkezetet vált ki és a zárlódás szellemiségének és életformájának átalakulása megköveteli az ennek megfelelő államigazgatási, államszervezeti formának kialakítását. Az irányított, a kötött zárlódás, a szocializmussal ötvözött kapitalizmus állama nem lehet az, ami megfelelt a liberalizmus XIX. századbeli, többé-kevésbé szabad kereseti zárlódásának. Új államiság felé haladunk: korfordulón vagyunk. Fel kell ismernünk, hogy az emberi együttélés közberendezései nem felelnek meg a ma ember-típusának, egyéni és gazdasági életformájának, az irányított zárlódás, a felfokozott ütemű nemzeti élet követelményeknek.

A hazaszeretet, a szülők, az ősök földje felé forduló, a letűnt nemzedékek szellemi értékeit a hagyományokban ápoló patriotizmus, a meglevő értékeket konzerváló, a családokat egy haza ölen egybetartó és a hazáért minden áldozatra képesítő érzület, gondolat ma sem lankadó törekvés. A hazaszeretetet a nép értékeinek, a nemzet sajátosságainak felismerésével, művelésével, a saját nemzetiség nagyratartásával kiegészítő nacionalizmus hozzájárult a patriotizmus elmélyítéséhez, a nemzeti együvértartozás tudatához, a közért való áldozatkészség növeléséhez. A nacionalizmus azonban eltorzult ott, ahol egyes nagyhatalmak gazdasági imperializmusának eszközévé, vagy egyes népek önmagasztalásának és ezzel más népek megalázásának tényezőjévé vált. A szűk európai térben együtt élő, egymással surlódó nemzetek nacionalizmusa tehát vagy verseny-nacionalizmussá, vagy öncélú imperializmussá alakult át. A nép hiúságának legyezetéséből politikai tőkét kovácsoló közéleti emberek nem egyszer betegesen érzékeny hiúságra nevelték népüket azzal, hogy minden nemzetközi ütközéskor feljajdulnak a nemzeti presztízs csorbulásán és a nemzet nacionalista ösztönéletét felabajgatva egymáson túltettek az ellentétek keresésében és a gyűlölet szításában. A nacionalizmust meghamisították, visszaéltek a nemzetek természetes önmegbecsülésével és önszeretetével. Egyes nemzetek megszűntek egymás gondolatvilágában és érzületében tisztelni azt, amit saját nacionalizmusukban vitathatatlan értéként nagyra becsültek. Amíg a kereszténységtől ápolt, hazaszeretettől áthatott nacionalizmus a nemzet erősítése mellett lehetővé tette a nemzetek együttműködését, addig a gazdasági és öncélú uralmi imperializmussá torzult verseny-nacionalizmus a nemzetek között kölcsönös lenézéshez, egymás megvetéséhez, a nemzetközi együttműködés és ezzel az emberi együttélés válságához vezet. Végző kifejlődése ez annak a folyamatnak, amely a francia forradalommal és ennek szellemiségével indult. Fordulóhoz kell érünk ezen az úton is, mert ez az elfajzott nacionalizmus szükségképpen a kultúrértékek és ezeket hordozó népek megsemmisüléséhez, az emberi együttélés állandósuló válságához, világ-anarchiához vezet.

Új életforma felé fordulunk s önmagunktól kérdezzük, vajjon ezt nem találjuk-e meg abban a másban, amit a totális államok rendszerének nevezünk. Itt álljunk meg és tartsuk szem előtt, hogy a rendszerek csak a gondolkodók fejében vannak, nem pedig a társadalmak életében. A történelem során egyetlen nemzet sem élt valaminő rendszerintí Így például az államtól teljesen kötetlen gazdálkodás, a gazdasági liberalizmus a maga elvi tisztaságában még a liberalizmus XIX. századában sem volt meg sem Angliában, sem más országban. A szocializmust tiszta elképzelésében még Szovjetországban sem tudták megvalósítani, annak dacára, hogy ebben az államvezetést semmi sem korlátozta és az ország természeti kincsei lehetővé tették a teljes önállósítást, tehát a kapitalista országoktól elkülönült önálló politikai és gazdasági életet. Az élet mindig a meglevő szellemi, lelki, gazdasági, hatalmi helyzetek és adottságok szerint fejlődik és a hatalom gyakorlóit ez a fejlődést sohasem tudják természetadta irányától annyira eltéríteni, hogy a társadalom egyetlen elv érvényesülését jelentő rendszerbe

fejlődjék. Vegyük figyelembe azt is, hogy ahány totális állam, annyi-féle. Ha keletkezésüket tekintjük: Németországban a versailles-i renddel és gazdasági következményeivel szemben támadt nemzeti ellenállás következménye. Olaszországban a faszizmust a nyugati szövetséges hatalmakban való csalódás, az állam tehetetlensége felett érzett elkeseredés és a középosztály gazdasági elesettségéből származó forradalmi hangulat váltotta ki. Portugáliában Salazart az a katonai diktatúra segítette uralomra, amelynek vezetői megelégtették a portugál parlamentáris demokrácia állandó kíséző jelenségeit, a valóságos államcsődöt és az államügyek bölcs vitelét meghiúsító örökös kormányváltásokat.

A Németbirodalomban az állam az árja faj eszköze. A faszizmusban az állam a legmagasabb érték, öncélú, minden; ellene, kívül semmi sem számít. Salazar Portugáliában tagadja az állam mindenhatóságát, erős állam keretében, erős családoktól és jól szervezett autonóm hivatásrendektől várja a társadalomnak azt az egészséges öntevékeny életét, amely a nemzet gyarapodásához vezet.

A nemzeti szocializmus nem törekszik semminemű gazdasági vagy társadalmi rendszer megvalósítására, hanem minden gazdasági és társadalmi erőt a hadigazdálkodás és ezen keresztül a hadserege fejlesztés érdekében tömörít, hogy a német haderő felszabadítsa a német nemzetet Versailles alól. Olaszország egy korporációs gazdasági rendet valósít meg, de anélkül hogy a magántulajdon intézményéhez és az egyéni gazdasági kezdeményezés elvének mellőzéséhez nyúlna. Portugália ugyanezt az elvet követi azzal a különbséggel, hogy a korporációk nagy része itt még hiányzik. Viszont amelyek működnek, az államtól függetlenebbek, mint az olaszoknál.

Az említett totális államokban új gazdasági vagy szociális rendszert nem valósítottak meg. Amit valóra váltottak: a jövedelemmegoszlás módosítását a kizárólag keresetükből élők és a többgyermekes szülők javára, a munkás személyiségétől elválaszthatatlan munkának a megbecsülését, a munkarendszer tökéletesítését és az irányított gazdálkodásnak megfelelő gyors, szakszerű és rugalmas gazdasági és munkaügyi igazgatást. Mindhárom államban ez a munkakedvet fejlesztette, mert közmeggyőződéssé vált a munka és ezzel a munkás megbecsülése és a társadalmi igazság érvényére irányuló állandó, komoly és eredményes törekvés. Marad Rooseveltnagy kísérlete, az Új Sáfárkodás. Új életforma? Sikere esetén valóban új lenne az amerikaiak számára, de nem előttünk, akik az Óvilágban már számos viszonylatban megismertük a szocializmus leépítését a kapitalizmusba. Mert az utóbbi években csak erre történt kísérlet, amire alkalmat Amerikában ugyanaz a jelenség adott, mint korábban Európában: a versenykapitalizmus átfejlődése a monopolkapitalizmus zsákutcájába. Balul ütött ki, gyorsabban, mint bárhol más közösség életében, mert hiányzott az ehhez nélkülözhetetlen erőteljes, jól szervezett államhatalom. Rooseveltnagy túl későn, csupán akkor vette észre a sorrend eltévesztését, amikor a végrehajtó hatalom kiépítésének belpolitikai feltételei megsemmisültek. A reform helyett, az új életforma helyett íme, a kialakult helyzet: közel 9 millió munkanélküli, a közületek jórészen alig

lepezett csődje, az üzlet krónikus pangása, melyet csak a háborús termelés lázas üteme enyhített. Nem, az Újvilágban sem bontakoztak ki új, reményt keltő szociális életformák.

Amikor mi a magyarok számára keressük az átalakuló kornak megfelelő életformát, jól tudjuk, hogy ez sem felelhet meg egy önkényesen gondolkodó emberi fejjel ötletszerűen elgondolt rendszernek, hanem ezt is a létező adottságokra figyelemmel a fokozatos fejlődés elve szerint kell megvalósítanunk, ahogyan pl. a német nemzeti szocialisták is reá építették számos intézményüket azokra az alapokra, amelyeket általuk súlyosan bírált és elítélt korábbi német kormányzatok raktak le. Senki se agyaljon ki légtüres térben nálunk sem egy új gazdasági vagy szociális rendszert. Inkább vállvetett erőfeszítéssel, a meglévőből kiindulva fejlesszünk ki egy a mai magyarság társadalmi és gazdasági átalakulásának, a szociális követelményeknek és az irányított gazdálkodás természetének megfelelő szociális közberendezést. Ennél a minden tetterős magyarra háruló építő munkánál tartunk szem előtt néhány időszerű irányelvet.

Az új szervezeti formák s működésüknek alapelvei ok nélkül ne sértsék a szomszédos nagyhatalmak érzékenységét, de ne segítsék elő közberendezéseinknek hozzáidomulását sem a szomszédos hatalmak megfelelő közintézményeihez.

Az újabb szervezeti formák kialakításánál ne csupán a gazdasági, szociális, igazgatási célszerűségekre gondoljunk, hanem mindenekelőtt arra, hogy ezek megfeleljenek a magyar lelkeségnek, a magyar ember természetének és ezzel szabadságigényének.

Minél nagyobb nemzeti teljesítmény kiváltását segítsék elő az új szervezeti formák, mert ismerjük be, hogy a mezőgazdasági természetű eredmény és az átlagos munkateljesítmény nincs arányban a magyar föld termőerejével, a természettudomány fejlődésével, a magyar ember munkaerejével és értelmi színvonalával.

Ki kell alakítanunk a nemzeti munkának a magyar emberhez illő rendjét és annak korszerű szervezetét. Ez csak akkor lehetséges, ha a munkát tekintjük nemzeti életünk és felemelkedésünk elsődleges tényezőjének és a munkateljesítményt fogadjuk el kizárólagos társadalmi rangadónak.

Nehéz helyzetben élünk, de mindig ebben élünk. Tatár, török megtaposott, darabokra téptek, de a történelmi csoda csak megismétlődött, — nemzetként fennmaradtunk. Pedig a mainál sokkal súlyosabb időket is szenvedtünk! Így hát önértetes bizalommal tekintünk jövőnkbe: a sors megadta nekünk, hogy nemzedékünk elszánt fegyelmével magabizó, megfontolt nyugalomával s önmagát felülmúló erőfeszítésével kiérdemelheti a későbbi magyar nemzedékek elismerését.

KOVRIG BÉLA

PUSZTUL A TERMŐTALAJ

A MAGYAR ÉLETNEK, de még a magyar földnek is számtalan baja van. A szik, az alföldi fátlanság, az Alföld „kiszáradása“, az elégtelen csapadék, a kisbirtok helytelen művelése, elmaradottsága, egyoldalú termelése és mindenekfelett a nagybirtok körül dúló harc. Van azonban egy, amiről alig, sőt semmit sem hallunk, pedig a termőföldnek valamennyi baja között éppen ez az egy a legnagyobb. Egy nem is olyan hosszú folyamat, amelynek végén a termőföld teljes kimerülése, hasznavehetetlenné válása, elsivatagosodása áll. Fáradozunk a kisebb-nagyobb hibák kiküszöbölésén, sőt verekszünk a problémákon, miközben fáradozásaink, harcunk tárgya váltott lovakon halad a teljes tönkrejutás felé. E veszedelem a termőföldnek minden baja között a legnagyobb már természete szerint, de nem kevésbé sajtáságos tulajdonságánál fogva is, hogy csaknem minden ismert részletbaj ebből származtatható le, illetve ezzel áll szoros összefüggésben, sőt még azok is, amelyek között nem is látszik közvetlen kapcsolat.

Olyan folyamattal állunk szemben, amely bizonyos éghajlatok alatt, így nálunk is, a termőtálatjt állandóan zsarolja, termőképességében egyre jobban rövidíti, szárítja, sivatagosítja, s a reá alapozott kultúrát életveszedelemben tartja. Ugyanaz, ami a római birodalom bomlásához hozzájárult, fenyegeti a mai kultúrákat is. Itália nagy részének elsivatagosodása folytán Honorius császár 395-ben törölte az adóregiszterből — mint sivatagot — az egykor oly termékeny Campagnának mintegy 600 négyzetmérföldnyi területét. A sűrű növényzettel fedett területek, tehát erdők, füves talajok is jól ellentállanak a pusztulásnak, sőt a tökéletes vízgazdálkodást üzö rizstermelés mellett is megtartja termőképességét a talaj, de az egyszer feltört és mezőgazdasági művelés alá vett területek hosszabb-rövidebb idő múlva terméketlenekké válnak, elsivatagosodnak. Mi ennek az oka?

Közismert tény, hogy a lehulló csapadék három, különböző sorsnak néz elébe. A csapadéknak egyik — általánosságban mintegy harmadrésze — beszívódik a talajba és e hányad legnagyobb részében hasznos kiaknázást nyer. A másik harmadrész elpárolog, az utolsó pedig lefolyik a talajról. Ez az utóbbi — átlagosan és középértékben szintén egy harmadrészt kitevő hányad — változó mennyiségű; a talaj meredekségétől, anyagától, szerkezetétől és állapotától, a talajt borító növényzet minőségétől, a csapadék mennyiségétől és eloszlásától függően az egész csapadéknak 0.1—50%-a is lehet. A mi szempontunkból bennünket ez a lefolyó csapadékhányad érdekel, mert ez végzi a talaj fentemlített pusztítását,

A lefolyó csapadék ugyanis nem folyik le kristálytisztán a talajról, oldott, kolloid, lebegő, sőt szilárd talajrészeket hoz le magával, záporok után meg — főleg meredekebb talajokról — sokszor az egész felszántott réteget is magával hozza. Megfigyelhettük, hogy esők, de különösen záporok után, a talaj jóval világosabb, mint eső előtt volt, ami szintén csak a talajleomosásra vezethető vissza. A sűrű növényzettel fedett talajról lefolyó víz mennyisége is kisebb, állapota is tisztább, mert a sűrűn egymás mellett álló növényegyedek gátolják lefolyásában a vizet, annak tovább tartó folyása alatt könnyebbé teszik a beszivárgást és a talajt teljesen elborító vékony gyökérszövet lazítja a talajt, de ugyanakkor meg is köti. A lefolyó nedvességet a folyók vezetik le, amelyeknek vize felső folyásuknál — ahol rendszerint erdők, legelők vannak — tiszta is, de amikor a folyó műveltebb vidékre ér, vizét mindjárt szőkére festi. Ez a szőkeség is bizonyossága a termőtálatjt pusztulásának, a magyar föld rombolásának pedig a „szőke“ Tisza a szimbóluma: a Tiszát letagadhatatlan ismertetőjelként jellemzi szőke színe. Hegyeink

között a Tiszának is, épúgy mint minden mellékfolyójának vize átlátszó, a medret is megmutatja, de már az Alföldön vályogszint kap és a magyar föld életerejét a Feketetenger felé hőmpölyögteti. A legmagyarabb folyó teszi tehát a legmagyaraltalanabb szolgálatot; orgazdája a magyar föld meg-
rablójának, a lefolyó csapadéknak.

A Tisza alföldi szakaszának fokozottabb szökesége igazolja, hogy pusztul az Alföld. Mert ne higyjük, hogy a csapadék csak a meredekebb földekről folyik le. Tapasztalatok, tudományos megfigyelések szerint az emelkedés lejtésvizonyai mennyiségileg nem befolyásolják túlságosan a csapadék lefolyását. Lankásról sem folyik le sokkal kevesebb, mint meredekebb földről. Legfeljebb lassúbb a víz csörgedezése, tehát a szilárd anyagok elragadásának mértéke kisebb lehet, de a pusztulás mindenütt jelen van. Teljesen sík, teljesen vízszintes talaj nincs, még a legsimábbnak látszó terület, még az alföldi róna is enyhe emelkedések, sekély horpadások mozaikjából tevődik össze. Az alacsony hátságról a hajlás felé igyekszik a nedvesség, ahol azután ú. n. víznyomást okoz, kiáztatja a vetést. Az emelkedést a vízlefolyás nedvességben és talajtápanyagokban szegényebbé teszi, de nem ajándékozza meg a horpadást sem; káros sóbőséget, sziket idéz elő ott, esetleg teljesen hasznavehetetlenné teszi a földet, amelyet csatornázással, alagsövezéssel, mindenesetre költséges eljárásokkal kell vízteleníteni, használhatóbbá tenni, amikor természetesen az emelkedésről lemosott anyagokat örökre eltávolítjuk. Még áttemelő műveket is létesítünk, hogy a felbecsülhetetlen kincseket minél előbb eltávolítsuk, mert a horpadásokban összegyűlt kártékony víz természetes lefolyást magának a lapos Aiföldön nem talál.

Az Alföld víznyomott talajainak kiterjedése pedig igen jelentős, mintegy 250.000 hold. Olyan javításra szoruló talajok ezek, akár a szikések, sőt a szikések nagy része éppen víznyomott talaj is. Még továbbmenve azt is mondhatnánk, hogy a mai szikések egy része nem is tengeri eredetű üledékes, ú. n. összík, hanem a vízlefolyás következtében összemosott, másodlagos szikes, az emelkedésekről lemosott szikképző anyagok végállomása. Ha az ilyen szikeket feljavítanék is, az rövid idő alatt ismét visszaszikessednék.

A talaj lepusztulása mindenütt megtalálható, egyes helyeken erősebb, másokon viszont gyengébb mértékű a talajrombolás. Nálunk a lepusztulás igen erőteljes, csak nem akarjuk észrevenni, mert ahonnan mi a mezőgazdaságot eltanultuk, — Európa nyugatán — e jelenség nem oly intenzív. Ott ugyanis óceáni klíma uralkodik, amely egymást sűrűn követő és egyenletesen elosztott csendes esőkben érezteti hatását. A csendesen hullott csapadéknak beszívódása könnyebben megy, a talajrombolás kisebb. A humuszban, trágyában, talajtápanyagokban kevésbé károsodó talaj megtartja morzsalékos, nedvszívó és nedvtároló képességét, tehát kevesebb nedvességet bocsát le magáról. Ezzel ellentétben a mi éghajlatunk kontinentális, kevesebb csapadékú, a tenyésződés alatt hulló, a termelés szempontjából a legnagyobb jelentőséggel bíró esők záporoszerűek, ami érthető, hiszen a ritkábban hulló, tehát késlekedő esők elemi erővel, záporok alakjában jelentkeznek. A záporos eső nedvessége könnyebben folyik le, mint hogy beszívódnék, sokszor a leesett csapadéknak 90%-a is lefolyhat záporos eső után. A hirtelen eső nem ritkán az egész felszántott réteget is magával ragadhatja. Megesik, hogy az emelkedőn vetett kukorica a horpadásban kel ki.

A záporos esőknek kitett területek feltalaja tehát gyorsan pusztul, az altalaj, amely humuszban sokkal szegényebb, már nem annyira víztartó, a csapadékot sokkal nagyobb százalékban engedi le magáról s természetesen így a pusztulás még gyorsabb lesz. Valójában egy önmagát erősítő,

gyorsító folyamattal van dolgunk, amelyet a talaj feltörésével, gyommentesen tartásával csak el kell indítanunk. A humusz távozása fokozza a vízfolyást, ez meg fokozza a lepusztulást. A humuszban mind szegényebb talaj egyre kevesebb vizet tud befogadni, ami aztán a szárazság, a termőtalaj kiszáradásának benyomását ébreszti. Ez történt a rómaiak esetében is. úgy, hogy már a császárság utolsó éveiben ez igen szembetűnő volt. Mint az egykorú írók megállapították: „sohasem volt annyi terméketlen esztendő, mint ebben az időben“. Pedig az eső nem volt kevesebb, csak a lepusztult talaj tudott abból mind kevesebbet befogadni, kihasználni.

Ez történik a magyar földön is. Az Alföld kiszáradásának réme — amelyről manapság egyre többet beszélnek — nem ráfogás, hanem méltán, kétségbeejtő folyamat. Nálunk sem az eső kevesebb, mint volt hajdan, hanem csupán annak hasznosítása rosszabb egyre fokozódó mértékben. Azelőtt az Alföldön több volt a rét, erdő, legelő, a termőföld nem volt növénytakaró nélkül, kevés kapásnövény termett és kedvükért kisebb területen irtották a gyomot, hogy ezzel még kopárabbá tegyék a talajt. A kukoricával beültetett területek kiterjedése növefőzik, a legelő fogy, de nem apad ilyen arányban az állatállomány, így ugyanazon területen fokozódik a legeltetés mértéke, ami még a rétek és legelők csapadékviszatarató képességét is rontja a fűnek erősebb legeltetés miatti fogyásával. Minél több a mély állati lábnyom, annál több folytonossági hiányt szenved a növényi takaró.

Az Alföld kiszáradása egyre jobban foglalkoztatja szakirodalmunkat, sokakat ragad kétségbeejtőnek is nevezhető javaslatokra. Ilyen például az erdősítés. Egyesek azt képzelik, hogy akkor több lesz a csapadék, amely feltevés alig több babonánál. Általában félreismerik a helyzetet is, meg az Alföld hivatását is. Az Alföldnek nem az a baja, hogy kevés fát termel, — azt adnak eleget már hazatért és majd hazatérendő hegyvidéki erdőségeink, amelyeknek talaja viszont alkalmatlan kenyértermelésre — hanem hogy az Alföld egyre kevésbé alkalmas kenyértermelésre, pedig népességünk egyre szaporodik. Az Alföldnek az a hivatása, hogy kenyérével a magyarsághoz láncolja a Kárpátudvar nem magyar ajkú népeit is, de hogy miképpen tud majd az Alföld ennek megfelelni, ha nagy részét erdővel borítjuk, azt az erdősítők képzeletére bizzuk. Az erdő legfeljebb csak megállítaná a csapadéklefolyás okozta zsarolást, de azt is csak a beerdősített talajon és ott is csak addig, amíg áll az erdő, s így ennek a kenyértermelésre gyakorolt jó hatása semmivel sem lenne több, mint annak, ha kiköveznők: vagy beaszfaltoznók a talajt, hogy tovább ne pusztuljon. Gyümölcsfásításról lehet beszélni, de nagyarányú erdősítésről komolyan nem.

Az Alföld talajvíz-szintjének csökkenése, amit az Alföld „kiszáradása“ kifejeződésének tekintenek, nem másnak a következménye, mint annak, hogy az Alföldre hulló valóban kevés csapadéknak az emelkedőkről a mélyedésekbe folyó részét elvezetjük onnan. Ha a csapadékot teljes egészében beszívódásra tudnók kényszeríteni, megállna a vízszintsüllyedés, de ez nem történhetik erdősítéssel, mert a feladat az, hogy a föld termőképességét úgy Őrizzük meg, a talajvíz süllyedését úgy állítsuk meg, hogy közben a termőterület kiterjedése ne csökkenjen.

Az öntözés éppen ellenkezője ebből a szempontból az erdősítésnek, amennyiben nem csökkenti a kenyértermő talaj kiterjedését, sőt természetesen igen intenzív trágyázás által, hiszen a helytelen öntözéssel adott több víznek lefolyása még jobban zsarolja a talajt és a végén oda juttatja, ahol például a valenciai öntözött területek tartanak. Itt ugyanis a talaj nem tekinthető többnek, mint transzmittáló közegnek a növényzet, illetve a mesterséges trágya és víz között. Itt a földnek csak annyi a szerepe, hogy szállást adjon a növénynek, de már táplá-

lékot nem. Ha a vízfolyás meggátlásáról előzőleg nem gondoskodunk, az öntözéssel is csak félmunkát végzünk.

Hogy az Alföldön nincsenek erősen kiemelkedő magaslatok, az mit aem jelent a vízfolyás szempontjából. A vízfolyás enyhébb lejtőn éppen úgy fellép, mint meredekebb területen. Érdekesek e tekintetben Sédi Károly észlelései (Vízügyi Közlöny 1936) a Velencei-tó környékéről. A tó tulajdonképpen vízgyűjtője egy medencének, ahonnan alig van valami víz-levezetés; a tóba öntik a lefolyó vizet a környező emelkedők. Az északi, meredekebb partról a csapadéknak 37, a déli laposabb partról pedig 32%-a folyik le. Igen kevésbé befolyásolja tehát a lejtő esése a vízfolyást. Mintegy 3%-os lejtésig (100 méterenként három métert emelkedő lejtő) erősen fojtossa a lejtés a vízfolyást, de ezen felül már nem.

Kund Ede műegyetemi tanár, aki a fent leírt talajrombolás kérdésével legtöbbet foglalkozik hazánkban, sőt akinek érdeme, hogy a talajrombolás folyamata ismeretessé vált nálunk, saját tapasztalataiként ezeket írja: „A Műegyetem elvégzése, majd egy nagyobb alföldi gazdaságban és a Debreceni Gazdasági Akadémián eltöltött rövid gyakornokoskodás után, átvettem szilágy megyei örökölt gazdaságom vezetését. Találtam ott két, egyenként 100 holdas táblát, amelyeken a legöregebb emberek emlékezete szerint is soha más, mint búza nem termett. Aratástól a következő év júniusáig néhány növendékmarha legelt a kizöldült tarlón, júniusban elkezdték szántani és szeptemberben bevetették. Közvetlen szomszédomnak volt hasonló. kb. 150 holdas táblája, teljesen azonosan kezelve. A termések általában megfeleltek az országos átlagnak. Aratás előtt vettem át a gazdaság vezetését, első beszerzésem tárcsásborona volt, mellyel a tarlót aratás után a lehető leggyorsabban feltörttem. A tábla közfelfogás szerint sík, valóban 1—2% lejtésű volt. Alighogy elkészült a tárcsázás, megjött az Alföldünkön ritkán elmaradó nyári záporosó, amely a feltárcsázott néhány centiméteres réteget a tarlómaradványokkal együtt olyan tisztára elvitte, hogy csak ott látszott a tarló, ahol a tárcsa nem vágta le.“

E folyamatra ügyelni nekünk, magyaroknak van a legtöbb okunk, mert nálunk pusztul leggyorsabban a föld Európa műveltebb országaihozott, a fentebb ismertett jelenség, a záporok gyakorisága miatt. Anglia például, amely pedig igen bő csapadékviszonyoknak örvend, már azért sem törődhetett a talajrombolással, mert ott éppen ellenkezőképp fejlődött az östermelés. Míg nálunk egyre nőtt a feltört föld és egyre fogyott a rét és legelő kiterjedése, addig Angliában 1870 és 1930 között 31%-kal csökkent a szántóföld. Általában Európa termőtalaja túrhető termőállapotban való megmaradását annak köszönheti, hogy Amerikát még idejében felfedezték. Amerika földeinek feltörése és a szűz talajoknak rablógazdálkodás útján történő kiaknázása fékezte Európa talajának a lefolyó víz által "való elsivatagosodását.

Ám az „önfeláldozó“ Amerika úglátszik előbb éri el a sorsot, amelytől Európát „megmenteni“ látszott, legalább is a talaj pusztulására az amerikaiak lettek először figyelmessé, mert náluk igen nagy mértékű a talajrombolás. A mi javarészt kalászos termelésünk és a körülményekhez mért legjobb igyekezetű trágyázásunk mellett közel sem akkora a pusztulás, mint a trágyázással mit sem törődő és javarészt kukoricát, gyapotot, tehát a földet kellően be nem borító terményeket termesztő amerikai rablógazdálkodás mellett, amely erőltetett menetben a tönk szélére űzi az újvilág termőtalaját. A nagyszabású, katasztrofális porzivatárok már az elsivatagosodás következményei. A történelemből jólismert ókori népvándorlások is megisméltődtek itt a termőföld hasznavehetetlenné válása következtében. 1910-ben a tönkrement és emiatt elhagyott területek kiterjedése még „csak“

10 millió holdat tett ki, 1935-ben pedig már 50 millió holdat. Pontos megfigyelések és mérések alapján kiszámították, hogy a lefolyó víz legalább húszszor annyi tápanyagot ragad el évenként, mint amennyit a termelt növényzet felhasznál. Nincs a világon olyan trágyázás, amely ezzel a pusztulással lépést tudna tartani! A termékeny feltalaj már 100 millió holdnál nagyobb területről hiányzik részben, vagy egészben. Nem nagyon víz-áteresztő talajon, különösen csapadékbő klíma alatt (évi egy m csapadék fölött) kívánatos is a víz egy részének eltávozása, de ezzel együtt a humusz, a talajba került szerves anyagok, talajsók, valamint a trágya távozása már nem.

Ahol kevés az évi csapadék, ott a vízlefolyás, az e nélkül is kevés csapadéknak további csökkenése is káros, de mind ez, mind pedig a talaj pusztulása nem annyira észrevehető, mint bő csapadékú helyeken. Nedvesebb éghajlat alatt a lefolyó nagyobb vízmennyiség, az esők utáni nagy mennyiségű iszap, sőt a képződött vízmosások mind mind könnyen értelmezhető jelenségek. Az egyszer romlásnak indult talajról pedig — mint mondtam — fokozottabban folyik le a víz és távozik a talajerő, ami feltétlenül észrevételezi magát egyszer a gazdával.

Mind a vízlefolyás felismerése, mind pedig az ellene való védekezés már közel száz éves Amerikában. Egyes amerikai gazdaságok már 1845-ben tettek lépéseket a talajrombolás megakadályozására. A védekezés azóta egyre nagyobb arányokat ölt. A kérdés már régen bevonult a tudományos intézetek szakszerű megfigyeléseinek sorába. A legelső az Alabamai Mezőgazdasági és Gépészmérnöki Főiskola volt Aubumban, amely a kérdés vizsgálatához látott. Alabama állam területe csapadékbán igen gazdag, évi csapadékatlaga 1260 mm. Enyhe éghajlata alatt kukorica, sőt gyapot termelése folyik. Ezen a túlnyomórészt alföldi jellegű területen folyó kukorica- és gyapottermelés rövid idő alatt oly gyors lemosást okozott, hogy néhány évtized termelése után már a legnagyobb műtrágyaadagok is hatástalanoknak bizonyultak.

Egyre több államban és intézetben foglalkoznak a kérdéssel. Nincsen amerikai mezőgazdasági, sőt technikai szaklap, amelyik minden egyes számában legalább egyetlen cikk keretében ne foglalkoznék e kérdés valamelyik oldalával. Sőt az egyik mezőgazdasági folyóirat, a Soil Conservation (Termőföld Konzerválás) csak ennek az egy kérdésnek szenteli magát. E lap múlt évi VI. száma egy igen érdekes kísérletsorozatot közöl. A közölt adatok különböző talaj-, csapadék-, csapadékeloszlási, talajszerkezeti és éghajlati viszonyok között vétettek fel. Különböző meredekségű lejtőkön más és más természetű növényzettel fedett, beültetett területeken történt a vizsgálódás annak megállapítása iránt, mekkora az évenként lemosott talaj súlya és a lefolyt csapadék százaléka? Ezekből az adatokból látható, hogy a meredekség mértéke nem befolyásolja túlságosan a csapadék-lefolyást, illetve talajelhordást. Ellenben igen nagy eltérést mutatnak az értékek a különböző növényeknél; kalászosoknál a víz- és talajvesztés nem nagy, ellenben igen tetemes lehet kapásnövényeknél.

Erdők alól is vajmi kevés csapadék és föld kerül le. Ennek oka az erdők talajának a lehullott levelekből képződött többé-kevésbé vastag takarója. Kísérletképpen néhol e takarót eltávolították s azonnal jelentkezett a talajrombolás. Már valamivel több jön le füves talajokról, mintegy 0-013—0-08 tonna föld holdanként és 0.04—6.5% víz. A hármás vetésforgón azonban már tetemesek a veszteségek: 7.2—34 tonna föld (humusz, trágya stb.) és 4.9—22% víz. Tehát amikor csak három évenként kerül ugyanaz a növény ugyanarra a darabra, akkor a középérték természetesen nagyobb, mint a kisebb talajrombolást okozó növény mellett, de kisebb, mint a nagyobb zsarolást végző veteményeknél. A kalászosok jobban védelmezik

a talajt, mint a kapások. Az árpa okozta leromlás is jóval kisebb, mint a forgóé ugyanazon lejtőn.

A kapásoknál, kukoricánál és gyapotnál azonban igen jelentős a lemosás mértéke. Kukorica alól 25—118 tonna földet visz el 8.6—42% lefolyó csapadék. A gyapotnál a leromlás 28—87 tonna föld és 11—26% csapadék. Ugyanannál a kísérletsorozatnál gyapotra két adat is van. A kisebb értékeket még kevéssé romlott talajon figyelték meg, a nagyobb pusztulás már az erősen leromlott talajon, sőt altalajon folyik, ahol a lepusztulás mértéke a duplájánál is nagyobb. Látható itt, hogy a leromlott talaj még vizet is jóval többet bocsát le magáról, mint a kevésbé lekopott föld.

Íme a mi Alföldünk „kiszáradásának“ bizonyítéka számokban. A kopottabb föld több csapadékot (26%-ot szemben a 22.2%-kal) enged lefolyni, tehát ez esetben 17%-kal több nedvesség vész el, mint a kevésbé kopott talajról. Ezt a mi Alföldünkre tévén át, azt mondhatjuk, hogy ha az évi 550 mm csapadékból a kevéssé kopott talajról 122 mm folyik le, akkor az erősen kiszarolt földről 143 mm. A 21 mm-es veszteség többlet már úntig elég ahhoz, hogy észrevehető legyen a „kiszáradás“. Vegyük ehhez még a záporok hatását, ami sokszor 90%-nál is nagyobb vízfolyást jelent, ezen kívül a vízfolyásnál is jobban fokozódó talajelhordást, talajleromlást, s akkor teljessé válik a kép, amit az Alföld „kiszáradásáról“ festhetünk.

Még ennél is ijesztőbb azonban a kép, ami az ugarra, tarlólántott talajra vonatkozó adatokból tárul elénk. 27—189 tonna földet hord el egy-egy hold ugarról 20—49% lefolyó víz. Még a legkegyetlenebb kukoricára is rádupláz az ugar, a parlag! Mezőgazdaságunknak rossz szokása, az ugarolás még a kukoricánál is nagyobb ellensége a magyar földnek. A gazda azt hiszi, hogy az ugarban jobb földet kap vissza, mint amilyen az ugarolás előtt volt, pedig éppen ellenkezőleg, rosszabbat, szegényebbet. Sokkal okosabb, ha tarlóját érintetlenül, gyomosodni hagyja, semmint aláforgassa a gyét növénytakarót. De nem csoda, hiszen nemrég még a tudományos álláspont is az aláforgatás mellett volt. A Gyakorlati Gazdalexikon például az „Okszerű talajművelés“ főcímszó alatt a tarlólántásról ezeket mondja: „A tarlólegelő nagyon drága! Aki a tarlóját nem rögtön törli fel, s azt tovább nem műveli, hanem csak vetés előtt közvetlenül szántja fel, ezért alaposan meglakol.“ Még meg is fenyegeti a gazdát a cikk írója, ha nem él tarlólántással ...

Az ugarról holdanként elragadott 189 tonna föld — ha a termőföld fajsúlyát 17 tonnára vesszük köbméterenként — 120 m³ térfogatú, amivel az 1600 négyzetgölg kiterjedésű holdat 21 mm magasan lehetne beborítani. Ha most a termőtálat 200 mm-nek vesszük, akkor e rétegben a 21 mm mintegy tízszer találtatván, kimondhatjuk, hogy ha tízszer volt ugar ugyanaz a tábla, 10 év alatt a legfelső rétege lepusztult. Természetesen a felső talaj eltűnése még nem jelenti a föld elsivatagodását, mert a trágyázás által, valamint a növénymaradékoknak talajbajutása folytán történik bizonyos termőtálatképzés is. Sajnos azonban, ez az utánképződés nem oly gyors, mint a lepusztulás; így a meddőség, a teljes terméketlenség már a harmadik rétegnél utoléri a talajképződést. Ennél fogva, ha harmincszor marad ugarban ugyanaz a parcella, akkor teljesen hasznavehetetlenné válik. Ha most figyelembe vesszük, hogy termőföldünk átlag 5%-át ugaroljuk, vagyis csak minden huszadik évben lesz ugar ugyanaz a tag, akkor a talaj 600 év alatt teljesen lepusztul, ha csak az ugar rombolná egyedül a talajt. Csak-hogy sajnos az ugarolás csak az egyik eszköze a talajrombolásnak. Igaz, hogy az ugarszázalék csökkenőben van, míg ugyanis 1911—15-ben az ugar területe 8%-a a szántóföldnek, addig 1925-ben már csak 5% és ma is ekörül mozog, ám ne feledjük, hogy a fenti 600 esztendőből is eltelt már egy jókora

hányad! Az ugarolást éppen ezért teljesen el kell hagyni, vagy legalább is a vízlefolyás ellen védekezni minél előbb.

Nem sokkal kisebb ellensége a talajnak a kapásnövény sem, de főleg a kukorica. Ennek nagyobb területekre kiterjedő termesztése is rövid idő alatt teszi tönkre a termőföldet. Ha 21 mm-t nem is, de 12 mm-t még a kukorica alól is elvisz évenként a lefolyó csapadék. A lepusztulás a kukoricatermelés erőltetésével még ezt a mértéket is túlhaladhatja egy bizonyos idő után. Ennek pedig igen súlyos jelentősége van a búzatermelés korlátozásának szempontjából, mert míg a búza alól elvitt földréteg vastagsága évenként csak 0.3 mm, addig a kukoricáé ennek 8—40-szerese is lehet. Az a talaj, amely búza mellett 1000 évig dacolna a pusztulással, 25—120 év alatt teljesen behódolna kukoricatermelés mellett. Középtérkékel számolva is már 70 év alatt tönkremenne a termőföld kukorica alatt.

Mostanában a búza rovására a kukoricatermelés fokozását ajánlják hivatalos körök és szakértők egyaránt. Búzafeleslegünk ma mintegy 6—10 millió métermázsa a termés nagyságától függően. Ennek eltüntetése mintegy i millió hold búzaföld termelésének átállítását követelné meg. Tegyük fel, hogy ennek gyors keresztülvitele nem ütköznék akadályokba, akkor ez természetesen meggyorsítaná termőföldünk zsarolódását. A búzáról további kukoricára, általában kapásra áttérítendő terület egész szántóföldünknek mintegy $\frac{1}{6}$ -a. Ha ismét úgy vesszük, hogy termőföldünk a jelenlegi termelési viszonyok mellett 1000 évig volna használható, a föld egyhatodán a talajt 70 év alatt tönkretevő tengeri, sőt általában kapásnövény termesztése mellett egész termőtalajunk már 420 év alatt teljesen tönkremenne. Pedig csak a búzatöbblet helyett akarunk kukoricát termelni. Pedig csak a közepes 70 évvel számoltunk, tudva, hogy a mi szántóföldünk sem szűz talaj már. Abból a 420 évből már nem is áll rendelkezésünkre az egész. De még elméleti alapon sem vehetünk 420-at, ha az 5%-os ugararányal is számolunk. Ekkor — mint fent — az időnek is csak 60%-át vehetjük figyelembe, így elméletileg csak 250 évig tartana el szántóföldünk, gyakorlatilag még ennél is rövidebb ideig.

Nem mondom ezzel azt, hogy ne termeljünk több kukoricát, sőt ellenkezőleg igenis kukoricát kell termelnünk, mert hiszen ma a kivitt búzára súlyos tízmilliókat fizetünk rá, míg ha kukoricát, — mondjuk — hízott sertés vagy tojás, illetve baromfi alakjában viszünk ki, 30 pengő körüli bruttó bevételt, a búzához képest 14—15 pengő tiszta nyereséget könyvelhetünk el mázsánként. De előbb arra kell berendezkednünk, amivel a vízlefolyást megakadályozzuk, mert enélkül fokozni a kukoricatermelés egyenlő az Öngyilkossággal. Ha termőföldünknek a kukorica által várható erőltetett menetű tönkrejutása, termőföldünk élettartamának megrövidülése, — ami csak későbbi generációk helyzetét tenné lehetetlenné — nem mozgatná meg elhatározásunkat, mozgassa meg az a pozitívum, amit a kukoricával elérhető azonnali nyereség jelent, hiszen az már ezé a nemzedéké.

Á legfőbb ideje sürgős lépéseket tenni — és pedig az egész országra kiterjedő hatállyal — a vízlefolyás megakadályozásának érdekében. Szakemberek nálunk is igen régen felismerték e jelenség káros hatásait, de sajnos figyelmeztetések a feledés homályába merültek. Most csak egy hosszabb idézet engedjen meg az olvasó annak igazolására, hogy nálunk sem haladtak el egészen figyelmetlenül a nagyhorderejű kérdés mellett. Faragó Lipót: „A belvíz levezetése“ című, a M. Mérnök és Építész Egylet aranyéremmel jutalmazott, 1899-ben megjelent művében ezeket írja:

„A belvizes területet határoló fennsíkokról eredő külvíz felfogásának és levezetésének, Ületve ártalmatlanná tételének negyedik módja abban áll, hogy a külvizet töltésrendszerrel magukon a fennsíkokon

tartjuk vissza, másszóval a külvíz levezetésének negyedik módja a víznek úgynevezett skatulyázása.

Alföldünkön a Tisza mentén számos oly terület van, mely, a bél- és külvíz képzésének igen kedvez, amennyiben a felületekre hulló csapadékot nem veszi be, úgyhogy annak nagy része a felszínen gyűl össze vagy folyik le; ez utóbbi esetben pedig folytonos szárazságban szenvednek. Ide tartoznak legfőképp a szikes területek, amelyek Alföldünknek speciális vízképzői. A szíktalaj roppantul kötött, úgyhogy ékével alig művelhető, a vizet át nem bocsátja, annyira, hogy huzamos esőzés után is alig pár centiméterre hatol be a víz; ezért aztán a felszínére hullott csapadék, az esés irányát követve, lefut és a laposokban, fenekében gyűl össze. Elképzelhető, hogy ott, hol a szíktalaj nagyobb terjedelemben fordul elő, a felszíni víznek tetemes szaporodását okozza, mert a csapadékból a legkevesebb rész az, ami a földbe beszivároghat.

Ily szikes természetű talajon a csapadékvíznek visszatartása nemcsak hogy nem okoz kárt, hanem ellenkezően, valóságos javítással ér fel, mert a víznek a téli hónapokban való hosszas ottidőzése a beszivárgást nagyban előmozdítja s ezért nyári szárazság idején az ily módon kezelt talajok nem fognak teljesen kiszáradni.

A víznek visszatartása a hátsabb területeken abban áll, hogy a hátakon vízszintes árkokat ásunk, melyeknek semmi lefolyásuk nincsen. Ezen árkok egymástól való távolsága 60—100 méter, sőt több is lehet a terület esése szerint, a belőlük kivált földből pedig a lapos felőli oldalon töltést emelünk. Ezek az árkok és töltések megakadályozzák már most azt, hogy a víz a lejtőről lefuthasson a laposakba, de az árkok és töltések közelsége miatt a visszatartott víz sem lesz annyi, hogy az árkok és maga a talaj hosszabb idő alatt be ne tudnák inni.

A víz nem azért foly le természetes állapotban a területről, mivel a föld már telítve van, hanem azért, mert a felszíni lefolyásra kevesebb akadálya van, mint a talaj kötöttségében a beszivárgásra. Az árkoknak azonban nem kell okvetlenül a rétegvonalak irányában haladni és vízszinteseknek lenni, mert ezzel gazdasági kihasználásuk megnehezítettnek vagy lehetetlenné válnék, hanem húzhatjuk őket egyenes vonalban a dűlőkön és birtokhatárokon, csakhogy ily esetekben a töltés koronájának kell vízszintesnek lennie, hogy a laposokon a víz rajta át ne bukjék.”

Ismerik tehát régóta a vízlefolyás jelenségét nálunk is, noha minden vonatkozását nem is tekintették át kezdetben. A védekezésnek most ismertett módja sem mondható kényelmesnek, sőt kivihetőnek sem; az árkok, és töltések a művelést sem akadályozzák kevésbé, mint a vízlefolyást. Sokkal egyszerűbb, kivihetőbb, sőt olcsóbb módja terjedt el a vízlefolyás elleni védekezésnek Amerikában, amelyet első alkalmazójáról Mangum-sáncnak neveztek el. Bővebben a tanulmány keretében nem kívánok az egyszerűen sáncolásnak nevezett védekezési mód taglalásával foglalkozni, csak megjegyzem, hogy keresztülvitele valóban úgy oldaná meg a legtöbb problémáját termőföldünknek, amint azt e tanulmány elején mondtam. A szik, az Alföld „kiszáradása“, az elégtelen csapadék, a hátrányos csapadékeloszlás, a helytelen művelés, az egyoldalú termelés, a kisbirtok-nagybirtok probléma, a tagosítás, sőt mindenkifelett a többtermelés kérdései állanak a vízlefolyás megakadályozásával összefüggésben. A visszatartott víz és talajerő természetesen terméstöbbletben tartozik jelentkezni és jelentkezik is. A vízzel különben eltávozó humusz, talajsók, baktériumok, trágya, szerves maradékok visszatartása következtében — nem csökkenő trágyázást tételezve fel — a talajerők felhalmozódnak földünkben, az valósággal megújodik. Új honfoglalás zajlanék le a magyar termőföldön.

Nincs ennél fontosabb problémája a magyar termőföldnek.

KOLLEKTIVIZMUS VAGY FÖLDREFORM?

HELYEN MÁR beszámoltunk a magyar földkérdés korszerű megoldása: Ellen indított támadásokról és ismertettük azokat az eszközöket, amelyek nem is annyira tárgyi, mint személyi síkon alkalmaznak a földreform hirdetőivel szemben. Már akkor annak a gyanúnknak adtunk kifejezést, hogy itt valószínűleg szervezett akcióról van szó, amely mindenáron meg akarja fordítani a közvélemény hangulatát és szeretné elhíttetni, hogy mindaz, amit eddig a földreform mellett írtak, nem egyéb politikai akamokok machinációjánál, vagy legjobb esetben is a kérdéshez nem értő fantaszták: álmodozásánál. Sejtelmünk nem csalt, mert azóta egész reformellenes irodalom támadt, amelyben eddig ismeretlen nevek bukkannak fel, mint a földkérdés csalhatatlan szakértői — sohase gondoltuk volna, hogy ennyi szakértője van ennek a problémának —, akik gúnyos fölénnyel intéznek el érveket, dé írókat és politikusokat is, ha egyszer elkövezték azt a meggondolatlanságot, hogy a földreform szükségességét merték hangoztatni és kiváló szakembernek neveznek ki mindenkit, aki az ellenkező véleményen van, vagy pláne üt is egyet a „földosztókon“. Az utóbbi napokban ismét több ilyen nyomtatvány jelent meg, amelyek ugyan színvonalemelkedést nem mutatnak sem formában, sem tartalomban, de annál inkább az éretlen és goromba kifejezésmodorban, amely gyakran már az ízléstelenség határát súrolja. Mert lehet más véleményen valaki, de abból még nem következik, hogy amit mond vagy ír: „handabandázás“, „bomírtság“, „demagógia“, mint amivel ezek az újdonsült szakértők elvakult dühükben vádolják a földkérdéssel évek óta tudományosan foglalkozókat. Az efféle gorombaságok semmi esetre sem tudják pótolni a komoly érvek hiányát.

Ne értsen félre senki: nem az ellenvéleménnyel szemben van kifogásunk, hiszen természetesnek vesszük, hogy olyanok is akadnak, akik még ma is tagadják a földreform szükségességét. Mindig így volt ez, valahányszor a földkérdés belekerült a társadalmi vagy politikai mozgalmak sodrába. Legtermékenyebb volt a vita Darányi Ignác két törvényjavaslata közötti időben (1903-tól 1909-ig), csakhogy akkor olyan matadorok harcoltak a földreform gondolata ellen, mint Zelenski Róbert, Tisza István, Bernát István, Rubinek Gyula. Akkor a konzervatív arisztokrácia és érdekvédelmi szervezetei maguk álltak ki a radikálisok ellen és nem harmadrangú írókat küldtek csatasorba. Szerencsétlen és tragikus dolog volt nemcsak legjobbaink kérelmetlen ellenállása a földkérdés rendezésével szemben, hanem az a tény is, hogy a földreform követelését akkoriban a magyarság testétől-lelkétől idegen elemeknek kellett képviselniük — mert más nem képviselte —, akik ellen könnyű volt a közvéleményt megnyerni. Ma azonban egészen más a helyzet. Izig-vérig magyarok állnak ki a parasztság földhözjuttatása mellett, igen gyakran olyanok, akik a társadalom mély rétegeiből jöttek és sokkal inkább érzik annak szükségleteit, mint akik az ellentámadást most megindították. A színen szereplők különben többnyire csak eszközök, akik talán nem is tudják, hogy milyen értelmetlen feladatra vállalkoztak. Ki hiszi el nekik, hogy mi a háború előtti zsidó és szabadkőműves radikálisok epigonjai vagyunk, akik fel akarjuk forgatni az ország gazdasági és társadalmi rendjét, mert a világon már sehhol nem létező latifundiumos birtokrendszer megszüntetéséért küzdünk és ezt a szükséges szociális átalakulás mellőzhetetlen feltételének tekintjük?

A reformellenes irány eddigi irodalma nagy csalódás azoknak, akik szívesen vettek volna komolyan megalapozott ellenérveket a különböző

részletkérdések megvitatására. Még leginkább Adorján János (A magyar föld korszerű problémái, A magyar kenyérkérdés) munkáiban találunk figyelemreméltó megjegyzéseket, ameddig üzemi téren maradnak fejtegetései; de mihamar birtokpolitikáról van szó, amely már túl megy az üzemi kérdések határvonalán, egyszerre elveszti lába alatt a talajt és érvelése merő tagadássá válik. De boldogak lehetnénk, ha a többi reformellenes munka szerzője csak megközelítené Adorján írásainak színvonalát és logikáját. A maga mezején még Heller András,¹ a gazdasági cselédek problémáinak szorgalmas tanulmányozója érdemel figyelmet, aki a cselédérettel kapcsolatban sok érdekes szempontra hívja fel a figyelmet; kár, hogy ő is olyan egyoldalú, mint Adorján és a cselédorsot valamivel javítottabb kiadásban szinte ideális életformának tartja, különbnek, mint a kisgazdáét s ennél fogva mereven elutasít minden törekvést, amely a nagybirtok lebontására és a kisüzemek szaporítására irányul. De legalább jóhiszemű ember, akinek a maga szakmájában komoly tárgyi ismeretei vannak és mondanivalóit meg is tudja írni. Ezzel szemben Scherer Péter Pál, Bertalan Péter, Kovács György és Csák István² Írásai távolról sem ütik meg azt a mértéket, amely még érdemessé tenné azokat a komoly kritikára. Ha mégis foglalkozunk velük, azért tesszük, mert fel akarjuk hívni a művelt emberek figyelmét: minél többen olvassák el gyengécske munkáikat, hogy fogalmuk legyen azokról a kétségbeesett kísérletekről, amelyeket ma a háttérben rejtőzködő érdekeltek tesznek a földreform elgáncsolására.

Ezeknek az írásoknak közös vonása az izzó, és engesztelhetetlen gyűlölet a földreform gondolatának hirdetői ellen. Egyetlen céljuk, hogy a nyilvánosság előtt lerántsák és befeketítsék őket. Minden eszközt megengednek maguknak. A nyilas földreformerrel szemben liberális és konzervatív auktorokat idéznek, a nemnyilast a nemzeti szocializmus példaadó politikájára való hivatkozással dögönyözik. Teljesen mindegy nekik, ki milyen szempontból ellensége a földosztásnak: a konzervatív, nagybirtokvédő professor, vezérigazgató vagy közíró éppolyan kedves nekik, mint a kollektivistá forradalmár, aki a búzagyárakról álmodik. Még a háború előtti marxista írókról is van elismerő szavuk, mert védték a „nagy egységeket“. A nyilas Vágó Pált különösen kedvelik, mert írásaiból a nagyüzem kíméletét olvassák ki. Sokat idézik is. Az egyik terjedelmes könyv, amelyet társszerzők írtak (Bertalan Péter és Kovács György: Érvék és ellenérvék), csupa idézet kb. ebben az összeállításban: előbb jön egy-egy ötletszerűen kiragadott rövid idézet valamelyik „demagóg aszfaltgrábius“-tói, mint állítás; utána hosszú mérges és rendszerint személyeskedő idézet Scherer Péter Pál műveiből, — az újabb szerzők ezekre, mint perdöntő forrásokra hivatkoznak — továbbá Hartstein Pétertől, Zsótér Bertalantól, Vágó Páltól, a nyomaték kedvéért néha Czettler Jenőtől és esetleg az egyik délutáni napilap levelesládájának beküldőjétől, mint cáfolat; végül a társszerzők megjegyzései, mint végső következtetések, amelyek lakonikus rövidecskével rendszerint így hangzanak: íme, az aszfaltgrábiusok érvei a komoly szakkritika megvilágításában! Így megy ez 170 oldalon keresztül. Ember legyen a talpán, aki ebben az idézetgomolyagban kiismeri magát. A szerzők azonban néha nem elégszenek meg Scherer, Hartstein stb. idézésével, hanem nagyjainkból is merítenek. Hogy milyen sikerrel, arra jellemző, hogy Csák István, amikor már kifulladt a személyeskedésben, csattanóul nagy nemzeti tragédiát jósol meg arra az esetre, ha a földreform mégis megvalósulna, amikor is „könnyen bekövetkezhetik — írja — az a mondás, amit sokan szeretnek idézni Széchenyi Istvántól: „... sír,

¹ Újabb művének címe: Föld és munkabér.

² Scherer Péter Pál: A járható út, Bertalan Péter és Kovács György: Érvék és ellenérvék, Csák István: Lássunk tisztán a földkérdésben.

hol egy nemzet süllyed el... Ilyen irodalmi ismerettel még a nagybirtok védelmében sem volna szabad kiállani.

Csodálatos véletlen-e vagy szándékosság, nem nehéz kitalálni: teljesen hiányoznak a magyar szellemi és politikai élet kiválóságainak megnyilatkozásai ebből az új szakirodalomból. Szekfü Gyula, Szabó Dezső mintha a világon sem lennének, pedig ha nem szakemberek is, a magyar sorskérdések megítéléséhez annyit mégis csak értenek, mint Hartstein Péter vagy Zsótér Bertalan. Még csak említésre sem méltatják Jaross Andor, Esterházy János, Szilassy Béla felfogását, noha ezek a férfiak nemcsak politikai vezetői voltak a felvidéki magyarságnak s így igazán megismerhették, hogy a földreform mit jelent a nemzet életében, hanem egyúttal gazdák is, akiktől ezer meg ezer holdakat vettek el a cseh uralom alatt. Mindnyájan hozzá nem értők és demagógok lennének, amiért nyíltan hirdetni merik egy mélyenszántó földreform szükségességét? Vagy miért nem szállnak vitába például Imrédy Béla kaposvári beszédével, Teleki Mihály földművelésügyi miniszter többször megismételt kijelentésével a földreform mellett, vagy azzal a legutóbbi állításával, hogy „nemzetgazdasági szempontból a mérleg a kisüzem oldalára billen“. Vagy a kishaszonbérleti törvényjavaslat indokolásával, amely több helyen szinte szóról szóra egyezik e sorok írójának agyoncsépeelt felfogásával? ők azonban óvatosak és sanda mézáros módjára máshová ütnek, mint ahová néznek, mert aki írásait elolvassa, rögtön tisztában van, hogy támadásaik célpontja voltaképpen a kormány birtokpolitikai javaslata és annak továbbfejlesztése.

Lehetetlen itt sorba szedni azoknak a képtelenségeknek a tömegét, amelyeket e könyvekben összehordottak. Nemcsak naivitásokról van szó, hanem a földkérdés lényegének teljes félreismeréséről, továbbá valótlan állítások, ténybeli tévedések és hibák egész sorozatáról. Nagy felületességgel kezelik a statisztikát és egészen ferde beállításban adják elő a külföldi példákat. Ezen a téren Scherer Péter Pál vezet, akinek egyik művéről már e folyóirat hasábjain kimutattuk, hogy mennyit ér a megbízhatóság szempontjából. A PaŰavicini-uradalomnak ez a tisztviselője a legtermékenyebb a reformellenes fronton; büszkén hangoztatja, hogy már eddig 749 oldalon védelmezte meg a nagybirtokrendszert. A többiek mind belőle merítenek, állandóan ugyanazokat a sokszor megcáfolt vagy cáfolatlanul is átlátszó állításokat variálgatják, mint csalhatatlan kinyilatkoztatásokat. Pedig hogy mennyit nyomnak Scherer érvei, arról már adtunk ízelítőt. Most legújabb könyvében még azokra is rádupláz fékezhetetlen buzgalmában. Mindenáron ki akarja mutatni, hogy mekkora veszteség érné közigazdaságunkat, ha a 100 holdnál nagyobb birtokok kisüzemkék alakítatnának át s ezért a gyanútlan olvasót a következő egyszerű számtani művelettel kápráztatja el. A 100 holdon felüli birtokok szántóterülete 3-4 millió hold, amire vonatkozólag kimutatja, hogy mennyivel kevesebbet termel a kisüzem a hét szántóföldi főterményből, s ezt a különbözetet beszorozza 3.4 millió holddal, mégpedig annyiszor, ahányféle főtermény van, vagyis hétszer. Az egész számítást olyan beállításban tárja az olvasó elé, mintha a kimutatott Csillagászati számok, mint veszteségek, egyszerre érnék a közigazdaságot a kisüzemrendszerre való áttérés esetén. Számítását olyan szövegmagyarázattal kíséri, hogy a veszteség sommázzottnak lássék, vagyis 3.4 millió hold helyett hétszer 3-4 millió hold jövedelmekiesése, mintegy félmilliárd pengő ejtse ámulatba a jámbor olvasót. A közönségre bízunk, maga alkossa meg véleményét az olyan íróról, aki az efféle eszközök alkalmazását megengedhetőnek tartja.

Még fantasztikusabb, amit a külföldi példákkal művelnek. Itt persze még könnyebb elkábítani a tájékozatlan olvasót. Kedvvel hivatkoznak a totális államokra, ahol szerintük kifejezetten nagybirtokvédő politikát folytat-

nak. E sorok íróját többiben megleckéztetik, miért nem tanulmányozta Németország birtokpolitikáját, mert abból sokat tanulhatott volna. Ebből kétségtelenül kiviláglik, hogy nem ismerik a hazai birtokpolitikai irodalmat sem, mert különben tudniok kellene arról a részletes tanulmányról, amelyet e sorok írója már évekkel ezelőtt publikált a német, még pedig az új német telepítések helyszíni megismerése alapján. Állítom, hogy minden mondatuk, amit erről a kérdésről leírnak, ellenkezik a valósággal. Nem áll, hogy a nemzeti szocializmus szakított a telepítési politikával, hiszen a legutóbbi évben is mintegy 50.000 hektáron telepítettek; s hogy az ütem lassúbbodott, az a rendkívüli németországi viszonyokban leli magyarázatát, ahol ma a földkérdés nem probléma, többek között azért sem, mert nemhogy földéhség nincs, hanem egyenesen komoly gondot okoz a falusi lakosságnak a földművelés körében való megtartása. Nem kevésbé abszurdum, amit Itáliával kapcsolatban állítanak. Még a közelmúltban bejelentett szicíliai földreformot is nagybirtokvédő akciónak szeretnék feltüntetni. Figyelmükbe ajánlom: olvassák el egy olasz publicistának, Albo Giovanninak a Katolikus Szemle novemberi számába írt cikkét, mely „Az olasz nagybirtok felszámolója és a szicíliai telepítés” címen jelent meg. A szerző szerint „a fasiszta politika egyik legbüszkébb adata, hogy 17 év alatt 2.5 millió hold került ki azok kezéből, akik rosszul vagy egyáltalán nem művelték meg s jutott több mint 50.000 kisbirtokos kezébe, akik ezt ma közvetlenül, saját kezűig és kielégítő módon művelik meg.” Ki mond igazat: Schererék-e, vagy a fasiszta író, nem nehéz eldönteni.

A reformellenesek talán nem is gondolják, milyen veszélyes mezőkre tévednek, mikora a nagyüzem védelmében a kollektívizmussal kacérkodnak. Alig hihető, hogy azok a rétegek, amelyek érdekében agítálnak, nagyon örülnének az efféle kisiklásoknak. Nekik azonban mindegy, milyen eszközzel teszik ezt, csak azt kell megakadályozni, hogy a magyar föld a magyar paraszt kezére kerüljön. Rendkívül rossz véleményük van a kisgazdáról, nemcsak termelési, hanem honvédelmi szempontból is. „A fegyelmezettség! és megbízhatósági követelményeknek a nagybirtokon élő és ott felnevelkedett lakosság inkább megfelel, amelynek rendszeres iskolázása, nyugodt életkörülményei és az uradalmak patriarchális légkörében még a múltból hozott tisztességtudása és istenfélelme megbízható alapját nyújtják a katonaság ezirányú fokozottabb kívánalmainak”, írja Zsótér Bertalan (Magyar föld — magyar jövő). Tehát inkább a kollektív nagyüzem, mint a parasztgazdaság! „A társadalomgazdasági evolúció a kollektívizmus felé halad”, írja ugyancsak Zsótér, míg egy másik szerző (Csák István) szerint „a modern kor minden tekintetben a koncentráció felé halad... Szeretik sokan hangoztatni, hogy korunk valamilyen kollektív munkaállam felé halad, akkor nem lehet kivétel ez alól minden társadalom alappilléret alkotó föld problémája sem a megoldás szempontjából.” A harmadik (Bertalan—Kovács) szerint „búzagyárakra lesz itt szükség”. Mintha ismerősek lennének ezek a kifejezések, csak éppen nem kellemes emlékeket idéznek fel. Milyen érdek fűződik ahhoz, hogy a jelenlegi viszonyok között a kollektív nagyüzemnek csináljunk propagandát? Érdeke ez a földbirtokososztálynak? Aligha. De a magyar népnek sem. Nem akar sem búzagyárakat, sem kollektív munkaállamot, hanem minél többen öntudatos, polgárosodó, önálló kisbirtokosokat akar látni, amivé a parasztság már majdnem az egész világon fejlődött. Ennek a feltételeit segítsük megteremtetni — többek között a földreform is szervesen idetartozik — és ne akadályozzuk meg a fejlődést, hiszen már eddig is annyi kárát vallottuk a halogatásnak.

RÁDIÓ ÉS HÁBORÚ

EGY NÉMET KÖZÍRÓ (Krohne Rudolf: a „Wir und die Welt“ c. folyóiratban) érdekes párhuzamot von a világtörténelem nagy hódításai, meg a hódítások eszközei és terei között. A nagy mongol hódítások eszköze a ló, tere a szárazföld; az angol világalom megalapozója a vitorlánhajó, tere a tenger; a ma hódítójának szerszáma a repülőgép meg a rádió, tere a lég. A párhuzam tetszetős és nagy mértékben igaz; aki tehát napjaink világalakító jelenségeit vizsgálja a tudomány pártatlan módszereivel, a levegő meghódítását veszi elsősorban szemügyre, vagy helyesebben „fülügy“-re.

A légi tér anyagi birtokbavételével együtt jár a szárazföld birtoklása, sőt bizonyos mértékig a tengeri uralkodás is; ez az anyagi birtokbavétel a repülőgéppel történik. A szellemi birtokfoglalás a műsorszórási rádió útján megy végbe.

Valamely hadviselő ország kétféle tennivalót lát maga előtt a műsorszórási rádió dolgában. Első: mit adjon népének és a külföldnek; második: mit engedjen venni külföldről polgárainak?

A háborús országok eddig három utat követhettek műsorszórási dolgában. A háború megindulásával megszüntettek minden rádióműsört, a vevőkészülékeket pedig minden hallgatótól azonnal bevonták. Se nem adtak, se nem vettek tehát műsört. Másutt csak időnként adtak híreket csupaszon vagy hazafias hanglemezek keretében, külföldre szóló propagandahírekkel vagy anélkül. És végül rendes békebeli szórakoztató műsört adtak, a harctéri események bő hírszolgálatával, külföldre irányuló propagandával vagy anélkül.

A kezdeti bizonytalanság az első és második esetnek kedvezett, de csak rövid ideig. A legtöbb helyen a legutolsó helyen említett megoldás jutott diadalra, még pedig igen bő és elsősorban az ellenfélnek szóló idegen nyelvű propagandával.

A készülékek teljes bevonása kényelmes eszköz az ellenfél híreinek semmivétele szempontjából, de befelé való hatása annál rosszabb. Ma már lehetetlen még a belső, hivatalos hírszolgálat is a lapok megjelenéséig várni. A rádiótlanított ország tehát jelentős tehertétellel indul a küzdelembe. A háborús rádióélet fejleményei azt bizonyítják, hogy még a korlátozott műsorszórást is nehezen viseli el a közönség, hát még a teljes beszüntetést.

A külföldi adások vétele tekintetében ezért a háborús országok kénytelenek vagy belenyugodni a vételbe, vagy többé-kevésbé megalkuvó tiltó rendszabályokkal élni. Legcélravezetőbb az összes vevőkészülék elvétele volna, ha ugyanakkor belföldi műsört nem kellene adni! Marad a külföldi vétel eltiltása, vagy lehető korlátozása készülékátalakítás útján. Bármily súlyos büntetéssel jár is azonban a külföldi állomások hallgatása, mindig lehet egyszerű és kényelmes s ami a legfőbb, biztos védelmet nyújtó módszereket találni a tilalom kijátszására. Minden hangszórós készüléken lehet hallgatni egy-két változtatással fejhallgatóval is; fölтанúi lehetünk napnap után annak a kioktatásnak, melyet egy vételtilalmas ország népének adott az ellenséges állam rádiója arról, miként kell a hangszórós készüléket fejhallgatóra átállítani. Könnyű a mindent jól elvászoló, úgynevezett szelektív készüléket is nem szelektívvé, azaz áthallóvá tenni, az egész csupán

egy alkotórész kiemelésébe kerül. A saját állomás mellett levő idegen, sőt ellenséges állomás ilyenkor áthallik s a saját állomás erős hangja mellett mindig érthetővé tehető az ellenség szava. De ami a legérdekesebb: a külföldi vételt tiltó állam maga adja tudtára polgárainak az ellenséges rádiópropagandát azzal, hogy saját rádiójában nagy eréllyel cáfolja az ellenfél állításait. Minthogy a mai háborús felek egyáltalában nem zárhatják el népeiket az ellenséggel való szellemi és hírbeli érintkezéstől, úgy, mint a világháborús ellenfelek, a hadakozás igen élénk a rádióban is: az éterben állandó szócsata folyik. A szócsata pedig lényege szerint állításból és cáfolatból áll; cáfolni viszont az ellenfél állításának megisméltése nélkül nem lehet. Mennél képtelenebb ez az állítás, lelkünk alaptörvényei szerint annál jobban és felháborodottabban tiltakozunk ellene, az állítást azonban cáfolatunkkal együtt kikürtöljük. Ezek a nyilvánvaló ellentmondások bírnak rá némely államot félrendszabályokra: tiltanak is meg nem is. Át kell alakíttatnia például mindenkinek a vevőkészülékét úgy, hogy csak a saját és a szövetséges állam műsorát vehesse; vagy ezt az átalakítást csak az úgynevezett megbízhatatlan alattvalókkal végeztetik el. A hadviselő államok egy része semmiféle tilalmat nem állít a külföldi vétel elé; polgárai szabadon hallgathatnak, amit akarnak.

Minden szorgalmas rádióhallgató ismeri azt a zűrzavart, melyet a háborús propagandaszolgálat teremtett. És minden művelt rádióhallgató érzi, hogy a világszerte dúló propagandajárvány, korunknak ez a szellemi népbetegsége miként folyik le az egyes emberben is. Némely túlzással azt lehetne mondani, hogy maholnap egyetlen háborús ország rádiója sem szólal meg anyanyelvén a legjobb vételi időben, hanem öncélú bálványá emelve a mindenhatónak hitt propagandát, idegen nyelven beszél. Mindenek harca tobzódik estéről-estére az éterben, egymástól földrajzilag messze eső államok beszélnek az egymás nyelvén. A művelt ember, aki már megtanult az újság sokszor semmitmondó sorai között igazi értelmet olvasni, most hallani próbál ugyanígy a szavak között. Kezdetben szenvedélyes mohósággal teszi ezt, hiszen a rádiókban tömérdek olyan hír hangzik el, ami a lapokban nem olvasható. Az ember eleinte büszke erre a saját maga által megszervezett, „egyéni“ hírszolgálatára, mely független a hazai korlátozottságoktól. Később harag fogja el az örökös ellentmondások, vaskos valódságok, átiátszó ráfogások és felcícomázott öndicsérek hallatára. Lassanként megtalálja a középutat: bölcs fölényel hallgat oda-oda, mint ahogy az újságok főcímein szokta szemét végig futtatni. Ezen a ponton gyógyul ki az egyén egy szellemi népbetegségből: beoltódott a propaganda ellen, immunissá vált.

Mindezzel természetesen tisztában vannak a hadviselő államok propagandacsinalói is. Nem is a művelt közönségnél számítanak sikerre. A rádió mindenkié, de mint kollektív eszköz, elsősorban mégis a nagy tömegeknek, a kisembernek, vagy mint az angolul beszélő világban mondják, az utca emberének megfogására való. A háborús propaganda tehát elsősorban a rémhírkedvelő fél- és negyedművelt embert fogja meg, aki mindenáron az avatottság mezében szeret szerepelni. Ez az a réteg, melybe a műveltség külső vértjében mutatkozó „műveletlen középosztály“ minden államban olyan nagyon beletartozik, s amely felháborodik és megtorlást követel a saját rádiójától, de az idegenből vett híreket lelkesen tovább adja és haragja ellenére újra meg újra meghallgatja az ellenfelet. Egy harmadik hallgatócsoport egyszerűen készpénznek vesz minden propagandahuzugságot.

Amennyiben tehát a háborús rádiópropaganda értelméről és sikeréről beszélhetünk, erről a két utóbbi csoportról kell világos rádió-lélektani képet alkotnunk. Vájjon miben bízik valamely hadban álló ország rádiópropa-

gandája, mikor nyilván valótlan, vagy kínos erőlködéssel elferdített dolgokat mond el a célba vett ország nyelvén? A lelki tényezők egész sorában. Ezek: a minden országban lappangó bizalmatlanság a vezetők iránt, — az utca embere azt hiszi, hogy őt mindig csak félrevezetik az országában, előtte mindent eltitkolnak, — a negatívumok általános kedvelése, a pozitívumok semmibevevése; a műveletlenség és tájékozatlanság okozta kritikahiány, hiszen a legegységesebb statisztikai adatok sem állnak készen az emberek lelkében az azonnali cáfolatra; az általános lelki tunyaság — ritka ember jár utána a hallottak igazságának; — a mindjobban terjedő politikai dilettantizmus, melynek minden rágalom kapóra jó; a hazafias érzésükben fertőzött emberek beteges rokonszenve az ellenség iránt.

Rendkívül fontos háborús propagandatényező úgy befelé, mint a külföld felé az a készség, mellyel a hadviselő országok államférfiai a rádiót, ezt a mérhetetlen arányú tömeghangszert kezelik. Egy-egy egyéni megszólalás százmilliókat vonz a hangszórók elé, rengeteg embert nyerhet meg vagy taszíthat el.

A műszóró rádióknak mindössze tizenhét éves történetében már múltja van a hangokban kifejeződő tábori postának. Az úgynevezett Chaco-háborúban szerepelt a hangok tábori postája először: asszonyok és gyermekek szóltak meg falujuk vagy városuk postahivatalaiban a rádiómikrofon előtt Paragvájban s ezt a megszólalást kint az arcvonalon nemcsak a paragvái, hanem az ellenséges bolíviai katonák is örömmel hallgatták, noha nekik szólt. Többmillió hadseregeknél persze nehéz a hadi rádióüzenetek efféle lebonyolítása, de azért a hangok tábori postája már megszületett és rendszeresen működik is. Háborús színt öltöttek a tarkaestek; eddig az volt a legsikerültebb közlők, melyben felsorolták, hogy a hadbavonultak közül kiknek született gyermeke. Az újszülöttek neveinek felsorakozását harci muzsika szakította meg időről-időre és az adományok bejelentése. Egy gyermekocsigyár például a felsorolt ezrenyi „hadigyerek“ valamennyijének kocsit adományozott.

Érdemes megemlíteni a háborús hírszolgálatnak azt az egyetemesen megnyilvánuló jelenségét, hogy egyenes kormánynyilatkozatok helyett idegen országok lapjaiból idéznek folytonosan. Olyan lapok is belekerülnek a világforgásba, melyekről saját hazájukban is csak a beavatottabbak tudtak eddig. A lapok viszont anyaguk egyrészt közvetlen rádióhallgatásból veszik; gyakori eljárás, hogy a háborús országok lehallgatott híryanagát, helyszíni közvetítéseit dolgozzák fel riportnak. A mai késedelmes postajárás, akadályos telefonálás idején mindenesetre a legfrissebb anyagot jelenti ez a munkamód.

A hadban álló országok nem zavarják annyira egymás rádióit, mint ezt várni lehetett volna a korábbi háborús tapasztalatok alapján. A zavarásnak néhány módja szerepelt ugyan; így az ugyanazon hullámon, nagyobb adóerősséggel, egyidejűleg keltett zöreje; az ugyanazon hullámhosszon, az eredeti állomás nyelvén közölt „áladás“; ez az utóbbi azonban sok sikert nem remélhet, mivel az állandó rádiózók a különböző állomások rendes bemozdóinak hangjait igen jól ismerik s ha nem ezeket hallják, mindjárt élnek a gyanúperrel. Megszokták már a harctéri helyzet magyarázóinak hangjait is minden háborús országból. Egyébként a hadviselők kölcsönösen kímélik a leadóállomások műszaki telepeit, csaknem minden állomás annyira ép állapotban jut elfoglalás esetén az ellenfél kezére, hogy az adás akár rögtön folytatható.

A helyszíni közvetítések a harcterekről rendszeresen folynak; a rádióriporterek és a velük dolgozó rádióműszaki emberek közül számosan elesetek. Közismert a varsói rádióállomás igazán hősi szereplése. Új jelenség az egy-

mással szemben álló csapatok műsorszórási rádióval való érintkezése a fehérszászlós parlamentér helyett.

Lehetséges-e a kémkedés a műsorszórási rádióval át a titkosadókon kívül is? Elméletileg igen, a kérdést már tárgyalta itt-ott a rádiószakirodalom. Olyanformán volna elgondolható a dolog, hogy a rádióban elhangzó előadások szóban vagy zenében rejtett híreket közölnének az ellenséggel. A dolog kivitele a gyakorlatban azonban igen nehéz, mert a rádiók kipróbált, nemzet-hűségben megbízhatónak bizonyult állandó szereplői csinálhatnák ezt csak rendszeresen, azok pedig nem teszik; alkalmi előadók meg nem igen juthatnak mikrofon elé az általuk meghatározott időben. Az ördög azonban nem alszik, a rádiók résen vannak. Különösen alkalmasnak látszik ilyen célokra a műsor hírverő része, már ahol reklámok még egyáltalában vannak. Ilyenirányú jelenségeket a világsajtó hírei is tárgyaltak.

KILIÁN ZOLTÁN

ORIANI ÉS SOFFICI

MI AZ OLASZ és mi a mai olasz? Ez a kérdés merül fel bennem, mikor a modern olasz irodalom két kiváló íróját lapozom, Alfredo Oriani-t és Ardengo Soffici-t. Ma különben is időszerű, hogy újból kezünkbe vegyük az első harminckötetes ópusztát és a második színes kötetkét. Oriani (1859—1909) harminc évvel ezelőtt halt meg s az évforduló gazdag kritikai termést hozott; Ardengo Soffici (sz. 1879) pedig most lett az olasz tudományos akadémia tagja, mi fokozott érdeklődés középpontjába állította írói és művészi egyéniségét.

Mindkettő alakja különösen alkalmas arra, hogy felvessük a fenti kérdést és hogy rajtuk keresztül, akármilyen rapszodikusan és szűk határok között, megkíséreljük a feleletet. A kortársak által alig méltányolt és hamar elfeledett Oriani teljes kiadása Mussolini kezdeményezésére nemrég jelent meg, mintegy tizenöt évvel halála után, ami azt jelenti, hogy az olasz nemzeti eszme legnagyobb képviselője benne az utóbbi évtizedek Olaszországának egyik legkiválóbb irodalmi képviselőjét tisztelte. Ezt világosan meg is vallotta, mikor sírja fölött 1924 április 7-én beszédet mondott és munkáiból, volt benső barátjával, Luigi Federzonival, az olasz királyi akadémia jelenlegi elnökével kitűnő antológiát állíttatott össze az olasz ifjúság részére. Ardengo Soffici esztétikai alapelve pedig — az író feladata „szimbólumokba átírni azt az egyetemes valóságot, mi saját lényének is valóságává lett“ — feljogosít arra, hogy az olasz szellemiség belső valóságának szimbólumait keressük írásaiban. De a kettejük lelkén keresztülszűrődő nemzetkép egyben kiegészíti és korrigálja is egymást különböző árnyalataival, mert Oriani és Soffici két különböző olasz táj és hagyomány képviselője. Oriani annak a forradalmár Romagnának a fia, mely szellemi középpontjában, Bolognában az olasz tudomány nagy hagyományait teremtette meg, míg Soffici Toscanának, a művészetek hazájának szülötte.

Egyik is, másik is felvetette magában a kérdést, mely bennünket érdekel, mégpedig nagyon súlyos időkben: a nemzetközi szocializmus és szabadkőművesség tomboló diadala és a világháborút követő bolsevista ideológiák uralma idején. A „Lotta politica in Italia“ (Az olaszországi pártharcok

története) három kötete (1892) és a „Rivolta Ideale“ (Eszményi forradalom, 1908), Oriani főművei, éppen úgy mint a Soffici „Taccuino di Arne Borge“ (Arne Borg notesztkönyvecskéje) című művében összegyűjtött tanulmányok (1933), két háborús könyve, a „Kobilek, giornale di guerra“ és a „La ritirata del Friuli“ (1918, 1919), az egykorú nézetek tagadásával az olasz fajiság mélyebben fekvő erőtartalékából merítenek. Nemzeti önszemléletük nem az előttük elterülő kiábrándító valóságból, de törhetetlen és legyőzhetetlen idealizmusukból táplálkozik.

Ez az idealizmus az olasz lélek legalapvetőbb sajátossága. Asszizi Szent Ferentől kezdve az olasz kultúra történetét állandóan úzi-hajtja a vágy eszményi magasságok felé. Elég emlékeznünk a középkor szellemét megújító olasz koldulórendek megalapítóira, a renaissance nagy felfedezőire és művészeire, a barokk-kor olasz rajongóira, a settecentóban kezdődő nemzeti újjáébredés hőseire. Valamennyiük előtt eszménykép lebegett: valami elérhetetlen Beatrice, megfeshetetlen Madonna, alig összekovácsolható nemzeti egység. S ez nyilvánul meg Orianiiban is, mikor a szocializmus „próza világszemléletével“ ellentétben egy önfeláldozó, hősi életfelfogás mellett tör lándzsát, mely „eszményi forradalmával“ megújítaná az olasz gondolatot és az olasz élet formáit. Ugyanígy Sofficiben, aki oly finoman tudja leírni a Kobilek-magaslat elfoglalásáért vívott ütközetnek egy alantasz tiszt számára áttekinthető fázisait, a caporettoi vereség átélése sem tudja megrendíteni a benne élő nemzeteszmenyt. Sőt épp ellenkezőleg, minél nagyobbak érzik a szerencsétlenséget, annál inkább hirdeti apostoli hittel a feltámadást.

Ilyen vallásos, nemzeti és művészeti idealizmus mindig intuitív megérzésből táplálkozik. Való igazság az a nagyon gyakran kimondott és hangoztatott meghatározás, hogy az olasz intuitív nép s hinni, lelkesedni, magát odaadni azért tud inkább más népeknél, mert kevésbé van beállítva okok és érvek mérlegelésére. Nemcsak a nagy szentek és nagy költők, hanem a kiváló államférfiak is intuitív lelkek, hirdeti Oriani és Soffici egyaránt. Ezen alapul főleg az elsőnek egész felfogása az államférfiről, mely Bismarckról írott szép tanulmányában jut kifejezésre. Benne voltaképp azt vázolja machiavellii hévvel, milyennek képzeletben Itália újjáalkotóját. De érvényesül ez egész történeteszemléletében is. Oriani és Soffici maguk is intuitív lelkeknek bizonyulnak, mikor megsejtik és hirdetik a jövő fejlődést, holott látszólag még semmi jel sem mutat feléje.

Azonban tévedés lenne azt hinni, hogy az intuitív természet egyértelmű az érzelem túltengésével, sőt az érzélgősséggel. A nápolyi dal vagy a velencei szerenád éppoly kevésbé határozza meg az olasz jellemet, mint a magyart a cigánymuzsika. A német értelemben vett lírai dalt az olasz irodalom alig s akkor is csak germán befolyás alatt (Stecchetti) ismeri. A szerelem érzését Dante, Petrarca, Leopardi egyaránt bizonyos klasszikus tartózkodással fejezik ki, mi a nápolyi dal szentimentalizmusánál jellemzőbb az olasz érzelmi életre. Oriani és Soffici cicomátlan, kristálytisztá, de végtelenül kifejező és gondos stílusában is csak titkon és fojtottan lappang a líra.

Az intuitív jellem nem zárja ki az értelmi és érzéki elemek érvényesülését sem. Az olasz tudománynak folyamatos és hatalmas hagyománya, egy Galilei vagy Marconi korszakalkotó felfedezése, — amiben különben az intuíciónak is megvan a maga oroszlánrésze — a nápolyi filozófiai iskola Vicoval az élén és újabban Giovanni Papini firenzei köre, mely a háború előtti években a „Voce“, a „Leonardo“ és a „Lacerba“ folyóiratok köré csoportosult, eléggé bizonyítja az olasz gondolat és okoskodás nagy erejét. Soffici ez utóbbi körből nőtt ki. De milyen távol áll az olasz „raziocinio“ a francia „raison“ mindenható szerepétől!

Másrészt az olasz írónál, Orianinál és Soificinél is, gyakran találkozunk azzal a panasszal, hogy az olasz szkeptikus, ironikus, mindenben szeret gúnyolódni, csipkelődni. Különösen a firenzeire jellemző ez a hajlam, mely élénk ellentétben áll az intuitív természet lelkesedésre és odaadásra való készségével. E ponton azonban számot kellene vetnünk a táji különbözőségekkel, melyeket e rövid cikkben inkább feloldani, mintsem kielezni szeretnék, s fontolóra kellene vennünk, mennyire mozog az érett, józan megfontolás egy olyan lelki rétegben, mely közelebb esik ahhoz a felszínhez, hol a szkepszis, gúnyolódás és könnyed kézlegyintés lebegnek, hogy aztán sorsdöntő pillanatokban a mélyből feltörő intuitív réteg végleg magával ragadja őket. A jelenlegi olasz élet minden esetre az érett megfontolás és intuitív cselekvés erős összeolvadásáról tanúskodik.

S hogy végül az olasz eszménykeresés sohasem válik el az érzékiek talajától, arra klasszikus példa Dante Beatriceje, ez az éteri, elvont, filozófiai és teológiai szimbólum, melyben mégis ott piheg a költő legegényibb szerelmi élménye. Oriani és Soffici idealizmusának érzéki előtörténete természetesen sokkal vaskosabb. A francia naturalizmuson és impresszionizmuson nevelkedtek, mint Orianinak vagy tizenkét regénye és novellakötete, Sofficinek pedig különösen „La giostra dei sensi“ (1919) című könyve bizonyítja.

Két írónk egyébként is élénken példázza az olasz jellemben megnyilatkozó gyakori polaritást. Az az anarchia, nyugtalan keresés, erkölcsi iránytalanság, mi életük és munkásságuk első szakaszát jellemzi, később társadalmi, erkölcsi és művészeti téren egyaránt konstruktív rendszeretetté lesz. Soffici regényalakja, Lemmonio Boreo (1911), ez az életvidámságtól duzzadó toszkan Pantagruel-típus, az akkori olasz szellemi élet teljes tagadásából indul ki, midőn kalandos vállalkozására indul, hogy Zaccagna, a nyers erő és Spillo, a fondorlatos ravaszság megtestesítőjének segítségével egymagában megváltoztassa az olasz glóbuszt. „Bifzff § 8. Simultaneitá, chimismi“ című „verses“-kötete a futuristák legvérmesebb reményeit is fölülmúlta (1915), míg a „Giomale di Bordo“-ban felrúg minden szilárd szellemi és erkölcsi támaszpontot (1915). S íme tizennyolc évvel később (Taccuino di Arne Borghi, 1933) ^a latin-klasszikus műveltség fegyvelmező erejét és a polgári élet banalitásának szükségét dicséri... Ugyanígy jut el Oriani a mindent tagadó erkölcsi anarchia regényeitől odáig, hogy a házasság szentségének védelmében írjon terjedelmes munkát. Nem magyarázható e tény egyedül a körülöttük zajló idők változásával és a maguk korszerű egyéni fejlődéséből. Forradalmi lázadás és szenvedélyes kritika éppúgy hozzátartozik az olasz lélek jellemvonásaihoz, mint a szerves építés, csupán azon végetek nélkül, melyek a német szellemet jellemzik. Az olasz lélek számára éppoly idegenek a német romantika szélsőségei, mint a germán tudomány szigorú rendszeressége. Fantáziája tiszteletben tart bizonyos, bármily távoli korlátokat, viszont betolakodik alig észrevehető finom részen a tiszta ész birodalmába is. Persze fokozottan érvényes ez Oriani történeti irányú műveire, melyek kevés forrásmunkából, inkább kézikönyvekből merítik anyagukat, értelmezik, sőt átköltik a tényeket és a múlt szellemét igyekeznek feltámasztani az egykorú jelenségek megértése és a jövő kifürkészése céljából. Olaszország múltjával szándékoznak magyarázni az 1890-es évek elkeseredett pártpolitikai harcait, vagy a közelgő „eszményi forradalom“ szükségességét. Felfogásban könnyen lehetne őket a mai szellemtudomány előfutárainak tekinteni.

Mindez természetesen sokoldalúságot feltételez, mi az olasz szellemnek ismét alapvető sajátossága, még ha ez a sokoldalúság nem mindig olyan belső harmóniában nyilatkozik is, milyenre a renaissance udvari embere

törekedett. Szociológia, politikai történet, regény, novella, essay, költemény azok a területek, ahol Oriani egyaránt szabadon mozog. Soffici megéppolyan kiváló festő, mint amilyen kitűnő szépíró, irodalom- és művészetkritikus. Hosszú párizsi tartózkodása idején írott cikkei és tanulmányai ismertették meg Rimbaud-t (1911) és az új francia művészeti irányokat Olaszországban. Ez a sokoldalúság azonban gyakran magában hordja a töredékesség veszélyét. Sofficinek csaknem minden könyve — az utolsó. „Salti nel tempo“ (1939) is — impressziók, naplófeljegyzések gyűjteménye, mindmegannyi „Arlecchino“. Mulatságos Pantagruel-regényének cselekménye szintén lazán összefűzött kalandok, vagy inkább adomák sorozatából áll össze.

Az olasz jellemet a maga egészében azonban úgy Oriani, mint Soffici római leszármazása is magyarázza. Épp ebben voltak újak a történelmi materializmus szkeptikus fajelemzéseinek korában. Ez a jellem hű marad önmagához, mert állandóan a görög-latin tradícióból táplálkozik és asszimilál minden beszívargó idegen elemet, míg másrészt a maga életfelfogását egész Európával megkedvelteti. A romanticizmus ellenben lázadást jelentett minden téren; s épp ezért voltaképpen idegen is maradt az olasz lélektől. A konstruktív, architektonikus, avagy Otto Weininger szavával élve mint Soffici teszi, a férfias római-olasz műveltség szembe került a szentimentális, anarchikus, festői vonásokban bővelkedő germán és szláv fajok feminin jellemével, miből Soffici a XX. század elejének nyugtalan művészeti keresését magyarázza. Anarchista forradalom és liberalizmus sem fémek össze a latin-római szellem rendszeretével és szervező erejével. S hogy ezek mire voltak képesek, arra vonatkozólag — fiatal koruk heves és szenvedélyes vallástagadása után — mindketten erősen kihangsúlyozzák, hogy Róma egyszer már megteremtette Európa egységét a katolicizmussal, melyben, mint Soffici mondja, a kelet nőiessége egyesült a konstruktív és utat építő latin férfiassággal. De a germán reformáció széttörte ezt az egységet, a francia forradalom pedig aztán a társadalmi osztályok harmóniáját is felbontotta. A gyakorlati politikát érintő következtetés számukra mindebből az, hogy Európa nem gyógyítható a kórokozó forrásokból származó liberalizmussal és demokráciával, hanem csupán azzal az egyetemes gondolattal, mely Rómából, a latin kultúrából és a katolicizmusból árad.

Az olasz ennek az európai misszióknak közvetlen örököse. Hazafisága sohasem volt sovíniszta, csak önmagát látó önzés, hanem mindig volt benne valami egyetemes vonás. Európa és az emberiség ügye lebegnek szeme előtt a maga legsajátabb problémáinak megoldásában is. A humanitás ott lappang az igazi olasz patriotizmus formái alatt és ez az egyedüli olasz: ideológia, ami a francia, német, angol nemzeti ideológiákkal párhuzamba állítható. Petrarca és Leopardi ilyen értelemben hazafiak, Oriani egyetemességre törekvés nélkül nem tud italianizmust elképzelni, Soffici háborús könyveit pedig épp ez a humanizmus teszi vonzókká. Ez persze nem jelent nemzetköziséget és ugyancsak távol áll egy Romain-Rolland pacifizmusától. Az egyetemesség Oriani és Soffici felfogása szerint csupán nemzeti és népi alapra épülhet. Minél szilárdabb ez az alap, annál értékesebb a belőle származó egyetemes szervező gondolat. Az olasz nép vitalitása pedig frissebb és érintetlenebb, mint a legtöbb európai népé. Oriani főleg a rendkívül előnyös népesedési statisztikára építi reményeit, míg Soffici rámutat arra, hogy az olasz irodalom Daniétól kezdve igazán népi irodalom volt s hogy az olasz kultúra nem valamely kiváltságos osztály, hanem az egész nép tulajdona. Ilyen népi kultúrán táplált humanizmus központjává álmódják íróink a jövőben Rómát és az új Olaszországot. Maga az Imperium is, melyet mindketten apostoli hévvel hirdetnek és jósolnak meg, csak esz-

köz a cél elérésére. Különösen Oriani tér vissza újból meg újból a Dogalinál elesett olasz hősök dicséretéhez és az afrikai hódító politika szükségének hangoztatásához olyan időben, mikor ilyen gondolatokat hirdetni ugyan csak népszerűtlen volt.

Valóban nincs szükség nagy találékonyságra, hogy észrevegyük: Oriani és Soffici nemzetszemlélete csirájában magában rejti a fasizmus eszményeit, törekvéseit és megvalósításait. Anélkül, hogy az „Eszményi forradaloméba a fasizmus programját akarnék beleolvasni és hogy a „Lemmonio Borreo“-ban a fasiszta módszerek ecsetelését akarnók felfedezni, kétségtelen, hogy a két író kiváló intuíciója sok olyan rejtett elemet érzett meg a saját korában, minek szabad kibontakozása a háború után a fasizmushoz vezetett. Oriani látnoki jóslatai az olasz nép eljövendő vezéről, aki a romboló szocialista forradalommal szembeszállva egy nemzeti feltámadás élére áll, ugyanolyan elevenen hatnak ma, mint Dante jövendölése a nagy agárról, mely felfalja Olaszország civódó pártjait, vagy Machiavelli hatalmas szózata a nemzeti egységet megteremtő diktátorhoz. Soffici regényében pedig az a Zaccagna, aki „gallértalan fekete ingét kihajtva szőrös mellén“ furkósbottal a kezében, vakmerően szembeszáll az igazságtalanokkal, hatalmaskodókkal, kizsákmányolókkal és gonoszokkal, méltán emlékeztethet az első fasiszta csoportok módszereire és a szocialisták ellen vívott küzdelmekre.

KOLTAY-KASTNER JENŐ

DOMINIUM MARIS BALTICI

ABALTIKUM, a Keleti-tenger sorsát sokan hasonlították már össze a Földközi-tenger helyzetével s különösen akkor nyújt elgondolkoztató tanulságokat ez a megállapítás, ha hajlunk ama nézetek felé, hogy az európai történések súlypontja egyre jobban az északeurópai, illetve eurázsiai területekre tevődik át. A Keleti-tenger története és népeinek az egyetemes emberiség haladásában való közremunkálása korántsem nyújtja azokat a tanulságokat s értékeket, melyekkel a Földközi-tenger évezredes múltjában találkozunk; mintha mindig sűrű köd és bizonytalanság ült volna e tájék fölött s mai jelentősége is mintha kifejezője lenne az európai történet mai válságainak. Átmeneti terület, népek és tájak átjárója ez a vidék; a különféle német szándékok erre törekedtek évszázadok óta kelet felé s felemelkedése óta Oroszország is erre felé keresi a nyugati tengeri kijáratot. A középkorban a német lovagrend uralkodott fölötté s a Hanza-városok polgári telepítése volt az első lépés, mely megnyitotta a civilizációnak e földet s ősi állapotban élő régi mély litván-lett s finn-ugor népi rétegeit a német uralom második települő rétegének alávetette. A svéd nagyhatalom felemelkedésekor a régi lett-litván és finn-ugor, illetve újabb német települési Tétegek alávetettek Gusztáv Adolf s utódai uralmának, mikor először egyesültek — példaadásul a később jött német és orosz törekvéseknek — a Keleti-tenger összes partjai egyetlen birodalomban. Majd meg az orosz nagyhatalom következett Nagy Pétertől, a svéd birodalom bukásától a világháborúig, mikor ez a terület is atomizáltatott s kis népei szinte először jutottak önálló állami és nemzeti léthez szomorú történetük során.

Egyedül a tenger biztosít összefüggést a különben igen szétágazó és ellentétes érdekű balti terület népeinek. A közös tengerjáró életforma,

a mögöttes területek termékeit a világ felé közvetítő kereskedelmi és utazói hivatás alakította a finnek, észtek, litvánok, skandinávok külsőleges jellemvonásait hasonlatosakká. A mögöttes végtelen szárazföldek erdőseit a világkereskedelemben közvetítő hajózás természetesen nem nyomhatta el a peremnépek ősi sajátságait, csak hogy a rájuk települt idegen erők mégis a maguk módjára változtatták a partszegély lakosait. Még a legharmonikusabb volt a svéd befolyás a finnek között. A livlandi (lett- és észtországi) német lovagrendi és polgári település magasan és idegenül állott a nép fölött s egész a XIX. századig örökös jobbagyságra kárhoztatta az észteket és a letteket, annál is inkább, mivel a XVIII. század elején jött orosz uralommal osztályérdekeinek védelmében harmonizált. Az orosz uralom azonban nem hatolhatott le teljesen a népig s csupán a német balti bárók és polgárok felsőbb rétegét érintette, a maga szolgálatába vonván képességeiket. A litvánok főle részben a lengyel uralom vont felsőbb rétegeket: a litván nemesség ellengyelesedett — például a nagy Radziwill-család éppen úgy litván eredetű, mint Mickiewicz, a lengyelek legnagyobb költője — s az egykor szinte a Fekete-tengerig a fehér orosz és kisorosz területeken elnyúló pogány litván uralom a katolikus lengyel nagyhatalmat gyarapította; másfelől meg a tenger felől a német lovagrend és örököse, a porosz államhatalom került rá a litván népiségre, Innen van, hogy míg Kelet-Poroszország tele van régi litván szórványokkal és településekkel, addig szinte szemünk előtt játszódott le az utolsó németté válás folyamata, a memeli kérdés kifejlődésében: a világháború végén még litván Memel a litván uralom alatt elnémetesedett.

A német népi és történettudomány ezeknél a vitás területeknél, ahol ősi néprétegekre idegen államhatalom települt, világos különbséget tesz német népi tudat (Volksbewusstsein) és német állami és kultúrtudat (Kulturbewusstsein, Staatsbewusstsein, illetve a Staatsbewusstsein-nek megfelelő Nationalbewusstsein, állami és nem népi értelemben) között, mondván, hogy éppen Memel, vagy a mai keletporoszországi litván népiségű települések, ha nem német népiségűek is, kulturális tudatuk német, magatartásuk a litván-német kétnyelvűségben és a német államhűségben nyilatkozik, ami különben folytatása a régi porosz állami tudatnak. Ez pedig, úgy mond, mély gyökerekkel bírt a litván népiségűek között. Hasonló a helyzet az ú. n. danzigi korridor soká vitatott esetében. Az itt lakó mazurok és kasubok lengyelek a nagylengyel gondolat értelmében, a lengyel népnek sajátosan fejlődött ága, mely története során soká volt a német lovagrend és a porosz államiság fősége alatt, természetesen így az összlengyeliségtől eltérően fejlődött. A főkülönbség az, hogy luteránus vallású lett a „cuius regio, illius religio“ elve alapján. A német tudományos felfogás a luteránus vallást ezeken a vitatott területeken a német szellemi és politikai hovatartozás ismérvének veszi. Ugyanígy a katolikus vallás a lengyel nemzetiséggel éppen úgy egyet jelent német-lengyel, illetve porosz-lengyel viszonylatban, mint ahogy nagyjából a római katolikus hit a lengyel nemzetiség ismérve a kisoroszok, fehér oroszok és nagy oroszok felé. A németiség tehát a kasubokat és mazurokat nem ismeri el lengyeleknek s a német állami és „kultúrtudat“ részeseinek tekinti őket. Ezek a példák világosan mutatják a Baltikum népi és politikai állagának bonyolult helyzetét és népfajközi átmeneti jellegét, valamint azt is, mint rétegződött itt az elmúlt hét-nyolcszáz év alatt három-négy népi, állami és nemzetközi politikai viszonylat egymás fölé.

1920 után időlegesen visszaszorult a Baltikum partjairól az az Oroszország, mely a XVIII. században, Nagy Péter európai céljainak megfelelően erre keresett magának a világkereskedelem és a nyugati műveltség felé

kijárást. A Baltikum végpontján fekszik Szentpétervár, a mai Leningrad, mely régi és újabb nevével is kifejezi a két legnagyobb orosz forradalmár szándékait. Nagy Péter is, Lenin is a nyugati politika hívei voltak, az egyik autokrata, a másik világforradalmi szándékkal. Leningrád helyzetén és a város arcán félreismerhetetlen a Baltikum hatása; a balti téglalapítkezés mellett a skandináv és holland kultúra befolyása, a balti bárók, a német és angol hivatalnokok, a franciás irodalmi szellem: ezek voltak az elemek, melyekből a régi Szentpétervár szelleme kialakult. E nagy európaiasítás során természetesen kevesebbet figyelhetek azokra az ősi rétegekre, melyeket Szentpétervár nyugatossága teljesen háttérbe szorított. Szentpétervárat különleges helyzetűvé éppen az tette, hogy az óriási orosz eurázsiai birodalom legnyugatibb szögletén épült, egyben mintegy betetőzése gyanánt a „minden oroszokat“ egyesítő és az eurázsiai területet eloroszosító történeti és népi folyamatnak. A körülötte elterülő mocsaras, tavas hideg, ködös föld nem más, mint a régi finn-ugor törzsek temetője, melyek sorra háttérbe szorultak, megsemmisültek a fölényes orosz népi terjeszkedés előtt. Utolsó maradványaik ott élnek még Leningrád körül s a mai Finnország tulajdonképpen csak végső menedéke, szélső pereme a régi nagy finn-ugor összefüggéseknek, melyek egykor annyira behálózták az északi orosz földet s melyek hatását orosz és finn-ugor kutatók máig is számon tartják az orosz nép alakulásában. Nem érdektelen itt megemlíteni azokat a lengyel nézeteket, melyek akkor keletkeztek, — a múlt század ötvenes-hatvanas éveiben — mikor a nagyorosz hatalom egyformán ránehezedett a két behódoltatott népre, a lengyelre és az ukrán-kisoroszra s mikor derengeni kezdett Pilsudski gondolata, mely sohasem valósulhatott meg: a moszkovitizmus elleni lengyel-ukrán únió. A nagyorosz nép — mondják ezek a nézetek — tulajdonképpen nem is igazi szláv; tiszta és igazi szlávok a lengyelek és az ukrán-kisoroszok s ez utóbbiak teremtették meg az „első“ orosz birodalmat Kiebben; normann kezdetekből kiindulva megvalósították a nagy viking-koncepciót, a Bizánc és Skandinávia közötti óriási ívet. Majd a tatár uralom megtörésekor Moszkva csak Kiev örökségébe ült bele: a nagyoroszok viszont a tatár vérkeveredésen kívül szintén tele vannak finn-ugor vérkeveredéssel; a moszkovitizmus így tatár és finn-ugor hatásokból alakult. Akárhogy van is, a Leningrád körüli részben eltűnt, de sok tekintetben még ma is meglehető finn-ugor település jól mutatja a szemlélő előtt a Baltikum népi és politikai helyzetének különleges rétegződését és bizonytalan helyzetét.

Még figyelemreméltóbb lesz a Baltikum szemléletéből nyerhető tanulság, hogyha a lettek, észtek és litvánok szellemi és politikai fejlődésére vetünk egy pillantást. Itt világosan látható, mennyire nem volt ura sosem a Baltikum önmagának s mennyire mindig a kívülről jövő törekvések határozták meg fejlődését. A svéd uralom valamennyi balti népen ott hagyta a maga bélyegét, leginkább a finneken; finnek, észtek, lettek magas kultúrája s felsőbb társadalmi svéd ösztönzések és hatások nyomán született s a skandináv-germán-nordikus szellemi föléledés, az északi népkutatás nyomán svéd írók és tudósok voltak azok, akik a finn és észt nemzeti tudatot, régi énekek és népi emlékek romantikus és humanista kutatása között, fölélesztették. A letteknél ezt a munkát a német kispolgári felvilágosodás XVIII. századvégi apostolai végezték el; maga Herder, a szláv népek jövőjét felfedező nagy német író, a népiség gondolatát megteremtő humanista, az északi és keletközépeurópai népek népi költészetének első felfedezője, a pánszláv és a pángermán gondolat s általában minden népi gondolat atyja, öt évig működött Rigában, 1764 és 1769 között, mint délutáni prédikátor s mint városi könyvtáros, korántsem hatástalanul. Az ő ösztönzései nyomán.

indul meg a lett, kisebb mértékben az észti népi kultúra régi emlékeinek feltárása és a lett-észti nacionalizmus megteremtése; német evangélikus tanítók és papok munkálják ezt a népi ébredést magas emberiességi gondolatoktól vezetve, önzetlenül. Figyelemreméltó, mint szakad el aztán ez a német ösztönzésekből jött két fiam nacionalizmus a németiségtől: ennek okai politikaiak és szociálisak. Politikailag a német szellemi hatások erőltetésére szívesen látta az orosz uralom a kis balti nacionalizmusok születését, mert így belülről megoszthatta a balti bárók hatalmát; bármennyire a cári uralom szolgálatában állottak is ezek, Szentpétervár mégsem láthatta szívesen, ha Rigában és Tallinban túl sokat gondolnak Bismarck Németországra. Igaz, ma keserűen emlegeti a német népi gondolat sok szóvivője: Bismarck Oroszországra való tekintettel csúnyán magukra hagyta a balti németeket. Szociális szempontból még világosabb volt a szakadás a kis balti nacionalizmusok és a német bárók és polgárok minden népi alzat nélküli uralma között. A német bárók és polgárok mögött nem állott német paraszti réteg, mely a balti államokat akár a balti nacionalizmusokkal, akár a mögöttes nyomasztó nagy orosz területtel szemben a németiségnek biztosíthatta volna. A balti bárók és a hanza-polgárok uralma a kiváltságosak osztályuralma volt, míg a balti nacionalizmusok sajátosan népi, paraszti nacionalizmusok voltak, ahol nép, nemzet és osztály egyet jelent. Az ellentét világosan volt látható a világháború után, mikor a német és észti, német és lett szellemi, politikai és osztályellentéteket Európa leg-radikálisabb földreformjával a németiség kárára és a balti parasztság hasznára oldották meg, eltüntetvén minden idegen nagybirtokot. E nagybirtokok pedig évszázados eredetűek, még a német lovagrend küzdelmes és dicsőséges hódításaiból valók voltak.

A litván nacionalizmus fejlődése hasonlóképpen tanulságos. Ezt valósággal mesterségesen termelte a XIX. század elejétől az orosz államhatalom, kevesebb éllel Poroszország ellen, — bár erőfelé is voltak követeléseik — de annál agresszívebben Lengyelország irányában. A lengyel-litván ellentétek ugyanis korántsem az évszázados lengyel-litván politikai viszony eredményei. E kapcsolat a litvánok számára csak gyümölcsöző volt s csak a XIX. századi nemzeti romantika kezdte kifogásolni, a dolgok természetéből folyólag, a litván állameszmének, a litván vezetőosztályoknak ellengyelesedését. A lengyel-litván ellentét sokkal inkább az oroszok litvánpártfogásának következménye. Ma mintha valami sorsszerűt látnánk abban, hogy a litvánok csak a XIX. század elejétől élnek a maguk nyelvvel; azelőtt a vezetőrétegek a lengyelt használták s közreműködésük a lengyel szellem fejlődésében korántsem volt hatástalan (lásd Vilna lengyel barokkját, Mickiewicz jelentőségét, a Radziwill-család szerepét); a lengyel-litván összeolvadás előtt a pogány litvánok magas rétegei viszont a fehérorosz nyelvvel éltek s a fehérorosz nyelv a litván fejedelmek udvarában érte el eddigi legmagasabb fejlettségét; azóta csak szomorú tájnyelv, egyszerű parasztnyelv. Másik figyelemre méltó momentum a lengyel-litván viszonylatok rossz alakulásában az, hogy a cári Oroszország összeomlása, illetve Litvánia újjászületése óta állandóan megvoltak a törekvések a litván és orosz politikai körök részéről az orosz-litván együttműködésre. Oroszország jól tudta, hogy Litvánián keresztül (akkor még Litvániáé volt a németeknek ma már átadott s közben újra bérbevetéssel vagy más úton visszavágyott Memel, Litvánia egyetlen kijárata a tenger felé) biztosan kiutat találhat a Baltikum felé s egyfelől a lengyelelles Litvániával együtt állandó nyomást gyakorolhat Lengyelországra, másfelől meg elzárja Lengyelországtól a fiatal balti kisállamokat s újra valamiképp a maga körébe vonja azokat, hiszen az ezekkel való együttműködés Oroszország számára nélkülözhetetlen.

Pilsudski nagy politikai tette éppen az volt a huszas években, hogy biztosította Lengyelország számára Vilna és környéke birtokát, miáltal Lengyelország szert tett az ú. n. dűnai korridorra és a Dűna-folyó mellett, Dűnaburnágnál közvetlen érintkezésbe került a balti államokkal. Ha Lengyelország hasztalanul törekedett arra, hogy a lengyel-litván viszony tisztázása révén a lengyel-litván únió valamilyen újjáteremtése alakjában a mindig bizonytalan danzigi korridor helyett Memelnél kijárást találjon a tengerhez, akkor a dűnai korridor megszerzése számára igen nagy érték volt politikai cselekvőképessége tekintetében; de egyben igen fontos záloga volt a balti államok függetlenségének és biztonságának.

A dűnai korridor volt tehát a balti egyensúly leglényegesebb eleme. Mihelyt ez megszűnt, Lengyelország elbuktaival rögtön szóhoz jutottak a Baltikum sorsának irányításában azok a mögöttes területek, melyektől eddig amúgyis évszázadokon át függött. Magának Lengyelországnak is életbevágóan fontos volt a dűnai korridor. Lengyelország sorsának állandó szomorú eleme az a geopolitikai tragikum, ahogy ottan áll két hatalmas politikai tömeg, a német és az orosz tömb között az északkelet európai síkságok, illetve az Északi-tengertől szinte Vladivosztokig terjedő óriási eurázsiai földterület közepén elhatárolatlanul. A keleti német tendenciák szinte ezer éve a tengerpart vonalán haladtak előre s szorították vissza Lengyelországot a másik végzet, az eurázsiai-moszkovita nyomás felé; hogy Lengyelország ez utóbbit elhárítsa, illetve kiutat, szabadságot találjon előle, ezért volt szükséges, hogy időről-időre elhárítsa a tengerpart mentén haladó német uralmi törekvéseket. Pilsudski lengyel-ukrán úniós terve nem sikerült, ezzel szemben a lengyel külpolitika egyik legjelentősebb sikere volt, hogy 109 km-nyi lett határt kapott az 1412 km-nyi orosz, az 1912 km-nyi német határ mellett. Lengyelország jelenléte a lett határon elhárította a mögöttes orosz terület nyomását s ez rögtön érvényesült, ahogy Lengyelország összeroppant.

Figyelemreméltó, hogy a Baltikumban újra érvényesülő orosz befolyás éppen azért tudott akkora súllyal fellépni, mert az 1939 szeptemberében bekövetkezett meglepő német-orosz együttműködés folytán szabad kezet kapott éppen azokon a lengyel területeken, a keleti lengyel határon, melyek leginkább mögöttes területei a Baltikumnak s melyek birtokában lehetett Lengyelország a balti egyensúly záloga. A Vilnától a román határig húzódó terület viszont csak kisebb mértékben volt lengyel népességű — s éppen leginkább Vilna körül, — egyébként inkább volt fehér orosz és ukrán-kisorosz lakosságú, ami természetszerűleg megkönnyítette a Szovjet lépését, illetve a közös német-orosz politikát. Hiszen még nemrégiben, mikor annyi meglepő és érdekes szándékot tulajdonítottak az oroszországi illetve a lengyelországi ukránokkal kapcsolatban az akkor még erélyes keleti politikát űző Németországnak, már nyilvánvaló volt a Baltikum és a mögöttes litván-ukrán-fehérorosz területek kölcsönös politikai összefüggése, — most a német-orosz megegyezés értelmében ez Oroszország javára érvényesült. S az orosz befolyás annál inkább nyert intenzitásban a lengyel-ukrán-fehérorosz síkságokon — maga mögött tudván a végtelen eurázsiai összefüggéseket s azok hatását, — amennyivel a szinte évezredes balti német befolyás a külpolitikai következmények folytán visszavonult a Baltikum partjairól. Holott pedig mindezeidig éppen ez volt a legfontosabb útvonalak egyike, melyeken a keleti német penetráció előrehaladt s ez a folyamat úgy tűnt fel napjaink német politikusai, történettudósai és politikai gondolkozói előtt, mint valósággal a német történet értelme és új erővonala; Hitler, Rosenberg és a nemzeti szocializmus legkiváltságosabb szellemi úttörője, Moeller van den Bruck írásai tele vannak ezekkel a gondolatokkal.

Lengyelország állami léte és önálló külpolitikája természetesen elzárta eddig annak a lehetőségét, hogy az egyéb mögöttes területek döntően hatassanak közre a Baltikum új fejlődésében. Ezalatt a húsz évnyi időközben szabadon fejlődhettek a balti államok, mivel Lengyelország egyfelől a tengerparton haladó német tendenciákat semlegesítette — ezek mind a német lovagrend és a porosz államiság örökségei voltak, — de ugyanígy semlegesítette a szinte elzárt nyugat felől az orosz politikát.

A Pilsudski által újjáélesztett Jagelló-gondolat számos tragikus csirát hordott magában, de éppen azzal, hogy az euráziai végtelen területeken gyülekező ellentétes erőket már pusztán létével is mérsékelte, igen nagy szükségességet jelentett a Baltikum peremnépei számára. Az euráziai végtelen síkság közepén a lengyel Jagelló-gondolatnak is terjeszkednie kellett, ha egyáltalában meg akart állni, történeti jogon és reálpolitikai szükségességből kellett más népeket, főképp a nagyorosz népiség peremnépeit, az ukránok és fehéroroszok töredékeit, uralma alatt tartania, hogy teljesen össze ne roppantsák őt magát környezetének és tragikus geopolitikai helyzetének következményei. A Jagelló-gondolat egyszerre fordult szembe, évszázadokkal elébb és most is, a történeti és földrajzi szükségességek vonalát követve, a német porosz és lovagrendi eszmével és a „minden orosz földet egyesítő“ moszkvai hatalommal. Meggátolta ezek összeütközését és egy „harmadik“ megoldás lehetőségét, a külön életet biztosította a balti népek számára. Ez az egyensúlyozó lengyel politika párhuzamosan haladt a skandináv államok politikájával; a Baltikum eddig lengyel és most már orosz uralom alatt álló területeinek sorsa nemcsak a balti népek sorsára volt hatással, de megrendítette a skandináv államok eddigi helyzetét és politikáját is.

A lengyel-balti egyensúlyi politika emellett csak addig volt lehetséges, míg az orosz hatalom, belül lévén elfoglalva, nem fordult újra nyugat felé, egyesítvén önmagában Nagy Péter és Lenin hagyományait. A Szovjet Lenin utáni politikájáról az volt a nézet, hogy szakított a cárok extenzív-imperialista politikájával és földéhségével, melynek előképét az orosz nemzeti lényeg kutatói ott találták a muzsik nyugtalan magatartásában, amint el-elhagyja földjét s valami rejtelmes nomád és szerző ösztönből elindul új területek felé. Így kolonizálta az orosz paraszt önmagától Szibériát, így lett Oroszország olyan gyarmatbirodalom, hol az anyaország és a gyarmat összefügg s innen van az a roppant nyomás, melyet területei végtelenségével a mai nagyarányú európai politikában ki tud fejteni, — manapság, mikor eltűnnek már az arányok s mindenütt a nagy tömegek korszaka következik. Soká úgy gondolták, hogy Oroszország befelé, termelésének fokozásával van elfoglalva s nem vágyik újabb területek felé. Ez igaz lehetett addig, ameddig nyugaton új lehetőségek nem kínáltak. Ha Sztálin korszakát Lenin nyugatos és szinte „nagy Péteri“ korszakával szemben magában Oroszországban is szívesen tekintették úgy, mint visszatérést az európaizálódás előtti orosz hagyományokhoz, a Nagy Péter és Nagy Katalin előtti cárok politikai magatartásához, akkor most új meglepő változások tanúi vagyunk.

A lengyel-német háború következtében a balti egyensúly megrendülvén, Oroszország azonnal kilépett zárkózottságából s újra nyugati politikát követ; a nyugati orosz politika útja pedig ott vezet a Baltikumon át, mely Nagy Péter óta az orosz politika útja nyugat felé. Az ukrán és fehér-orosz kérdések nagyorosz elintézése, a moszkvai szocialista centralizációnak területiális és nemzetiségi autonómiával és a szocialista államszervezettel kombinált rendszere magát a tulajdonképpeni lengyel etnikumot odaszorította a Szilézia és Kelet-Poroszország közötti német nyomások és hatások

közé! Így elvesztek a Baltikummal összekötő utolsó lengyel összefüggések is; a német tevékenység pedig, úgy tetszik, alkalmazkodik az orosz politika nagypéteri erővonalaihoz: a Baltikum újra Oroszország kijárója nyugat felé, a Baltikum biztonsága, kis népeinek többé-kevésbé orosz kapcsolatokban való tartása pedig mintha az orosz politikai biztonság záloga volna.

A Baltikum kérdése ettől fogva már orosz kérdés, melybe a szintén nyugatra fordult Németország immár nem avatkozik többé az orosz-német megállapodások következtében. Különbösen is a balti németiség olyan csekély számú volt, hogy az újabb német felismerések előtt már nyilván nem bírhatott elegendő indokokkal a balti német érdekelttség fenntartása. A balti németiség eddigi szerepe inkább a tradíciók fönntartásában és bizonyos hatalompolitikai érdekek ápolásában állott. A balti németek száma amúgyis egyre fogyott; 1881-ben Ész- és Lettorszáiban még 180.000 német volt; az észti és lett földreformok eléggé megrendítették gazdasági és népi helyzetét, úgy hogy 1934-ben Észtországban már csak 16.346 német élt — német szakértők kb. 20.000-re becsülték számukat — Lettorszáiban pedig 1935-ben 62.144 — német szakértők szerint kb. 70.000 —; emellett a németiség 80%-a városi elem volt, a többi meg nagyagrárius életet élt, idegenül a környezetben s tovább ápolván a régi uralkodó osztályi hagyományokat. Viszont sehol sem voltak mély népi, paraszti rétegek, ahonnan ez a kiváltságos réteg megújulhatott volna. A szociális gondolat kelet-európai uralma, valamint a mai német népi felfogás s emellett a Baltikumot érdekkörébe átvevő orosz hatalommal való megegyezés nyilván arra bírta Németországot, hogy ezt a kisszámú németiséget a birodalomba vissza-telepítse. De nem is a szám volt itt a fontos, hanem a lényeges és vezető pozíció, melyet ez a balti németiség elfoglalt; helyükre most az orosz proktorátus közrehatása következik s a keletre törekvő német szándékokat felváltotta a Baltikumban, ezen a változatos és rétegzett tengerparti peremterületen a nyugatra törekvő orosz politika új korszaka.

GOGOLÁK LAJOS

A TÖRÖK DÖNTÉS

ANEMZETKÖZI DIPLOMÁCIA FRONTJÁN az elmúlt hónapokban Sok izgalmat okozott a török kérdés. Törökország még a nyár elején kilépett abból a tartózkodó és óvatos külpolitikai magatartásából, amelyet a világháború befejezése óta Kemál kormányzása alatt tanúsított s kölcsönös segélynyújtási szerződésben állapodott meg Angliával és Francia-Országgal. A szerződés éle nyilvánvalóan a Balkánon és a Földközi-tenger keleti medencéjében előretörő Olaszország, másodsorban pedig Németország ellen irányult (az olasz-török ellentét szinte állandó eleme volt a békekötések utáni európai politikának s 1939 nyarára különösképpen kiélestedett), s azzal a feltételezéssel jött létre, hogy a Szovjetunió szintén a nyugati hatalmak mellett sorakozik fel az európai válságban. Augusztusban azonban a moszkvai kormány váratlanul Berlinnel egyezett meg, ami a török kormányt eléggé kellemetlen helyzetbe hozta. A török külügyminiszter nemsokára Moszkvába utazott, hogy a szovjetkormány új felfogásáról tájé-

kozódjék és megkísérelje megnyerni az oroszok hozzájárulását, sőt csatlakozását az angol-francia-török megállapodáshoz. Egyes hírek szerint Szaradzoglu moszkvai tárgyalásainak bizonyos időnyerés is lett volna a célja. Annyi bizonyos, hogy maga Moszkva is tárgyalni óhajtott a törökökkel, mivel remélte, hogy háta mögött a német-orosz megegyezéssel, a nagy lengyelországi területgyarapodással és a három balti államban elért sikereivel, rá tudja venni őket az angol-francia vonal elhagyására, a Szovjet-unióval való szorosabb együttműködésre és annak a régi óhajának a teljesítésére, hogy a Dardanellákat zárják el minden nem feketetengeri hatalom hajója elől. A két álláspontot azonban huzamos tárgyalások után sem sikerült összeegyeztetni, noha Szaradzoglu — a diplomáciai látogatások időtartamától erősen eltérve — kerek huszonhárom napot töltött a szovjetfővárosban. Általános meglepetésre minden megegyezés nélkül tért vissza Ankarába, pedig a világsajtó napról napra azt jósolta, hogy a megegyezés aláírása már csak egy-két nap kérdése. Még nagyobb meglepetést keltett azután, amikor Ankarában ünnepélyes keretek között aláírták az angol-francia-török kölcsönös segélynyújtást ígérő szerződést.

Törökország az angol-francia érdekkörbe való kapcsolódással letért arról a külpolitikai ösvényről, amelyet az egy éve elhunyt Kemál Atatürk jelölt ki népének s visszakanyarodott az angolbarátság évszázados vonalára. Közel kétszázéves történelmi hagyomány ez, amely a két állam közös érdekein épül föl s azóta érvényesül, szinte ellenállhatatlan erővel, amióta Oroszország uralkodói felszabadították Dél-Oroszországot és a Fekete-tenger északi partvidékét a török uralom alól s a Földközi-tenger kijáratát ellen meginult az orosz hatalom rohamára. Oroszország idestova két évszázada harcol azért, hogy kijusson a világkereskedelem egyik főúterére, a Földközi-tengerre — persze elsősorban politikai céljai érdekében. Ezzel egy csapásra földközitengeri hatalommá válna, befolyása alá vethetné a Balkánt, a közeli angol birtokokat, komolyan fenyegethetné Anglia világhatalmát, vagy legalább is legbecsesebb gyarmataival és domíniumaival való összeköttetését stb. Mindezt természetesen jól tudja Nagy-Britannia is s a brit külpolitikának száz év óta egyik megdönthetetlen alapelve, hogy a török tengerszorosok nem juthatnak Oroszországnak sem birtokába, sem befolyása alá, mert ezáltal nyomban megnyílnék az út számára a Földközi-tenger felé. Itt találkozott mindig az angol és a török hatalom érdeke s ez magyarázza meg Törökország évszázados angolbarát politikáját. Ahhoz ugyanis, hogy az átjárás biztonságos legyen, az orosz birodalomnak szükségképpen befolyása alá kellett vonnia Törökországot, amibe ez természetesen soha nem egyezett bele; amikor pedig helyzete már igen veszélyesnek látszott, Anglia fordult feléje teljes támogatásával. Az oroszok kitörését Anglia eddig mindig meg tudta akadályozni, hiába győzték le több ízben is a török birodalmat. A világháború alkalmával állt be egyedül változás ebben az érdekbarátságban, amikor Oroszország kibékült Angliával, Törökország pedig Németországgal fogott össze. Ez azonban csak rövid epizód volt, amint azt a most újból szentesített és megpecsételt angol-török barátság is meggyőzően bizonyítja. De úgy látszik, epizód volt az az új szemléletű és módszerű török külpolitika is, amelyet Kemál, a nagy államszervező folytatott a békekötések óta haláláig.

Kemál Atatürk, miután belpolitikai reformjait elindította s a külpolitikával is behatóan foglalkozhatott, elsősorban arra törekedett, hogy egyezzen a százados ellenféllel, az oroszokkal. A nagy török államférfi, akinek reálpolitikai szemlélete a külügyek terén is annyi sikert hozott, levonta a történelem tanulságait és azt vallotta, hogy a törökségnek nem szabad megkötnie kezét egyetlen irányban sem: szabályos egyensúlyi politikát

kell követnie, szabadnak kell maradnia mindegyik oldal felé és távol kell tartania magát az ellenségeskedésektől. „Törökországnak — mondotta egyszer — a nagyhatalmi érdekek és vetélkedések egyik legkitettebb nyugat-keleti ütközőpontján meg kell őriznie semleges, óvatos és tartózkodó magatartását és hasonlóan a jól egyensúlyozott mérleg nyelvéhez, egyik oldalra sem szabad mélyebben elhajolnia/. A békeszerződések bizonyos fokig angol gyámság alá helyezték Törökországot s a Dardanellák ügyében a török szuverénitást mélyen sértő intézkedéseket tartalmaztak. Kemál ugyan a lausannei szerződésben elérte, hogy enyhítsenek ezeken a pontokon, de a török köztársaság — természetesen világháborús magatartásának megtorlásaképpen — továbbra se volt ment a többé-kevésbé szigorú megkötöttségektől. Kemál az angol nyomást is igyekezett ellensúlyozni a Szovjetúnióval kötött megegyezéssel: 1925-ben orosz-török megemntámadási, 1929-ben pedig még szorosabb védelmi szerződést írt alá. Mihelyt pedig az oroszok nyomása és beavatkozása megnövekedett, a török inga az angol vonal felé elhajlással védekezett a túlságos befolyás-fokozódás ellen. Az oroszoknak kétségkívül most még nagyobb érdekük volt jóban lenni a török köztársasággal, mivel a békeszerződések és a később megtartott tengerszoros-értekezletek úgy döntöttek, hogy a Dardanellákat nyitva kell tartani s a hajózás rajtuk mindegyik hatalomnak szabad: az orosz hajók átmehettek tehát a tengerszoroson, de átmehettek rajta az angol hajók is és esetleges viszály esetén közvetlenül fenyegethették a feketetengeri orosz partokat és nyersanyaglelőhelyeket. Ez nem felelt meg az orosz biztonsági követelményeknek s ezért a Szovjetúnió hathatósan támogatta Törökországot, amikor 1936-ban felvetette a Dardanellák feletti szuverénitás visszaszerzésének kérdését. Angliának ebben az időben Olaszországgal szemben is szüksége volt a török állam barátságára s így a montreuxi értekezleten hozzájárult ahhoz, hogy visszakapja felségjogait? tengerszorosok felett, katonailag megerősítse a Dardanellákat s egyedül Ő döntsön abban a kérdésben, hogy melyik hatalomnak engedi meg háborús viszály esetén az áthajózást. Ez az engedmény az angol politikát megfelelő mérvű befolyáshoz juttatta Ankarában, de Kemál mindig ügyesen vigyázott arra, hogy egyik nagyhatalomnak se engedjen nagyobb teret s megőrizze Törökország szabad kezét az orosz-angol vetélkedésben.

Ezzel az óvatos, egyensúlyozó politikával Kemál sok sikert és jelentős eredményeket ért el országa számára. Így jutott vezetés szerepre Franciaország támogatásával a Balkán-szövetségben, megerősítette hatalmi pozícióját a Földközi-tenger keleti medencéjében, jelentős befolyásra tett szert a közkeleti arab államokban, megszerezte az alexandrettei szandzsákot, stb. Ennek a Törökországgal határos területnek az átadása ugyan Kemál utóda, Ismét Inonü alatt ment végbe, de megszerzése Kemál tevékenységéhez fűződik. Franciaországgal állítólag a szandzsák átengedése fejében jött létre a francia-török segélynyújtási szerződés, bár ez kétségkívül nagy ár lett volna a francia érdekek katonai támogatásáért. A török külpolitika áthajlása a francia-angol vonal felé körülbelül ez év tavaszán lett láthatóvá, amikor a tengelyhatalmak előretörése s főként Olaszország albániai hódítása Ankarában is aggodalmat keltett. Indokolt volt-e ez az aggodalom, vagy nem, azt most ne kutassuk, tény azonban, hogy a török külpolitika erős olaszellenessége hajlott arra, hogy ebben a pozíciószerezésben a török érdekek veszélyeztetését lássa s erre való tekintettel eltérjen Kemál jól bevált diplomáciai alapelveitől. Szaradzsoğlu külügyminiszter a török nemzetgyűlés nyári ülészakájának bezárása alkalmával mondott beszédében ezt a következő szavakkal indokolta meg: „A népszövetség meggyengülése, a leszerelésre irányuló kezdeményezések csődje, az új államcsoportosulások kialakulása és a befeje-

zett tények politikája a török kormányt arra indította, hogy szakítson korábbi semlegességre politikájával és csatlakozzék az ú. n. (francia-angol) békearcvonalhoz“. Hogy a csatlakozás, amely a létrejött kölcsönös segélynyújtási egyezményekben öltött alakot, voltaképpen Olaszország ellenében és az olasz terjeszkedés miatt történt, azt azóta már nyilvánvalóvá tette az a körülmény, hogy amikor Olaszország a jelenlegi viszályban semleges maradt és kijelentette, hogy ő maga semminemű katonai akciót nem kezdeményez, Törökország is semleges maradt, sajtója azonban nem rejtette véka alá azt a meggyőződését, hogy Olaszország harcba lépése szükségszerűen Törökország hadbalépését is maga után vonná. Erre az eshetőségre utal — ha nem nevezi is meg, csak földközitengeri övezetről beszél — az október 19-én aláírt segélynyújtási szerződés is. A szerződés 2. számú jegyzőkönyve kimondja, hogy Törökországot katonai akcióra és támogatásra nem kötelezik a szerződés pontjai, ha Anglia és Franciaország — a Szovjetunióval keveredik háborús viszályba. Angol és francia részről is csak azt hangsúlyozták, hogy a szerződés nem irányul Olaszország ellen, ha — semleges marad.

Olaszország valóban semleges maradt s egyetlen jel sem árulja el, mintha bármit is tervelve Törökország vagy bármely más hatalom ellen. Épp ellenkezőleg: sorozatos békeakciói és békítő műveletei — főként a hozzá közeledő balkáni félszigeten — arra mutatnak, hogy a fasiszta Itália az ellentétek elsimitója akar lenni a hadiállapotban lévő Európában. Olaszország részéről nem áll fenn Törökországgal szemben a támadás veszélye. A Balkánon ugyan versenytársak továbbra is, de párhuzamos érdekeik is vannak a keletről fenyegető szláv befolyás mellett. Felmerül tehát a kérdés: Törökország milyen megfontolás értelmében érezte elkerülhetetlen szükségét annak, hogy Olaszország kinyilvánított semlegessége ellenére, sőt a kifejezett orosz rosszallás ellenére ragaszkodjék az angolokkal és franciákkal létrejött ideiglenes megállapodás véglegesítéséhez? Az olasz „veszély“ semmiesetre sem. Akkor az oroszé? A kemáli egyensúlyi politikával való szakítás és a visszatérés az évszázados török külpolitika hagyományaihoz kétségkívül ezt bizonyítja. Törökország belátta, hogy tulajdonképpen ellenfele nem a nyugati olasz, hanem az északkeleti orosz birodalom, amely a német-orosz megegyezés következtében lényegesen megjavult hatalmi helyzetben nagyobb nyomást fejthet ki a Dardanellákra s Bulgária felől ezt a nyomást még fokozhatja. A százados ellenfél, megnövekedett súlyával, újból ott kísért a török állam határán s legutóbb mindent elkövetett, hogy búvkörébe vonja. Sikertelenül, mert Törökország, miként a múltban, most sem hajlandó arra, hogy magát Oroszország gyámsága alá helyezze s kiszolgáltassa neki tengeri átjáróit: jól tudja, hogy ez azt jelentené, hogy ezentúl csak azt a politikát követheti, amelyet Moszkva előír számára. A világsajtó szerint Szaradzsoğlu e tekintetben kellő tapasztalatokat szerzett Moszkvában s hazatérése után ezért került sor olyan sietősen a nyugati hatalmakkal való végleges leszerződésre. Igaz, hogy a szerződés értelmében Törökország nem kötelezhető a Szovjetunió elleni segítségnyújtásra, sem olyan akcióra, amelynek következményeképpen fegyveres viszályba keverednék hatalmas szomszédjával, de maga a szerződés a török biztonságnak és pozíciónak olyan alátámasztása, amely nem tévesztheti el hatását egyetlen államra sem. Legalább is ez csendült ki Molotov október 31-i beszédéből, amikor a külügyi népbiztos a meghíúsult moszkvai tárgyalásokra és Törökországnak Angliával, valamint Franciaországgal létrejött megegyezésére a következőket mondta: „Törökország azzal, hogy a semlegességi politika helyett inkább a nyugati hatalmak háborús politikájával kapcsolta össze sorsát, komoly döntést vállalt magára. Meg fog még mutatkozni, vajjon Törökországnak nem lesz-e később oka, hogy ezt a lépését megbánja?“ Ezekből a sorok-

ból — mint azt a világsajtó is megállapította a beszéd elhangzása után — lehetetlen ki nem olvasni bizonyos burkolt fenyegetést a török állam ellen. Törökország mindenesetre döntött. Ezt a döntést a török nép minden igaz barátjának úgy kell fogadnia, mint kikerülhetetlen lépést, amelyet Kemál népének az adott körülmények között életérdekeire és veszélyeztetett pozícióira való tekintettel mindenképpen meg kellett tennie.

CSISZÁR BÉLA

SCHAFFER KÁROLY

1864—1939

A MAGYAR NEMZETI KULTÚRÁNAK két oka van gyászolni Schaffer Károlyt. Eltávozott vele egy nagyszabású kutató, aki egy tudomány-szakot annak nemzetközi bírálószéke előtt olyan előkelően képviselt, abban olyan általánosan elismert vezető szerepre tett szert, mint még kevés magyar tudós s aki ezzel tudománya művelői között megbecsülést szerzett annak a nemzetnek, amelyből kinőtt. De elvesztettük benne a kiváló lélektani érzékkel megáldott idegorvost is, aki nagy tudományos felkészültséggel elemezte a magyar szellemi élet kiválóságainak lelki életét s így szakmája részéről hozzájárult ahhoz, hogy a történelem és irodalom művelői, sőt a művelt nagyközönség is, közelebb jussanak ezeknek a nagyemberek megértéséhez. A Magyar Szemle különös melegséggel búcsúzik tőle, mert Schaffemek több, ebbe a tárgykörbe vágó tanulmánya hasábjain látott napvilágot.

Amidőn Schaffer Károly a nyolcvanas évek derekán a budapesti egyetem orvosi karán életpályájára készült, a környezet kétségtelenül alkalmas volt arra, hogy az idegrendszer kutatása felé vonzza őt. Az anatómiának két akkori tanára, Lenhossék József és Miháلكovics Géza, a központi idegrendszer szerkezetére és fejlődésére vonatkozó ismereteket fontos eredményekkel gazdagították. Bizonyára nem véletlen, hogy ennek a két mesternek három, közel egykorú tanítványa, szentelte magát az idegrendszer szerkezeti kutatásának s vált — hála kiváló tehetségének — tudományszaka világszerte elismert művelőjévé: Schaffer mellett Lenhossék Mihály és Apáthy István.

Míg két nagy pályatársa megmaradt az elméleti tudomány mezején, addig Schaffer orvossá lett és élete munkájában elsősorban a kóros idegrendszeri működések alapját adó alaki elváltozásokat kutatta. Ebben azonban mindenkor erőssége maradt érdeklődése az ép szerkezeti viszonyok iránt, amely késő éveig is ezen a téren is vizsgálatokra készítette. S ez az érdeklődés vezette őt arra, hogy ne csak a beteg, hanem az átlagot felülmúló értékű idegrendszeri működés alapjait keresse azokban a munkákban, amelyeket a kiemelkedő tehetségek agyszerkezetéről írt és íratott tanítványaival.

Schaffer pályakezdésére az említett korai hatások mellett két tényező nyomta reá bélyegét; az idegszöveti technikának arra az időre eső nagyarányú fejlődése és klinikai tanítójának, Laufenauer Károlynak mély érdeklődése a szervi elváltozások híján levő alkati és lelki eredetű idegbetegségek iránt.

Mint minden technikai haladás iránt nagy érzékkel bíró éles megfigyelő és rendszeres összefoglalásra hajló, a lényegét meglátó szöveti kutató, végezte Schaffer félszázadon át munkáját. Működése nehéz körül-

mények között indult meg egy külsőségeiben elmaradt klinikán s folytatódott egy agg és gyógyíthatatlan betegeket ápoló, laboratóriumi munkára nem alkalmas kórházi osztályon, ahol Schaffemek saját anyagi javaiból kellett a köz támogatása híján eszközöket és vegyszereket beszereznie. Végre 1912-ben nyert a budapesti egyetem orvosi kara és a felettes hatóságok elismeréséből tanszéket és intézetet, ahol idejének javát technikai és tudományos segéderőinek felhasználásával annak a munkának szentelhette, amely nevét a tudományos körök előtt már előbb világszerte ismertté tette. Ettől az időtől Schaffemek és a hamarosan hozzászegődő tanítványoknak tollából tiszteletet parancsoló sűrűséggel jelentek meg a kutatási eredményeiket a nemzetközi szakkörökkel közlő munkák,— addig a pillanatig, amíg a Mester szemét örökre lehúnyta — nem kevesebb mint 18 kötet. Ebben a hagyatékban van egy nagy tanulság a magyar tudománypolitika számára: minő sikert hoz az, ha egy friss tudományos szakmának művelésére megfelelő ember önálló kereteket nyerhet.

Tanszékének felállításáig Schaffer már közel két évtizeden át jeles oktató tagja volt a budapesti orvosi karnak mint magántanár. Előadásainak világossága, szemléletessége, előkelő külső alakja már régen vonzotta a hallgatók seregét. Jórészt ezeknek, majd a tanítványai által más egyetemeken is tartott és a Mester hatását mindenkor eláruló előadásoknak köszönhető, hogy ma, talán Észak-Amerikán kívül, nincsen ország, ahol az orvosnak készülő fiataltság az idegrendszerre vonatkozó ismereteket olyan terjedelemben és mélységben sajátíthatná el, mint egyes magyar egyetemeken.

1925-beü, Moravcsik Ernő Emil halála után, Schaffer átvette a budapesti egyetem elme- és idegkörtani tanszékét és ezzel alkalmat nyílt arra, hogy gyakorlati-klinikai téren is egy évtizeden át — nyugalombavonulásáig — szélesebb körökre gyakoroljon befolyást egy már akkor delelőiet elért élet tanulságaival és a haladásnak utolsó percig tartó szolgálatával.

Bár a magyar orvostudomány kiemelkedő alkotó egyéniségeknek korábban sem volt híjával, hazánkban a modem értelemben vett tudományos „kutatóüzem“ kialakulása igazában mégis a háború utáni évekre esik, Schaffer ezen a téren is elől járt. Kutatóintézetében és klinikáján nemes emberi tulajdonságai és a tudományért való rajongása a tanítványok seregét vonzotta személye köré és szakmája szolgálatábaí Így lett megalapítója egy számban is tekintélyes idegorsosi és különösen az idegrendszer ép szerkezetét és kóros elváltozásait vizsgáló iskolának, amely nagy nemzetek szakmabeli gárdájával nemcsak felveheti a versenyt, de azt nem egy téren felülmúlja.

Élete utolsó 15 évére esnek Schaffemek azon munkálatai, amelyek közvetlenül belefolyanak a magyar általános szellemi életbe: elsősorban Széchenyi István idegéletének elemzése. A legnagyobb magyarnak bonyolult, az átlagember számára nem átérezhető lelki élete már régebben tudományos vita tárgya volt. A magyar világ nagy töprengőjét, Gxünvald Bélát, a reformkor vizsgálata Széchenyi egyéniségének elemzéséhez vezette; nem von le Grünvald iránt való tiszteletünkéből, ha megmondjuk, hogy tanulmányai során olyan tévedésekbe esett, amelyek szakképzettség híján elkerülhetetlenek voltak. Azonban a Grünvald állításaira jelentkező orvosi hozzászólások is magmaradtak azok között a keretek között, amelyeket a szaktudomány akkori állása megszabott. Schaffer moder n elemzésével nagy hálára kötelezte a tudományos körökön kívül az érdeklődő művelt magyar közönséget és, ha ellene a magyar történetírás kitűnőségei részéről emelkedett is fel kritikai szó, az csak azt mutatja, hogy a modem pszicho-? patológia és a nem szakképzettek között a megértés lehetősége — reméljük csak egyelőre — nem könnyű.

A Vörösmarty Mihály és a két Bólyai lelki élete körül terülő homályt szintén Schaffer oszlatta el; egyik utolsó, csak a jövőben nyilvánosságra kerülő munkája pedig Semmelweis Ignáccal foglalkozik. E művek mindegyikében megnyilvánul az a nemes tartózkodás, amellyel első Széchenyi-tanulmányát bevezeti: a tudományos elemzés nem fojtja el szívünkben a kegyeletet, de a tudományos igazság nem is juthat ellentétbe legnemesebb emberi érzéseinkkel. Ez a beállítottság már azért is jelentőssé teszi Schaffer lélekrajzait, mert ezek éppen nem egy, az ép és kóros lélektanban nem jártas, más szakmabeli írótól eredő tévedést oszlatnak el.

Schaffer emlékezetét őrzik szűkebb körben tanítványai és tágabb körben mindazok, akik világszerte tanultak munkáiból. Élete műve sem avulhat el, mert egy tudományos szakma és egy nemzet művelt körei mindig hálával és kegyelettel fognak vissza-visszanyúlni hozzá tanulságért és példaadó biztatásért.

KÖRNYEY ISTVÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A Balkán-probléma és Olaszország; Oroszország balkáni törekvései. — Németország Anglia ellen. — Az amerikai fegyverkviteli tilalom felfüggesztése. — Németország és a Szovjet kapcsolatai. — A német politika nyugat ellen fordul; a belga-holland békeközvetítés és a holland válság. — A nyugati hadicélok. — A müncheni merénylet. — Német politika Cseh- és Lengyelországban. — A finn-orosz ellentét; Oroszország berendezkedése a volt lengyel területeken; az orosz tartózkodás a háborútól és a nyugati hatalmak.

A HOSSZÚRA NYÚLT török-orosz tárgyalások megszakításában két körülmény játszott szerepet. Az egyik az volt, hogy Törökország AL mégis jobbnak látta Angliával és Franciaországgal szerződni, mint Szovjetországgal, mely már-már úgy tekintette a Fekete-tengert, mint saját beltengerét s maga számára jelentős beleszólást kívánt arra vonatkozólag, hogy milyen hajók haladhatnak át a tengerszorosokon; biztonságára hivatkozva határozottan kívánta Törökországtól a tengerszorosok elzárását. Törökország magatartásában emellett egy másik ok is közrejátszott: ez pedig a Balkán-probléma. A Szovjet nyilvánvalóan egyre nagyobb érdeklődést árul el Románia iránt s ezzel egyidejűleg újra kiéleződtek a román-bolgár ellentétek, valamint a sosem nyugvó török-bolgár ellentét is, viszont éppen ezek miatt megerősödött a román-török együttműködés. A Szovjet egyik szándéka ugyanis az volt, hogy Törökországot elszakítván Romániától, illetve a Balkán-bloktól, már eleve útját vágja annak, hogy a Fekete-tengeren, vagy a Balkánon át vele szemben bárki is felléphessen. Törökország szilárd magatartásában a nyugati hatalmakkal való együttműködés mellett még más jelentős támaszra is talált. A német-orosz megegyezéssel egyidejűleg még annak idején jelentős orosz csapatmozdulatok történtek Kis-Ázsia és a közelkelet felé, melyeknek célja szemmel láthatólag az angol petróleum-érdekeltségek veszélyeztetése volt. A közelkeleten eddig jelentős német szándékok működtek közre az arab nacionalizmus tekintetében; most azonban a közelkeleti arab államok, közeledni látván határaikon az orosz befolyást, nem csupán az angol gazdasági érdekeltségek hatására, de saját érdekeikből is sorra mutatták meg az angol politikával érzett szolidaritásukat. Törökország közreműködése is hozzájárult Irak, Irán, Afganisztán közös védelmi blokkjához s így dél felől igen jelentős arab-török-perzsa blokk áll szemben az orosz szándékokkal s egyben harmóniában az angol világpolitikával is. Németország, látván a fejleményeket, több ízben aggódva emlékeztette

Törökországot e politika veszedelmeire, mondván, hogy Anglia ilyen megszire a mai körülmények között nem vihet segítséget a törököknek. A helyzettel kapcsolatosak voltak azok a tárgyalások, melyeket a rendkívül fontos közeli missziókkal felruházott Papan volt kancellár, ankarai német nagykövet folytatott a török államférfiakkal, majd pedig az angol-török-francia paktum megkötése után, Berlinbe térve jelentéstétel miatt, a német vezető politikusokkal.

Németország, mely most mind határozottabban vállalja az angol-ellenes politikai kurzust, a közeli és török-orosz kérdésekben mutatott intranzigens magatartásában igen számított Olaszország támogatására is. Valóban Olaszország első pillantásra nem vette jó néven a török-angol-francia megegyezést. Hiszen Törökország a balkáni és kisázsiai kérdések miatt erős ellentétben állott Olaszországgal. Közben azonban bekövetkezett az orosz politika előtörése nyugat felé s ugyanekkor Olaszország éppenséggel nem ellenszenvesen vette tudomásul a tengerszorosok kérdésében ellenállást tanúsító török külügyminiszter moszkvai magatartását. Hiszen Olaszországra rendkívül kellemetlen hatással volt már azoknak a híreknek a pusztas felmerülése is, hogy a nyugati politikába kezdő Oroszország érdeklődni kezd a Balkán és a tengerszorosok ügye iránt: egy ilyen alakulás Olaszország földközi tengeri helyzetére igen nagy befolyást gyakorolhatna. Innét vannak az angol és olasz politika feltűnően szívélyes közeledései, melyeknek építő jellege a mai földközi tengeri viszonylatok között félreismerhetetlen. Az angol és olasz politika szívélyesebbre vált viszonylatának jele volt az angol-francia-török paktumot nem sokkal nyomon követő olasz-görög megegyezés, mely igen sok vitás pontot tisztázott és békét teremtett a nem egyszer ellentétes görög és olasz politika között. (Görögországban tudvalólag igen jelentős szerepet játszik az angol diplomácia.) Kezdetben sokan úgy fogták fel az olasz-görög közeledést, mint ellenhatást az angol-francia-török paktumra; nem sokkal utóbb kiderült, hogy szinte szervesen csatlakozik az előbbihez a görög-olasz megegyezés, melynek ismét jelentős szálai vezetnek Jugoszlávia, illetve az úgy értelmezett bolgár politika felé, mintha ott lábat vetett volna az orosz befolyás — hiszen már orosz flotta- és repülőbázisokról is beszéltek, melyeket a bolgár partokon létesítettek volna. Olaszország jótékony hatással volt a magyar-jugoszláv viszonylatokra is; hiszen Jugoszlávia is nagyon érzékenyen reagált azon feltételezésekre, mintha Bulgáriában orosz hatások érvényesülnének; hasonlóképpen érezhető volt a mérséklő és jótékony közrehatás Bulgáriában is.

Miközben északon a finn-orosz helyzet éppen úgy elfajult, mint az angol-német háborús viszony, Olaszország építő politikát folytatott a Balkánon és a Duna mentén, erélyesen kijelentve, hogy ott semmiféle idegen befolyást nem tűr, jöjjön az bárhonnan is és mikor olyan álhírek jöttek a holland-német konfliktus megnyugovása után nyugatról, hogy Németország Magyarország és Jugoszlávia felé fordulna, Olaszország erélyesen ellene mondott az ilyen feltételezéseknek s az olasz cáfolatokkal együtt járt a német helyreigazítás is. Mikor pedig más irányból jövő középeurópai és balkáni tervekről beszéltek, Olaszország ugyanilyen eréllyel emlékeztetett arra, hogy Itália határa valósággal a Dunánál van. Az európai latin és keresztény civilizáció megmentése és védelme érdekében tanúsított olasz magatartás valóban érdemes a történelem és a középeurópai népek legnagyobb hálájára.

Nyilvánvalóan ilyen mérséklő hatások játszottak közre akkor is, mikor — mintegy Oroszország balkáni szándékaival a háttérben — Románia és Bulgária bizonyos dobrudzsai kérdésekben közeledést találtak; hasonlóképpen a Balkán-blokk többé már nem ellentétes Olaszország szándékaival

s a magyar-jugoszláv viszony egyre jobban közeledik az őszinte javulás útján a teljes barátság és érdekezonyosság felé, ami kifejezésre jut a két nép és a két politika egyre sűrűbb baráti megnyilatkozásaiban és sok közös vonásukon alapuló közeledésében. Olaszország vezetésével tehát az összes kelet-középeurópai népek közreműködnek, hogy a háborús feszültség és a véle kapcsolatos bizonytalanság Kelet-középeurópától és a Balkántól maradjon távol. A dolgok ilyen alakulása nagyon kedvező hatással van angol-francia viszonylatokban Olaszország földközitengeri politikájára; a balkáni és a földközi tengeri békepolitika kölcsönösen kiegészítik egymást. Miközben Oroszország újra tárgyalni készül Törökországgal — nem minden előzetes angol-francia-orosz megbeszélések nélkül, ami mindenesetre arra vall, hogy Szovjetoroszország és a nyugati hadviselők viszonya a sok kellemetlen megnyilatkozás közt is békésebb tendenciákat mutat, — akkor már annak is hírét vesszük, hogy Olaszország és Törökország, annyi ellentét után, közvetlen megbeszélésekre készülődnek, ami a feszült orosz-török és a még feszültebb olasz-orosz viszonylatok között mindkettőjük elemi érdeke s egyben a nyugati hatalmak előtt sem ellenszenves fordulat.

Mialatt Olaszország ösztönzésére a Balkánon és Kelet-Középeurópában ilyen béketevékenység kezdődött, azalatt a nyugateurópai helyzet egyre jobban kiélesedett. Nem mintha a frontokon a változatos, de mégis állandó jellegű tevékenységek során valami lényegesebb változás, eltolódás, döntés következett volna be. A német repülőket most is elszálltak Anglia partjai fölé s utóbbi időben elrepültek Franciaország déli és nyugati határaiig, nem egy helyen Oroszország magatartását és Molotov külügyi népbiztos megnyilatkozásait ismertető francia nyelvű röplapokat dobálva. A német tenger-alattjárók tevékenysége is folytatódott, bár sokkal ritkábban hallhattunk olyan bravúrokról, mint a háború első napjaiban, ami annak a jele, hogy Németország most meglepetések helyett inkább elmélyíti tevékenységét. Angliában a háborús organizáció óriási méretekben működik és Franciaországban is egyre jobban felkészülnek a döntésre irányuló német támadásokra; immár egy hónapja várják a nyugati hatalmak ezt a többször bejelentett nagy német támadást. Ezalatt a frontok mögött egy másik offenzíva, az ú. n. békeoffenzíva zajlott le, aminek diplomáciai háttereiről ma még keveset tudunk; de úgy tetszik, hogy a nyugati hatalmak részéről teljes elutasításban részesültek mindazon békeszándékok, melyek a jelenlegi német Rendszerrel kapcsolatosak. A nyugati hatalmak most már teljes eréllyel folytatják az ú. n. világnézeti háborút, vagyis a mai német kormányzat elleni törekvéseiket; viszont a nemzeti szocialista kormányférfiak azt hangoztatják, hogy egész létük azonos mindenben a német nemzettel és annak sorsával.

A nyugati hatalmak harci kedvét megedzette a kezdeti meglepetések után az az igen jelentős körülmény, hogy az amerikai törvényhozás méltányolta Rooseveltnél szándékait s felfüggesztette a fegyverkiviteli tilalmat; Rooseveltnél elnök óriási arányú győzelme után a nyugati hadviselők igen jelentős hadiszállításokat várnak Amerikából. Amerika különben egyre nagyobb rokonszenvekkel érdeklődik a nyugati demokráciák sikere iránt s ugyanilyen rokonszenvel fordul Finnország felé is; e kis, de bátor országnak az amerikai gazdasági élet is segítségére siet, hogy sikerrel védekezessen az orosz gazdasági és idegháború válságai ellen.

Németország különben elsősorban Anglia ellen fordul törekvéseivel; az angol gazdasági szankciók ellen kontinentális zárlatot óhajtana létrehozni és számít Szovjetoroszország baráti segítségére. Úgy tetszik, mintha Németország teljes energiájával nyugatra fordulna és az északkeleteurópai területet átengedné a baráti orosz befolyásnak. A Baltikumból, mely Németország

keleti átjárójának készült, most elvonják a németeket s helyükre orosz befolyás kerül; ugyanekkor ellenőrizhetetlen hírek láttak napvilágot arról, hogy az orosz nyugati politikával párhuzamosan Németország nyugati politikája Belgium és Hollandia ellen fordulna, mivel ezek a partvidékek évszázadok óta nélkülözhetetlenek annak, aki Anglia ellen hadat visel. Ahogy Oroszország a német protektorátusi politikát vette mintául a balti államok iránti magatartásában, úgy óhajtáná, mondták, Németország most Belgium és főképpen Hollandia felé alkalmazni az új keleteurópai szövetségi formákat. Ha ilyen német szándékok lettek volna is, ezek ellenhatásai voltak az angol bekerítő politikának s ami Kelet-Középeurópát illeti, Németország aggodalommal látta, hogy a Balkán kérdéseiben is némi angol szándékok érvényesülnek. Ilyen körülmények között a német politika elsősorban Oroszországra hivatkozott; Ribbentrop birodalmi külügyminiszter október végén Danzigban mondott nagy beszéde is kiemelte az orosz-német barátságot és kemény hadviselést jelentett be Anglia ellen. A vezető angol államférfiak szerint viszont Németország kényszerítette Angliát arra, hogy fegyvert fogjon. Közben több ízben célzás történt arra is, mik Anglia és Franciaország hadicéljai; ilyenek a nemzeti szocialista rendszer megszüntetése mellett Lengyelország, Ausztria és Csehország visszaállítása. (Csehszlovákia kérdésében nyugaton bizonyos tartózkodás tapasztalható s elsősorban is a történeti Csehországra gondolnak, ahogy tartózkodnak a lengyel-orosz viszonylatok feszegetésétől is.)

A német politikának különben egyik figyelemreméltó eszköze annak megmutatása, mint sodorta magával Anglia Franciaországot is a háborúba; német megnyilatkozások részletesen megmagyarázzák, mennyire érdektelen Franciaország a jelen háborúban s általában el akarják választani a franciákat az angoloktól: mintha a kulisszák mögött is történtek volna ilyen erőfeszítések, melyeket viszont a hivatalos francia megnyilatkozások mind visszautasítanak. Sőt talán francia részről a szellemi és morális hadviselés még élesebb lenne Németország ellen; Anglia különféle megnyilatkozásai csak a nemzeti szocializmus ellen szólnak, nem egy francia megnyilatkozás viszont kifejezetten a német egység felbontásáról beszél, sokszor a belga sajtó helyeslése mellett. Ennek oka kétségtelenül az, hogy Anglia feltétlenül szükségesnek tartja a német egységet a jövő szempontjából Szovjetország miatt; Franciaország viszont jelentős szolgálatokat tesz szövetségésének azzal, hogy közvetít a kulisszák mögött a Szovjet felé. Amennyiben a török-orosz tárgyalások újra megindulnak, Isztambul újra jelentős diplomáciai tevékenységek színhelye lesz; mintha máris Törökország viszonylataiban játszódna le az a félig-meddig diszkrét diplomáciai tevékenység, ahogy Franciaország és Anglia érintkezéseket találtak a Szovjettel. A Szovjet semlegességének megőrzése e szempontból máris érdekes aktívum a nyugati diplomáciák számára, anélkül persze, hogy a Szovjettel szembeni „harmadik front” valami lazulást szenvedne.

November elejének német és nyugati viszonylataiban igen jelentős fordulat volt a belga és holland uralkodók békeközvetítése. Mindkét helyről többé kevésbé udvarias elutasításban volt része a semleges uralkodók javaslatának. A békeajánlat már olyan helyzetben történt, mely rendkívül kritikus volt a két semleges állam számára; úgyhogy sokan úgy is fogták fel, mint végső igazolást és megelőzést a válság kitörése előtt. Németországnak, mint említettük, sokan olyan szándékokat tulajdonítottak, hogy a tenger felől szilárd és közeli bázishoz óhajt jutni Anglia ellen; ezzel kapcsolatban úgy fogták fel a németalföldi uralkodók békeközvetítését, mint két semleges országnak sf háborúba való bevonás elleni végső védekezését. Német részről viszont élénk szemrehányásokkal illették az angol politikát, mint amely

magával rántja a semleges államokat a háborús válságba. Németország rossz néven vette különben is a semleges államoktól, hogy az angol blokáddal szemben engedékenyek s hogy különben sem tanúsítanak kellő tapintatot Németország felé és túlságosan angol befolyás alatt állanak. Az utóbbi időben több német-holland határincidens is hozzájárult a helyzet kiélezéséhez. Ezenkívül a távolkeletről olyan hírek is érkeztek, hogy Japán fel akarja használni a Hollandia körül támadt európai feszültséget, hogy megszerezze a rég óhajtott déltengeri gazdag holland gyarmatokat, — amely lépés híre nem volt hatástalan sem az angol, sem az amerikai politikára. A békeközvetítés balsikere után, — noha hírlik, hogy megismétlik a skandináv uralkodók valamelyikének bevonásával — vagy még a közvetítés időtartama alatt Hollandia és Belgium teljes védelmi készütségbe helyezték magukat; a holland területek egy részét vízzel árasztották el s a kis ország általában olyan készüléteket tett, mintha ugyanazt a magatartást óhajtáná védelme terén követni, mint amilyen politikát folytatott XIV. Lajos ellen vagy kétszázötven évvel ezelőtt. Belgium hasonlóképp erélyes védelmi rendszabályokat fogantatott s a jelek szerint nem maradhatott volna már saját akaratából sem kívül a konfliktuson, ha a válság eléri Hollandiát. Mindenesetre enyhítően hatottak aztán a hírek, hogy Németországnak egyáltalában nincsenek támadó szándékai a németalföldi semleges államok ellen; viszont nagyon élénken tartották magukat azok a feltételezések, hogy Németország szándékai éppen azért irányultak volna Hollandia felé, hogy Belgium kivételével elválasztassanak egymástól nemcsak a semleges államok, de a Hollandia partjain a franciák is a megütközni készülő angol és német erőktől. Nyugati újságírói és politikai körökben röppentek fel eközben azok a híresztelések, hogy a belga-holland határtól Németország Magyarország és Jugoszlávia felé fordul; ezen hírek indokolatlanságára úgy a német, mint az olasz politikai körök elég éles választ adtak, mondván, hogy ezek a híresztelések csupán zavarási kísérletek.

Mialatt a holland ügyek foglalkoztatták a politikai közvéleményeket, megrendítő esemény történt Münchenben, a nemzeti szocialista mozgalom székhelyén; éppen Hitler beszéde után húsz perccel bomba robbant abban a sorházban, ahol a vezér erélyes szavakkal fordult Anglia felé és kifejtette, némely angol nyilatkozatokra válaszolva, hogy Németország nem egy, két, három, de akár öt éves háborúra is fel van készülve és hogy megadja az angoloknak a választ, amit érdemelnek. A nagy eréllyel folytatott nyomozás szálai a titkos rendőrség megállapításai szerint külföldre vezetnek s a német sajtó és politikai közvélemény Anglia kezét véli felfedezni a merényletben, ami ellen természetesen az angol közvélemény erélyesen tiltakozik. Ugyanekkor azonban arra is utalnak a hivatalos német megnyilatkozások, hogy mindennemű belső ellenséget kiirt az a Németország, amely egységesen áll Hitler Adolf háta mögött és amelynek erőfeszítése Hitlerért és a német békéért óriási vérfolyamban ömlik áldozatosan. A merénylet hatása szemmel láthatólag csak fokozta a nemzeti szocialista rendszer győzelmi erőfeszítéseit.

A német kormányrendszer valóban példátlan energiával fogja össze a birodalom összes erőit s egyben úgy is hozzájárul ahhoz, hogy a birodalmat valamennyi német magáénak érezze, hogy hazatelepíti a balti németeket. Ugyanígy jár el az északitáliai németekkel is: mivel a nemzeti szocialista birodalmi gondolat egyik eszmei célkitűzése, hogy a birodalomnak valamennyi németet egyesítenie kell. Belül a német nép áldozatosan vállalja a háborúval kapcsolatos erőpróbát; a külföldről hazatelepített németeknek, ha vagyoniukat az eltelepítés sietségében részben ott is kellett hagyniok, a birodalom nyújt megfelelő kárpótlást s főképpen az egyetemes németiség érdekében való munkakört a Lengyelországtól elcsatolt területeken. Ez

utóbbi feladatot gazdasági és védelmi tekintetben a balti németekre ruházták, míg a volt tiroliakat részben a lengyel, részben a szlovák Kárpátok közé óhajták telepíteni. A lengyel hódolt területek főkormányzójával a vezér Franck igazságügyminisztert nevezte ki, aki Krakkóba vonult be a még romjaiból meg nem élemedett Varsó helyett; különben is a hivatalos német felfogás szerint Krakkó, a régi lengyel királyok székvárosa és temetkezőhelye a maga német jellegénél és kultúrájánál fogva jobban képviselheti a Lengyelországot illető német szándékokat, illetve a jövőbeni német-lengyel együttműködést, mint a messzi Varsó romjaival és közelebb a nemrég megvont német-lengyel-orosz határhoz. Egyébként erélyesen folytatta a lengyelországi német igazgatás a hódoltatott terület politikai megtisztítását és a korábbi német üldözések miatt számos lengyel funkcionáriust vontak felelősségre, illetve ítélték halálra. Lublin területeire pedig nagy számmal telepítettek máris prágai és bécsi zsidókat; ezt a területet külön zsidó rezervációnak szemelte ki a német igazgatás és különösen a bécsi és prágai polgári zsidóságot kívánja ott foglalkoztatni. A birodalmi igazgatás hasonlóképp erélyesen képviseli szempontjait Csehországban is, ahová úgy látszik, kerülő utakon mégis elhatolható a külföldi Benes-féle propaganda; németellenes megnyilatkozásokra került a sor a lakosság, különösen az akadémikus fiataltség körében; ezért három évre bezárták a cseh főiskolákat és számos fiatal embert kivégeztek; Hácha protektorátusi elnök pedig rádióbeszédben kérve-kérve fordult Csehország népéhez, őrizze meg nyugalmát és óvja a meglévőt s ne veszélyeztesse annak az alkotmánynak fennállását, melyet Hitler adott Csehországnak.

Mialatt a nyugati és keletközépeurópai helyzet ennyi bizonytalansággal volt teli, nem állott be kedvező fordulat a finn-orosz viszonylatok tekintetében sem. A moszkvai finn küldöttség október közepe után, az északi államfők értekezletének befejeztével visszautazott Moszkvába, hogy ott folytassa a megbeszéléseket, melyeket az orosz politika láthatólag siettetett, mint mondották, talán azért, hogy aztán annál közvetlenebbül fordulhasson a balkáni kérdések felé. Közben a szovjetországi hadsereg egységei sorra elfoglalták észt, lett és litván támaszpontjaikat; sőt híre érkezett, hogy például Észtországban újabb igényeket is támasztott Oroszország, mely különben a balti államokkal és Finnországgal szemben egyaránt mindig saját biztonságára hivatkozik. A finn ügyet élénk érdeklődéssel figyeli egész Európa s a Szovjetre nyilvánvalóan nem lehetett hatástalan sem gazdasági, sem világpolitikai okokból az a rendkívüli rokonszenv, amellyel Amerika a finn kérdés alakulását szemléli. Miközben az északi államok is fegyveres és gazdasági előkészületeket tettek Finnország mellett, a Szovjet politikája nem érdektelen figyelmeztetésekkel fordult felénk is. Általában Oroszország azzal érvel, hogy a „külföldi kapitalista tényezők“ közbejötté zavarja a finn-orosz viszonylatok tisztázását; még a leningrádi áradásokért is Finnországot teszi felelőssé, sőt állítja, hogy külföldi kapitalista hatalmak Finnországon át akarják majd megtámadni Szovjetországot. Oroszország ezért biztonsága érdekében a keleti finn határról jelentős sáv átadását kívánja s emellett flottabázis céljaira több szigeten és félszigeten fontos támaszpontokat. A finn küldöttség ellenjavaslatokkal felelt, közben azonban egy tapodtat sem engedett álláspontjából s a helsinki államférfiak is minden alkalmat megragadtak a finn függetlenség és szabadság eszményeinek hangoztatására, kiemelve egyben azt is, hogy nézetük szerint semmi különbség nincs a cári és a jelenlegi Oroszország finn politikája között. Oroszország a finn küldöttség távozása után nem tett újabb fegyveres lépéseket, bár már előzőleg igen erős csapatszevónásokat tett a finn-orosz határon; de ugyanilyen összevónásokról érkezett hír Déloroszországnak, illetve a volt lengyel területek felől is. Most

Oroszország gazdaságilag folytatja az „idegek háborúját“ Finnország ellen s így véli megtörni a finn kitarást. Az orosz álláspont szerint ez a gazdasági hadviselés Finnországban majd az életszínvonal leszállításához, illetve inflációhoz vezet, következőleg majd belső zavarok keletkeznek s megnyílik az út egy olyan új rendszer felé, mely majd megegyezik Oroszországgal, ha ugyan nem azonosul teljesen vele. Ezzel az orosz részről képviselt nem «érdektelen katasztrófaelmélettel szemben Finnország azt hangoztatja, hogy gazdaságilag eddig sem függött a Szovjettől s nyilván nagy segítségére Tannak nehéz helyzetében ilyen tekintetben is Amerikával együtt gazdag és derék szomszédai, a baráti északi államok, melyekkel való egyetértését a közelmúltban megtartott stockholmi államfői értekezlet még jobban megerősítette.

Maga az orosz politika különben eléggé tartózkodó magatartást tanúsított; de közben természetesen nem oktanul keltek szárnyra a hírek a Szovjet balkáni, földközítengeri, vagy közelkeleti szándékairól. A Szovjet külpolitikája most is megőrizte eddigi rugalmasságát és óvatosságát; nem bocsátkozik kísérletezésekbe és kalandokba, ezeket másoknak hagyja s jobban szereti a kész és könnyen kihasználható adott helyzeteket, amint ezt a lengyel kérdés megoldása is tanúsítja. A Lengyelországtól elcsatolt területeken jelentős ukránizáló és fehéroroszosító tevékenység folyt a szovjet-szellemben lefolytatott és egyhangú eredménnyel végződött általános, egyenlő és titkos szavazások eredménye után. Eddig a Szovjet ukrán és fehérorosz nemzeti szempontok segítségével folytatta politikáját e területeken, kiemelve az ukrán és fehérorosz nacionalizmusokkal, népiségekkel való kapcsolatait s ünnepeelve a lengyel „pánok“ uralma alóli felszabadulást. Az újabb időkben került aztán sor a szovjetrendszerből folyó társadalmi változások tüzetes keresztülvételére, az üzemek és a világi és egyházi birtokok szocializálására, a különféle felekezetek templomainak bezárására, többek közt ez a sors érte a lengyelelles nagyukrán propagandával telített görög katolikus ukránok egyházi intézményeit, templomait és birtokait is. Ezeknek a belső társadalmi változásoknak keresztülvitele sajátosan párhuzamos volt a Komintern újabb jelentkezésével s Európa népeihez intézett nagy kiáltványával, mely Olaszországot igen erélyes állásfoglalásra készítette.

Különben Oroszországgal szemben a nyugati hatalmak álláspontja várakozó maradt, míg Németországgal változatlanul szívélyes és reményteljes, amennyiben a német hadigazdaság jelentős utánpótlásra számít Oroszország felől. A nyugati politikai körök elégtétellel könyvelik el, hogy Oroszország nem csatlakozott a hadviselő Németországhoz és Molotov külügyi népbiztos november elején mondott nagy beszédének békés hangjára hivatkoznak, valamint olyas kitételeire, hogy Oroszországot nem sikerül a háborúba bevonni; Németország viszont elégtétellel vette tudomásul Molotovnak a demokráciák ellen és különösképp a német-orosz viszonyról mondott szavait. Molotov szerint nem áll helyt a nézet, hogy a háborút a demokráciák védelmében vívják; sokkal valószínűbb a hadviselőknél és semlegeseknél a kapitalista érdek védelme. Valószínűnek találja, hogy a háború végén a kapitalizmus uralma még jobban kiterjeszkedik; Oroszország hivatása, hogy ezzel a fejlődéssel szembeszálljon. A szovjetcivilizáció, — folytatta — nem jelenti az egyes népek dicsőséges múltjának megtagadását; a bolsevisták megbecsülik a történelmet, mert tudják, hogy a szociális haladás csak a múlt alapján következhetik. Végül az orosz népet átható szovjethazafiságra hivatkozott a külügyi népbiztos: s valóban, egészen nyilvánvaló, hogy külpolitikai téren Oroszország visszatérőben van az elmúlt évszázadok orosz nagyhatalmi elgondolásai felé.

HUNNIA

HA SZÉCHENYINEK a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontjáról van szó, általában az 1842. évi akadémiai beszédre szokás hivatkozni. S ha a gyakorlati hatást tekintjük, valóban ez a beszéd Széchenyi legfontosabb nyilatkozata ebben a tárgyban. De ha felfogását egész részletességgel, elvi teljességében akarjuk megismerni, akkor egy másik művéhez kell folyamodnunk. Ez a „Hunnia“. Hatása nem volt, mert csak 1858-ban adta ki Török János, holott már 1835-ben készen állt a szöveg. Maga Széchenyi nem publikálta. Ami bizonyára nagy kár volt. Mert míg az akadémiai beszéd szenvedélyes polémia volt az erőszakos magyarizáció túlzásai ellen, oly időben, mikor ennek a lelkesedése magas lánggal lobogott, s a magyarság és a hazai nemzetiségek éles harcban álltak már egymással, a „Hunnia“ sokkal nyugodtabb légkörben jelent volna meg, maga is higgadt elméleti írás, s nem egy áradó mozgalom megfélemezésére irányul, hanem egy adott helyzetben kísérli meg a fejlődés alapjainak lerakását.

Az adott helyzet a soknépű, soknyelvű „Hunnia“, az alapok e népek együttélésének, „Hunnia“ megmaradásának modus vivendijét készítenék elő.

A modern nacionalizmus, amely a nemzetet egy nép etnikumához és ezzel egy nyelvhez kötötte, s így a népnemzet fogalmát teremtette meg, az államot pedig egy ilyen nemzet birtokába adta a nemzetállam formájában, a legsúlyosabb feladat elé állította a dunai monarchiát s benne Magyarországot külön is, összes népeivel. A nemzetállam célja a népnemzet elve alapján csakis a szétbomlás árán valósulhatott volna meg, s erre a hajlandóság meg is volt. E törekvés elhárítása csak a dinasztának és a magyarságnak állott érdekében. A dinasztia a nacionalizmus elnyomásában s a régi abszolutisztikus, illetőleg rendi államforma fenntartásában látta a monarchia együttartásának eszközét. A nacionalista magyarság pedig a népnemzet és nemzetállam alapjára helyezkedve — az általános európai mintára — csakis az idegen országglakó népek asszimilációjától remélhette országának és államának megmaradását. A vélemények eltérők voltak az asszimiláció eszközeire és ütemére nézve, de kikerülhetetlen szükségességében valamennyien megegyeztek. Az asszimiláció varázspalcáját pedig a kor divatos, külsőséges nemzetfogalma szerint a nyelvben látták.

Széchenyi volt az egyetlen, aki mélyebbre alapozott, spirituális és etikus nemzetfogalom birtokában belátta, hogy a nyelv még távolról sem tesz valakit magyarrá, s egyben belátta az asszimiláció kilátástalanságát is. Belátta, hogy az egész országot megmagyarosítani merőben képtelenség. De nem is tartotta szükségesnek, sőt megengedhetőnek sem. Felfogása szerint minden nemzetiség isteni mű, tehát valamennyinek egyformán létjoga van s feladata az emberiség egyetemében. Ő magyarosítani csak a magyart akarta. A nagy problémát, a soknépű „Hunnia“ megmaradását egészen más módon képzelte el, mint kortársai.

A „Hunnia“ a magyar nyelv hivatalos nyelvvé tétele érdekében készült, de egy olyan nagyvonalú, bölcs és eredeti politikai koncepcióban csúcsosodik ki, mely párját ritkítja egész korszakában. Világosan kitűnik ebből, mily független szellem volt a Széchenyié, őt nem ejtette meg az úgynevezett korszellem, azaz a divatos gondolatok, hanem egyrészt a realitás számbavételével, másrészt tiszta elvekből kiindulva maga alakította ki a követendő eszményeket és megvalósítandó célokat. Az ő politikai terve nem a soknyelvű Hunnia egy nyelvűvé tétele volt, s benne a korszerű értelemben vett nemzetállam kiépítése: egy nyelv, egy nép, egy nemzet, egy állam. Tudta, hogy abban semmi veszedelem nincs az állam egységére, ha benne többféle etnikumú a lakosság. Békén élhetnek egymás mellett az állam oltalma alatt a maguk népiségében. A baj akkor kezdődik, ha e népekben feltámad a modern nacionalizmus, a maga népnemzet fogalmával és nemzetállamra való törekvésével. Mindnyája nemzeti államot akar magának, s ezzel vagy a nemzetiségi elnyomás, vagy az állam szétszakadása következik be. A kor népnemzet fogalmától nem tudott teljesen elszakadni Széchenyi, bárha páratlan mértékben spiritualizálta és etizálta, s látjuk majd jeleit egy másfajta nemzeti közösség lehetősége megsejtésének; a megoldást inkább a másik eszmény, a nemzetállam korabeli értelmezésének elutasításában ismerte föl. A „Hunnia“ államkonceptiója nem a kor romantikus-szentimentális álma, hanem racionális és utilista politikai mű, megfelelően az állam lényegének. Ezzel tisztán meg tudta őrizni a nemzetiség eszményét. Állama nem bocsátkozik bele a népek torzszalkodásába, hanem fölöttük marad, s ezzel lehetővé teszi e népek együttélését, ha azok is úgy akarják.

Kiindulási pontja az, hogy a népek joga népiségükhöz, nyelvükhöz érinthetetlen. S amily keményen elítéli a magyarok hűtlenségét sajátosságaikhoz, nyelvükhöz, oly helytelennek tartja az erőszakos magyarosítást. Mert „hatás ellenhatást, nyomás ellennyomást, erőlködés erőlködést szül“, s „nem is volt, minden kedvező jelek mellett nemzeti létünk oly nagy veszélyben még soha mint most“, hirdeti, egyedül az illúziók korszakában. „Ha mi nem ismerünk indulatos felhevültünkben józan célét és mértéket, midőn magyarságunkat megkedvelteim (!), terjeszteni akarjuk, mikép kívánhatunk tót-, horvát-, oláh-, rác-, németben stb. hideg vért, mérsékletet s igazságot viszont az ő sajátjuk védelmében? Nekik is mosolygott a nemzetiség anyyala, ők is meg vannak hívva tökéletesülhetésük által az emberiségnek tán

egy láncolatját alkotni...“ Így hangzanak a szavak, melyekhez hasonlót abban az időben senki sem hallatott Európában, csak ez a magyar gróf. S hangzik az intés: „hagyjunk fel az Istenért szűklelkű vitatásainkkal valahára már; mert most van még idő szebb frigynek kötésére, vagy soha többé. Elődeink e frigyét könnyen köthették volna, mi mostaniak már csak nehezen, utódaink tán soha többé; ezt ne felejsük.“

Gátját kell Vetni annak, hogy a népek sokszínű szövédéke „túl-szövevénné“ váljék a népi jogok túlzásai, feltékenység és torzsalkodás útján. Az államot racionalizálni kell. „Országosunkat lassanként az egyszerűség elveire visszavinni tehát legszentebb kötelességünk, mert csak ezáltal menthetjük meg honunkat a veszélyek legnagyobbikától, a közzavartól ...“ S a legnagyobb akadály, „minden szövédénynek főforrása az, hogy nem értjük egymást“. Az nem baj, hogy a magán-életben annyiféle nyelv használatos, „s ez iránt ne is háborítsuk egymást hangoztatja számtalanszor —, csak országos- s közdolgaink foly-
janak egy hangon, egy nyelven“. Ez a nyelv pedig csak a magyar lehet.

Ám e tétel megokolása nem az imperialista nacionalizmus szokásos türelmetlen parancsa. Nem azzal indokolja, hogy az állam a magyar nép állama, s nyelve ezért legyen a magyar. Indokolása nem ilyen értelemben nacionalista. Tudatában van annak, hogy a magyar nyelvet hivatalos nyelvvül csak akkor fogadtathatja el az ugyancsak nemzeti öntudatra ébredt többi népekkel, ha nem csinál belőle nemzetiségi kérdést, hanem egyszerűen racionalista, utilista szempont alá helyezi, ha — amint ő mondja — az emberi „haszonvággyal“ köti össze. A magyar nyelv csak a népek közti érintkezést szolgálja, „egyszerűség“ okából csupán. S hogy miért a magyar nyelv, azt három érvel támasztja meg.

Az első általános jellegű. A magyaroké az ország legnagyobb része, ők vannak legtöbben az országban, s az ő nyelvük már nagyjából hivatalos nyelvvé is vált. Emellett „országunk egykori fény-pillanatai és minden visszaemlékezéseink a múltba mégis csak magyarok“.

A második azonban már egészen eredeti és rendkívül érdekes. Az érv Széchenyinek azon az alapelvén nyugszik, hogy minden nemzetet fenn kell tartani mint abszolút létjogú isteni alkotást. Arra hivatkozik, hogy a magyar, mely ezen az országon kívül sehol hazával vagy rokonnal nem bír, elenyészik, ha nem az ő nyelve lesz a hivatalos nyelv. Az összes többi népnek határainkon kívül van „valóságos hazája“, hol nemzetisége és nyelve biztonságban éli. Így hát „nem azonegy ügyért vív a magyar s Magyarország egyéb lakosa“ a nyelvkérdésben. „Hunnia határi közt józanul vívni magyarság mellett, erény; ellene hatni viszont és üldözni azt, meg nem bocsátható véték, minthogy egy egész nemzetet megsemmisíteni Isten előtt bizonyosan még súlyosabb tett, mint egyes gyarló embernek rövidíteni meg aránylag csekély pályakörét.“ S szelíd kéréssel fordul a többi országlakó népekhez, hogy ne álljanak ellene a magyar törekvéseknek, „mert mi magyarok, midőn fejledező erkölcsi sajátságaitokat mindenenk felett tisztelni fogjuk, a háládat legerősebb kötelékivei is köttendünk hozzátok, hogy viszont

ti is meg akarjátok becsülni nemzetünkhöz hű ragaszkodásunkat“. S ismételten hangoztatja, hogy ezzel semelyik nép népiségét vagy nyelvhasználatát nem szabad korlátozni. „Törekedjék mindenki a tökéletesülés felé azon sajátosság és eredetiség alapján emelkedni, melyekre Isten állítja. S legyen végre elsőtől utolsóig kiki védje, gyámola önnemzetének. De azért — az emberiségnek ne váljék ellenségéül.“ Egyetemes humanitás és nemzeti sajátosság emez egyensúlya mélyen vallásos alapon: ez Széchenyi nacionalizmusa.

A legérdekesebb és legjellemzőbb azonban a harmadik érv. És itt rejlik Hunnia-konceptiójának alapja is.

Lehet, írja, hogy a magyarság hátra van a Duna völgyében civilizáció és kultúra dolgában. Am van valami, amivel élén jár itt az összes többi népeknek. Ez pedig a szabad alkotmány és alkotmányos szabadság. „Mi még nemzet vagyunk, melynek zománcza még kettétörve nincs.“ „Az emberiség néhány nemzetei — írja büszkén —, melyek a civilizatio és tökéletesülés központját alkotják, kivívták már az emberek e közös jogát; más nemzetek csak most vannak e küzdésben; mások alszanak még. Mi pedig több század óta bírjuk e kincsnek fő vázlatit a legvalódibb legitimitás szent törvényei szerint, és már bölcsönktől fogva sajátunk volt az a kincs, melyet más nemzetek minden áldozattal volnának megvásárlani készek.“ Széchenyi egyenesen a magyarság lényegét látja a szabadság eszméjében és akaratában. De ebben látja az emberiség „legszentebb jussát“ is.

Érthető hát, ha ily szavakat intéz az ország lakosaihoz, népeihez: „Mily kedvező körülmények közt léteztek tehát Ti, honunk nem magyar lakosi Magyarországban! Nemzeti létetek záloga nem csak biztos sarkalaton alapul odakünn, de rokon eredetiségteknél fogva felvirágzástokat ígéri; szabadságtok pedig bizonyos idebenn, ha mivelünk magyarokkal ezentúl is oly hűséggel és elszánással fogtok osztani szerencsét és bajt mint eddig ... Mert közepettetek áll a szabadságnak azon tiszteletreméltó törzsöké... Ha tehát honotokban van ezen egyesítő középpont, melyet annyi más nemzetek hiába, és sokak oly visszas utakon keresnek, miért nem seregülnétek inkább a szabadságnak azon tisztes cserje körül...“ Rámutat, hogy a nemzetiségek anyanemzetei meg sem közelítik a szabadság ama fokát, mely a magyaré, ha civilizációban meghaladják is. Miért hagynák el hát ezt a „törzsököt“! a haszon kölcsönös. „Gazdagítsátok Ti a hont külföldről nyert sugáritokkal, melyek által mi is mindinkább részesülünk a világban; midőn mi a hazai szabadságnak emelendünk szebb oltárt, mely körül viszont Ti állhattok nagyobb számban a közös lelkesséssel, úgy hogy kívülről több világ, belülről szebb szabadság élessze a hont.“ S ami a leglényegesebb itt: Amerika példáját állítja honfitársai elé, a korabeli népnemzetre alapított nemzetállam-gondolat kizárólagos érvényének eleven cáfolatát. „Ha a szövetséges Amerika egyéb példáit, helyzetünk és időkorunk nagy különbségi miatt tán nem is fogadhatjuk mindenben józanul el; nyelve, vallása és részeinek külön szerkezete körüli bölcs türelemét mindazáltal bár ruházhatnék magunkra minél előbb. Ott nem gázol egyik a másiknak polgári sajátjában, nemzeti eredetiségében, emberi lelkében; de

mindenki háborítatlan éli élte napjait, békében veszi előditől s adja át utódinak nemzeti mindenét át.“ S a végén az, ami kortársai szemében Hunnia átkának látszott, a soknépűség, a bölcs előtt áldásnak tűnik föl, s a jelen keserű látványa fölött a jövő optimizmusa derül. „Vájjon nem vérzik-e a mélyebben látónak szíve, veleje, sőt lelke is azon kebelepesztő látásnál, hogy éppen azon tulajdonok, erők és hatások fenyegetik megsemmisüléssel a hazát, melyek legszebb áldással boldogíthatnák azt. Mert valamint felekezetink, fajaink és vallásink különöségi akarataink, sőt legnagyobb felvigyázásunk ellenére is átkot s kárhózatot kénytelenek hozni elvégre honunkra, ha — külön kincseink árnyéklati összeforrás nélkül hagyván — nem köt ezentúl minket valami egyeztető nemzeti kapocs Össze; úgy bírná, emelné s Robbanthatná éppen ezen sokszerű kincs ébredésre, életre s nemes versenyre a hont, ha a felvilágosodás, szabadság és nemesülés nagy ügye körül csak egy szív, egy lélek és egy akarat egyesítené Hunniát.“ Itt hág Széchenyi legmagasabbra korának látkörén túl. Hunnia egységes állam, melynek ugyan egyszerűség okából a magyar a hivatalos nyelve, de nem a nyelv, inkább a magyar nemzetiség lényege, a szabadság, fogja egybe. A nem magyar népek teljes szabadságban élhetik népiségüket, használhatják nyelvüket: beolvasztani a magyar nem akarja őket. Ez az eredeti Széchenyi-gondolat. Mert mások is fölismerték a magyar alkotmányosság vonzóerejét, de ők az asszimiláció vonzóerejét remélték benne. Például Wesselényi. A Széchenyié a valódi szentistváni gondolat a soknyelvű és sokszokású birodalom¹ ról, az ősi magyar államfelfogás az egyetlen, mellyel itt, e soknépű tájon államot lehet fenntartani. Ám van még egy magasabb régiója is Széchenyi gondolatának, hol aztán messze túlszárnnyal korának népnemzet-fogalmán is. E sokféle, soknyelvű népeket ábrándjában „valami egyeztető nemzeti kapocs“ tartja össze, majd arról ír, hogy „ha minket közös erő s közös erény egy nemzeti testbe szorítaná“. A nemzet tagjai tehát lehetnek különféle népiségek és nyelvűek. A nemzet nem nyelv és nép: „közös erény“. Ez a gondolat átsuhan a „Hunnia“ lapjain s az ősi magyar nemzetfogalom és a tiszta nemzeteszme fényét idézi a „tüzes csatatérre, rothadozó testté alacsonyodó“ Hunnia felett, mellyé látnoki fiának szavai szerint viszálykodó gyermekei tették.

JOÓ TIBOR

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 12-én délben. — írógépen irt cikkeket kérünk. — Csak olyan cikket közlünk, amely még semmiféle formában nem jelent meg, tehát idegen nyelven sem. — Nyilvánosság előtt elhangzott előadások közlésétől is tartózkodunk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott, megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével a szerzői jogot a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különlenyomataikat, megállapított tarifa szerint, az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni, legkésőbbben a szám megjelenésétől számított két héten belül. — A különlenyomatok csak a Magyar Szemle Társaság hozzájárulásával bocsátatók könyvkereskedői forgalomba.